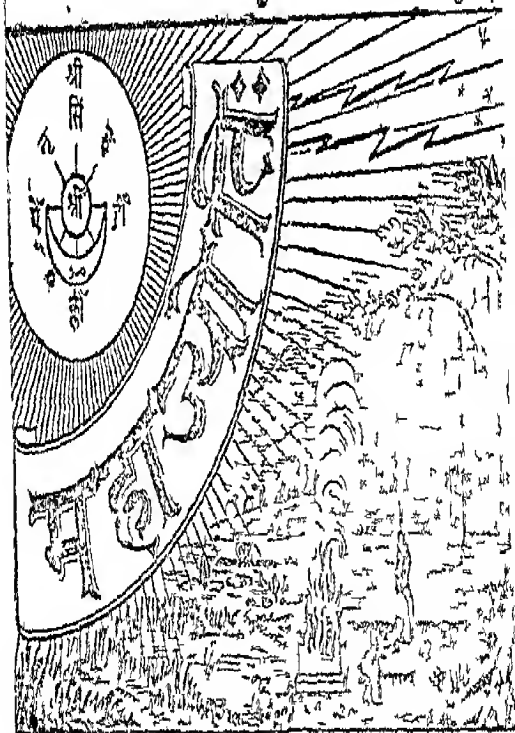

અમદાવાદથી પ્રેકટ થતું મનાતનધમેનું એક ધોર ગુજરાતી માસિક,

અનુક્રમણિકા

સંવત ૧૯૭૨ના કાર્તિક વદ ૧૪ રવિવાર, તા. ૫ મી ડીસેમ્બર સન ૧૯૫૫
પ્રકાશ્ય.

- ૧ અથ વારંવારમાં શ્રીમદાજ્યોતિર્મગ્ધેશ્વરિ... (સંધ્યા.) ...
 - ૨ શ્રીમદાજ્યોતિર્નુ ધ્યાને કરનારાઓ પ્રતિ સંજોષન... (શ્રી મદાજ્યોતિઃ) ...
 - ૩ વેદ મહિમા (પ્રસન્નવદન ઇન્ડિયારામ દીક્ષિત, સુરત,) ...
 - ૪ દયાનંદ સંસ્કૃતી અને મહાનંદ ગીતનથી (પ્રસન્નવદન ઇન્ડિયારામ દીક્ષિત) ...
 - ૫ વિચારશીલ સનાતની દિ-દુષ્ટાનુ કર્તવ્ય (સંધ્યા) ...
 - ૬ મંત્રપૂજન પ્રાચીનત્વ (પરમોનંદ, સુર્મા, રાણપુર.) ...
 - ૭ આદર્શ સતી શ્રીમતી વિદ્યાદેવીજી. સદગર્ભન (હિં. મ. ત્રીમાવાળા.) ...
 - ૮ રંગીશર-અને સમાચારના... (તંત્રી) ...
 - ૯ શ્રીસનાતનધર્મરસરમણોદય વિષયો-૧ હરિદરશો અબોદ.(મજાવણભવંદન ગુપ્ત.)
- ‘સુધારો-જાગ્યુર બુદ્ધી અગ્રવધારી મુસમ ઇલાય’ છે તે અગ્રવધારી મુસમ ગીત

આ મહાજ્યોતિઃ માસિક સંવંધી અગત્યની સૂચનાઓ.

- (૧) મહાજ્યોતિઃ દરમાહને વદ ૧૪-શિવરાત્રીએ પ્રકટ થાય છે. (૨) જાપકારક નહિ લાગે તેવી જાહેરખબરો, છાપવામાં આવશે, જાહેરખબર મોકલી લાવ નહીં કરવો. (૩) જદલા માટે માસિક કે વર્તમાનપત્ર મોકલનારને મહાજ્યોતિઃ વિના મૂલ્યે મંગશે, તે સિવાય કોઈને સફત નહિ મળે. (૪) એ વર્ષ પુરાં થઈ ત્રીજી વર્ષ ચાલે છે, સુર-આદ્યોએ પાછલા વર્ષનું જાણીતું અને સાક્ષતા વર્ષનું લવાજમ તારીફ મોકલવું જ.થવા તો વી. પી. આવે તેના પોસ્ટમેનને આપી દેવાં. (૫) એ વર્ષના ૨૪ અંકોનું જાણીતું પુસ્તક રૂ. ૪)માં મળશે, ૨)મે તે એક વર્ષના બાર અંકના પુસ્તકના રૂ. ૨) પડશે, અને હરદોષ ટુટક અંકના ચાર આના લેવાશે. (૬) મંગલ્યાત્રી કે વિના મંગલ્યે જે રાજ્ય ઉપર મહાજ્યોતિઃ આવતું હોય અને તેઓ રાંખી લેતા હોય, તે તેમણે લવાજમના રૂ. ૨) નાંખીને મોકલવા. આદ્યક નહિ થવું હોય તો તરતજ Refusal કરી અંક પાછા વાળવો અથવા તો એક મોકલનારને લેખી ખુલાસો જણાવી દેવ. (૭) લવાજમ વસુલ કરવા માટે એકલેવામાં આવતાં વી. પી. પાછાં વાળનાર નાદક અગને નુકસાન કરે. (૮) જો તો એ છે કે-“ દાતાથી લેલો મૂમ, કે તરત દેજ. ” આદ્યક નહિ થવું હોય, તેમણે તો તારીફ લખી જણાવવું જ ડીક છે. (૯) આગતનદિ-દુધર્મના સિદ્ધાન્તાનુસાર લેખ-રચણ સીતે લેખકે પોતાના નિમિત્તમાં સાધ્ય લખી મોકલવા, પ્રકાશનને માટે જોગ્ય જગ ના લેખ પ્રકટ થશે અને પ્રકટ નહિ કરવાના લેખ તેના લેખકને પોસ્ટમાં મોકલવામાં પાછા મોકલાશે. (૧૦) જદલાનાં પત્રો, અગિયાર માટેનાં પુસ્તકો વગેરે, લવાજમના રૂ. ૨)માં, પ્રકટ કરવાનાં લેખો તથા જાહેરખબરો વગેરે અથડાવી નીધને ઠેકાણે ચા. દિમતલાલ નજવદલાલ વીમાવાળાને (તંત્રીને) મોકલવું.

પ્રકાશક:-“શ્રીમં -અંજોતિઃ” દેરાણસાગે અનુદીનીપાળ-અમદાવાદ

॥ ॐ श्री ॥

॥ ॐ श्री श्रीमहाज्योतिःपुरुषसिंहाय नमः ॥

प्रकाश ३, अहमदाबाद कार्तिक कृष्ण १४ संवत् १९७२ शके १८३७, किरण १.

॥ ॐ श्री श्रीवृत्सिंहाय नमः ॥

अथ वत्सरारम्भे श्रीमहाज्योतिर्मङ्गलस्तुतिः
अश्वधारी वृत्तम् ॥

शक्त्याश्रितं प्रणतभक्त्याजितं सुयमियुक्त्याजितं मुक्तरुणम् ।
ज्यक्त्याऽक्षयं भवविरक्त्याश्रयं भुवनपङ्क्त्यालयं भयहरम् ॥
भुक्त्याद्युतं जगदसक्त्यान्तिकं चरणसक्त्यां प्रकाशितं पदम् ।
मुक्त्यास्पदं निगमसूक्त्यास्तुतं परमरक्त्या नुमो भवपतिम् ॥ १ ॥
फंसादिदैत्यगण हिंसासमं बलविकासादि हेतुमखिलम् ।
ध्वंसादरं तदपि तं सादरं स्थितिबिलासादि कौतुक परम् ॥
हंसाश्रयं परमईसाऽभिषं रसमयं सामगीतमजरम् ।
दासानुकंपनं मुहासान्वितं भुवनरासालयं हृदि नुमः ॥ २ ॥
सद्रूपसंकलितं चिद्रूपदीपितं जगद्रूपनामनिकरम् ।
मुद्रूपभाविता विषद्रूपं हृद्भुवनं तद्रूपं योगरसदम् ॥
यद्रूपरश्मिहतद्रूपं त्विदमसद्रूपमेति विलयम् ।
तद्रूपिणं कलिलकृद्रूपिणं तमपतद्रूपमेव विनुमः ॥ ३ ॥
वन्दे प्रपन्नजन सन्देहशतनममन्देशताऽमृतनिधिम् ।
त्वान्देव मुख्यगण वृन्देदितं विजयसन्देश दानकुशलम् ॥

मन्देह दत्तगणकन्दे पवि सदरविन्देष्टु मोदनिचयम् ।
 कुन्देन्दुसुन्दर धियन्देहिमे विधिमकुन्देष्टु भगवन् ॥ ४ ॥
 पुण्याऽभिधं सुरशरण्याश्रयं सकलं पुण्याग्रं मुनिमतम् ।
 प्राण्याऽवधेयगुवरेण्याऽमृतं निगमपुण्याऽग्निं वैकशमतम् ॥
 वाण्यामति प्रसरपण्याजिरे तु यदपण्यायतेऽतिरुचिरम् ।
 श्रेण्यान्तिमं च तदरण्यायनेः परमपण्याग्रिधं नुमद्दम् ॥ ५ ॥
 देवाधिदेवकृतसेवा प्रसन्नमकवाहादष्टष्टिकुशलम् ।
 भावातिगं विविधभावास्पदं भवदवाप्तं मुनीतलजलम् ॥
 श्रीवाचपतिं सकलजीवाश्रयं विजयवाकं सूरकनारणम् ।
 देवाभिभूत जननेवावहं यजनवाजं नुमो नरदारिम् ॥ ६ ॥
 पापानुजीवि खलतापाऽतिगोपदपिपासानिवारणरत्नम् ।
 कोषानल मरुतदुष्पार कन्मपकुपाशं कृपापृतनिधिम् ॥
 कृपादलम्यतलभूषारजीवगणपालकं कर्मनिपुणम् ।
 नापादिजात भयसंपातवारण कृपादयं नुमोऽभयकरम् ॥ ७ ॥
 सोमामिसूर्यगण वामातिगं विगतनाशारुतिं निरुपमम् ।
 कामादिकिन्निवपविरामावहं विषयपामा निवारणरत्नम् ॥
 सामाद्यगेपमभिरामं सदा प्रसरभामान्निभं प्रथमदम् ।
 भूमाख्यया परम सीमातिगं धनु नृमापो नृपचवदनम् ॥ ८ ॥

महाज्योतिर्मयं देवं नृपनाम्नं ननाययम् ।

महाज्योतिस्वरूपेण प्रकृतं स तनोतु नः ॥ ९ ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः

આદરવાળા છતાં આદર પૂર્વક જગતની સ્થિતિ અને વિલાસ વગેરે કૌતુકમાં તત્પર, પ્રાણ-
ના આશ્રયરૂપ, પગમહત્ત્વ (પરમાત્મા) નામવાળા, રસમય, સામવેદ વડે ગવાયલા,
અન્નર, સેવકો ઉપર અતુલપ્રેમવાળા, સુંદર હાસ્યથી મુક્ત, અને અનેક ભુવનના રાસના
આદાયરૂપ, શ્રીમહાબોધિતને અમે હૃદયમાં સ્તવીએ છીએ. (૨)

સદૃશ્યથી સંકલિત ચિદૃશ્ય વડે આ જગતના નામરૂપને જેમણે હીપાબધું છે એવા,
આનંદરૂપ વડે હૃદયાકાશ રૂપ ભુવનમાં તદ્દૃષ્ય ધ્યેયને યોગ્યજન્ય રસ (આનંદ) ને
આપનાર, જેના રૂપના કિંગ્લુ વડે હણાયલુ આ અસદૃશ્ય જગત જે દાદરના જેવું છે તે
નિશ્ચયને પામે છે એવા, તત્પદ વાચ્ય પરમેશ્વર રૂપ, પાપનો નાશ કરનાર રૂપવાળા, અને
કદી નિપાત ન પામે એવા રૂપવાળાને અમે વિશેષે કરીને સ્તવીએ છીએ. (૩)

શરણુ આવેલા જનના સદેહને કાપી નાંખનાર, પુષ્કલ ઐશ્વર્ય અને અમૃતના સાગર,
દેવસસુદાયમાં મુખ્ય ગણાતા દેવોના ગણના સમૂહો વડે અર્થાત્ ટોળાંનાં ષણ્ણ ટોળાંઓ
વડે વખણાએલા, વિજયના સમાચાર આપવામાં કુશળ, મદેહ નામના દૈત્યોના ગણ રૂપ
કન્દ ઉપર જે વલ્લ જેવા છે એવા, અને સાધુ પુરુષોમાં જે આનંદના સમૂહ રૂપ છે એવા,
આપને છે બેઠલા વિધ્લુ અને ડર વડે ગવાયલા ભગવન! હું નમસ્કાર કરું છું, મને આપ કન્દ
(મોર્ગારાતુ પુષ્પ) અને ચક્રમાના જેની ઉત્તમ અને તેજસ્વી છુદ્ધિ આપો. (૪)

જેનું નામ પુષ્પ છે એવા, દેવોએ શરણુ પકડવા યોગ્ય આશ્રય, સર્વ શુભવાનોના
અમલ્લી, મુનિઓએ માનેલા, પ્રાણીઓએ જેના ઉપર ધ્યાન આપવું જોઈએ એવા,
અતિ વરેણ્ય અમૃતરૂપ, વેદ વડે ગુણ ગાવા યોગ્ય અને અશુભના અદિતીય શમાપનાર,
જુદિના પ્રસારરૂપ ખજારમાં જે અતિ સુંદર હોવાથી વાણી વડે ખરીદી શકાય તેવું નથી
અર્થાત્ જેનો સાક્ષાત્કાર વાણીથી વર્ણી શકાતો નથી એવા, અને જે પરાત્પર હોવાથી
લય ચિન્તનની શ્રેણીમાં સત્યારીઓ વડે પરમ ગણના યોગ્ય વસ્તુઓમાં અમગણ્ય વસ્તુ
રૂપ છે, તે આ પરમતત્ત્વને અમે સ્તવીએ છીએ. (૫)

કન્દ વડે કરાવેલી સેવા વડે પ્રસન્ન, અવર્ણનીય આનંદની વૃદ્ધિ કરવામાં કુશળ,
બાવાતીત, તથા વિવિધ ભાવ (પદાર્થ) નું સ્થાન, ભવદાવાનજમાં અતિ શીતળ
જળરૂપ, લક્ષ્મી અને સરસ્વતીના પતિ, સકળ જીવોના આશ્રય, વિજયના સાગર રૂપ, દે-
વોના એકના એક આશ્રય, દૈવ વડે પરામૃત યથેલા જનના કલ્યાણને આણનાર, મદ્યમાં
બોલાતા હેત્યા મંત્ર રૂપ નરહરિને અમે સ્તવીએ છીએ. (૬)

પાપની પાછળ ગુન્નર કરનારના તાપની અતિશય આપનારી તૃપ્તાને નિવારણ કરનાર
મેઘ, જેણે પોતાના કોપાગ્નિ વડે હુપ્પાર પાપરૂપ બધનને હણી નાંખ્યાં છે એવા, કૃપા-
રૂપ અમૃતના સાગર, (સંસારરૂપ કુવાના) તળિયાની જમીનનો પાર જેના હાથમાં નથી
આલ્યો એવા જીવોનાં ટોળાને કુવામાંથી પાલન કરનારતુ (ગયાવનારતુ) ન એક કામ
કરવામાં જે નિપુણ છે એવા, શાપ વગેરેથી ઉપજેલા બધ અને નિપાતને નિવારણ કર-
વામાં જે કૃપામુક્ત છે એવા, અને અખય કરનારને અમે સ્તવીએ છીએ. (૭)

મોમ અગ્નિ અને સૂર્યના ગણના તેજથી ષણ્ણ અધિકતમ, નામ રૂપ, અને આકાર સહિત
નિરૂપ્ય કામાદિક પાપનો અંત આણનાર, વિષમરૂપ ખસતે રાજનાર રસાયણ સામવે-
દના આઘ ગાનનો વિષય, સુંદર, હમેશ પ્રખર તેજ મુક્ત, પ્રથમ અર્પનાર અને પોતાના

જૂમા એવા બિહ્ન વડે અતિમ સીમાની પ્રજા પાર ગયેલા શ્રીનરપંચાનનને અમે બહુ નમસ્કાર કરીએ છીએ. (૮)

શ્રીમહાજ્યોતિર્મય નૃસિંહદેવને અમે નમોદા છીએ. શ્રીમહાજ્યોતિરવરે તે આ ગાંડ મંગલ વિસ્તારો. ઠૂં શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ: સંધવી.

શ્રીમહાજ્યોતિનું ધ્યાન કરનારાઓપ્રતિ સંવોધન.

શ્રીહિંદુરાનાતન ધર્મનાં સાચાં સદ્ભાગી સંતાનો! તમારા પવિત્ર-અરે પૂર્વજ-પરંપરાથી શુદ્ધ શોભિતની પવિત્રમાં પવિત્ર ગંગા જેમાંથી ઉદ્ભવી નિરંતર-તમારાં બૌદ્ધિક શરીરોને પણ પવિત્રતાનાં પરમ તેલરવી પાત્ર બનાવે છે, એમાં દિવ્ય હૃદયે જ આઈ ધ્યાન કરવાનાં અધિકારી છે. તમારા લોકોત્તર ઉચ્ચતમ અધિકારની પ્રતીતિ તમે દેવી નરત્નો વારંવાર આપી ચૂક્યા છો. જે કે આ દક્ષિણમાં ઘણુવિદ્યાનો દેવોસિ અર્ધાલ દયાજનું કાર્યમાં ઘણું વિદ્ય હોય છે. જે વાચ્યનો બાસ ઘણું પ્રસંગે પામ છે, તો પણ આ મારાં પ્રદાસ અને દિરજોના આવિર્ભાવમાં ચતા વિદ્યબ અને અનિયમિતપણાથી તમારી સાત્વિક ધૃતિ જરા ડગી નથી. પણ તમેજે મારા પ્રયે અધિક અધિક રહેવાળી બ-ક્તિ પ્રદર્શિત કરી છે. જે કે સંવત ૧૮૮૧ નું આખું વર્ષ તમેજે મારા સ્વરૂપનું દર્શન નથી ધણું, તો પણ જેમ સહેલું પ્રેમવાળાં મનુષ્યોનો પ્રેમ ઘણો. સમય એક ખીન્નને નદિ મળવાથી એકો ધણ જાય છે એવેવા નહ ધણ જાય છે, તે પ્રમાણે મારાથી અ-ભિન્ન એવા તમારી અદનુષ્ટા પ્રીતિ અસ્પર્શ ગમ નથી અપવા નહ ધણ ગમ નથી. ઉલટું મારા-જેમ રહેવાનાં પ્રસંગે પણ તમેજે આઈ ધ્યાન નિરંતર પ્રેમપ્રવાદની વિશદ મારા સદિત કર્યું છે. તમેજે આત્મંત પ્રેમથી ઉભરાતાં પત્રો વડે આઈ આવાદન કર્યું છે, તથા પ્રેમભાવનાપૂર્વક ઉપદારો મોડંબા છે એને મોડલવાના તદ સંકલ્પ પણ કર્યા છે.

વળી સત્તાતન હિંદુ ધર્મના રાજા અને શિક્ષા મારે મારી આવશ્યકતા છે-જેમ પણ તમેજે સાચી દેવી શ્રદ્ધાથી માન્યું છે અને પ્રસિદ્ધ રીતે જાણ્યું છે. તમેજે અનેક સત્તાવ જનોને મારા અભિમુખ થયો છે. વિયોગના સનંદમાં પણ શીતારંદનની અને ગોપિકા-જ્ઞાની શ્રદ્ધામક્ષિતી પો તમારો સર્વનો પ્રેમ પણ વધારેનેવધારે પ્રદર્શ પામનો જાણ્યો છે. તેથી લોકિક પ્રત્યક્ષને અજાણે પણ તમેજે આઈ યોગગન્ધ પ્રત્યક્ષ એક નિમિત્ત માત્ર પણ હુમ પવા પામ્યું નથી. તો પણ હોશિદાર્યે તમે મર્વે મારા ચન્દ-મર્ચિરપ અક્ષરવિચરના આવિર્ભાવને શુદ્ધ સંસ્કૃત્યુકે દૃષ્ટા દોવાથી આ સંવત્સર (સંવત ૧૯૦૨) ના આરંભથી મારો અક્ષરપ્રદાસ પણ આ આર્ચિભાવને પામે છે.

જેમ ભગવાન યોરામન્દ અદિરાવજ અને અદિરાવજનો સપરિવાર સંદાર કરવાના સંકલ્પથી પરન્નાવસાદ પાતાગમાં મયા દલા, ત્યારે રાજ્ય અને તેનો આસની પરિવાર આનંદ પામવા દેના; પણ જ્યારે ધર્મશુભીર-જન પાતાગમાંથી રામચોના પરિવારને પ્રજ્ઞા-મિત્ર દોમ્બને પાછા સંકલ્પ મેનાનિરેસમાં આવીને જલક્યા, તે સમયે અક્ષરપ્રદાસને

તો ભય અને ચક્રિતાવસ્થાજ પ્રાપ્ત થયા હતાં. તેમજ આ મારા આવિર્ભાવથી આશ્ચર્ય-સમાજે અને વ્યક્તિયો પણ ભયચક્રિત થાય તો તેમા કાંઈજ નવાઈ નથી. તો પણ દેવો અને દેવોના અંશરૂપ વ્યક્તિયોને અને દૈવીસમાજોને અત્યાનંદ થાય, એજ હેતુથી આ મારા પ્રકાશને હું પ્રેરું છું.

શ્રીસનાતનહિદુધર્મના પ્રતિપક્ષીઓનો સર્વ પ્રકારે ક્ષોભ થાય છે, અને સનાતન-હિદુધર્મનો સર્વ પ્રકારે અખંડ પ્રભાવ પ્રવર્તે છે, અને સર્વદા પ્રવર્તશે. એ કાર્ય મારા તિરોભાવના સમયમાં પણ મારી સ્વભાવશક્તિપ્રભાવે થયાજ કરે છે-એ પ્રકારે જાણનાર જે જે મહાનુભાવ માગ ધ્યાતાઓ થયા છે, તેઓને સર્વદા માફ સાનિધ્યજ રહે છે, તેઓથી કદી પણ હું દૂર નથી. આ તત્વનો ભાવ નહિ મહાશ્વ કરનાર પરંતુ આ તત્વનો શબ્દ માત્રથી પણ આદર કરનાર પુણ્યવાન પુરુષો અને સ્ત્રીઓ તથા બાળકો પણ સદા શ્રીસનાતનહિદુધર્મના શ્રેયસ અને નિશ્રેયસના પરમનિધાનરૂપ હિત્સંગમાં આનંદપૂર્વક રમ્યા કરે છે.

સનાતનહિદુધર્મના વિરોધીઓ, તથા વેદ અને શાસ્ત્રના કંઈ મત્તડનાર શંસીઓ-ઓને માફ તેજ દાહકશક્તિથી બરેલુ જણાય છે, તે તેઓના પાપતુ જ પરિણામ છે. સદ્ધર્મને પાળનાર દૈવીસનાતનીપ્રમ્લને માફ તેજ અનેક ચદ્રમાના જેવું આદલાદ કારક અને શાન્તિ તથા શીતલતાને આપનાર અનુભવાય છે, તો તેઓના અનેક જન્મના સંચિત ઉન્નવલ પુણ્યતુ ફળ છે. જેઓને માફ અદર્શન છાંયે એવાં મનુષ્યોને માફ દર્શન પરિતાપ પમાડનાર છે, કેમકે સૂર્યનું દર્શન ઉલૂક જેવાં નિશાયર પ્રાણીઓને કેવળ અધત્વને જ પમાડનાર છે, છતાં પણ તે નિશાયરોનાં તેજ નિશાએ પણ પદાર્થોને જોઈ શકે છે એ પણ મારી પોતાની જ શક્તિ છે. એ બાબતનું એ અહ-તા અને અજ્ઞાનમાં રૂબેસા ફૂટવું આસરીછોને ખાન નથી, એજ સર્વ શાસ્ત્ર અને શિષ્ટ જનોના કુતૂહલનું કારણ છે ! ! !

નાના બાળક કૃષ્ણ સારમેય બંકતજનોની ભગ્નમહાળીનો નાદ સાંભળીને બસે છે, પછે તેમને ખાન નથી કે જે નાદ તરફ તેઓ બસે છે, તેમા જે નાદરૂપા દેવી છે, તે જ દેવીની સત્તાથી પામર સારમેય (કુતારા) તુ ભગ્નુ પણ છે; મણિરૂપ કંકર સૂર્યોદય મામે પોતાનાં કિરણો ફેંકે છે પણ તે જડ જાણુતો નથી કે તેનો ચળકાટ તે પણ સૂર્યદેવતાના જ પ્રભાવનો ચમત્કાર છે; તેજ પ્રભાવે આસુગિજીવો જાણુતા નથી કે તેઓના વિપર્યય જ્ઞાનમાં પણ જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ તે તો મારી પોતાની સત્તાને લીધેજ છે.

જે દૈવી છવો મારા પ્રકાશનો આશ્રય લે છે, તેમને સંશયવિપર્યયરૂપ અધકાર કદી પણ બાધ કરી શકતો નથી. માગ પ્રકાશને સેવનાર સજ્જનો તો પ્રકાશમય અને છે અને તેઓ બીજાઓના અજ્ઞાનરૂપ અધકારને રાજવાને પણ સમર્થ બને છે.

જેમ ધનવાન યવું સટેલું છે, તેમ વિદ્વાન યવું પણ પૂર્વજન્મના કર્મોત્સાર સહેલું છે. પણ જેમ ધનવાન બનીને તે ધનનો સદુપયોગ કરીને પુણ્યવાન યવું એ ધણું દુર્લભ છે, તેમજ વિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરી વિદ્યાનો પણ સદુપયોગ કરી પુણ્યવાન યવું, એ પણ અતિ દુર્લભ છે. ધન અને વિદ્યા કરતાં પણ સદ્ગુણિ અતિ ઉત્કૃષ્ટ છે, એ સદ્ગુણિને જ પ્રતાપે પ્રર્મતું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજી શકાય છે, નિકર ધર્મતું ખડું અને સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજાતું નથી. અને ધર્મતું ખડું અને સંપૂર્ણ સ્વરૂપ સમજ્યા વિના જે મિથ્યાપ્રવૃત્તિ ઠગવામાં

આને છે, તે પ્રગતિ નિપાતને; પમાડનારી હોય છે છતાં એવી નિપાતક પ્રગતિ ધનને પ્રતાપે આકર્ષક અને વિદ્યને પ્રતાપે આપાતરમણીય થઈ પડે છે; અને તેથીજ તે અધિક અનર્થ કરી ધણા હોવોતું અકલ્યાણ કરનારી પણ થઈ પડે છે. શીસનાતનદિંદુધર્મ વ્યાવહારિક સ્વરૂપમાં તેમજ પારમાર્થિક સ્વરૂપમાં બરેબરો ધર્મ છે, તેમજ સર્વાંગ સંપૂર્ણ ધર્મ પણ છે; એ બરોબર રીતે સમજવો એ તમારા જેવા માફ ધ્યાન કરનાર પુણ્યવાન મનુષ્યસ્તોને તો હસ્તામર્શવત પ્રત્યક્ષ છે. મારા પ્રકાશવિના વિદ્યા એ અવિદ્યા છે, અને બુદ્ધિ એ કુબુદ્ધિ છે. અંબુદ્ધિવાળાં મનુષ્યો તપ વડે-પરિશ્રમ વડે બુદ્ધિમાન થવાં સંભવે છે, પણ કુબુદ્ધિવાળાં મનુષ્યોનાં તપ, પ્રયત્ન, પરિશ્રમ વગેરે સર્વ સામગ્રી તો નરક પ્રાપ્તિનાં કારણ છે.

ધર્મ એ પ્રકારના છે, જેવા કે એક માનવધર્મ અને ખીજો પાશવ-ધર્મ. માનવધર્મ મનુષ્યોને ઉત્તિ આપી દેવત્વ અથવા તો મોક્ષ પ્રતિ લેષ-જાય છે; અને પાશવધર્મ તો મનુષ્યને અવનતિ આપીને પશુયોનિમાં જન્મ પામવાની સડક બાંધે છે. સંપૂર્ણતાએ પહોં-એક્ષો માનવધર્મ અને તે પાળવાની સામગ્રી સમાગ્રિક વ્યવસ્થા વગેરે સાધનો તો બાર-તરખમાં પરાકાષ્ટાએ પહેંચેલાં છે, અને એ સર્વનો શીસનાતનદિંદુધર્મમાં સમાવેશ પામ્ય છે. અને તે સનાતનદિંદુધર્મને લીધેજ ભારતવર્ષમાં દેવો પણ જન્મ લેવાને ઈચ્છે છે કે તેઓ આ પવિત્ર ભારતવર્ષમાં પુનઃ પુણ્યસંચય કરીને પુનઃ સ્વર્ગાદિક ઉચ્ચ લોકોનાં સુખને યોગ્ય દેવત્વને પામે, અથવા તો પુણ્ય તથા પાપરૂપ સમગ્ર કર્મનો લય કરવાને જે સમર્થ છે એવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી મોક્ષને પ્રાપ્ત કરી શકે.

એ સનાતનદિંદુધર્મનાં શાસ્ત્રો પરમકૃપાળુ પરમેશ્વરે શ્રુતિ, સ્મૃતિ, પુરાણ અને તંત્રરૂપે દેવો અને મનુષ્યો દ્વારા આ જગત્પા હોવાના કલ્યાણ માટે દર્શાવ્યાં છે. પણ તેનો અર્થ વિવિધ વિષયની વાસનામાં બુદ્ધિ અને ચોતાની મતલબ સાધવાનેજ નોતે શાસ્ત્રોના અસમજસ ખોટા અર્થ કરીને સામાન્ય મનુષ્યોને બાબાવનાર અને વિદ્યાનો ખોટો ઉપયોગ કરનાર વિદ્યારૂપી મણી વડે ઝળકતા પણ વિપના બરેલા સર્પો જેવાં બચકર લેખાણુ વિદ્વાન આ કલિયુગમાં જ્યાં ત્યાં જોઈએ તેટલા છે. તેઓ સાદિત્યને નામે વિષયવાસના, દેશોદય અને ઐશ્યને નામે ધર્મઝળતા અને અવિવેક, તથા ભગવદ્ભક્તિને નામે અનીતિ તથા ઘેલછા, તથા સગવડને નામે જાણતા, અને વિદ્યા તથા બુદ્ધિને નામે અર્થદગ્ધતા તથા કુતર્કને પ્રસારે છે. તે અધર્માગ્રિસ નરકના પણ પિતા જેવા શાંતિજનક ભળગાંખલામાં તથા કુસંગ રૂપ કંટકવડે પથરાયલા પ્રદેશમાં કે જ્યાં સામાન્ય મનુષ્યદંડિ કામ કરી શકેતી નથી; ત્યાં આ મારો પ્રકાશ ધર્મ અને અધર્મનો તથા આચાર અને અનાચારનો તથા સદાચાર અને દુરાચારનો તથા અર્થ અને અનર્થનો વારંતર જોઈ સ્પષ્ટ કરી મનુષ્યને કાર્યાકાર્યનો નિર્ણય કરવા સમર્થ થશે છે.

મારી શબ્દમૂર્તિ વિવિધ સદૈતવશાત્ મોટી કિંવા વહેલી, નિયમિત કિંવા અનિયમિત રીતે આવીર્ણાવને પામે; તો પણ જામક અને મિશ્ર પ્રકારનાં ઈતર પુસ્તકો કરનાં દેવી મનુષ્યોને વધારે સ્વીકરણીય છે. સુધરિત કંટર અથવા તો સોમધના પાસા કરતાં સાકરનો વોડાચૂડો ગાંડો જેમ વધારે સારો આવજારને પાત્ર છે, તેમ દેવીસંપતિવાળાં મનુષ્યોને તો મારી શબ્દમૂર્તિ અધિકાધિક અગ્નિનદનીય છે. કેમકે વેદમાતા ભગવતી ગાયત્રી પણ મહાજ્યોતિતું જ ધ્યાન કરે છે, અને ઇતર સર્વ વેદમત્રો પણ કર્મ ઉપાસના અને જ્ઞાનના લક્ષ્યગિંદુ તરીકે મહાજ્યોત્તિનેજ સ્વીકારે છે.

શત્તિશિવહ:

શ્રીમહાજ્યોતિઃ ।

वेदमहिमा.*

વેદ શું છે? વેદ દેવી સપત્તિ, ઇશ્વરીય જ્ઞાન અને ઇશ્વરીય વચન છે. જેવી રીતે આપણે અનન્ત પરમાત્માના મહત્વનો મથાવત્ત વેદ નથી જાણી શકતા, તેવીજ રીતે આપણે તેની વિધાના સ્વરૂપની હૃદય-દયતા મર્યાદા વચ્ચેનો પણ પાર પામી શકતા નથી. એટલે કે આપણને કયું કરવું પડશે કે વેદનું તત્ત્વ એક માન ઇશ્વરજ સમજીએ, મનુષ્યથી તે સમજી શકાતું નથી. તથાપિ આપણા પૂર્વજ ઋષિમહર્ષિયોને, પોતાના તપોબળના પ્રતાપ વડે, વેદનું જે કાંઈ તત્ત્વ પ્રાપ્ત થયું છે, તે તેઓએ અન્યોદ્ધાર પ્રકાશિત કર્યું છે. તેમથી એકાદ વિચાર પ્રમાણ્યે ટાંકી, તેના પર કાંઈક વિવેચન કરીશું.

“नकश्चिद् वेदकर्ताऽस्ति वेदस्मर्त्ता स्वयंभुवः ।

वेदोनारायणः साक्षात् स्वयम्भूरिति विश्रुतः ॥”

વેદનો રચનાર, માનુષી કર્તા કોઈ નથી. દિનું પ્રતિદ્વં પદ સર્ગારંભમાં, આદિ દેવ બ્રહ્માજી, પૂર્વ કલ્પાનુભૂત વેદનું સ્મરણ માન કરે છે. એ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે વેદ સાક્ષાત્ સ્વયંભૂ ભગવાન છે. અથવા એમ કહો કે નાદાત્મક ભગવાન પરમેશ્વરનું સ્વરૂપજ ‘શબ્દ’ બ્રહ્મ છે એટલા માટેજ કહેવામાં આવ્યું છે કે—

“इ ब्रह्मणी वेदितव्ये शब्दब्रह्मपरंचयत् ।

शब्द ब्रह्मणि निष्णातः परंब्रह्माधिगच्छति ॥”

* જ્ઞાતવ્ય બ્રહ્મ, જેનું જ્ઞાન મેળવવું આવશ્યક છે એવા બે બ્રહ્મ છે, એક શબ્દ-બ્રહ્મ અને બીજું પરબ્રહ્મ. જે મનુષ્ય વેદરૂપ શબ્દબ્રહ્મને જાણી લે છે, તેજ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પ્રાપ્ત થઈ શકે છે. કારણ કે વેદના મુખ્ય બે વિભાગ ગાણવામાં આવ્યા છે, એમાં પૂર્વકાવ્યક વેદ સાક્ષાત્ ધર્મનું પ્રતિપાદન કરે છે, અને બીજી જ્ઞાનકાવ્યક વેદ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના સ્વરૂપનું નિરૂપણ કરવા માટે છે. પુરુષાર્થનું સાક્ષર સ્વરૂપ જાણ્યું છે કે—

“धर्म ब्रह्मणी वेदैकयेद्ये ॥”

ધર્મ અને બ્રહ્મ, એ બન્ને એકજ વેદદ્વારા જે પ્રકારે, મથાવત્ત સ્વરૂપમાં સમજી શકાય છે, તે પ્રકારે અન્ય કોઈ સાધન વડે સમજી શકાતાં નથી. ધર્મ અને બ્રહ્મને જાણવાથી મનુષ્યને સઘળા અનર્થ અને અનિષ્ટોની નિવૃત્તિ પૂર્વક સર્વવિધ પુરુષાર્થની સિદ્ધિ થઈ જાય છે અર્થાત્ ધર્મ, અર્થ, ડામ અને મોક્ષ એ આજે પુરુષાર્થોની પ્રાપ્તિ થાય છે.

“मन्त्र ब्राह्मणयोर्वेदनामधेयम् । मन्त्र ब्राह्मणे यज्ञस्य प्रमाणम् ॥ (आपस्तम्बीय यज्ञोपरिभाषાસૂત્રે) । “विधिविधेयस्त्वेव वेदः ।” (पारस्करगृह्यસૂત્રે)

મન્ત્ર અર્થાત્ સહિતા અને બ્રાહ્મણ એ બન્ને અન્યોનું નામ વેદ છે. મન્ત્ર તથા બ્રાહ્મણ, એ બન્ને યજ્ઞાત્મક ધર્મવિધિમાં સ્વતઃ પ્રમાણ છે. યજ્ઞતંત્રાદિ જૂલનુગામી હોવાથી

* બ્રહ્મણેસ—ક્રિયાવાદી પ્રસિદ્ધ યતા પડિતશ્રી બીમચેનશર્માના સુપ્રસિદ્ધ દિન્દી માસિકપત્ર બ્રાહ્મણસર્વેષ ના એપ્રિલ ૧૯૧૪ ભાગ ૧૨ મ પૃથ્થા ૪ માંના લેખનો અનુવાદ.

પ્રામાણિક મનાય છે. પારસ્પર્યલક્ષ્યનું વચન છે કે-વિધિ અર્થાત્ જે અન્યમાં વિધિસમો દર્શાવેલાં છે તે અન્ય, અર્થાત્ પ્રાજ્ઞણ વિભાગ વિધિમાન, કર્મવિધાનમાં વિનિયોગ્ય છે એવાં મન્ત્રો અર્થાત્ સંહિતા વિભાગ, અને તર્ક એટલે મતુર્વિધ અર્થવાદવાચ્ય, એ ત્રણે વેદ કહેવાય છે. ઋષિ તથા પૂર્વાચાર્યના પ્રમાણાનુસાર મન્ત્ર તથા પ્રાજ્ઞણ વેદ કહેવાય છે. અને એ મન્ત્ર-પ્રાજ્ઞણમાંથી નીકળેલાં ઉપનિષદો પણ વેદજ છે. મન્ત્ર અને પ્રાજ્ઞણ એ બંનેમાં અનેક ઇતિહાસ પણ વિદ્યમાન છે. અને ઇતિહાસ વિદ્યમાન હોવા છતાં એ, વેદના પર અનિત્ય તેમજ અર્વાચીન હોવાનો દોષ આરોપી શકાય તેમ નથી. અને એવાં હેતુથી કાંઈ પણ પૂર્વાચાર્ય વેદને અનિત્ય કે અર્વાચીન માન્યો થે નથી.

“ લૌકિકાનાંતુ મર્ત્યાનામર્થે વાગનુવર્તન્તે ।

ઋષીણાંપુનરાયાનાં વાચમર્થોઽનુ ધાવાતિ ॥ ”

વેદિક તથા લૌકિક વાણીમાં મોટો ભેદ માત્ર એ છે કે લૌકિકવાણી, વાચ્યાર્થનું અવલંબન કરનારી હોય તેના પર આધાર રાખે છે, અર્થાત્ જેનો ઇતિહાસ કહેવામાં આવે છે તેની દયાતીમાં તે લૌકિક વૃત્તાન્ત રૂપ રહી, અન્યરૂપમાં પાછળથી તેનો સમાવેશ કરવામાં આવે છે. પરંતુ મન્ત્રદષ્ટા ઋષિયોએ, જે વેદોને પ્રકાશિત કર્યા છે, તેમાં અર્થાત્ વેદિક વાણીમાં તો, વેદવાણીની પાછળ પાછળ વાચ્યાર્થ આવે છે: વાચ્યાર્થ વેદવાણીને અનુસરીને ચાલે છે. અર્થાત્ સર્ગના આરંભમાં જેવા ઇતિહાસ વેદમાં પ્રાદુર્ભૂત થઈ ગયેલો છે. તેવાજ તથા તેવાજ નામ, રૂપ તથા કામના કરનારા, તેવાજ ઇતિહાસ પ્રતિ-પાદિત અવતારી મનુષ્યો ભવિષ્યમાં પણ ઉત્પન્ન થયા કરે છે. મનુરચિત-માનવધર્મશાસ્ત્રની નીચેનાં વચન પર વિચારશીલ વાંચકોએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

“ ચાતુર્વર્ણ્ય ત્રયોલોકાસ્ય આરધ્યાશ્રમાઃ પૃથક્ ।

ભૂતં ભવ્યં ભવિષ્યં ચ સર્વવેદાત્મસિદ્ધયતિ ॥ ”

ચારે વર્ણ, ત્રણે લોક, તથા ચારે આશ્રમ, અને ભૂત, ભવિષ્ય તે વર્તમાન એમ ત્રણે કાલના સકલ અસાચર પદાર્થ વેદપ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે. અર્થાત્ ભૂત ભવિષ્યના પદાર્થ પણ વેદમાં વર્તમાનકાલીન પદાર્થની પેઠે વર્ણવામાં આવ્યા છે. કારણ, વેદ એ સર્વજ્ઞ ભગવાનની વાણી છે. અને સર્વજ્ઞની દૃષ્ટિમાં ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાન સઘળું એકજ અને સરખું છે. જે જે મનુષ્યાદિ વેદમાં વર્ણવ્યા છે, તેના તેજ પ્રાપ્ત પ્રતિષ્ઠામાં અથવા યુગમન્વન્તરાદિમાં પ્રવાહકમથી, વારંવાર તેવાને તેવાજ થાય છે. અર્થાત્ તેઓ આદિ પુરુષના જેવીજ હીલા અને કાર્ય કરે છે. વળી વેદમાં વર્ણવેલા પદાર્થો અધ્યાત્મ, અધિ-દેવ અને અધિભૂત એ ત્રણે દશામાં વિદ્યમાન રહેતા હોવાને કારણે, તેઓનું અનિત્ય હોવું અને તેથી કરીને વેદનું અર્વાચીન બનવું સંભવતું નથી: ઉપર દર્શાવેલાં કારણથી એ ચંકા પણ નિવૃત્ત થઈ જાય છે. ભારે ભારે મન્વન્તરાદિના અવાન્તર પ્રલયમાં અધ્યયન અધ્યા-પનાદિ પરંપરા (વેદ બ્રહ્મવા ભખ્યાવવાનો, ક્રમ) હવિષ્ણુન થઈ જતાથી, વેદોનો તિરો-ભાવ થાય છે, ત્યારે ત્યારે સાધારણ મનુષ્યોનો તો નાશ થઈ જાય છે, કેવળ મહર્ષિ લોક સંભાધિસ્થ રહી યોગબલ વડે અવાન્તર પ્રલયના સમયમાં વિદ્યમાન રહે છે. એવા અવા-ન્તર પ્રલયો ચાર યુગના અથવા મન્વન્તરોના પરિવર્તન કાળમાં થયા કરે છે. મન્વન્તર પ્રલયકાળની સમાપ્તિનો સમય અર્ધસિદ્ધાન્તમાં નીચે અગ્રજ ન્યાયો છે:—

“ કૃત પ્રમાણસ્તસ્યાન્તે સન્ધિઃ પ્રોક્તોજલપ્તવઃ । ”

પ્રત્યેક મન્વન્તરના અન્તમાં ૧૭,૨૮,૦૦૦ સત્તર લાખ અઠાવીસ હજાર વર્ષ પર્યન્ત સમગ્ર ભૂમટલ જલજલાકારે ખની રહે છે. અર્થાત્ એટલા વર્ષ પર્યન્ત આખી પૃથ્વી પાણીમાં ડૂબેલી રહે છે અને પ્રત્યેક ચતુર્થગીના અન્તમાં, કલિયુગના પ્રખર પ્રતાપથી, સમગ્ર પૃથ્વીના મનુષ્યો મ્લેચ્છ, નાસ્તિક, ચોર, ચાડીઆ, લૂટારા, વ્યભિચારી અર્થાત્ મહાઅધર્મી યથા જાય છે અને તેમ યવાથી વેદનો પ્રચાર પણ ઊચિત યથા જાય છે. અને તે વખતે કંદકી નામરૂપધારી ભગવાન સ્વયમ્ અવતાર ધારણ કરી સર્વ અધર્મીઓનો નાશ કરે છે તે વખતે કોઈ કોઈ તપસ્વી ધર્માત્મા પુરુષો જન્મી જાય છે કહેવામાં પણ આવ્યું છે કે—

“ દુરાપાર સંસાર સંહારકારી ભવત્યશ્વચારઃ કૃપાણઃપ્રહારી ।

મુરારિદેશાકારધારીહૃક્લ્લી, કરોતુ દ્વિપાંધ્વસનવઃસક્લ્લી ॥ ”

“ હાથમાં નાચું-ખુલ્લું ખર્ગ ધારણ કરી ઘોડા પર ચડી, દસાવતારધારી અને અન્યાયનો કાંઈ છેડો નથી એવા સંસારનો સહાર કરનારો, શ્રી વિષ્ણુ ભગવાન, કંદકી રૂપ ધારણ કરી, ધર્મના વિરોધી અને મહાઅધર્મી એવા તમારા શત્રુઓનો વિધ્વસ કરો ” આવો ધર્માત્મા સંજ્ઞાને શાસ્ત્રમાં આશિર્વાદ આપવામાં આવ્યો છે.

આ પ્રકારે જ્યારે જ્યારે અવાન્તર પ્રલયોની સમાપ્તિને વિષે અલ્પાવશિષ્ટ તપસ્વી ધર્માત્મા મહર્ષિઓદ્વારા પુન પુન સૃષ્ટિનો પ્રવાહ આવતો રહે છે, અને શ્રીપરમાત્માની પ્રેરણાથી ફરી ફરી ધાર્મિક રાજા નિયત યથા, ધર્માનુકૂલ વ્યવસ્થા મુજબ વર્તીતો રહે છે, ત્યારે ત્યારે સર્વાન્તર્યામી શ્રીભગવાનની પ્રેરણાથી—

“ યુગાન્તેઽન્તાર્હિતાન્વેદાન્ સેતિહાસાન્મહર્ષયઃ ।

કૌભિરેતપસાપૂર્વમનુજ્ઞાતાઃ સ્વયંસુજ્ઞા ॥ ”

યુગાન્ત નામ અવાન્તર પ્રલયોને વિષે તિરોબૂત યથા, નષ્ટ થયેલ, મન્ત્ર બ્રાહ્મણાદિમક વેદોને ઇતિહાસાદિ અશો સહિત, આદિ દેવ સ્વયમ્ભૂ ભગવાનની આજ્ઞા યવાથી, મહર્ષિ મહાત્માઓ તપોબલ વડે પ્રકટ કરે છે જેને કાળમાં જેને મહર્ષિ, જેને વેદમાગ પ્રકટ કરે છે તે તે મહર્ષિ તે તે સૂક્તાદિ વેદશના દ્રષ્ટા અથવા સાક્ષાત્ કર્તા ઋષિ કહેવાય છે તેથી વેદનું અધ્યયન કરનાર હિંજને આજ્ઞા કવચમાં આવી છે કે, પ્રથમ પ્રત્યેક મન્ત્ર બ્રાહ્મણાદિના સૂક્તાદિ પ્રત્યેક વિભાગના ઋષિ, દેવતાદિ ક્યા ક્યા છે ? તે જાણી લઈને (બણી લઈને) પછી અધ્યયન કરવું એ સધળા મહર્ષિયો વેદના સ્વતંત્ર કર્તા મનાતા નથી, એમને કોઈ વેદગ્રન્થ રચનાર તરીકે ઓળખવું નથી કારણ શ્રુતિસ્મૃતિઓના સેકડો પ્રગણ્યથી સિદ્ધ યથા ચમ્યું છે કે—વેદ ઈશ્વરનિર્ધારિત હોઈ અપૌરુષ છે. ‘ નકાશ્ચિદ્દેવકર્તાસ્ત્યાત્ । ’ વેદનો કોઈ માનુષી કર્તા નથી વેદાન્તદર્શનના આરંભિક તૃતીય સ્તરમાં પણ વેદના પ્રકાશક સાક્ષાત્ પરમેશ્વર કલા છે

ધર્મ તથા પરમેશ્વર સબંધી યથાર્થ જ્ઞાનનું પ્રતિષ્ઠાન એ વેદનો વિષય છે અને એ જ્ઞાન વડે યાગાનુષ્ઠાનાદિ દ્વારા સ્વર્ગ તેમજ મોક્ષની પ્રાપ્તિ અને સર્વ અનિષ્ઠ અનર્યોની નિર્જલિ કરાવવી એ વેદનું પ્રયોજન છે

કુલપરંપરાથી, ધર્મ તથા બ્રહ્મના ‘તત્વગોનનું’ મયન કરનાર દિગ્ભાતાપિતાવરે હવેન ધ્યેય બ્રાહ્મણાદિ ત્રૈવર્ણિક પુરૂષ વેદના અધિકારી છે, અને તેનો વેદની સાથે ઉપકાર્યોપકારકભાવ સંબંધ છે. ત્રણે વર્ણના અધિકારી પુરુષોનો ઉપકારક વેદ છે, અને ત્રણે વર્ણ ઉપકાર્ય છે; અને એનેજ સંબંધ ચતુર્થ રહે છે કે જેનું યાન ‘સર્વ’ શાસ્ત્રો જાણવામાં પ્રથમ ઉપયોગી છે. વેદનું લક્ષણ એ છે કે—

“પ્રત્યક્ષેણાનુમિત્યાવા યસ્તૂપાયો ન બુદ્ધ્યતે ।

एतं विन्दन्तिवेदेन तस्माद्देवस्य वेदता ॥”

“ધર્માર્થકામમોક્ષ પુરુષાર્થાનામ લૌકિકમુપાયં યો વેદયતિ સવેદઃ ॥”

ઈષ્ટપ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટની નિવૃત્તિના બહુ ઉપાય હોવા છતાં, તે સધળા મુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે. એક તો લૌકિક અને બીજો અલૌકિક. મનુષ્ય તો શું પણ પ્રાણી માનવી સર્વ એવાનું મુખ્ય પ્રયોજન, ઇષ્ટફલની પ્રાપ્તિ તથા અનિષ્ટોની નિવૃત્તિ માટે છે. જે અલૌકિક સુખોની સિદ્ધિ પ્રત્યક્ષ, અનુમાન અથવા ઉપમાન પ્રમાણદ્વારા હોય છે, તેને લૌકિક ઉપાય કહે છે. મોટાં મોટાં મહાન કાર્યોની સિદ્ધિને અર્થે જ્યારે, જગત્રય અમાન ઓપટાંધી થયાં છતાં, પ્રત્યક્ષાદિ લૌકિક ઉપાયનું કાંઈ કદું આલેખ નથી, અને કદાચ બહુ નિમ્નજાન્ય છે, ત્યારે તેની સિદ્ધિને માટે, જે એક માત્ર અલૌકિક ઉપાય શોધ રહે છે, તેજ વેદ અર્થાત્ વેદોક્ત ઉપાસના છે. વેદોક્ત ક્રમો ત્રણ પ્રકારનાં છે નિત્ય, નૈમિત્તિક અને કાર્ય. અગ્નિહોત્ર દર્શપોષ્ટ્રમાસાદિ યાગ એ નિત્યક્રમો છે. નવાગ્રેષ્ઠિ આદિ નૈમિત્તિક અને પુત્રેષ્ઠિ વર્ષક્રમેષ્ઠિ આદિ કાર્યક્રમ કહેવાય છે. દરેકના કરો કે કોઈ એક મનુષ્યને ૮૦ વીસ વર્ષની અવસ્થામાં એક પ્રખલ અસાધ્ય રોગ લાગુ પડ્યો છે, અને આખી પૃથ્વીપરના નાભાંકિત ડાહર વેદ હાથમ વગેરે કાદથી પણ તે રોગ મટાડી શકતો નથી. હવે તે વ્યક્તિ એક મહાન-શી-માન યા રાજ છે. ઔષધ-પર્યાદિ સર્વ બની શકતા લૌકિક ઉપાય યોજ્યા છતાંયે તેની કાંઈ અસર નથી પડતી, એટલેજ નહીં પણ જીવવાનીએ આશા રહી ના હોય. એવી હાલતમાં, જે વેદોક્ત અલૌકિક ઉપાયથી જીવનરક્ષા થતી હોય અને રોગોક વખતે, કહો કે આશરે દસ વીસ વર્ષ સુધી પુનઃ નવજીવન પ્રાપ્ત થતું હોય, તો તે વેદરૂપ અતૌકિક ઉપાયનું મહત્ત્વ કાંઈ કોણે નહીં ગણાય. પરંતુ જેની જીંદગી જીવવાનો કાંઈ ઉપાય નથી રહ્યો, તેવાને માટે કાંઈ ઉપાય નીકળી આવતો હોય, તો તે કાંઈ વેદના સાધારણ કે જેવો તેવો મદિમા નથી; પરંતુ અવર્ણનીય અને અતિ બારે માદમા છે. હવે જે તે મૃત્યુમરત મનુષ્ય, વેદમતાનુયાયી આદિતક દિગ્ભ હોય અને વેદ પર તેને અધ્યાગ વિશ્વાસ હોય, તો સારા સારા પ્રતિષ્ઠિત બ્રહ્મોનાની સદાપતાથી તેણે યાગોક્ત યજુશાળા બનાવી વિધિપૂર્વક રમાર્તામિત્રું આધાન કરીને, અગ્નિહોત્ર દર્શપોષ્ટ્રમાસાદિ ધ્યોવાંત્ર થયાં કરવાં, અને મિત્ર-વિન્દાદિ વારંવાર ધણી શ્રદ્ધા સાથે કરવી, તથા સુવર્ણાદિ દાન અને અન્ય આયુર્વર્ધક કાર્યો પણ યથોચિત સમારોહ સાથે નિરંતર કરવાં કરવાં. આમ કરવાથી, અવશ્ય તે મનુષ્યના ચિત્તમાંથી મૃત્યુનો ભય નટ ધટ પુનઃ નથી જીંદગી ખચીત તે મેળવશે, અને એથી વેદ પરની તેની શ્રદ્ધા-આસ્તા (Faith) બહુ વધી જશે.

“આયુષ્કામો મિત્રવિન્દયા યજેત ।” इति श्रुतिः ।

‘આયુષ્યની કામનાવાળા દિન યજ્ઞમાને મિત્રવિન્દાઈદિ કરવી’ આ વેદપ્રમાણથી સિદ્ધ થાય છે કે અત્યંત સાવધાનીથી સપૂર્ણ વિધિ અને શ્રદ્ધાપૂર્વક કરેલું યાગાદિ કર્મ, અવશ્ય પ્રત્યક્ષ ફળ આપ્યા વિના રહેતું નથી. આસ્તિકતાનું એજ ચિહ્ન (લક્ષણ) છે કે, કરવામાં આવેલા અતુષ્ઠાનનું પ્રત્યક્ષ ફળ જોવામાં ના આવે, તો પણ વેદાદિ શાસ્ત્રપર દોષારોપ કે અવિશ્વાસ કર્યા વગર પોતાનોજ દોષ ગણી, તેજ અતુષ્ઠાન વારંવાર ફરી-ફરીને પહેલા કરતાં પણ વિશેષ તત્પરતા ને ખત સાથે કંટાળ્યા વગર સતત અને અવિચ્છિન્ન રીતે કર્યા કરવામાં આવે; તો અવશ્ય તેનું પ્રત્યક્ષ ફળ મળ્યા વિના રહેતું નથી. મનુષ્યો અપર દોષ કર્મ કરતાં અને સાધન, એ ત્રણમાંથી કોઈ એકમાં અથવા સર્વમાં કોઈ પણ અંશે ન્યૂનતા અથવા ત્રુટિ થવાથી, અથવા બ્રાન્તિથી ભ્રમવશાત્ કોઈક ધર્મતત્ત્વોયમ થઈ ઓડતું ઓડ વેતરાઈ જવાથી, ઇષ્ટિત ફલની પ્રાપ્તિ થતી નથી. તેથી તેમાં કોઈ વેદનો વાક કાઢી શકાય નહીં સધળાં કાર્યોની સિદ્ધિને માટે, વિધિ અને શ્રદ્ધા બંનેની ખાસ અગત્ય છે, વિધિ અને શ્રદ્ધા બંને યથાવત્ સંગ્રાપાગ હોય, તો સુવર્ણમાં સુગન્ધની માફક સમગ્ર લેવું. જો એ બંનેમાંથી, એકનું પણ પ્રમાણ પૂર્ણ હશે, તો વિધિના કરતાં શ્રદ્ધાનું પ્રમાણ વધારે દિગ્ગજય તથા વૃદ્ધિગત હોવાથી, કર્મનું અનશ્ય તાત્કાલિક ફળ પ્રાપ્ત થશે. પરંતુ જો શ્રદ્ધાનું પ્રમાણ ઓછું હશે અને વિધાન અર્થાત્ વિધિ પૂરેપૂરી હશે, તો સફળતાની પૂર્વવત્ આશા (જેવી એકલી શ્રદ્ધાની પૂર્ણ માત્રા હતી અને સફળતાની આશા હતી તેવી) નહીં રહે. એટલા માટેજ શ્રદ્ધાની ઉન્નતિ ખાસ આવશ્યક છે. સંસારનાં ખીજાં કાર્યો, દાખલા તરીકે, જેવા કે રસાયણીક પ્રયોગો સફળ નથી નીવડતા ત્યારે કર્મ, કર્તા, અને સાધનનું વૈગુણ્ય માની, તત્વદર્શી લોકો તે કાર્યોનું પહેલાં કરતા પણ અધિક પ્રયત્ન અને ખતની સાથે ફરી ફરી અતુષ્ઠાન કર્યા કરે છે, અને પરિણામે અત્યંત જેવી રીતે તે કાર્યો સફળ નીવડ્યા વગર રહેતાં નથી. તેવી રીતે વેદોક્ત કર્મો પણ સફળ ના નીવડે, ત્યારે તેનું વિશેષ તત્પરતાથી કાળજી પૂર્વક વારંવાર અતુષ્ઠાન કર્યાજ કરવું જોઈએ. સાંસારિક કાર્યો સફળ ન થયે, સમગ્ર ધુ-પો જેવી રીતે ફરી ફરી યત્ન કરી સિદ્ધિ થતા સુધી તેમની પાછળજ આધારીને મેંડ્યા રહેવાતું પોતાનું પરમકર્તવ્ય સમજે છે, તેવીજ રીતે વેદોક્ત કર્મોમાં પણ નિષ્ફળતા મળે, નિરસ્તાહ નહીં થઈ જતા, દંડતાથી નિરન્તર અવિચ્છિન્ન રીતે સતત અતુષ્ઠાન કર્યા કરવાની ખાસ કાળજી અવશ્ય રોખવી જોઈએ.

વેદના મહત્વની એક વાત એ દર્શાવવામાં આવી છે કે, જે સાંસારિક કાર્ય (ખેતર, યા આકાંક્ષા રૂપ) કોઈ પણ ઉપાય વડે સિદ્ધ થતું નથી, તે વેદોક્ત ઉપાય વડે સિદ્ધ થાય, તો વેદનું તેથી ઘણું બારે મહત્વ અને ગૌરવ સિદ્ધ થાય છે.

વેદનું બીજું મહત્વ એ છે કે, વેદોક્ત ગાન ત્રિઘાષાખાધ્ય છે. અર્થાત્ વેદ સત્ પ્રતિ-પાદક હોવાથી, તેનાથી પ્રતિપાદિત થયેલું ગાન અખ્યાહત ગાન છે. અને તેના કોઈ પણ સમયમાં વ્યાધાત કે નાશ થતો નથી. અર્થાત્ એમ કહો કે યથાર્થ કોટિના અકાટ્ય અખંડનીય તત્વગાનનું નામ વેદ છે. આવાં બીજાં સધળાં કારણો વડે વેદનું મહત્વ સર્વથી અધિક ચઢીયાતું છે, અને તેના ચાર ઉદાહરણ સંક્ષેપમાં નીચે અતાવવામાં આવે છે કે જેથી વેદનું મહત્વ યથાર્થ સમજી શકે.

(૧) વેદમા અગ્નિને શીત અર્થાત્ ઠંડીનું ઔષધ કહ્યો છે. તો હવે સર્વ દેશકાલમાં પ્રાણી માનવ એ તો સર્વતન્ત્ર મન્તવ્ય છે કે (અગ્નિ) ઉષ્ણતા-ગરમી, યડી (શીત)

ટાટનું ઓસડ છે. વેદને નહીં માનનારા મનુષ્યો પણ નિર્વિકલ્પ ઔપધરૂપ અગ્નિને તો માને છે. વસ્ત્ર અથવા ઔપધના સેવનથી જ્યાં શીતની નિવૃત્તિ થાય છે, ત્યાં પણ તે વસ્ત્ર તથા ઔપધમાં રહેલો મુદ્ધાગ્નિજ્વળ શીતના ઔપધરૂપ સિદ્ધ પડે.

(૨) અગ્નિને વેદે પુરોહિત કહેા છે. તે પણ કાંઈ અયોગ્ય નથી, કારણ કે રસોઇ બનાવવી, દીવો કરવો, ચૂલો સળગાવવો ઇત્યાદિ સમયે સર્વ દેશકાલના તેમજ સર્વ મતના મનુષ્યો અગ્નિને પુરઃ એટલે આગળજ હિત-સ્થાપિત કરે છે. તેથીજ રીતે વિદ્વાન ધ્યાનથી પણ આગનેવ અર્થાત્ તેમનામાં અગ્નિતત્વ પ્રધાન હોવાથી. રાગદિ શ્રીમન્તોના પુરોહિત બની, તેમની આગળજ બેસાડવાને યોગ્ય છે.

(૩) શ્રદ્ધાથી કરેલું કાર્ય સર્વોપરિ અને સર્વ ક્ષેષ થાય છે, એ વાત પણ સર્વસમ્મત, અને સર્વાનુકૂલ સિદ્ધ થઈ ચુકેલી છે, એ નિર્વિવાદ છે.

(૪) મનુષ્યાદિની મનઃકામના પણ લેણદેણ આદિ વ્યવહાર કરાવે છે; કારણ કે જે નામાં ઇચ્છા-કામના નથી, તે કાંઈ પણ કાર્ય કરતો જેવામાં આવતો નથી. તેથી કામના અર્થાત્ આકાંક્ષાનેજ દાતા અને પ્રતિશ્રદ્ધકર્તા કહેવી સત્ય છે; અને હું દાતા (આપનારો) અને તું પ્રતિશ્રદ્ધીતા (અર્થાત્ લેનારો) ઇત્યાદિ લોકવ્યવહાર અસત્ય છે.

પ્રસન્નવદને છબિલારામ દીક્ષિત, મુરત.

❧ દયાનંદ સરસ્વતી અને મહમદગીજનવી ❧

શ્રીમાન્ માન્યવર સનાતનધર્મરક્ષક “શ્રીમહાજ્યોતિઃ” ના સદ્ધર્મોભિમાની તંત્રી મહોદય શ્રી,

મુપ્રસિદ્ધ “શુજરાતી” પત્રના તા. ૧ લી જોગરટ ૧૯૧૫ ના અંકમાં ‘નવજીવન’ અને ‘સત્ય’ નામના સજીવન યજ્ઞેલા મુદ્દાની સમાલોચના કરતાં : પ્રકીર્ણ સમાલોચના શીર્ષક લેખમાં, ઉક્ત મુપ્રસિદ્ધ સનાતનધર્મરક્ષક પત્રે નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગાર કાઢ્યા હતા:-

“જેના ઉપદેશથી આવૃત્તિ (મૂર્તિને દોઢરે ખાંચવાની) ઉદ્ભવે છે, તે દયાનંદ તો મૂર્તિભંજક મહમદ ગઝનવીની સાથે સરખાવવાને લાયક છે.”

તે ઉપરથી દુરાચલી દયાનંદી ‘ઝીબડા-ચળકાટ’ પત્રે પેટ માયાં ફૂટી બહુ બળતના કાઢી હતી. અને શોક સનિપાતની જ્વાળામાં નખરીખ-બળ્યાં બળ્યાં થંધા, ગાલિપ્રદાનના વરસાદથી પ્રત્યુત્તર આપવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન પણ કર્યો હતો. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે જ છે, અને દલીલ (argument) તથા પ્રમાણના અભાવે, ‘શેવં કોપેન પુરયેત્’ એ ન્યાયે ‘ફર્મિનાને’ એવી બાલિશતાને ઘરણે પણ જરૂં પડે છે. હવે દયાનંદ મહમદ ગિઝનવીની સાથે, અનેક વાતમાં મળતા આવતા હોવાથી, મહમદ ગિઝનવીની ઉપમાને તેઓથી જેટલા યોગ્ય છે, અને એ ઉપમા તેઓથી જેટલી બંધબેસતી હોઈ લાગુ પડે છે, તેટલી અન્ય કોઈને લાગુ પડતી નથી.

આર્ષસમાજના સ્વામી મહાદેવ અને આદ્ય દયાનંદ નીચેની બધી બાબતમાં મહમદ ગિઝનવીની સાથે હરીફાઈ કરે છે, અર્થાત્ મળતા આવે છે.

(૧) બન્નેનો નીચ કુળમાં જન્મ થયો હતો. દયાનંદ શ્રદ્ધાળુના કાપડીપુત્ર હતા; ત્યારે મહમદની મા નીચ કુળમાં જન્મી હતી.

(૨) બન્ને તુમાખી ગિલસના અને ધમડી હતા.

(૩) દયાનંદે નરીન કપોલકલ્પિત મત પ્રવર્તાઓ, મહમદે નવાં રાજ્યની સ્થાપના કરી.

(૪) બંને આર્થિક વૈભવ, તથા ઐદિક સુખ પાછળ મરી શીટતા; મહમદે અસંખ્ય દ્રવ્ય ભેગું કર્યું હતું; તેમજ દયાનંદે પણ ઘણું ધનસંચય કરવાના હેતુથી “વિવિધાનિ ચ રતનાનિ વિવિક્ષેષુ પષાદ્યેષુ” એવો અતુરશ્રુતિને નામે ખોટો શ્લોક, પોતાના કુળ દુષ્ણ ભેગાં માથી બનાવી કાઢીને લોકો પાસે બહુ ભીષ્મ માંગી અઘણક ધન ભેગું કર્યું હતું.

(૫) મહમદ લૂટારો હતો, દયાનંદ ધૂતારો હતો. ધનની ષેક્ષણ બન્નેને અત્યંત હતી.

(૬) બન્ને મૂર્તિબજક એક સરખી રીતે હતા. દયાનંદ યૌગિક અર્થમાં, મહમદ વાચ્યાર્થમાં. મહેમદે હાથે મૂર્તિ બાંધી, દયાનંદે કુતર્ક જળથી ખંડન કર્યું. એથી દયાનંદ, મહમદ કરતાં વધારે બપંકર પ્રકારનો જળરો મૂર્તિબંજક રે છે. મહમદે હાથેથી મૂર્તિ બાંધેલી હોવાથી, લોકોનું મૂર્તિ પરથી ચિત્ત ખરડું ન હોતું, પરંતુ તેમની શ્રદ્ધામાં હિંચુલિત વધારો થયો હતો. દિગ્બુતા, મહમદે અગાધતા હિંદુઓની મૂર્તિ પરની શ્રદ્ધા શ્લેષીકર કરી હતી. પણ દયાનંદે તો લોકોને બમાવી લુલાવી તેથી ઉલટુંજ પરીણામ આણી સનાતનધર્મોએ નાસ્તિક નમાલો અને અધ્યાયુષી બનાવ્યા છે.

(૭) બન્નેએ હિંદુધર્મ પર અસહ્ય પ્રહાર કરી સનાતનધર્મને શિથિલ કરી નાંખવામાં કંઈ કચાશ રાખી નથી, એટલું જ નહીં પણ, બન્નેએ હિંદુઓને પોતપોતાના વાઠામાં બેસી જઈ, વટલાવ્યા છે અને ધર્મશિષ્ટ કર્યા છે.

(૮) બન્નેને યુદ્ધ પસંદ હતું; મહમદને રણયુદ્ધ, અને દયાનંદને મિથ્યા વાક્યુદ્ધ.

(૯) બન્ને મરણ પામ્યા બાદ, પોતાની પાછળ પુષ્પળ ધન મૂકી ગયા હતા

પ્રસન્નવદન છબીસારામ હીક્લિત, મુરત.

❧❧❧ વિચારશીલ સનાતની હિંદુઓનું કર્તવ્ય. ❧❧❧

સનાતનહિંદુધર્મના અનુયાયીઓના સંબંધમાં ધણીજ ધન્યવાદપૂર્વક કહેવું જોઈએ કે, તેઓ પોતાના સદ્ગુણોને અને દેવી સ્વભાવને આદા કલિયુગી મોહાન્ધકારનાં સમયમાં પણ ઘણે મોટે ભાગે જળવી રહ્યા છે. જેઓ ઉધાડી આપ્યે જોશે તેઓને તો ખુશ્દેખુશ્દ જણાશે કે, સુધારક મન્યોની અને આર્યમન્યોની ચીપીચીપીને બાંધેલા નિયમોવાળા અને બહુતરતા બારે બમકાવાળા મેમ્બરો (સભ્યો) વાળી સભાઓ જેટલી સ્વાભાવિક ગતિથી કામ કરી ચકતી નથી; તેના કરતાં હજારગણે દરજ્જે સનાતનહિંદુધર્મના અનુયાયીઓની સંસ્થાઓ પોતાના સ્વાભાવિક નિત્યનિયમ જેવા વેગથી સારું કામ કરતી આવી છે અને હજુ પણ કર્યા કરે છે. આ ધન્યવાદ ફૂંજ મારા સનાતની ધર્મબ્રહ્મોને આપુ છું એટલું જ નહિ, પણ એવાંજ વાક્યો સનાતની હિંદુઓના પ્રતિપક્ષી સુધારક કરેવાતા પક્ષના એક પ્રતિષ્ઠિત અને અણી સર ચંદાપરકર જેવી ન્યાયમૂર્તિ (જજ સાહેબ) ના મુખમાંથી પણ સુધારકોના એક વ્યાખ્યાનપીઠ ઉપર

નિકલ્યાં હતાં. ગોસોંકવાસી શેઠજી ચતુર્થજી મોરારજી તંથા બીજાં વૈષ્ણવો જે નિત્ય નિયમથી પોતાનાં મંદિરોમાં દર્શન તથા સેવાપૂજા કરે છે, તેવા આગ્રહની સંધારક હોવાતા વર્ગમાં બારે ખોટ છે—તે વિષે પોતાનો શોક દર્શાવતાં અમારા સનાતનીઓની ધર્મ બાવનાના પ્રાબલ્યની પ્રશંસા સર ચંદાવરકરને મુકતકે કરવી પડી હતી; એ સંબોધના પ્રતિધ્વનિ હજી સગી વાતાવરણમાં તાજબજ છે. આ ધન્યવાદ કાંઈ એછો નથી. “સાચા શૂરાંને જેના વેરી ધાવ વખાણે.” એ બંબનંપંક્તિનાં અર્થાનુસાર એ ધન્યવાદ સો ટથના સોના જેવો શુદ્ધ અને સંગીન છે.

પરંતુ એ ધન્યવાદના પ્રકાશમાં વિશેષ વધારો કરે તેવી બાબતો ઉપર ધ્યાન આપી પ્રબળ રીતે પ્રવૃત્તિ કરવાના પ્રસંગો વ્યાખ્યાનમાં પડેલી અને કોઈ એક કારણથી જ મહત્વ પામેલી વ્યક્તિઓની પ્રવૃત્તિથી ઉત્પન્ન થયેલા છે. મારે એ પ્રસંગોને ધ્યાનથી પ્રવૃત્તિ કરવામાં સનાતની સમુદાયે આપેલ પ્રમાદ દૂર મઝી પોતાનું પરાક્રમ હાલમાં કેટલેક પ્રસંગે દર્શાવ્યું છે અને દર્શાવે છે; તેને મારે પણ સનાતનીઓને સંપૂર્ણ ધન્યવાદ થટે છે. તો પણ હજી એવોજ પ્રભાવ વધારે બળ, વેગ અને આગ્રહપૂર્વક દર્શાવી ધર્મમવાદનું સરથાપન કરવું, અને સનાતન હિંદુધર્મના વિરોધીઓનો નિપ્રહ કરવો એ હાલનું આપણું સનાતનીઓનું કર્તવ્ય છે.

હાલ કેવા પ્રસંગો બને છે, તેના સંક્ષેપમાં વ્યક્તિગત ઘાંખલાઓ બતાવીને સનાતની પ્રબળતા સક્ષ્યે ચેતવે, એ મારો અંગીકૃત ધર્મ હોવાથી હું નિઃસંકાયપણે આ વિષે લખું છું, તેમાં મારો હેતુ કોઈ પણ વ્યક્તિને હલકી પાડવાનો કે ખોટું લગાડવાનો મુદ્દલ નથી; પણ ખૂતાર્થદ્વારા સત્યની ચર્ચા કરવી અને સત્ય વાર્તાનું મારા સનાતની તેમજ તત્ત્વ પક્ષના દેશીબાહ્યોને બાન કરાવી કડુ ઉપચાર વડે પણ મિથ્યા પ્રદાન અને મતભેદનું શમન કરવાનો મારો મતિ પ્રમાણે સૂચવવો એજ મારો નિખાલસ આશય છે.

શ્રીમંત શ્રીગાયકવાડ સરકાર બહાદુર શ્રી સયાજીરાવ મહારાજ જેવા મોટા નરેશના મનમાં કોણ જાણે કેવાંજે કારણો અને સંજોગોથી એવી વાત હતી ગઈ છે કે, જ્યાં સગી અત્યજવર્ગ ગાયત્રી અને વેદ બંને નહિ ત્યાં સગી આપણી હિંદુપ્રબળતા ઉદ્ધાર થાય નહિ; વળી તેઓ નામદારની ભુદ્ધિ એવું પણ મઠણ કરી ખેડેલી જણાય છે કે, નાતબંધતા એવું પણ તોડી નાંખ્યા વિના આપણા લોકોની અને દેશની ક્ષતિ થાય નહિ; જાતિની સાથે ગુણકર્મને કાંઈ દેવાદેવા નથી, અને એ તે માણસ ગુણકર્મમાં દેરદાર કરવાથી તેના જન્મના જાતિવધી મુક્ત થઈ ગમે તેવો બને છે. વગેરે. વગેરે. આ બાબતો એવી છે કે, જેઓ પાશવદૃષ્ટિથી વિચાર કરે તેઓને તો વ્યાખોદ ચવામાં એક કણું પણ પાર લાગે તેમ નથી; અને તેમાં પણ બ્યારે સામાન્ય મનોબળ અને વિચારશક્તિવાળા માણસો એવાં જાતિબંધ અને અર્થાદ્યદેહક મનુષ્યોનાં ટોળાંના અગ્રેસર તરફ નામદાર શ્રીમંત સરકાર શ્રીસયાજીરાવ મહારાજ જેવી વ્યક્તિઓને જુએ, સારે પેલાં સામાન્ય મનોબળવાળાં માણસોને અહોભુદ્ધિ યથા બળ કે, જે મત આપ્યા મોટા સરકારબહાદુરને પસંદ પડ્યો હશે તે મત સહી સામે અને સંગીન હશે.

તેજ પ્રમાણે માંછ નીપમૂર્તિ ચંદાવરકર, રાનાડે, તેમજ વગેરે મોટા દરજ્જે પહોંચેલા માણસોને પણ એ તત્ત્વ ઉચ્છેદક વિચારોને પસંદ કરતા અને અનુસરતા એક કણુંજે માણસો તેવા ઉચ્છેદક વિચારોથી વ્યાખોદ મામી આશ્ચર્ય છે.

વળી હાલમાં મી. ગાંધી જેવા રાજકીય મારણધીન લોકમાન્ય યથેલા પુરુષ પણ અત્યંતવર્ગનાં માણસોની સાથે રોળરોળ થયા વિના ઐક્યનો અને દેશોદયનો સંભવ દેખી શકતા નથી, અને તેથી તેમણે અમદાવાદમાં હિંદુઓના વિવિધ નાતોના હોકરાઓને તેમ દેડના હોકરાને પણ તેમના “સત્યાગ્રહાગ્રમ”માં ભેગાં ખવરાવવા અને રાખવાનો અખાડો પ્રયોગમાં પણ મુઠ્ઠી દીધો છે.

એવાજ બીજા ધણા માણસોનાં ઉદારરોણે આપણી નજરે પડે છે, તેઓની દેખાદેખી પણ ધણા કામી ધુન્દિના માણસો કરે છે. તેમાં પણ જ્યારે આર્થિક અથવા વ્યાવહારિક લાભ થવાનો લાગ એ દેખાદેખીમાં રહેલો હોય છે, ત્યારે ગાડરિયાપ્રવાહ પ્રમાણે અથવા વાનરિયાઅનુકરણ પ્રમાણે વર્તવાને ધણાં માણસો કુદી પડે છે. આ ગાડરાં અથવા વાંદરાં પોતાને ‘મિયાંને ચાંદેચાંદ’ કરવાથી મળેલી ‘દીર્ઘિ’, પદ્ધતી, સત્તા કે સંપત્તિથી બંજરો અને આંશ નાંખવાને અથવા દાણી દેવાને પેલા હજીમભાઈની વીંટીની વાતની પેઠે બડો ડિમાંદ અને આડંબર કરે છે, આથી વળી તેમનાથી ઓછી તકશક્તિવાળા માણસો તેને હજીમું એટલું દુધ ગણીને ફગાય છે.

પરંતુ વિચારશીલ તથા તર્કાનુકૂળ કાર્યકારણનો વિચાર કરી સંબંધ સમજવાને જેઓ શક્તિમાન હોય છે, તેઓને તો તરત એવો વિચાર આવે છે કે, ટેડોનો ઉદય થવાને અથવા ઇતર જાતિનો ઉદય થવાને માટે હિજરત જાતિ ગાયત્રી અથવા વેદ બણે એવી આવશ્યકતા કોઈ પણ રીતે નથી. આ સંસારમાં એવી અનેક પ્રજાઓ અને વ્યક્તિઓ છે, કે જેઓનો ઉદય અને ઉન્નતિ ગાયત્રી અને વેદ બણા વિના પણ થયેલો છે. એટલુંજ નહિ પણ જેઓ ગાયત્રી અને વેદ બણેલા નહિ એવા માણસોની પણ તેઓની યોગ્યતા પ્રમાણે પારમાર્થિક ઉન્નતિ પણ થઈ શકી છે. તો પછી ટેડોને અને ઇતર વર્ણોને અર્થાત્ અદિજનજાતિમાં જન્મેલાઓને વેદ અને ગાયત્રી ભણાવવામાં શું મહત્વ રહેલું છે, બદકે એમાં શું ડહાપણ રહેલું છે ? તે નિખાલસ રીતે દેશનો અને વ્યક્તિઓનો ઉદય ઇચ્છનારને તો સાદ સમજી શકાય તેમ નથી. પરંતુ જેઓ પોતાના દુરાગ્રહને વળગી રહેનારા તથા બીજાઓની લાગણી દુઃખાવવામાંજ અને પોતાની છાતી કાઢવામાં જેઓ કૃતાર્થતા માનનારા છે, એવા કર્મસંયોગે પૈસો પદ્ધતી કે પ્રભુતા પામેલા દુરાગ્રહીઓ તો ગમે તેમ માની લે અને પ્રજ્વલિ કરે, તેઓને આ જમાનામાં કાણુ વારી શકે તેમ છે ? પણ આવા પ્રયત્નો કરવામાં તો સમયનો, દ્રવ્યનો અને શક્તિનો મિથ્યા વ્યય થાય છે, તેથી કંઈ પણ લાભ થતો નથી એ તો ખુદ્દજ છે. તેથી એવા દુરાગ્રહને સેવનારાઓનું ‘પોતાનું’ શું કિત સધાયું ? કે તેથી એ અંતજનેનું શું કિત સધાયું ? કે તેથી આખા દેશનું કે દેશની પ્રજાનું પણ શું કિત સધાયું ? તે તો ખુદી નજરે વિચાર કરનારને નિઃશંક રીતે સમજાય તેમ છે કે, મિથ્યા કસાકસી કરવા અને કાલ્પેય થવા સિવાય બીજું કંઈ પણ એવી મિથ્યા પ્રજ્વલિથી મિદ્ધ થતું નથી. હા, અંતજનેનો ઉદ્ધાર થઈ શકે છે અને આપણા સાધન અને શક્તિ પ્રમાણે તેઓનો ઉદ્ધાર કરવો પણ જોઈએ, તથાપિ યીમંત શ્રીસયાજીરાવ સરકારે અને મી. ગાંધી વગેરેએ જે પ્રકારે અંતજનેનો ઉદ્ધાર કરવાની જે રીતિ પ્રસંદ કરી છે, તે રીતે તો કોઈ પણ પ્રકારે અંતજનેની ઉન્નતિ કે ઉદ્ધાર થવાનો શકી પણ સંભવ નથી. પણ ઉલટો તેથી તો એ પ્રસિદ્ધ મોટા નરોની રીતે અંતજનેનો ઉદ્ધાર કરવા મથનારાઓનોજ નિષાદ

યવાનો, તેમનું અનુકરણ કરનારાઓનો તો એથી પણ અધરંતમ નિપાત યવાનો, અંત-
જ્ઞેની પણ એવીજ દશા યવાની, અને જનસમાજ પણ એ ખરેખરેઓની પ્રતિ સામે,
ખચાવ કરવામાં અને ટક્કર ઝીલવામાં ખીલતું કરવાનું કામ કોરાણે મઠી નકામી હલામણેમાં
રોકાયોનો; આથી પ્રભુનું અને દેશનું કાંઈ પણ કલ્યાણ તો યવાનું નહિ, પણ ઉલટી હાનિજ
યવાની એમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સંશય નથી. આજ વિષય પ્રસંગ આવ્યે આગળ ઉપર
હું ચર્ચાઈ, પણ હાલ તો અત્રે આટલેજ ઉલ્લેખ આ બાબતનો કરી પાછો પ્રવૃત્ત
બાબતની ચર્ચા ઉપર આવું છું.

જેમ કેટલાક હકાપંખ રમનારા વેપારીઓ પોતાનો ખોટો માલ ખચાવવાને મોટી
મોટી બજામાં કુંકનારી જાહેરખબરો, બેપુરા દલાલો, એજન્ટો, તથા માલ લેનારને મધ-
તમાં ઇનામ મળશે એવી લાલચો બતાવીને "લોલીઆ વસે" ત્યાં ધૂતારાઓ ભૂંચે
ન મરે" એ કહેવતનું ખરાપણું સિદ્ધ કરી બતાવે છે; તેમજ આપણા નવા કહેવાતા
સુધારાને વાયરે ચઢેલા ખરેખર તેમજ હોટખાંઓ પણ તેમના વટાણ અને વર્ણસંકરતા
પ્રસારનારા વિચારોનો પ્રસાર કરવાને વિવિધ પ્રકારની યુક્તિઓ અને લાલચો પોતે છે.
તેથી જેઓ પોતે સાવચેતીવાળા હોય છે, અથવા તો આપણા ત્રિકાળસૂત્ર પૂર્વજ્ઞેએ સુંકર
કરેલા સાવચેતી માટેના નિયમોને પરંપરા પ્રાપ્ત આચારના ધારણને અનુસરીને પાળે છે;
તેઓ તો કાદની જગમાં ફસતા નથી. પણ જેઓને પોતાને પ્રબળ વિચારશક્તિ નથી,
અથવા તો જેઓ પોતાની નાતજાતરૂપ સેનાના નિયમોને પણ પાળવા નેટલી શુદ્ધિ પણ
ધરાવતા નથી, એવા તીતીથોડા અથવા પુદાં જેવાં માણસો કે જેમંતિ ધણા ખરા બાગ
થોડા ધણા ઇંગ્રેજ બહુતરથી પોતાને સર્વેસુ માનવા શીખેલા નવયુવકોનોજ હોય છે;
તેઓ આ વિદેશી અને વિજ્ઞતિ કુળવણી અને પ્રસંગોરૂપ દીવાઓના પ્રકાશનો લાભ લેવાને
બદલે તે દીવાઓની જ્વાળામાંજ હોમાય છે; અને તે નવા પ્રદેશનો લાભ લેવા તો કો-
રાણે રહ્યો, પણ ઉલટા તેઓ પોતાના બાપદાદાથી મળેલા સ્વાતરૂપ યોગિયાને પણ ખુવે છે.

નવી મિથ્યાપ્રતિ અને ભ્રષ્ટતારૂપ માલ ખચાવવા બહાર પડેલા વેપારીઓ નવા જ-
માનાના ઉછરતા માણસોને તે નવી મિથ્યા પ્રતિ અને ભ્રષ્ટતા ઉપર મોઢ ઉપજાવવાને
માટે એક એવા પ્રકારની લાલચ આગળ ધરે છે કે, તેઓ કામી મતિનાં માણસોને અથવા
તો હજી કોઈ તપાસ કરવાની જગ્યાએ રહે અથવા અજાણ નથી રહેતે પ્રદેશપ્રકારનાં અ-
નાથાશ્રમો જેવાં કમહાણા અથવા વિદ્યા કે કુળવણીની સંસ્થાઓ હાથડી એમ બ-
તાવે છે કે:— "અમે દેશનું અને લોકનું કલ્યાણ કરીએ છીએ, અને વિદ્યા તથા કુળવ-
ણીનો પ્રસાર કરીએ છીએ." આથી નવા યુવાનો કે જેઓને ખીણ પ્રભુઓની દેખાદે-
ખીયા દેશોદયની ઇચ્છા ઉપજી આવી છે, પણ જેઓનું પોતાના પ્રજાતત્વના પાયા ઉપર
ટકી રહેવા નેટલો સ્વધર્મનો આગ્રહ નિરો એટલું યુક્ત નથી, તેઓ તો પાંચ પચીસ ટે-
ડાનાં છોકરાંની વિદ્યારાજા બુદ્ધિ અથવા તો પાંચ પચીસ દિવિતિ દિંદુઓના છોકરાઓના
ભેગો એક અંત્યજ જુએ, એટલે એમ જાણે ને દલાળા મહાન દેશભક્તે કે લોકસેવકે કે
કુળવણી-વિદ્યા અને દેશ તથા લોકની પણ મહાન સેવા બજાવવા માંડી છે ! ! ! આવા
બામોદમાં નવા યુવાનો અને પાકી ઉમરના કોઈ કોઈ પાગલો પણ બામોદના વંદેજાનો
વમજને વચ યદ્ય મરજમાં આવે તેમ બોલે છે અને લખે છે. સનાતનદિંદુઓનો ધણો

મોટા ભાગ જે અનેક સંજોગોને લેધને અબણ દશામાં અથવા તે દેશસ્થિતિ અને દેશ-
વૃત્તથી અબણી દશામાં પોતાના દિવસો કાઢે છે, છતાં પણ જોયો પોતાની ગરીબમાં 'ગ-
રીબ સ્થિતિમાં પણ પરીપક્ષર અને વિદ્યાને નામે પોતાની મહામહેનતે રણેલી દમડીને પણ
પોતાને આંગણે અથવા પોતાની આગળ માગનારને આપવા તૈયાર રહેવામાં પોતાનું સ-
નાતનહિંદુત્વ હળુ સમજે છે; તેઓનેજ પરીપક્ષર વેદપ્રચાર અને વિદ્યાપ્રસારનાં ધર્માદાને
નામે ભેશરમપણે હળીને તેજ પૈસાથી સનાતનહિંદુધર્મનું જીવ કરવાનાં હથિયારો જેવી
સંસ્થાઓ ઉભી કરનારાઓ પોતાની મુછો મરડે છે ! અને પરદુઃખભંજન તરીકે પોતાને
ગવરાવે છે ! પરંતુ એ હવે ત્યાં સુધી નબરો ? અને જ્યારે પ્રજા આ ધૂર્તતા અથવા ઠગાઈને
બેદ સંપૂર્ણ રીતે જાણશે, ત્યારે તેના પરિણામમાં એવી શકતા કરનારાઓ પ્રત્યે સનાતની
હિંદુઓના દ્વેષાગ્નિ ક્રેવા પ્રબળપણે સળગશે ? અને તેનાં ક્રેવાં નદારાં પરિણામ આવવાનો
સંભવ રહે છે ? તે પૂર્વે યુરોપખંડના રણક્ષેત્રમાં થયેલા ધર્મવિગ્રહો (પ્રોટેસ્ટન્ટ અને કેથો-
લિક ખ્રીસ્તીઓ વચ્ચે થયેલા વિગ્રહો)નું સ્વરૂપ જાણનાર તરીકે હું મનુષ્યજાતિની અતુલ પા-
ખાઈને કહું છું કે, કુળવણી અને પદવીના મદથી છૂંટલા એ ક્રેડો ઉપરાવનારાઓને પરમેશ્વર
સન્મતિ આપે, અને તેઓ સનાતની હિન્દુઓના ટુટ્ટીઓ તરીકેજ સનાતનીઓના પૈસા વા-
પરે; પણ સનાતન હિંદુધર્મનો નાશ કરવામાં એ પૈસા વાપરે નહિ. છતાં પણ જ્યાં લગી
એ ધર્મધ્વજ મહાપુરોષોને એવી સન્મતિ પ્રાપ્ત ન થાય, ત્યાં લગી તેમની સેતાની પ્રતા-
રણમાં જે ગુપ્ત વિષ રહેલું છે તેને ખુલ્લું પાડી સનાતની હિંદુઓને સાવધ કરવામાં જે
કોઈ પોતાનો અવાજ ઉઠાવે, તે પણ પોતાનો સ્વધર્મજ બળવે છે એમ મનાવુંજ જોઈએ.

પૈસા ત્રણ ધૂતારાની પંચતત્રમાં આવેલી વાર્તા પ્રમાણે ઠગાઈ ચલાવનારાઓને ઉઘાડા
પાડ્યા હરકોઈ સનાતનપક્ષના શેખડોને સંતત પ્રદત્ત રહેવા, મારી નાશ પણ આમંદપૂર્વક ઘણાજ
આતુર અને ઉચ્ચ સ્વરે વિનંતી છે. આમાં કોઈ પણ પ્રકારે મિથ્યા સભ્યતા કે વિનયને કે લાગ-
વગને કે શરમાશરમીને કે ઉપેક્ષાને આશ્રય આપેલો, એ એક આત્મઘાત ધર્મઘાત અને લોકઘાત
કરવા બરોબર છે. અને સનાતની વ્યાખ્યાતાઓએ પણ જોજ પ્રમાણે નિઃસંકોચપણે પ્રવૃત્તિ
કરવી, તેમજ સર્વ સનાતની હિંદુઓ જોયો આ બાબત લખાણ અથવા વ્યાખ્યાનોથી
કામ કરી જાણે, તેઓએ પોતાના સંબંધમાં આવતા સર્વ હિન્દુ ભાષાઓને આપણા ઉપર
આલસી આવી ઠગાઈઓથી બ્રાહ્મણ કરી ચેતાવવા કે-અનાથાશ્રમો અને પાઠશાળાઓ
અને શુદ્ધલોને નામે તેઓના પૈસા સનાતન હિંદુધર્મનો નાશ કરી સનાતન હિંદુધર્મ પ્રજાને
વિનાશ કરવામાં જાય નહિ; આ પણ એક વિચારેશીલ સનાતની હિંદુઓનું સુખ સુદાનું કર્ત-
વ્ય છે આ કર્તવ્ય બળવનારાઓને સનાતનધર્મના શત્રુઓ જાહેર દેહારતામાં આડી જીભ
પાલનાર ડખલ કરનાર પાપીઓ વગેરે કહીને ક્રોધ કરશે, તેઓના ઉપર સરસિકારશો અને
સત્તાધીશોનાં દબાણ લાવશે અને હરેક સાધન તેમને આગ પક્ષની ઠગાઈઓ ઉઘાડી પાડતાં
અટકાવવાને સાડ વાપરશે. પણ સ્વઘર્મે નિધનં શ્રેયઃ અને ન્યાય્યાત્પથઃ પ્રવિચ્છલનિત પદ્મં
ન ઘોરાઃ એ જગવાન શ્રીકૃષ્ણચન્દ્ર અને રાજવિંધવર યામવંદરિનાં વાક્યો વાદ રાખી
સનાતનધર્મના શત્રુઓની ઠગાણાઓ ઉઘાડી પાડવી, કે સનાતનધર્મના ધનને સનાતન
ધર્મના નાશ માટે શત્રુઓ હથિયાર તરીકે વાપરી શકેજ નહિ.

વિદ્યાવૃદ્ધિ અને દેશોદય કરવાનો જે ડોળ સનાતનહિંદુધર્મના વિરોધીઓ હચોક ખતાવે
છે, તે કેવળ પોક્ષણ અને દંભ માત્ર છે. તેમની શાળાઓમાં કે સરથાઓમાં બણતા અથવા

બહેલાં છાકરાઓ નામદાર ધિટિય સરકારની સ્થાપેલી શાળાઓ કરતાં વધારે સત્વવાલા કોઈ પણ રીતે અને કોઈ પણ સ્થળે જણાતા નથી. હોં, તેમનામાં કદાચ એટલું વધારે જણાઈ આવશે કે—હિંદુ પ્રજાના મોટા ભાગના વિચારોથી વિરુદ્ધ તોશાન મચાવી પોતાનો હોદ્દાસર પ્રદર્શિત કરવાનો હુકમ તોએ પકડી સંપૂર્ણ. આમાં માણસો આપણા સનાતન હિંદુઓની સંસ્થાઓમાં રહેતે ક્ષોભ કરે, તો તેઓને આપણી સંસ્થાઓમાંથી તત્કાળ જ દૂર કરવા અને તેમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સમાવેશોદારાઓ કે સંબંધનો વિચાર જરાયે આડે આવવા દેવો નહિ; કહીને ધર્મ સાથે સમાઈ રાખી રાખાય કે કહીને સમાને વંચી રહેવાય. પણ જ્યાં સગાં અને ધર્મ બનેની એક બીજા સાથે વિરુદ્ધતા થાય, ત્યાં ધર્મપ્રિય સંજ્ઞાનો સંગતો પક્ષ છોડી ધર્મનો પક્ષ લે; જે દેશમાં અને જે પ્રજામાં આવા દૃઢ ધર્માચરી માણસો હોય છે, તેજ દેશ અને પ્રજાનો આ લોકમાં અને પરલોકમાં જય થાય છે. આમાં મહાભારત જેવા સંદોહિત સર્વ જેવા મહાન ગ્રંથનો છેલ્લો સારસ્વ શ્લોક એ છે કે—

ન જાતુ કામાન્ન મયાન્ન લોભાત્ । ધર્મં ત્યજેજીવિત્ત્યાગિ જેતોઃ ॥

અર્થાત્ કામથી કે બળથી કે લોભથી તથા જીવની પણ ખાતર મનુષ્યે ધર્મને ત્યજવો નહિ.

મૃતં શરીરમ્ત્સુજ્ય કાપુલોપ્તસમં સિતૌ । વિમુક્તો વાંધવા યાન્તિ ધર્મસ્તમતુગચ્છતિ ॥

અર્થાત્ મરેલા શરીરને લાકડાના કડકાની પેઠે અને માટીના ઢેપાની પેઠે પૃથ્વી ઉપર ફેંકી દેખેને ખુલ્લો—સગાંઓ પુઠ ફેરવીને ચાલ્યાં જાય છે, પણ એકલો ધર્મજી જીવની પાછલ જાય છે. અર્થાત્ જીવનો સાચો સંગી તો ધર્મજી છે, જીવનો સાચો સગો બીજો કોઈ પણ નથી. છતાં પણ કેટલાક મિથ્યા મનુષ્યો કે કન્યાની લાલચે કે પૈસાને લોભે કે કોઈના દબાવણથી ધર્મવિરુદ્ધ વર્તન કરાવેલો નાતમાં કે સંસ્થામાં પક્ષ લેખેને ધર્મને હણે છે અથવા ધર્મનો અગભગ દરે છે. આ પાપનું ફળ લોકોમાં પાપની પ્રવૃત્તિ અને એવા અધર્મનો પક્ષ લેનારને પરલોકમાં ઘેર નરકયાતના છે. માટે આ વર્તમાન સમયમાં વિચારશીલ સનાતન હિંદુ સંતાનોની તો એજ ફરજ છે કે, ધર્મની સાથે માથું હચકનારને જે વખતે ગાંધી કે કોઈ ધાર્મિક સંસ્થા બહિષ્કાર કે શિક્ષા કરે, તે વખતે કોઈપણ કારણથી એવા ઉત્પત્તિ ગામીનો પક્ષ ન લેતાં, ધર્મરક્ષા કરનાર ગાંધીનો અને ધાર્મિક સંસ્થાઓના પક્ષ સર્વદા લેવો; આ પણ સનાતની હિંદુઓનું અત્યંત જરૂરનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

આ ઉપરાંત એક કર્તવ્ય—અવિધ્યના જમાનાને તેમજ ઉગતા છાકરાઓને ધર્મ બાસથી વાળાવઠવા અને વટલાઓના હાથમાં ફસાતા અટકાવવાને માટે નીચે પ્રમાણે પગલાં ભરવાં એ પુખ્ત અને મોખાદાર સનાતની વિચારશીલ હિંદુઓનું એક અનિવાર્ય કર્તવ્ય છે. જે આ મુખ્ય કર્તવ્ય એ પુખ્ત અને મોખાદાર સનાતની હિંદુઓ નહિ બળવે, તો તેઓ ગમે તેવાં ધર્મચરણ કરતા હશે, રાત્રીદવસ આવમની અને ગોમુખી હાથમાંથી હેડી નહિ મૂકતા હોય, અથવા બ્રહ્મચારી અને યોગી વાતોનાં ગપ્પાં હોય, પેટે કોકયાજી કરતા હશે, ફલાણા મહાત્મા અને લોકેશ્વર મહાત્માના મહિમાની વાતો પહોળાં મોંઠાં કરીને કરતા હશે, કપાળમાં દેશર અને કંકુનાં મોંઠાં તિલકોં કરતા હશે અને હાકો વેશ રાખીને ધર્મનિષ્ઠ તરીકે દરતા અને કરતા હશે, તથા ગળામાં નાની મોટી શ્લેષ

કે તુલસીની કંઠીઓ-માળાઓ ખાંધતા હશે, તો પણ તેઓને મોક્ષ કે ઉત્તમગતિ કોઈ પણ રીતે, કાઠિયુગે યવાનાં નથી. કામરતા બરેલું ચારિત્ર્ય અને પ્રમાદ બરેલો ધર્માચાર એ એકલપેટી ધર્મશુદ્ધિનાં મંતાન છે, અને એવા એકલપેટા ધર્મનું આચરણ કરવાથીજ એ કાંઈ પણ પુણ્ય થતું હોય તો તે પુણ્ય ધૂળ ઉપરના લીંપણ જેવું છે, અને પરિણામે સોડ-સંઘડ અથવા લોકભયાદારપાત્ર રૂપ ધર્મરક્ષાના કામમાં ઉપયોગી ન થઈ પડે એવાં ધર્મકર્મ તો પાછલા જમાનાને કાંઈ પણ ધર્મપ્રદર્શિમાં દંદ રચાવવાને કે દંદ રાખવાને કદી સમર્થ થઈ શકતાં નથી. તેથી પાછલી સપળા પ્રજાનો નિષાત થઈ મદાપાપની ઉત્પત્તિ યાય છે. અને શ્રીકૃષ્ણપરમાત્મા આગળ પરમમહત્ત શ્રીઅર્જુને વિશ્વવિખ્યાત ગીતાશાસ્ત્રમાં અધ્યાય ૧ લાના શ્લોક ૪૦-૪૨ માં ગ્રાણ્યવગાડીને જાહેર કરેલું છે કે—

અધર્માભિભવાત્કૃષ્ણ પ્રત્યુપ્યન્તિ કુલત્રિયઃ । સ્ત્રીણુ દુષ્ટાસુ વાર્ણેય

જાયતે વર્ણસંકરઃ ॥ સંકરો નરકાયૈવ કુલધ્રાનાં કુલસ્ય ચ । इत्यादि०

અર્થઃ—હે વૃષ્ણિકુલોત્પન્ન શ્રીકૃષ્ણ ! અધર્મની ઉત્પત્તિથી કુલની સ્ત્રીઓ દુરાચરણી-દૂષિત આચરણવાળા થાય છે, ત્યારે તેની શિયળભગ દરી ભટ ધધેલી સ્ત્રીઓમાં વર્ણસંકર પ્રજા યાય છે, અને વર્ણસંકર સંતતિ તે કુલનો નાશ કરનારાઓને તેમજ તે વર્ણસંકરના પોતાના કુલને પણ નરકની પ્રાપ્તિ કરાવે છે.

હે સનાતનહિન્દુધર્મના અમણીઓ ! સંક્ષેપમાં અને હું આપવાનું ધ્યાન એવવા સપ્રેમ વિનંતી કરું છું કે—હાલના મર્યાદાબેદક વિદ્યોન્નત પ્રજાવાદીઓના સુધારા (!) ના વિચારોઆચારોના સરકરમાં મુખ્ય બુદ્ધિ સીશિક્ષણ અને સ્ત્રીકિન્નતિના મિથ્યાભાસને અધુવેલો આપની નજરે પ્રસિદ્ધપણે ફરકતો શું નથી જણાતો કે ? એ ખુંડાતી સ્વચ્છંદી જાયામાં શાસ્ત્રનાં વાક્યોનો શિષ્ટાચાર અને શીર્ષાંસા વિરુદ્ધ કુતર્કમય અર્થ કરી સ્ત્રીઓનાં ચારિત્ર્યનો નિષાત કરવાનાં બીજ ખુલ્લી રીતે વાવવામાં આવતાં નથી કે ? એ સ્વચ્છંદી દના પરિણામે સ્ત્રીઓની ભટતા અને વર્ણસંકરોની ઉત્પત્તિ યવા જેવા પ્રસંગો ઉપજતા સુધારાની ઉછરતી વયમાંજ કાય રૂપે દિછિયોચર નથી થયા કે ? સંપત્રી, વ્યક્તિયો ઉપર હુમલા કરે છે, એવો મારા પ્રતિપક્ષી સુધારક મન્યો અને આર્યમન્યોના દિવ્યકારા ખયાવને અજાગો કરીને એ આપ સુધારાને નામે ચાલતી વિવિધ પ્રવૃત્તિયો જોશો, તો આપને સાર માલમ પડશે—આપના અંતઃકરણમાં ખાતરી થશે કે—વર્ણસંકરોની ઉત્પત્તિ યવાનાં કારખાનાં સર થઈ ગયાં છે; અને તેમાં શ્રીમાન્ ધીમાન્ વગેરે અનેક વિશેષણોવાળા અને સનાતનહિન્દુધર્મમાં પણ પગ રાખવાનો દાવો કરનારાઓ પણ મિથ્યા સમ્યતા અને મિ-થ્યામાનામિલાયતા પાશમાં ફસીને કુસંગતા પ્રજાવે ભદ્રભદ્રમાંથી નિકળી ભ્રમણશુદ્ધ થવા જતાં અધવચમાં જ ભ્રમણભદ્ર બનેલા છે, તેથી સનાતની પ્રજા અને સનાતનધર્મની આ સ્થિતિને સુધારવાનો કાંઈ નહિ તો પોતાથી બનતો પ્રયત્ન ખજાણને ખશોડીને કરવાનું કર્તવ્ય દરેક સનાતનીનું છે. તેમાં પણ વિશેષ કરીને કોઈ પણ અંશે લોકનાયકપણું જે-ઓને પરમેશ્વરની કૃપાથી પ્રાપ્ત છે, તેવા સનાતની પુણ્ય અને માન્ય હિન્દુઓનું તો ખાસ છે. આ કર્તવ્ય બળવવામાં સનાતનીઓમાં કામર અને તેથીજ ધર્મના રણક્ષેત્રમાં પુઠ-ખતાવી નરક પ્રતિ પલાયન કરનારાઓને એક ધૂતારી વ્યક્તિએ શાસ્ત્રનાં વાક્યને પોતાની મતલબથી અવળા અર્થમાં તેમને સમજાવેલું છે—અથવા કર્ણોપકર્ણ તેઓના મગજમાં

પેસાડેલું છે-તેનેજ તેઓ આગળ કહે છે. તેઓ પોતાના 'કુટેલા લમણા' ઉપર પોતાના હાથ મૂકીને હસતાં બસતી, ડોસીની પેટે રડતાંરડતાં બોલે છે કે:-"બાપ ! આ કલિયુગનો સમય છે અને તેમાં બગવાનની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ હવે આપણે શું કાવવાના હતા ? આપણે આપણી મેજે ધર્મને વળગી રહીએ એટલુંજ બસ છે ! ! ! " પરંતુ હું નમતા પૂર્વક નિવેદન કરવા માગું છું કે-એ પ્રમાણે ધરડાપો કરવો એજ સાક્ષાત્ કળિયુગ છે:-

પુરુષ અને પ્રકૃતિના સંકેતથી દલિનાં જે રક્ષણ છે તે કલિયુગમાં પ્રબલપણે પ્રવર્તે, તેથી સનાતનધર્મનું રક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન પણ સફળે છેડી દેવો, એવો આશય કે ઉપદેશ કાંઈ પણ શાસ્ત્રનો નથી. ઉલટી દલિમાં સનાતનદિંદુધર્મની વિરલતા અને કલિનતાના ઉદ્દયોપધી શાસ્ત્રો એમજ સૂચવે છે કે:-કલિયુગમાં સનાતનદિંદુધર્મના રક્ષણને માટે ધણો બારે પ્રયાસ કરવો જોઈએ, અને જેમ કંઈક કાર્ય ધણે પ્રયાસે સિદ્ધ કરનાર વધારે પ્રશંસાપાત્ર થાય છે, તેમજ જેઓ આ યુગના પ્રમાણમાં જોઈતો અધિકતર પ્રયાસ અથવા પ્રયત્ન સનાતનધર્મના રક્ષણ માટે કરશે; તેઓ પરમેશ્વરની અધિક કૃપાને પાત્ર થશે. વંદ્યપિ તેઓ કદાચ શીસનાતનદિંદુધર્મના રક્ષણમાં પરિશ્રિયતિને લીધે 'નદિ' પામે, તો પણ ધર્મના ધણી પરમેશ્વર એવી પ્રતિજ્ઞા અવરથામાં પણ પ્રયત્ન કરનાર ધર્મવીરના ઉપર જરૂર પ્રસન્ન થશે. તેથી કલિયુગ જેવા હાલના અધર્મપ્રધાન સમયમાં પણ શીસનાતન દિંદુધર્મ જેવા સર્વાંગે નિર્દોષ અને સર્વ પ્રકારે સંપૂર્ણ ધર્મના રક્ષણમાં પ્રવ્રત્ત થવું, અને સર્વ પ્રકારનો ભોગ આપવો, એ વિચારશીલ સનાતનની દિંદુઓનું તો સુખ્ય દર્શન્ય છે.

વળી કલિયુગમાં બીજી પ્રજાઓનું ગમે તેમ થાય તે હું કહી શકતો નથી, તો પણ બારતવર્ષવાસી પ્રજા અને તેમાં પણ નૈમિવારણ્યવાસી પ્રજા-તે તો શીસનાતનદિંદુધર્મનાં બીજાં જેવાં ને તેવાં કાયમ રાખી યુગાન્ત લગી સનાતની દિંદુઓ તરીકે રહેવાની છે, અને આવતી પ્રલય પછીની આરંભક સંપ્તિના મૂળ તરીકે વિરાજવાની છે. તેથી કાર્ય પણ પ્રકારનો સંશય કે ભય નહિ રાખતાં સાચાં દિંદુસંતાનોએ તો કમર કસી સનાતનદિંદુધર્મનાં રક્ષણ માટે સંવત તત્પર રહેવું જોઈએ.

સનાતનદિંદુધર્મના રક્ષણને માટે નીચે પ્રમાણે પગલાં બંધવાની આ વર્તમાન સમયમાં ખાસ જરૂર છે-તે હું જણાવું તે પહેલાં ધણક દિંદુ બાદ્યો અને એમજ કહેશે કે, એ કામ તો આચાર્યોનું અને ધર્મરક્ષકોનું છે. તેમાં આપણે સર્વ સાધારણોએ શા માટે માથું મારવું જોઈએ ? તેઓને સંક્ષેપમાં અગ્રે હું એટલુંજ જણાવું છું કે, જ્યારે ચોરોની ઘાડ પટે સારે વળાંવા, ચોટીદાર, સગાંવડાલાં, મિત્રો અને આડોશીપાડોશી, તથા રસ્તે જનાર સજ્જનો, તેમજ સરકારી નોકર, તથા બાલધર્મીઓ-એ સર્વેએ મળીને મિલકતને ચોરાઈ જતી અને લૂંટાઈ જતી અટકાવવી જોઈએ. ખાસ ધર્મના રખવાણો તરીકે જાગિર અને વતન ભોગવનારાઓના સંબંધે આગળ કોઈવાર થે.અ પ્રસંગે હું લખીશ. પણ અત્યારે તો આટલુંજ કહીને હું સતોપ માનું છું કે, આ સમયમાં સનાતનદિંદુધર્મનું રક્ષણ સારેજ થશે કે સર્વ સાધારણ જનો મળીને પોતાની પચની શક્તિથી અથવા સંબંધી શક્તિથી કરશે; નિકર આ સનાતનદિંદુધર્મનું રક્ષણ બીજા દાદ્યી, અથવા બીજી રીતે થઈ શકે તેમ નથી. આ વાત સદા આપણે આખી નજર આગળ નિરંતર રાખવા જેવી છે, અને તેને આપણે એકદમજામર પણ આપણા અંતઃકરણથી જગામે અગમી થવા દેવી જોઈએ નહિ.

ધર્મનું રક્ષણ કરવાને હાલમાં જે ઉપાયો લેવાના છે, તે ઉપાયોમાંના મુખ્ય તો એજ ઉપાય છે કે-દાન એ મર્ચ ધર્મના પ્રાણરૂપ છે. આપણા સર્વ સનાતની હિન્દુભાઈઓની ધ્યાની શક્તિ તથા દાન કરવાની શક્તિ ઘણીજ પ્રબળ અને સ્વાભાવિક છે. કુદરતે આપણા પવિત્ર ભારતવર્ષને પ્રાણુચાત્રાનાં સાધનોથી ઘટિત રીતે સુખી કરેલો છે. આપણામાં દાન કરવાનો ઉત્સાહ ઇતર પ્રજાઓના પ્રભાણમાં ધણો સારો છે; જાતે તગી વેડીને પણ દાન કરવું-એમાં આપણા લોકો જે પુણ્ય માને છે, તેવું બીજી પ્રજાઓમાં ભાગ્યેજ માલમ પડે છે. આ દાનની પદ્ધતિમાં કાંઈક જ્ઞાન અને રિવેકથા વર્તવામાં આવે, તો તે આ ધર્મરક્ષણનો એવો તો સારો ઉપાય થઈ પડે કે તેમાં ઇતર સર્વ ઉપાયોનો અભાવેય ધર્મ જાય તેમ છે.

વચગાળેના સમયમાં આપણાં ધર્મનાં ધામો તે એકલાં ધર્મનાંજ ધામો તરીકે થઈ પડયાં. અને આપણી દાનની પ્રજ્ઞાવિકાઓમાં પણ કેવળ ધર્મનેજ વિચાર પ્રધાનપણે વર્તવા લાગ્યો, અને વિદ્યાસભધી વિચારને આપણી ધાર્મિક સંસ્થામાંથી દેશવટો દેવામાં આવ્યો. તેમા પણ વ્યવહારસિદ્ધિની વિધાને તો લોકિક સ્વરૂપની ગણીને તેને ધાર્મિક સંસ્થાઓમાંથી વેગળા કરવામાં આવી તેના જે પગિણામો આપણી પડતીને કે આવીને આપણી આગળ રજી થયા છે, તે આપણે અનુભવીએ ઊંચે. વ્યાવહારિક વિદ્યા અને પારમાર્થિક વિદ્યાને આપણા લોકો એક બીજાની હમેશની વિરોધી માની બેઠા, અને શાસ્ત્રોનાં અને સંતપુરુષોનાં વાક્યોનો ખરો અર્થ સમજ્યા વિના અધઃપતનને પામ્યા. મનુષ્યજાતિના સ્વભાવ પ્રમાણે-અરે જીવમાનના સ્વભાવ પ્રમાણે જે વસ્તુની અછત હોય છે, તે વસ્તુ ઉપર જીવોને ધણો મોહ થાય છે. આ સ્વાભાવિક નિયમ પ્રમાણે આપણા દેશના લોકોને આપણી વ્યાવહારિક કળ-વણી અળપાઈ ગયેલી જોઈને વ્યાવહારિક કળવણી ઉપર ધણેજ મોહ થયો. તે મોહ વધી વધીને એટલો બધો આગળ દોડી ગયો કે-આપણામાં દયાનંદ, વિવેકાનંદ અને તેમના જેવા ઇતર લોહુપ જીવોએ ધર્મને કેવલ ગૌણ પદ આપ્યું, અને ધર્મને તો એક માત્ર બહાના તરીકેજ રાખ્યો; અને વાસ્તવ ધર્મસ્વ વિનાની ધર્મસંસ્થાઓ હતી કરી. આ ધાર્મિક અ-ધાણુધીના સમયમા અમારા શ્રેય સાધકોના આઘ આચાર્ય શ્રીમન્મુક્તિસિંહાચાર્ય ભગવાનેજ શ્રીસનાતનહિન્દુધર્મના જીવરૂપ સિદ્ધાન્તો હિન્દુભીની ગર્જના સાથે જણાવ્યા-“વ્યવહાર-માધકવિદ્યા એ પરમાર્થમાધકવિદ્યાનું પ્રથમ સોપાન છે, અને પરમાર્થસાધકવિદ્યા એ પરમાર્થસિદ્ધિનું સાધન અને સામગ્રી છે.” જીવદશામાં વ્યવહાર એ પરમાર્થથીજ છે. પરમાર્થ વિનાનો વ્યવહાર વાંઝીઆ ડોળા જેવો છે. વ્યવહારમાં જેઓ આદિથી તે અંત સગી પધ્ધરના ભગરૂા જેવા હોય છે, તેવા જીવો કદી પણ પરમાર્થ સિદ્ધ કરી શકતાજ નથી. વ્યવહાર અને પરમાર્થનો આવો સાધકદશાનો સંબંધ શ્રેયસાધકોને અને તેઓ દ્વારા સમગ્ર સનાતની હિન્દુપ્રજાને યાદ દેવગવે-એજ શ્રીમન્મુક્તિસિંહાચાર્ય ભગવાનના અવતારનો સકેત હતો, અને તેજ તેમણે પોતાના લેખો અને વચનાશ્રુતમાં જોઈએ તેવી રીતે અને જોઈએ તેટલે અશે અમલમાં મૂક્યો છે. તેનીજ સાથે પરમાર્થને અને પારમાર્થિક વિદ્યાને અનુકૂળ વ્યવહાર અને વ્યાવહારિક વિદ્યા કેવા પ્રકારનાં હોવાં જોઈએ, તે પણ ધર્મશાસ્ત્રો અને શિષ્ટાચારને અનુકૂલ મર્યાદારથાપક સિદ્ધાન્તોમાં અતિ ઉત્તમ પ્રકારે સમજાવ્યું છે; અને તે સર્વના તાત્પર્ય રૂપે સનાતનહિન્દુઓનું ધર્મરક્ષા સંબંધ પ્રથમ કર્તવ્ય એ સિદ્ધ થાય છે કે- ધર્મનીજ સંસ્થાઓ સ્થાપની તેમાં ધર્મનાજ

સંરક્ષકો અને સિદ્ધાન્તોના શિક્ષણને મુખ્ય ધ્યાન આપીને તેની સાથે વ્યાવહારિક પ્રવીણતા અને વિદ્યાક્રાંતિને પણ પરમાર્થરૂપ રાખના નિમગ્નલાસ દિવાન તરીકે ઉપયોગી થાય અર્થાત્ સેવા બળવે, તેવાં પ્રયત્ન બનાવવો. હાલ જે ધર્મનાં ધામો પરમાદના પરીઆ ઉદાવવાનાં સ્થાનો રૂપ બનેલાં છે, એ સ્થિતિ અવસ્થ મુશ્કારવી જોઈએ. જુનાં અને નવાં યતાં પણ ધર્મનાં ધામો આનંદાન અને જ્ઞાનતાનની ધરેડમાં હતરી પડે છે, એ કોઈ પણ રીતે અપેક્ષિત નથી. આવી નહારી સ્થિતિના નહારા પરિણામો પણ ઉપાશ છે, અને તેથી અત્ત વર્જન કરી જગો રોકવાની જરૂર રૂપારતો નથી. ધર્મનાં ધામો એ વ્યાવહારિક તેમજ પારમાર્થિક વિદ્યાનાં સ્થાનો રૂપે અવસ્થ સ્થાન્તર પામવાં જોઈએ.

વળી પારમાર્થિક નિષ્કામભુદિથી જે હૃદયને અલગજો તથા ધર્મોત્ત ખીચડખાનાં સાથે છે, તેની જમ્બ વ્યવસ્થા કેવળ દરિદ્રીઓ અને પ્રમાદીઓ તથા બિખારીઓ બનાવવાનાં કારખાનાં જેવી થાય છે; તેમાં પણ ફેરફાર કરી, ખાળકવધના અનોથો અને લાગારોને યોગિક અને પારમાર્થિક વિદ્યા તથા કળાઓનું શિક્ષણ આપવામાં તથા નિર્દોષી રૂપે જૂલાવીને ઉપોગી રૂપરૂપ બનાવવા અને તેઓને રામે સજાડવા માટે પુનઃકારરૂપ વ્યવસ્થાએ અવસ્થ કરવી જોઈએ-એ પણ ઉત્તરના જોટકુલ મહત્વનું અને જરૂરી કાર્ય છે.

ઉપર પ્રમાણે ધર્મ અને જ્ઞાનનાં ધામોને સનાતનદિંદુધર્મની ખરી ઉત્તતિ કરવા જેવી વ્યવસ્થામાં કોણ મુકશે ? એ પ્રશ્ન સ્વતઃ ઉત્પન્ન થાય છે. એ પ્રશ્નો હાલ અને સમાધાન એજ છે:—એ કર્તવ્ય કાંઈ ઉપર જણાવેલાં ધામોના ધણી યજ પડીને પ્રાપ્તને જેમે મુક્તની દીવાળી કરનારાઓ છે, તેઓ તો કોઈ પણ રીતે કે કદીએ પણ બળવવાના નથી; કેમકે એ કર્તવ્ય એ કોકોના બેદિકરાઈ અને બાદેલી બરેલાં આનંદના રંગમાં જમ્બ પાડનાર છે. માટે આ કર્તવ્ય બળવવાને માટે સનાતની દિંદુઓએ એક અથવા એક કરતાં વધારે સનાતનદિંદુધર્મસંરક્ષક સભાઓ બાંધવી જોઈએ. એ સભાઓએ પ્રયત્ન ઉપરેંઈ, અને પોતાનાં શાસિક અથવા સામાજિક જોગરૂપ વાધજહારા જ્ઞાન કરનાગઓને પારતપ જ્ઞાનનાં સ્વરૂપ સમજાવીને મનસંચય, તથા તેની પ્રાપ્તને વિશ્વાસ પડે તેવી નિમંત્રણ અને પ્રામાણિક વ્યવસ્થા, અને ત્યાર બાદ ધર્મનાં અને જ્ઞાનનાં ધામોને મુખારવાનો દર પ્રયત્ન, અને કર્મકાંડની શિખાઓ કાંપનાર ચોખ વિદ્યાન બાહ્યોનેજ ઉત્તેજન રૂપે એવી ચોક્કનાં એ તથા સરેલાઓ પણ કરવી; એ પણ હાલના સમયમાં વિશ્વારથીય સનાતની દિંદુઓનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

આ પ્રમાણે કર્તવ્યો બળવવાથી સાચા સાદુ-મોદને બદલે લોકશાના વૈદરના સાદુ જ્ઞાનથી રેવવા નિહેલા ધર્મખલ્લેની મળનો ફોરિયત બરેલો ફરકાટ તરતજ ફીટી જરી, અને તે ધર્મખલ્લેનો ફર બરેલાં કડો રૂપ દડો પણ કટોકટી યજ નીચે પડવાનો; અને ઉજળું જોટકું રૂપ માની દગાઈ જ્ઞાનને અને આશાનું રૂપ ખી મરણના મુખમાં પ્રવેશવાની અણી ઉપર આવેલા અપજા અનેક ધર્મખલ્લેના પ્રાણ ઉગરી મુખ્ય અને કુખ્યાગ્નિની પ્રાપ્તિ પણ પવાની.

આ નાનો મરખો વિષય સખનાં ધરેલા ધર્મગ્રસ્ત વિચારો પરમેશ્વર મજા કરે અને સનાતની દિંદુમુદાય પોતાના સ્વધર્મનું રાજ્ય કેરવાને અત્તર કમર કસે અને વિજયે થાય; એજ પ્રાર્થનાપૂર્વક વિરમું મુ. ઝં સામિતઃ સામિતઃ સામિતઃ

→ મૂર્તિપૂજનું પ્રાચીનત્વ. ←

કવિવર શ્રીકાલિદાસને યદ્ય ગયે એ હજાર વર્ષ થયાં છે- એ વાત વિદ્વન્માન્ય છે. એ હજાર વર્ષ પહેલાં મૂર્તિપૂજા હતી અને કવીશ્વર પોતે મૂર્તિપૂજક હતા, એમ તેમની કૃતિઓમાંથી નીકળતા ભાવથી જ સુસિદ્ધ થાય છે. ઉચ્ચવર્ણીમાં શ્રીમહાકાલેશ્વરનું દેવાલય કવિ શ્રીકાલિદાસની પહેલાનું અસ્તિત્વ ધરાવે છે, એટલે તે દેવાલયની ઉત્પત્તિને એ હજાર કરતાં પણ વધારે વર્ષો થયા છે, તેનાં પ્રમાણો નીચે આપ્યાં છે:—

“વાહોધાન સ્થિત હરશિરશ્ચન્દ્રિકા ધૌતહર્મ્યા” પૂર્વમેઘ. શ્લોક ॥ ૭ ॥

આ પૂર્વમેધના સપ્તમ શ્લોકના અર્થ લીટીમાં અલ્પકાપુરીના વાહોધાનમાં જે શંકરના સ્થાનનો ઉલ્લેખ છે, તેજ શંકરનું સ્થાન તે શ્રીમહાકાલેશ્વરનું દેવાલય છે. તેનું ૩૩ અને ૩૪ માં શ્લોકમાં સ્પષ્ટીકરણ પણ કરેલ છે.

મર્તુઃ કણ્ઠચ્છવિરિતિ ગૈઃ સાદરં વીક્ષ્યમાણઃ ।

પુણ્યં યાયાસ્ત્રિભુવન ગુરોર્ધામ ચણ્ડીશ્વરસ્ય ॥ શ્લોક ૩૩ ॥

અવ્યન્યસ્મિન્નલધર મહાકાલમાસાય કાલે ।

સ્થાતવ્યં તે નયન વિપર્યં યાવદલ્યેતિ માનુઃ ॥

કુર્વન્સન્ધ્યા ચલિપદહતાં શૂલિનઃ શ્લાઘનીયા—

મામન્દ્રાણાં ફલમવિકલં લપ્સ્યસે ગર્જિતાનામ્ ॥ શ્લોક ૩૪ ॥

પૂર્વમેધના સાતમા શ્લોકમાં જે શંકરના સ્થાનનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, તથા ૩૩ માં શ્લોકમાં જે ચંડીશ્વરનું સ્થાન બતાવ્યું છે, તેજ શ્રીમહાકાલેશ્વરનું પવિત્ર ધામ છે—એવો ૩૪ માં શ્લોકમાંથી ભાવ નીકળે છે. યક્ષના મુખથી મેધને પૂજા વખતે અવાજ કરવાનું કાર્ય કરવું શ્લાઘનીય છે, એમ જે હિપ્પેશ કર્યો; તેથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે કવીશ્વર શ્રીકાલિદાસ શ્રીમહાકાલેશ્વરના પરમગણ હોવા જોઈએ. વળી રઘુવંશના પંદ્ર સર્ગના ૩૪ માં શ્લોકમાં પણ શ્રીમહાકાલેશ્વરનો ઉલ્લેખ કવિરાજે કર્યો છે.

અસૌ મહાકાલનિકેતનસ્ય વસન્નદૂરે કિલ ચન્દ્રમૌલેઃ ।

તમિસ્ર પક્ષેઽપિ સહમિયાભિર્જ્યોત્સ્નાવતો નિર્વિશતિ મદીપાન્ ॥

કાલિદાસના મેઘદૂત અને સદાશિવવાક્સકર એનામના લેખ ઉપરથી ઉપરના શ્લોકમાં હરશિરશ્ચ ચન્દ્રજ્યોત્સ્નાનું વર્ણન આપેલું છે.

“આલોકે તે નિપત્તતિ પુરા સા ચલિવ્યાકુલાવા ”

અર્થે અલિવ્યાકુલાનો અર્થ દેવતાગ્રાધન થાય છે, એટલે કવીશ્વરના વખતમાં દેવતા-ગ્રાધન મૂર્તિપૂજા પ્રચલિત હોવાનું જોઈએ.

આ ઉપરથી જ સિદ્ધ થાય છે કે, કાલિદાસના પહેલાં જ શ્રીમદાકાલેશ્વરની સ્થાપના થયેલી છે; અને કાલિદાસ પોતે શ્રીમદાકાલેશ્વરના અનન્યભક્ત હતા; એ પૂર્વમેધના ૩૪-૩૫-૩૬ શ્લોકથી સારૂ બહુાય છે. કવિશ્વર શ્રીકાલિદાસે દરેક પુસ્તકની શરૂઆતમાં શિવની સ્તુતિ કરીને અન્ત્યારંજ કરેલા છે; એટલે બે હજાર વર્ષ પહેલાં પણ મૂર્તિપૂજનો પ્રચાર તો હતો જ.

એ સિવાય બોધાયનસૂત્રમાં (ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦ વર્ષ પહેલાં) “દેવની પૂજન કેવી રીતે કરવી?” એ વિષય ઉપર તો સ્વતંત્ર અધ્યાય છે. વળી શ્રીપાણિનીના સૂત્રમાં પણ વાસુદેવ અને અર્જુનની નારાયણ અને નરને રૂપે પૂજ કરવા વાળા લોકો હતા, એ વાર્તાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. એ ઉપરથી ત્રણ હજાર વર્ષ પહેલાં પણ મૂર્તિપૂજ તો હતીજ એવું સિદ્ધ થાય છે. જાવાબેટમાં પ્રાચીનકાળનાં મંદિરો તથા મૂર્તિઓ મળી આવે છે, એટલે મૂર્તિપૂજ તો અનાદિ કાળથી જ છે. શુદ્ધયજુર્વેદ અને શંતપથબ્રાહ્મણનો પણ મૂર્તિપૂજને આધાર છે. તેમજ રામાયણ અને મહાભારતમાંથી પણ મૂર્તિપૂજાપ્રતિપાદક અનેક પ્રમાણો મળી આવેછે, છતાં હાલ ૩૦-૪૦ વર્ષથી પોતાને સુધારક અને આર્થિકનયમાં ખપાવતા મોહયુક્ત જનસમૂહના સમાજને મૂર્તિપૂજનો નિબેધ કરે છે, અને મૂર્તિપૂજને તો પ્રાચીન નહિ પણ અર્વાચીન હોવાના દાવા અને તારાકારી નિરંજન નિરાકાર પરમેશ્વરની ઉપાસના ભક્તિ અને સેવા કરવાનો ખોટો ધમકે રાખી ભારે હલામણો કરે છે; પણ તેઓનો મિથ્યાવાદ તો તદન નાપાયાદર અને ખોટો-સિદ્ધ યથ સુકેશોજ છે.

The earliest known authentic reference to Kalidas is in the inscription dated 556 Saka or 634 A. D. in which he and Bharvi are spoken of as renowned poets.

He seems to be a devoted worshipper of Shiva & his wife Parvati as will be apparent from his invoking those deities at the commencement of most of his works.

પ્રતિપદ્મીઓ મૂર્તિપૂજ પાછળથી ૧૦૦૦-૧૨૦૦ વર્ષથી પ્રચલિત થવાની વાદિયાત વાતો કરે છે, પણ તેઓ જો અદર્શવાદી વ્યક્તિઓને માનનિષ મણી છે, તેના સ્વતંત્ર શ્રીપાણિનીસૂત્રનાં પ્રતિમાપૂજાપ્રતિપાદક સૂત્રો સા ગાટે નથી માનવા? વળી કવિકુલશર શ્રીકાલિદાસની કાવ્યકૃતિ અને અમરકૃતિથી વિશ્વના ઘણા વિદ્વાનો વિમોહિત થયેલા છે, તે કવિવર કાલિદાસના મેઘદૂત અને રઘુવંશનાં અનેક પ્રમાણોથી પણ મૂર્તિપૂજ ઘણી પુરાતનકાલિન હોવાનું સિદ્ધ થાય છે. કાલિદાસના મેઘદૂત અને સદાશિવ વાદસકર નામના લેખ ઉપરથી પ્રમાણો આપી મૂર્તિપૂજનું પ્રાચીનત્વ મેં સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. પરંતુ મિથ્યાવાદી અને કુતર્કી નવસમાજીઓ દુરાગ્રહ હઠાકાર અને ખોટી જાક હોડવાના નથી, તો પણ તેમનાં ભમાવ્યાથી ભંરમાવ્યાથીભોળા બલા લોકો ભ્રમણામાં ન પડે, તેટલા માટે યથામતિ આ લેખ લખ્યો છે.

પરમાનન્દશર્મા, રાણપુર (કાઠીઆવાડ).

➔ ❧ આદર્શ સતી શ્રીમતી વિદ્યાદેવીનું સહગમન. ❧ ➔

શ્રી ભારતધર્મમહામંડલના મહોપદેશક અને ખેરડાની નાનકડાં હાઇસ્કૂલના ધર્મશિક્ષક અને સુપ્રસિદ્ધ વક્તા પંડિત શ્રી ગોકુલચંદ્રજીની પુત્રી શ્રીમતી વિદ્યાદેવી જીલ્લાદર જીલ્લાના કસબા સ્થાનેમાં પરણાવી હતી. આઠના પતિ લગભગ એક વર્ષથી મોટા હતા, તે ગયા શ્રાવણ શુદ્ધ ૨ ગુરુવારે પરલોકપ્રસ્થાન કરી ગયા છે. પિતાજીના ઉપદેશાનુસાર ત્રણ માસ અગાઉથી જ વિદ્યાદેવીએ ગૌરીપૂજન કરવાનો પ્રારંભ પણ કરી દીધો હતો. અને પતિની હાલત બહુ ખરાબ થઈ ગઈ તેના ત્રણ દિવસ પહેલેથી જ પતિદેવના અનુગમનનો દૃઢ સંકલ્પ કરી લીધો હતો અને લોકિક પડો (મલાએ) પણ તજ દીધો હતો. સાસુસસરા આદિને માતાજી પિતાજી આદિ સંબંધી સંબોધવા લાગી હતી. પતિદેવનું મૃત્યુ થયું ત્યારે પતિવ્રતાપર નિદ્રાદેવીનું આક્રમણ અથવા ઈશ્વરીય માયાનું આક્રમણ થઈ ગયું હતું, અને તે અચેત-બેભાન થઈ ગઈ હતી. ઘરવાળાંનું રૂદ્ધ સાંભળતાં આંખ ખુલી તો મોટેથી શબ્દો નિકળ્યા કે:—“પતિની સાથે જઈશ.” અને સાધારણ સ્ત્રીઓની પેઠે પતિવ્રતાએ આંસુ ન-પાડ્યાં સોમાએ ચિદ્રિ નહિ ઉતાર્યા અને કહ્યું કે:—“હું ગોદાન કરીશ મને મંગાળનું આચમન કરાવો!” આ પ્રકાર જોઈ ઘરનાં માણસો આશ્ચર્યચકિત થયાં. ધસરે કહ્યું:—“પુત્રી! આ સમય ગોદાનનો નથી, અને આ સમયે આપણું ગોદાન કોઈ લેશે પણ નહિ.” પતિવ્રતાએ હા કરી કહ્યું તો માનસિક સંકલ્પ કરવામાં આવ્યો. પતિદેવને હાડીપર મૂક્યા ત્યારે સતીએ કહ્યું કે:—“મને પણ આ હાડીમાં બાંધી સેઈ આશે.” તે વખતે સર્વે સ્ત્રી પુરુષોએ તેના સવા વર્ષના પુત્રને આગળ કરી બહુ સમજાવી પણ તેણે ન માન્યું, અને નિર્મોહ હૃદયથી સાફ કઢી દીધું કે:—“એ તમારો છે.” એ વખતે પતિવ્રતાના એ કથનને પ્રલાપ માત્ર સમજી લોક તેના પતિને ઉઠાવી લઈ ગયા. પતિવ્રતાએ કહ્યું:—“એજ ચિતાપર બળીશ, પતિદેવના ડાબે પડબે મને બાળવી, મારાં સોમાએ ચિદ્રિ ન ઉતારવાં; હવે તો ચોલવું છે રહેવું નથી, તૈયારી કરો! મારા પતિનો પ્રાણાન્ત થયો ત્યાંજ મને સુવા દો! પતિએ જે વસ્ત્ર ધારણ કરી સ્વર્ગગમન કર્યું છે એજ વસ્ત્ર મને આપો!” એ સમજું કરી દીધા પછી પતિવ્રતાએ કહ્યું:—“મારા પતિની લાશ-મૃતદેહને રોકો, જવા ન દો! હું પણ એમની સાથેજ જઈ છું. દેખો! મારા પ્રાણ નાભિપર આવી ગયા છે, દેખો! હવે હૃદય પર છે, જીભો હવે કંઠમાં છે; એમ કહેતાંજ પતિના મૃત્યુના ત્રણ કલાક પછી પતિવ્રતાનો પ્રાણપક્ષી પણ હડીને પતિની સાથે જઈ ગયો. અને પતિવ્રતા સતી વિદ્યાદેવી પતિદેવની સાથે એકજ ચિતાપર વામ બાગમાં આરૂઢ થઈ, અગ્નિદેવે પતિની સાથેજ ભસ્મ કર્યા. ધન્યદેવી! ધન્ય છે તમને અને ધન્ય છે તમારા પતિપ્રેમને! આવા ધોર-કરાળ કળિકાળના સમયમાં તો તમારા જેવી સતી-સમ્મતી સતી યવી દુર્લભ છે. શ્રી પં. ગોકુલચંદ્રજીને પણ ધન્ય છે કે, જેમણે બાળપણમાં નિજ પુત્રીને સદર્શની રૂપ શિક્ષા દીધી અને લોકોને સાચો આદર્શ દેખાડી દીધો, કે સંસ્કાર આપ થયા કરે છે, અને શીક્ષણ આવા પ્રકારે થઈ શકે છે. આ ચરિત્ર દેખીને પણ શું આપણે આપણાં ધર્મનું ગૌરવ સમજીશું નહિ? શું સંસ્કારોનું અદ્ભુત નથી? જે કળિમળમલીન પાપમતિ સોડો પુનર્વર્તન, વિધવાવિવાહ અને નિયોગ વગેરેથી પ્રતિવ્રતને દૂષિત કરી ધર્મપર વજ્રઘાત કરવા ચલાય છે, તેઓ આટલાથીજ

આ ઉપરથી જ સિદ્ધ થાય છે કે, કાલિદાસના પહેલાંજ. “યજ્ઞેલી છે; અને કાલિદાસ પોતે શ્રીમહાકાલેશ્વરના અનન્યભક્ત હોય-૩૬ શ્લોકથી સાફ જણાય છે. કવીશ્વર શ્રીકાલિદાસે દરેક સ્તુતિ કરીને અત્યારજ કરેલો છે; એટલે એ હજાર વર્ષ પહેલાં, તો હતો જ.

એ સિવાય બોધાયનમુદ્રમાં (ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦ વર્ષે) રીતે કરવી ?” એ વિષય ઉપર તો સ્વતંત્ર અધ્યાય છે. વળી વાસુદેવ અને અર્જુનની નારાયણ અને નરને રૂપે પૂજા કરવાનું પ્રતિપાદન કરેલું છે. એ ઉપરથી તથા હજાર વર્ષ પહેલાં પણ સિદ્ધ થાય છે. જાવાબેટમાં પ્રાચીનકાળનાં મંદિરો તથા મૂર્તિ મૂર્તિપૂજા તો અનાદિ કાળથી જ છે. શુદ્ધયજુર્વેદ અને રાતપથના પૂજનને આધાર છે. તેમજ રામાયણ અને મહાભારતમાંથી પણ મૂર્તિ નેક પ્રમાણે જળા આવે છે, છતાં હાલ ૩૦-૪૦ વર્ષથી પોતાને સુધારક અને અપાવતા મોહમુઝબ જનસમૂહના સમાજો મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરે છે, અને પ્રાચીન નદિ પણ અર્વાચીન હોવાના દાક્ષ અને તાક્ષા મારી નિરંજન નિરંજની ઉપાસના બક્તિ અને સેવા કરવાનો ખોટો ધર્મ હજાર વર્ષો કરે તેઓનો મિથ્યાવાદ તો તદન નાપાયાદર અને ખોટો સિદ્ધ યજુ સુકેલો જ છે.

The earliest known authentic reference to Kalidasa is the inscription dated 556 Saka or 634 A. D. in which and Bharvi are spoken of as renowned poets,

He seems to be a devoted worshipper of Shiva & his Parvati as will be apparent from his invoking those deities at the commencement of most of his works.

પ્રતિપરીક્ષા મૂર્તિપૂજા પાછળથી ૧૦૦૦-૧૨૦૦ વર્ષથી પ્રચલિત થવાની વાત વાતો કરે છે, પણ તેઓ જે અદ્યાધ્યાયી વ્યાકરણને માનનિય ગણે છે, તેના સ્થનાર શ્રી નીમુનિનાં પ્રતિમાપૂજાપ્રતિપાદક સૂત્રો સા માટે નથી માનત્રા? વળી કવિકુલગુરુ શ્રી દાસની કાવ્યકૃતિ અને ચમત્કૃતિથી વિચના ધણા વિદ્વાનો વિમોહિત થયેલા છે, તે કાલિદાસના મેઘદૂત અને રઘુવંશનાં અનેક પ્રમાણોથી પણ મૂર્તિપૂજા ધણી પુરાતનક હોવાનું સિદ્ધ થાય છે. કાલિદાસના મેઘદૂત અને સદાશિવ વાદસકર નામના લેખ પ્રમાણે આપી મૂર્તિપૂજનું પ્રાચીનત્વ મેં સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. પરંતુ મિથ્યાવાદી તર્કી નવસમાજો દુરાચાર દહાકાર અને ખોટી જાક હોડવાના નથી, તો પણ બમાબાથી બરમાબાથીબોજા બધા કોડા બ્રમણમાં ન પડે, તેટલા માટે વધામિ લેખ લખ્યો છે.

૪૦,૬૫,૫૫,૫૦૦. આ આંકડાઓ પરથી જ મૂર્તિપૂજના વિરોધીઓ કરતાં મૂર્તિપૂજકોની સંખ્યા ત્રણ ગણા ઉપરાંતની જણાય છે. ત્યારે મૂર્તિપૂજ સામે જખરો વિરોધ લઇ ખેડેલા અહીંસાળ આર્યસમાજીઓ તો પર્વતમાં કાંકરા બરાબર છે. ત્યાર પછી અધ્યાય ખીજ ત્રીજા અને ચોથામાં પાદરીઓ અને આર્યસમાજીઓ વચ્ચે જે જે તર્ક કુતર્ક અને વિ- તર્ક કરી ઇશ્વરને અમૂર્ત અને નિરાકાર જણાવી મૂર્તિપૂજનો નિષેધ કરે છે, તે બધાનું દાખલા દલીલો અને દટાવતો આખી ધણી સારી રીતે ખંડન કરી મૂર્તિપૂજ સિદ્ધ કરી છે. પછીના પાંચમા અધ્યાયમાં મૂર્તિપૂજનું રહસ્ય દેખાડી આપ્યું છે. પછીના છઠા અધ્યા- યમાં મૂર્તિપૂજનું પ્રતિપાદન કરનારાં પ્રમાણ બાઇબલ, કુરાન, પુરાણ, શિખોના ગ્રંથસાહેબ ઉપનિષદ, મહાભારત, વાલ્મીકિરામાયણ મનુસ્મૃતિ, ચારસ્કરગ્રંથસૂત્ર, મેદિનીકોષ, પાણિનિ- કૃત અષ્ટાધ્યાયી વ્યાકરણ, સામવેદના પરિવર્તિત શાલ્કય, ચતુર્થ શાલ્કય, બૃહદ્વરણ્યક, અથર્વવેદ સહિતા, યજુર્વેદ; વગેરેમાંથી એવાં તો સચોટ અને અસરકારક આપ્યાં છે કે, કોઇ માણસ સંસ્કારી નહિ હોવાથી કદાચ તેને મૂર્તિપૂજમાં શ્રિય અને શ્રદ્ધા નહિ થાય; તો પણ મૂર્તિપૂજનો વિરોધ કરવાની તો ન્યાયદષ્ટિ વિચારશક્તિ અને વિવેકશુદ્ધિથી તો નાજ પાડશે. છેલ્લે ઉપસંહારમાં પણ ધણું સાફ વિવેચન કર્યું છે. અને જેમ ધણી ખરી બાબતોમાં 'ધર કુટે ધર જાય' જેવું થયું છે, તેમ આપણો સનાતન વૈદિકધર્મ ધૂળ મેળવવાની દુરામદી દયાનંદીયો વગેરે આપણામાંના લોકોને જ દુર્ણદિ સુઝી છે; એ ધણીજ ખેલ્લાગક અને દુષ્કર્મ વાર્તા છે. કવીશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાબાઇએ તો સાફ કહ્યું છે કે- "દેશતણી પડતી દશા, બ્યારે હોય યનાર; ઉપજે મોહોમાંડી ત્યાં, ધર્મતણી તકરાર. ૧" એ રીતે દુરામદ છોડી દેઇ આત્મજનોને અનુકૂળ થવાનો ખોષ કરી વિશેષ અને વૈર વધારનારા પ્રયત્નો કરવા તજ દેઇ સલાહસંપ રાખવાનું કહેતાં-પ્રબોધતાં આપણા ગુર્જર કવિરાજ દલપતરામ કવે છે કે—

સવૈયા:--એકજ વંશ વિષે ઉપજ્યાં સહવાસ સદેવ નિવાસ વસાવે,

એક સુર ઉપદેશ તથાપિ, મિળજ કદિ મળતો નહિ આવે;

દેખી જુઓ દલપત કહે દરજ તણી પેલી વિષે દરથાવે,

કોતર કામી કરે અજગાં પણ સોય સદેવ સલાહ કરાવે. ૧

માટે દુરામદ અકડોઇ અને મિથ્યા મમત મોટાઇ તજ દઇ, સપ એકય અને સૌખ્યની શક્તિ કરે. મૂર્તિપૂજની સિદ્ધિ માટે હિંદીમાં પંડિત શ્રી કાલુરામ શાસ્ત્રી વગેરેનાં ધણાં પુસ્તકો છે અને ગુજરાતીમાં પણ કેટલાંક છે, તો પણ આ પુસ્તક સહીથી જૂદાજ પ્રકારનું અને અ- લીધાનું છે. કારણ કે મૂર્તિપૂજના વિરોધીઓ પણ માન્ય કરે તેવાંજ પ્રમાણ દાખલા દલીલો અને દટાવતો આપવાની લેખકે વિશેષ કાળજ રાખી છે. અને તેથી પ્રતિમાપૂજનપ્રતિપા- દન કરી આપનારૂં આ પુસ્તક દરેક કોમ, મહાજન અને પંથના લોકોને જોવા વિચારવા અને વાંચવા જેવું જ થયું છે. આ પુસ્તકની અંદરનો માલ-સત્ત સારો છે એટલુજ નહિ, પણ ખારદાન એટલે કાળજ પૂઠું છાપ વગેરે પણ સુંદર મળ્યુંત અને મનોહર છે. કેમી ૨૩ ફાર્મ લગભગ બસો પૂઠ મળંગ છીંટનું પૂઠું અને પાટી બાંધણી છતાં મલ્લ માત્ર આર- મ્યાનજ રાખેલું છે. લેખક અને પ્રયોજક, શીશુત ગોકુલદાસ પુરુષોત્તમ ધાનકી, મોદવાડા-

વિષ્ણુના હૃદયમાં શિવ છે. શિવજાતો શકરને બિલ્વપત્ર ચડાવે છે, તેના પર રામ નામ લખીને ચડાવવાનું માદાત્મ્ય અને પુણ્ય વધારે ગણેલાં છે; કારણ કે રામને શિવ વક્ષાયા છે અને શિવને રામ પ્રાણપ્રારા છે. રામ નામ દેવાથી અને લખવાથી કસાણુ યાય છે અને રામ પ્રસન્ન યાય છે, અને બિલ્વપત્ર ચડાવવાથી લોળાનાય શંજુ પ્રસન્ન યાય છે; અને તે વળી પોતાના પરમપ્રિય મહાદેવ રામનું નામ લખીને ચડાવેલાં હોવાથી વધારે પ્રસન્ન યાય છે. આ પ્રમાણે રામ નામ લખીને મહાદેવને બિલ્વપત્ર ચડાવવામાં એકી વખતે રામ અને શિવની વિશેષ પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત થતી હોવાથી જ સર્વેશ્વર નિમિત્તે શિવોપાસકોના હિતાર્થે બિલ્વપત્ર પર રામ નામ લખીને ચડાવવામાં અધિક પુણ્ય જણાવેલું છે તે યથાર્થ છે. આ બ્યવસ્થાથી રામ અને શિવ અભિન્ન છે, એવું પણ શૈવોને સદૈવ બોન રહે, અને ભિન્નતા માની પરસ્પર ઝણડા ન કરે; તેઓ હેતુ પણ દીર્ઘદર્શી નિમિત્તે અગમ્યેતીથી રાખેલો હોય એમ સમજાય છે. આટલું છતાં પોતાને પરમવૈષ્ણવ કહેવડાવનારાનો મોટો ભાગ શિવને નામે મોં જગાડે છે અને શિવ શબ્દ બોલવામાં પણ મહાપાપ સમજે છે, આવી અચાનકતા અને મારામારીથી હાથે કરીને તેઓ પોતાનું હારણ કરાવી અપ્રિય અને અકસ્યાણુ કરે છે. શ્રીવિષ્ણુસહસ્ત્રનામમાં શિવાયનમઃ પણું છે, તો પાદ કરતી વખતે જ્યારે વૈષ્ણવો છોડી દઈ તે નામનો પાદ નહિ કરતા હોય ? ! ખરે તેઓ શિવાયનમઃનો પાદ છોડી દેતા હોય તો મોટી ભૂલ કરે છે, વિષ્ણુસહસ્ત્રનામનો પાદ અણ યાય છે સરતચૂંથી કોઇ નામનો પાદ કરવો રહી જાય એ તો હાંતવ્ય છે, પણ ખાસ જાણી જુઝીને કરાણપૂર્વક છોડી દેવામાં આવે તો અવરય શ્રીવિષ્ણુભગવાન અપ્રસન્ન યાય ! શૈવો અને વૈષ્ણવોનો એક બીજાના આરાધ્ય દેવતા-પ્રત્યે તિરસ્કાર થયો એ ખરેખર જમ છે, હિતાવહ નથી પણ સર્વાંશે હાનિકારક જ છે; તેથી તે જમ સત્વર દાગવાની અનિવાર્ય જરૂર છે.

અનન્યાશ્રિત યન્તોમાં યેનનઃપર્યુપાસતે ॥ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતામાંના આ ભગવદ્વચનને વળગી રહી અનન્યનો અર્થ પરમપુરૂષ પુરોહિતમ ભગવાનથી અન્ય (બીજો) નહિ, એવો કરના હોવાથી જ જમમાં પડી જઈ આંધળે-જહેડે કુટામ છે. પણ વાસ્તવમાં અન-

* આર્યસમાજનો પાદરીઓ અને જોનો વચેરે ચરવિરોધી વિધર્મીઓ તરફથી ધણીવાર આપણા પરમપ્રિય અને પુરાણ સનાતન હિંદુ ધર્મપર આરોપો અને કુતરો કરી મનમાની રીઝાઓ કરવામાં આવે છે. આથી કરી કેટલાક લોળા બહા નવશિક્ષિત અસ્થિર મન મગજ અને અભિવ્યક્તિશાળી અદ્વજનો અરમાદને-ભૂલાવામાં પડીને વિચિત્રા સર્વ ધર્મોમાં વિરોધભણિદ્ધ એવા પોતાના બાપીદા સનાતન હિંદુ ધર્મમાં શ્રદ્ધ રાખતા નથી, અને બોધ સંક્રમ-ચિકલ્પો તથા કુતરો અને ટાંકાઓ કરી તરી તરી તથા તરલી પણ નય છે. આવા અનર્થ થતા અટકાવવા માટે તથા વિરોધીઓનાં મોઢાં ખેંચ કરી દેવા માટે આપણા સર્વાર્થસિદ્ધિપ્રદ સનાતન હિંદુધર્મનાં રદસ્થાનો હોમને મુગમલાથી બોધ યાય તો સાદું-એમ સમજીને આ લેખને લખામ ક્યો-છે. અને મારી તો સનાતન ધર્મના સાચા આગ્રહી અને સ્વચ્છ પુરોહિત સવિનય પ્રેમપૂર્વક પ્રાર્થના છે કે, ધર્મોત્તરિ અને લોકોપકારને ખાતર આવા પ્રકારનાં રદસ્થા લખી મોકલવાની જરૂર કૃપા કરવી. અને આવા લેખોમાં કંઈ ભૂલ ગેરસમજ કે સરવચૂક થયેલી જણાય, તો તેનું સ્પષ્ટીકરણ પુલકાવાર લખી જણાવવાની વિદ્વાનોને વિનવ છે.

નન્યનો અર્થ પોતાના પ્રિયતમ છાંદ કે જેમના જેવા પરમપ્રિય અન્ય કોઇ છે જ નહિ, એવો યથા શકે છે. કોઇ પતિવ્રતા સ્ત્રી પોતાના પતિને પરમદૈવત સમજી તેની મેવા અને અનન્ય ભક્તિ કરે છે, આનો અર્થ એવો થાય કે તે સતી નારીની જે શ્રદ્ધા પ્રીતિ અને ભક્તિ પોતાના પતિમાં છે. તેવી અન્ય પુરૂષો રાજા ગુરુ પિતા પુત્ર અને બ્રાતા વગેરેમાં નથી. આટલું છતાં પણ તે સ્ત્રી, પતિ સિવાયના અન્ય પુરૂષોનું અપમાન અને તિરસ્કાર કરે છે એમ તો કદાચ કહી શકાય નહિ. રાજા ગુરુ અને પિતામાં પણ તેની શ્રદ્ધા અને ભક્તિ છે તથા પુત્ર અને ભાઈમાં પ્રીતિ પણ છે, પરંતુ તે સર્વ પતિનામાં રહે છે તેવાં નથી; કારણ કે એક માત્ર પતિ જ તેના પરમપ્રિય છાંદ છે. સર્વત્ર વ્યાપક અને રક્ષક પરમતત્ત્વ એ જ શ્રીવિષ્ણુભગવાનનું સાક્ષાત સ્વરૂપ છે, તેમાં તેમનું મુખ્ય કહેવાતું પરમધામ જે વૈકુંઠ તે આપણું હૃદયસ્થાન છે. અને ગીતામાં શ્રીકૃષ્ણે કહેલું પણ છે કે—ઈશ્વરસ્ત્વં મૂતાનાં હૃદયેશેઽનુન્તિચિત્તિ. ધર્મિય પોતે જૂઠામનના હૃદય દેશમાં અખંડ ખડા રહે છે. હૃદયદેશમાં જ જીવન રહેલું છે. અવસાનકાળે હૃદય ધડકતું બંધ થયું છાતીનો ધમકારો મધ થયો કે જીવનનો વિષાગ મૃત્યુ થયેલું—અમૃતનય છે.

આહારાદિ રૂપે લેવાતા પાર્થિવ પદાર્થો નિષ્કેષ્ટ હોવાથી જડતારૂપ તામમનું કાર્ય તેમાં વિશેષ હોય છે, જીવન-વિષ્ણુભગવાનના અનુમંદરૂપ માયાથી સરીરમાંનાં જૂઠાં જૂઠાં યત્રો પર આરૂઢ થઈને બ્રમણ કરતાં એ જડ અણુઓ વિકાસ પામી લોહીરૂપે બની હૃદયમાં આવી પહોંચે છે; અને તે સ્થાને જીવનની કળાને સર્વોત્તમરૂપે પ્રાપ્ત કરે છે. શ્રી વિષ્ણુભગવાનને સ્વામસ્વરૂપ પણ કહેવા છે, હૃદય દેશમાં આવી પહોંચતા લોહીનો રંગ પણ સ્વામ હોય છે. ઉપરથી તામસગુણમુખ્યક સ્વામતા પ્રતિત હોવા છતાં આત્મ ભાગમાં જીવનની પ્રતીતિને કાયમ રાખવા ૩૫ તથા તેનું રક્ષણ કરવારૂપ સત્ત્વ ગુણ છે. આપણા પરમપ્રિયતમ સ્વામજી શ્રીવિષ્ણુ ભગવાનનું આ પ્રમાણે અનન્ય સ્વરૂપે ચિંતન કરતાં તેમના અંતસ્તમ પ્રદેશમાં ગુદ સત્ત્વનું ભાન કરીએ, ત્યારે જ ભગવાનનું વાસ્તવ અનન્ય ચિંતન થાય છે; એ ગુદ સત્ત્વનું ખીનું નામ શિવ આપેલું છે. શિવતત્ત્વની પ્રતીતિ ભાન-પૂર્વક ન થાય ત્યાં સુધી આપણે પ્રાણજીવન સાથે સંપૂર્ણ યોગ થઈ શકતો નથી. અંત-સ્તમ પ્રદેશમાંનું સત્ત્વ વિકાસ પામી જદાર નીકળતું બધ થતાં જ પ્રાણપતિથી વિમુક્ત થઈને ત્રિધવારૂપ બની જઈએ છીએ; એ શિવતત્ત્વને પીને મો ઇન્દ્રિયો આપણા પ્રાણ-પતિના ચૈતન્યરૂપ પ્રકાશને પ્રતીત કરાવતી ગોષ્ઠીરૂપ હોય છે, તેમને પોતાના પતિનો સત્ત્વ વિયોગ થાય છે. શિવતત્ત્વ વિષ્ણુતત્ત્વના મધ્ય એટલે હૃદયમાં રહેલું છે. વિષ્ણુતત્ત્વના હૃદયમાં શિવતત્ત્વનો અનુભવ ન થતાં એ બેમાં અંતર પડે છે—બંનેનો વિયોગ થાય છે, ત્યારે જ આપણે શિવ કલ્યાણ પવિત્ર સ્વરૂપને છોડીને સત્ત્વ એટલે અપવિત્રતાને ધારણ કરીએ છીએ.

શિવનું પરમધામ જે કૈલાસ તે બ્રહ્મરૂપ જે મહિમ્નનો ઉપલો ભાગ જેને શાસ્ત્ર સહસ્રલક્ષ્યપદ્ય કહે છે તે છે, એ સ્થાનમાં પરમશિવ રહેલા છે- જીવનનું રયાન હૃદયમાં છે, ત્યાંથી રમૂળ તત્ત્વો વિકાસ પામીને સ્વજન બનતા પોતાના અંતસ્તમ પ્રદેશમાં રહેલા શિવ-તત્ત્વને ઉપર મહિમ્ન દ્વારા પહોંચાડીને તે સ્થાને પોષણ આપીને એજ જીવન વ્યતિકરને બચન ભાન રૂપે તથા કોઈ કોઈ સ્થાને અવ્યક્ત ભાનરૂપે પ્રસરાવીને જીવન વ્યાપારને ધમ-પોકાર ફેલાવ્યા કરે છે. એ પોષકતત્ત્વને બાવાત્મક પ્રદેશના યત્રો-ચુસીને તે વડે કાર્ય કરવાના પોતાના સામર્થ્યને ટકાવી રાખે છે. આથી સ્પષ્ટ થયું કે બ્રહ્મરૂપમાં રહેલા શિવ

॥ ॐ श्री ॥

ॐ श्री श्रीमहाज्योतिःपुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाशने, अहमदाबाद, पौष कृष्ण १४ संवत् १९७२ शके १८३७. किरण ३.

॥ ॐ श्री श्रीमन्त्रसिंहाय नमः ॥

साधकनी श्रीइष्ट प्रत्ये प्रार्थना. ॥३॥

पद. १ गरीबी.

हरि लज्जन थडी, छोटा छोटा ते सडिधी मोटा थाओ. (मे. राग.)

शुद्धराया, आपे गमे त्यम करि अणीकृत दीजिये;

रिनी भाया, अटपटि आंटी छकलवा अल्लत दीजिये. (टेक.)

निज्जनना भनने पणु आपे, सुरने पणु अकटशु सांधे,

माया सडिनाय इधिर रांधे. हे शुद्धराया०

गोनीनां हाक दिजे भांगी, करे अडी उपाधि अणुभांगी;

मायांनी हाक प्रणय वांगी. हे शुद्धराया०

बाणां पणु नहि ठेकावा, संदे रंक-छोटा हे दो रांधो;

माया सडि उर मेडिजे म्हात्वा. हे शुद्धराया०

यांनी आंटी मे अवणी, ते तो होथी नव जाय कणी;

सागे दुःअहाड तथापि गणी. हे शुद्धराया०

વિષ તુલ્ય છતાં લાગે મીઠી, ફાંસી પણ કુલમાળા ઢીઠી;
 રીત વાસે જનનની અંગીઠી. હે ગુરુશ્યામ ૫
 વ્યસનો સનજન વિધવિધ ત્યાગે, પણ માયા ઠેરે અનુરાગે;
 મરતાં પણ જન ઢોઈ વિરલ જાગે. હે ગુરુશ્યામ ૬
 હરિને પણ મારી હઠશેલો, પોતાનો પગ રાજે પહેલો;
 માયાનો મજ રહિત વેલો. હે ગુરુશ્યામ ૭
 વ્યવહારે વ્યંતરી સમ માયા, પછડયા કંઈ ઠાઠા ઠાઠા;
 છળવાળી માયાની છાયા. હે ગુરુશ્યામ ૮
 પરમાર્થ વિષે માયા પાળી, દહ. સુનિયોને નાખ્યા ઠાળી;
 ગુરુશ્યામને દે પડતાળી. હે ગુરુશ્યામ ૯
 ગુરુશ્યામ અરેખરિ ગમ આપો, કડ્ડા કરિ પ્રતિષ્ઠા દાપો;
 તો રાધવિનો તરશે ત્રાપો. હે ગુરુશ્યામ ૧૦
 ગુરુશ્યામને હું ના જૂઝ, ધઇ પ્રપન્ન આપ ચરણ પૂજું;
 નથી નગીનને દેવત દૂજું. હે ગુરુશ્યામ ૧૧
 સધવી.

✽ શું નિયોગ વૈદિક છે? ✽

નિયોગ શબ્દ સંસ્કૃત છે, અને સાધારણ રીતે તેનો અર્થાધેય આદ્યા મા યોજના છે; ને નીચેના રામાયણના શ્લોકથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.—

“ત્વયા મયા ચ વેદેદ્યા લક્ષ્મણેન સુમિત્રયા ।

પિતુર્નિયોગે સ્પાતવ્યમેષ ધર્મઃ સનાતનઃ ॥

મદારાજ રામચંદ્ર ડોચલા માતાને કહે છે કે:—“મારે, તારે, સીતાને, લક્ષ્મણને અને સુમિત્રાને પિતાના નિયોગ (આદ્યા)માં તપસ રહેવું જોઈએ; એજ સનાતન ધર્મ છે.”

પરંતુ મન્વાદિ સ્મૃતિઓમાં આ શબ્દથી એવું પણ તાત્પર્ય કાઢવામાં આવ્યું છે કે:— ને આદ્યા દારા-શ્રી કે પુરુષર્ષે પોતાના પતિ યા શ્રી સિવાય સંતાનોત્પત્તિ માટે અન્ય પ્રાણ કે શ્રી સાથે સમાગમ કરવાનો પ્રયત્ન આપવામાં આવે; એને પણ નિયોગ કહે છે. પ્રયોગ બાદુલ્યથી લૈંગિક સાદિત્વમાં પ્રાણ એ શબ્દ આવા અર્થમાં વપરાય છે. અમે પણ નિયોગ શબ્દનો એજ અર્થ લઈ આ લેખને મધ્યાને સવાલ કર્યો છે કે “શું નિયોગ વૈદિક છે?” પણ આ પ્રશ્ન કહેવો કેમ? આ પ્રશ્ન અમારા હૃદયમાં લેવાનું કારણ

એ છે કે—આર્યસમાજનો પાયો ચાર વેદોપર સ્થાપ્યો છે, વેદોમા અમારે માટે જે જે વાતની આગ્રા છે તે અમારો ધર્મ છે, તેથી આર્યસમાજમા રહી ચઢાય અમે પ્રમાદ બને કરીએ, પણ વિરોધ તો નથી કરી શકતા. ખીજી કારણ વળી એ પણ છે કે—સત્યાર્થ-પ્રકાશમા જે વેદ મત્રોથી નિયોગ સિદ્ધ કરવામા આવ્યો છે, અને જેથી કરીને કેવળ આર્યસમાજ જ નહિ, પણ અમાગ પવિત્ર વેદ પણ પ્રતિવાદિયોના આક્ષેપચરોતુ સક્ષમ બન્યા છે, માટે તે ઉપર હવે આપણે શાન્ત ચિત્તે વિચાર કરીએ

શુ. વેદમાં નિયોગની આજ્ઞા છે ? અમે માનીએ છીએ કે, વેદમા જે જીનો પતિ મરી ગયો છે, તેને માટે પુનર્વિવાહની આજ્ઞા છે અને તે અમે એકલાજ નહિ, પણ ઘણાખરા પ્રાચીન અર્વાચીન વિદ્વાનોએ પણ, કે જેમણે વેદોતુ અતુશીયન અને અન્વેષણ કરેલ છે, તેમણે માન્યો અને પ્રતિપાદન કર્યો છે પરંતુ અધાર્પિ પર્યંત નિયોગના સંબંધમા એવા કોઈ સાક્ષી પુરાવા કે પ્રમાણ ઉપલબ્ધ નથી થયા, કે જેમા કોઈ વેદ મત્રો વિનિયોગ નિયોગપર મગ્વામા આવ્યો હોય, અથવા તો જે દ્વારા કોઈએ નિયોગનું પ્રતિપાદન કર્યું હોય, પણ ઉલટું તેના વિરુદ્ધમા તો મતુજીતુ આ પ્રમાણ ઉપસ્થિત છે—

નોદ્વાદિકેષુ મન્ત્રેષુ નિયોગઃ કીર્ત્યતે ક્વચિત્ ।

ન વિવાહવિધાવુક્તં વિધવાવેદનં પુન ॥ મનુ०અં૦૯ શ્લોક ૬૬

અર્થ—“વિવાહકર્મમા બોલાતા મત્રોમા કહી પણ નિયોગ નથી કહ્યો તથા વિવાહવિધિમા જીનો પુનર્વિવાહ પણ નથી કહ્યો” આ પ્રમાણથી મતુજીતુ મતે તો વિધવાવિવાહ અને નિયોગ અવૈદિક હાવાનું સ્પષ્ટ થાય છે

વિવાહ અને નિયોગમાં ઘણો ફેર છે. ઘણા ખરા લોકો તો વિધવાવિવાહ અને નિયોગને એક સમજે છે, એમની દૃષ્ટિમા તો વિવાહ અને નિયોગમા ફક્ત નામ યા શબ્દનોજ ભેદ છે, તેના વાચ્ય કે અભિધેયમા કંઈ ભેદ નથી, પણ એ તેમની મોટી અને ભારે ભૂલ છે કેમકે વિવાહ તો એ છે કે જેમા જીવન પર્યંત સ્ત્રીપુરુષ વેદમત્રોથી પ્રતિજ્ઞા કરી એક જીવનની આધીનતા અને સહચારિતાનો સ્વીકાર કરે છે, પણ નિયોગ તો એથી બિલકુલ ભિન્ન છે, એ તો કેવળ વીર્યદાન લેવાહેવાનું માન એક દરિયત સાધન છે એક પુરુષ જીવનના ક્ષેત્રમા પોતાનું બીજ વાવે અને પછી એ ક્ષેત્ર કે જીવનના ફળ સાથે કંઈ પ્રયોજન-મતનન રાખે, બસ, આથી વધારે નિયોગનું અન્ય કંઈ તાત્પર્ય છેજ નહિ

સત્ત્વ સંબંધ વિનાનો સમાગમ પાપ છે. પરંતુ આપણે વેદને માનતા હોઈ સત્ત્વ યથા વગર સ્ત્રી પુરુષના સમાગમને પાપ સમજીએ છીએ વેદમા સાર આગ્રા છે કે—
“તાવેવ વિવહાવૈહ સહ રેતો દધાવૈ પ્રજા પ્રજનયાવૈ ઘૃંસ્તે સન્તુ જરદષ્ટયઃ ॥
અમે જન્મે વિવાહ કરીએ, અને સતાનોને ઉત્પન્ન કરીએ, કે જે દીર્ઘાયુષી હો.”
આમાં .. . અને સતાનોત્પત્તિ માટે વિવાહનો નિયમ આધારમા આવ્યો છે, અને જગતની તમામ સભ્ય જાતિયોના લોકાચારથી પણ તે પરિપુષ્ટ થાય છે આ મર્્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરી જેઓ વિવાહ વિના સમાગમ કરે છે, તેઓ અવશ્ય વેદની આજ્ઞાનુસાર પાપી છે અને રજમાન્ય દૃષ્ટિએ પણ બ્રેહ્મણે તો મનુષ્ય અને પશુમા ફેર પણ શો રહ્યો ? માણસ અને દોરમા ફેર માત્ર એટલો જ છે કે, મનુષ્ય કોઈપણ કામ વિધિ અને નિયમ પૂર્વક

કરે છે, પણ પણ તો કંઈ પણ નિયમ વગર; મથેચ્છ ક્યાં કરે છે, હેવાનને માટે કોઈ વિધિ કે નિયમ છે જ નહિ. પ્રતિપક્ષીઓ તરફથી જવાબમાં એવું કહેવામાં આવે છે કે— વિવાહની પેઠે નિયોગ પણ એક પ્રકારનો નિયમ છે,—આપદર્મ છે; તો પછી એ અવેધ યા અનુચિત કેમ? આનો ઉત્તર એ છે કે, વિવાહ જેવા પવિત્ર સંસ્કારની ઉપસ્થિતિમાં, જે લૌકિક અને વૈદિક બંને મર્યાદાઓને અનુસાર સ્ત્રી અને પુરુષના પવિત્ર સંબંધને રચાવિત કરે છે; તો પછી વેદ અને લોકાચાર બંનેની વિરૂદ્ધ એવા ખીળ નિયમની જરૂર શી છે? એ તો ઠીક છે કે કદાચ આપતિના વખતે કોઈ માણસથી કંઈ ભુલ કે અપરાધ થઈ જાય, અને ચઢાય તે કામાને યોગ્ય ત હોય, તોપણ દયાને યોગ્ય અવશ્ય છે. પણ આ વાત તો કોઈ બુદ્ધિમાન જરાયે પસંદ નહિ જ કરે કે, નિયમ યા આદા દ્વારા કોઈને અપરાધ કરવાનો પ્રસંગ અને લાગ આપવામાં આવે!

દૃષ્ટાંત તરીકે સમજો કે, એક આદમી જૂખથી બહુ વ્યાકુળ થઈ અબેદ્ય વસ્તુ ખાઈ લે છે, તો એ દશામાં તે દયાને પાત્ર તો જરૂર છે, પણ કંઈ એવો નિયમ ન કરી દેવાય કે જૂખના દુઃખમાં અબદ્ય વસ્તુ ખાવી નેહાયે! અને તેમ કરવું એ સર્વથા અનુચિત અને નિયમને બહાને દુરાચાર દેલાવવા જેવું જ છે. લોકાચાર અને વેદ બંનેને અનુસાર સ્ત્રીપુરુષના સમાગમ અને સંતાનોત્પત્તિનું સાધન એક માત્ર વિવાહ છે, તો પછી મનુષ્યની એવી કોઈ પણ દશા ન હોઈ શકે કે, જેમાં એ આ સાર્વજનિક અને સર્વમાન્ય નિયમ-રિવાજનું ઉલ્લંઘન કરી સ્ત્રીપુરુષનો પરસ્પર સંબંધ-ચઢાય અસ્થિર કે સ્થિર ઉત્પન્ન કરી શકે. નિયોગના પ્રકાશાતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને જ અત્રે અસ્થિર શબ્દ વાપર્યો છે, બાકી અમે તો સ્ત્રીપુરુષને જીવતાં સુધી-આખી જીંદગીને માટે એક ખીળનાં પ્રતિબૂ અને પ્રતિનિધિ સમજીએ છીએ.

નિયોગનું વિધાન કોણે કર્યું છે?—બનતો તપાસ કરતાં અમને તો મનુસ્મૃતિ સિવાયના ખીળ કોઈ આર્ષગ્રંથમાંથી એવાં પ્રમાણ તથા મળ્યાં, કે જેમાં નિયોગને માટે કેપટ આદા હોય; પણ સંભવે છે કે અમારી તપાસ અધુરી પણ હોય. કદાચ એવું કહેવામાં આવે કે કદી ખીળું કોઈ પ્રમાણ ન પણ મળ્યું. તો શું મનુનું એ એક પ્રમાણ જ બસ તથા? સર્વ સ્મૃતિકારોમાં મનુજી એટ મનાય છે, અને તેમની પ્રશંસા ઉદાગ્ર ઉપનિષદમાં પણ દેરી છે કે—“યદૈકિચ્છત્ત મનુર્યદત્તદ્વેષજ્ઞઃ । મનુએ જે કંઈ કહેલું છે, તે ઓપધ છે.” પ્રથમ તો એ સિદ્ધ કરવું કે જે મનુજીની ઉદાગ્ર ઉપનિષદમાં પ્રશંસા કરવામાં આવી છે, તેમની એ મનુસ્મૃતિ છે; કે જે અનુદુષ્ટ ઉદોમાં જૂઝઝમૃતિના નામે પ્રસિદ્ધ છે? પણ આ બારે દફિન કામ છે. જે આપણે થોડી વારને માટે આ જૂઝઝમૃતિને માનવધર્મશાસ્ત્ર માની લઈએ, તોપણ આથી નિયોગ નિર્વિવાદ સિદ્ધ કરવો એ તો એક સાદસિદ્ધ કાર્ય છે! કેમકે વર્તમાન મનુસ્મૃતિના નવમા અધ્યાયમાં પદ યી ૧૩ સુધીના પાંચ શ્લોકોમાં પ્રબલ શબ્દોમાં નિયોગનું ખંડન કરવામાં આવ્યું છે, અને તે એટલે સુધી કે એને પશુધર્મ જતાવ્યો છે; છતાં એ પાંચ શ્લોક બંને નિયોગના વિધાનમાં લેવાય, પણ એમાં જે બધ અને સંકેતથી કામ લેવાયું છે એ તો શબ્દોથી જ સુસ્પષ્ટ છે. વળી તેની પછીના ૧૪ થી ૧૮ સુધીના પાંચ શ્લોકો તો નિયોગના ખંડનમાં આવેલા છે, તે કપરે પણ લક્ષ આપવું ઘટે છે. નિયોગખંડનના મનુના એ પાંચ શ્લોકોના બાબમાં કુલ્લુકભટ્ટ તો ત્રણ

યુગો માટે નિયોગને વેધ બતાવે છે, કેવળ કલિયુગને માટે નિષિદ્ધ કરાવે છે. કિન્તુ ગોવિંદરાજ તો નિષેધ પક્ષને પ્રબળ માનતા હોઇ સર્વ યુગોને માટે નિયોગને નિષિદ્ધ કરાવે છે. આ દશામા મનુસ્મૃતિથી નિયોગને સિદ્ધ કરવો એ કેવળ સાહસ માત્ર છે.* કાંઈ કહે કે—અમે ખંડનાત્મક શ્લોકો શા માટે માનીએ ? અગારા મતપોષક વિધિ પરના શ્લોક અમે તો માનીશું; બલે તેઓ એમ માને ! પરંતુ એ શ્લોકો પણ નિષેધપક્ષમાં છે, ખંડનાત્મક શ્લોકો પણ તેમને માનવાનું પડશે. ‘વિપ્રતિવેષે પરંકાર્યમ્’ આ પાણિનીય વ્યવસ્થાનુસાર તથા ‘ઉત્સર્ગાપવાદયો મપવાદ યવ વર્ણોચાન્’ આ પરિભાષાને અનુસાર નિષેધપક્ષનું પ્રબળ દર્શો. હવે રજા યાગવલ્ક્ય કે જે દાયબાગ વિશેના શ્લોક ૧૨૭ માં ક્ષેત્રજપુત્રને બનેના દાયાદ અને પિંડદાતા માને છે, અને એ મનુસ્મૃતિમાં પણ રવીકારેલું છે. જે આ પ્રમાણથી નિયોગ વેધ માનવામાં આવે તો મનુસ્મૃતિમાં ગૂટાત્પત્ર (કાનાથી પેદા થયો છે એવી જેની ઉત્પત્તિની ખબર ન હોય તે) અને અપવિદ્ધ (જેને માથાપે તથા દીધો હોય તે) એ બંનેને પણ દાયાદ માન્યા છે, તો શું એની ઉત્પત્તિ પણ વેધ માનવામાં આવશે ? અને યાગવલ્ક્યે તો કાનીન (કુંવારી કન્યામાં ઉત્પન્ન થયેલ) ને પણ દાયાદ માન્યા છે, તો શું એ બધાની ઉત્પત્તિ પણ વેધ માનવામાં આવશે ? નહિ, તો પછી કેવળ ક્ષેત્રજ પુત્ર દાયાદ હોવાથી નિયોગ કેવી રીતે વેધ થઇ શકશે ?

ઐતિહાસિક પ્રમાણ:—નિયોગના ધણીખરા હિમાયતીઓ નિયોગસિદ્ધિની પુષ્ટિમાં મહાભારતના પ્રમાણ આપ્યા કરે છે અને કહે છે કે—ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુની ઉત્પત્તિ તથા પાંચે પુત્રોની ઉત્પત્તિ નિયોગથી થઇ છે. જે નિયોગ અવેધ હોત, તો બીજા અને દ્રોણ જેવા શાસ્ત્રજ્ઞ આની વ્યવસ્થા કેમ આપત ? અને વ્યાસ, ધર્મ અને હન્દ્ર શા માટે આનો આશ્રય લેત ? હીક, આમ આલંકારિક અને અલૌકિક ઘટનાઓથી નિયોગને વેધ માનવામાં આવશે તો પછી કન્યાથી પુત્રોત્પત્તિ અને એક સ્ત્રીના પાંચ પતિ હોવા, દસાદિ સર્વ ઘટનાઓ પણ વેધ માનવી પડશે; કેમકે મહાભારતમાં એ બધાંને માટે પ્રમાણ છે. બલે એ ઘટનાઓ થઇ હોય કે ન થઇ હોય, તોપણ મનુષ્યોને માટે અને મનુષ્યોમાં પણ સભ્ય વર્ગને માટે તો તે અવેધ અને અવેદિક છે, તો પછી નિયોગ પણ અવેદિક હોવામાં સંદેહ શે ? એટલે કે ઐતિહાસિક પ્રમાણથી નિયોગ સિદ્ધ કરવો, એ મનોમોહથી વધે તેમ નથી.

શું વેદમાં નિયોગનાં પ્રમાણ છે ?—હવે અમે પ્રસ્તુત વિષયની આશોચના કરીએ છીએ, અને વેદમાં નિયોગની આજ્ઞા છે કે નહિ ? એ વાત પ્રકટ કરવી અમે એટલા માટે આવશ્યક સમજીએ છીએ કે, વર્તમાન સભ્યતા નિયોગને સારી દૃષ્ટિથી જોતી નથી,

* નિયોગનું વિધાન તો કોઈ શાસ્ત્રકારે બતાવ્યું નથી, પણ કોઈક આપદર્મ જણાવે છે તો તે પણ ચંદ્ર માટે, અને તે વળી કઠિન નિયમોના પાલન સહિત; તેમાં વળી એવા નિયમો કલિમલ-કલુષિત મનવાળા મનુષ્યોથી પળાવા મહા સુરેલ હોવાથી કલિયુગમાં તો તેનો પણ સર્વથા નિષેધ કરેલો છે. પરંતુ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય અને વૈશ્ય-ત્રિવર્ણ-દ્વિજ ભૂતિને માટે તો સર્વ યુગમાં (સત્યુગમાં પણ) નિયોગનો નિષેધ જ છે, તો પાપપ્રધાન કળિયુગમાં તો દ્વિજભૂતિને માટે નિર્ગૂણ વેદાનુકૂલ અને શાસ્ત્ર વિદિત કલાપિ કોઈ શકે જ નહિ; છતાંપિ મનુસ્મૃતિના પ્રમાણ એક ઠી વિના સમન્વયે નિયોગ સિદ્ધ કરવાની મિથ્યા માયાકૃત કરનારા મુબઈ આર્યસમાજના પગારી પડિત શ્રી બાલકૃષ્ણશર્મા ખોટી બકાશો માટે છે તેમને શું કહેવું ?

અથવા તો પ્રાચીન અર્વાચીન વિદ્વાનોએ તેની પુષ્ટિ નથી કરી, એટલા માટેજ આપણે નિયોગને ધુરો નથી સમજતા; પણ અમને તો વિશ્વાસ છે કે, વેદમાં સ્પષ્ટ તો શું, પણ સંકેતિક અને લાક્ષણિક રીતે પણ નિયોગનો ઉલ્લેખ નથી. આર્ય વેદમાં નિયોગ સંબંધી કોઇ મંત્ર કે પદ નથી; આનું પ્રમાણ એ છે કે, અદ્યાપિ પર્વત-ચલેલા સર્વ વેદભાષ્યકારો-માંના કોઇએ પણ કોઇ મંત્ર યા તેના કોઇ ભાગનો અર્થ નિયોગમાં નથી લગાડ્યો. અને તે એટલે સુધી કે કશ્વપુત્રો કે જેમાં કોઇ કોઇ મંત્રો અને સૂત્રોનો અનુચિત અને અયોગ્ય કાર્યોમાં વિનિયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તેમાં પણ કોઇ મંત્રનો વિનિયોગ નિયોગમાં કરવામાં નથી આવ્યો. નિયોગસિદ્ધિ કરનારાના કહેવા પ્રમાણે જો નિયોગ વૈદિક હોત, તો સામનાદિ બાળ્યકાર કદાપિ તેની ઉપેક્ષા ન કરત.

હવે અમારા સમાજભાષ્યો અમને પૂછે કે, સત્યાર્થપ્રકાશ અને ઋગ્વેદાદિ બાળ્ય-ભૂમિકામાં નિયોગ-સિદ્ધિમાં આવેલા વેદમંત્રોથી શું નિયોગ સિદ્ધ નથી થતો? આના ઉત્તરમાં ધણી નમ્રતાથી પણ આગ્રહપૂર્વક નિવેદન કરીશું કે, એમાં તો નિયોગની ગંધ પણ નથી. સત્યાર્થપ્રકાશ યા ઉક્ત ભૂમિકામાં એના જે અર્થ કરેલા છે, તેનો સ્વામી શ્રી દયા-નંદજીના નામથી નિર્દેશ કરવા માટે મન માનવું નથી; અને કદી એમ કરવામાં આવે તોપણ એ અમારે માટે ગ્રાહ્ય યા અનુસરણીય તો હોઈ જ ન શકે. સત્યાર્થપ્રકાશમાં ચતુર્થ સમુલ્લાસમાં નિયોગ પ્રકરણમાં આવેલા પાંચ મંત્રોમાં પહેલો નીચેનો મંત્ર ઋગ્વેદનો છે.

इमांस्त्वमिन्द्र मीढुः सुपुत्रां सुभगां कृणु ।

दशास्यां पुत्रानाघेहि पतिमेकादशं कृधि ॥ क्र० पं. ૧૦ સૂ. ૮૫ શ્લોક ૪૬

આ મંત્ર વિવાહ પ્રકરણનો છે, અને સ્વામીજીએ પણ એ મંત્ર સંસ્કારવિધિમાં વિવાહના મંત્રોમાં રાખેલો છે. આનો સમ્પાર્થ એવો છે કે-“इमाम् आ स्त्रीति त्वमतु इन्द्र डे धन्द्र! मिढुः अणवान सुपुत्राम् सार पुत्राणी सुभगाम् सुहागिन-सौभाग्यवती कृणु कर, दश १० इह अस्याम् आमां पुत्रान् पुत्राने माघेहि धारण कर पतिम् पतिने एकादशाम् अगिधारमा कृधि कर.” પરંતુ સત્યાર્થપ્રકાશમાં કરેલા અર્થમાં તો इन्द्र સમ્પ્રદી પુરૂષ અર્થાત્ પતિ સમ્બોધિત કરવામાં આવેલ છે. જો પતિને સંબોધીને એ મંત્ર કહેવામાં આવ્યો હોત, તો જ્યાં એ પતિજ પોતે છે તો પછી પતિમેકાદશં કૃધિ એમ શા માટે કહેવાત? કિન્તુ આત્માત્મ एकादशं कृधि એવું કહેલું હોત. વળી તે સિવાય સારી સંસ્કૃતિ ઉત્પન્ન કરવી કે સ્ત્રીને સુહાગણુ રહેના દેવી, એ પણ પતિના અધિકારમાં આં છે? જો એ વાત ધણીના અખત્યારમાં હોત, તો કદાપિ કોઇને નામબોણુ નકારાં છોકરાં પેલા ન થાત અને કદી કોઇ સ્ત્રી ગંહત પણ નહિ. તો પછી જે વાત જોના સ્વાધીનમાં નથી, તેને માટે પ્રાર્થના કરવી એવો તદ્દન વ્યર્થ જ છે.

આગળ इमाम્ સમ્પ્રદ સ્ત્રીલિંગમાં કિતીયાનું એકવચન છે, એમથી એવો અર્થ કાઢવો કે-“આ વિવાહિતા સ્ત્રી યા વિધવા સ્ત્રીને” એ કોઈ રીતે ઠીક નથી. જ્યારે પતિ એક છે, તો પછી સ્વામીજીના મંત્ર્યાનુસાર જ ધણી સ્ત્રીઓ સાથે સુહાગ તે વિવાહિતા હો કે વિધવા હો, પણ સંબંધ કેવી રીતે પેલા કરી-શકે છે? કદી કહેવામાં આવે કે, જન્મ-કુમાના વિવાહમાં કહેવામાં આવે છે કે આ વિવાહિતા સ્ત્રીને સુહાગિન કર, એવી રીતે

વિધવાના વિવાહમાં પણ કહેવું કે ‘આ વિધવાને સુહાગણ કર’ એ કેવા અક્ષેપને યોગ્ય થઇ શકે છે ? બડી આશ્ચર્યની વાત છે કે પ્રમાણુ તો નિયોગને માટે આપવામાં આવે, અને તેમાં પુરૂષને એવી પ્રાર્થના કરવામાં આવે કે—“તું આ સ્ત્રીને સૌભાગ્યવતી કર !” આ મંત્રથી તે નિયોગ સિદ્ધ થાય છે કે તેની બનાવટી ઈમારત એકદમ કઠકબૂસ થઇ પડી જાય છે ? નિયોગમાં પતિપત્ની ભાવજ નથી, તો પછી સ્ત્રીને ‘સુહાગણ બનાવવાની તો વાતજ કેવી ?’ નિયોગથી સ્ત્રીને સોહાગણ બનાવવામાં આવે છે, તો પછી નિયોગ અને વિવાહમાં ફેરફાર શો ? આગળ ચાલતાં તો વળી આની ઇષ્ટારત બિલકુલ ઢંગધડા વગરની છે, અને મંત્ર સાથે કશો પણ સંબંધ નથી રાખતી; એ બતાવી આપીએ છીએ. તે એ છે કે—

“હે સ્ત્રી ! તું પણ વિવાહિત પુરૂષ થા નિયુક્ત પુરૂષોથી દશ સંતાન ઉત્પન્ન કર.” આ મંત્રમાં એવો કોઇ શબ્દ નથી, કે જેથી સ્ત્રીને સંબોધન કરવામાં આવ્યું છે. હીક ! આને મંત્રનો અર્થ ન માનતાં સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાન સમજાવે, તો એ કેવી અનુચિત અને સંબંધ વગરની અસંગત વ્યાખ્યા છે કે, વિવાહ વખતે સ્ત્રીને કહેવામાં આવે કે—“તું આ પુરૂષ કે જેની સાથે તારું લગ્ન થઇ રહ્યું છે તેનાથી અને અન્ય નિયુક્ત પુરૂષોથી કે જે તારા બાવી પતિ યશે, તેમનાથી દશ સંતાન ઉત્પન્ન કર.” અમારી સમજ પ્રમાણે તો કોઇ બદ્ધ પુરૂષ વિવાહ વખતે આવી વ્યાખ્યા સાંભળવાનું બિલકુલ પસંદ નહિ કરે. અસ્થ્યામ્ શબ્દનો એવો અર્થ કરવો કે “વિવાહિત પુરૂષોથી થા નિયુક્ત પુરૂષોથી” એ કેવળ વ્યાકરણ વૈદિક છે એટલું જ નહિ, પરંતુ અનુચિત પણ થયું છે.

વળી આગળ ચાલતાં આ મંત્રનો એવો નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવ્યો છે કે—“આ મંત્રની આગામીસાર પુરૂષ અને સ્ત્રી અગીઆર અગીઆર નિયોગ કરી શકે છે.” એમ તો આશ્ચર્યચકિત થઇએ છીએ કે, આમાં એવા કિયા પદ યા શબ્દમાંથી આવું અદ્ભુત પરિણામ કાઢવામાં આવ્યું છે ? જો કહેશે કે પતિમેષાદશકૃષ્ણિ એ છેલા પદમાંથી એ નિષ્કર્ષ કાઢવામાં આવ્યો છે, તો તે તદ્દન ખોટું હોવાથી સર્વથા અનુચિત અને અસંગત છે. કેમકે અહીં ષષાદશ શબ્દ જે પૂરક છે, તે દશ પુત્રોની અપેક્ષા રાખે છે જે આની પહેલાના પદમાં કહેલા છે, અને એ એમને પોતામાં સામેલ કરી અગિયારમી સંખ્યા પૂરી કરે છે. આમાં નિયોગ કે વિવાહની સંખ્યા નથી ગણાવી ! જેમ કોઈ માણસ કહે કે, મારે ચાર છોકરા છે, અને પાંચમો હું; અર્થાત્ હું એમાં સામેલ થઈ પાંચની સંખ્યા પૂરી કરું છું. તેવુંજ અહીં પણ છે કે—આ “સ્ત્રીથી દશ પુત્રો ઉત્પન્ન કર અને અગીઆરમા પતિને પણ જીવતો રાખ.” અર્થાત્ પિતાપુત્ર મળા ૧૧ અગીઆર હો. આવો સીધો સાચો અને સરળ અર્થ કે જે સર્વસમત છે તે છોડી દેઇને ૧૧ નિયોગ યા ૧૧ પતિનો અર્થ કરવો એ કોઇ પણ રીતે યુક્તિયુક્ત અને માનનીય થઇ શકેજ નહિ.

જો કે વિધવાવિગાહને પણ વેદ યા શાસ્ત્રવિદ્ધ નહિ માનનાર લોકોમાંથી હું નથી, પરંતુ આથી વિધવાવિવાહ સિદ્ધ કરવા માટે, તો અમારી દૃષ્ટિમાં એની પણ એવીજ અનુચિત એકા યશે, નિયોગ તો દૂર રહેશે કે જેને માટે વેદમાં કોઇ પ્રમાણ ઉપસ્થિત નથી. એમ વિશેષ તો શું કહીએ, પણ એ સત્યાર્થપ્રકાશમાંથી જ આ અર્થનું નિરાકરણ થઈ જાય છે. સત્યાર્થપ્રકાશને પૃષ્ઠ ૧૧૭મે પ્રશ્નોત્તરની રીતે લખ્યું છે કે—પ્રશ્ન-વિવાહ અને નિયોગના નિયમ એક જોવા છે કે બિન્ન બિન્ન ? ઉત્તર—“કંઈક થોડોક ભેદ છે, કે જે

પહેલાં કહી આખ્યા છીએ અને તે એ છે કે, વિવાહિત સ્ત્રીપુરુષ એક પતિ અને એકજ સ્ત્રી મળી દંસ સંતાન સુધી ઉત્પન્ન કરી શકે છે; અને નિયુક્ત સ્ત્રી કે પુરુષ એ કે ચારથી વધારે સંતાન ઉત્પન્ન કરી શકે નહિ. ”

ઉક્ત મંત્રમાં સ્પષ્ટ રીતે ૧૦ પુત્રો ઉત્પન્ન કરવાની આજ્ઞા છે, આથીજ સિદ્ધ થાય છે કે સ્વામીજીની સમ્મતિમાં પણ આનો નિયોગ સાથે કંઈજ સમ્મન્ધ નથી. વળી સત્યાર્થ-પ્રકાશમાં ખીજે મંત્ર (ઋગ્વેદ મં. ૧૦ સુ. ૪૦ મંત્ર ૨) આપવામાં આવ્યો છે તે એ છે કે:—

કુહસ્વિદોષા કુહવસ્તોરશ્વિના કુહાભિપિત્વં કરતઃ કુહોષતુઃ ।

કૌવાંશયુત્રા વિધવેવ દેવરં મયં ન યોષા કુળુતે સધસ્યઆ ॥

આ મંત્રમાં ઉપમાન રીતે વિધવા અને દેવર એ સંબંધ પ્રયુક્ત થયા છે. એનો ઉપમેય અશ્વિના છે, જેથી સામણુ તો આ નામના; એ દેવને શ્રદ્ધા કરે છે. આ પર અર્થે કંઈ વિવાદ કરતાં નથી, અમારો આરોપ તો કેવળ વિધવા અને દેવર સંબંધના અર્થ પર છે, જેનો સ્વામીજીએ નિયુક્તા અને નિયુક્ત અર્થ કર્યો છે; એ તે કિયો કોય અને વ્યાકરણ છે કે જેમાં વિધવાનો અર્થ નિયુક્તા અને દેવરનો અર્થ નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો છે ? અને જ્યારે સ્વામીજીના મંતવ્યાનુસાર જ નિયુક્ત અને નિયુક્તામાં પતિપત્નીનો ભાવ નથી હોતો તો પછી એમનું એક સ્થાનમાં રહેવું અને પદાર્થોની પ્રાપ્તિ કરવી તે કેવી રીતે ખતી શકે ? નિયોગને માનનારા શું નિયુક્ત સ્ત્રીપુરુષને એ અધિકાર આપે છે ? ને આપે છે તો એમનાજ કથનાનુસાર તે નિયોગ નહિ કિન્તુ વિવાદ છે, અને નથી આપતા તો પછી આ મંત્રથી તેઓ નિયોગ સિદ્ધ કરવાની પોતાનીજ પ્રતિજ્ઞાને હાનિ પહોંચાડે છે,

સત્યાર્થપ્રકાશમાં ઋગ્વેદમાંથી ત્રીજો મંત્ર એવો આપવામાં આવ્યો છે કે:—

ઉદીર્ઘ નાર્યભિર્જીવલોકં ગતા મુમેતમુપ શેષ પહિ ।

હસ્તપ્રાપ્તસ્ય દિપિયોસ્તવેદં પત્યુર્જાનેત્વમભિ સમ્વમૂય ॥

ઋગ્વેદ. મં. ૧૦ સુ. ૧૮ મં. ૮.

આ તંત્રીય સંહિતાનો એ મંત્ર છે કે જેના ભાષ્યમાં શ્રીસાયંજીઆર્યે વિધવા-વિવાહ સિદ્ધ કર્યો છે. પણ સત્યાર્થપ્રકાશમાં આના દરવામાં આવેલા અર્થમાં અનાવરણ અને અનાકંક્ષ પડેલો અધ્યાહાર કરવામાં આવ્યો છે એટલું નહિ, પણ એમાં એવી મોટી અશુદ્ધિઓ-ભૂલો છે, કે જે સંસ્કૃતના વિવાદાંતોને પણ ખટકે છે. શેષઃ ને કિયા-પઃ છે એને સંતાપદ માની અર્થ કરવામાં આવ્યો છે કે:—“ બાકીના પુરુષોમાંથી ” એ એવી ભૂલ છે કે આનો દોષ સ્વામીજીને શિર મેલવો, એ તેમની અવજ્ઞા કરવા બરબર છે. ખીજું કિયાપદ ઉદીર્ઘ જેનો અર્થ દૂર-માનુષી ગતિ અને કંપન છે, નિષ્પત્ત થયું પણ થાય છે. આનો અર્થ “ વિચાર અને નિશ્ચય રાખ ” કરવો હીક નથી. જે ગતિનો અર્થ જ્ઞાન-લેષ એમ કરવામાં આવે, તો પણ અહીં તે ઘટતો નથી; કેમકે આ મંત્રનો વિનિ-યોગ વિધવા મૃતપતિની લાશ પાસે બેઠેલી છે, એ અવસર પર કરવામાં આવ્યો છે; આ મંત્ર વડે દેવર, શિશ્ય મા બૃત્સ તેણીને ત્યાંથી ઉઠાડે છે; એટલા માટે ગતિનો મુખ્ય અર્થ ઉઠવું જ થવો, અહીં હીક છે. ત્રીજું ‘૫દં જનિત્વમ્’ છે તેનો અર્થ ‘જન્મેથી બાળક’ કરેલો છે, યદિ બાલક જાન્મુદં છે, ત્યારે તો પછી સ્વામીજીનાજ મતાનુસાર નિયોગની તો ‘શું પણ’

નિવાહની યે આવશ્યકતા નથી, કેમકે સ્વામીજી તો અક્ષતયોનિનો વિવાહ લખે છે અને જો મતાન હયાત નથી, તો પછી 'એ બાળક' એમ કહેવું ઠીક નથી, અને એ પણ જતાવવું જોઈએ કે જનિતો અર્થ બાલક મિયા કોપમા છે આ સિવાય જનિતદમ્ભાં ત્વ પ્રત્યય ભાવમા હોય છે કર્તા કે કર્મમાં નહિ તો પછી 'આ બાલક' એવો અર્થ અને કેમ થશે ? જો ઇદ્ર દ્રાહ્મણત્વમ્નો અર્થ મધ્ય 'આ બ્રાહ્મણ' કરે, તો શુ તે ઠીક થશે ? ઇદ્ર વૈષાકરણુ આમા મહમત નહિ ધાય એટલા માટે આનો ગ્રીમાન્ સાપણુઆર્થે કરે- હોજ અર્થ વીક છે, અર્થાત્ હાથ પમ્કનાર તારો જે બીજો પતિ છે, એના આ સ્ત્રીપત્ને સ્વીકાર કરે આ મત્રમા તો નિયોગની ત્રધ સમ્પ્રી પણ નથી વળી સામાર્થપ્રકાશમાં આપેલો ચોથો મત્ર (અથર્વવેદ કા ૧૪ અનુ ૨ મ ૧૮) એ છે કે -

અદેવૃષ્ણપતિર્મી ર્હધિ શિવા પશુભ્યઃ સુયમા સુવર્ચાઃ ।

મજાવતી વીરસૂર્દેવૃકામા સ્યોનેમમર્મિ ગર્હિપત્યં સપર્ય ॥

આ મત્રમા ક્ષત અદેવૃષ્ણ અને દેવૃકામા એ બે શબ્દ આવેલા છે, જોનો અર્થ દિયગ્ને ન મારનારી અને દેવર પર મમતા ગળનારી યાચ છે હવે પ્રશ્ન એ છે કે શુ પતિની વિદ્યમાનતામા એ બે કામ નથી થઇ શકતા ? જો થઇ શકે છે તો પછી નિયોગ તો એક બાજુ રહ્યો, પણ દુનર્નિવાહયાં જે આનો સળખ કરવો અનાવરયક અને અનુ-ચિત જણાય છે જો આ મત્રથી નિયોગ સિદ્ધ થઇ શકે, તો પછી સસારમા એવી કોઇ વાત બાકી નહિ રહે, કે જે વેદથી સિદ્ધ થઇ ન શકે । વળી સામાર્થપ્રકાશમાં જે પાત્રમો મત્ર (અગ્નિવેદના મ ૧૦ સુ ૮૫ નો મત્ર ૪૦ મો) આપેલો છે તે એ છે કે -

સોમઃ પ્રયમો વિવિદે ગન્ધર્વો વિવિદ ઉત્તરઃ ।

તૃતીયો અગ્નિષ્ટ પતિઃ તુરીયસ્તે મનુષ્યજાઃ ॥

આ મત્રનો કરેલો અર્થ પણ અસંગત અને વ્યાકરણથી દુનટો છે તુરીયનો અર્થ 'ચોથાથી લઇ અગ્નીઆરમા સુધી' અને મનુષ્યજ ને જન્મવચન મારી મનુષ્ય મહે છે, નહિ માલુમ કે એવા મિયા મેય અને વ્યાકરણ છે કે જેમા આવા અવળા અથ કરનામા આવ્યા છે ? । ખેદની વાત છે કે આવી અશુદ્ધિયોનો દોષ પણ સ્વામીજીને શિર મેલવામા આવે છે । આ મત્ર પણ વિવાહપ્રક્રીનો છે આમા સોમ, ગન્ધર્વ અને અગ્નિ, એ ત્રણ દેવતા નિવાહની પટેલા સ્ત્રીના અધિપતિ માનેવા દે એટલા માટે પતિ વેન્નો નિર્દેશ કયો છે એ કન્યા છે ત્યા સુધી એ દેવતાઓની અથવા તો એવા નામના વિશિષ્ટ ઇશ્વરની સરક્ષા તામા એ કન્યાનુ રહેવું માનવામા આવ્યું છે, વિવાહ પછી મનુષ્યની મરક્ષતામાં આની ગત્ય છે, ત્યારે એનો નાનું યા પત્ની આદિ સમુદાયી નિર્દેશ ક વામા આવે છે એટલા માટે આનો અર્થ એવો ધાય છે કે - સોમ પટેલો, ગન્ધર્વ બીજો અને અગ્નિ ત્રીજો તારો શક-અધિપતિ હતો, અને હવે આ મનુષ્ય ચોથો ધાય છે અથર્વવેદના નીચેના મત્રથી જ આ અર્થની સુધિ ધાય છે

સોમો દદદ ગન્ધર્વાય ગન્ધર્વો દદદગ્ન્યે ।

ગ્નિં ચ પુત્રાશ્વદાદગ્નિર્મતા મયો ઇમાન્ ॥ અથર્વવેદ ॥

સોમે મધર્વને આપી, મધર્વે અગ્નિને, દધી અને અગ્નિ આ સ્ત્રી તથા પુત્રો અને આપે છે. પાશ્વિઋષ્ય સમયે બોલાતો મંત્ર પણ આની પુષ્ટિ કરે છે:—મર્ગો ધર્મમા સવિતા પુરધિર્મધ્યં ત્વાદુગોર્દ પત્યાય દેવાં: । મૃદર્યામ્રમને માટે ભર્ગ, અર્ધમા, સવિતા અને પુરધિ દેવતા તને મને આપે છે. મનુસ્મૃતિમાં પણ આ અર્ચની પુષ્ટિ કરેલી છે.

દેવદત્તાં પતિર્માર્યાં વિદન્તે નેચ્છ્યાત્મનઃ ।

તાં સાર્ધ્યાં વિમૃયાન્નિત્યં દેવાનાં પ્રિયમાચરન્ ॥ મનુ ૦ અ૦ ૯-૧૬

દેવતાઓએ આપેલી સ્ત્રીને પતિ પ્રાપ્ત કરે છે, પોતાની ઇચ્છાથી નહિ; માટે દેવતાઓને પ્રસન્ન કરતો રહી સદા સ્ત્રીને રક્ષા કરે. જો હકત મંત્રમાં સોમ, મધર્વ અને અગ્નિ સંબંધોનો અર્થ કોઈ દેવતા વિશેષનો ન હોવામાં આવે, હિન્દુ સત્વાર્થપ્રકાશના પ્રથમ સરલા-સમાં લીધેલ છે તેમ ઇશ્વરનો સેવામાં આવે, તોપણ અમારે કંઈ વિવાદ નથી. ત્યારે આનો અર્થ એવો થશે કે:—સોમ, મધર્વ અને અગ્નિ સંબંધ વાચ્ય ઇશ્વર મનુષ્યને માટે આ સ્ત્રી આપે છે, અને અત્યાર સુધી એણે તેણીની રક્ષા કરી. મંત્રમાં તો સારું કહેવામાં આવ્યું છે કે, મોયો પતિ મનુષ્ય થાય છે, ત્યારે પહેલો ધર્મી અને ત્રીજો પતિ પણ મનુષ્ય જતાવશે એ કેવળ જુલજ નહિ હિન્દુ બધો ભારે અપરાધ છે; ભલેને તે અજ્ઞાત જોય. અહીં વિચિત્ર વાત તો એ છે કે, દેવતાઓ કે ઇશ્વરને પતિ કહેવામાં સકાર્ય થાય અને મનુષ્યોને બેધકક પતિ કહેવામાં આવે! આપણે સહ ઇશ્વરને પિતા કહીને તેની ઉપાસના કરીએ છીએ, પરંતુ કોઈ પણ મનુષ્યને પોતાના પિતા સિવાય શું આપણે પિતાના નારથી સંબોધન કરી શકીએ છીએ? નિયોમસિદ્ધિ માટે એ પાંચ મંત્રો સિવાય વળી એક છઠું પ્રમાણ પણ આપવામાં આવ્યું છે, અને તે યમયમીસક્તના એક મંત્રનો ટુકડો છે:—અન્યમિચ્છ-રણમુમો પતિમચ ॥ આ ઉપર અગાઈ વક્તવ્ય જોરું છે કે, પ્રથમ તો પૂરો મંત્ર આપેલો બેધતો હતો, અને સ્ત્રીને પ્રસન્ન અને પ્રકરણ પણ જતાવવાનું બેધયે. પણ એમ કરવામાં નથી આવ્યું; જે સ્વામીજીના લેખાનુસારજ વાક્યજ કહેવાય છે આ મંત્રમાં તો યમ અને યમી બાદબિદેનની વાર્તા છે. યમ ગોટો બાઈ છે યમી તેની નાની બહેન છે, એક વાર વરરાજા પરણ્યા જતા હશે તેની વરધોડો બેધ જાળકપુદ્ધિથી યમી કહે છે કે:—“બાઈ! આપણે બે પરણીયું.” આ હોકરમતનું-અણસમજનું કહેવું સાંભળી યમ કહે છે કે:—“બાઈ. બહેનથી ન પરણાય, માટે હે મુમો! આરા સિવાય તું અન્ય પતિની ઇચ્છા કર!” આ વાક્યનો પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષ સાથે સંબંધ કરવો એ તો અન્યાયજ છે. પંડિત લીમસેનજીએ ક્યો છે તેવો આનો આલંકારિક અર્થ કરવામાં આવે, તોપણ આથી સ્ત્રીપુરુષની કલ્પના નિર-સ્ત યદ્દ જાય છે. જે યોડી વારને માટે પ્રકરણ તથા મંત્રના પૂર્વ પંક્તિની ઉપેક્ષા કરી સ્વામીજીનો અર્થ માનીએ, તોપણ આથી નિયોમ શી રીતે સિદ્ધ થઈ શકશે? સ્ત્રી

— સોમ, મધર્વ અને અગ્નિ જુદા જુદા દેવ છે માટે ત્રણેને એક ઇશ્વરવાચક જ્ઞાનવાચી બાધ આવે છે. ઉપર અર્ચવેદના મંત્રના અર્થમાં સોમે મધર્વને, મધર્વે અગ્નિને અને અગ્નિએ મને આપી છે—એમ સાદું કહેવું છે; તેથી એ ત્રણે દેવોને એક ઇશ્વરવાચક નામ જ્ઞાનવા કે કહેવા ઠીક નથી, તેમ અજ્ઞાનું દોવાથી અગ્રકવ પણ છે. તંત્રી.

જે પુરુષની સાથે નિયોગ કરે છે તેની શુ ખતિ સજા થઈ શકે છે? જો નથી થઈ શકતી, તો પછી આથી નિયોગ સિદ્ધિ યવાનીજ કેમ? સત્યાર્થપ્રમાણના નિયોગસિદ્ધિના આપેલા મત્રેના અર્થની આ કડવામાં આવેલી આલોચના, દિગ્દશન માત્ર છે. આશા છે કે મારા સમાજભાઈઓ નિષ્પક્ષ થઈ એના પર ખૂબ વિચાર કરશે આ આલોચના કરવાની મારી મતલબ કદાપિ એવી તો હજી નહિ કે, આમીજની અવજા કડવી યા તેમના ઉપરની શ્રદ્ધાને નિર્મલ કરવી, કિન્તુ એમની નિષ્ઠામ ગેરાને માટે આમીજનું જે ગૌરવ આપણા હૃદયમાં છે, તેની રક્ષાને સાડ અને આર્યસમાજની શુભચિન્તકતાથીજ મેં આ નમત્ત કહેલો છે અને તો વિશ્વાસ છે કે, એ અર્થો સ્વામીજીએ નવી લખેલા, જે તેની ટાપી પર મહી કરેલીજ હોય તો કાયાસકત હોનાથી તેઓ અસાધ્યતાથી એ જોઈ ન શક્યા હોય ભલે ગમે તેમ હોય, ચઢાય તેજે લખ્યા છાપ્યા હોય, પણ આર્યસમાજને માટે તો એ આવશ્યક નથીજ કે તે આજે મીઠીને એતુ અનુમરણ કર્યાજ કરે, કેમકે આય-સમાજનો આધાર શ્રદ્ધા વ્યક્તિ વિશેષપર નથી નાખવામાં આવ્યો.

મૂલ લેખક-પાંડિત વટ્ટીવત્ત શર્મા

* આ લેખના વિચારો કાનપુર આર્યસમાજના ઉપેશ્વર મહાશયના છે, અને તે અદનાદામાદ-પ્રયાગની સુપ્રસિદ્ધ પત્રિકા મર્ચાંદામાથી કાર્તિક ૧૯૭૦ વર્ષ ૧૪ સપ્તમા ૮ પૃષ્ઠ ૨૯ થી ૪૧ સુધીના મુસાદામાદની પત્રિકા સનાતનધર્મપતાકામાં છાપવામાં આવેલ છે આમાં વિધવાવિવાહસમર્થન જેવી સનાતનધર્મથી વિદ્વજતા જે વાતો આવેલી છે, તે લેખકનો આર્યસમાજ ભાવ સમજવો નિયોગના સબધમાં લેખકે સત્ય અને નિષ્પક્ષ અભિપ્રાય પોતે દયાનંદીય હોવા છતાં આપેલ છે, તે ઉપર 'નાના વાક્ય પ્રમાણ' માની લાઇ હક અને દુરામક પડી જોડેલા પડિતમન્ય, આર્યમન્ય અને ધરતર સુવિચારી અને સદ્વિવેકી જનોનું લક્ષ ખેચી સડને વિચાર કરવાનું દીક થઈ પડે, તેવા ખાસ હે-તુથીજ આ લેખ અત્રે અનુવાદ કરી પ્રકટ કરવામાં આવ્યો છે તાંત્રી.

દયાનંદસરસ્વતી અને મહમૂદગિઝનવીની સરખામણીનો ખુલાસો.

સુપ્રસિદ્ધ સનાતનધર્મરક્ષક 'મીમહાલ્યોતિ'ના ગત કાર્તિક માસના અઠમા હમે દયાનંદસરસ્વતીને મહમૂદગિઝનવીની સાથે ઇતિહાસના પ્રમુખ તેમજ અકાદમી પુરાવા સહિત નવ બામતમાં સરખાવ્યા હતા અને તેથી મુખ્યતુ આર્યમન્યોતુ 'ચીલકાઠા ચીલકાઠા' પત્ર દ્વારા પર શીગડા બાંધી તેના તા ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૨૧ના અકમાં ઉછળી પાડ્યું છે, અને તે સ્વાભાવિકજ છે એ પત્ર દયાનંદના દબર્યા અગ્રહ જઈ તેના મોહમાં ફસાઈ પડેલું છે વંશ્યુવેની વિના કારણે ઠેકડી કરનાર સમાજજો દયાનંદ પ્રત્યેની અધ શ્રદ્ધાના ભોગવશાત્ સામાન્ય બુદ્ધિને તિલાંજનિ આપી દઈ જે બદ્ધભરતાથી પોતે બંડક છે અને જેના બૂત સર્વત્ર બાળે છે, તેવાજ કેવળ આર્યોન્ધ બની મમત બર્થો દુરામક રાખી, પોતાનો ક્રોધ ખરો કરવા અજ્ઞાનતાનો બાલ ડોળ કરવા પ્રવૃત્ત થાય છે-એ બહુ

આશ્ચર્યજનક છે. દયાનંદને ‘મહેશ્વરગ્રંથાલયની સાથે’ સરખવવામાં હમારો, હેતુ કાંઈ દયા-
નંદને ઉતારી પાડવાનો છેજ નહિ, તેમ સમાજજ્ઞાને કાંઈ મીઠવવાનો હેતુ પણ તેમાં રહેલો
નથી. પણ બન્નેની સરખામણી કરવાનો હેતુ માત્ર એટલુંજ દર્શાવવાનો છે કે, તેઓ બન્ને
હિન્દુધર્મનો જાણીજીજ્ઞાને નાશ કરવામાં કૃતલા પ્રમાણમાં, કૃતલે અશ્વે, અને કેવી રીતે
એકસરખા હતા. હાથ, પગ, નસ, નાડી દલાદિ અન્ય સહજ શારીરિક પિંડો વગેરે
હમારો વાતમાં તેઓ બન્ને સરખા હોય या ન હોય તેવું દમારે કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી.
આચરમાજને યોગ્ય ડાંગે અથવા તેમ કયો વગર નાજ ચાલે તેમ હોય, તો બલે તેઓ
તે બાબતમાં મુકાબલો કરના એકસ પ્રકારે છે; તેની સામે હમારો તરફથી કાંઈ પણ પ્રતિકાર
નહીં કરવામાં આવે.

પ્રસન્નવદનના ‘ઇતિહાસાદી’ના જ્ઞાનની ઉક્ત પત્રને દયા ખાવાની કાંઈ જરૂર નથી.
હવે ‘આર્યપ્રકાશ’ના લેખકના બાપાજાનની તેને તો બહુ દયા ઉપજે છે, અને એ
બાબતમાં તો આર્યસમાજના કમનસીબે ઉક્ત સમાજ લેખકને પોતાના પગ કાચા કાઢવાના
રોવાતું સ્વીકાર્યા વિના છૂટકોજ નથી. હવે મહમૂદની માતા નીચ કુળની હતી એમ
કાંઈ દુઝે એકલેજ કહેતો નથી. શરસી બાપાના ‘શેકસ્પીઅર’ શિરદોરીએ, મહમૂદના દયાના
ભોગ ધષ્ટ ગયા બાદ તે પ્રમાણે પોતાના કાવ્યમાં લખ્યું હતું, અને તે ખીના
“Hunter's History of India” માં ઉબધ્યુ. ૬૮૨. સી. આઇ. એલ. એલ.
ડી. એઓ સાહેબે ઉક્ત પુસ્તકને ૧૦૪ પે પાને વર્ણવી છે.

“Ferdousi retired in disgust from the court, and wrote a
bitter satire, which tells us of the base birth of the monarch
‘to this day.’” અને લગભગ દરેક ઈશ્વીય ઇતિહાસોમાં એવી એજ મતલ
બતા સજ્જો છે.

‘Easy stories from Indian History’ એ પુસ્તકમાં ઇ. માર્ટિન.
બી. એ. એફ. આર. જી. એસ. એમ. આર. એલ સાહેબે દશમી વાર્તામાં પણ એજ મત-
લબતું પરંતુ વધારે સ્પષ્ટ કરી મંચવતો અવકાશ પણ રહે નહીં એવું ચોખ્ખું ચોખ્ખું
સાચ લખી દોધું છે. ઉક્ત પુસ્તક ‘ગુજરાતી’ તેમજ ઇંગ્રેજ મિડલ સ્કૂલોમાં ચાલે છે
અને તેનો ગુજરાતી અનુવાદ ગુજરાતસાહિત્યચી શ્રીમાન રાવબદાદર કમળાશંકરભાઈ
પ્રાણશંકરભાઈ ત્રીવેદી એઓ સાહેબે કરેલો છે. તેના ૪૮ મા પૃષ્ઠની ૭ સાત લીટીઓ
આર્યમન્યોના ‘મીબડા અજકાટ’ પત્રે શોક સન્નિપાતની જવાબા દૂર કરી વાંચી, વિચારી
મનન કરવા યોગ્ય હોવાથી ગુપ્તભવચરિત્રકાર તેને મારે અહીં મોજુદ છે:—

“તેના અકેશપર સહિયડનાં પુષ્કળ ચાકાં હતાં, અને તેની મા નીચકુળમાં
જન્મી હતી.”

ઉક્ત સમાજ પત્રે હમને ‘તમે એ પુરાવો મ્માંથી લાવ્યા?’ એમ ખુલ્લે ખુલ્લા
ચખ્ખાં પૂછેલું હોવાથીજ તેના સંતોષને મારે મજા પુસ્તકોમાંથી ઉતારા સહિત પુરાવા
અમારે આપવા પડ્યા છે. નહીતો ‘ઇતિહાસાદી’ના જ્ઞાનના પ્રકરણમાં હમારો પગ કાચા

કાદવના થઇ જાય. વળી આગળ લખવામાં આવ્યું છે કે:—ત્યારે કમમાંકમ આ બાબતમાં તો વિરોધ પડ્યો કે મહામૂઢના પિતા ઉચ્ચ કુળમાં હતા ત્યારે દયાનંદના નીચકુળમાં હતા !” અને પુછીશું કે, શું એ વિરોધથી દયાનંદનાં ગૌરવમાં વધારો થાય છે કે ઘટાડો ?? ઉલટું દયાનંદ મહામૂઢ કરતાં એ વધારે હલકી કોટિનો અને વધારે નીચ ઠરે છે. એ વિરોધ કાઢીને તો ઉલટું સમાજ પત્રે પોતાને બેસવાની ડાળ કાપી નાંખવા જેવું જ કશું યશે.

‘અને મરણ પામ્યા બાદ પોતાની પાછળ પુણ્ય ધન મૂકી ગયા હતા.’ એ મુકાબલો સમાજ પત્રને આશ્ચર્યકારક લાગે છે, અને તેથી લેખકના પિતા સાથે મહામૂઢને સરખાવવાનું સાહસ કરવા તે પ્રવૃત્ત યાય છે. પણ સમાજો ! કહ્યાદલાલ એમ કાંઈ સુલ્લભમરતીતિવક્તવ્યમ્ એ ન્યાયે કેવળ ગાલિપ્રદાનને ખાતરજ, ગાલિપ્રદાન કરવાથી તમારું કાંઈ કાર્ય સરવાળું નથી, પણ હલકા જગતમાં હાંસિને પાત્ર યશે અને મહામૂઢ ઠરશે; મહામૂઢની દયાનંદ માથે સરખામણી કરવાનો હેતુજ લક્ષ્યમાં રાખવાનો છે. લેખકના પિતા પાસે પૈસો હોય, કે ગમે તે કાંઈ સમ્પત્તિ પામે પૈસો હોય, અને તે બેમાંનો કાંઈ, પોતાની પાછળ પોતાના વાંસને માટે મૂકી જાય, તેથી કાંઈ તે બેમાંથી એકને પણ મહામૂઢગિજનવી સાથે સરખાવવોજ જોઈએ-એમ ઠરતું નથી. કાંઈ એ લોજક કે સાયન્સ તેરી ફરજ પાડી શકતું નથી. કારણ મહામૂઢ જેવી રીતે સનાતનધર્મનું સત્તાનાશ વાળ્યું હતું, તેવીજ રીતે દયાનંદે પણ સનાતનધર્મનું નિક-દન કાઢી નાંખવામાં-કાંઈ પણ કચાશ રાખી નહોતી. બંનેએ દ્રવ્યસંચય કરી સનાતન હિંદુધર્મનું ખૂન કરવામાં કાંઈ પાછી પાની કરી નહોતી.

* લોજક અને માયન્મની બડીબડી બાતો કરનારા આર્થમન્યો અને સુધારકમન્યોની તે બાબતમાં દયાપાત્ર દશા ઘણીવાર યથેલી જણાય છે. આટલું છતાંપિ મિથ્યા મમત, ખોટી પતરાજી અને અધઘટકથી ભરેલો પક્ષાઘ્રહ રાખનારા પહેાળાં મોઢાં અને લાંબા હાથ કરી છાતી કાઢીને કહે છે કે—તમારા (સનાતનીઓના)માં લોજક કે દલીલ અને દેખતાજ નથી ! મારા મિત્ર જૈનહિતેચ્છુના મુખ્ય લેખક સાક્ષર અને સમાજસેવક રા. રા. વાડીલાલ મોનીલાલ શાહે હમણાં યોડા વખતપર પ્રો. જોદાલાલ રવામીનારાયણ રૂપર ખુલાસા સંપ્રદોમાં બેધકક કહ્યું હતું કે:—“તમારા મુંબઈના સુપ્રસિદ્ધ અને બહોળો પ્રચાર પામેલા ગુજરાતી પત્રમાંજ કંઈ લોજક કે દલીલ જેવું દેખતો નથી.” અવ કહેવાનું કે હવે તેમણે બારીકાથી જોવું કે—આર્થમન્યોના આર્થપ્રકાશમાં લોજક સાયન્સ અને દલીલો કેટલાં અને કેવા પ્રકારનાં ઉભરાધ જાય છે. ? આવા પ્રકારની સભ્યતા અને તર્ક તથા દલીલો કે જે આર્થપ્રકાશ પ્રકટ કરી રહ્યું છે, તેવું ગુજરાતીમાંથી બાગ્યેજ જડી આવશે; છતાંપિ ગુજરાતીની એક તરફી નિન્દા કરનારા મુંબઈ પ્રદેશ આર્થપ્રતિનિધિ સભાના મુખપત્રના મોંમાં મોં ધાલી વિશ્વવિખ્યાત દ્વોષપ્રિય ગુજરાતીપત્રને ઉતારી પાડવા પહેલાં ખૂબ વિચાર કરવો, અથવા તો પોતાની માન્યતા અને કથન જાહેરમાં સપ્રમાણ સિદ્ધ કરી આપી પોતાનું લોજક અને સાયન્સનું દાન જગતને જણાવી આપવું ધટે છે. આ અમે એલેજ નથી આપી પણ આ તકરારનો નિવેડો જલદી આવી જાય તેટલા માટે સપ્રેમ સૂચના કરી છે, તે લક્ષમાં લેવું જોઈએ છે. તંત્રી :

અને મરણ બાદ એક જૂના પૈસા મૂકી ગયો અને બીજો ધુતી કમીને બેગા કરેલા મૂકી ગયો. પણ બનેએ સનાતનધર્મના ખૂન વડેલ પૈસા બેગા કર્યો હતો. દેર માત્ર એટલોજ હતો કે દયાનંદ દયાદેવકા, ઇળપ્રપચ, વેલ્લેતારણા અને સોકવંચના કરી હીકમતથી પૈસા લોકોના ધુતી લેતો હતો. મદમદ બેર જૂલમથી જળાદકારે લૂટી લેતો હતો. પરંતુ બનેની પ્રતિ હિન્દુસમાજને ધર્મબ્રહ્મ કરી સનાતન હિન્દુ ધર્મને શિથિલ કરી દઇ પોતાની સત્તા જમાવવાની જ હતી. મદમદ બેરજૂલમથી તેમ કર્યું છે, દયાનંદે પોતાની બુરખીમાં બમાની જુલાવી જમજળ નાંખી ફેદે ફસાવી પોતાનું કાર્ય સાધ્યું છે. ખરૂં જોતાં બહા-દૂરીનું કામ તો મહમુદનુંજ હતું એમ કહ્યા વગર ચાલશે નહીં. એણે ખોટી રીતે કહો કે વ્યાજખી રીતે કહો, પણ પોતાના ધર્મના ગૌરવ માટે આ પગલાં લીધાં હતાં, અને તેથી દેખીતી રીતે ધર્મવિક્ષિ કરી માનવો પણ હતા; દયાનંદે તો તેથી તદ્દન ઉલટુંજ કર્યું છે. પોતાના આપદાદાનાજ ધર્મને રસતાળ પહોંચાડી દઇ ‘વાચા વાંકયં પ્રમાણમ્’ એ ન્યાય પ્રમાણે પોતાનો કપોલકલ્પિત ગિથ્યા મત પ્રવર્ત્તાની સનાતન હિન્દુધર્મ કે જગાં એ બાળપણથી કહીને મેટા યથો હતા તેને જોઇ દઇ, એવદાં યદ્યપાપને ન બહી તેનાં રનાશતીયાં કરવાની અધમ પ્રતિ તેણે આદરી હતી. હમારે કેવળ પ્રાણપ્રિય ધર્મરક્ષણાર્થજ નાહુટકે આ પ્રમાણે મત આપવો પડે છે, બીજી દયાનંદ પ્રત્યે અંગત વર હોવાનું હમારે કાંઈ પણ કારણ નથી; એ સર્વ કોઇ સહજ સમજી શકે તેમ છે. હમારા પરા-પૂર્વથી ચાલતા આવેલા ધર્મને હુબોવી દઇ, તેના જડમૂળથી કચેદ કરવા જે મનુષ્ય પ્રજ્ઞ થાય, તેને હમે કદાચ ગાળ ના દઇએ, પરંતુ તેનો પ્રત્યે હમને કદાપિ અધ્યક્ષા પૂર્વક અનુચિત બહુમાન કે ઇશ્વર તુલ્ય અનુરાગ વિત્તન થાય એ તો કેવળ ખ મુબ્બૂત અને તેથી પણ વધુ-અસંભવિતજ અને અતર્કજ છે.

પ્રસન્નવદન છપ્પીસારામ દીક્ષિત—ધુરત.

આર્યસમાજીઓની અપૂર્વતા. (મલિનતાની મર્યાદા).

આજકાલ આર્યસમાજીઓ પોતાને સર્વજ્ઞ, સુપ્રતિષ્ઠિત અને સર્વાંશે સંપૂર્ણ સમજે છે. સંઘતા, સત્યતા, આધ્યાત્મ, ઇલાહિતા તો તેઓએ જાણે ઇજરા ન લીધી હોય! એમ તેઓ ડંશસ મારે છે. એમના વિરોધીઓ એમની માફક ‘સત્યના અન્વેષણ સાગર’ વિરોધ કર્યાં હોય કરવાની જરૂર જોતા નહીં હોવાથી, એમના મત પ્રમાણે તેઓ બધા ‘બેઆજકદાર છે’ તથા ‘વીચારેશીલ હોવા અશક્ય છે,’ એટલુંજ નહીં પણ, તેઓને ‘અક્ષ-લવાણુ’ લખનાં બોલતાં પણ આવડતું નથી. તેઓને પ્રમાણે અને દલીલો સાથે લખતાં તો ખીલકુલ આવડતુંજ નથી. માત્ર ગાલિશ્ચલન કરી, તેઓ કેવળ જગાવવાને ખાતરજ આર્યસમાજને વગોવી ખીજ કાઢી રીતે તેમને વખત નહીં જતો હોવાથી, એવી રીતે કલ્પનિર્ગમન કરે છે.

‘આર્થપ્રકાશ’ના તા. ૧૩-૨-૧૯ ના અંકમાં અંગત આક્ષેપો, બ્રાહ્મણો, સનાતની પત્રો, તેના લેખકો, કિંબદ્ધના આર્થસમાજોતર ચાલત મનાતનધર્મોવચથી આખા સમાજપર કરવામાં આવ્યા છે. અને તેમને માટે બહુ સુમધુર, હૃદયગ્રાહી, સભ્ય અને આભરદાર ભાષાનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે કેકાણે કેકાણે પરિહાસપદ્ધતિનું પ્રદર્શન પણ કરાવવામાં આવ્યું છે. પરંતુ આર્થસમાજના કમનશીબે શોક માત્ર એટલોજ રહે છે કે, વાગીશ્વરી સરસ્વતીદેવીએ તેમાં મૂર્તિભંગકારને મહાવતા આપવાનું યોગ્ય નહોતું ધારી, વૃજાસુરને ‘છન્દસતુ’ માં જેમ છક્ક ખવડાવી હતી, તેમ કરીને પરિહાસના એક માત્ર વિષય રૂપ સમાજીઓને તેમાંથી મુક્ત થવા દીધા નથી.

‘આર્થપ્રકાશ’ના ઉક્ત તા. ૧૩ મી ફેબ્રુઆરી સન ૧૯૧૯ ના અંકમાં ‘મલિન વિરોધની પરિસીમા’ એ શીર્ષક લેખમાં એક પમ્પ સંસ્કૃત ચળ્લની જોડણી ખરી નથી. એ લેખ ખરું જોતાં તો મલિન મિગ્ડોનીજ પરિસીમાનું આપણને દિગ્દર્શન કરાવે છે.

‘ધુર્જિતાદી Cદર પોપણુ કરનારા બ્રાહ્મણો,’ ‘પત્રકાન્તી રૂચીને અનુકૂળ,’ ‘પુન્ય પિતાને પણ આ હિસાબે,’ ‘મુખમાં ખપતુ પડે’ દર્યાદિ વાક્યોમાં સંસ્કૃત ચળ્લોની જોડણીનો વૈદિકરીત્યા પુન સંસ્કાર કરેલો જણાય છે. ‘દયાનંદ શુદ્ધ જાતીના ઠાપડી પુત્ર હતા,’ એ વાક્યમાં ‘શુદ્ધ,’ અને ‘જાતી,’ એ બે શબ્દોની જોડણી પામે દયાનંદ હોવાથી તેના ધાકથી જહીને બદલાઈ ગઈ છે. લેખકે ‘હીમ્મતલાલ’ બાદને સૂચોધીને બે ત્રણ વખત લખ્યું છે, અને તેમાં દરેક વખત દીર્ઘ ‘હી’જ લખી પોતાના અદ્ભુત જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે. ગુજરાતી બીજી ત્રીજી ચોપડી બહુનાશ વિધાર્થી પણ ‘હિન્દુસ્તાન,’ અને ‘હિન્દુ,’ એ બે શબ્દોની જોડણીમાં કંડી જૂલ નહોતું કરે. પણ આ લેખના અપૂર્વ વિદ્વાન લેખક, જે પોતાને અક્ષલવાળું લખતાંબોલતાં આવડતુ હોવાનો સમર્થ થવો કરે છે, તેમણે એ બે શબ્દોની જોડણી દીર્ઘ ‘હી’થીજ લખી છે! એ શિવાય ‘મતિહાસાદી,’ ‘હીન્દુ,’ પુર્વે ‘જહુ,’ ‘શુદ્ધ,’ ‘ઉત્તર હીન્દ,’ ‘ધુમકેતુ,’ ‘પુછડી,’ ‘જુલો,’ ‘દલગીરી’ વગેરે શબ્દો બે ત્રણ વખત એકની એકજ આ નવી સુધારેલી જોડણી સાથે લખવામાં આવ્યા છે બીજા શબ્દો ‘સંપુર્ણ,’ ‘મુખ,’ ‘વ્યભિ-ચારીણી,’ ‘સુત્રયુ,’ ‘હિમાબ,’ ‘દયીયાર,’ ‘નગ્ન,’ વગેરે ‘હરતીમાં’ આવ્યા છે. મહમુદગિજનવીને બિચાગને પાંચ વખત જૂઠી જૂઠી જોડણીમાં લખી યકવી નાંખવામાં આવ્યો છે. એક વખત ‘ગ્વામી દયાનંદને મહમદ ગિજનવી સાથે સરખાવ્યા છે;’ બીજો કેકાણે, ‘આ હિસાબે તો મહમદગીજનવી સાથે તેઓ સરખાવી શકશે,’ એમ લખ્યું છે. ત્રીજાવાગ, ‘મહમદ ગીજનવીની માતા નીચ કુળની હતી;’ ‘મહમદ ગજનવી સાથે સરખામણી કરવામાં,’ અને છેડી વખત, ‘પરંતુ તે સાડ મહમદ ગિજનવિને પણ’ એમ લખતે અહીં તેના છેવટને માટે છટકો કર્યો છે. મુસ્લમાનધર્મિહાસકાર દરિશ્તાને એક વખત ‘દરિશ્તા’ અને તેની પછીના બીજા વાક્યમાં ‘ફરીશતા’ એ પ્રમાણે એક ખોટી તો બીજી ખરી જાણી, હવતાનુલટી જોડણીમાં લખી લેખકે પોતાના ચિત્તરચર્ચનો અદ્ભુત ચમાસર દર્શાવ્યો છે. ખરી ખૂર્ષાની વાત તો એ છે કે—લેખકે જ્યાં જ્યાં પરિહાસપદ્ધતિ દર્શાવવા પ્રયાસ કર્યો છે, ત્યાં ત્યાં મર્વેત્ર તેની મહામૂર્ખતાનુજ આપોઆપ પ્રદર્શન ધર્મ ગએલું છે. બ્રાહ્મણોની નિન્દા કરવા નતાં પોતાના ‘ધૂનના’માં ધુ દેવ

લખાઈ ગયો છે. સનાતન ધર્મી સમાજને વ્યભિચારિણીની ઉપમા આપવા જતાં ‘વ્યભિ-ચારણી’ લખી પોતાની મૂર્ખતાને પરિહાસને પાત્ર કરી આપી છે. શ્રીમત્ શંકરાચાર્ય માધવતીર્થ વિશે લખવા જતાં ‘શીમદ શંકરાચાર્ય’, એમ લખી માયું છે. લેખકશ્રીએ પોતાનું પંડિત્ય દર્શાવવા ‘ચર્યાપંચાચાર્ય રત્નભુષણ’ એવો એક પરિહાસાત્મક સમાસ બનાવ્યો છે ! એમાં ખૂબી તો એ છે કે, ‘રત્ન’ અને ‘ભુષણ’ એવા બે શબ્દો રૂપી ઉપલ ઇન્જન બેડવામાં આવેલાં છે. અને વળી તેમાં ‘ભુષણ’ શબ્દમાં ‘ભુ’ હરેવ રાખી વેદના દિમાયતી હોઈ સંસ્કૃત ભાષાનું પોતાનું અપૂર્વ જ્ઞાન દર્શાવી દીધું છે !

પરી વસ્તુરિયતિ તો એમ છે કે, ત્રણ ત્રણ દશકો થયો આર્યસમાજ, અનાદિ સદ્ધિ-સિદ્ધ નિરવધ શ્રીસત્ય સનાતન ધર્મની લુટશટ કરી સમસ્ત હિન્દુપ્રજા પ્રત્યે બહારવટું કરી રહ્યો છે ! પોતાને મનમતો કથોલકલ્પિત, નામનોજ ‘આર્ય’ પણ વરતુંત : ‘આર્ય’ એ શબ્દને કલકિત કરનારો ધર્મ-પ્રવર્ત્તાવનાર આર્યમન્થેયોના ‘માની લેવાએલા મહર્ષિજીએ પ્રચલિત પ્રજ્ઞાલિકાને વિના કારણ નષ્ટબ્રહ્મ કરી, વગર-વાંકે શ્રીસનાતનધર્મનાં અકાટ્ય-સિદ્ધાન્તોને તોડીફાડી, લોકોને પોતાના વાઙ્માં ખેંચી લઈ જવાના હેતુથી ધર્મપ્રાણહિન્દુ-ઓના ધર્મની હોળી કરવાનો, મિથ્યા-પ્રવાસ આજીવી ત્રીસ ચાળીસ વર્ષ પર ક્યો હતો. અને તે સમયે નવીન પાશ્ચાત્ય કેળવણી તરતજ તાજ દાખલ થએલી હોવાથી, ધર્મ પ્રત્યે અશ્રદ્ધા, અનાદર અને અપ્રીતિ અવિચારી લોકોના મનમાં ધવા લાગ્યાં હતાં અને સુખ સગવડ શોધનારા લોકો પાશ્ચાત્ય વિદ્યા રૂપી વારૂણીના નિશામાં અડચર-યદ્દ બાન ભૂલી ગયા હતા ! એથી કરીનેજ દયાનંદનું ‘આર્ય’ કાવી ગયું. અને તેઓથી વગર મહેનતે આનામાસે સહજમાં મહર્ષિપદ પર લોકોની ગણતને લીધે આર્ય યદ્દ ગયા. ખાકી એ તો નિર્વિવાદ છે કે દયાનંદે કરેલા મજબૂત માનના ખંડન અને દરેક ધર્મના પ્રવર્તકો આચાર્યો અને દેવદેવી આદિનાં નિર્લજ્જ નિન્દાત્મક બહારવટાંના પરિણામે આર્યસમાજની સ્થાપના કરી છે. એવો કયો ધર્મ, ધર્માચાર્ય, ધર્મપ્રતિપાદિત પૂજ્ય દેવ, કે ઋષિ છે કે, જે મેલ્લ રટાઈકડ તપસ્વી-મહર્ષિ યોગી પરમહંસ પરિવાજકાચાર્ય સ્વામીશી દયાનંદના ગાલિ-પ્રદાનમાંથી બચી ગયો છે ! આર્યસમાજનું મૂળ મંડાણજ ક્રાંતિકારક અને સસુ-મૂલ-નાત્મક પદ્ધતિ પુરઃસર વિશ્વ વિરાટના યાવત ધર્મોના ખંડનપચ્ચ થયું છે. ધર્મ માત્રની નિન્દા, પૂજ્ય ધાર્મિક ગુરુઓની બદનહી અને પ્રાણી આવનાં દોલ : હુખાવવામાંજ આર્યસ-માજનું આદર્શ આર્યત્વ ઝળકી આવ્યું છે અને આખ્યાં કરે છે. ઐશ્વ, સંપ, ભાદ્યારો, જ્ઞાન, ઇત્યાદિના પ્રચારવડે દેશોદય કરવાના હ્દય અને હેતુને બહાને, (કારણ, એ લોકોના કહેવા પ્રમાણે સત્યનાં અન્વેષણ સાદજ વિરોધ કયાંતો ટોંગ કરવાની એ લોકો જરૂર જોતારા છે) આર્યસમાજે અખિલ ભારતવર્ષમાં કુસંપ, કમેશ, કુતર્ક અને વૈરનાં બીજ વાવી મુક્યાં છે ! ‘વિનાયકં પ્રકુર્વાણો રચયમાસ વાનરમ્’ એ કહેવત પ્રમાણે એ લોકોએ જૂગર-જોદીને, મરછીને ઝેરી ઉદરજ-કાઢ્યો છે. હજુ પણ એ લોકો પોતાની નિન્દાત્મક અને ગાલિપ્રદાનમૂલક ‘ધર્મપ્રતિ’ છોડી દે, તોજ કાંઈ ભારતનું અપઃ થવું સંભવ રહે તેમ છે. સમ્બતાનો બોધ આપવાનો ડોળ કરી બેધકડ પેટ ભરીને ગાયો બાંડ્યાં જવી, પ્રાણી-માત્રની અને ધર્મ માત્રની આંખો મીચીને નિન્દા અને બદનહી કયાં જતી અને પછી તેની સાથું વાંધો લદાવવામાં આવે અથવા નાખમંદગી દર્શાવવામાં

આવે કે આશ્વેપોતું પોકળપણું બતાવવામાં આવે, ત્યારે 'ઉલટો ચોર કોટવાળને ફરે' એ ન્યાયે બેધડક બખાળી ઉઠવું કે, સનાતનીઓ બેઆશરૂદાર છે, ગાલિ-પ્રદાન કરે છે વગેરે. એ કંઈ સમ્યતાનું લક્ષણ છે ? અથવા કથી સત્યતાનું સ્વરૂપ છે ? અથવા શું સમાજીઓ એમ સમજે છે કે હમને તો ગાલિપ્રદાન કરવાની એક માત્ર આપ-પ્રુદી સત્તા છે અને સનાતનીઓ વગેરે તે નીચી મુકીએ સહન કરવાનેજ સરજાએલા છે ? 'આપથી તો લાપસી ચોર પરાઇ કુસરી' એ સિદ્ધાન્તમાં તો સમાજીઓ પારગત યએલા છે, એટલે તેમની એવી અદ્ભુત (ગેર) સમજ માટે આશ્ચર્ય પામવા સરખુ તો કાઢવું નથી !

પ્રસન્નવદન છખીલારામ દીક્ષિત—સુરત

આર્યસમાજીઓની સમ્યતા!

આજકાલ આર્યમનો ન્યાત્પાં સમ્યતાની ડંશસ ખડૂ માર્યાં કરે છે, જાણે સમ્યતા વિનય વિવેક ઈત્યાદિના ઇન્નરોજ લીધે હોય ! એમ ધારી તેઓ ગર્વ સાથે બીજાને એ શુણે શીખવવા તત્પર પાય છે : પરન્તુ તેઓ પોતે તો સમ્યતા વાપરવાની જરૂર જોતોજ નથી. કારણકે એ લોકો પોતાના કહેવા પ્રમાણે સત્યના અવેષણ સાર વિરોધ ક્યાંના ઢોંગ કરવાની જરૂર જુએ છે. ઢોંગ કરવાની જરૂર જુએ છે, એટલે એ મોડોને સમ્યતા, સત્યતા કે વિવેક વિચાર ક્યાંનો બાધ નડતો નથી. 'આર્યપ્રકાશ' પત્રને સાધારણ બુદ્ધિવાળો કોઈ પણ પ્રકૃત મનુષ્ય વાંચી, ઉપર્યુક્ત સત્યનો અનુભવ કરી શકશે. કારણ એ પત્રનો પાનનિપાત સનાતનીઓને વગર વાંકે પેટભરીને ભાંડવામાં પ્રતિ સપ્તાહ કલુપિત યમાંજ કરે છે જેના 'શુર આંધળા તેના ચેલા ભાંત' એ ન્યાયને અક્ષરશઃ અનુસરી પોતાના મનથી માની લીધેલા તપસ્વી મહર્ષિને પગલેપગલે એ આર્યમનો ચાલી પોતાના જન્મકર્મનું પોકળ શ્રાદ્ધ સરાવવામાંજ ઇન્દ્રીની સાર્યકતા સમજે છે. હવે તેમના સ્વામી દયાનંદે લખેલા પંચમ વેદતુલ્ય પ્રમાણુ અથ માનતા, સત્યાર્થપ્રકાશમાં કેવી મીઠી અને સમ્ય બાપા વાપરી આવશે મહર્ષિપદનો અપૂર્વ અમત્કાર દર્શાવ્યો છે ! તેનું બાન કરાવવા તેમના ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં પ્રકટ થએલા સત્યાર્થપ્રકાશમાંથી કેટલાક સમ્યક્તાપાના નમુના સ્થાલીપુલાકન્યાય, વાતગી લખવ નીચે આપવામાં આવે છે ને ઉપર ખ્યાવ કરો.—

- (૧) આંખકે અંધે, ગાંઠકે પૂરે ઉન દુર્ણુદ્ધ પાપી સ્વોધી (પૃષ્ઠ-૩૧)
- (૨) ક્યાં ભૂંસતા હૈ. પૃષ્ઠ ૧૨૧ (૩) વાહેરે ઝૂંઢે વેદાંતિયો. પૃષ્ઠ ૨૩૫ (૪) ગઠ-રિચેકે સમાન ઝૂંઢે શુર. પૃષ્ઠ ૨૮૦ (૫) જિસકે હૃદયકી આંખ કુદ ગઠ હોં. પૃષ્ઠ ૨૮૨ (૬) ઉન નિર્લજ્જોકે તાંનક લી લલગ નહીં આઈ. પૃષ્ઠ ૨૮૮ (૭) મુનિ વાહન લાંગીકેલોતપન્ન યાવતાઆર્થ યવનકુલોતપન્ન શઠકોપનામક કંજર. પૃષ્ઠ ૨૯૨ (૮) લકિયાદેકે રદ્દ કુંભા-કે ગધે. પૃષ્ઠ ૩૨૨ (૯) ઐસે શુર ઝૌર ચેલોંકે મુખપર ધૂસ ઝૌર રાખ પડે. પૃષ્ઠ ૩૨૬ (૧૦) લાગવતકે ખનાનવાલે લાલજુ જસર ક્યા કહના હૈ વૃઝકો, ઐસીઐસી મિથ્યા ખાતે લિખનેજ તનિક લી લલગ

ઐસર શરમ ન આઈ, નિપટ અધા હી બન ગયા ! ભાસા ઇન કુઠ બાતોંકો વે અધે પોપ ઐસર ખાહિર લીતરકી કુદી આંખોવાલે ઉનકે ચેલે લી સુનતે ઐસર માનતે હૈં ! ઇન ભાગવતાદિકે બનાનદારે જન્મતેહિ કયોં નહીં ગર્ભહીંમિ નષ્ટ હો ગયે, વા જન્મતે સમય મર કયોં ન ગયોં પૃષ્ઠ ૩૩૦ (૧૧) તુમ ભાટ ઐસર ખુશામદી ચારણોસે લી બઢકર ગમ્પી હો. પૃષ્ઠ ૩૩૧ (૧૨) ભાંડ ધર્ત્ત નિશાચરવત મહીધરાદંદ્રીકાકર હુએ હૈં ! પૃષ્ઠ ૪૦૨ (૧૩) સખસે વૈરવિરોધ નિન્દા ઇર્ષા આદિ દુષ્ટ કર્મરૂપ સાગરમેં હુબાનેવાલા જૈનમાર્ગ હૈ, જેસે જૈની લોગ સખકે નિન્દક હૈં વૈસા કોઈ લી દૂસરે મતવાલા મહાનિન્દક ઐસર અધમીં ન હોગા. પૃષ્ઠ ૪૩૧

મરેલાને મારવાનું રહેતું નથી. જે સ્વયમ નિન્દિત છે તેની નિન્દા કરવી નિષ્પ્રયોજન છે. પરંતુ અત્રે માત્ર એટલુંજ તો કહીશું કે—જો માલિપ્રદાન કરવાયાજ, ધર્મમાનના દેવ ગુરૂ આચાર્ય તથા સંત મહતોની જેમ આવે અને કાલે તેમ નિન્દા કરી, પ્રાણી માનની ધાર્મિક લાગણી દુખાવવાથી મહર્ષિપદ મેળવી શકાતું હોય, તોજ સ્વામી દયાનંદજી એ પદ પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. સ્વામી દયાનંદના અનુયાયીઓને ઉદ્દેશીનેજ તેમના નેત્રાન્મિલનાર્થજ સર્વર્થપ્રવર શ્રીમર્ત્તદરિએ નીચેનો શ્લોક જાણે ન સમજે હોય !

“દદતુ દદતુ ગાલિર્ગાલિમન્તો ભવન્તો

ધયમપિ તદ્ભાવાદ્વાલિદાનેઽસમર્થાઃ ।

જગતિ વિદિત મેતદીયતે વિદ્યમાનં

નહિ શશક વિપાણં કોઽપિકસ્મૈ દદાતિ ॥”

અસત્તત્ત્વદન છબીલાશમ દિક્ષિત, મુરત.

જ્ઞાતિમંડન-મીમાંસા.

ચરણ ૪ ધુ—કુતર્કજળજાંડન દ્વારા જ્ઞાતિમંડન.

(૧૩) અનુસંધાનઃ—આલતા વર્ષના ગયા માસના પૃષ્ઠ ૬૪ થી.

દવે ઉક્ત આરોપના કારણરૂપે સુધારકમંત્રો જે કહે છે, તેનો વિચાર કરીએ. તેઓ કહે છે કે—“દરેક જ્ઞાતિની દુનિયાં જુદી અને એના પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં સર્વ જાતની ઉન્નતિનો સમાવેશ થાય છે.” સુધારકમંત્રો આ કહેતું પશુ ખોટા અથવા ખૂલ બરેલા કિંવા પ્રાન્તિવાજા અવસોકનનોજ પરિણામ છે.

ચાર વર્ષ—અદાર ઉપવર્ષ અને ચોરાશી નાત એ સખ્દો દરેક હિંદુ અને હિંદુસ્થા-
નમાં વસતી ખીજી જાતના માણસો પણ જાણે છે. બધી નાતો એક ખીજીની હયાતી અને
મહત્તા તેમ ઉપયોગિતા સારી પેઠે સમજે છે. ‘સક્ર પોતપોતાની નાતમાં મોટા છે.’ આ
વાક્ય આપણા હિંદુભાઈઓ કેવા ઉદારભાવથી અને માનપૂર્વક બોલે છે? આવી ઉદારતા
તો અમારા જાનિતું ગણું કાપવા તૈયાર થયેલા આપણા સુધારક-મન્ય દેશી ભાઈઓના
કાંઈ પણ કથનમાં કે લખાણમાં જોવામાં પણ આવતી નથી. જેઓએ નાતોના પરસ્પર
વર્તાવ જોયો છે, જેઓએ કાંઈ આખા મામના કે પ્રગણના કામ માટે વિવિધ નાતોનાં
પરો અથવા આજવાનો એકઠા થતા જોયા છે, તેઓને તો “દરેક નાતની દુનિયા જુદીજ
છે.”—એવું જ સુધારક-મન્યો કહે છે તે કેટલું હઠહઠતું જુદાણ છે—તે મમજાયા વિના
રહેશેજ નહિ. તેમજ અજ્ઞાતિ ભરેલા વિચલપ્રધાન ભૂતકાલના ઇતિહાસ અવલોકનારને પણ
એ સમજાયા વિના રહેશેજ નહિ, કે ભારતવર્ષમાં જેમ દરેક જ્ઞાતિજન પોતાની જ્ઞાતિના
અંગ તરીકે પોતાની ફરજ સમજે છે, તેમજ જ્ઞાતિયો દેશકાલ અને ઇતર કારણોથી ઉપ-
જેવી પરિસ્થિતિ પ્રમાણે પોતાને આખા દેશના જનસમુદાયનાં અંગ તરીકે પણ સમજે
છે એમાં કાંઈપણ શક નથી; પરંતુ પરિરિધિતિને લેધને સમજાણ અને સાધનને અભાવે
અથવા અસ્પષ્ટ ભાવે શુ શુ દેશોદય માટે કરવું જોઈએ? તેની તેઓને સજ પડતી નથી.
જેઓ ‘જ્ઞાતિઓનું’ જ્ઞાતિઓ ભેગા રહીને અવલોકન કરનારાઓ છે, તેમને તો જ્ઞાતિઓનું
ખડું સ્વરૂપ લક્ષણ અને શક્તિ તથા બુદ્ધિ સમજાયા વિના રહે તેમ નથી. પણ જેઓની
આખી દુનિયા તેમનાં સુધારક-મન્ય કલણોમાં અને મિત્રમંડલોમાં સમાયલી હોય છે, અને
જેઓ પોતેજ આખી દુનિયાથી જુદાજ છે, તેઓ ઝમે તેવો અભિપ્રાય જ્ઞાતિયો વિષે
બાંધે અને દર્શાવે; તો તેથી જ્ઞાતિની સંરચાઓમાં જે તત્વ અને સત્વ રહેલું છે તેને
કાંઈ પણ હાનિ પહોંચે તેમ નથી. હા! એ વાત ખરી કે જ્ઞાતિયો કુધરેલ કહેવાતા અથવા
કેળવાયલા કહેવાતા માણસોની કલણોની પેઠે “પોથીમાંનાં રિંગણાં”ના જેવી દેશોદયની
અને રાજકીય બાબતોની વાતોના ટિપ્પણો બજાવતી નથી, પણ પ્રજાના પ્રજાત્વના રક્ષણની
વ્યવસ્થા જ્ઞાતિયોજ પોતાની શુભસ પ્રમાણે બજાવ્યા કરે છે; તથા બહુ બણીને, પોડું
બણીને, કે વગર બણે દેખાદેખીયા વિદેશી બની જતાં માણસને અકુશમાં રાખે છે. એટલું
જ નહિ પણ કેળવણીનો પ્રસાર પોતપોતામાં કરવાને માટે પણ હવે જ્ઞાતિયો પોતાની
શક્તિ પ્રમાણે પ્રયત્ન કરે છે. જ્ઞાતિયોની સાથે રહી સ્વધર્મશીલ અને મર્યાદાને માન આપ-
નાર ધીર પુરો જ્યારે જ્ઞાતિયોને વાસ્તવ સ્વસુધારણાને રસ્તે દોરવાનો યત્ન કરે છે,
ત્યારે જ્ઞાતિયો પોતાથી બનતી તન મન અને ધનની મદદ પણ કર્યા કરે છે. પ્રજાત્વના પાયા
રૂપ ગુણોને ધકકા ન લાગે એવી રીતે જે જે મારા સુધારા હોય છે, તે પણ યોગ્ય
સમય લગી વિચાર્યા પછી ધીમે ધીમે જ્ઞાતિયો દાખલ કરે છે. અને એ તો ખુદલુંજ છે
કે, જ્ઞાતિને તો પોતાના સર્વ સંધને સાથે લધને ઉત્તતિના શિખર પ્રત્યે આરોહણ કરવાનું
છે, તેમજ “લેતે ગદ્દ પૂત ઔર ખોકે આઘ ખસમ” જેવું ન થાય તેની સંભાળ પણ
રાખવાની છે, તેથી જ્ઞાતિઓ તો આપણા વિદ્યાવિશ્વિત વાહિયાતોની પેઠે “વડ ઉપર
વાંદઈ અદાવવાની” પ્રવૃત્તિ કરવાને આગળ નજ પડે, એ સ્વાભાવિક છે. એક બ્યક્તિ કે
એક કરતાં વધારે છુટી છુટી બ્યક્તિયો પોતાની વિદ્યાધિવજામાં મરહમ આવે તેમ વર્તવા

તૈયાર થાય તેમ જ્ઞાતિથી તો બંનેજ નહિ. તેથી એ વિધાવિલાસી વાયડા-મહાશયો કદી તેમની વિધાવાર્ણના મદમાં એમ કહે કે:—“ દરેક જ્ઞાતિની હુનિયા જુદી અને એના પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં સર્વ જાતની ઉન્નતિનો સમાવેશ થાય છે. ” તો તે સાચું નથી. જેટલી ખારીકાથી અભિનિવેશ રહિત અંતઃકરણથી કેટલાક વિચારશીલ વિદેશી વિદ્વાનો જ્ઞાતિના સંબંધમાં જે ન્યાયપૂર્વક અભિપ્રાયો દર્શાવે છે, તેટલો ન્યાય કરવા જેટલી પણ મદદ અમારા સુધારકમંત્ર્ય દેશી બ્રાહ્મણની અનુકરણ મોતમાં ફૃતાર્યતા માનનારી વિદ્વા તેમને મિત્રારાને આપતી નથી. ”

સઘળા સભાઓ અને ક્લબો પોત પોતાનાં કાર્યો ઉપર પ્રધાન રીતે ધ્યાન આપે છે, તેમ જ્ઞાતિઓ પણ પોતપોતાનાં કાર્યો ઉપર પ્રધાનપણે ધ્યાન આપે અને બીજી ના-તોની બાબતોમાં માથું મારવા ન જાય; તે ઉપરથી કાંઈ એમ કહેવાય નહિ કે તેમની હુનિયા જુદી થઈ ગઈ. વળી જ્ઞાતિ એના પોતાનાજ ક્ષેત્રમાં સર્વ જાતની ઉન્નતિનો સમાવેશ થયેલો માને છે, એવું જે સુધારકમંત્ર્યોનું કહેવું છે, તે પણ એક ભ્રાન્તિ માત્રજ છે. જો એમજ હોત તો જુદી જુદી નાતોનાં માણસો વ્યાપારી-મહાજનો અને ધાર્મિક મંડલો વગેરે બાંધવામાં એકલાં મળતાં દેખાતજ નહિ—આ વિચાર પ્રકાશાન્તરે ઉપર દર-વામાં આવેલો છે. એટલુંજ નહિ પણ જ્ઞાતિઓ એક બીજાના કારોબાર તથા વિગત વિચાર વગેરેને જોધને પોતપોતાની અંદર સુધારણા તથા કારોબારના ફેરફાર વગેરે પણ કરે છે. તેમજ જ્ઞાતિઓ બીજી જ્ઞાતિઓની ઉન્નતિ વગેરે જોધ પોતાની ઉન્નતિના પ્રયત્નો કરે છે અને માર્ગો પણ શોધે છે. જ્ઞાતિ તે કાંઈ દેડકાને માટે કુવા જેવી નથી પણ પક્ષીને પોતાનો માલો હોય છે, તેમ. સંસારરક્ષ ઉપર જ્ઞાતિ તે માણસને માટે માળા જેવી છે, અથવા સંસારસાગરમાં એક જળચરને માટેના રહેઠાણ જેવી છે. ખરું જોતાં તો સુધારકમંત્ર્યો જે સુધારાને નામે ઝોળખાતી હુની હવામણ લાખને ખેલા છે, તેમાંજ તેઓને સર્વ જાતની ઉન્નતિનો સમાવેશ થતો જણાય છે; અને ખરી હસવા જેવી બાબત તો એ છે, ૧, જેઓ પોતેજ કેટલાં અકચુર છે તેઓ બીજાને નિર્વ્યસની રહેવાનો ઉપદેશ કરવા મંડયા છે! આ નાતોને માથે સુધારકમંત્ર્યો જે આરોપ મુકે છે-તેના કરતાં તો ઘણી મોટી ધેડલા સુધારકમંત્ર્યો પોતેજ કરે છે. તે મહેરજાનો તો વિધા સંબંધી સાહિત્યસમાજોમાં જાય, અથવા તો કોંગ્રેસ જેવી રાજકીય સમાજોમાં જાય, ત્યાં પણ “ સુધારા ” નું ‘જાકળિયું’ ખુડાવજ કરે છે. એવી સમાજો તેમને જ્ઞાતિઓ જેટલી અટવાળે આવતી નથી, તેટલું “ સુધારા ” નું જાંખડું જ્યાંત્યાં એવી સમાજોના છુગડાંમાં ભરાય છે; અને જાહેર

નહોતા; અને હાલ પણ તેઓજ ઉદાત્ત કૃત્યના અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા નથી છે, કે જેઓમાં સુધરકેમન્યતા નથી અથવા તો તે ધણે જોઈ અશી છે. હા ! ગાતિસંસ્થાને પ્રતાપે વિધવાવિવાહ કરનારા, અને અપોગ્ય ઉમરની પ્રૌઢા પુત્રી જન્માવી તેમનાં લગ્ન નહિ કરનાર, તથા શ્યાનવત્ આહારવિહારમાં ખુલ્લેખુલ્લી રીતે વર્તવાની દિમત્ નહિ ધરનાર - એવાં એવાં ઉદાત્ત કૃત્યોવાળાં અને એવાં કૃત્યોથી દેશની ઉન્નતિ માનવાજ્ઞેવી દીર્ઘદષ્ટિવાળાં - નરરત્ન (!) ધણાં જોઈ પાડે છે, તેમજ વિદેશયાત્રા કરી આવીને વિદેશી બની જવાનાં વેગવાળાઓને પ્લીસ્ટર મારી તેમના ચરકાને નરમ પાડવાનું બહુ જીવન કરેલું (!) કામ ગાતિ બળવે છે; માટે ગાતિને ગરદન મારવી હોય, તો તે મહાશયોની પેરજુદિ તેમના મત પ્રમાણે તો સકારભૂ જણાય ખરી !!!

ઉદાત્ત કૃત્ય અને દીર્ઘદષ્ટિ યજ્ઞની યોગ્યતાનાં સાધનો અને પ્રયત્ન જે મનુષ્યો સેવે છે, તેમની ઉદાત્તમતિ તથા ઉદાત્તકૃતિ અને દીર્ઘદષ્ટિ યજ્ઞમાં ગાતિ ઉપયોગી થઈ પડે છે. ઉદાત્તકૃત્ય અને દીર્ઘદષ્ટિ યજ્ઞમાં આગમ્ય કરનાર કારણે તો જીવંત છે, અને તે એક-શોખી આદત, પોતાના પંડનીજ સગવડ અને પેટની પૂરણી તથા ખેતાજી ઇશ્વરજાતના અભખરા ઉપર નજર રાખવાની રેવજ છે. સુધારક-મન્યોમાંના કટલા પોતાની લાડી વાડી ગાડીની શોભણી અને માન ઇશ્વરજાતની લાલચના નિશાન કરતાં આગળ પહોંચે એવી દીર્ઘદષ્ટિવાળા છે ? અથવા તો નાતની ટેકણી ન હોય તો રેડી-મેડી ગમે તેમ મદણ કરી લેવાય, એ સિવાય ખીજાં ક્યાં ઉદાત્તકૃત્ય તેઓએ આદરેલાં કે કરવા ધારેલાં છે ? ગાતિ એ ઉન્નતિની-નીસરણી છે, પણ જેને સ્વચ્છદીપણાનો કપારો અને વંડી જવાનો પક્ષાઘાત યુથો છે, તેને માટે તો લાડકાં ભાગવાનું સાધન જણાય, એમાં ગાતિનો કંઈ દોષ નથી.

(અપૂર્ણ).

સંધવી.

સનાતન વિવાહપદ્ધતિની શ્રેષ્ઠતા.

(૨) સ્ત્રીઓને આગ્રન્થ એકપતિત્વની આવશ્યકતા:—

(અનુસંધાન:—ગયા માસના પૃષ્ઠ ૬૧ થી.)

ધર્માર્થ કામ કાલેષુ માર્યા પુंसઃ સહાયિની ।

વિદેશગમને ચાસ્ય સૈવ વિશ્વાસકારિકા ॥

તથા રોગાભિભૂતસ્ય નિત્યં કૃચ્છ્રગતસ્યચ ।

નાસ્તિ માર્યા સમં મિત્રં નરસ્યાર્તસ્યં ભેષજમ્ ॥

નાસ્તિ માર્યા સમો વન્ધુર્નાસ્તિ માર્યા સમા ગતિઃ ।

નાસ્તિ માર્યા સમો લોકે સહાયો ધર્મસંગ્રહે ॥

મહામ્મદસ્ત, શાન્તિપર્વ, અ° ૧૪૪.

ભાષા સકળ શ્રમ હરતી, ભાષા સકળ સુખ કરતી;
ભાષા પવિત્ર વંશ ધરતી, યશ કીર્તિ સ્ત્રી સજે.

(વતપર્વ. અ. ૭.)

(૭) સમાજના ધ્યેયાનુરૂપ સ્ત્રીપુરુષના પ્રેમનું સ્વરૂપ, અને તદનુરૂપ તે-
ઓની ઉત્કાન્તિ ધામ છે. જે સમાજનું ધ્યેય કામ હોય છે તે સમાજમાં સ્ત્રીપુરુષનો પ્રેમ
પણ કામિક હોય છે, અને તેઓના પરસ્પર સંબંધ પણ કામિક જ હોય છે. સમાજની
પ્રાથમિક અવસ્થામાં “ બળીયાના બે ભાગ Mingle is mingle ” એ સ્થિતિ હોય
છે, ત્યારે પુરુષ વિશેષ બળવાન હોઈને સ્ત્રી એ પુરુષના વિષય-વિકારની શાન્તિને માટે જ
છે—એવી સમજૂતી હોય છે; સ્ત્રીના પુરુષ સાથે કેટલેક અંશે યુવામી સંબંધ હોય છે
આવી પરિસ્થિતિમાં વિવાહ પણ પુરુષની ઇચ્છાજન્ય ધામ છે. સમાજનો આ બાબતમાં
પ્રતિબંધ હોતો નથી, કારણ જે વૃત્તિ સમાજમાં સ્થિર થઈ હોય તદનુરૂપ સમાજ નિર્બંધ
કરે છે. કામિક ધ્યેય અને તામસ પ્રેમ જે સમાજમાં પ્રચલિત હોય તે સમાજમાં ઉચ્ચ
નિર્બંધ ક્યાંથી હોય ? આગ સમાજમાં વિવાહના સ્વરૂપમાં યુવામગીરીનો અંશ હોય છે.
આથી વધારે સમાજનું ધ્યેય અર્થ હોય છે, જ્યાં સર્વ પોતપોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવા
મથે છે. એવી સમાજમાં અર્થને ધ્યેયત્વ આપવામાં આવે છે. આવી વ્યવસ્થામાં સર્વને
સરખા હક્ક પ્રાપ્ત થાય છે; એટલે અર્થ જે સમાજમાં ધ્યેય હોય છે તે સમાજમાં સ્ત્રી-
પુરુષના સમાન હક્ક હોય છે. આવી સમાજમાં વિવાહનો મુખ્ય હેતુ આર્થિક અનુકૂલતા
હોય છે અને પ્રેમ રાજસ હોય છે. ઉભય પોતાના હક્ક જાળવવા પ્રયત્નવાન થાય છે અને
હકરક્ષણને માટે પ્રયત્ન કરતાં પરસ્પર સ્પર્ધા-ચક્રાંચ્છા પણ ધામ છે, સમાજનું ધ્યેય અર્થ
હોય ત્યારે પરસ્પરના સંબંધની નિશ્ચિતતા સ્વેચ્છા ઉપરજ આધાર રાખે છે. એટલે સ્ત્રી
જે પોતાના હક્કનું રક્ષણ યત્ન હોય, પુરુષની તેના હક્કનું રક્ષણ કરવાની આર્થિક અનુકૂ-
લતા હોય, ત્યાં સુધીજ સંબંધ રાખે છે. રાજસ બુદ્ધિવાળા સુધારક-મંથે, પાશ્ચાત્ય સમાજ
કે જેમાં અર્થ ધ્યેય છે, તે સમાજને અનુસરી, તેઓની યોતિઃ—ક્ષણિક ઉન્નતિમાં મુગ્ધ
બની, આપણા ચિરસ્થાયી અધિભોતિક અધિદેવિ અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિપ્રદ સાત્વિક
બુદ્ધિવાળા ઋષિસુનિપ્રક્ષિત લક્ષ્મણધને વિના સમજ્યે-તોડવા મથે છે. આ રીતે
આપણી સનાતન ધર્મની લક્ષમણધિમાં ધર્મને જે ધ્યેય આપ્યું છે, તેને બદલે અર્થને ધ્યેય-
ત્વ આપવાની દલામણ કરતા આપણા નવસમાજ બ-મુઓએ સાત્વિક-ચિરસ્થાયી પ્રે-
મને બદલે રાજસ-આર્થિક પ્રેમથી દેશોદ્ધ કરવાને “ કુદી પડી દેશને ઉલટો નિર્મળ અને
નિઃસ્વત્વ થયો છે. અને હજુ પણ આપણી સનાતન લક્ષમણધિને અનુસરવામાં નહિ આવે
તો અધિકાધિક અવનત કરશે—એ વાત સુઠ વાચકને હવે તો સમજાઈ દશે, અને વગી
આ લેખ વાંચ્યાથી વધારે સ્ફુટતર થશે.

(૮) જે સમાજ ધર્મને ધ્યેય માને છે, તે સમાજની લક્ષમણધિ એક છે.—
ધર્મધ્યેયાનુસાર વ્યવસ્થાથી સર્વ પોતપોતાના અર્થ અને કામ સાધે છે, અને દરેક
વ્યક્તિ સ્વધર્મ નિર્બંધને માન્ય રાખે છે; આવી રીતે ધર્મને પ્રાધાન્ય આપવામાં આવે છે.
આવી સ્થિતિમાં વિવાહનો હેતુ ધર્માચરણ અગર કર્તવ્ય-સંપાદન હોય છે; અને ઉ-
બયનો પ્રેમ સાત્વિક હોય છે. સ્ત્રીપુરુષ ઉભયની દષ્ટિ કર્તવ્ય ઉપર હોઈને સહકારિત્વથી

પરસ્પર સંબંધ ગાઢ થાય છે. સ્ત્રીપુરુષનો પ્રેમ બહારની પરિસ્થિતિ [આર્થિક અનુકૂળતા અથવા ભૌતિક ઉત્તતિ] ઉપર આધાર નથી રાખતો, પણ તેઓનો સંબંધ અંતઃકરણની વૃત્તિનેજ વંજીસે હોય છે, એટલે સંબંધ નિઃશ્વિત, સાહજિક, અને કાયમ રહે છે સમાજનું ધ્યેય ધર્મ હોવાથી સમાજ પણ તેનો સંબંધ નીમાવવાને નિર્બંધ કરે છે. પહેલી અવસ્થામાં (કામવધ્યેયત્વમાં) ઐશ્ય પરશુવૃત્તિથી અગર જબરદસ્તીથી યથેલ હોય છે, બીજી અવસ્થામાં (અર્થધ્યેયત્વમાં) પરસ્પરની ખુશીથી ઐશ્ય થાય છે. એ ઉત્તમ એકવતું કામિક, સામયિક અને બાહ્યભૌતિક પરિસ્થિતિ પર અવલંબન છે, એટલે બાહ્ય પરિસ્થિતિ બગડે કે ઐશ્ય નષ્ટ થાય છે. * ત્રીજી અવસ્થામાં [ધર્મ ધ્યેયત્વમાં] ઐશ્ય આધ્યાત્મિક સ્વરૂપવાળું હોય છે; એટલે અતઃકરણની શ્રેષ્ઠતા સાદૃશ્ય હોય છે. પૂર્વ ઉત્ક્રાંત સમાજ વિવાહનું આવું ઉચ્ચ અને દૈવી સ્વરૂપ પ્રાપ્ત કરી રાકે છે. આ ત્રણે વિવાહ પૈકી પ્રત્યેક સ્ત્રીપુરુષના પરસ્પર પ્રેમ અને તત્સંબંધી સમાજનિર્બંધ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે.

(૯) ઉપર પ્રમાણે ત્રણ ધ્યેય, ધ્યેયાનુસાર સમાજમાં વિવાહદેશ; અને ઉદ્દેશાનુસાર પ્રેમનું સ્વરૂપ. કામધ્યેયનો ઉદ્દેશ તેમજ તદનુસારી પ્રેમ પણ તામસ, આર્થિકનો ઉદ્દેશ રાજસ તદનુસારી પ્રેમ પણ રાજસ; ધર્મોદ્દેશ સાત્વિક તદનુસારી પ્રેમ પણ સાત્વિક. જન્મજન્મ ઉચ્ચ ઉદ્દેશ તેમ તેમ પ્રેમનું સ્વરૂપ પણ ઉચ્ચ. પહેલા પ્રકારનો ઉદ્દેશ નાંચ તેમ પ્રેમ પણ પાશવી અથવા શુલામ અને શેઠ વચ્ચેના પ્રેમ જેવો જ સ્ત્રીપુરુષનો પ્રેમ; ખરું કહીએ તો આવા પાશવી પ્રેમને “ પ્રેમ ” એ સમાજ શોભતી નથી; તે તો તદન સ્વૈર કામેચ્છાજ છે. તેના કરતાં તો રાજસ પ્રેમ ઉચ્ચ અને સાત્વિક પ્રેમ ઉચ્ચતમ છે. રાજસ પ્રેમ-ચંચળ છે, સાત્વિક પ્રેમ સ્થિર છે. રાજસ પ્રેમ સ્વાર્થમૂલક વિરોધાસહિષ્ણુ, સાત્વિક પ્રેમ સ્વાર્થત્યાગી અને વિરોધસહિષ્ણુ; રાજસ પ્રેમ, પ્રેમનો વિષય જ્યાં સુધી ટકે ત્યાં સુધી ટકે છે; સાત્વિક પ્રેમ વિષય નષ્ટ થાય તો પણ ટકે છે. રાજસ પ્રેમ અલંકાર પ્રોપક છે અને સાત્વિક પ્રેમ આત્મોત્તતિ સાધક છે. કારણ કે પ્રથમ હઠકે સંરક્ષક છે અને બીજો કર્તવ્યપ્રેરક છે. જન્મજન્મ સમાજમાં ઉચ્ચ ઉચ્ચ મનોવૃત્તિ સ્થિર થાય છે; તેમતેમ સમાજ ઉચ્ચ ઉચ્ચ નિર્બંધ કરે છે; અને તે નિર્બંધ પાળવામાં આવે છે. જે સમાજ સાત્વિક પ્રેમની શ્રદ્ધા પર્યંત ઉત્ક્રાંત થયેલી હોય છે, તે સમાજ રાજસ ઉદ્દેશથી યતા વિવાહસંસ્કારને ધિક્કારે છે, અને સાત્વિક નિર્બંધ કરે છે. તામસ અને રાજસ સમાજમાં સાત્વિક પ્રેમનો મુદ્દલ અવકાશજ નથી એમ ખારું કહેવું નથી, કેટલાક વિવાહ તે સમાજોમાં પણ સાત્વિક પ્રેમથી થાય છે પણ તે બહુજ યોગ. આપણે તો અહીં એકંદર

* હાલના કહેવાતા સુધરેલામાં નષ્ટ થયેલ ઐશ્ય ધણા ભાગે માલુમ પડે છે, પણ આવો પ્રેમ તે પ્રેમજ નથી; છતાં તેને પ્રેમને નામે ઝાળખાવે છે તે અધેર ચલાવે છે.

વ્યતિષ્ઠાતિ પદાર્થનાંતરઃ કોપિહેતુર્નિવૃત્તિઃ ચહિરુપાધીન્મતિયઃ સંશ્રયંતે ।

માલતીમાધવ.

x આપણે પશ્ચિમની લક્ષણવૃત્તિ તેમજ વિધવાવિવાહ, નિયોગ વગેરેને ધિક્કારીએ છીએ, તેનું કારણ આ ઉપરથીજ સ્પષ્ટ સમજાશે. વિધવાને પ્રાણચર્ચા વગેરે જે સખ્ત નિર્બંધો છે, તે પણ સાત્વિકવૃત્તિ નિભાવવાને આતંગ કરેલા છે.

સમાજનો વિચાર કરવો જોઈએ. તેવી રીતે સાત્ત્વિક સમાજમાં વિવાહબદ્ધ સ્ત્રીપુરુષના વ્યક્તિશઃ જોશ સાત્ત્વિક જ હોય એમ કાંઈ નથી; પરંતુ, દરેક વ્યક્તિએ સમાજનિર્બંધ પાળવા જોઈએ એટલે સમાજનું સમાધાન થાય છે. સમાજનિર્બંધ સમાજની લાભ નિદર્શક છે. વ્યક્તિનું શીલ તેમજ સમાજનું શીલ સાત્ત્વિક હોય, એકનો એક રાગ હોય તે હજી છે.

પરંતુ સમાજ નિર્બંધ દરેક વ્યક્તિએ પાળી પોતાના સ્ત્રીપુરુષ સમાજના શીલ ઉપર ઘાપ પાડવાને શક્તિમાન થતું જોઈએ. સાત્ત્વિક નિર્બંધ પાળવાથી સાત્ત્વિક મનોરતિ દાયમ રહે છે. સાત્ત્વિકવૃત્તિ આરોગ્ય અને ચિરાયુષ્યનું મુખ્ય કારણ છે, તેમ સત્વજ્ઞતાવાળી વ્યક્તિ નીરોગી અને ચિરાયુષી થાય છે, તેમ સત્વજ્ઞતિમૂલકસંસ્થા પણ સુદૃઢ અને સ્થાયી થાય છે. આ પ્રમાણે સાત્ત્વિકવૃત્તિ વાળી સમાજને કાળની બીતિજ નથી. વિવાહસંસ્થા એ સમાજ-સ્થંભ સંસ્થા છે, મધ્યવર્તિ છે. મારે આવી સમાજ સ્થંભરૂપ સંસ્થા ધાર્મિકતા હોવી જોઈએ. હવે તેનું ધાર્મિક સ્વરૂપ કેવું હોવું જોઈએ? અને તે સંસ્થાને ધાર્મિક બનાવવાથી આત્મોન્નતિ અને સમાજહિત એમ બે હાર્ષ કેવી રીતે સાધી શકાય છે? તે તપાસીએ.

(૧૦) પૂર્ણ ઉત્ક્રાન્ત સમાજમાં વિવાહોદ્દેશ સામાન્યતઃ સાત્ત્વિક હોય છે; અને સમાજ નિર્બંધ પણ સાત્ત્વિક જ હોય છે. એટલે સ્ત્રીપુરુષના પરસ્પર સંબંધનો ઉદ્દેશ પણ સાત્ત્વિક અને નિર્બંધ પણ સાત્ત્વિક; આમ ઉદ્દેશ અને નિર્બંધ એમને પણ સાત્ત્વિક બનાવી સ્થિર કરે છે. આવા પ્રેમમાં ધાર્મિક સ્વરૂપ અથવા કર્તવ્યપ્રાધાન્યનું મૂળ રહેલું છે; કર્તવ્ય એ પ્રકારનાં છે. એક સ્ત્રી પુરુષ ઉભયનાં સાધારણ, અને બીજાં પ્રલેપનું વિશેષ કર્તવ્ય. એ બેઉ પ્રકારનાં કર્તવ્યમાં (૧) આત્મ સંબંધી અને (૨) સમાજ સંબંધી કર્તવ્યનો સમાવેશ થાય છે. પ્રથમ ઉભયનાં સાધારણ કર્તવ્ય કિંવા? એ પ્રશ્નને આપણે ચર્ચાએ. સ્ત્રી અને પુરુષ બેઉએ સાચે વ્યવહાર અને પરમાર્થનાં હાર્ષ કરવાનાં છે. વ્યક્તિશઃ આત્મોન્નતિ અને સામાજિક વ્યવહાર ઉત્તમ રીતે ગચ્ચાવવાને પરમાર્થનો જ ખોલ રાખતો જોઈએ. આમ પરમાર્થને અંતિમ હેતુ ગણી ઉભયે વ્યવહાર હાર્ષ તેમજ યત્ન, દાન, તપ આદિ પરમાર્થનાં હાર્ષ કરવાની જરૂર છે. આમ બે હાર્ષ સ્ત્રીપુરુષ બન્ને બન્ને સાધવા બેસે, તો તે સાધી શકાય નહિ. એટલે વ્યવહાર અને પરમાર્થનાં હાર્ષો પરસ્પર સદ્કારિત્વથી પાર પાડવાં એ સ્ત્રીપુરુષનાં સાધારણ કર્તવ્ય છે. ત્યાં સાધારણ કર્તવ્ય છે, ત્યાં સદ્કારિત્વ હોવું જ જોઈએ, ગદાચોર—સ્વર્ધર્મી વાતને કર્તવ્યમાં સ્થાન નથી; ગદાચોરનો પ્રશ્ન દક્ષ ઉપર છે કર્તવ્ય ઉપર નથી. વળી વ્યવહાર અને પરમાર્થ કિંવા ધર્મ અને તેના અનુચી અર્થ અને દાન એ ત્રણ અને ચોથો મોક્ષ આ ચાર પુણ્યાર્થ ઉભયના સદ્કારિત્વથી જ સધાય છે; એટલે તે ઉભયનાં સાધારણ કર્તવ્ય થયાં. ઉભયનાં વિશેષ કર્તવ્ય કેનાં કિંવા? એ વિચાર ઉપર હવે આવીએ. વિશેષ કર્તવ્ય વંશરક્ષણના મંત્રમાં છે. વંશરક્ષણ સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભય દ્વારા થાય છે. વંશરક્ષણને બામ છે, (૧) અપત્નીત્યાગ અને (૨) અપત્ન્યસંરક્ષણ. આ બેમાંથી પ્રથમ આમ કરતે પુરુષને સોંપેલું છે, દારણું ગર્ભોદયે પુરુષ દ્વારા જ થાય છે. સંરક્ષણ હાર્ષ કરતે અને સોંપેલું

આપણે સનાતન દિવુ ધર્મ વિરોધી અને વિધર્મીનાં અનેક દુષ્કાંડવા છતાં, અચળ અમર મુદ્ધ અને વિશાળાખામિત રહો છું, તેનું મુખ્ય કારણ એ છે કે આપણી જાત ગતના સત્ત મૂલક છે.

છે, એટલે ગર્ભસંરક્ષણ સ્ત્રીની યાચ છે. પુરુષ ખીજદાતા છે, અને સ્ત્રી ખીજધારક છે; ખીજમાં કુલના સંસ્કાર નૈસર્ગિક હોય છે. એટલે પ્રજોત્પત્તિનું કર્તવ્ય પુરુષનું છે, અને તેજ (પ્રજોત્પત્તિ) વિવાહનો વિશેષ હેતુ છે. પરંપરાથી કુલસંસ્કાર ચાલ્યા આવતા હોય, તેવાજ સંસ્કારયુક્ત શુદ્ધ કુલપ્રતિનિધિ ઉત્પન્ન કરવો; તે સમાજ સંખ્યાની કર્તવ્ય પુરુષનું છે, એ સમાજ સંખ્યા કિંવા પિતૃ સંખ્યા ઝાણ પતાવવાનું પુરુષનું વિશેષ કર્તવ્ય યથું; હવે સ્ત્રીનાં વિશેષ કર્તવ્ય કિયાં? તે કહીએ.

(૧૧) ધર્મચરણ એ સ્ત્રી પુરુષ ઉલયનો સાધારણ વિવાહોદ્દેશ છે. અને ધર્મચરણ એ વિગેષતઃ ઉત્પન્ન આત્મોન્નતિ વિષયક કર્તવ્ય છે. પ્રજોત્પત્તિ કરી કુલપરંપરા સિદ્ધ કરવી એ પુરુષનું સમાજ સંખ્યાની વિશેષ કર્તવ્ય યથું, પરંતુ ગર્ભસંરક્ષણ અને અપત્યસંગોપન પણ વંશરક્ષણ માટે આવશ્યક છે; આ કાર્યો સ્ત્રી દ્વારા યાચ છે. આ ઉપરાંત સ્ત્રીઓને વિશેષ જવાબદારી ઉત્તમ માનવંશ અને સંસ્કૃતિ-રક્ષણ પરત્વે છે, કારણ તે વિના કુલપરંપરા સિદ્ધ થતી નથી. માનવી સમાજમાં સાત્વિક સંસ્કાર પેઢીદરપેઢી સંક્રાન્ત યથા કુલપરંપરા તે સંસ્કાર જળવાય છે. એ સંસ્કારસંક્રમણ કાયમ રહે, તેટલા માટે આચાર સંખ્યાની નિર્બંધ અવરય જોઈએ, અને તેવા નિર્બંધો કુલપરંપરા પગલા જોઈએ. આ નિર્બંધપાત્રન રૂઢ યાચ છે એટલે તે કુલધર્મ અથવા કુલાચાર કહેવાય છે. કુલધર્મનું થોડું રીતે પાલન યાચ અને અપલનમાં તે સંસ્કાર કાયમ રહે તેટલા માટે કુલના આધ્યક્ષક સ્ત્રીપુરુષ ઉભય અચ્છ જોઈએ. વિવાહ પછી સ્ત્રી પતિકુલમાં પ્રવેશ કરે કે તુર્તજ “હું આ કુલની અચ્છ ધરક છું” એવી ભાવના તેણીને ધવી જોઈએ, ભાવના રખાવવી એ કર્તવ્ય જાનિતું છે; આ રીતે કુલસ્ત્રીત્વ સિદ્ધ યાચ છે. અચ્છ ધરકત્વની ભાવનાને મનમાં રિપર કરવાને એક બાબુએ ધર્મોદ્દેશની મદદ છે અને બીજી બાબુએ સમાજ તે ભાવનાને નિર્બંધ દ્વારા રિપર કરે છે; એટલે તે સ્ત્રીના સ્વધર્મમાં સમાવિષ્ટ યાચ છે. ધર્મચરણનાં કર્તવ્ય સ્ત્રીપુરુષ ઉભયનાં સાધારણ છે; તે સહકારિત્વથી પાર પાડવાનાં છે. પરંતુ સરજતાને લઇને દરેકનાં વિશેષ કર્તવ્યને ચિન્નકત કરેલાં છે, એટલે ચરિતાર્થ-સંપાદન કામ પુરુષના બાગમાં આવે છે, અને ગૃહવ્યવસ્થા સ્ત્રીની કરે છે. ચરિતાર્થસંપાદનનો પુરુષના સ્વધર્મમાં અંતર્ભાવ યાચ છે, અને ગૃહવ્યવસ્થા અને કુલસ્ત્રીત્વ સ્ત્રીધર્મમાં ગણાય છે. ખીજશુદ્ધિ દ્વારા પુરુષનો શુદ્ધ પ્રતિનિધિ ઉત્પન્ન કરવાને માટે સ્ત્રી રૂપી ભૂમિ શુદ્ધ જોઈએ; માટેજ ભૂમિની શુદ્ધિ રાખવાનું કાર્ય સ્ત્રીધર્મજ છે. શુદ્ધ ભૂમિ એટલે તે સ્ત્રી પતિસંસ્કાર યુક્ત અને અન્ય સંસ્કાર વિહીન જોઈએ. આમ શુદ્ધ ભૂમિ વાળી સ્ત્રી પતિ અને તેના કુલનો શુદ્ધ પ્રતિનિધિ ઉત્પન્ન કરે છે. વિવાહબદ્ધ સ્ત્રી, પતિ અને પતિકુલના સંસ્કાર ગ્રહણ કરે છે. જ્યારે સ્ત્રી સ્વપતિને ત્યાગી અન્ય પતિનો સ્વીકાર કરે છે, ત્યારે તે સ્ત્રી શુદ્ધ પ્રતિનિધિ નિર્મોણ કરી શકતી નથી; અને સ્વપતિ-કુલસંસ્કાર પણ પોતાની સંતતિમાં આપ્તી શકતી નથી. અને જે સ્ત્રી સ્વપતિ-કુલ ત્યાગી અન્ય પતિકુલસંસ્કાર સ્વીકારે છે, તે સ્ત્રી અન્ય પતિકુલસંસ્કાર પણ શુદ્ધતાપૂર્વક ગ્રહણ

જાતિસંસ્થા પણ સાત્વિક સંસ્કારને રિપર કરવા માટે જ છે. જાતિધર્મ તે કુલધર્મનું જરા વિકસિત સ્વરૂપ છે, એ વિચારવાન વાચકને હવે તો સ્પષ્ટ થયું જ હશે; એટલે જાતિધર્મ કેટલા આવશ્યક છે તે ખબર મગજમાં ચૂકવું હોયું જોઈએ.

કરી શકતી નથી; એટલે કે તે સ્ત્રી સાત્ત્વિક સંસ્કાર વિહીન હોય છે. તેટલા માટે જ આવી સ્ત્રી, ધર્મનું ધ્યેયત્વ અને તત્ત્વલક્ષ સાત્ત્વિક સંસ્કાર ત્યાગી અન્ય પ્રતિ સંયુક્ત થવા તૈયાર થાય છે. આવી સ્ત્રી કુલ-સંસ્કરણી અને વર્ણસંસ્કરણી માતા થાય છે. અને પરપરાયી ઉત્તરી આપતા સાત્ત્વિક સંસ્કાર બ્રહ્મ કરે છે; તેથી કુલસંસ્કરણ ધર્મને નષ્ટ કરે છે અને સમાજસ્વૈર્યને હાનિ પહોંચાડે છે. એટલા માટે આવા અનર્થથી સમાજને બચાવવા તથા ધર્મને સુરક્ષિત કરવા સ્ત્રીઓએ કુલસ્ત્રીત્વરૂપ ધર્મ ઉત્તમ પ્રકારે પાળવો જોઈએ. પિવાહથી પુરૂષે વ્યવહાર અને પરમાર્થ સ્ત્રીની સહાયથી સાધવા જોઈએ. કુલપરંપરા ચલાવવાની જવાદારી પુરૂષને માયે છે, અને સ્ત્રી તેની વ્યવહાર અને પરમાર્થસાધનામાં મદદગાર છે. આત્મોન્નતિના કાર્ય સિવાય સ્ત્રીને સ્વતંત્ર કાર્ય બીજું એક મુદ્દલ નથી.... ધાર્મિક કાર્ય સહધર્માચરણથી સધાય છે, અને આર્થિક અને શામિક કામમાં સ્વતંત્રતાનો પ્રશ્ન જ નથી; કારણ તે ધર્મના અનુષંગ તરીકે સાધવાનાં છે. તેમ જ સ્વતંત્ર કાર્યભાવિ ઇતિહાસવાચક સ્ત્રીને અનાવશ્યક છે; કારણ બાલ્યાવસ્થામાં તે પિતાના આશ્રય નીચે રહે છે અને તદનંતર પતિના આશ્રય નીચે તેને રહેવાનું છે. કન્યાદાનવિધિ ધાર્મિક વિવાહનું અંગ છે; અને ત્યાંથી જ ધર્મનાં બીજ સ્ત્રીમાં રોપાય છે. આથી કાંઈ પણ પ્રકારે આત્મોન્નતિને આવશ્યક નીતિ સ્વાતંત્ર્યને બાધ આવતો નથી. આ રીતે ધાર્મિકવિવાહથી “કુલસ્ત્રીત્વ” ઉત્તમ પ્રકારે પાળવું જોઈએ. સ્ત્રીનું ધાર્મિક કર્મજીવ અને સ્ત્રીનો વિશેષ ધર્મ છે. વિશેષ સ્પષ્ટતાથી કહીએ તો “આજન્મૈક પતિત્વ પાળવું” — એ સ્ત્રીનો અત્યુત્તમ ધર્મ છે; અને તે સમાજહિત, તથા આત્મોન્નતિ એટલે વ્યવહાર અને પરમાર્થ ઉભય સાધક છે. ડું. અપૂર્ણ.

પરમાનન્દ શર્મા. (રાણપુર.)

ડું સ્ત્રી રૂપી કુલધરતને મળ બનાવતી કુધારકાની છટ તથા પક્ષગીની લગ્નો, આર્થ સમાજના સ્વામી દયાનંદે સાત્ત્વિક વેદને તામસ જુદિથી મર્યાદા કરેલી નિયોગપદ્ધતિ, તથા પુનર્વિવાહની છટ; એ બધાં સ્ત્રીરૂપી જ્ઞાને અશુદ્ધ બનાવી પ્રજા વર્ણસંસ્કર બનાવવાનાં સાધનો છે. અને તે ધર્મને નષ્ટ કરે છે અને દરશે, પ્રજાને રાજસ અને તામસ ઇતિવાળી એટલે આત્મોન્નતિ રહિત, વિપાસકન અને વ્યભાષુષિ બનાવે છે અને બનાવશે.

વિશુદ્ધ અને સાત્ત્વિક ધર્મ-નિર્દેશક વેદરૂપી પ્રકાશને પણ આર્થસમાજના સ્વામી દયાનંદે પોતાની તામસજ્ઞાનદષ્ટિથી તામસકાવ્યગ્રેરક જોયો. શું ધર્માદર્શરૂપ વેદ અધઃપતનના કારણરૂપ, શુદ્ધધર્મનાશક, વિષયોદિષ્ટ નિયોગ અને પુનર્વિવાહ જેવા વ્યભિચારધર્મક અનાચારો પ્રતિષ્ઠાન કરે? કદાપિ નહિ ત્રણ કાળમાં પણ નહિ, વેદ સ્વયં સત્ત્વનિધિ છે; તેમણે આપું હોયું સંભવે નહિ અને છે પણ નહિ એ નિષ્કપ વાર્તા છે.

અત્યારે બ્રાહ્મણોમાં બ્રાહ્મણત્વ, ક્ષત્રિયમાં ક્ષાત્રત્વ, વૈશ્યમાં વૈશ્યત્વ, અને શૂદ્રમાં શૂદ્રત્વનો જે ક્રાંસ જોવામાં આવે છે, જેટલા પ્રમાણમાં પ્રતિત થાય છે; તેટલા પ્રમાણમાં બીજ અને જ્ઞાનીની અશુદ્ધિ કાર્ષ પણ કારણથી યજ્ઞેલી હોતી જોઈએ-એ નિઃસંશય વાર્તા છે. હવે પણ દેશની ઉન્નતિ કરવાની છબ્બા રાખનારાએ અન્ય માર્ગે નાપાયાદાર ખોટી દસામણ ન કરતાં... દેશમાં આધ્યાત્મજગતોષક બ્રાહ્મણત્વ, વ્યાપાર ઉદ્યોગ અને કૃષિ-કર્મથી દેશને ઉન્નત કરવાને વૈશ્યત્વ, સેવાના દિવ્ય માર્ગને અનુસરનાર પ્રાચીન શૂદ્રત્વ

“આર્યસમાજની ગતિ” !

એ વિષે પડિત છુદ્દનલાલના વ્યાખ્યાનનો ખુલાસો:—
જેવી મતિ તેવી કૃતિ અને જેવી કૃતિ તેવી ગતિ.

જે કેળવણી અને વિચારશીલ મનુષ્યોએ પંજાબ, સહ્યદ્રપ્રાન્ત, વગેરે સ્થળના આર્યસમાજને અને આર્યસમાજીઓને જોયા છે, તેઓ તો ખુલ્લી રીતે કહે છે કે— આપણા મુબાદિલાકાના આર્યસમાજીઓ તો તેઓની આગળ કશી વિસાતમાં નથી તો પણ જ્યારે આપણા અહીંના આર્યસમાજીઓને તેમની હાનિકારક ખામીઓ નગમ કે ગરમ રીતે કહેવામાં આવે છે, ત્યારે તેઓ ઝાડ ધઈ જાય છે પરંતુ ધર્મસુધારણા એક અપ્તગ તરીકે પણ “આર્યસમાજ” એ એક બધકર નિષ્ફળતા અથવા દુષ્ફળતાની ભૂતિ છે, એવું જેના ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય—એવાં જાહેર વ્યાખ્યાનો આર્યસમાજ સરચાઓની અને તહેવારોની ઉજવણીઓ ઉપર થવા લાગ્યા છે, તે ઉપરથી જ સ્પષ્ટ સમજાય છે કે જુની સનાતન સરચાઓને જ તેઓના સ્વસ્થક્ષણ જાળવી રાખીને સુધારે કરવામાં આવે અર્થાત્ દોષો દૂર કરવામાં આવે, તો જ વાસ્તવ ધર્મસુધારણા યદ્દ દેશની પ્રજાને આ દોષ અને પરદોષ સુધરે—એવો જ અમારા શ્રીશ્રેષ્ઠ સાધક અધિકારી વર્ગના મૂળપુરુષ આચાર્યવર્મ શ્રીમન્મુસિહાચાર્યજીનો ઉપદેશ તે જ ખરો છે, એમ સિદ્ધ થાય છે.

હાલમાં “આર્યસમાજની ગતિ” એ નામનું વ્યાખ્યાન મેરઠ કે જે આર્યસમાજીઓનું એક મથક ગણાય છે, ત્યાંથી આર્યસમાજના પક્ષના જ એક પડિત છુદ્દનલાલ સ્વામીનું કરેલું ખંદાર પડયું છે તે વ્યાખ્યાનમાં સિદ્ધરાખાદના ગુરુકુલના ઉત્સવ વખતે આપવામાં આવેલા પડિત મજકુરના વ્યાખ્યાનનો આશય પ્રગટ કરેલો છે.

હવે પડિત શ્રી છુદ્દનલાલ સ્વામી કહે છે, તે અમારી જાણ પ્રમાણે અને જણાવવા માગીએ છીએ. પડિત છુદ્દનલાલ સ્વામી એ અમારા જાણવા પ્રમાણે આર્યસમાજને પોતાના મહારથી તરીકે સનાતનધર્મની સામે લડવા મોકલેલા પડિત તુલસીરામ સ્વામી કે

અને બધા ઉન્નતિમાર્ગનું રક્ષણ કરનાર ક્ષાત્રત્વ વધારવાને પ્રાચીન શાંતિવ્યવસ્થા, ભતિ-ધર્મ, અને વિવાહપદ્ધતિ જ દાખવ કરવાના પ્રયત્ન મદદ કરવા જોઈએ. પણ ગુણકર્મના નામે વર્ણવ્યવસ્થાનો ખીચડો, સ્ત્રીત્વ રહિત સ્ત્રીઓ અને ધર્મજ્ઞાન રહિત પુરૂષો થયા છે, તેમ કેટલીક સ્વાર્થસાધુ માનવાનભિષ્ટુ વૈભવાસકત વ્યક્તિએ પોતાની કપોલકલ્પિત કલ્પનાને ધર્મનો નામ માત્રનો ઓપ ચડાવી—ગીતેટ લગાડી સમજેન્નાતિ અને આત્મોન્નતિપ્રદ તત્ત્વ-વિદિન કાદેલા ધર્મોના અનુસરણથી જ આપણી અવદશ થયેલી છે આપણા દેશમાં આવાં પાખંડો પ્રસરી છે, તેટલા પ્રમાણમાં આપણી અવનતિ થઈ છે, અને હવે પાખંડ પ્રસારો તેમ ધરો સનાતનધર્મથી વિમુખતા એ જ દેશની અવનતિનું કારણ છે, છતાંપિ તેને દેશેષ્યનું સાધન, કહી દેશોન્નતિને નામે ગાડા બનેલાઓને જરમાવી જે લોકવચન કરવામાં આવે છે, તેનું પ્રાયશ્ચિત્ત તેવા સ્વાર્થસાધકોએ કરવું જ પડશે—છુટકો થવાનો જ નથી. તત્રી,

જેમના દેહાન્ત થોડા જ માસ ઉપર થયેલો છે, તે જ પંડિત તુલસીરામચાર્મિના સર્ગ બાધ થાય. જે અમારૂં આ માનવું હવે જરૂર હોય તો તે જોઈ સુધારવા અમે તૈયાર છીએ. વળી પંડિત છુદ્દનલાલ સ્વામી આર્યસમાજ અને તેના સ્વામીજી દયાનંદ માટે ખૂબ માન ધરાવનાર છે-તે તેમના લખાણ ઉપરથી જ જણાય છે. આવા માણસો પણ જ્યારે આર્યસમાજની ગતિ માટે શોકના દેહગારો દાઢે છે, ત્યારે આર્યસમાજ અને આર્યસમાજીઓની ડકાંસમાં કાંઈ પણ તત્ત્વ હોય એમ માનતાં સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરવાને શક્તિમાન મનુષ્યો વધી લે, તો તે બ્યાજખી જ ગણાય.

પંડિત છુદ્દનલાલસ્વામીને આર્યસમાજની ગતિ જોઈને જે શોક થાય છે, તે સકારણ છે તોપણ પંડિત છુદ્દનલાલ સ્વામી બાહ્ય છે, તેથી તેમને થતા શોકમાં તેમને સાન્ત્વન આપવું તથા જે બની શકે તો તે શોકના નિવારણનો ઉપાય બતાવવો, એ અમારૂં બહુ કૃત્ય સમજીએ છીએ—અને તે ખરા અંતઃક્રમપૂર્વક સમજીએ છીએ. પંડિતજી ! આર્યસમાજની ગતિ જોઈને આપને જે શોક થાય છે, તેમાં તો આપને સાન્ત્વન આપવાને અનેક આર્યસમાજીઓ અને અમારા જેવા સનાતનીઓ પણ આગળ પડી અને શોક નિવારણના ઉપચારો પણ સૂચાશે; પણ અમારા ધમને અને અમારા દેશને જે હાનિ આર્યસમાજ અને આર્યસમાજીઓએ પહોંચાડી છે અને પહોંચાડે છે તેનું સાન્ત્વન અને તે હાનિયો દૂર કરવાનો ઉપાય અમારા ભક્તહિતાર્થ અવતાર લેનાર પરમેશ્વર સિવાય કોઈ આપે તેમ નથી. હશે, જેવી પરમેશ્વરની મરજી !

પરંતુ પંડિતજી છુદ્દનલાલજી ! આપના મહાશય સદયથી જે પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે કે:— “આર્યસમાજની ગતિ કયા દુર છે? સગર આગે કયા હોગી?” તેના ખુલાસો આપને શોક અને શાસ્ત્રને અનુસાર એજ છે કે:—“આર્યસમાજની જેવી મતિ તેથી કૃતિ, અને જેવી કૃતિ તેથી ગતિ થઈ છે અને થશે. આપ પંડિત થઈને આ રેતીઓ કાંતનારી ડોશી જે તલ સમજે તેવું સહેલું છે, તે પણ કેમ સમજી શકતા નથી? આ પણ એક આશ્ચર્યની વાત છે! પણ તેમ તમારો દોષ નથી, આ સંસારના જીવ માનના રવબાવ જ એવો છે કે, તેઓ દુઃખને રડે છે, પણ દુઃખની નિવૃત્તિનાં કારણને શોધી લેતા નથી તથા દુઃખની પ્રાપ્તિનાં કારણોને શોધીને દૂર કરતા નથી.” આર્યસમાજના આરંભક સ્વામી દયાનંદમાં ધર્મપ્રવર્તકની કાંઈ પણ યોગ્યતા નહોતી, અને આર્યસમાજમાં તો કોઈ પણ જાતની સંસ્થા તરીકેની યોગ્યતા નથી જ, એ વાત ઘણી જલ્દીથી જણાઈ ઉઠ્યા છતાં પણ પોતાના વાદના મિથ્યાભિમાનથી પંડિતો તેમજ બાહ્યુઓ પોતાનો તાણુઓ ઉઘાડી ઉઘાડીને “હાય ! દોસ્ત” કહે, તો તેથી દિનપ્રતિદિન ગતિ સુધરે તો નહિ, પણ ઉલટી ગતિ મળે-તે પ્રમાણેજ થયું છે અને હવે પછી પણ થશે તેમાં શોક કરવાથી હવે કાંઈ વળવાનું નથી. જેવું ખીજ હવું તેવું જલ્દી થયું છે, અને જેવું જલ્દી થયું છે તેનું જન પણ તેવું જ થશે, એમાં શોક કે આશ્ચર્યનું કારણ કાંઈ પણ નથી.

પંડિતજી તેમના પ્રસ્તુત વ્યાખ્યાનમાં કહે છે કે:—“સન ૧૮૮૫ મે, જૂન એકે હોટાસાં ટ્રેક્ટ દેખા યા ઉસકા નામ મસાધ્ય ચિકિત્સા યા.....ઉસમે સિખાં યા કિ આર્યસમાજ અને તો નમસ્તેકે સિંધાય સંધ્યા અકિલોત્ર બલિ વૈશ્વદેવાદિ પંચમહા-યજોર્કો નહિ કરતે. વેદોકો પદના પદના સ્તના સનાના જે આર્યોકો પરમકર્ત્વ્ય હૈ હસે હોડ અન્ય હી જોડોડામે” જી લગતે હૈ. છતાં હિ ઉસ પુસ્તકકા આશય યા”

આ ઉપરથી એ તો સ્પષ્ટજ છે કે જ્યારે આર્થસમાજના સ્વામી દયાનંદજી તો જાણ થયેલા હતા, તે વખતે પણ આર્થસમાજોની આવી અધોગતિ શરૂ થઈ હતી, તો પંડિતજી અને તેમના જેવા બીજા આર્થસમાજના જુડા નીચે કુચ કરનાર વિદ્વાનોએ વિચારવું જોઈતું હતું કે, આનું કારણ શું ? પણ તેવું કારણ ત્યારે તો કાંઈએ વિચાર્યું નહિ. અને આર્થસમાજ અને તેના સ્થાપક ને સ્વામી દયાનંદના નામથી વ્યામોહ પામીને તથા પોતે કાંઈક અવનવું કરે છે એવી પશ્ચાન્નિમાનની ધુનમાં ચઢીને જુવનાના સ્વભાવવાળી પ્રજાને વધારે ભૂલવણીમાં નાખી. અવળત આર્થસમાજના આદિ વીર બ્રાહ્મણકુળ-જાણી પંડિતવર્ચ શ્રી હીમચંદ્ર શર્મા અને સ્વામી શ્રી આધારામજી સાગર વગેરે વિદ્વાનોએ દયાનંદી સંસ્થાનું પોષ પહેલેથી જાણી લીધું, અને તરત જાણીનેજ તે સંસ્થાનો તેમણે ત્યાગ કર્યો તથા જનસમાજને એ આર્થસમાજ કળણની સામે ચેતવણી આપીને સત્ય ધર્મ અને પ્રજાતંત્રનું રક્ષણ કરી લોકોપકાર કર્યો. તેને માટે એવા સત્યપ્રિય અને દુરાગ્રહ રહિત મહાપુરુષોને ધન્યવાદ ધરે છે પણ બાકીના પંડિતો તો જાણતાં કે આજ-ણતાં આર્થસમાજ અને તેના સ્વામી દયાનંદના ખરી બપોર જેવા દેખાતા દોષોનો પણ બચાવ કરવાનો ધંધો, પ્રેટ કે પ્રતિજ્ઞાની ખાતર કે પક્ષગ્રહની ખાતર ઠેઠ સુધી લેઈને બેઠા છે-તે વાત કોની અજાણી છે? હાલ લગી જુઓ તો પણ જણાશે કે, પંડિત શ્રીબાળકૃષ્ણશર્માને પણ આર્થસમાજ તરફથી મળતા પગાર અને કુળપતિની પોકળ પદવીએ એટલી બધી માઠી અસર કરી દીધી, કે તે ત્રિવેક વિનય અને વંશને પણ છેક વિસરી જઈ “બ્રાહ્મણી સંપ્રદાયના કુપની” સુધી ઉતરી પડ્યા. તેમજ પંડિત તુલસીરામજી કે જે આ પ્રસ્તુત પંડિત છુદ્દનલાલજીના સગા બાઈ થાય, તેમણે પોતાના અંતકાળ લગી દયાનંદી તિમિરને પ્રકાશરૂપ દર્શાવવાને દુરાગ્રહમય પ્રયાસ આજુ રાખ્યો હતો. એ જ પ્રમાણે બીજા એક કરતાં વધારે વિદ્વાનો હરેક પ્રકારની પોતપોતાની લાલસાઓને લીધે “આર્થસમાજ”ને નામે ચાલતી મિથ્યા તથા હાનિકર પ્રવૃત્તિને તેના સ્વામીજી દયાનંદના નામને ઝોયે હુલાવીમહલાવીને ચલાવી છે અને હજુ પણ ચલાવે છે. તેથી આર્થસમાજની ગતિ આવી અધમ થઈ છે અને યશે. પંડિત છુદ્દનલાલજી સ્વામી પોતે પણ આર્થસમાજના સ્વામી દયાનંદ ઉપરના વ્યામોહથી ક્યાં છુટા છે ? તેઓ આર્થસમાજના સ્વામીજી દયાનંદ માટે કષ્ટતાં પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં જ લખે છે કે:—“સ્વામી દયાનંદ અગ્રેજ-કે અક્ષર જી ન જાનતે ચે, ફારસી અરબી નહિ જાનતે ચે, પરન્તુ વેદાર્થ મેં શ્રુતપ્ત ચે સ્મૃતિયોકે શાસ્ત્રકે જ્ઞાના ચે. હમ નહિ સમજતે કિ ઉનમે કયા કમી થી ?...”

ખરૂં જોતાં પંડિત છુદ્દનલાલજી આર્થસમાજના સ્વામીજી દયાનંદ માટે આટલી બધી માન્યતા હજુ લગી શા કારણથી રાખી રહ્યા છે અથવા દર્શાવે છે ? તે હરકોઈ સ્વતંત્ર વિચારકને સમજાય તેમ નથી. પણ જેઓ હિંદુઓના વેદાદિ શાસ્ત્રસાહિતા બ્બહતું સ્વરૂપ કાષ્ઠક અશે પણ સમજવાની ચોખ્ખતા ધરાવે છે, તેઓ તો આર્થસમાજના સ્વામી દયાનંદનાં વેદબાથો અને બીજા લેખો જોઈને તરતજ સમજે એમ છે, કે સ્વતંત્ર વેદબાધ્ય કરવા જતાં દયાનંદજી હજારો રથલે ગોઠમડાં ખાઈ ગયા છે, અને પેલા મિયા જેમ “હુમ છી ડીચ” બનવા ગયા હતા તેવું થયું છે. તેમ સ્મૃતિયોના અર્થ કરવા જતાં પણ દયાનંદજીએ રેતીના મણમાં મગરના જેવો અથવા દરિયામાં ઉઠના જેવો વેસ બજાવ્યો છે, અને સાધા-

રણ વ્યાકરણ જેવા વિષયમાં પણ તેમણે પગલે પગલે ધ્યાન નમઃ જેવું કહ્યું છે. તે છતાં પણ પંડિતજી હુદનસાલજી કોણ જાણે શાએ હેતુથી દ્યાન દેહને વેદમાં વ્યુત્પન્ન અને સ્મૃતિશાસ્ત્રના ચાતા લખે છે ? ! વિદ્વાનોમાં ગણાતા માણસોની પણ આવી પ્રકૃતિ તે જ આર્યસમાજની મતિ હતી; અને તે મતિ અનુસાર જ આર્યસમાજની કૃતિ થાય અને કૃતિ પ્રમાણે ગતિ થાય, તો પછી તેમાં પંડિતજીએ કોઇ પ્રકારે તે ગતિ ઉપર દષ્ટિપાતં કે અશ્રુપાત દરવાની જરૂર નથી—કેમકે એવી ગતિ થાય એ સ્વાભાવિક જ છે. છતાં પણ કોઇ દારણથી પંડિત શી હુદનસાલને આર્યસમાજની આ અધમ મતિ યવોનાં દારણોની શ્રેણિ સમજાતી ન હોય. તો અમે તે પંડિતજીથીની આગળ નિવેદન કરી તેઓથીની સેવા બળવવાની રજા લેઇએ છીએ.

સહ્યા મોટા હર્ષાભ્યની વાત તો એ છે, કે દ્યાન દેહના આપાત—રમણીય નિઃસ્પર્શતાવાળા ઉપદેશથી, પંડિતજીએ જેમની નામાવળિ આપી છે તે નિસાન દેહ વગેરે વિદ્વાનો મોહ પામી ગયા છે, અને દ્યાન દેહ કોણ છે, તેનો પુરો તપાસ કર્યો વિના જ દ્યાન દેહને બ્રહ્મણ માન્યા અને મનાવ્યા, તથા તેમણે વેદ અને શાસ્ત્રોના દરેલા સ્વચ્છંદી અર્થ કિંવા અનર્થને વખાણી વખાણીને અગાનમાં દૂબલી પ્રગળે એકર અધિક ડૂબાડવાની પ્રતિષ્ઠા કરી. દ્યાન દેહ બ્રહ્મણ નહોતા એમ બહુ પ્રતિષ્ઠિત પુરોના પ્રમાણથી નિઃકળી આવ્યું છે, છતાં તે ઉપર દાંકપિછોડો કરી તેમને બ્રહ્મણ કરાવવાને જે પુરાવો ઉગ્રો કરીને ટેલાએકોએ હાલ થોડાક વખતથી પ્રભુ આગળ મૂકેલો છે; તે પુરાવો તેના સ્વગત સંદિગ્ધપણાથી અને વસ્તુમતિથી જ કેવળ લુપ્ત પડી જાય છે. દ્યાન દેહની દ્વાપતી વખતે જ એ વિદ્વાનોએ તેમનાં જાતિકુળનો પોતો લગાડ્યા વિના જ તેમને બ્રહ્મણ માની લીધા, અને તેમણે દરેલા વેદના મનરૂ અર્થને માનવા મનાવવાની અનર્થરૂપ પ્રતિષ્ઠા કરી છે; તો પછી હાલ આર્યસમાજની અવગતિ યદ છે તેમાં દંધ આશ્ચર્ય કે એવ પામવા જેવું રહેતું નથી.

જો દ્યાન દેહએ વેદના સ્વતંત્ર અર્થ કરવાનો યત્ન શુદ્ધ બુદ્ધિ જ માંડયો હોત, અથવા જે શુદ્ધ બુદ્ધિથી તે યત્ન આરંભ્યો હોત, તે જ શુદ્ધ બુદ્ધિ કેક લગી કાપગ રહી હોત; તો જેમ વિદ્વાર પંડિતામણી શ્રી ભીમસેનશર્માને શાસ્ત્રાવલોકનની વૃદ્ધિ સાથે વેદ અને શાસ્ત્રોના વ્યૂહ પ્રમાણે અર્થ સમજાયા અને ખરી સમજણ તેમને પડી. તે જ પ્રમાણે દ્યાન દેહ અને તેમના સંગીઓની બુદ્ધિએ મહાભિમાનની સાથે કાચી વચમાં જ બાજલજન કરી લીધો, અને તેથી અભિનિવેષરૂપ દુરામદી સંતાનની પરપરા વૃદ્ધિ પામી તેથી જ આર્યસમાજની આવી ગતિ થઇ. આ બાજલનો એક દાખલો લેઇએ—

સંધ્યાની વિધિ વિશેષ આપણે ગિચાર કરીએ. સંધ્યાની વિધિ વેદપરંપરે અને શાખાપરંપરે પુરાતન કાળથી સનાતની ઋષિઓએ અપેક્ષી છે; અને તેના સંમદો પણ વિદ્વાનોએ દરેલા છે. તેમાં આવતા વિનિયોગો પોતાને નદિ સમજાયાથી પોતાના સ્વતંત્ર અર્થ પ્રમાણે કલ્પના કરી સંધ્યાના મંત્રો બદલવા જેટલી ઉદ્ધતાઇ અથવા કુદ્ધતા જે પ્રાકૃત મનુષ્યે સંસ્કૃત ભાષાના ભાગાતુટા જ્ઞાનની ખુમારીમાં આવીને કરી, અને તેની આ ઉદ્ધતા અને જે વિદ્વાનોએ ઋષિત્વ અને મહર્ષિત્વ દહીને વખાણ્યો અને વખણાવી; તે ઋષિ અથવા મહર્ષિ અને તેમના સંગી પ્રવર પંડિતોના અનુયાયીઓ પોતાની મરજી પ્રમાણે વર્તી સંધ્યા કરે કે ન કરે, વૈશ્વદેવ કરે કે ન કરે, સોમ્યાર પાળે કે ન પાળે, શાસ્ત્ર અને

બ્રાહ્મણ વિશે પૂજ્યભાવ રાખે કે ન રાખે; તેમાં પડિત છુદ્દનલાલજીએ ખેદ કરવો કાંઈ પણ ઉચિત નથી. અટાપટાવાળી આમડી માત્રથી બિચારીના બચ્ચાને કોઈએ શેર-(વાધ) જાણીને યાજીને ઉછેર્યું હોય, અને તે દોષ વેતના કદથી મોટું ન થાય અને ગર્ભનાને બદલે મિયાંઈ મિયાંઈ કરે, તો તેમાં નિરાશા કે આશ્ચર્ય ઉપજવાનું કારણ છે? નહિજ. પુરાતન કલ્પ અને વિધાનના ક્રયોને વેગળા મૂકી મરજીમાં આવે તેમ જ અગ્રેસરો અને નાયકો સંધ્યા વગેરે નિત્યકર્મની વિધિઓમાં અને મંત્રોમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા લેઈ પડે, તેમજ સરકારની વિધિઓમાં પણ મનસ્વીપણે મોકળા રહેવા માગે; તેઓના અનુયાયીઓ તે વિધિ કરવા ન કરવામાં પણ મનમોજી થઈ સ્વેચ્છાચારી પ્રવૃત્તિ રાખે, તો તેમાં પડિત છુદ્દનલાલજીએ છુદ્દા રહેવાને માટે તૈયાર થયેલા આર્થસમાજીઓ વિશે આવો જાણપો કરવાની જરૂર નથી.

પડિતજી છુદ્દનલાલ હાલના આર્થસમાજીઓ કરતાં આજથી પચીસ વર્ષ ઉપરના આર્થસમાજીઓ વધારે સારા હોવાનું જણાવતાં લખે છે કે—“ઇસ સમયકે અર્થોકો ઔર ઉસ ૨૫ વર્ષ પૂર્વે કે અર્થોકો બી બડા બેદ હૈ. ઉસ સમય જો લોક નામ લિખાતે થે વહ ૧૦ નિયમોપર હસ્તાક્ષર માત્ર એસે હિ નહિ કરતે થે જેસે આજકલકે યાધા ખૂડી મોકે દાન સમય (કરતે હૈ.) * * * *”

* કિન્તુ બહુત સમજખૂઝ કર હસ્તાક્ષર કરતે થે, દુકા પીના છાડતે થે, નાગરોકા અબ્યારા કરતે થે, ઔર રિશ્ત છાડતે થે; પ્રેમકા નિયમ સત્ય બાવણુ મત શીખતે થે. સંધ્યા શીખતે થે. હવન કરતે થે તબી તો ઉનકા માન બી બહુત યા.”

અમો પડિતજી છુદ્દનલાલજીને આ બાબતમાં પણ તેમની બ્રાહ્મણગતિ પ્રત્યે માનપૂર્વક સવિનય જણાવવા માગીએ છીએ કે—“આ બાબતમાં તો એ પડિતજીએ અભિપ્રાય બાધવામાં જૂલજ ખાધી છે. દુકા પીવો કે બીડી પીવી એ દૂપણરૂપ છે, રૂષત-લાંચ લેવી એ પાપ છે-વગેરે વિચારો કાંઈ દયાનંદજીના કે આર્થસમાજના નહોતા; એ તો નામદાર ઈંગ્રેજ સરકારે દાખલ કરેલી તાજ કેળવણીના સરકારરૂપ એ વિચારો અને આચારો હતા. તેમાં ઈંગ્રેજ સરકારે દાખલ કરેલા કેળવણી ખાતાની રચનાતમાં શિક્ષકો તરીકે કામ કરનાર સૌએ એંશી-ટકા બ્રાહ્મણો હતા, અને તેમાં પણ મુખ્ય મહેતાજીઓ તો બ્રાહ્મણ જ હતા; અને તેઓ બીડી અને દુકાને માટે અજીગ્યો ધરાવતા હોવાથી પોતાના નિશાળીઆઓને પણ એવી ગંદી ટેવોથી દૂર રહેવાને શિક્ષણ આપતા. જે આર્થસમાજમાંજ હોકાથી દૂર રાખવાનો ગુણ હોત, અથવા આર્થસમાજ યનાસઓ એવાં વપસનથી દૂર રહેવાની વળણવાળાં હતા-એમ કહી આર્થસમાજનો મહિમા જણાવવા માગતા હોય, તો તે તર્કન ખોટું છે. કેમકે આર્થસમાજના આદમ સ્વામીજી દયાનંદ પોતેજ રૂપાની નેહમુનાલવાળો હોકા રાખતા ને પીતા-એમ આપણે એક કરતાં વધારે લેખોમાં વાંચ્યું છે. તો એ સમયની કેળવણીના પવન પ્રમાણે અનુસરતા અને તેમાંના ઘણાકને સમાજની છાયા અને સમાજને નામે પ્રવૃત્તિ કરવામાં મમતા અને માન બાસે એવી આપાતર-ગણીયતા તથા નૂતનતા હોવાથી આર્થસમાજના મોટા માણસોમાંના કેટલાક બળતા તથા નવપ્રજાજિભાનથી આગળ પડતો ભાગ લેતા, તેથી એ કાંઈ “આર્થસમાજ” તો પ્રભાવ સાધીન થતો નથી. પણ તે સમયના નવશિક્ષિત અને નવસંસ્કૃત પ્રભાવથી તે “આર્થ-

સમાજના સારા દેખાતો હતો. "આર્યસમાજ" પ્રથમથી નવચલકોને ખેંચવાનો ઉદ્દેશ રાખેલો હતો. તેજ ઉદ્દેશ અઘાપિ પર્થત "આર્યસમાજ" રાખી રહેલો છે; અને તેથી આજણ શિક્ષકોના યુગ નતો રહી ખીચડીયા શિક્ષકોના યુગ-આવવાથી અને આ ખીચડીયા શિક્ષકોમાંના ઘણા ખરા ચિરંટ સિગારેટના બકત હોવાથી જે કે હુકાથી તો વેગળો રહે છે, પણ ચિરંટ સિગારેટને તો પોતાની સાચી સાથી તરીકે પાસેના પાસેજ રાખે છે. અને દેશ કાળ પ્રમાંણે શાસ્ત્ર કેરવવાની મુનસફીનું મુંઝવ્યાન દણ રોપી ગયાં, તે ઉઘી વૃક્ષ મધ્ય કાલીપુલોને ફળ આપ્યાં તેમાં હુકા મીમાંસા કરી આર્યસમાજના પ્રથમ હુગને સારો, કહેવો એ તો પડિતોના ભોળાપણા સિવાય બીજું કંઈ નથી. અરે જોતાં એક મધેડાનું બંધુ પણ નાનું હોય છે, ત્યારે તે કાંઈક સુંદર લાગે છે, પણ તે મોડું. યતાં પોતાનું અણુષક રૂપ પ્રકાશે છે, તેમાં સુદ્ધિમાન-માણસે આશ્ચર્ય પામવાનું નથી. વળી કેળવણીને પ્રતાપે તે વર્ણતે આર્યસમાજનો એક સાધારણ મેમ્બર પણ હુકા માટે બુગુપ્સા દર્શાવેલો. અને હાલ પ્રાંટી મોઢામાં ધાલી બંજરમાં ફરે, તે જ આર્યસમાજનો પ્રખર દુરંધર પોરી ગણાય-એવો જમાંનો આવ્યો છે. તેમાં પડિતંજ છુંદનલાલજીએ આ છુટા છેડે મહાલવાના જમાંનાની આડે આવવું-એ તેમનું પાંડિત્ય હાલના આર્યસમાજ તો માનવાના નથી; અને તો એમના ઉપદેશને અમૂલ્ય સમજીએ છીએ.

વળી આરંભક સમયમાં આર્યસમાજમાં મોટા મોટા રાજા રાણાઓ, અને અધિકારીઓ વગેરે હતા; તેથી પડિતંજ તે સમયના "આર્યસમાજ"નો પ્રતાપ સમજી છે. પણ તે તેમનું સમજવું ભૂલભરેલું છે. એક દાખલા તરીકે દેલાસવાસી મહારાણાશ્રી સંજનનાંસિંહજી ઉદયપુરની આજ્ઞાત વિચાર કરીએ. પરંતુ શ્રીષ્ઠકલિદ્વાય નમઃ વગેરે પોતાના લેખોને મંચાણે લખીને દયાનંદજી બહુશી જેવો વેશ રાખી મોટામોટા રાજરાણાઓને છેતરી મોહમાં ખેંચતા હતા. પણ જો એમની માયાવી નજા ખુલ્લી પડી, જાત ત્યારે તો પંછી કાઢી પણ એવા પ્રવિશિત પુરૂષો દયાનંદજી અને તેમના સમાજ સાથે રહેત નહિ. છેવટે "આર્યસમાજ" પોતાનું અણુષક રૂપ પ્રકાશ્ય છે, અને તેથી કાંઈ ગોરવવાળા વ્યક્તિઓ હવે તેમાં નજાતી નથી; અને આર્યસમાજનો પ્રભાવ હવે રહ્યો નથી. એવું જ દયાનંદજી પર પૂર્વજોના વંશનાર પડિત છુંદનલાલજીને જણાય છે તે વ્યાજની છે. હાલ અર્થ અને કામમાં આસક્તિવાળા માણસો જ ઉપરથી દમામ માત્ર કરીને આર્યસમાજની અધોગતિ કરનાર થયા છે-એવું પડિતંજના લેખનું તાત્પર્ય પ્રકર છે. પૈસાઓનો ઉપરોણી દરકાંઈ કળ બળ ને જીવ વાપરીને કરવા તથા દેશનીયાકેળવણી આપી જલસા કરી તુંડ મીનજી અને આર્યવને રસાતળમાં ધાલનાર યુવાનીઓ વાહાવંદ્યોવંદ્યા જેવા પંકવી દોલ વગાડતું, કે અને દેશના દાર અને ધર્મોદાર કરીએ છીએ-એવો ઘાટ આપણે આર્યસમાજજોનો હાલ પ્રત્યક્ષ જોઈએ છીએ. એ જ વાત પડિતંજ છુંદનલાલ પણ ધ્વનિથી તેમના પ્રસ્તુત આખ્યાનમાં જણાવે છે.

આ બાબતમાં પણ અમે પડિતંજને આશ્વાસન આપતાં કહીએ છીએ કે: "દયાનંદજી પોતે પણ ધર્મ અને ધર્મોપદેશને તો એક જુરખાણે ઉપર ઝોટેલાં હતાં. પરંતુ એમણે પણ અર્થ અને કામ ઉપર જ ચોટ રાખેલી હતી-એ એમના જીવનચરિત્રના આચરણ ઉપરથી તથા તેમના ઉપદેશમાં રહેલ પોલીટીક્સ (રાજખટપટના)-તત્વ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજના નેમ છે. દયાનંદજીને દેશની ધર્મરહિતતા કર્તા ધનરહિતતાનો કોલાહલ વધારે ખમતો.

दिवादिथा प्रकट भवतु सत्तातनधमवतु एक वीर उज्जयिनी मासिक

મહાજ્યોતિઃ (માસિક પત્ર)ની અનુક્રમણિકા.
સંવત ૧૯૭૭ના ક્રિસ્ટિક અને સોળશીર્વ-નવેમ્બર, તથા ડીસેમ્બર સુધી
મકાશ્ય.

- ૧ શ્રી મહાજ્યોતિઃ સ્તવ: ... (સંસ્કૃત પત્ર) ... (સંધર્મી)
- ૨ સુવર્ણવિવાહના હિમાવર્તીનાં અવતીષ્ઠાં ... (ત્રી)
- ૩ અખિલ ભારતવર્ષના આર્યસમાજજ્ઞોને પ્રેમ તથા ચેત્સવિ ... (પ્ર. ઇ. દીક્ષિતી)
- ૪ આર્યસમાજની પાટીઓ ને સ્વામી હોન-દેનો દોષ! ... (ત્રી)
- ૫ વડોદરામાં ન્યાતરીયાવને લગતો નવો કાયદો ... (શુભશીર્વ-નવેમ્બર)
- ૬ આનંદની વાત-સનાતન સમસ્તદિદુષ્કર્મસભાની સ્થાપના, વગેરે ... (ત્રી)
- ૭ મુધારકમ-જ્યોતનાં પાખંડ ... (પદ્ય) ... (સંધર્મી)
- ૮ વડાજી ને અખિયાગના વડાસેશરીના વિચ્છન્નતા!!! ... (દ. ના. પટેલ)
- ૯ દુર્ભર્યુ મીમાંસા ... (શ્રીનાગદતરમાં પ્રસન્ન)
- ૧૦ આર્યસમાજવાળાઓની અપૂર્વ સત્યતા!!! ... (સત્યશોધક-નવસારી)
- ૧૧ આકાશી આર્યસમાજ પંડિતોનું મોક્ષ ને પરાજય ... (સત્યશોધક-નવસારી)
- ૧૨ ધિયોસોદીક્ષ શ્રોતાપદી તરફનાં આજ્ઞાના ... (રતિલાલ મનમુખરામ પટેલ)

મુધારો:—પાને ૮૧મે હેડી લીટીમાં મહાશય કપાયું છે તે જોડું છે, મહાશય જોડા
નિવેદન—મહાજ્યોતિઃ નમુના માટે મોકલેલ છે, તેઓ મોકલેલ યશે જ ને ચપલ
જમને મોકલશે, અથવા વી. પી. મોકલોએ તે કપવા ગઈ છે. મોકલેલ યનું ના કોય
અંક પાછો મોકલવો, અગર કાંઈ લખી તુરત જામર આપવી.

આ મહાજ્યોતિઃ માસિક સંવંધી અગત્યની સૂચનાઓ.

- (૧) મહાજ્યોતિઃ દરમિને વડ ૧૮-સિવરાત્રીએ પ્રાપ્ત થાય છે. (૨) આપણ
નહિ લાગે તેથી જાહેરખગરો છાપવાના આવશે, જાહેરખગર મોકલો આવ નખી-ક
(૩) અહલા માટે માસિક કે વર્નમાનપત્ર મોકલનારને મહાજ્યોતિઃ વિના મળે. મળશે
મિત્રાય કોઈને અંદુત નહિ મળે. (૪) જન્ય પર્વ પુરો વધ જોયું પર્વ ચાલે છે, મુન
કોએ પાછલાં વર્નું બાકીનું અને આલના વર્નું લવાજમ તારફે મોકલવું અથવા
વી. પી. આસ્તેતેના પોસ્ટમેનને આપી દેવા. (૫) વર્નું વર્નનાં ૩૬ અંકનાં ૩
૩. ૬) માં મળશે, ગમે ને. એક વર્નનાં પાદ અંકનાં પૂરતકનાં ૩. ૨ એ પાસે, અને
મુદક અંકનાં જાજ આનંદ હેતારો. (૬) જંગમવાક્ષ કે જિત્તર જંગમો જે નેવજનો
મહાજ્યોતિઃ આવતું હોય અને તેઓ રાખી લેતા હોય, તે તેમજે લવાજમનાં ૩
તારફે મોકલવા. મોકલ નહિ યવું હોય તે તરતજ Riffit્વો કરી અંક પાછો વા
અથવા તે એક પોસ્ટ કાર્ડ લખી જુજારો જગ્યાવી દેવો. (૭) લવાજમ
કના માટે મોકલવાનાં આવતાં વી. પી. પાછાં વાગી નાદક અખને નુકસાન કરવા
મારી વાત તે એ છે કે:— 'દાતાધી લલો અમ કે તરત દે જવાખ.' માટે
નહિ એવું હોય, તેમજે તે તારફે લખી જગ્યાવું જ કીક છે. (૮) શ્રીમંતાન વિદ્યુ
મિદાન્તાનુસાર લેખ રૂપ રીતે લેવાકે જોનાના નામ કામ સાથે લખી મોકલવા, પ્રકર
માટે મોખ જગ્યાના લેખ પદ્ય યમે અને પ્રકર નહિ જગ્યાના લેખ તેના લેખકને પો
જોડેપોયા પાછો મોકલશે (૯) જુદાંતો પત્રો, અખિયામ પોરેનાં પૂરેશો વગેરે, લે
મેનાં રૂપો. પ્રકર. કુરવાનાં લેખો નખા જાહેરખગરો વગેરે મળ્યાં (ત્રી) મોકલો
અપ્રકાશકે મહાજ્યોતિઃ ૨૧. વિમનવાલે મહાજ્યોતિઃ પીમવાળા.

॥ ॐ श्री ऐं ह्रीं ॥

श्रीमहाज्योतिः पुरासिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

काश ४.] कार्तिक कृष्ण १४ संवत् १९७३. शके १८३८. सन १९१६ [किरण १.

ॐ श्रीमहाज्योतिः स्तवः* ॥

विभो विश्वमूर्ते जगद्धेतवे । सतां मुक्तिमार्गेण सत्सेतवे ॥
स्वये धर्मरक्षायशःकेतवे । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥१॥
नमो वेदविद्या महातेजसे । नमः ज्ञानविद्या विद्वद्भोजसे ॥
नमो द्रव्यसंभार, वृद्धोर्जसे । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥२॥
नमस्तत्त्वविद्वये वेद्याय ते । नमो योगलक्षक वेध्याय ते ॥
नमो भक्ति भावैक मेध्यायते । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥३॥
यदग्रे सदासीत्तथा चाधुना । समग्रे यदस्ति श्रुतं साधुना ॥
भविष्यतस्तत्परं त्वं सना । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥४॥
यदस्तीन्दुबिम्बे तथा भास्करे । तडिर्गममध्ये च वैश्वानरे ॥
त्वमेतद्विधौ श्रीहरीं श्रीहरे । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥५॥
त्वमेवासि वायं तथा चान्तरम् । स्फुटं चास्फुटं सर्वगं भारचरम् ॥
त्वयैतद्विभातं चरञ्चाचरम् । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥ ६ ॥
त्वयि श्रद्धाघानाः कृतार्थाः सदा । हता नास्तिका धर्मनाशोन्मदाः ॥
तत्पानुग्रहः सिद्धिदः सर्वदा । नमस्ते सदा श्रीमहाज्योतिषे ॥७॥

તમો મુદ્ધિજં મૌતિકં ભ્રાન્તિદમ્ । નિર્વાર્યાશુ દેરિ મમો જ્ઞાન્તિદમ્ ॥

પરંજ્યોતિરક્ષય્ય સત્કાન્તિદમ્ । નમસ્તે સદા શ્રીમહાજ્યોતિષે ॥૮॥

સતીજ્વાલ શૂરેષુ તદ્વિત્સુ યત્ । મહજ્જ્યોતિરેકં તવૈવાસ્તિ સત્ ॥

સદા પાતુ વાસ્માન્પુનાત્વત્ર તત્ । નમસ્તે સદા શ્રીમહાજ્યોતિષે ॥૯॥

ભાવાર્થ:—હે સર્વવ્યાપક વિશ્વભૂતિ ! જગતના હેતુરૂપ આપને, સત્પુ-
રુષોના મુક્તિમાર્ગના એકજ સેતુરૂપ આપને, તથા સાક્ષાત્ ધર્મરક્ષાના પરીના
ધ્વજરૂપ આપને—શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૧) વેદવિદ્યાના મહાતેજરૂપ
આપને નમસ્કાર, શસ્ત્રવિદ્યાના વિશેષ વૃદ્ધિ પામેલા એજસરૂપ આપને નમ-
સ્કાર, ધનના સમુદાયના વૃદ્ધિ પામેલા બળરૂપ આપને નમસ્કાર, આપને શ્રી
મહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૨) તત્ત્વવેત્તાઓમાં ઉત્તમ-પુરુષોવડે જાણના
યોગ્ય એવા આપને નમસ્કાર, યોગલક્ષના એકજ લક્ષ્યાર્ણરૂપ આપને નમ-
સ્કાર, ભક્તિભાવવડે કરીને જ જેમાં પ્રવેશી શકાય એવા એક જ આપ બંગ-
વાનને નમસ્કાર, આપને શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૩) જે પરમતત્ત્વ
આગળ હતું, તથા જે હાલ સમગ્ર પદાર્થમાં છે—એમ શમઠમાદિ સાધનસંપત્તિ
સાધુ પુરુષોવડે શ્રુતિવાક્યેથી જણાવ્યું છે, અને હવે પછી પણ જે હમીશ
હોવાનુંજ તે આપ નિત્ય છે, એવા આપને શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર.

(૪) જે શંદ્રમંડલમાં તથા સૂર્યમાં તથા વિદ્યુત્તલ્કમાં અને અગ્નિમાં છે,
તેજ આ આપ શ્રીબ્રહ્મામાં શ્રીહરિમાં અને શ્રોત્રમાં છે, એવા આપને શ્રી-
મહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૫) બહાર પણ તમેજ છે, અને અંદર પણ
આપજ છે, રૂપુટ પણ તમે છે અને અસ્કુટ પણ આપજ છે, સર્વવ્યાપક
છો અને ઉજ્જવળ તેજોમય છે, તથા આ ચર અને અચર સર્વ આપ વડેજ
ભાસ્તું છે, એવા આપને શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૬) આપના વિશે
શ્રદ્ધા રાખનારા છોવા સદા કૃતાર્થ છે, અને ધર્મનો નાશ કરવાને ઉત્તમ
યથેલા નારિતકો તો હજુાધ ગયેલાજ છે, આપનો અનુગ્રહ સર્વદા સિદ્ધિને
આપનારો છે, આપને શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૭) બુદ્ધિથી ઉપજતું
અંધારું તથા ભૌતિક અંધારું જે ભ્રાન્તિને ઉપજાવનારું છે, તે બંને પ્રકારનું
અંધારું સત્તર નિવારણ કરીને, હે પ્રભો ! અક્ષય્ય સત્કાન્તિને આપનાર પરમ
જ્યોતિ આપો, આપને શ્રીમહાન્યાયિતિને સદા નમસ્કાર. (૮) સતીઓમાં તેમજ
શૂરાઓમાં તથા બ્રહ્મવેત્તાઓમાં પ્રવર્તતું એક જે મહાતેજ આપનુંજ છે, તે
મહાતેજ અમને આજ શરીરમાં રક્ષો અને પાવન કરો, આપને શ્રીમહાન્યાયિ-
તિને સદા નમસ્કાર. (૯)

સંઘવી.

૬૬૬ યુવતીવિવાહના હિમાયતીનાં અવતીયાં. ૬૬૬

એક વખત એવો પશુ હતો, કે દુનિયાના સર્વ દેશોમા ભરતખડ જવોયરિ હતો, સામારિક ધાર્મિક અને રાજકીય સર્વ વાતે ઉન્નત અને શિરોમણિ હતો, એકદમ નહિ પણ ભારતની શિષ્યકળા વ્યાપાર હોયગ અને હુન્નર એવા તો સર્વોત્કૃષ્ટ હતાં, કે તે વડે પૈસાના પૂર-ધનના પ્રવાહ હિમા વહી આવતા હોવાથી જગતના લોકોનું લક્ષ આ પુરાણપ્રસિદ્ધ પુણ્યભૂમિ ભારત તરફ આકર્ષીત રહ્યું હતું સર્વ વિદ્યાકળા અને જ્ઞાનનું આદિસ્થાન પણ હિંદુ હતો, અને વિવિધ વિદ્યાજ્ઞાન ભારતમાથી જ યુરોપાદિ દેશોમા ગયેલાં છે એ વાત વિદેશી લેખકો અને ઐતિહાસિક પ્રમાણોથી સિદ્ધ થઇ ચુકેલી છે. વ્યાપાર હોયગ અને રાજકીય બાબતમા છેક ઉત્તરથી પાપરીએ જઈ પહોંચના છતાં, હજુ પણ ધાર્મિક બાબતમા સર્વોત્તમ મિદ્ધાન્તોને લીધે ભારતની હીર્ષના અવરૂપ વિજ્ઞાનવિદ્ વિદેશીઓની હૃદયબળિમા રહેલા છે, તે માં કાળે વિકસિત થઇ શકશે દેશારો. હવે અત્યારે આપણે દેશ સર્વવાતે અવનતિના ચક્રમા આવી પડ્યો છે, અને તેથી વિદેશી સરકારો અને પાશ્ચાત્ય કેળવણીથી વ્યાગ્રોહ પામેલા શાન્ત નવશિક્ષિતો સુધારાના પોકારો પાડી રહી દેશમા રાવજ સર્વ વાતે સુધારા કરવા ગમી પડ્યા છે આપણે જોઈએ છીએ કે, દરવર્ષે નાતાલના તહેવારોમા નેશનલ કોગ્રેસ ભળે છે, તેમા રાજકીય બાબતો ચર્ચાય છે, અને તેને લગતા દરાવો થાય છે, અને એજ કોગ્રેસ મંડપમાં સુધારાને નામે હિલચાલો અને દલાભણી કરતી બીજી કુલીક કોન્ફરન્સો ભરાય છે અને પોતપોતાનાં ગીતડાં ગાય છે આ કંઈવામા આવતા સુધારાનાં આતર સ્વરૂપો મૂળ મિદ્ધાને અને આદર્શો કેવા હોવા જોઈએ ? તેમા પણ વિચાર થવો પડે છે, વિદેશી વિચારો અને પદ્ધતિથી વિદેશોઓના આદર્શો પર લક્ષ રાખીનેજ કંઈ બધા સુધારા કરી રાખય નહિ એક રાજકીય બાબત એવી છે કે તેમા વિદેશી આદર્શો અને વિચારો પર કામ લેવું પડે છે, પણ આપણી સામારિક અને ધાર્મિક બાબતના સુધારા કરવામા આપણા મૂળ સિદ્ધાંતો અને આદર્શોનેજ વળગી રહેવું જોઈએ તેને બદલે વિદેશી વિચારો અને આદર્શોને અવગણીને સુધારા કરવાનું મથન થાય છે, તે કદાપિ હિતકર ન થતા સર્વથા હાનિગારક જ છે અયોગ્ય રીતે કરવામા આવતા કામ સફળ થતા નથી, અને અંજલે રરતે થતી પ્રવૃત્તિથી તો પાછાજ પડાય છે, અને તે સેવાયુ સસારસુધારકોની વર્ષો થયા થતી હિલચાલોથી સિદ્ધ થયું થઇ ચુક્યું છે.

આપણો સસાર ધર્માનુસારી છે, આપણા સસારિક રીતરીવાજો મૂળે ધર્મ. અનુસાર પ્રધાયોગ્ય રીતે ચોળયલા, તેમા કાળે કરીને પ્રેરકાગ થતા સ્વરૂપ બદલાઈ જઈ બગાડો અને સડો પથો, તા તે હાપણથી દૂર કરવાને બદલે વાઢી કપી કંઈવાતો વાઢકુળીયાતો થયો લેઈ બેરેવા, જેમા તેમા વાઢકાપ કંઈવા સિવાય બીજું કંઈ નહિ સમજતા, સંસાર-સુધારકોને હાથે સસાર સુધરવાની આશા કદાપિ રાખી રાખય નહિ. સનાતન હિન્દુધર્મના મુખ્ય સિદ્ધાંતો વર્ણવ્યવસ્થા અને વિવાહ સરથા છે, તે એનેજ ઉનટાવી અને ઉખાડી નાખી સસારસુધારકો પોતાના સુધારાનું ગાર્હ અલાવવા આદાય છે, અને તેથી તેઓ નાતજાતના ભેદ તોડી નાખી સધળું એકાકાર કરવા મથે છે, તે કેટલું બધું અયોગ્ય અને અહિનકર છે? એ વિષે મહું બોલાયુ લખાયુ છે, અને વિશેષ જણવા છત્તનારને વર્ણવ્યવસ્થા વિશે.

લેખ વાંચવા બદામણ કરીએ છીએ. બાલવિવાહનિષેધ, યુવતીવિવાહની દિમાયત, પુનર્લગ્નની અંબેસ, વિધવાવિવાહની વકલાત અને જલ્લવિવાહનો વિરોધ, એ સુધારકોની પ્રવૃત્તિ છે. પુનર્લગ્ન અને વિધવાવિવાહ તો ધર્મશાસ્ત્રથી વિરુદ્ધ છે, અને તે વર્ણસંકરતા-વધારનાર હોવાથી દિગ્વર્ગને નિષિદ્ધ છે-વિદિત નથી, એ વિષેના લેખ 'મહાજયોતિ'ના પાછલા અંકોમાં આવી ગયા છે. જલ્લવિવાહ જુજ અપવાદ સિવાય બંધ કરવા યોગ્ય છે. ઉત્તરાવસ્થામાં શારીરિક શક્તિઓ ક્ષીણ થવાથી શાસ્ત્ર નિવૃત્તિપરાયણ જીવન ગાળવાનું કહે છે, અને સરકાર પણ રીટાયર કરી ધૈર્ય-એસાડી પેન્શન આપે છે; તેથી 'કરી શાણા' જલ્લ પુરો તો સંસારની ઉપાધિયો ન લેદારતાં પોતાના અનુભવનો લાભ નવયુવકોને આપવામાં અને આત્મદિત સાધવામાં જ પાછો કાળ ગાળે છે. પણ આ ત્રિગુણાત્મક જગતમાં તરેહવાર તરંગ અને વિચિત્ર ક્રોડાના આજુસો પથ હોય છે, તેથી પોતાને સરકાર તરફથી સાઈ પેન્શન મળતું હોવાથી નિર્વાહ થઈ શકે તેમ હોવા છતાં, ધનલોહુપ બની ઘણા પેન્શનરો ધકપથુમાં ધંધાધાપા અને દીવાનાકારભાર વગેરેની નોકરીની ધમાતો કરે છે; તેમ કેટલાક વિધવોલુપ જુદા પુત્રાદિ સંતતિ હોવા છતાંપિ વરરાજ બને છે, લોકધાજ અને માઝા મહાજા મેલે છે, એ તદ્દન નાપસંદ કરવા યોગ્ય હોય તેનો વિરોધ કરવો પડે છે. પણ આ બાબતમાં સુધારકોની આચારવિચાર, કહેવું કરવું અને વાણી વર્તનમાં એકતા જણાતી નથી ! કેમકે કેટલાક સુધારકમન્યં જુદાઓ ગાયકી પરણે છે અને પેન્શનર હોય ધંધા વગેરેની ધમાક પણ કરે છે.

સુધારકો બાળલગ્નનો નિષેધ અને યુવતીવિવાહની દિમાયત કરે છે, પણ આ બાબતમાં તેમના આદર્શ અને વિચારો વિદેશી હોઈ આપણને દિતાવડ અને અનુકૂળ ન હોવાથી તે અમે પસંદ નથી કરતા. કેટલીક નાતોમાં છેક નાનાં બાળકો પાંચ સાત વર્ષનાં છોકરાં પરણાવવામાં આવે છે, તે શાસ્ત્રવિરુદ્ધ અને નિષેધ હોઈ નાપસંદ કરવા યોગ્ય છે; તેમ સુધારકો પસંદગીનાં લગ્ન અને યુવતીવિવાહની વાતો કરે છે, અને તેની પ્રૃથિને માટે એટલા હેતુ પુરસ્કર, બાળલગ્ન બંધ કરવાની ખુબી પાડે છે. પણ કાળ પોતાનું કામ કરે છે એટલે લોકો પોતાની પરિસ્થિતિ સમજી જઈ હવે બાળલગ્ન કરતા અટક્યા છે, અને હજું સમજતા જશે તેમ પોતાની મેજે બાળલગ્ન કરવાં બંધ કરશે. બાળલગ્નથીજ દેશની ખરાબી થઈ છે, લોકોમાં બળ વીર્ય ઘટી ગયાં છે. પ્રજા મોહકંગલી અને બાવલી ધંધ મળે છે-આવાં રોટણાં સુધારકમનો રડ્યા કરે છે; અને તેમના દંબ અને શંદ સમેજ્યા વગર દેખાદેખી સનાતનીઓ પણ તેમાં રાત્ર મેળવે છે. તે બધાને પુછીએ છીએ, કે દેશી-ખંડુઓની આ બધી કુદંશા થવાનો દોષ શું એકલા બાળલગ્નનેજ દેખ શકાય તેમ છે ? હા, બીજાં અનેક કારણોમાં બાળલગ્ન એક કારણ છે, પણ તેટલા પુરતો દોષ ન કાઢતાં, બીજાં મુખ્ય કારણોની સમીક્ષા ન કરતાં, એકલા બાળલગ્ન પરજ આટલો બધો ભાર શા માટે મેલાય છે ? સુધારાતું શિખર ચઢાવવા યુવતીવિવાહ સિદ્ધ કરવા અને મયેચ્છ આ કારવિહારની મોંજમગ્નહ માણવા માટેજ ! બીજું કાંઈ નહિ. શ્રીમાલીઅવ્યુદય-માસિક પત્ર મહુવા-કાઠિયાવાડથી પ્રકટ થાય છે, તેના જન-મુખ્યારી ૧૯૧૭ પુ. ૫ ના અંક ૭૪૧ને પાને ૧૨૯ મે ચાલવિવાહ સિધ્ધિ દિંદી લેખ છપાશે છે, તેમાં લેખક સનાતની હોઈ તજે ધર્મશાસ્ત્રના પ્રમાણે આપ્યાં છે, પણ સુધારાના જ્ઞે તેને બમાવેલ હોવાથી શાસ્ત્રવચનના

આશયો અને અર્થ ઉત્પન્ન થતાં હોય છે; તે વિશેની સમીક્ષા અત્રે કરીએ છીએ.

(૧) બાળવિવાહથી પ્રેમ વધે છે એ વાત ખોટી છે, કહીને લખે છે કે:—“સમયના પ્રભાવથી પ્રેમ ખીલે ન જાય છે અને બાળકના મનમાં જે આકર્ષણ શક્તિ હતી, તે જુવાની વયનાં જ અનેક કારણોથી ન્યૂન થઈ જાય છે. સ્ત્રીને સંતાન થાય છે ત્યારે તેના ધણીપર પ્રેમ બાળકપર ચાલ્યો જાય છે એટલે સ્ત્રીની ૧૫-૧૭ વર્ષની વય કે જે પ્રેમ કરવાનો ખરો વખત છે, ત્યારે તે તેની જોડમાં ૨-૩ વર્ષનાં બેચેનતાં હોવાથી સ્ત્રીનો પ્રેમ વહેંચાઈ જાય છે; અને બહુધા પતિ પર ખરો પ્રેમ કરવાનો તેને સમયજ નથી મળતો, અને હોય તો એ લુપ્તજો સુકો પડી જાય છે આવી સ્થિતિમાં જુવાની વયનાં જ પ્રેમ પર અગત્યની દૃષ્ટિ પડી જાય છે, અને જીવનમાં સુખ મળવું સાધારણ રીતે બાળવિવાહથી દુર્લભ થઈ જાય છે.”

મોહવશ થઈ પ્રેમ કરવો અને મોહ ઉતરી જતાં પ્રેમ ધટી જવો, એ તો નિશા કેરની જીવનમાં સતેજ જાગત થઈ તથા રહી, નિરંજન ઉતરી જતાં નિરતેજ અને નિર્માર્ય બની જવા જેવું છે. પ્રેમ કરવો સહેલ છે પણ નિભાવવો મુશ્કેલ છે ! પ્રેમમાં તેમ નહિ, એ સાચા પ્રેમીને મારેજ છે, પણ મોહાપોના દવસે પ્રેમાભાવમાં તો મહજ વાતે વાંધા અને વિરોધ આવી પડે છે. એ સંબંધી વિશેષ જાણવા ઇચ્છનારે યુરોપ અમેરિકા કે જ્યાં બાળવિવાહ યતા નથી, ત્યાંની છૂટાછેડા Divorceની કોરોળા ચુકતા હજારો કેસોનો અભ્યાસ કરવો, જેથી સ્પષ્ટ સમજણ કે પ્રેમના ભિખારી મોહમુગ્ધ પાગરોને પ્રેમનું સ્વર્ગીય સુખ ક્યારે પણ મળી શકતું નથી ! બાળવન થયેલાં દંપતીમાં પ્રેમ છે, તેવું સુધારકમાં હોવાનું કોઈ રીતે સિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી; કારણકે સોસાઈટીમાં ધણાં સ્નેહી-પ્રેમપાત્રોને મળવુંદળવું થતાં તેમનો પ્રેમ બહુધા વહેંચાઈ જાય છે, અને તેથી અપ્રત્યક્ષપ્રેમમાં મુગ્ધ પડેલી માતા કંઈક વધેજી વિકરતીવિચરતી યુવતી પતિ પર વેંધારે સારો પ્રેમ કરી શકતો નથી હા, પ્રેમને નામે નાટક થાય છે-ભવાઈઓ ભજવાય છે અને પાળાંડ તો ધણાય થાય છે !

(૨) બાળવિવાહ કરવાથી સ્ત્રીનું મન ધગમાં લાગે છે, એ કહેવું ખોટું નથી. નાની છોકરીઓને સાસરે રાખવામાં આવતી નથી, પણ ટાણેટ્યકે જમરાકરવા સાસરે જાય છે, ત્યાં જે પતિકુળમાં નિવાસ કરવાનો છે ત્યાંનાં આજુસોથી પરિચિત થાય છે, મૃદુવ્યવસ્થા અને ફળપરંપરાના રીત રીવાજો જુએ છે જાણે છે અને સિંચે છે, કે જે તેને શુદ્ધિ તરફ કુટુંબની અધિષ્ઠાત્રીપદે આવતાં માર્ગમુચક અને ઉપયોગી થઈ પડે છે. અને આવી રીતે કર્તવ્યનું જ્ઞાન અને જ્ઞાન યતાં પતિ અને તેના કુટુંબ પ્રત્યેની ફજર રૂડી રીતે બળવવા તે બાળા બાગ્યશાળી થાય છે. મૂર્ખ પતિ અને અજ્ઞાની સાસુ નજીક વહુને સતાવે છે, ત્યાં પણ કુલીન માતાપિતાની સાચી સલા સલુકાઈ અને શાંતિથી વર્તી સમ્માન કરી લે છે, અને વિનયવિવેકથી એ પરાયાને પોતાનાં કરી લઈ તેમનાં મન જીતી લે છે. પણ સુધારાને વાયરે ચડેલી બહેલી સ્વાતંત્ર્ય અને સમાન હક્કની જરૂર કરનારી છોકરીઓ પતિની આજ્ઞાધીન થઈ રહેવું સહન કરતી નથી, અને એક પ્રકારે પતિ તરફ ધૂણા અને અણમળની નજરે જુએ છે, પતિગૃહનિવાસ-સાસરવાસ તેને સંધીખાતું લાગે છે, અને ધરકામ કરવું બોજારપ અને વેક સમજે છે. આ અનર્થકારી યુવતી સાસુને ગણકારતી નથી, પતિને ગાંઠતી નથી, અને અજાણીની પેઠે ગ્રીષ્મીગ્રીષ્મીને પહેરવા ટાપટીપ ઠંડક અને બપોડા ઠંડક કરવાગળે પ્રીતિવાળી હોવાથી ખીંછ વાત પર લક્ષ ન આવતાં ધરમાં મન ન ધાવતાં શવે

૬ . . . "મહામયોતિઃ" અમદાવાદ, ક્રાંતિક ૧૯૭૩, પ્રકાશ ૪-૧.

તેમ જોણવામાં, જાણે તે જાવામાં અને જોડે ત્યાં ખેસવા ઉઠવા ને ફરવામાંજ સુખ માને છે.

(૩) દલાવા લેવા ખાતર જાળકતે તાલી ઉમરમાં પરજાવનારાં 'માબાપ' જાળકતોં
દિલ્લી ન કહેવાય. માળાપતી ફરજ છે, કે પુત્રને પરજાવવા કરતાં બાણાવવાપર સંકેપી પડેલું,
અને વિશેષ લક્ષ આપણું, હરેક પ્રકારે તેની સારીરિક અને માનસિક દલતા વધી, અને તે
પુત્ર સદગુણી સદાચારી ધર્મનિષ્ઠ ઘણ બચાવમાં પ્રવીણ થાય, ધર્મોપાર્જન માટે ઉદ્યોગ-
ધંધા સંજ્ઞતાથી કરી શકે, તેવા પ્રકારનાં શિષ્ટાણુ જાળકતે આપવાં; પણ વિદ્યા પહેલી વેલું
લાવવાની પેલાજામાં-દલાવા લેવાની સદાપત્ન હોકરાનો ભવ જગાડી તેના દિલ્લાનું ન થયું.
જાળકપુત્રને મોટી ઉમરની કન્યા પરજાવવી, એ તો મોટો અન્યાય અને બારે અનર્થ છે;
એમાં તો કુલીન માતૃપિતાએ સર્વથા દૂર રહેવું, મારણકે તેથી કુલસંકરતા થવાનો સંભવ
છે અને તે સિવાય ખીજી ધર્મી દાનિઓ છે, તે સુરપટ હોવાથી અત્રે વિશેષ વિવેચન કરવું
યોગ્ય નથી સમજતા. તોપણ લાલની પરિરિપતિ જોતાં-છોકરા ૨૦-૨૫ વર્ષ સુધી પ્રજાવ્યે,
રાખી પવિત્ર જીવન ગાળી શકે તે અશક્ય હોવાથી પુખ્ત ઉમર થતાં ૧૫ ૧૯ વર્ષનો
પુત્રને ૧૦-૧૨ વર્ષની યોગ્ય કન્યા સાથે પરજાવી દેવો એ ઠીક છે.

નિપજતાં પરતાવું અને દુ.ખી થવું પડે, માટે હમેશાં શાન્તિ રાખવી જોઈએ.

(૧) કન્યાને રજોદર્શન થવું અને કૃત્ય ઉપડી આવવા, અને પુત્રને દાદીમુછના વાળ આવવા, એ જીવાનીની આગાહી છે, અને તેથી કન્યાને રજત્રયલા થતા પહેલાં પરણાવી દેવાનું શાસ્ત્રકારોએ આગ્રહપૂર્વક કહેલું છે, અને સનાતનધર્મપ્રજ્ઞવર્ગ શ્રદ્ધાપૂર્વક તદ્દતુસાર વર્તેલા આવેલા છે અને વર્તે પણ છે. પરંતુ યુવતીવિવાહના હિમાયતી સુધારક-મંત્રો જાળ-લગ્નનો નિષેધ કરતાં છોકરીઓને મોટી ૨૦-૨૫ વર્ષની વયે પરણાવવાનું દોષ પીર છે, તે કહે છે કે રજોદર્શન થવું એટલે છોકરી ગર્ભધારણને યોગ્ય થઈ માનવું મિથ્યા છે. આના પ્રમાણમાં ડાકટરી પ્રમાણો આપે છે કે:-(૧) ડાકટર એચ. પી. ગેગનેટ લખે છે કે, એક છોકરીને દસ મહિનાની ઉંમરે પહેલીવાર આર્તવ નિકળ્યું હતું (૨) ડા. લેન્ડ લખે છે કે, એક સદાચાર વર્ષની છોકરીને કંઈ મહિના સુધી માસિક રક્તઆવ આઠ દિન સુધી થતો રહ્યો અને જનનેન્દ્રિયમાં પીડા રહી (૩) ડા. લુડરફ લખે છે કે, એક છ વર્ષ બે મહિનાની છોકરીને બે વર્ષની ઉંમરે રજોદર્શન થવું હતું. (૪) ડા. બારબેન્ડ અને લેફેવર લખે છે કે, એક છોકરીને ચારવર્ષની વયે પ્રથમ માસિક શ્ધિર નિકળ્યું હતું. આ પ્રમાણે આપી સિદ્ધ કરવા માગે છે, કે રજોદર્શનને ગર્ભધારણને યોગ્ય સ્થિતિ ગણવી એ બૂલ ભરેલું છે, એટલે કે છોકરીઓને ૧૨-૧૩ વર્ષે પરણાવવાનો દુરામદન રાખતાં મોટી ખામડી યુવતી થયા પછી જ પરણવા દેવી. પણ સુધારક ને આર્થ-મંત્રોનો આ સિદ્ધાંત કેટલો બ્રામ્હ અને અનર્થકર્તા છે ? તે વિચારીએ. નાની છોકરીઓને રજોદર્શન થવાના બે ચાર-દાખલા આપ્યા છે, તે અપવાદરૂપ અને કંઈ રોગને લીધેજ તેમ થયાનું માની શકાય. અન્નધણેમાગે રજોદર્શન થયેથી છોકરીને જીવાની આવ્યાનું માનવું સમજવું અને તેને ગર્ભ-ધારણને માટે યોગ્ય થયેલી ગણવી અને યોગ્ય થતી સાથે લગ્નસંબંધથી સવેગા ભેડી દેવાની અગગચેતી વાપરવી એજ દીર્ઘદષ્ટિ ને ડહાપણ છે.

(૭) ઘણવર્ષા ભવેદ્ગૌરો નવવર્ષા ચ રોહિણી । દશવર્ષા ભવેદ્ કન્યા યત્ત ઝદ્ધર્ષ રજસ્વલા ॥ આ શાસ્ત્રવચન બાલવિવાહ કરનારા કહે છે, પણ એ સડકપોલ-કલ્પિત છે." પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને માનનારા જડમતિના સુચિસિત-ભણેલા ગણેલા હોવાનો દાંડો શીખનારા નવયુવકો, શંકાસાલ અને સચમરૂતિવાળા હોય, જેમાં તેમાં કુતકો કરી આ તો સ્પષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ અને કપોલકલ્પિત છે, અચુક તો હેષક પ્રદક્ષિત અને ખુસાડી દીધેલું છે-એમ કહી છુટતાં વાર લગાડતાં નથી પણ સુવિચારી/શાસ્ત્રા પુરુષોએ તો જરૂર વિચારવું પડે છે, કે શાસ્ત્રકાર દીર્ઘદર્શી તત્વજ્ઞાની નિરપૂઢી પરમોપકારી મહર્ષિઓને ભવિષ્યની પ્રજ્ઞને નુકસાન થાય તેવા ખોટાં વચનો શા માટે લખવા પડે ? પણ શાસ્ત્રવચન સમજવાની પરાપૂર્વનો સંબંધ જાણનાની અને વિષયને વિચારવાની પોતાનામાં શક્તિજ ન હોય, અને આત્મવચ-નોમાં વિશ્વાસ ને શ્રદ્ધા ન હોય, તેવા સચચાત્રાઓને વિનાશકાળે વિપરીત શુદ્ધિ સુઝે, અને પુરાતન આર્થ અન્યોને નામે કપોલકલ્પના અને વિવેકાવાહ કરી, ગમે તેમ લખે અને બકે એમાં કંઈ નવાઈ નથી । શાસ્ત્રમાં કમગ્રામક પચીસ વર્ષની વય સુધી બ્રહ્મચર્ય પાળવાનું લખેલું છે, એ મર્વ કોઈ કહે છે અને માને પણ છે. પરંતુ દુઃખની વાત છે, કે બ્રહ્મચર્યકેતી બડી બડી બાતા કરનારા જ વિધવાવિધારી યથા વિધવાવિવાહની વડીલાત કરે અને વિધવાને વાગવાર વરાવી અખડ સૌભાગ્યવતી બનાવવા આદ્યગ પાતાળ એક

કરે છે ! પોતે જીવાનીમાં-ગદાપત્નીસીમાં ગમે તેમ વર્તી હોય-બ્રહ્મચર્ય પાળવાની પરવા ન કરી હોય, અને ઉત્તરાવસ્થામાં વિધવાવિવાહ કરી અથવા તો બાળા પરણી ગૃહસ્થી બની રહ્યા હોય, તેવા બ્રહ્મચર્યની વાતો કરનારા દિમાયતીઓ નવા જંમાનાની ઉછરતી પ્રજાના મન પર સી સારી અસર કરી શકે અને કેવા બ્રહ્મચારી નીપજે ? તેનો પણ ખ્યાલ કરવો જોઈએ છે ! ગૃહસ્થીનો મુખ્ય ધર્મ અગ્નિહોત્ર છે, જેમાં ઓની અત્યંત આવશ્યકતા છે, કેમકે હિંદુઓમાં કોઈ પણ ધર્મનું કાર્ય સ્ત્રિયો વિના યથ શક્યું નથી, અને તેટલા-માટે કન્યા પરણવી પડે છે. હાલ અગ્નિહોત્રી ઘણા યોગી છે, ગોસ્વામી શ્રી દેવકીનંદનાચાર્યજી અગ્નિહોત્રી હતા અને તેથી તેઓથી ઉત્તરાવસ્થામાં પરણ્યા હતા. “ અગ્નિહોત્રની પ્રથા હતી, ત્યારે કન્યાઓને કે જે બાળક હોવાથી અગ્નિહોત્રનું કર્તવ્ય પૂરું કરી શકે નહિ, તેમને પતિ સાથે રહેવાને મોકલવામાં આવી હતી ? વિવાહ સમયના મંત્ર પ્રત્યક્ષ દેખાડી આપે છે કે સ્ત્રી પુરુષ બને જીવાન પરણતાં હતાં, બાળકો મંત્રોચ્ચાર કરે અને તેના અર્થ સમજે એવી આશા રાખી શકાય જ નહિ.” આ પૂર્વપક્ષ યુવતીવિવાહની દિમાયતનો છે. અગ્નિહોત્રકાર્ય બાળપત્નીથી સંપન્ન યથ શકે છે, એ શોલોકવાસી ગોસ્વામીશ્રી દેવકીનંદનાચાર્યજીના દર્શનથી સિદ્ધ યથ ચક્રયું છે. વિવાહમંત્રો ઉચ્ચારી કે- સમજું ન શકે, તત્સંબંધમાં કહેવાતું કે પુખ્ત ઉમરે અરે છેક ધડપણમાં, પરણનારા જ સર્વ શું મંત્રોચ્ચાર કરી અર્થ સમજી શકે છે ? મંત્રોચ્ચાર કરવા અને અર્થ સમજવાને વય કરતાં જ્ઞાન સંસ્કાર અને સમજશક્તિની વિશેષ અપેક્ષા છે, અને તેને અભાવે શ્રદ્ધા રાખી પરંપરા અને પુરોહિત પર વિશ્વાસ રાખી લગ્નવિધિ કરવામાં આવે છે તે કંઈ ખોટું નથી. કાર્ટોમાં ઘણા કેસ લડાય છે અને હાઈકોર્ટ ને પ્રીવીકાઉન્સીલમાં અપીલો પણ યાપ છે, તેમાં થતી અરજીઓ અને કરવામાં આવતી એશીરેવશિમાં શું લખેલું છે, તે કેસ લડનારા અસીક્ષા ભાગ્યે જ સમજતા હોય છે; તો પણ તેઓ વધીલના ગુમાસ્તા અને સોલીસીટર ખેરિરટ્ટો વગેરે જેમના હાથમાં કેસ મોંખો હોય, તેમના કહેવા પ્રમાણે સહીઓ નિશાનો કરી આવે છે, અને કાર્ટોમાં જનન સમક્ષ તે પ્રમાણે કહે છે અને કણ્ણ કરે છે. આ બધું વગર સમજ્યે યત્ન હોવા છતાં કાયદેસર ગણાય છે, કોઈ વધી ઉકાવતું નથી, અને લાખો રૂપૈયાનાં તથા જનમાલનાં જોખમો લાભહાનિ વેડવામાં આવે છે. અપરિચિત અને અજાણ્ય માણસો પર વિશ્વાસ રાખી, અરજીમાં લખેલી હકીકત પોતે વાંચી કે સમજી શકતાં ન હોવા છતાં, કણ્ણ કરી સહી કરી આપવામાં અને તેથી ચર્તા પરિણામ ભોગવતાં કંઈ સહાય થતો નથી શંકા આવતી નથી; તો લગ્ન વખતે પરંપરાથી જાણ્યા ઓળખા રીવાજ પ્રમાણે થતા વિધિ અને મંત્રોચ્ચાર કે જેનો આશય કંઈક દરજ્જે શોધ સમજતા હોય છે, તેમાં કુતર્ક અને ક્લેશ શંકા સા માટે કરવાં જોઈએ ?

યુવતીવિવાહની સિદ્ધિ માટે આવે પ્રકારે દલામણા ઘુણી યાપ છે, પણ તેમ કરવાથી એ કુખ ને નિરાંત નથી યવાનાં ! કારણ કે પશ્ચિમના દેશોમાં ન્યાં પછે ભાગે રહેલકઓ યાપ છે, તેને રહેલકમ કહેવાં કે મોહલક કહેવાં-તેની શંકામાં મન ચક્રોળે ચઢે છે, ત્યાં પણ લગ્નની ગાંઠ તોડવામાં આવે છે અને પુનર્લગ્ન યાપ છે; એ શું કન્યા સિમિત તૃપ્તી ? સ્ત્રીને આપવી જોઈતી ઉચ્ચ પદવી અપાતી નથી, તેને સમાન બનાવવા જતાં પૂરુષભાવ રહેતો નથી, માનની લાગણી રહેતી નથી, દંપતીમાં પરસ્પર આશ્રય અને રત્ન ન રહેવાથી

માન સચવાઈ નથી, એ શું શોચનીય સ્થિતિ નથી ? આટલું છતાં પણ પશ્ચિમતુ અતુક-
રણ કરવામાં જ પ્રીતિવાળા પાર્ગલ સમજતા નથી, અને પોતાને બધેએસતા ન આવે તેવા
રીતરીવાળે અને સુધારા દિંદુસમાજમાં પરાણે દાખલ કરવા મથે છે, અને નકામા દોડઠા-
પણ ડોહોળી અમારી સુવ્યવસ્થિત સનાતનવિવાહસંસ્થામાં ગડબડ કરવા લાગ્યા છે તે તદ્દન
ખોટું છે. ગર્ભાધાન સંસ્કાર કંઈ બાળક બાલિકાના થતા નથી, એ તો યુવાન સ્ત્રી પુરુષના
યાય છે, એટલે તત્સંબંધમાં કરવામાં આવતી સંકેત નિર્જલ છે. સોમદક્ષગન્ધર્વાય ગન્ધર્વો
વદદમ્ન્યે । રચિજ્જુવ્રાંશ્વદાદગ્નિર્મેહામયો દ્વિમામ્ ॥ અર્થાત્—આ કન્યા સોમ ગંધર્વને
આપે છે, ગંધર્વ અગ્નિને આપે છે અને અગ્નિ આ સ્ત્રી તથા ધન અને પુત્ર મને આપે
છે. કન્યાને આદ્ય વર્ષ ખેસતાં જ તેના સર્વાંગના સોમદેવ પ્રકટ રૂપે દેખાય છે, તેથી
સ્મૃતિકારોએ આદ્યવર્ષની કન્યાને ગૌરી કહી છે. સોમદેવતા એટલે ચંદ્રમા ગૌર વર્ણ છે, અને
ચંદ્રની વિશેષ કાન્તિનો આવિર્ભાવ કન્યાને આદ્ય વર્ષે થતો હોવાથી તે ગૌરી કહેવાય
છે—મનાય છે; ચંદ્રમા—સોમતત્વ એ અવસ્થામાં કન્યાની રક્ષા કરે છે, તેથી તે તેના પ્રથમ
પતિ છે. કન્યાને નવમે વર્ષે રોહિણી કહે છે, તે વખતે કન્યાના દેહમાં મુખ્યે કરીને ગંધર્વ-
દેવનો પ્રવેશ પ્રકટતા ને વિશેષ અધિકાર હોવાથી તે રક્ષા કરે છે, તેથી ગંધર્વ કન્યાનો પીત્ર
પતિ છે. નવમે વર્ષે કન્યાની વાણીમાં મધુગતા ને ગાવામાં રચિ અન્ય સમય કરતાં વિશેષ
હોવા એ ગંધર્વના પ્રવેશનાં લક્ષણ છે દશમે વર્ષે કન્યા કહેવાય છે અને તે વખતે ક-
ન્યાના વિશેષ રક્ષક હોવાથી અગ્નિદેવ પતિ છે. કુમારીના અંગમાં દશમે વર્ષે અગ્નિતત્વ
અને તેના અભિમાની દેવતાનો પ્રધાનતાથી પ્રવેશ પ્રકટતા અને અધિકાર ધાય છે, અને
તેથી એ વખતે એનું કન્યા નામ સ્પર્ધ ધાય છે; કેમકે ઘર્જા ધાતુના દ્વિસિ કાન્તિ અને
ગતિ ત્રણ અર્થ છે. અગ્નિતત્વ સ્પર્ધી દ્વિસિ અને કાન્તિ વિશેષે કરી દશમે વર્ષે પ્રકટ
થતી હોવાથી કન્યા નામ યોગરૂઢ થયું દશમે વર્ષે અગ્નિતત્વની પ્રધાનતાથી જ એના
શરીરમાં સૂક્ષ્મ આર્તવ ઉત્પન્ન ધાય છે, ત્યાર પછી આર્તવનો સંચય થઈ લગભગ બા-
રમે વર્ષે આર્તવ પ્રકટ ધાય છે. અને તત્કર્ણગજસ્વલ્લા । કથન શરીરની અંદર આર્તવ-
સંચયનો આરંભ દેખાડવા માટે છે, અને તેથી સૂચવે છે કે દસ વર્ષ થઈ જતાં વાસ્તવિક
કન્યા થઈ, જેના પરથી અગ્નિદેવ સત્તા હાવી લેખ મનુષ્યપતિને આપી શકે તેમ છે,
માટે પોગ્ય પતિને દસ વર્ષ પૂરા થઈ જ અગિયાર વર્ષની થઈ છે તેવી કન્યાનું જ્ઞાન થો-
ડાવો સ્પષ્ટ આશય અને અર્થ સમજ્યા વગર ૧૮-૨૦ વર્ષની યુવતીના વિવાહની હિમા-
યતના બૂતે જેમને પછાડ્યા છે, તેવા ભોંકા મિથ્યા પ્રવાપો કરી પોતાનું પોત સા માટે
ગુમાવતા હશે ? યુવતીવિવાહની હોળી અને તેથી થતા અનર્થો વિશે એક સ્વતંત્ર લેખ
આગળ ઉપર પ્રકટ કરવામાં આવશે.

રોમકાલે તુ સમ્પ્રાપ્તે સોમો રુંવતેજ્ય કન્યકામ્ ।

રજોદૃષ્વાતુ ગન્ધર્વા કુર્ચોદૃષ્વાતુ પાવકઃ ॥ સન્વર્ત્તસ્મૃતિ ॥

અર્થાત્—સોમ કુટવા વખતે કન્યાને ચંદ્રમા, રજોદર્શન સમયે ગંધર્વ અને કુચ
એમ અગ્નિ ગોગવે છે.” સંવર્તસ્મૃતિનો આ ૧૫ ગો મંત્ર છે, તેમાં સોમ રજ અને કુચ
બહાર નિકળે છે એવો અર્થ લેવો કદ નથી, પણ બીજી શરીરના અંકુરિત થયા એવો

અર્થ લેવાનો છે. કારણ કે સર્વ સ્મૃતિકારોની સમ્મતિ છે-એકમતે સર્વ સ્મૃતિયોગમાં કહેલું છે કે:-રજોદર્શન થતા પહેલાં કન્યાનો વિવાહ-લગ્ન સંબંધ ન થાય તો પાપ લાગે. વંશો રાંવત-સ્મૃતિમાં આગળ ૧૬-૬૭ અને ૬૮ માં શ્લોકમાં કહે છે કે:-આઠ વર્ષની કન્યા ગૌરી, નવ વર્ષની રોહિણી અને દશવર્ષની કન્યા કહેવાય ત્યાર પછી રજસ્વલા થાય છે. (૧૬) માંબાપ અને મોટા બાપે એ ત્રણે રજસ્વલા કન્યાને જોઈ નરકે જાય છે. (૧૭) એટલા માટે રજસ્વલા નથી થઈ ત્યાં સુધીમાં જ કન્યાને પરણાવી દે, અને આઠ વર્ષની કન્યાનો વિવાહ શ્રેષ્ઠ કહેલો છે. (૬૮) આ પ્રમાણે કમવાર સાદું કહેલું છતાં અગ્નિમુનિ અને સ્મૃતિકારોને નામે શાસ્ત્રવચનના હિલટા અર્થ કરવામાં આવે છે, અને યુવતીને સાચી પાડી યુવતી વિવાહની દિમાયત કરવામાં આવે છે, તે સર્વથા મિથ્યા અને વાગમંક હોઈ ધર્મશાસ્ત્ર જોળા બસા સનાતનધર્માનુયાયીઓને બમાવવાની ઠગખાશ હોવાથી, તેનો વિરોધ અને પ્રતિકાર કરવો પડે છે. પાંચસાત વર્ષની નાની અને અણસમજણી કન્યાનો વિવાહ કરવાનું કોઈ કહેતું નથી, સ્મૃતિકારો પણ કહેતા નથી અને લોકો કરતાં જે મધી જોઓ સમજ વગરના અણાની છે, તેઓ જ ગેરસમજમાં પડે-૭ વર્ષના બાળક પરણાવે છે. અને ૮ થી ૧૨ વર્ષની કન્યાનાં લગ્ન થાય છે, તે વખતે કન્યા કંઈક સમજણી અને વરવા લાયક મોટી ગણાય છે, એટલે જોડી શંકાઓ અને કુર્તકા કરવામાં આવે છે તે અસ્થાને છે. વૈદિક સમયમાં અને આર્ષ મન્યાનુસાર રજોદર્શન થયા પછી લગ્ન થતાં હતાં, એમ ખતાવવાનો મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યો છે, પણ તે ધર્મશાસ્ત્રાનુકૂળ નથી એ ઉપર કહેલા વિવેચનથી જ સુસ્પષ્ટ થાય છે. યુવતીવિવાહનો દુરામેહ અને મિથ્યા મમત છોડી દેઈ ધર્મશાસ્ત્રાનુસાર વર્તવાની ખન્યુબાવે અમારા સનાતની લેખક મહાશયને બસામણ અને પ્રાર્થના કરીએ છીએ, અને સવિનય વિનંતિ કરીએ છીએ કે:-કન્યા સંગાવાળી દશવર્ષની કન્યા કે જોના પરથી અગ્નિદેવનો અધિકાર ઉતરી જઈ તેના શરીરોત્તર ભાગમાં આર્તવ સંચય થવા લાગ્યાથી તેને રજસ્વલા કહે છે, અને જોને પ્રકટમાં રજોદર્શન થયું નથી-આર્તવ આવે નથી, તેથી સોગ મંધર્ષ અને અગ્નિથી અતુકમે રક્ષાયલી ૧૧-૧૨ વર્ષની કન્યાનો વિવાહ શ્રેષ્ઠ સમજે-યુવતી વિવાહની હક તમને.

અશિલ ભારતવર્ષના આર્યસમાજિયોને પ્રશ્ન* તથા ચેલેન્જ.

નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર આર્યસમાજ પેડિલો અને વિદ્વાનો તરફથી મળવાની આશા રાખવામાં આવે છે. જેની શક્તિ હોય તેજે બેલાસક ઉત્તર આપવા, પરંતુ આ પ્રશ્નોના ઉત્તર જે પત્રમાં તેમના તરફથી પ્રસિદ્ધ થાય. તેની એક નકલ કૃપયા હમારાપર મોકલવાની તરદી જરૂર લેવી.

સ્વામીજીએ સત્યાર્થપ્રકાશ (અંગ્રેજોમાં છપાએલી આદમી આદ્યતિ) ના તૃતીય સસુલ્લાસના ૭૨ માં પૃષ્ઠની ૩ જ લીટીમાં પ્રકટ કર્યું છે કે, પેદ કાતું નામ અધોત વે-

*સનાતન ધર્મોપદેશક પેડિલ મોહનલાલ શર્મા, સનાતનધર્મ પાલકમા-ટેદા, સુમેરપુર (દમોરપુર) પોસ્ટ બરવા તરફથી બ્રાહ્મણરાવરવ (હઠાવા) અને સનાતનધર્મપત્રકા (સુરાતાખાહ) માં પ્રકટ થયેલ-છે તે ઉપરથી.

દર્માં જે જે વિધેય અને ત્યાજ્ય વિધાન કરેલાં છે, તે તે સર્વ યથાવત્-આચરવા અને ત્યાગ કરવાનું હમારે માન્ય છે, અને એ કાગળને લીધે વિદ્ હમને માન્ય છે અને હમારો મત પૈકિમત છે. તો અહીં શકા એ હબી યાય છે, કે વેદના કયા કયા મન્ત્રગા રીજ સાધપ્રાંતઃ સન્ધ્યા દગ્વાની વિધિ નિર્દિષ્ટ કરેલી છે, તે આયસમાજને ખતાવી આપુ તથા 'ચાંદનાલક્ષ્ણોઽયોદર્શન' એ મીમાંસામૂલાનુસાર કયા વેદ મન્ત્રોમાં એ પ્રમાણે વિધાન કરેલું છે ? કે 'જાનોદેવોતિ' એ મન્ત્રથી આગમન, 'વાક્ષામ્' એ મન્ત્ર વડે અંગ સ્પર્શ, સપ્તઆહતી સંયુક્ત ગાયત્રીગત વડે પ્રાણાયમ અને 'ઋતં ચ સન્ધ્યમ્' એ મન્ત્ર વડે અધમર્ણુ કવું જોઇએ ?

હવે જો ઉપલા પ્રશ્નોનો પ્રત્યુત્તર 'ત્યારે શ સનાતનધર્મીઓ વેદવિગ્ધ સન્ધ્યા કરે છે ?' એવો શમો પ્રશ્ન કરી આપવાની ચેલ કન્શે, તો તે પણ યોગ્ય નહી જ ગણાય. કાગળ અમારા સનાતનધર્મીઓ તો મન્ત્રભાગ, પ્રાદાણભાગ તથા ઉપનિષદભાગ એ ત્રણેને વેદ માનવામાં આવે છે, જોટલુ જ નહીં પણ મુત રમુત્યાદિ ગ્રન્થો પણ સનાતનીઓને માન્ય છે. પગ્નુ મગાજીઓના કમનશીએ આર્યસમાજ તો કેવળ વેદ મહેનો એક અગમ્યુત જે મન્ત્ર ભાગ છે, તેને જ એકલાને વેદ તરીકે માને છે. આ કાગળને લીધે આર્યસમાજને તો માત્ર મન્ત્રભાગગણી જ પ્રમાણ ખતાવી આપવાની દરજ પડશે કહો વાર, શિખા સૂત્ર ધારણ કરવાનું વિધાન કયા વેદમન્ત્રોમાં કરેલું છે ?

સ્વામી દયાનંદજીએ અજમેરમાં પ્રકટ થએલા દિતીયાદિતિ યજુર્વેદ સંહિતાના હિન્દી ભાષ્યમાં લિખ સંહિતાના ખારમાં અધ્યાયનો ૭૦ મો મન્ત્ર નીચે પ્રમાણે અર્થ સંહિત આપેલો છે:—

પૂતેન સીતા મધુના સમજ્યતા વિષ્વૈર્વૈરભુમતા મરુદ્ધિઃ ।

ઝર્જસ્વલી પયસા પિન્વમાના અસ્માન્સીતે પયસામ્યાવદૃત્સ્વ ॥ ૭૦ ॥

ભાવાર્થ—(વિશ્વૈ) સધળા (વૈર્વૈ) અજાદિ પદાર્થોની દૃષ્ટા કરનારા વિદ્વાન (મરુદ્ધિઃ) મનુષ્યોની આગાધી પ્રાપ્ત થએલા (પયસા) જલ અથવા દૂધ વડે (ઝર્જસ્વલી) પરાક્રમ સખંધી (પિન્વમાના) ચિચ્ચ કરેલા (સંસ્તિ) હળ (છૂટેલ) ધી તથા (મધુના) મધ અથવા સાકર આદિવડે (સમજ્યતામ્) સંયુક્ત કરે અર્થાત્ મેળવે; (સંતિ) હળ (અસ્માન્) અમને બધાને ધી આદિ પદાર્થોની સાથે સંયુક્ત રાખતો એવા હેતુથી (પયસા) જલ વડે (અમ્યાવદૃત્સ્વ) વારવાર તેનું ચિચ્ચ કરે. ૭૦

પ્રશ્ન—આર્યમહાજ જડપૂજનનો તો ઇન્કાર ને નિષેધ કરે છે, છતાં સ્વામીજીએ હળને ધી ખાંડ મધ-અદાવવાનું શા સારુ લખ્યું હશે વાર ? અને જ્યારે પટેલાની પૂજા વેદમાખમાં જ સ્વામીજીએ સ્વીકારી છે, તો પછી તેમણે મૂર્તિપૂજનની મના કરી શા માટે નાકક તેનું ખડન કર્યું હશે ? ધી ખાંડ આદિ પદાર્થ જડ વસ્તુને ચઢાવી તેજ જડ પદાર્થ (હળ) પાસેથી ધી આદિ પદાર્થ પ્રાપ્ત કરવા તેની પ્રાર્થના શી રીતે કરવી શક્ય છે ? તે આર્યસમાજીઓ હમને સ્પષ્ટ સમજવશે. આર્યસમાજનો તો ખામ સિદ્ધાન્ત છે કે જડની ભાવના કરવાથી તો જડ બની જવાય છે, તો આ હળપૂજન માટે શો પ્રુધાસો તેમનીપાસે છે ?

તૃતીય વિષય સંબંધી પ્રશ્ન—સ્વામી દયાનંદજી 'સંસ્કાર વિધિ' ગ્રંથ (અજમેરમાં છપાએલી નવમી આવૃત્તિ)ના શુદ્ધચાત્રમ ખલિવેશવિધિ-પ્રકરણમાં ૧૮૮ ને પાને લખે છે કે:—હવન થઇ રહ્યા બાદ નીચેના મંત્રોપડે બલિદાન કરવું. 'ઓં સ્નાનુગાય ચેન્દ્રાયનમઃ' એ મંત્રથી પૂર્વમાં, 'ઓં સ્નાનુગાય ચમાયનમઃ' કહી દક્ષિણમાં, 'ઓં સ્નાનુગાય વરુણાયનમઃ' થી પશ્ચિમમાં, 'ઓં સ્નાનુગાય સોમાયનમઃ' વડે ઉત્તરમાં, 'ઓં મરુદ્ધેયાનમઃ' કહી દ્વારમાં, 'ઓં બદ્ધેયાનમઃ' બોલી પાણીમાં, છતાંદિ મંત્રો વડે પાતરામાં અગર યાજ્ઞમાં યથોક્ત દિશામાં બલિના ભાગ મૂકવાનું લખ્યું છે.

તો અહીં પ્રશ્ન થાય છે કે આ બલિ કોને માટે આપાય છે? કારણકે આર્થસમાજ તો ચૈતન્યદેવતા તરીકે વિદ્યાનોને જ માને છે, તો શું વિદ્યાનોને જુદી જુદી આકેષક દિશામાં કાઢી મૂકવામાં આવે છે? અને વિદ્યાનોને જ માટે હોય તો દ્વાર, મુક્ષણ ઇત્યાદિમાં બલિ શા માટે મૂકવાનું વિધાન કર્યું છે? અગર આપ એમ કહેવા માંગતા હો, કે એ બધું ઇશ્વર નિમિત્ત છે, તો ઇશ્વર તો એક જ છે, તો પછી તેર-ચૈદ બલિભાગ કરવાનું શું પ્રયોજન? આપ એમ કહો કે નામાનુસાર વ્યવસ્થા કરેલી છે, તો ઇશ્વરનાં નામે અનન્ત છે, અને તેથી અફ જોતાં તમારે અનન્ત બલિ ભાગ કરવા પડશે, તે તમે કદાપિ ફરી ચંકવાનાં નથી! અને વળી ઇશ્વર નિમિત્ત જ હોય તો અનેક દિશાઓમાં શા માટે? અને અનુગ એટલે તો 'અનુ પચ્યાત્ ગચ્છતીતિ અનુગો મૃત્યઃ।' અર્થાત્ નોકર ચાકર એવો તેનો અર્થ થાય છે, એટલે 'સ્નાનુગાય' નો અર્થ નોકરો સહિત એવો થયો; તો ઇશ્વરના નોકરો કોણ અને ક્યા ક્યા છે? તે કૃપ્યા જણાવશો? શું ઇશ્વરને તમે સાકાર માને છો? નહીં તો 'અનુગ' શબ્દનો શો અર્થ થાય છે? તે પ્રમાણ સહિત બતાવો. અગર જો આપ એમ કહેવા માંગતા હો, કે નિત્ય યતી હિંસાના નિવારણાર્થે આ વિધિ રાખવામાં આવી છે, તો 'વગર ભોગવ્યે પાપનો કદી ક્ષય થતો નથી' એ સ્વામીજીના સિદ્ધાન્તને અહીં બાધ આવે છે. શું અહીં આપેલું અન્ન નિત્ય મરી જતા હોયોને પહોંચે છે? અને જો એમ હોય તો શ્રાદ્ધનું અન્ન પિતૃઓને પહોંચવાની બાબતમાં શા માટે મિથ્યા વિતંડા વિખવાદ ને વલોપાત કરો છો? અને વળી યમના નામથી શામાટે દક્ષિણમાં બલિ મૂકા છો? યમ કોણ છે? યમ નામથી ઇશ્વરને ગ્રહણ કરતા હો તો શું યમ નામનો જ છે? તેને માટે દક્ષિણેતર ખીજી દિશા કેમ ન લખી તે જણાવશો? યદિ આપ એમ કહેતા હો, કે ન્યાય કર્તાનું નામ યમ છે, તો તે શું દક્ષિણ દિશામાં જ બેસીને હંમેશા ખાયાં કરે છે કે? તમે 'શુ' ન્યાયકારી રાજ્ય અથવા મેટ્રોપોલિટન અમુક એક જ દિશામાં ખવડાવી શકશો કે? હવે યમ એવું નામ વાયુનું છે, એમ કહેતા હો, તો શું વાયુ હંમેશાં દક્ષિણ દિશામાં જ વાયાં કરે છે? અને તેજ દિશાનો તેણે ઇશ્વરો લીધેલો છે? વાયુનો સંચાર સર્વત્ર સરખો જ હોય, તો પછી શામાટે ખાસ એક એક દિશા નિર્માણ કરવી પડી છે? તથા સાંભેલા ને ખાંડણીયામાં બલિ મૂકવાનું શું પ્રયોજન છે?

આર્થસમાજ તો જેડ વસ્તુના પૂજનની સાથે શુદ્ધેશુદ્ધી સંપ્ત મના કરનારી છે, તો પછી આ દયાનંદીયોની પ્રેમસીમા નહીં, તો ખીજું શું છે? એટલું જ નહીં પણ શું સંખેલું તથા ખાંડણીયા કાંઈ બાધ શકે છે? ત્યારે તો પછી અર્તિમુજક બનવામાં તમને હવે શી મુશ્કેલી આવે છે! ને ખામી રહી બચ તેમ છે? અને પિતરોના નામે શા માટે દુદ્ધિણ દિશામાં બલિનું વિધાન કરવામાં આવેલું છે? અને જો બલિ કોને માટે છે? અવિતંડા

મૃત પિતરોને માટે ? મૃત પિતરો માટે હોય, તો પછી શ્રાદ્ધતું ખંડન શા માટે કરે છે ? અને હવિતનેજ માટે હોય, તો પછી એવા હવિત પિતર કોણ છે ? કે જેને માટે બહુ મુશ્કેલીમાં આવે છે તે જતાવી આપશે. શું હવિત પિતરો જમીનમાં પેસી ધુસી ગએલા છે ? જમીનની અંદર લખાઈ છુપાઈને શું બરાઈ-બેસી રહેલા છે ? અથવા તો શું તમે તેમને દક્ષિણદિશામાં જ એસાડીને એક બાજુએ ખવડાવે છે કે ? અથવા “પિતૃમય” એ મન્ત્રનો અર્થ શું થાય છે ? અને તે શી આજ્ઞા કરે છે ? તે પ્રમાણ સહિત સ્પષ્ટ લખી જણાવશે.

પ્રસન્નવદન છબિલારામ દીક્ષિત, સુરત.

આર્યસમાજની પાર્ટીઓ ને સ્વામી દયાનંદના ઢોંગ !

ગતાનુગતિકો લોકો ન લોકઃ પારમાર્થિકઃ ।

અર્થાત્—સંસારી મનુષ્યો ગતાનુગતિક દર્શી (ગાદરીયા પ્રવાદ)ને લીધે જ મદા એક જાતના વઢનમાં વળ્યા કરે છે. સ્વામી દયાનંદના પ્રતક્ષ દોષો કે બીજા આર્યસમાજ ઉપ-દેશદાદિમાંથી કોઈ, અનેક હોકાની આગળ કહે અગર હમે, તો અન્ય આર્યસમાજીઓ તેની પાછળ પડે, તેના શત્રુ બની જાય, અને તેના દિતકાર્યોમાં યથામંત્ર અડચણો કર્યા કરે; અને ઝટપટ છપાવો પણ દે કે આમુક માણસ પોપ ધધ ગયો છે. અધી કરીને જ આવા ભય અને દ્રાવિ બાળીને જ સ્વામીજીના દોષ લખવા કહેવાને કોઈ આર્યસમાજી કાન પણ નથી કૂકડાવતો ! સ્વામીજીના વેદવિરૂદ્ધ અનેક મન્ત્રોચોતું ખંડન ધણીવાર બહુ પ્રકારે થયું છે અને વળી થશે, પરંતુ આજ તેમની કંઈ પ્રશંસા પણ લખીએ ! સંસારમાં કોઈ નિર્દોષ કે નિર્ગુણ તો છે નહિ, એટલે કે જુડામાં જુડા અને શત્રુ માનતા હોઈએ તેવા માણસમાં પણ કંઈનેકંઈ સારો ગુણ અવશ્ય હોય છે, અને જેમને આપણે પૂન્ય, માન્ય અને મહાનપુરુષ કે મુરબ્બી સમજતા હોઈએ, તેમનામાં પણ કંઈ દોષ જરૂર હોય છે. શત્રોરપિ મુળાવાચ્યા દોષાવાચ્યા ગુરોરપિ ॥ શત્રુના ગુણ અને ગુરુના દોષ જણાવ, તે પણ ધ્યાનમાં લેવું જોઈએ પણ આ પ્રમાણે વર્ચનારા માણસ હાલ દુનિયામાં ઘણા જોવા યોગ્ય છે, કારણ કે શત્રુની સાથે દ્વેષ-વૈરભાવના પ્રબલ થઈ જવાથી તેના ગુણોમાં વૈરાગ્ય યદ જાય છે, અને મિત્રની સાથે રાગભાવનાની પ્રવળતા હોવાને લીધે સ્વાભાવિક રીતે તેના દોષો દેખાતા જ નથી.

હસાઈ વગેરે વેદવિરૂદ્ધ મતોની જાળમાં નવજુવકોને ફસતા દયાનંદે બચાવ્યા, પાદરી-ઓનાં રામપરીક્ષા કૃષ્ણપરીક્ષા વગેરે ટ્રેડટો વાંચી જોખાજલા અને સીધાસાદા સ્વમત-ગર્ભથી અનભિજ હિંદુમતાનોને હિંદુધર્મથી ગ્વાનિ થતી તે, અને મીશનરીઓના પરિચય અને પ્રસંગમાં રહેતારા અને સ્વમતતું તત્વ નહિ જાણનારા ને અંગ્રેજી બજોલાનો મોટો ભાગ સ્થારનો ખિરિત થઈ ગયો હોત, પણ તેવા લાખો માણસોને રચતી ગમતી અને ફાવતી આવતી વ્યવસ્થા કરી આપી સ્વામી દયાનંદે આર્ય નામથી રોડી રાખ્યા છે. પ્રીક્ષિત થઈ ગયેલાં સનાતનધર્મીઓ પોતાનામાં સામેલ કરી શકતા નથી, પણ આર્યસમાજ તો સદ-જમા મુનાતનધર્મી બની શકે છે. આર્યસમાજના મિથ્યા આશય છોડી દઈ શ્રાદ્ધ વગેરે વેદોક્ત મતોએ બંગાળર માનીને તો પં. બીમસેન સર્મા, પં. દુષારામ, સ્વામી આવારામ

પહોચ્યા, ત્યાં રહેવાનો બદોબસત. દર્નપાલાલ આપખપાદીએ ક્યો અને પૂછ્યું, કે ખર્ષા માણસોને દરરોજ બોજનનો સામાન કેટલો લોકોએ? ત્યારે સ્વામી દર્શાવે કયું કે— દરરોજનો સડના બોજનનો ખર્ચ રૂ. ૧૧ દોઢ છે, તે અમારા રસોઈવાને આપ્યા કરે. જેથી તમારે પારંવાર ચીજો લાવવાનો શ્રમ હોય અને ખટપટ કરવી ન પડે, જાણુએજાવ જોઈશે તે અમારો માણસ બજારમાંથી લાખ્યા કરશે. આમ કહેવામાં સ્વામીએનો હેતુ એ હતો કે રસોઈવા સિવાયના ખીજ માણસોને ખરરાવતા નહોતા, પણ ભોજનખર્ચ તો બધાના નામથી લેતા હતા. એમાંથી રોજ ૭ આઠ આના ખર્ચ કરી બાકી પૈસા બચાવતા હતા, તે નિત્ય નિત્ય તાળામાં બધા કરી રાખ્યા જતા હતા. ઘણું ખર્ચ સ્વામીએ ભોજન-ખર્ચ માટે રોકડા રૂપે લેવાની તજવીજ રાખતા હતા, પણ કદાં એમ બન્યું કે વગર પૂછે કોઈ દાળ લોટ થી વગેરે સીધું લેઈ આવ્યો, તો એમાંથી વપરાતાં વધુ તેનો હિસાબ લખી પોતાની પાસે રાખતા હતા, રસોઈવાને પણ પુરતું થી આદિ નહોતા આપતા, અને એ વધેલું સીધું બજારમાં માણું લેવાની દેવામાં નોનખ સમજી સડોઆતા હોવાથી, પાસે રહેતા નોકરોને લોટ થી દાળ લેવી દેતા હતા; અને બજાર આવથી તેની કિંમત સડ સડને ખાતે સખતા અને કુલ પૈસા પગારમાંથી કાપી લેતા હતા. ભોજનખર્ચ મારે કે પુત્રક વેદભાષ્યાદિના રૂપે આપવા કોઈ આવતું, ત્યારે સ્વામી દર્શાવે પોતાની સાથેનાં માણસોમાંનો જે કોઈ પાસે હોય તેને રૂપે આપાવતા હતા. એથી-સામે તો સમજે કે મહાત્મા કેવા નિરપૂહી છે, પૈસા રકમને તો હાથ પણ લગાડતા નથી. પણ આ બધો પ્રયત્ન આકબર અને ધર્માનુરાગી થદાજી બોળા સોકોને બરમાવવા દેવાનો રોજી માત્ર જ હતો । પારતવમાં તો પેલો પરમાર્યો-બહારનો માણસ આવ્યો જતાં જ, પૈસા આદમી પાસેથી ઝટ રૂપે લાઈ લેતા, અને પોતાની બેગ-થેલી મંગાવી મધીવપામી તેમાં મેલી દેતા. કોઈ નોકરને પગાર આપવો પડે, તો તે બનતા સુધી તો નોકરને આપવાને પુરતક વેદભાષ્યાદિના લોપા પાસે બાકી નિજળતા મંગાવી લેઈને આપતા હતા; અને કદાચ નાપુરક ગરિથી આપવા પડ્યા, તો જે કોટડીમાં બેગ મેલી લેાય, ત્યાં જોડી એકલા જઈ તેમાંથી લુના અને ઘસાપલા રૂપે વીજી કાઢી લાવતા ને નોકરને આપતા, અને સાસમારા કોરા બોળ્યા નવા રૂપે પોતાની પાસેજ રાખ્યા કરતા હતા. સ્વામી દર્શાવેની ત્યારે જનોમની પેરે ગજામાં થાલવાની એક આમડાની વિલાવતી મનીબેગ હતી, પડેલા તો એમાં પણ કોઈ સારા કપડાનાં કંઈ પડોમાં રૂપે લપેટી રાખતા, પછી એને તોળું લમાવી એક મોટી બેગમાં મુકતા હતા, તેને તોળું મારી તેની કુચી એક બોક્કમાં મુકતા હતા. વળી પાછાં એ બોક્કને ખીજ કોઈ બોક્કમાં મેલી, તોળું મારી કુચી કદી બાંધી દેતા હતા; ત્યાર પછી તે મોટી બોક્ક કોટડીમાં રાખી તોળું ચારતા હતા. એવા તો ધોળેથી સોંમગીને રૂપે કાઢતા મેલતા કે કાઢતા કાને રૂપેવાનો અજાજ સરખો પણ ન પડે । અને પ્રાયઃ એવો પણ વિચાર રાખતા કે કોઈને બજાર ન પડે ને પતો ન લાગે કે પોતાની પાસે સ્વામીએ રૂપે રાખે છે । આ પ્રમાણે લુપિવાના લાદોર વગેરે પંડતપનાં ધર્મા સંદેશમાં આદરે અદી વર્ષ માળ્યો. સંવત ૧૯૪૫ના વૈશાખમાં દરરોજીના મેળામાં સ્વામી દર્શાવે મધા દતા, દરદારમાં મધા નોકર માણસો નજ ઘણ નાસી મવા, રસોઈવો પણ ન રલો; અને સ્વામીએ મુદરોનો ધેરથી આવતી મેડી ખાવા લાગ્યા. એક જગ્યાથી માણ (જેતા ઘરમાં જગ્યા

યજ્ઞ પત્નીભાવથી રહેતી હતી) એ કહ્યું:-સ્વામીજી આજે આપને મારે ત્યાંનું નિમંત્રણ છે, તે સ્વામીજીએ સ્વીકાર્યું. યોડીવારે એક મંમાંજીએ આવી કહ્યું:-એનું બોલન આપ ન કરતા, એના ઘરમાં બંગીયણ છે ત્યારે સ્વામીજીએ ના કહેવગી. તેથી બાપુએ ગુસ્સે યજ્ઞ જઈ જે મેમના બંગલામાં ઉતર્યા હતા, તેમાંથી હુકમ મંગાવી દયાનંદને કાઢી મેલ્યા. એટલે સ્વામીજી પાછા સહારનપુર આવતા રહ્યા.

શ્રુતિ સ્મૃતિ અને ઇતિહાસ પુરાણાદિથી નિકળેલા સનાતનધર્મના સધળા મન્તવ્યો સાયન્સ ફિલોસોફીની સાથે પૂર્ણ રૂપે મળતા છે, એટલા માટે દર્શન મથિના નિર્માતા ગૌતમ કલ્યાણદિએ પણ તેને તેવાજ માન્યા હતા, પણ સમયના પ્રવાહે બધું પલટાવી દીધું અને કંઈ કાલથી તાર્કિક લોકોના મતે તે બેહુલપણ જેવા જણાવા લાગ્યાથી ઋષિમંતાનો માંથી ઘણા ખરા સનાતનહિંદુધર્મને બેહુલો માનીને જ હજારો નાસ્તિક મુસલમાન અને ખ્રિસ્તિ યજ્ઞ ગયા. જેમની દશા જોઈ સ્વામી દયાનંદ જેવા લોકોએ શોઆયું કે, આ દશા રહી નો એક દિવસ એવો પણ આવશે, કે ભૂગંડલપર વૈદિક ધર્મનું નામ પણ રહેશે નહિ; એટલા માટે ધર્મશુદ્ધિ તરફ બેદરકાર રહી ઉધતા ભારતવાસીઓને ઝટ જમાડવા બેઠા, તેથી જેમને જમાડવાના પ્રતિફલ ઉપાય સ્વામી દયાનંદે શોઆ ને યોજ્યા. અર્થાત્ જેમ મોરી ધાડ લૂટ આદિ વિપત્તિ આવેલી જોઈ સડ જંગી શીઘ્ર સચેત યજ્ઞ જાય છે, તેમજ સ્વામી દયાનંદે ધર્મપર ધાડ પાડી અર્થાત્ પ્રકારાન્તરે વૈદિક ધર્મનું ખંડન કર્યું, જે જોતાં સનાતન-ધર્મીઓ મોંકી જમત યજ્ઞ ગયા. એટલે કે સ્વામી દયાનંદે આગ ખંડન કરી ધર્મ પર ધાડ પાડી સચેત ન કર્યા હોત, તો આજ અનેક સનાતનધર્મી ઉપદેશકાદિ યુક્તિ પ્રમાણ તથા સાયન્સ અને ફિલોસોફી સાથે સનાતનધર્મની રક્ષા અને પુષ્ટિને માટે આટલા કટિબદ્ધ કલાપિ ન થયા હોત. આથી સાંપ્રતિક ધર્માન્દોલનનું મૂળ કારણ અવશ્ય સ્વામી દયાનંદ છે. સ્વામી દયાનંદે મચાવેલા ધર્માન્દોલનના ધાંધલથી કોઈ કોઈ ભ્રમવશ જ્ઞાન્ત પુરુષ કહેવા લાગ્યા કે:-વેદોનાં પુસ્તક હિન્દુસ્થાનમાં રહ્યાંજ નહોતાં, વેદનો સર્વથા લોપ યજ્ઞ ગયો હતો, દયાનંદે બણીને તૈયાર થયા ત્યારે વેદ કહી ન મળ્યા, તેથી કરીને સ્વામી દયાનંદે તજ્ઞ-વીજ કરી વિજ્ઞાપ્યતથી અન્ય વેદ મંગાવી આ દેશમાં પ્રચાર કર્યો. આ વાત સર્વથા મિથ્યા નેરાતાર જૂઠી અને અજ્યુગતી-ખોટી એટલા માટે છે, કે હાલ વેદની જેટલી શાખા મળે છે, તેનાં સૈકડો નહિ પરંતુ હજારો પુસ્તકો દયાનંદના જન્મ સમયે પણ વેદપાઠી શાહજોને ત્યાં વિદ્યમાન હતાં. આનાં એ પુષ્ટ પ્રમાણો છે, એક તો સ્વયં સ્વામી દયાનંદેજ પોતાના ચરિત્રમાં લખાવ્યું હતું કે:-હું બાલ્યાવસ્થામાં મારે ઘેર સરવર વેદપાઠ બણ્યો હતો. યદિ એ વખતે ભારતવર્ષમાં વેદોનો લોપ યજ્ઞ ગયો હતો, તો સ્વામીજીએ વેદપાઠ ક્યાંથી બણી લીધા ? બીજું પ્રમાણ એ છે કે સ્વામીજીના બાપદાદાના પણ જન્મ પહેલાં વેદોનાં લખેલાં સૈકડો પુસ્તકો મોટાં મોટાં પુસ્તકાલયોમાં હજી સુધી વિદ્યમાન છે, અને સ્વામીજીના સમયે પણ જેમને આલોપાન્ત સાંગ વેદ કંઠસ્થ-મોટે દતા એવા સૈકડો વેદપાઠી વિદ્યમાન હતા; એવા હાલ પણ છે. આવાં તો સૈકડો પ્રમાણો મળી શકે છે અને જ્યાં મિદ્ધ યજ્ઞ જાય છે, કે વેદોનો લોપ થયાનું કહેવું સર્વથા જૂઠું જ છે. આવા મિથ્યા વિચાર બોળા બલા ને જ્ઞાન્ત સનાતન ધર્મીઓમાં પણ ચાલ્યા ગયા, ત્યારે મહર્ષિજીના મુળવર આર્યસમાજ ઓમાં આથી સૈકડોગણ વધારે જૂઠા ચાલે તો તેમાં આશ્ચર્ય શું ? કેમકે એ લોકો તો

પોતાના સ્વામીજીની મિથ્યા પ્રસાર કરી મહિમા વધારવાનું આદાય છે. હવે વિચારવું તો બેઠકે કે સત્ય શું છે ? સ્વામી દયાનંદે ઉપદેશ કરવા માંડ્યો, ત્યારે વેદનો પ્રચાર હતો, ત્યારથી આજ સુધી અનુમાન પાંચ પચાસ વર્ષના અરસામાં. વેદોનો પ્રચાર ભારતવર્ષમાં સેકંડો ગણી વધારે થયે ગયો છે. પૃથ્વીએ વેદવાદી બ્રાહ્મણુઓમાં વેદોનાં પુસ્તક લખેલાં મળતાં હતાં, પણ હાજ તો છાપખાનાના ભૂતને પ્રતાપે પ્રાયઃ સઘળા પઠિત અપઠિત બ્રાહ્મણુ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્રો અને મનન સુદક્ષિણા ધરમાં વેદ પુસ્તક મોઝુદ થયે ગયાં, આમાં લાભ-હાનિ ઉભતિ અવનનતિ ગમે તે હો, પણ વેદોની અર્થા આખા દેશમાં થયે રહી ! છપાઇ છપાઇને લખેા પુસ્તકોનો દેશમાં પ્રચાર થયે ગયો, અને જેમણે ‘વેદનું’ નામ પણ નહિ સાંભળ્યું હોય અને વેદ નજરે પણ નહિ દોઢા હોય, એવા હજારો બ્રાહ્મણુદિ મનુષ્ય વેદને અધિકાર-ગોટે બાગે દેખવા લાગ્યા. એ તો સડ કાઢ સારી, ગેડે અણે છે, કે છાપખાનાનો પ્રચાર થોડા વખતથી થયો છે, સ્વામી દયાનંદના ઉપદેશાર્થ સમયે હિન્દુસ્થાનમાં ધણે થોડો હતો. ત્યાં સુધી આપણા દેશમાં વેદ છપાયા નહોતાં, અને લખેલાં પુસ્તક સર્વત્ર ગધાને ગળી સકતાં નહોતાં, એટલે વેદનો પ્રચાર થોડો દોઢ ત્યાં ત્યાં જેની તેની નજરે વેદ ન પડે-દોઢરે ન ચડે એ તો ખુદ્દુજ છે; પંચ વિદ્યાપતમાં તો વેદ અદ્વિતી પણ પહેલાં છપાયે ગયા હતા, જે રાગ સાહેબ જ્યદ્ધુસુલસણ રી. એસ. આઇ. એમણે વિદ્યાપતથી છપાયેલા વેદ મંગાવ્યા હતા.

સ્વામીજીને અને રાગ સાહેબને સારો સંબંધ હોવાથી રાગ સાહેબે પોતાના વિદ્યા-પતી વેદ રામીજીને આપેલા હતા. એ વિદ્યાપતી પુસ્તકો પોતાની સાથે રાખી બ્રાહ્મણ-નાદિ વખતે મેજપર મેલીને સ્વામી દયાનંદ મનમાન્યા કંઈ અર્થ કરી હેતા અને વેદધર્મોદ્ધાર તથા વેદપ્રચારનો જોરો કાઢી રાખી ગુમાનથી ગાળને કહેતા હતા કે-હેઓ ! આ દેશમાં વેદોનો પ્રચાર નહોતો, વેદ કહી નહોતા મળતા તેથી અમે એ વિદ્યાપતથી મંગાવ્યા છે-એમ કહી સ્વામીજી લોકોને વિદ્યાપતી પુસ્તકો દેખાડતા હતા, આવું પ્રદર્શન કરી મદા વિશિષ્ટ મિથ્યા મેટાઇ મેજવી મલકાતા હતા ! અને અમારા સ્વામીજીએ ભારતમાં વેદપ્રચાર અને વેદધર્મોદ્ધાર કર્યો-કહીને હજુ પણ દયાનંદીયો પુલીને રાગકો યાપ છે ! એ વખતે છપેલા વેદ નહોતા વેચાતા એ વાત તો ખરી, પણ ભારતવર્ષમાંથી વેદ લુપ્ત થયે ગયે હતા—એ કહેવું મહર્ષિજીનું સર્વથા મિથ્યા—ભૂલું. દતું. આવા મિથ્યાવાદી-લખાડ કેદાપિ મહર્ષિ અને વેદધર્મોદ્ધારક કહી સકાય નહિ. સ્વામીજીનું આપવડાઇ અને ગુમાનવું કથન સાંભળી ભોલામગા અગાન પણ વેદપર અદાવાળા લોકો તો સંમત છે. કે વેદનો લોપ થયે ગયો હતો, તે સ્વામી દયાનંદે ઉદ્ધાર અને પ્રચાર કર્યો; પંચ ખરી વાત તો એ છે કે પ્રોન્ટીંગ પ્રેશના પ્રતાપે વેદ છપાઇ ભારતમાં વિશેષ વેદપ્રચાર થયો. અને યજ્ઞ સ્વામી દયાનંદે વેદનો નામે જીવી તો ગડબડ કરી પાંચમ મચારી કે દેવપૂજા બ્રાહ્મણ ધર્મકૃત વેદમાં નથી લખ્યાં મારે વેદવિરુદ્ધ છે, રેલ્વે તાર વેદમાં પણ છે-વગેરે વગેરે કપોલકલ્પન વાદિયાત વાતો વેદને નામે કહેવા મંડી લોકોને બહેનવત્રા લાગ્યા. આથી કહી સનાતન-ધર્મસંરક્ષક સેકંડો બ્રાહ્મણ પઠિતો ઉદ્દેશકોએ વેદો મંગાવી વેદવા માંડ્યું, અને દયાનંદે કહેલી વાતોની ખોટ કરતાં સુમગ્યું કે તે વેદમાં નથી; અને દયાનંદે કરેલા વૈદ્ય પંચ તત્ત્વ ખોટા બ્રાહ્મણુદિ વિરુદ્ધ અને અપસ્તુત સંબંધ વગરના છે, તેથી સ્વામીજીની ટંગણા

વગરની ધાંધલનું મિથ્યાત્વ ને પોગળ જન્મજંહેર કરવાની જરૂર નહીં, તે વેદના પ્રમાંસોથી સિદ્ધ કરી આપવાના હેતુથી, સનાતનધર્મી પંડિતો ઉપદેશકો અને લેખકો, જંહેર સભામાં હજારો લોકસમૂહ સમક્ષ કહેવા તથા જંહેર છાપામાં લેખો છાપાવા લાગ્યાથી, સાધારણ માણસો પણ બની શકે ત્યાંથી વેદ મેળવી તેમાં જોઈ બગ ખોટાની ખાતરી કરવાને છતાંસુ યથા, એ પણ અધિકારી વેદપ્રચાર યવાનું જરૂર મુખ્ય કારણ છે.

આમ સાધારણ રીતે વેદો છપાઈ વેચાઈ અનધિકારિયોના હાથમાં જવા વગેરે વેદ-પ્રચારથી, નિમદેહ વૈદિક સનાતન ધર્મને અવશ્ય મોટા ધક્કો તો પહોંચ્યોજ છે. પણ સં-સ્કૃત શિખેલા વેદના શ્રદ્ધાળુ અધિકારી જ્ઞાતજ્ઞોને પણ વેદ પુસ્તક ધણી મુશ્કેલીથી કોઈ કોઈને ભારે ખર્ચ કરતાં કદાચ કહી પ્રાપ્ત થતા હતાં, તે હવે જુગ સદજ મૂલ્યે ઘેર ખેંઠાં મળવા લાગ્યા છે, એ લાભ પણ થયો છે. જે દાનિ લાભ થયાં તે સમયના પ્રવાહે કરાચ્યાં પણ પહેલાં કરતાં વેદોનો વિચાર વધારે થવા ગાઓ, અને એ વેદ સિદ્ધાન્તના પર્યાયોગ્ય દ્વારા ભવિષ્યમાં 'વેદનું' ઔરવ વધવાની પણ કંઈ આશા રહે છે. સ્વામી દયાનંદ આવી રીતે વેદપ્રચાર યવામાં એક રીતે કાચુજૂત અને નિમિત્ત થયા એ વાત ખરી, પણ દયાનંદે શુદ્ધશુદ્ધિથી ધરાદાપૂર્વક જોરગોળ્યા વેળગ્યાં કર્યો, અને તેમના એકજ્ઞાના ચલથીજ વેદધર્માન્દોષનો અને હિંચાલ-ચળવળ યજ પ્રચાર થયો છે—કહેવું તદ્દન ખોટું છે. સ્વામી દયાનંદ વેદધર્મોદ્ધારના હેતુ પુરસ્કર જ સાચી દાનતથી વેદપ્રચાર કરવા પ્રવૃત્ત થયા હતા, તો એક બહારવટીયા કે બળવાખોરની પેર શિરજોરી કરી, સહનું ખંડન અને તિરસ્કાર ન કરતાં, વેદવેત્તા વિદ્વાન પંડિતો આચાર્યો સંત મહતોને મળતા હજતા રહી, તેમનો વિનય કરી, વિચેકવિચારપૂર્વક વાર્તાલાપ અને શક સમાધાન કરી, સર્વાનુમતે તેમણે સત્ય સત્ય વેદાર્થ ખેડક કરી લોકોપકાર કરવો ન્દેશ્યોહતો. પણ વેદધર્મોદ્ધાર વેદભાષ્યર બગવાનું મહર્ષિ યવાની-ગવાવાની અને લખાણની તથા ધન જોડી પિંગાણું કરવાની લોહુ-ગ્ધતા લાલસા-વાંચના કામના વામના અને ધમ્મજવાળા મોહમુગ્ધ મનુષ્ય-પામર પ્રાણીથી ઓટ્યો બધો ત્યાગ કેમ થઈ શકે ? માન મતા અને મોટાઈમાં મરી શીટનાર તથા પૈસા-નેજ પરમેશ્વર સમજી જોડેલા પરમહંસ પરિવારક સ્વામી મંન્યાસી યથેચા દયાનંદસરસ્વતીના ભાવ્યમાં આવું જનહિતનું મહાન કાર્ય થવું હોયજ ક્યાંથી ? કે સ્વામી દયાનંદને સદ્જ્ઞાન ધાય-ને સુશુદ્ધિ રહે ! અને કહેવરાવે છે તેવા, સાચેમાચા વેદધર્મોદ્ધારક અને વેદપ્રચારક થઈ સર્વ પ્રિય યાય ! પ્રચલિત મત સંપ્રદાયોમાં કેટલુંક ડોહનાણું ચાલે છે, પણ દયાનંદની ખંડન અને તિરસ્કાર કરવાની અવળી પદ્ધતિથી તે કંઈ ટબુ નથી, પણ સમજુતી અને શાન્તિથી કામ લેવાતાં હવે તે ધર્મે ધર્મે ઓછુ થવા લાગ્યું છે, અને લોકો સમજવા લાગતાં છેક નામુદ પણ ઘસ જરો.

કોણ કહે છે કે આર્ચસમાજના સ્વામીજી મહર્ષિ દયાનંદ સાધુ મંન્યાસી ત્યાગી યોગી અને યતિ હતા ? ધનલોહુપ અને જીર્ણલોહુપ હોય, પૈસાને માટે મરી શીટ દમકા સાર સામાનો દમ કાઢે, મન ભાવતાં જોઈતું જમવાનો અભખરો રાખે, બિલાવડે દેહનિર્વાહ કરવાને બદલે એકલા એક પક માટે ખાસ રસોઈથી ગંખી રસવતી રસોઈ જમે, કૌપીન-બગવું વીંટવા ને ઓઢવાને બદલે રેશમી અને જરીનાં વસ્ત્રો સજે, સુંદર છુટ ખેડે; આ

શું સાધુનાં લક્ષણ છે ? કંચન અને ધામિની-જર ને જોડેનો મોહ તજે, તે મહંત અને સંત, બાકીના તો કામ દામ અને ચામના છોડા જવાડા, મિથ્યા તાણે છે તંત !
 “લિખના પડના ચાતુરી, સખી બાત હય રહેલ; કામદહન મનવશકરન, ગગનચઢન મુશ્કેલ.”
 “હદમે ચલે સો ઝોલીઆ, બેહદ ચલે સો ખીર; હદ બેહદ દોનો તજે, ઉસકા નામ રૂખીર”
 મનવા ફીકર મત કર, ફીકર ફાકા ખીર; જો ફીકરકી ફાકી કરે, ઉસકા નામ ફીકર.

કામદહન ને મનવશકરન સહેલું નહિ પણ મુશ્કેલ છે, અને તેથીજ સંસારની મોહ-માયા ને જંબળ તથા કામક્રીયાક્રમાંથી નિકળી ગયેલા ત્યાગીને લોકો સાધુ સંત સાંધે સ્વામી કહે છે. પણ તેવા ત્યાગી વિરાગી નહિ પણ રાગી કંચનકામિનીના અનુરાગી-મોહાસક્ત હોય, તો તે અધમાધમ અને નષાટ છે. મન વશ કરે, કાંમના માત્ર તજી દે, અને વિદા-નંદમાં મસ્ત રહે, જગતના સર્વ જીવોને ત્રાસ ન આપતાં સુખશાતા થાય તેવા મનવાણીના વ્યાપાર રાખે; જોજી ખરા થોગી ત્યાગી અને સ્વામી. બાકી તો બધા કામી હરામી ને લોભી લખાડ બેખને લગ્નવનારા અને ત્યાગને બદનામી લગાડનારા જાણવા ! સંસારની માયા તજી ધરખાર માતા પિતા સર્વ છેડી ચાલી નીકળ્યાં તેવા સ્વામી દયાનંદ, દ્રવ્યલોભી કુટુંબી સંસારાક્ત પામર જીવ કરતાં યે ધનને માટે ધમાલ અને ઢોંગ બહુ કરતા એ હિણુપરતી બરેલું છે. “જર જોધ મુનિવર અજે” મારેજ યતિ-ત્યાગીને ધન-સુવર્ણ આપવાનો શાસ્ત્ર નિષેધ કરેલો હોય સંન્યાસાશ્રમમાં સાધુને ટકી રહેવાની સુખવસ્થા ને સરળતા કરી આપેલી છે. પણ સ્વચ્છંદી યથેચ્છ આહારીવિહારી મોહમુગ્ધ મનુષ્યોને શાસન કરી નિયમમાં વર્તીવવા શસ્ત્રથી રાજ્યસત્તા અને શાસ્ત્ર વડે ધર્મસત્તા જગતમાં પ્રવર્તે છે. પણ આ વિષય કલિકા-ળમાં શસ્ત્ર અને શાસ્ત્રનો ગેરહપયોગ થતો હોય, દુનિયામાં દુઃખ અને દૈન્ય વધી રહ્યાં છે, અને દીનદુઃખી દુર્બળો મોટે ભાગે દંડાય છે-પીડાય છે; ત્યારે ઢોંગી પાખંડી વંચકો ફાવી જઈ રહ્યાં કરી દુનિયાને ધુતે છે છુટે છે દયાનંદ પણ આવા પ્રકારના ધનલોભી અને પૈસો મારો પરમેશ્વર માની બેઠેલા સ્વામી હતા, અને તેથીજ ‘આપ જેવું જગ’ અને ‘દૃષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ’ સગજતા દેખતા હોવાથીજ દયાનંદે સત્યાર્થપ્રકાશ-ઓદાદશસમુદ્ભાસમાં પૈસાના પૂજારી આચાર્ય ગુરુની મશ્કરી કરતાં મતવાળાને મોઢે કહેવરાવ્યું છે કે:-

ટકા ધર્મટકા કર્મ ટકા હિ પરમં પદમ્ ।

યસ્ય ગૃહે ટકા નાસ્તિ હા ! ટકા ટકટકાયતે ॥૧॥

આનાંશકલાઃ પ્રોક્તા રૂપ્યોડસૌ ભગવાન્ સ્વયમ્ ।

અતસ્તં સર્વં ઇચ્છન્તિ રૂપ્યં હિ ગુણવત્તમમ્ ॥૨॥

અર્થાત્:-ટકા-પૈસા વિના ધર્મ કર્મ પરમપદ કંઈ નથી, જેના ધરમાં, અને ગાંડે પૈસા-ગર્થ નથી, તે બાપડા હાય ટકા ! કરતા કરતા ઉત્તમ પદાર્થો સામું ટકટક જોવાનું કરે છે; ને શોચે છે કે અરેરે ! મારી પાસે ધન હોત, તો હું ખાત પીત પહેરત ઝોદત સહેલસપાટા ને અમનચમન કરત-સુખ વિલાસ ભોગવત ! કેમકે સોળ કળા સુક્ત પ્રયશ પરમેશ્વર (સોળઆનાના રૂપેયા)નું કંચન સર્વ કોષ જવળુ કરે છે, અદશ્ય પરમાત્માની પરવા તો તીરલાજી કરે છે; સર્વ કોષ ટકાની ખુટે ટકરાય છે-ટીચાય છે બટકાય છે ! કારણકે સર્વ

કામ રૂપેયાથી સરે છે. આ વાત સારી પેટે સમજતા હોવાથીજ દયાનંદે મહર્ષિશ્રી મનુજીને નામે “વિવિધાનિ ચ રત્નાનિ વિવિક્તેષુપવાદ્યેષુ” એટલે ત્યાગીને રત્નાદિ વિવિધ ધન આપવાનું જૂઠું બનાવટી મ્હોકાર્થ તેમના સત્યાર્થપ્રકાશમાં લખેલું છે. અને વૈદિક્યત્રાલય ખેલી પુસ્તકો છપાવી પૈસા પેશ કરી હજારો રૂપેયા એકમાં જમા રાખી તેની વ્યવસ્થાને માટે વીજ દયાનંદને એક નહિ પણ બે વાર કર્ચાં પડ્યાં છે. આવા દ્રવ્યલોભી ધન જોડવાની મહત્વાકાંક્ષા રાખનારા પૈસાના પૂજારી ને લાલચુ માણસને તો દીર્ઘદર્શી હાલ પુરુષો માનની દૃષ્ટિથી ન જોતાં યતિધર્મ ધુળ મેળવવા માટે તેને દ્વિતકારશે ધિક્કારશે. પણ સખેશ્વર્યની વાત તો એ છે, કે ઘરમાં બંગીયણ રાખનાર બાપુના ધરતું ખાવામાં બાધ ગણનાર સમાજની સલાહ માની, દયાનંદે આપતિ વેહોરીને પણ પતિતનું જોજન ન લીધું; તેના ચેલાઓ અત્યારે ચાંડાળ ધવનાદિની સાથે ખાવાપીવા અને પરણવામાં ગૌરવ અને આનંદ માની બેઠા છે તે પણ ધિક્કારને પાત્ર છે. આવા લોભી શુરુ ને લાલચુ (આહાર વિહારના) ચેલાની જરૂર નરકમાં ઠેલકેલા થવાની. તત્રી.

વડોદરામાં ન્યાતરીવાજને લગતો નવો કાયદો.

(૧)

“શુજરાતી” તા. ૧-૪-૧૯૧૭ પુ. ૩૮-અંક ૧૩માના પૃષ્ઠ ૩૬૩, ૩૬૪ ઉપરથી.

આ નામના કાયદાનો મુસદ્દો વડોદરારાજ્યની “આણપત્રિકા” માં તા. ૨૨-૩-૧૭ ના રોજ કામચલાઉ ન્યાયમંત્રી રા. રા. અધિરાય ત્રિકમરાયની સહીથી તા. ૨૦ મી માર્ચનો પ્રસિદ્ધ કરી તે રાજ્યે એ સંબંધમાં પ્રજાને પોતાની તથા રૂઝવણીઓ વડોદરા ન્યાયમંત્રીની કચેરીને મોકલી આપવાની દોઢ માસની જ મુદત દેરાવી છે.

કાયદાનો ખરડો—ઉક્ત કાયદાના ખરડાનો ઉતારો નીચે આપેલો છે:—

ઉદ્દેશ—જે અર્થે આ રાજ્યમાં ન્યાતોના જે રીતરિવાજને હાલમાં અસ્તિત્વમાં છે, તેમાં કાળગતિને લીધે તેમની સામાજિક યોગ્યતામાં કમીપણું આવ્યું છે, અને હાલ તો માત્ર લોકોના ચારીરિક, નૈતિક અર્થેના જૈતિક સુખને અડચણ કરે છે તેથી, અને જે અર્થે એવા રીતરિવાજને જે ન્યાતોમાં છે તે ન્યાતોમાં તે રીતરિવાજોની સત્તા કણુલ નહીં કરનારા સુસંસ્કૃત વિચારવાળા માણસોના વર્ગ અસ્તિત્વમાં હતા તે રીતરિવાજના અકુશભાઈ સુક્ત થતું, એ તેમની શક્તિ બહાર છે તેથી, અને જે અર્થે સાર્વજનિક કિત ખાતર એવા સુસંસ્કૃત વિચારોને ઉત્તેજન આપવું તથા તે સ્થાપિત કરવામાં મદદ કરવી ઇષ્ટ જણાયાથી શ્રીમંત મરહાત મહારાજ સયાજીરાવે નીચે મુજબ દરાવ્યું છે:—

સંજ્ઞા, “ન્યાયાધિશી” અને “ન્યાત” ની વ્યાખ્યા—

૧ આ નિર્ણયને “વડોદરા ન્યાતરિવાજ સંબંધી નિર્ણય.” કહેવો અને તે સંજ્ઞા એટલે તા. માટે સન ૧૯૧૧ ના રોજથી અમલમાં આવશે.

૨ (૧) ‘ન્યાયાધિશી’ એટલે પ્રાંતની દિવાની અથવા હકુમતવાળી મુખ્ય દિવાની ન્યાયાધિશી સમજાવી. (૨) ‘ન્યાત’ એ શબ્દમાં પેટા ન્યાતનો સમાવેશ થાય છે, અને

તેનો અથ ન્યાયાધિશીની હકુમતની સ્થાનિક દફના પ્રદેશમાં રહેતા એક જ ન્યાતના અગર પરા ન્યાતના સખસોનો સમુદાય એવો થાય છે.

ફરિયાદો આપવા વિષે—૩ દિવાની કામ ચલાવવાની રીતના નિબંધમાં ગમે તે ક્યું હોય તો પણ, અમુક ન્યાતનો અમુક રીત અગર રિવાજ એવો છે કે, તે ન્યાતના તેવા રીતરિવાજ તરીકે તે હવે પછી અમલમાં આણી શકાશે નહીં, અથવા નિર્દિષ્ટ કરેલા ફરિયાર અથવા બંધનોને અનુસરીનેજ માત્ર અમલમાં આણી શકાશે, એવું દરાવી સેવા સાર ફરિયાદ કરવાનો અધિકાર છે. અને ન્યાયાધિશીની ખાતરી થાય કે, સદરકુ રીત અથવા રિવાજ (૧) જાહેર નીતિ વિરુદ્ધ છે, અથવા (૨) ન્યાતમાં ને ન્યાતમાંજ લગ્ન થઈ શકે એવી રીતે બિનજરૂરિયાત પ્રતિબંધ કરનારો છે, અથવા (૩) પાપમાલી થાય એવો ખર્ચો છે, અથવા (૪) દેશપર્યટન કરવાની સ્વતંત્રતા ઉપર બિનજરૂરિયાત રીતે પ્રતિબંધ છે, અથવા (૫) ન્યાતના લોકોના સારીરિક, ધાર્મિક અથવા નૈતિક સુખને હનિકર્તાકારક છે. અથવા (૬) તે ન્યાતના એકંદર પુખ્ત ઉમરના પુરૂષો પૈકી એકઅત્યુચીત કરતા કમી નહીં એટલા પુરૂષોની તે માટેની સહાનુભૂતિ બંધ પડી છે, તો જરૂર હોય તો, અને યોગ્ય અને જાનખી જણાય તે પ્રમાણે ફરિયાર તથા કરતો કરીને માગેલું સંપન કરવાનો ન્યાયાધિશીને અધિકાર છે.

દૃષ્ટાંતો—૨૪મ (૧) નં. (૧) કુટુંબમાં કોઈનું મરણ થયું છે તે પ્રસંગે જાહેરમાં રડવાકુટવાનું એ એ બંધ રાખ્યાથી ન્યાતના આગેવાનોએ તેનો દંડ કર્યો છે. કૌશલ્ય-દેહિકક્રિયા પૂરી થવાના સમયે એ એ કેશવપન કે ક્ષીર કરાવ્યું નહીં તેથી તેને ન્યાતનું નોતકું બંધ કર્યું છે. ૨૪મ (૨) નં. (૧) સામાન્યતઃ દરેકા હોય તેવા ગોળખદાર કન્યાની લેવડદેવડ કર્યાથી એ તો દંડ કર્યો છે. (૨) એક પેટા ન્યાતના સખસે ખીજી પેટા ન્યાત માંથી છોકરી સાથે લગ્ન કર્યાથી તેને ન્યાત ખદાર મૂક્યો છે. ૨૪મ (૩) નં. લગ્ન અત્યેષ્ટિ અગર ગર્ભાધાનના પ્રસંગે અમુક સંખ્યામાં ન્યાતવરા નહીં આપ્યાના દારજીથી એ ને ન્યાત ખદાર મૂક્યો છે. ૨૪મ (૪) નં. પરદેશગમન અને જલપર્યટન કરવાથી એ એ અમુક દંડ આપવો અને દંડ ન આપે તો તેને ન્યાત ખદાર મૂકવાનું દરાવ્યું છે. ૨૪મ (૫) નં. અમુક ઉમરની છોકરી થઈ ગઈ, છતાં તેનું લગ્ન નહીં કર્યાથી એ ને ન્યાત ખદાર મૂક્યો છે.

ફરિયાદ દાખલ કરવી તથા તેની ચોક્કશી ૪. કલમ ૩માં જણાવેલો ફરિયાદ દાખલ કરવાને તથા તેની ચોક્કશી કરવાને, સદરકુ ફરિયાદ જાણે દિવાની કામ ચલાવવાની રીતના નિબંધની કલમ ૨૪ અન્વયેની ફરિયાદ હોય એવી રીતે તેને સદરકુ નિબંધના દરાવ લાગુ થશે.

વિવાદ—૫. સદરકુ ન્યાયાધિશીને ફરિયાદો, જાણે દિવાની કામ ચલાવવાની રીતના નિબંધ અન્વયેનું હકુમતમાં છે, એમ ગણી તે ઉપર પરિચિત ન્યાયાધિશી તરફ વિવાદ ચાલશે; પરંતુ એમ દરવાજામાં આવે છે કે, ફરિયાદો કદી સંખ્યાઓની તારીખથી (ક) ૭ દિવસની અંદર પોતાના વિવાદ કરવાના ઇરાદાની ચૂકના સદરકુ ન્યાયાધિશીને આપવી જોઈએ; અને (ખ) ૩૦ દિવસની અંદર વિવાદ દાખલ કરવો જોઈએ.

ફેંસલો પ્રસિદ્ધ કર્યા પછી થતું પરિણામ-૬. કલમ ૪ પ્રમાણે કરેલો આપ-રતો ફેંસલો સદહ્દ ન્યાયાધિશીની હકુમતની રચાનિક હદનાં ગામેના તથા શહેરોના દરેક ચોરે અથવા બીજી સાર્વજનિક જગ્યાએ તેની નકલો ચોટાડી પ્રસિદ્ધ કરવો. સદરહુ પ્રમાણે કરેલા ફેંસલાની યોગ્ય પ્રસિદ્ધિ કર્યા પછી, જે કૃત્ય કરવાની ફેંસલાથી મના યદ્ય હશે તેવું કૃત્ય કરવું અથવા ન્યાતના કોઈ સખસ પાસે કરાવવું, અથવા જે કૃત્ય કરવાની ફેંસ-લાથી ફરજ દરો તેતું વર્જન કરવું અથવા ન્યાતના કોઈ સખસ પાસે વર્જન કરાવવું, ગેરકાયદેસર થશે.

ઉલ્લંઘન માટે શિક્ષા-૭. ઉપરની કલમ ૧ પ્રમાણે તેણે જે કૃત્ય કરવું ગેરકા-યદેસર છે તેવું કૃત્ય અથવા જે કૃત્યનું વર્જન કરવું ગેરકાયદેસર છે તેવું વર્જન જે કોઈ સખસ કરશે તેને, વખતોવખત જે બીજે કાયદો અગત્યમાં હશે તેવા બીજા કોઈ કાયદા પ્રમાણે સદહ્દ કૃત્ય અથવા વર્જન માટે તેના ઉપર જે જવાબદારી પડશે તે ઉપરાંત, છ માસ સુધીની આસાન ફેંદની શિક્ષા થશે અને વળી તે દંડને પણ પાત્ર થશે.

નિયમ કરવા-૮. આ નિબંધ પ્રમાણે ચનારી ક્રિયાદોના સંબંધમાં અવલ-ન્યાયાધિશીએ કેવી રીતે કામ ચલાવવું, તેમજ વરિષ્ઠ ન્યાયાધિશીના કામકાજ સંબંધે કેવી તજવીજ કરવી તે સંબંધે આ નિબંધને અનુસરતા નિયમો હવતુ મંજુરીથી વખતોવખત વરિષ્ઠ ન્યાયાધિશીએ કરવા.

ખરડા સામે સખ્ત વાંધો જાહેર કરવાનાં કારણો-શ્રીમંત મરહાર સયાશરાવ મહારાજના આ પગલાની સામે અમારે ધણીજ દિલગીરી સાથે સખ્ત વાંધો જાહેર કરવો પડે છે, તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે.

(૧) જે કે સરહુ ખરડામાં ઉપરથી પ્રજાહિત કરવાનો ઉદ્દેશ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તો પણ વસ્તુતઃ એ કાયદો એ પ્રજાના ઉપર એક પ્રકારનો જુલમ અને તે પણ પ્રજાની પવિત્રતા પવિત્ર સ્વતંત્રતા ઉપર ત્રાપ મારનાર યદ્ય જ પડવાનો, એમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી.

(૨) સામાન્ય અને સાર્વજનિક રાજનીતિનાં ધોરણ અને મૂળતત્ત્વોની અવગણ કરનાર આ કાયદાનો ખરડો છે.

(૩) જે કે આ ખરડાના ઉદ્દેશ સંબંધી કલમમાં “ સુસંસ્કૃત વિચારોને ઉત્તેજન આપી સ્થાપિત કરવામાં મદદ કરવી કષ્ટ જણાયાથી ” વગેરે સભ્યતાના શબ્દો આડંબર કરી યોજવામાં આવેલા છે, તો પણ એ ખરડો સહેલા વિકૃત વિચારોનેજ ઉત્તેજન આપ-નારો છે; પ્રજામાં કુસંપ, સ્વચ્છંદતા, નિરંકુશતા, અને પ્રજાતંત્રી દાનિ દારા સમગ્ર હિંદુ પ્રજાના નાશનું બીજ રોપનારો છે.

(૪) એ ખરડો ઉઘાડે છેજે યા નિર્ધન ગીતે અન્યાયથી અને ચંક્ષપાતથી ભરેલો છે.

(૫) એ ખરડો કરવાને આ કેળવણી સમયમાં તેમજ પ્રાચીન સમયમાં પણ કોઈ રાજને કરવાનો અધિકાર કોઈપણ રીતે નથી એવો છે, અને છતાં રાજની અરાજ-કતાનો એક સરમ ભરેલો નમૂનો છે.

(૬) તે, સમગ્ર હિંદુ જનસમાજની વ્યવસ્થા અને ધાર્મિક લાગણીઓને યગ તમે કમડવાની રાક્ષસી પ્રતિધી ભરેલો છે.

(૭) તે, નેક નામદાર શિદીશ સામ્રાજ્યની પ્રજાના સંસાર અને ધર્મની લાગણીઓની આડે નહિ આવવાની વિશ્વવિદિત રાજનીતિના પરિચ અને નિષ્પક્ષપાત ધોરણ અને દંદેશની વિરૂદ્ધ છે.

(૮) તે, શિદીશ ન્યાય અને કાયદાના અમલની પદ્ધતિ-રીતિથી કેવળ હિંદીજ દિશામાં ગમન કરનાર છે.

(૯) તે, હિંદુપ્રજાનાં પરાધર્મી પ્રાપ્ત ધર્મશાસ્ત્રો અને સ્થાપિત શિક્ષાચારથી વિરૂદ્ધ છે.

(૧૦) તેથી તે પ્રજાને રાજ્યસત્તા સામે, કપટ કાયદાં અને શિતુર તથા લોકશાન્તિના બંધનનાં કારણો ઉપજાવે તેમ લોકલાગણીને હરકેરી નાંખે તેવો છે.

(૧૧) દોઢ માસની ટુંકી મુદતમાં પ્રજાના અજ્ઞાન અને અગવડોના લાંબા લેંછે લોક-વંચના અને નામદાર શિદીશ સામ્રાજ્યને પણ વચીને આ અનર્થરૂપ પરિણામો યવાનાજ, તેમાંથી છટકવાનો જાણસાજવાનો છે, એમ આ ખરડાનો દેખાવજ દહીં આપે છે. પછી તે કરનારનો અંતર્હેતુ (બુદ્ધમરેણો) ગમે તેવો સારો હોય.

(૧૨) તેમજ “ચચિપ્રવેશે મુશળપ્રવેશ” કરવાની તેમવાળો આ ખરડો તેની ત્રીજી અને ચોથી વજેરે કલમના સ્વરૂપ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે.

પ્રજાએ સખ્ત પ્રતિવેદ કરવાની અગત્ય—આ બાર કારણોથી તેમજ બીજાં કારણોથી શ્રીમંત સરકાર સચાજીય મહારાજને અમે ધણ માનપૂર્વક અને તેઓશ્રીનું તથા તેમની પ્રજાનું તેમજ સમગ્ર ભારતવાસી પ્રજાનું—(ખાસ કરીને હિંદુ પ્રજાનું)—કલ્યાણ મુદ્દાથી એવી ભક્ષામણરૂપ વિનંતી કરીએ છીએ કે—આ નોંતોને લગતા નવાં કાયદાના ખરડાને પડતો મૂકવા તેઓશ્રી કૃપા કરશે. તેની સાથે વડોદરા રાજ્યની પ્રજાને પણ અમે બહુભાવે સૂચના કરીએ છીએ, કે તેમણે આ કાયદાના ખરડા સંબંધે કાંઈ પણ સૂચનાના આધારમાં નહિ કહેતાં, સખ્ત પ્રતિવેદિ (Protest) જ કરવા. તેમજ કેળવણીનાં આયવા મુદ્દરેલા હોવાને દાવો કરનાર તેમજ ‘દહાં દુધિયા’ આગેવાનો કે મધ્યસ્થ દોઢડાણાઓની સલાહોથી પલ્લજીને પોતાના પ્રતિવેદ (Protest) તરમ કે સૂચનારૂપ બનાવવા નહિ. કેમકે નરમ પ્રતિવેદ યા સૂચનાને સંમતિ કે અનુમતિના આધારમાં એવી જવાબુ મુસદ્દીપણું સામી બામુથી કરવામાં આવે એવો પુરેપુરો સંભવ છે.

શ્રીમંતે ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય સૂત્ર—આટલું હાલજ આવશ્યક અત્રે દહીં, આગળ શ્રીમંત મહારાજસાહેબની આંખો ખુલ્લવા તથા પ્રજાનું હિત જાળવવા વિશેષ તપસીલમાં હવે પછી અમે વિવેચન કરીશું. કેમકે મુધારકમંત્રોના પક્ષમાં નાદ ઉપર ચડેલાં શ્રીમંત મહારાજ સાહેબના મગજને આ સંલેખમાં પણ સાચી હિતચુદ્ધિથી કરેલી કષ્ટજીવલિરૂપ પ્રાયના જે તેઓશ્રીના હૃદયમાં શ્રીપરમેશ્વર પ્રેરણા કરે તેજ કાંઈ અસર કરે તેમ છે. તોપણ ટુંકમાં અત્રે અમે શ્રીમંત સરકારને એક સૂત્ર નજર કરીએ છીએ કે—

“રાજના પોતાના વિચારો શુદ્ધ અને ધાર્મિક બાબતોમાં ગમે તેવા હોય, તો પણ તે વિચારોને પ્રજા ઉપર ધોચવાને કાયદો અને રાજસત્તા વાપરવી, એ કાયદાનો અને રાજસત્તાનો નાશ કરવા બરોબર છે.”

(૨)

“ગુજરાતી” તા. ૮-૪-૧૭, પુસ્તક ૩૮માના અંક ૧૪માના પૃષ્ઠ ૩૮૧-૩૮૨ ઉપરથી

શ્રીમંતને તટસ્થતાથી વિચાર કરવા વિનંતિ—શ્રીમંત ગાયકવાડસરકારે બહાર પાડેલા નાતરિવાળે સંબંધી કાયદાના ખરડાના સંબંધમાં પ્રતિષેધનાં બાર મુખ્ય કારણો અંગે ગયા અંકમાં જણાવી ગયા હીએ. તે કારણોની સમર્થક ચર્ચાના ઉત્તરતાં પદેમાં શ્રીમંત સયાજીરાવગહારાજને વધારે સાવધ રહી વિચાર કરવાની વિનંતિ કરીએ છીએ. કેમકે સદરુ ખરડો બહાર પડ્યા પછી કેટલાક માંખણીયાં પત્રોએ અને માખણીયા લેખ-કોએ પ્રસાવાદ કરેલાં માંખણીયાં વખાણુ કરી તે ખરડાની શોભા વધારવા પોતપોતાથી બનતો પ્રયાસ કર્યો છે. શ્રીમંત સરકાર જે પોતે એક તટસ્થ રાજ્ય હશે તો તેમને સમ-જાણે કે એ વખાણીયાં લખાણુ તે અહિંદુ અધિપતિયોનાં પત્રો છે, અથવા તો ‘સુધારક’-મન્ય કે આર્ય-મન્યોની કલમનાં સંતાન છે. ગળને આઈ લગાવવામાં લાભજ છે અને અદ્વિય સાચ કહેવામાં કાયદા નથી પણ હરકોઈ રીતે હાનિનો સંભવ છે, તેથી દેટલીક વ્યક્તિઓ પોતપોતાના હેતુઓને લઈને રાજ્યને માખણુ લગાડે છે, અથવા કેટલીક વ્યક્તિઓ મૌન ઝેરે છે. માખણીયાં લખાણોમાં આવેલી દલીલોનુ ખડા તો અમે જણાવેનાં કારણોની ચર્ચા કરતાં પ્રમોગે પ્રસંગે કરતા જ જઈશું. તો પણ અને આટલો ઠનારો તો કરવો અમે ગોચ જ સગજીએ છીએ, કે જે પ્રજાનો ધણો જ મોટો ભાગ સમાવ સિદ્ધ રીતે તોતોના બધારણને અનુસરે છે, તે મોટો ભાગ કરી સાધન અવકાશ કે શક્તિને અભાવે પોકાર પાડી ઉડે નહિ, તો તેથી શ્રીમંત મહારાજસાહેબે એ યોડા ધણા માખણુદસોના માખ-ણુથી વૃદ્ધિ માની, તેમના પક્ષના પોતાના સંસ્કારને પ્રજાજ યજ પડ્યા દેવા નહિ, એટલે રાજધર્મ બળવવાને તેઓશ્રીને અમારી સવિનય ચૂચના છે.

કાયદાના ઉદ્દેશની તપાસ.—૧ જે કે સદરુ ખરડામાં ઉપરથી પ્રજાહિત કરવાનો ઉદ્દેશ જાહેર કરવામાં આવ્યો છે, તો પણ વસ્તુતઃ એ કાયદો એ પ્રજાના ઉપર એક પ્રકારનો જુલમ અને તે પણ પ્રજાની પવિત્રતાં પવિત્ર સ્વતંત્રતા ઉપર ત્રાપ મારનાર થઈ જ પડવાનો, એમાં કાંઈ પણ સંદેહ નથી.

શ્રીમંત મહારાજાજનો ઉદ્દેશ તે એક એમના મનથી જ માની લીધેથી માન્યતા ઉપર અથવા તો ખીજાઓની શીખવણી ઉપર ગણાયથી ધમારત છે. તેની નીચેનો, માન્યતા અથવા તો શીખવણી રૂપ પાયો ખરો ન હોતાં તેમાં હવાઈ કદપના મિવાય ખીજું કશું નથી. શ્રીમંતનો પ્રસ્તુત ખરડો આ પ્રમાણે શરૂ પાપ છે:—“જે અર્થે આ રાજ્યમાં ન્યા-તોના જે રીતરિવાજને હાલમાં અસ્તિત્વમાં છે, તેમાં કાળગતિને લીધે તેમની સામાજિક યોગ્યતામાં કમીપણું આવ્યું છે, અને હાલ તો માત્ર લોકોના શારીરિક, નૈતિક, અથવા ઐતિક સુખને અડચણુ કરે છે.

શ્રીમંત મહારાજાજસાહેબના શિક્ષણ અને અનુક્રમ વગેરે માટે અમને ધરિત માન છે, તેની સાથે અમારે આ પણ કહેવું પડે છે કે તેઓશ્રીને આ એક ખોટી બાનિત જ ધયેલી છે, અને દેટલીક સુધારક-મન્ય વ્યક્તિઓએ પોતપોતાને દુઃખે જ ઉડાનેલા મતલમિયા પોકરની જ “ગુરમત્ર” માની લઈ તેના જપથી જ શ્રીમંતની મનોદષ્ટિ આગળ ખડી ધયેલી આ એક દરિયત જૂતાવસિ છે. શ્રીમંત મહારાજાજ આ અમારી પ્રથમ પ્રાર્થનાને પથર પ્રદાર

માનીને સત્ય તુલના વિમુખ ન બને, એવી અમારી તેજોધાને ખાસ વિનવણી છે. મહા-
રાજ્યની જેવા અને તેજોશ્રી કરતાં પણ અધિક કુશળ રાજ્યકર્તાઓ પણ આવી બતાવ-
લિધી બુદ્ધો ખાધ ગયા છે, અને તેનાં દુઃખદ પરિણામ પણ થયાં છે. એ અન્યાસીને કલિ-
દાસના પૃષ્ઠો પુરાવો આપવા તૈયાર છે.

ઉદ્દેશમાં સુકાયલી ખોટી કેટ્ટીયતો—વળી ઉદ્દેશમાં આરંભમાં જણાવેલી કેદિ-
યત ખરી નથી પણ ખોટી છે, એ વાત જાનોનાં બંધારણો અને રીતરિવાજોનો નાતોનો
મોટો ભાગ સંતુષ્ટ રહે છે, એ ઉપરથી એમણે તેવું પ્રસ્વાર થાય છે. કલ્પ સુધારક મન્ય
અને આર્ય મન્ય વ્યક્તિઓ—અથવા તો બંધારણ માનવો સ્વભાવ છે, કે તે એક જા-
ગના લોકને કહેવાનું જ, તેથી એવા બંધારણથી અસંતોષ પામનારી વ્યક્તિઓ જ પોતાની
અવક અને તરંગ માટે એ બંધારણ અને તેના રીતરિવાજો માટે પોતાને ઉઠાવે, અને
તેઓ કદી હાલની રીત પ્રમાણે કાંઈ બદલાવવા હોય, તેથી તેમની નપાળી વાત ખરી
માની, ખીજા જેઓ યુગ પાડે નહિ અથવા રાષ્ટ્રીય સુખે ગાથા જતા હોય, તેઓને
દબાવ કરવા રાજ્યની કાયદો કરવાની સત્તા પણ વચમાં હુસોડા મારી પડે—એ દ્રષ્ટિ પણ
રીતે ન્યાય નીતિ અનુસાર નથી; છતાં પણ શ્રીમંત સયાહરાવે આ ખરડાને મિનજરૂર
અન્યાયમાં ખરડ્યો છે. શ્રીમંત મહારાજસાહેબ ! જેઓ રાજ્યને વફાદાર રહે છે તેઓ
જ રાજ્યની ખરી ખામીઓ અને ખુશીઓ જાણે છે, તે પ્રમાણે નાતોના રિવાજોથી
સંતુષ્ટ એવા અમે લોકોજ નાતો અને રીતરિવાજો વિશે ખરા વિચાર કરી શકીએ છીએ.
તેમજ જેઓ રાજ્યને વફાદાર રહેલા નથી, અથવા તો રાજ્ય સામે બંધખોર વૃત્તિ ધરાવે
છે, તેઓ રાજ્યની ખુશીઓ અને ખામીઓ જાણી શકતા નથી. તેમ જ સગવડીયા સુધા-
રકો જાતિના બંધારણનિયમને વફાદાર રહેતા નથી, અને તેની સામે બંધખોરવૃત્તિથી જ
હાથ લે છે, અને તેના નિયમ વિરુદ્ધ જાણીને છતાં પોતાની લોભપાતને સંતોષવાને અર્થે જ
અધર્મિત વર્તન આદરે છે, તેઓ જાતિના રીતરિવાજોની ખુશી પીઠાણી શકે જ નહીં. પોતાના
વ્યક્તિગત સ્વાર્થથી જ સગવડીયા સુધારકમન્યો અને આર્યમન્યો નાતો સામે યુગ બ-
ળાપા ઉઠાવે છે, તેઓએ પોતાની અગવડ ન સમજાય, તેથી તે સામે ઉઠાવેલી યુગોમાં સત્યનો
લેશ પણ નથી. અમે એમ નથી કહેવા માગતા કે નાતોના રીતરિવાજોમાં કાંઈ ખામીઓ
પ્રવેશવા ખામી જ નથી, પરંતુ અમે તેની સાથે મક્કમણે શ્રીમંત સરકારને એમ પણ
જણાવા માગીએ છીએ કે, “ કાળગતિએ જ કમીપણું નાતના રીતરિવાજોમાં આવ્યું છે,”
તે એવું નથી કે જેથી રાજ્યને વચમાં કાયદા કરવાની સત્તાવડે હક્કમણ કરવી જોઈએ.
હાલ નાતોના રીતરિવાજો માત્ર લોકોના શારીરિક, નૈતિક અથવા ભૌતિક સુખને અડચણ
કરે છે, એ કહેવું તદ્દન જુદું છે. અમને જે તેનું એક પણ ઉદાહરણ લેખને સાગોયાંગ
અર્થથી શ્રીમંતે આ પ્રસ્તુત ખરડામાં સાબીત કરી આપ્યું હોત, તો અમે તેઓના પ્રતિ-
અર્થ કરી નિવેદન કરત, કે લોકોના શારીરિક નૈતિક અથવા ભૌતિક સુખને અડચણ કર-
નારાં કારણ નાતના રિવાજો નથી પણ બીજાં જ છે, નાત અને તેના રીતરિવાજોએ તો
આગળ પણ દેશ ધર્મ અને પ્રજાની અમૂલ્ય સેવા બજાવી છે, અને હવે પણ બજાવે છે.
અમારે લોકો રાજસત્તાને તિલાંજલિ આપવા જોઈએ, કેળવણી, ત્યારે જ નાત અને તેના
રીતરિવાજો પણ મરણ પ્રમાણે મોહકો અને મગરણો. રાજકર્તા અને તેનાથી પણ મોટો

લોકદંડ છે, કે જેને ગાંધવર્ગના અનુપમ ગાદર્જી શ્રીમત્પદ્મજી જેવા અવનારિક નરેશ પણ મરતક નગાવતા હતા. તેથી અમારી શ્રીમત મહારાજસાહેબને નમ વિનંતી છે કે, આપ જેવા મોટા નરેશ્વરે કરેલી પ્રવૃત્તિ ગાયકવાડી ગતકડામાં ગણાય, એવી રીતે ભૂતકલ્પનાને વળગી રહી આપ શ્રીમત કૃષિ પણ પચ્છુ બરશે નહિ.

શ્રીમંતનો હેતુ કેને માટે આ કાયદો કરવાનો છે ?—શ્રીમંત મહારાજસાહેબે ક્રૂર રેલા ખરડાના ઉદ્દેશના પાયારૂપ દૃઢિયતમાં જેવી રીતિ માત્ર છે, તેવી જ રીતે તેના ઉપર રચવા ધારેલી હમારત પણ માધામારે અને માત્ર વિનાની છે. શ્રીમંત મહારાજસાહેબને અમે નમ્રતાપૂર્વક એ પ્રહીએ છીએ કે:—“આપ શ્રીમંત કેને ઉત્તેજન આપવા માગો છો ? અને કેને સ્થાપિત કરવામાં મદદ કરવા આ ખરડો કરવા તરફી લ્યો છો ?” સુસંસ્કૃત વિચારવાળા પણ રીતરિવાજના અંકુશમાંથી જેઓ મુક્ત થઈ શકતા નથી તેમને માટે ? હીક ! એવા સુસંસ્કૃત વિચારવાળા માણસોને શ્રીમંત સરકાર જે સુસંસ્કૃત એવું વિશેષ પણ લગાડવા માગતા હોય, તો “સુસંસ્કૃત” એ શબ્દનો બીજો એથી વધારે ખોટો ઉપયોગ ધવો સંભવતો નથી, અને તે શ્રીમત મહારાજને જ મુખે થયો છે તેથી એ શબ્દનાં હુમ્મીયનો કાષ્ટ પાર પડે નથી. “સુસંસ્કૃત” માણુમ ત્યાં લગી ધયેસો ગણાય નહિ, કે જ્યાં લગી તે પોતાને અગોચ લાગતા રીતરિવાજમાંથી મુક્ત થઈ પોતાના જેવાજ ઇતર વર્ગમાં બળવા નેટલી હિમત ન ધરાવે. જે આજ હમાગત પર્વોક્ત રીતીના પાયા ઉપર ચલુરી હોય, તો હડડડતા નાસાયક માણુસોનેજ મદદ કરવાનો અને ઉત્તેજન આપવાનોજ ઉદ્દેશ શ્રીમંત સરકારનો ગણુશે, અને તે ઉપગંત નાતો અને તેના રીતરિવાજથી સંતુષ્ટ અને મુખી એવા શાન્ત મનુષ્યો સામે એવા નાસાયક માણુસોને મદદ અને ઉત્તેજન આપવાથી ખરડો ગુલમ અને અન્યાય કરનારો નીવડશે, એ વાત પ્રથમ દર્શાવે છે.

વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યપરત્વે ન્યાતોના બંધારણ ઉપર હુમલો—વળી નાસાયક એવા વૌડા માણુસોની અનુકૂળતા માટે જહુ માણુસોના અંતઃકરણને દુશાવનાર આ ખરડો શ્રીમંત મહારાજને જેવા રાજાએ કરવો યોગ્ય નથી. શ્રીમત મહારાજે કૃપા કરી સુસંસ્કૃત અને સુસંસ્કૃતની કડાકડમાં ઉઠરાવતું ડોરાણું મૂકી, એક પ્રાપ્ત રીતે જ વિચાર કરવો યોગ્ય છે. તેઓ શ્રીમંત ડોણુ જાણે શાએ કારણથી પોતે એક નરત્ય મહારાજ છતાં મુધારક-મળેયો અને આર્થિક-મળેના જ પડાના પ્રવાદમાં ખેસાઈ એ વાર્તા બૂલી જાય છેકે, ન્યાતો પણ વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના વિશ્વવ્યાપક અડગ ધોરણ ઉપર જ બધાવલી છે, અને જે વ્યક્તિ અથવા વ્યક્તિયો પોતે પોતાના આચારવિચારોની પિલ્લણુનાને લોધી સમાન શીલ વ્યસનવાળા કોઈ ડોળાની સાથે ઐક્યમ ન ધરાવી વડે, તેઓને જેમ ગુલા પડી પોતાની નગી ડોળી બાધવાની સ્વતંત્રતા છે, તે જ પૂર્વે એકવાર બધાવલી ડોળીને પણ પોતાના સમાન આચારવિચારવાળું ડોળું મળી નાખવાનો હક્ક અને સ્વતંત્રતા રાજ્ય અને પ્રગ્નના સાન્નિધ્ય બધાણુ પ્રમાણે છે. ન્યાતોના આવા સ્વાતંત્ર્ય અને હક્ક ઉપર હુમલો કરનારો આ ખરડો છે, એમ ડોણુ ના કહી શકે તેમ છે ? મહારાજશ્રી જેઓને સુસંસ્કૃત કહે છે, પણ જેઓને અમે નાસાયક કહીએ છીએ, તેઓની ડોળી ઉપર તેઓશ્રીને જે બહુ દયા આરતી હોય નો વ્યક્તિ તરીકે તેઓ નામગર એ ડોળીના પ્રમુખ, પટેલ કે ગેડીઆ વાનીને તેઓને અર્થ કંઈ અથવા મોટામોટાં નાનકડાં અને અધીર-મગવનાં દરખો.

મંથી કન્યાઓ અથવા વરો અપાવીને તેઓને સાતમે આસ્થાને પહોંચાડે; પણ એક આચારવિચારના પાયા ઉપર એકમ યથેલી વ્યક્તિઓની માતિ ઉપર કાયદાનું દબાણ કરવું; અને તેના આચારવિચારની સમાનતાને બંધોરવૃત્તિથી મોકનારાઓને, પણ તેને માથે પરાણે દોકવા, એ રાજની રાજનીતિ નથી, પણ હવે પ્રજાની હક્ક અવકાશનાર પરિણામ આણનાર અવિચારી છેકળી છે.

વિશેષમાં જે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્યના હથેરીહક્ક ઉપર વ્યક્તિઓની નાતો બંધાય છે, તે હથેરીહક્કનો ઉપયોગ આ આપણા ભારતવર્ષમાંનાતોના બધારણમાં થાય છે, તેમ ધર્મરક્ષા અને પ્રજાતંત્રની રક્ષા માટે પણ તે કરવામાં આવેલો હોય છે, તેથી નાતોની મર્યાદામાં રહેલી નાતોના રીતરિવાજની સ્વતંત્રતા તે અવિચારી પવિત્ર છે; ને તે ઉપર હુમલો કરવો એ મોટામાં મોટો ઉત્કેરનાર જીવન ગણાવા સંભવ છે, એમાં કાંઈ નહું કહેવાનું નથી.

(૩)

“શુભરાત્રી” તા ૧૫-૪-૧૭, પુસ્તક ૩૮ અંક ૧૫માના પૃષ્ઠ ૪૨૫-૪૨૬ને ૪૨૬ ઉપરથી.

રાજ્યનીતિનાં સાર્વત્રિક માન્ય ધારણોનો ભંગ—(૨) સામાન્ય અને સાર્વત્રિક રાજનીતિનાં ધારણ અને મૂળતત્ત્વોની અવજા કરનાર આ કાયદાનો ખરડો છે.

જે કે આ ખરડો બ્રિટીશ રાજ્યની ધારાસભાઓમાં આણવામાં આવતાં બિલોનાં જેવોજ વેશ પહેરીને બહાર આવ્યો છે, તો પણ “નામદાર બ્રિટીશ સરકાર જેવી વિદેશી સરકાર” દહીને શ્રીમંતને ખોટી રીતે કુલાવવાના હેતુથી જે બ્રિટિશગવર્નમેન્ટને શ્રીમંતનું જેવાજ વિચારવાળા અને શ્રીમંતની હુકે કાલી જવાની ઇચ્છા વાળા, સુધારકમન્ય અને આર્થમન્ય હાવાવાળાઓ અને લેખકો કૃતપ્રતા કરી અન્યાય આપે છે, તેજ મહાન બ્રિટીશ સરકારના પોતાનાજ સ્વાયંથી અથવા અજાનથી કરવામાં આવેલા અત્યંત દોષમાત્ર ખરડાઓ કરતાં પણ આ અધિકાર બુદ્ધિરિપર્ષી ભરેલો છે, એમ એ ખરડાને સામાન્ય રાજનીતિ અને સાર્વત્રિક રાજનીતિનાં ધોરણ અને મૂળ તત્ત્વોની કમોટી ઉપર મદાવતાં એક સાધારણ અનુભવવાળા વિદ્યાર્થીને પણ સમજાવ તેમ છે.

રાજને શક્ત પ્રજાજનો એક બીજાના જનમાલ ઉપર પ્રાંપશ હુમલો ન કરે, એટલીજ બાબત ધ્યાનમાં રાખી કાયદા કરવામાં છે. પ્રજાજનો પોતે પોતાના માલને ખાનગી રહેને રાખે, તો તે સંબંધી નિયમન કરવાનો વિષય રાજનીતિની મર્યાદાનો નથી, પણ ત્યાંથી તો ધર્મનીતિની મર્યાદાની રેખાનો પ્રારંભ થાય છે. અને તે મર્યાદાની રેખામાં પડતા વિવિધ વિષયો એટલા તો વિવિધ પણ અને સંખ્યાગ્રંથ વિવિધતાવાળા સદમ છે, કે તેના ઉપર નિયમન ફરતારા આ દુનિયામાં ચાલતા અનેકાનેક ધર્મો, સંપ્રદાયો અને પેટા સંપ્રદાયો તથા તેમાં પેટા મતભેદો હોય છે; આ મધ્યદારેખામાં પડતી બાબતોનો જે અધિક સ્પષ્ટ ભાગ નથી, તેના ઉપર પણ રાજસત્તાનો અને રાજનીતિનો અધિકાર નથી, પણ તે ભાગ લોડાના મૂલ્ય અથવા સાંસારિક મંડળાએ અને પેટા મંડળાએ બાંધેલાં આચારનાં ધોરણોની મર્યાદારેખામાં નિયમન માટે ગણેલો છે. તેથીજ શ્રીમતુશ્રીગવન જેવા આદિ દામો પ્રકટ કરનાર આજ મહારાજ્યએ લોકાચાર, કુલાચાર અને સામુદાયિક આચારો અને રીતિઓને માન આપવાનું રજાવ કર્યું છે. રૂપરિત વંશપરંપરા યાત્રા રાજ્યોને આ કરે.

માન છે એટલું જ નહિ, પણ બળાદારે મુલક જીતીને રાજ્ય પ્રાપ્ત કરનારે રાજ્યજીને પણ જીતેલી પ્રજાઓના લોકાચાર, કુલાચાર અને રૂઢિ વગેરેને માન આપવાને ૧૨માર્ગ્યું છે. દરેક અમે માખણિયા લેખક રતો (૨૮૫૦) જેઓ હિંદુસ્તાન જેવા સ્થળમાં વિના સમજ્યે રતન માકડીની પેઠે શ્રીમંતનો ગિથ્યા પક્ષ લઇ અમને વિના સમજે પ્રશ્નોજ પૂછ્યાં કરે છે, તેઓને પ્રછિયે છીએ કે પ્રસ્તુત ખરડો કરનાર તરીકે શ્રીમંતને પ્રજના વંશાધિકારી રાજના વર્ગમાં મુકવા માગે છે, કે વિજયી શત્રુ રાજના વર્ગમાં તે મુકવા માગે છે? ગમે તે વર્ગમાં શ્રીમંતને મુકો. તો પણ તેઓ શ્રીમંતશ્રી આદિ ગઢારાજ મનુભગવાનના રાજનીતિના સાર્વત્રિક સિદ્ધાંતથી નાતરફિ સંબંધે સખણા રહેવા બંધાયલા છે. કેમકે શ્રીમનુભગવાનનું ધોરણ અનાર્થ રાજ્યોમાં પણ જેઓ સુરાજ્યકર્તા યમ ગયા છે, તેઓએ પણ રાજનીતિ તરીકે સ્વીકાર્યું છે, તે આખા ભૂમકલમાં માન્ય ગણાયું છે અને ગણાય છે. કેટલીક અપવાદપ ગભવ્યક્રિતિઓએ બુલભ કરવાના હેતુપૂર્વક એ સાર્વત્રિક માન્ય ધોરણનો અનાદર કર્યાના, તેમજ તેમનાં નામ અને વંશના સમગ્ર અપવશ બરેલી રીત્યે નાશ પામ્યાના દાખના ઇતિહાસમાં મળી આવે છે; પણ તેમાના એક ગણાવાનું શ્રીમંત જેવા કળનાયલા અને હિંદુ-કુલમાં જન્મેલા નરેશ પસંદ કરશે નહિ.

ખાનગી નીતિરીતિનો ધર્મનીતિ સાથે સંબંધ—આ તો લોકાચાર અને રૂઢિ રીવાજ માટે અર્થ થય, પણ તેથી પણ બારીક ખાનગી નીતિરીતિના નિયમો અને રિચારો તો કેવળ ધર્મનીતિની મર્યાદાઓમાં જાય છે, તેને માટે તો નાત અથવા લોકદંડને પણ ચોરસું કરવાનાં સાધન અને સત્તા નથી રહેતી; અને તેને માટે ધર્મશાસ્ત્ર આ લોકમાંજ અને આખરે તેમ નહિ તો પરલોકમાં પાપનાં ૧૧ મળજે—એવો ખરેખરો પણ અપ્રત્યક્ષ દંડ બતાવે છે, તે બધને નહિ માનનાર વ્યક્તિએ અથવા મંડળોની વચમાં પડવાનું ગળને કે નાતને મોંપવામાં આવ્યું નથી, એટલે “પોતપોતાના પાપકુપ્પ પોતપોતાને ભોગવવાના છે,” એ સુત્રઉપર નિર્ભર ગણવામાં આવ્યું છે. આ સાર્વત્રિક રાજનીતિના અને લોકનીતિના તત્વને શ્રીમંત પોતાની આમપામના વાતાવરણ અને સંસ્કારોથી વ્યામોહ પામી બૂલી ગયેલા છે, એમ એઓ શ્રીમંતના આ ખરડાકુપ્પ જાહેર કૃત્ય ઉપરથી અમારે દિવગીરીની સાથે કહી તેઓશ્રીને સાવધાન થવા અમારે વિનંતી કરવી પડે છે. કેમકે આ ખરડામાં શ્રીમંતે એકવા નાતના પંચસમસ્તનો ગેરબ્યાજની રીત્યે વેસ કાઢ્યો છે એટલું જ નહિ, પણ ધર્મચાર્ય અને કુળગારનો વેશ પણ વિના અધિકારે કાઢ્યો છે એમ તેમા આપેનાં મુન્દાઓ અને ફરિયાદોનાં કારણોના દર્શાવેના ઉપરથી ખુલ્લેખુલ્લું છે—એ પણ અર્થ આપતાં આમળ કોઈ રચને પ્રસંગ આવશે તો બતાવી આપીશું.

કહેવાતા “સુસંસ્કૃત વિચારો” કુસંસ્કૃત છે—૩. જો કે આ ખરડાના ઉદ્દેશ સંબંધી કલમમાં “સુસંસ્કૃત વિચારોને ઉત્તેજન આપી સ્થાપિત કરવામાં મદદ કરતી છટ જણાવાર્ય,” વગેરે રબ્યતાના શબ્દો આડખર કરી ચોગવામાં આવેલા છે, તેપણ એ ખરડો સહેલા વિસ્તૃત વિચારોનેજ ઉત્તેજન આપનારો છે, અને વળી એ ખરડો કુસંપ સ્વચ્છતા નિરંકુશતા અને પ્રજાત્વની હાનિ દ્વારા સમગ્ર હિન્દુ પ્રજાના નાશનું ખીજ ગોપનાર છે.

પ્રથમ તો “સુસંસ્કૃત વિચારો” કોને કહેવા, એ વાતમાજ કંઈ ઓછો મતભેદ નથી. પરંતુ જેને સુમસ્કૃત વિચારો કહી શકાય એવી બાજતમાં તો આખી નાનેને નાને

સુધારો કરતીજ નથી છે, અને તે સુધારો સર્વાંગમાં વિદ્યારૂઢિથી જ થયો છે અને થતો જાય છે. સત્પાત્ર મનુષ્યોને જ્યારે વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થાય છે, ત્યારે તેઓ પોતાનું પોત શુભ-
 વ્યા વિના અનેક નિમિત્તોથી ઉપજેલી અસાનતાના ગળને દૂર મૂકે છે, અને સમચારિત્ર્ય
 અને સદાચાર ઉપર આવે છે. પણ કુપાત્રોને વિદ્યાથી પ્રાપ્તિ થતાં તેઓમાં કુતર્કિણી રતન
 મંકડી કુદાકુંદ કરે છે, અને મકેટવત્ અનુકરણમાંજ સર્વસ્વ-માની કુપાત્રો સહથી પહેલું
 તો પોતાનું પોત શુભાવધાનેજ ઉભા થાય છે. તેઓ પોતાના સમુદાય સાથે રહી ચડતા
 નથી, અને સમુદાયને દોષ દેશ તેઓને સખ્યમન્યના ડોળ સાથે ગાળો બાંહે છે, અને
 શ્રીમંતના જેવાની સોડ મળતાં તેઓ જનસમાજ ઉપર બળાકાર કરતાં કરાવતાં પણ ડરતા
 નથી. આવી રતનમંકડીઓ જેવી વ્યક્તિઓ દિ'દુર્ગતિયોના શીયાદિ સદાચાર અને
 સંતોષ તથા સ્વર્થત્યાગ વગેરે છે, તેઓથી દુર ખસી પોતાનો એક જુદો જથ્થો બાંધવાને
 બદલે નાતોને નડવા તેઓ મકેટચોષ્ટા કરે છે; આવી ચોષ્ટાઓને કૃટલાક બ્યામોદ પામેલા
 વિદ્વાનો કે સત્તાવાનો " સુસંસ્કૃત વિચારો " માની લે છે. આવી ચોષ્ટાઓને કેવળ અનિ-
 દ્વ, પેજ માનનારા-મનાવનારા વિદ્વાનો અને સત્તાવાનો પણ હાલ બારતવર્ષમાં વિષમાન
 છે. એટલે જેને શ્રીમંત સચાચરાવ અને તેમના સુધારાને ઘોડે બદલા દરજારીઓ " સુસં-
 સ્કૃત વિચારો " કહેવા માગે છે, તેને તેમના જેવાજ વિદ્વાનો અને સત્તાવાનો બદલે તેમ-
 નાથી પણ વધારે સાચા જનસમાજના અભ્યાસી વિદ્વાનો "કુસંસ્કૃત એવંવાડ" કહેવાને
 પણ તૈયાર છે; અને તેની સાથે જનસમાજનો ઘણો મોટો ભાગ પણ નાતિરિવાજને ખરો
 ચીસો માની તેને અનુસાર વર્તવામાં સિધ્ધાચાર માને છે; અને શ્રીમંત જેને " સુસંસ્કૃત
 વિચાર " કહે છે, તેને તિરસ્કારની દૃષ્ટિએ જુએ છે. એટલે શ્રીમંત અને તેમની આસપાસ-
 સત્તુ' મંડલ એમણે આરબેલા ખરડામાં પોતાના વિચારોને " સુસંસ્કૃત " કે આદિ તો
 "દિવ્ય" કહે છે, તેથી વસ્તુગતિમાં કાંઈ ફરકાર થતો નથી. ખરી રીતે અને પ્રજાવર્ગનાં
 સાથે રહી એમજ કહીએ છીએ કે:— " સુસંસ્કૃત વિચારો " એ શબ્દો વડે શ્રીમંતનું જે
 વિવક્ષિત છે, તે "કુસંસ્કાર અને કુવિચારો " છે, એમ યાગાન્ય નીતિના અને જનસ્વ-
 ભાવના નિયમ પ્રમાણે એમ સાબીત કરવા તૈયાર છીએ:—

ખરડાનાં દુષ્ટાંતોનાં તત્ત્વોનું પૃથક્કરણ—અને આચાર અને શ્રીમંતના ખરડામાં
 આપેલાં દૃષ્ટાંતોનાં તત્ત્વોનું પૃથક્કરણ કરીને પ્રસ્તુત પ્રશ્નને ઉધાડા આકારમાં ચર્ચા
 માગીએ છીએ:—

(૧) શ્રીમંત સરકારની પ્રમુખત્વસભ્ય યાજ્ઞનીતિની બાબત એક કોશણે ચૂકતાં-સોક-
 નીતિની દૃષ્ટિથી જોઈએ, તો રૂઝિયામાં કે માર્ગમાં મરનારની પાછળ રોનીકરણતી યુવાન
 કે યદ્દ સ્ત્રીચમંડા દેખાઈથી જોનારના હૃદયને કચ્છરુરુનો પ્રાદુર્બાવ થાય છે. પણ મજેજ
 મોહકતત્વથી પૂર્ણ સ્ત્રી સ્ત્રીચરિત્રને દેખી રૂસોમાં હસકાચી મુશ્કોની સાથે હાલતીમહા-
 લતી અને હાથ મેળવતી તથા એટાળી કરતી સુધારક સ્ત્રીઓના દેખાવ અને તેની પ્રજ-
 તિનાં પરિણામ કેવાં આવ્યાં છે? એ જોઈને સોક્ષ્મનીતિ અને તેમાં પણ આચારી દિ'દુષ્ટોક-
 નીતિ તો શું સગમ 'ચિંત્તની સોક્ષ્મનીતિનાં સાચાં તત્ત્વ વિચર કથી બાબત મગ્નતા, તેનો
 વિચાર કરનારને એ સ્પષ્ટ સમજાશે, કે જો શ્રીમંતે કાયદો કરવો હોય તો-દેશનિવા કુદ-
 ડીઓ માટે કરવો જોઈએ હતો.

(૨) જીઓના કેશવપત્ર વિષે તો ઉપરની દલીલ જ લાગુ પડે છે. પણ પુરોગોએ પણ સત્ત્વ ઉતારતાં જોર કરાવવામાં તો રાગના જાંતુ વગેરેના નિવારણના કારણસર તથા શોકના એક ચિન્હ તરીકે કાંઈ અદિતકર નથી. તેમજ મુકો તો વિલાયતી ટોપી પહેની ફરના ધણા માણસો મુકાવે છે, તેથી કાંઈ વિરુદ્ધતાનો સ્વાલ ઉઠાવવાનું કારણ નથી. અને એક ધારાનિયમની ખાતર તેમજ અસાચ-નિશ્ચિતને કાર્ફિક પ્રયત્ન તોડવા માટે નાતકંક કરે, તો તેમાં વચમો પડવાનો ખરડો કરવા બેઠા છે, તેના કરતા શ્રીમંત જે હોટેલોમાં ખાતારા અને પીઠામાં પીનારાઓનો દડ કરવાનો કામગીરી કરત, તો તેથી કાંઈક પણ પ્રાન્તના આરોગ્યને મદદ થાત. પણ હોટેલકોપરોને તેમજ પીનારાઓને તો સુધારાના આચાર્ય તરીકે સુધારકોએ મનાવેલા છે, એટલે શ્રીમંતને તે તો મર્યાદા નહિ, અને આવો ખરડો કરવાનું સુચનું એમ જાને પક્ષનું તારતમ્ય વિચારતાં જણાય છે !

(૩) ગોળ જહાર અને પેટા નાતજહાર લગ કરવા વિષે તો નાત પોતાની ગર્યાદા જાળવવા જે વ્યાજબી લાગે તેવો બધ બાપે, તેમાં ઘણી વ્યક્તિઓની સમજ પ્રમાણે તેમનું એક કે બીજી રીતે વિત-સ્થાય રહેલ છે; અને જહુ ગતે જે થાય તે વ્યાજબીજ ગણાય. તેની સામે કાયદો બાંધવા દગ્ત વિચારત જમને જે આખા કુટુંબને અને નાતને દક્ષામણ પડેગાઉનારા અને ખાતપાનમાં નિગ્રહ છે, તેઓને અકુશિત મગાજમાંથી ખાતપ કરવાનો કાયદો કર્યો હોત તો કાંઈક કાયદા કરવાની સત્તાનું સાર્થક થાત. તેમજ શ્રીમંતે જેમ પાટણમાં એક ચાર એક કલજ ખુદશી મકતાં કહ્યું હતું, તેમ કલજને નામે મોડે વગી બહાર બટકનારા અને ઘરનાં જૈરાંને બને ધણીજ રંડાપો પજાવનારાને પકડીને નશીયને પોંચાડનારા કાંઈ કાયદો કર્યો હોત, તો પણ કાંઈક સુધારાને ધયેયો રાગ અરકત.

(૪) નાતવરામાં જમી જાય અને પછી ન જમાડે, તેને દેવાળીયા જેવો ગણી નોતર' જાંધ કરે, તો તેમાં જોડું શુ ? અલમત એ ઉનાર તો નથીજ, પણ તેમા કાંઈ અન્યાય નથી. અને જે નાતમાં જમવા પોતાના કાંઈ માણસને મોકલે નહિ, તેને નોતરું બધ થાય તો શોક પણ શા માટે યવો જોઈએ ? આવી જાખતમાં શ્રીમંત મહારાજ કાયદો લખને મદદ કરવા દોડ્યા, તેના કરતાં સુધારક હોવાનાં જેઓ અજવીતરાં કરે, અને જ્યારે પોતાનો 'હોકરો કે હોકરી મરણ પ્રવાણે વર્તે ત્યારે કણીને કણજે કાણું પાડે, એવા સુધારકોને 'રિરકટ' કરી ઉવાડા પાડવાનો અને દંડવાનો કાંઈ કાયદો કર્યો હોત, તો સુધારાનું મુકદાસ દંડુ જોરથી આગળ પણ આલત.

(૫) પરદેશમન કરનારાઓને ખાતપાનમાં અને આચારવિચારમાં વહી જતા જોધ નાન કાંઈ પણ પ્રતિબંધ કરે, તો નાતિતેગ કરવા સ્વતંત્ર છે, અને પોતાને ના કાંવે તો સામા-વાજા નાતને તજ સ્વતંત્ર થવાને પણ છૂટા છે. એ સરખા ન્યાયમાં ખલેલ કરનારો ખરડો કરવા કરતાં શ્રીમંત મહારાજે શીજ એટ અને આક્રિકામાં જનાગને થતી દાડગારી સામે તેમની મેના અને તોગો લખને કાંઈ અટકાય કરવા લાં જમ પહોચ્યા હોત, તો અમે જાણ્યત પણ ખરા કે પરદેશમનનો માર્ગ ખુદશો કરવામાં મદદ થઈ. પણ શ્રીમંતનો ખરડો હાલ છેત્રેથી તો માન લેવા જતાં માન સુચાવનાર અને ધન લેવા જતાં નિર્ધન થઈ આવનારને જ મદદ કરે તેવો અને પરિણામે પાપમાલી કરે તેવો છે.

(૨) આમુક ઉમરની છાંદરી થઈ ગઈ તેને ન પરણાવવા માટે નાત કાંઈ રામ કરતી હોય, તો તે નાતની અંદરની જરૂરીયાતની નીતિ પ્રમાણે હશે તેમાં પણ તેના માતા-પિતાને શી અડચણ છે તેના વિચાર પણ નાત કરતી હશે. એમ તો અમે માનીએ છીએ. છતાં કોઈ વાર તેથી કોઈને કનડગત થઈ હોય, તો તેથી તે નાતનો નિયમ તોડી નાંખના નાન શિવાય બીજાને સત્તા નથી. તે માણસને ન પાલવે તો ભલે બીજા નાતમાં બળે અથવા પોતાની એક જુદી મંડળી બાંધે, પણ નાતે પોતાની હાજતો વહેરના વિચાર કરીને જે નિયમો બાંધેલા હોય છે, તેમાં કબજા કરવાનો હક્ક રાખીને નથી; નાતને શી અડચણો છે તે નાત જ જાણે છે. અમે નમ્રતાપૂર્વક ક્ષમા માગીને શ્રીમંત સરકારને જ પૂછીશું કે, આવક મીમતી મુવરાજકુમારીના વિવાહ બેકી રાખવાની અત્યારથી શી જરૂર ? બાળ-લગ્ન અટકાવવા અને પ્રીતિલક્ષને ઉત્તેજન આપવાના સુધારકમંત્રોના સિદ્ધાન્તની આંખમાં આપ નામદારે ધુળ નથી નાંખી, એમ કોણ પ્રથમ દર્શને કહી શકશે ? વળી ગોલાઓનાં ૮૦૦ ટોંગાટોંગી પરણાવવાની રજા આપી ચોરી દોષ રાા રૂપીઆ ઉધરાવી લીધા, અને બાલકગનને પ્રતિજ્ઞા કરનારા કાયદા ઉપર દડતાલ માનનારા પગલાને ટેકા મળવા દીધો, એ શું સમજવું ? આના કરતાં જે મોટી કન્યાઓ થઈ પરણ્યા વિના જ સગાઈ થાય અથવા તો અગોચર વર સાથે નાશી જાય તેને, તેમજ જે સુધરેલી કે પુનર્જનવાળા સંધવાઓના બરાડા પતા હોય, તેમને શિક્ષા કરવાનો એક કાયદો શ્રીમંતે કર્યો હોત; તો લોકનીતિ અધિક સારી રીતે જળવાી શકાન. બાકી આવે ખરડો લકાવાને, પોદાક ઉઘડું ખોળાની ખાતર પોતાના, રાજ્યના અને ધર્મના કાયદા પ્રમાણે આજનાર, પ્રગ્ને પત્નવધી કરાવનાર પ્રવચીઓના હાથમાં શ્રીમંત સરકાર જણતાં કે અગણતાં એક દથીઆરસ થઈ પડ્યા છે, એમ માનવાને પ્રજા દોરાય એવો સંભવ છે.

(૪)

“ગુજરાતી” તા. ૨૨-૪-૧૭૫. ૩૮-અંક ૧૬માના પૃષ્ઠ ૪૫૫-૪૫૬ ઉપરથી.

ખરડામાં અન્યાય અને પક્ષપાત—૪. જે ખરડો ઉઘાડે હોય. અન્યાયથી અને પક્ષપાતથી ગરેલો છે. જનસમાજની હરકોઈ સ્થિતિમાં બેરો, તો એક વાત તો ખુસ્તે ખુસ્તી અને તે પણ વ્યવહારસિદ્ધ છે, કે મનુષ્યોના હરકોઈ કારણસર સંકેતથી અંધારવા ટોળામાં બહુમતે જે વર્તીવ કરવો યોગ્ય હર તેવો વર્તીવ કરવામાં આવે, અને જે યોગી વ્યક્તિઓને અથવા તો મત ગણતાં મુકાબલે નાનો સમુદાય હોય તેમને ન પાલવવું હોય, તો તેમણે પોતાનો એક જથ્થો બાંધી જૂદા પાડવું, અથવા તો બહુમતે આલતા દરાવ કે રિવાજમાં શાંન રીતે વાળી જવું, ન્યાયનો આજ સાચો સિદ્ધાંત છે. આજકાલ પંધાતી કલમો સંબંધી પણ બ્રિટિશરાજ્યમાં આવતું કાયદાનું અને ન્યાયનું ધોરણ એજ સિદ્ધાંતે અનુસરે છે. નામદાર બ્રિટિશદાઉક્ટમાં ફેસવા પણ એજ સિદ્ધાંતે યથેચ્છ છે, અને અમલમાં આવેલા છે; આજ કાંઈની કલમો અને તેના નિયમો કરતાં અનાદિ જેવી સાંતિએ અને તેના ફિરિવાએ કેટલા મોજાદાર અને નિર્દોષ છે, તેના વિચાર હરેક હિન્દુસંતાનને તો સ્પષ્ટ જ છે. સનાતનીઓ કરતાં સુધારકમંત્રો અને અધિવગાઓને બાગ્ય શ્રીમંતની રૂપા ધણે વધારે બાગે આવે છે. એ અમે એમના રાજ્યકાગનારમાં સ્પષ્ટ જોઈએ છીએ.

તો પણ રામો કદી પણ એવા પક્ષપાત માટે દીક્ષા કરતા નથી. તો પણ શ્રીમતે તેમના મત પ્રમાણે અને તેમની પોતીદી વ્યક્તિગત સમજ પ્રમાણે એ વિદ્યુતવર્ગને ઉત્તેજનજ આપેલું છે, પણ આ પ્રમાણે ચોથા ભાગને માટે પોણા ભાગના ઉપર બળાકાર ગુમારવા કાયદો કરવો, એ કાયદો નહિ પણ ગેરકાયદોનો બાધ છે, અને પ્રબલિત નહિ પણ નાદિ-રશાહી છે. શ્રીમતે બ્રિટિશસરકારમાં લખાણ કરી ગાયકવાડીગળ્યને બદલે “બરોડાસ્ટેટ” લખવાનું “ગાયકવાડી” શબ્દથી સુધારાને દર્શાવ્યું છે, પણ આ ખરડો રચીને ખરેખરી “ગાયકવાડી”—મણેલીગણેથી “ગાયકવાડી”નું કેમ પ્રદર્શન કરાવ્યું એ કોઈ પણ રીતે સમજાવતું નથી. કોઈ કાયદાનાં મૂળતત્ત્વ જાણનાર વકીલનો ગુમારનો પણ જે જૂલ કરે તહિ, તેવી જૂલ આવા કેળવાયલા ગળ અને કેળવાયલા મત્રીમંડલથી યામ, એ કોઈ માને નહિ.

રાજના અધિકાર બહારનું ‘પગલું’—(૫) એ ખરડો કમવાને આ કેળવાયલા સમયમાં તેમ જ પ્રાચીન સ્વયમ્મા પણ કોઈ રાજને કરવાનો અધિકાર કોઈ પણ રીતે નથી એવો છે. અમે આગળ દર્શાવી ગયા છીએ તે પ્રમાણે જનમાલના રક્ષણ સિવાય ધર્મ અને સામાજિક નાતની આખતોમાં કોઈ નીતિય રાજ આગળ આવો દસ્તક્ષેપ કરતા નહિ અને હાથ પણ કરતા નથી. તેમાં વિદુષ્ય એ કોઈ ઉછરતી પ્રજા નથી, તે ધર્મ અને સાચા સુધારાનો જગદ્ગુરુ છે; તેની સામાજિક વ્યવસ્થામાં હાથ નાખવાનો કોઈ રાજને અધિકાર નથી, એ સાર્વત્રિક રાજનીતિના જ ધોરણથી પ્રસ્કુટ છે. તે છતાં પણ જ્યારે આ કાયદો ખરડો બહાર પડેલો જેઠાએ છીએ, ત્યારે તે એવો શાસ આપે એવો સંભવ છે, કે જાણે વડોદરાના રાજતત્ત્વમાં કોઈ રાજ જ કુલ મુખત્યાર ન હોય, અને બધા સુધારકંમન્યોનું જ ચલણ ચાલતું હોય, અને એ સુધારકંમન્યોએ પોતાના ચક્ષુદંડના જ બળ ઉપર પ્રતિપક્ષી મતની સર્વ પ્રજાને જીલમથી જેરવા માડી હોય. આવી રીતિમાં પ્રજાસમુદાય અધીરો પડી જાય, તો તેમાં પ્રજાનો નહિ પણ પોતાની વ્યક્તિના વહેવારમાં રાજ્યધર્મ વિસારે નાંખનાર શ્રીમંતનો જ દોષ ગણારો, એવો અમને પાકો બધ છે. શ્રીમંતની આ પ્રવૃત્તિ આખી પ્રજાની સમૃદ્ધિની વૃદ્ધિને અમાનક છાપો મારી દિન-મિન કરી નાંખનારી છે, તેથી તેઓશ્રીને સાવધ કરવા, અમે વકાદારી જગવીએ છીએ.

સામાજિક વ્યવસ્થા અને ધાર્મિક લાગણીની દુબવણ (૬) તે, સમય વિદુ-જનસમાજની વ્યવસ્થા અને ધાર્મિક લાગણીઓને પગ તણે કચડવાની રાદસી પ્રકૃતિથી બરેલો છે. શ્રીમંત સરકારગાયકવાડ એમ સમજતા હશે, કે તેઓ પોતાની રૈયત ઉપર આંવો કાયદો કરવા હક્કદાર છે. તેવા હક્કદાર તો તેઓ નથી જ, એમ ધર્મનીતિ, રાજ-નીતિ, અને શોકનીતિનાં ધોરણો ઉપરથી અત્યંત ખુદ્દલ છે. પગલું શ્રીમંતને માખણ મિમરી ધરાવનાર માખણદાસો મનાવવા માગે છે તેમ તેઓશ્રીને તેવા હક્ક હોય, તો પણ જ્યાં લગી તેમની પ્રજા આખી હિંદુપ્રજાના એક અંગ તરીકેજ છે, ત્યાં લગી તે અંગ ઉપર આંવું આક્રમણ કરવું, એ આખી હિંદુશ્રીમંત અપમાન કરવા બરોબર છે. શ્રીમંત પોતે રાજને ધયા એટલે હિંદુજનસમાજથી પોતાને સ્વતંત્ર માને પણ ભારતવાસી અન્ય હિંદુ-પ્રજાથી પોતાની પ્રજાને સ્વતંત્ર માની તેના ઉપર આંવું આક્રમણ કરે તેવો તેમને કોઈ હક્ક નથી. દક્ષિણ આફ્રિકા અને રૅલ્લેટમાં ગયેલા હિંદીઓ માટે જેમ અહીંના હિંદીઓ હકત ચલાવે છે, તેજ પ્રમાણે ગાયકવાડીરાજ્યમાં વસેલા પોતાના હિંદુ બાહ્યોના ધર્મ

ઉપર નામદારે ઉગ્રમેલા આ કાયદાંથી હોયનાર સામે સમગ્ર ભારતવર્ષના હિંદોએ સહત મહાવવા ન્યાય, કાયદા, સત્રાટ અને પરમેશ્વરની ઓથ પડડશેજી એમાં શ્રમતે શંકા કરવા જેવું નથી. તેથી, જેઓ “હાથ” ભણી ગાંછ કરી, કાથ થવાની સાવસાવાળી હોય તેઓથી ધામતે સાવધ રહી, હિંદુઓનાં આંતઃકર્ણમાં જે સમાનનીય પદ તેઓ ધરાવે છે તે પદ સાચવવું જોઇએ, એજ અમારી તેઓશ્રીને નમ્ર સૂચના છે. કેમકે-

પ્રજ્ઞના સંસાર અને ધર્મવૃત્તિની આડે નેહી આવવાના વર્થનનો લાગે (૭) તે, નેક નામદાર ખ્રિદિશ સામ્રાજ્યની પ્રજ્ઞના સંસાર અને ધર્મની લાગણીઓની આડે નહિ આવવાની વિશ્વવિગિત રાજનીતિના પવિત્ર અને નિષ્પક્ષપાત ધોરણ અને ઢંઢેરાની વિરૂદ્ધ છે.

રાજકંડ, લોકકંડ અને ધર્મકંડની ચર્ચાદારેખા દર્શાવેલા અગળધર્મી જુદી પડે છે, તેને જનરવખાવના અને ન્યાયશુદ્ધિના વિચારરૂપ તેજસ્વી રક્ષુથી જોનાર ખ્રિદીય સામ્રાજ્ય વિલાયતમાં તેમજ પોતાની સત્તા નીચેના ઇતર દેશોમાં વસતી પ્રજાની રુચિ (taste) ને અને આંતરવાતંત્ર્ય (liberty of Conscience)ને કદી પશુ અગદવું નથી, પણ તે બાબત પ્રજાના મંડોળોની આંતર્યવરથા અને ધર્મવ્યવરથાને તેઓના હસ્તક રહેવા દે છે. આ નામદાર ખ્રિદિશ સામ્રાજ્યની હમેરની નીતિ છે, તેમાં સહજ પશુ ગેરસમજ થવાથી બળવા વખતે કેળાં અનિષ્ટ પરિણામ ધયાં દતાં ? તે પશુ સૌના બાજુવામાં છે. અને તેથી નામદાર શાણી ખ્રિદિશમરદારે જે જાહેર દંડેરો કરી પોતાની સદાની પવિત્ર નેમનો નિર્દેશ કરીને સર્વ ભારતવાસીઓને અબયદાન આપેલું છે, તેનો અમલ ધર્મનીતિ અને શોધનીતિ સંબધે તો જરોજર થાય છે, તેથીજ ભારતગર્ભમાં સમાધાની છે. નોકરીઓ વગેરેના હક્કની બાબતમાં કાંઈ સમવિધમ થાય છે, તેથી કેળવાપક્ષો વર્ગ દક્ષે છે, તે દાલ થતી પોલીટીકલ અગળવળો પરથી રપજ છે. પણ ધર્મ અને ધરસંસારમાં નામદાર ખ્રિદિશ સરકાર કાંઈ પશુ વિશેષ કરતી નથી, તેથી પ્રજા સંતુષ્ટ અને શાંત છે. આથી “ઇંગ્લિશ શીઆ” ની નીતિનું ઉલ્લંઘન કરવું, એ “ફ્રેન્ચ કે ઇન્ડીશીઆ” ના બિરહને ધારણ કરનાર રક્ષિતરાજને માટે કદી પશુ કયાણકારક નથી. અને સદર્જી ખરડો જનસમાજને તો એક ધર્મવિધ્વંસી પ્રજ્ઞનાથક રાક્ષસ રૂપે જણારો, એ તો ખુલ્લું જ છે; અને આ ખરડો વસ્તુતઃ ધર્મરક્ષકસંરથાનો નાથ કરવાનાં બીજરૂપ હોવાથી પરમેશ્વરની પશુ એ કાયદોમાં અત્યંત કોપદહિનો સંબવ અમે તો માનીએ છીએ. માટે આ બંધકર માગે ચલતાં શ્રીમંતને વારવાને અમારો એક દેશી ગાજ પ્રપેતો ગ્રેમ અમને ગ્રેરે છે.

ખ્રિદિશન્યાય અને કાયદા વિરૂદ્ધ પ્રરતુત ગતિ. (૮)-તે, ખ્રિદિશ ન્યાય અને કાયદાના અમલની પદ્ધતિરીતિથી કેવળ ક્રિદીજ દિશામાં ગમન કરનાર છે.

દિવાની કાયદો નાતની આંતરંગ બાબતોમાં વ્યૂચે પડતો નથી, એક ખીબને વટ સાવવા પ્રયત્ન કરનાર સામે ફોજદારી કાયદો દંડ લેઈ ઉભો છે, ધાર્મિકવિચારોનું આપ-માન કરનાર માટે પશુ ફોજદારી કાયદો તૈયારજ છે. આ સર્વથી ગાતિનું સંરક્ષણ પવિત્ર ખ્રિદિશરાજ્ય કરે છે. તેનાથી ઉચટાજ એક મહારાષ્ટ્રના હિંદુરાજ નાતજાતને તોડવાના તત્ત્વ રૂપ આ કાયદાને લેખને અમલ્યદોના કોળનાથ મેદાનમાં ઉતરી આવે છે, એ કોયો દે આવે છે ? કેટલાક માખણદાસ મુસ્લિમો, દરખાશીઓ, સુધારકમંચો, આર્યમંચો, લોક-

વાગ્દાના લટુ જેવા બ્રમણ્યદ્રોની બાટાઈ કરનાર છાપાના ત્રાપા ચલાવનારાઓ—“નામદાર ખ્રિશ્ચિયસરકાર તો વિદેશી રાજ્યપક્ષી છે, માટે જ્ઞાતિ અને ધર્મની આખતોથી વેગળા રહે છે, અને આપ શ્રીમંત તો ફક્ત બ્રહ્મચાર્ય કર્તુ સમર્થ: હૈ: છો, કેમ કે આપ શ્રીમંત દેશી રાજા છો.” વગેરે વગેરે—સ્વાર્થને માટે ખોટા વખાણો કરે, તેથી આપ શ્રીમંતે આવા ખરડાને કામદાપોથીમાં સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ. કેમકે હિંદુઓ પોતાના ધર્મને રક્ષનાર રાજાનેજ વિષ્ણુનો અને હથ્થનો અંત માને છે. પણ જે રાજા—આહે તો સ્વ-દેશી હોય કે પરદેશી પણ—ધર્મને ખલેન થાય તેવું કાંઈ પણ પગલું ભરે, તો સમગ્ર પ્રજાએ એવા અવરોધને સહેવો નહીં, એવી શાસ્ત્રની આજ્ઞા છે. માટે આપ શ્રીમંતનું સદા શુભ ચિંતવનાર તરીકે અમે સર્વ, “આપ શ્રીમંત ધર્મસરક્ષક માર્ગભૈમ ખ્રિશ્ચિયરાજ્યને જ અનુસરો—” એવી શ્રીમંતને પ્રાર્થના કરીએ છીએ સુધારકમંત્રો આપશ્રીને દેશી ગળ કહી ચઢાવવું તેમજ ખ્રિશ્ચિય સામ્રાજ્યને પરદેશી કહી ઉતારી પાડવું, એ પાપમય મૂર્ખતા છે, સાર્વભૌમમાં સ્વદેશીવિદેશી ભેદની કલ્પના એ દુટિલતા અને દુષ્ટતા છે. સાર્વભૌમ ધર્મ-સરક્ષક રાજા એ મહાવિષ્ણુ છે. સુધારકો સાત્ર કે ધર્મ સમજતા નથી.

ધર્મશાસ્ત્ર અને શિષ્ટાચારથી વિરુદ્ધ કાર્ય. (૬) તે, હિંદુ પ્રજાનાં પરાપૂર્વથી પ્રાપ્ત ધર્મશાસ્ત્રો સ્થાપિત શિષ્ટાચારથી વિરુદ્ધ છે.

શ્રીમંતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જ્ઞાતિ એ કાંઈ, સુધારકમંત્રોએ આપને જણાવ્યું જણાય છે તેમ આધુનિક અથવા વિકૃત સરચાઓ નથી. પરંતુ જ્ઞાતિ એ સમગ્ર તત્વ-જ્ઞાન અને વિજ્ઞાનના નિયમને અનુસરતા શિષ્ટાચાર અને શાસ્ત્રનું ધર્મબુદ્ધિથી આગરણ કરવાને, પોતપોતાનાં શક્તિ અને અધિકાર પ્રમાણે પ્રજા અને પ્રજાતવની સ્થિતિ માટે તથા વિકાસ માટે યથેચ્છી મનાતલ સંસ્થા છે. તેમાં કાંઈ કાંઈ પણ વિકાર ક્યો નથી, એમ માખીન કરવા અમારો પ્રતિધાવ છે. જે કામ દેરદાર પરિસ્થિતિથી કરવો પડ્યો છે, તે પણ ધર્મમુયક છે. તેમાં જે દેરદાર થયા છે તે એવા રવત સુધરી જાય એવા છે, કે તે માટે આપ શ્રીમંત જેના રાજના કાયદાના ખરડાની જરૂર નથી, અને નાંતોનું હિત તો આપ શ્રીમંતના ખરડાથી થવાનું જ નથી. પણ તેથી જે સુધારકમંત્રોએ આપ શ્રીમંત મદદ આપવી છટ ધારો છો, તેઓનું પણ હિત નથી થવાનું, એ આપને અમે તાંત્રપત્ર પર લખી આપીશું જેવા લાભ બાળકમના ખરડાથી શ્રીમંતની ત્રિજેરીને થયો છે તેવો યાગ તો યાગ. આપ શ્રીમંતની દૃષ્ટિ એ જ્ઞાતિથી દૂર થવા માગનારાનું હિત કરવાની જ હોય, તો તે જિયારાં વાડામાથી છૂટાં થકને નાંકેલાં માટે એક કાયદો ધડી આપો કે—જેથી જણીગણી આજ્ઞાકિત યદ્ય માતાપિતાની મનાક પ્રમાણે વર પસંદ કરશે એવી આજ્ઞાથી મોટી યુવતીઓ બનાવેલી છોકરીઓ, મરજીમાં આવે તેમ નાત્રી જતી અટકે,—અથવા બાલક ઉઠેરનારી મરયામાં કાનીન બાળકોની ભગતી કરતી અટકે, અથવા કાંઈ ધરડાના ધાળામાં કે જીવવાનના કાળામાં ધુળ નાખતી અટકે, અથવા તેં જનોઈ સેધ આર્થ યથેચ્છા મોટા પરિતો અને ગ્રૌંસરો, પુત્રો અને પત્ની હોવા છતાં પુનર્લગ્ન કરતા અટકે, અને લોકમા ખોટા ઉદાદરણ આપતા અટકે. શ્રીમંતને અમારી નમ્ર પ્રાર્થના છે, કે “લેગ પાડાને અને કામ પખાલીને” એવો ન્યાય આપ શ્રીમંત કૃપા કરી કરશે નહિ, નાનોને આપનો ખગડો જોઈતો નથી.

વર્ણશ્રમ અને જ્ઞાતિનો સંબંધ—કેટલાક અગ્રેજી નિશાળો અને પાઠશાળામાં મણેલા અને તે બહુતરથી જ પોતાને સર્વસ માનનાર મનુષ્યો આપ શ્રીમંતને એમ સમજાવી ગયા હશે, કે પૂર્વના વર્ણશ્રમનો નાશ થઈ જઈ જાતિ ધર્મ છે. પણ એ એન્ડીકવેરી (પ્રાચીન બાબતોની શોધખોળ કરનાર) અને યુરોપીય વિદ્વાનોના ટીકા ઉપર ચાલનાર પાંગળાઓની વાતો તદ્દન જુઠી છે, એમ સાબીત કરવા અમે તૈયાર છીએ. એવા એન્ડીકવેરીઓએ લાલચુજ્જક જેવી વાતો કહી છે, એવી વિદ્વાનોને હવે ખાતરી પતી જાય છે. તે છતાં પણ “ ચંદ્રગુપ્ત ” પારસી હતો—એવાં મૂર્ખાંધ બેરેલાં ગર્ખાંધી બેરેલાં બાપણે કોલેજિયનોની કલમો કરાવે છે. અમે સાબીત કરવા તૈયાર છીએ, કે મહાભારતનાં સમયમાં જ્ઞાતિયો હતી; અને ઋગ્ મજુસ, સાગ અને અધર્વવેદનાં આચાર્યના સમયથીજ જ્ઞાતિયો છે. વર્ણશ્રમ તો આર્ય-મન્યો અને કેટલા વિકારકો પણ માને છે; પણ તેના વિષે જે અનુમાનો કરે છે, તે તેમના પરંપરા વિનાના છે. અમે સાબીત કરવા તૈયાર છીએ, કે વર્ણો એજ આ જ્ઞાતિયો છે. પણ વર્ણશ્રમ એ શું તે જ્ઞાતિયો અને શિક્ષાચાર (Tradition) સિવાય સમજવા સમજાવવાને પ્રયત્ન કરનારા પંડિત-મન્યો એકલાં પુસ્તકોથીજ આપ શ્રીમંતને જ્ઞાતિયો વિષે દલકો વિચાર બેસાડવા શક્તી મળ્યા છે. તેઓ તેમનાં પુસ્તકોપરથીજ આપ શ્રીમંતને અને બીજાઓને “વર્ણશ્રમ”નો ખ્યાલ (idea) પણ શી રીતે આપી શકે તેમ છે? એવા લેખાગ્રુ લોકચંચકોની સાથે પ્રત્યક્ સંવાદ કરવાને પણ અમે તૈયાર છીએ. પણ તેઓ આપ શ્રીમંતને રટીમરમાં અને વિલાપનમાં, પ્રવાસમાં અને શિકારમાં, વેડીગરમમાં અને હોટેલમાં, ગમે તેમ ગપ્પો મારી આપ શ્રીમંતના મગજ ઉપર ગમે તેવા વિચારોનો પટ બેસાડે, ત્યાં અમારો કે આપશ્રીને પાલકે પડેલી પ્રજાનો કોઈ ઉપાય નથી; તેમાં પણ જે આપશ્રીને પક્ષાઘ્રહ થયો તો તો પછી થકાનો પણ ઉપાય નથી.

(૫)

“ગુજરાતી” તા. ૨૯ મી એપ્રિલ ૧૯૧૭, પૃ. ૩૮ અંક ૧૭માંના પૃષ્ઠ ૪૮૬-૪૮૭ ઉપરથી. કજ્યાકંકાસ વધવાનો સંલવ-૧૦. તેથી તે પ્રજાને રાજસતા સામે કપેટ કાચવાં અને ફિતુર તથા લોકશાન્તિના બંધનમાં દારણો ઉપજાવે તેમ લોકલાગણીને ઉશ્કેરી નાખે તેવો છે. રાજસતા જ્યારે પોતાની મર્યાદા છોડીને પ્રજાના ધરસંસાર તથા ધર્મ-સંબંધી બાબતોમાં પગપેસારો કરવા માંડે છે, ત્યારે પ્રજા આવા ખરડાના સામે કાયદાની ખરી ઠીઓની ખારીઓ શોધીને નાશી છૂટાનો પ્રયત્ન કરે છે. તેથી આવા ખરડાનો લાભ જેમને મળવાનો છે એવા વંકેજ વટલેજ માણસો અને મર્યાદાસંરક્ષક મનુષ્યો વચ્ચે પ્રથમ તો અદાલતી કજ્યાનો અસાધારણ રીતે વધારો તથા રકાસ અથવા ચડસ ઉપજવાનો. આમાં પ્રજાની જુદી સમૃદ્ધિ અને સમયનો તદ્દન ચેરઉપયોગ થવાનો અને પરસ્પર તીક્ષ્ણ વૈર-જુદિનો જન્મ થવાનો, આથી આ દેશની પ્રજાને શ્રીમંત કેવા પ્રકારનો લાભ સંધી આપી શકશે? જ્ઞાતિયો જે જ્ઞાતિયો હાલ ધૃષ્ટિ સુધારા-સ્વતઃ સ્વીકારતી જાય છે, તેમજ પોતા પોતાની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્નશીલ બનતી જાય છે, તેમાં એક પ્રકારે આ કાયદો શોચનીય બંગાણ પાડશે.

શ્રીમંતને પશ્ચિમની કે પૂર્વની કેળવણીએ અથવા મુસાફરીએ જે કોઈ પણ ડહાપણ કે અનુભવ શીખવ્યાં હશે, તો શ્રીમંતે એ તો અણહુલુંજ હોલું જોધએ કે વ્યક્તિયોને અને વ્યક્તિયોના મમ્મદાયોને માની ગ્રામે આદારવિકાર અને સંગનિતો સંબંધ રાખવો અથવા

ન રાખવો, અને ગૃહ વિચાર તથા આચાર તેમજ ધાર્મિક આચાર તથા વિચાર કેવા રાખવા, એ તો વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય હવેનું રહેલું છે; તે વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય ઉપર શ્રીમંતનો આ ખરડો કેવો ત્રાપ મારનાર છે ? તેનો વિચાર શ્રીમંતને જગએ આવ્યો તદિ એ આજુ ડાણું શોકમાં ગયા જેવું અથવા તો વાસદિ મંથિલું ગયા જેવુંનું થયું છે !

વળી શ્રીમંતનો ખરડો કેવો સમદૃષ્ટિ ન્યાયનો શરુ છે, તેનો વિચાર શ્રીમંત જેવા નિપુણ નરેશને કેમ ન આવ્યો. તે સમજવું પણ મુશ્કેલ છે. કેમકે નાતનો ઝોપો બાગ અથવા તો ચઢાય તો એક વ્યક્તિ પણ પોતાની મરજીમાં આવે તો નાતથી છૂટો પડી પોતાનું એક નવું મંડળ કે જુદાપણુ બાધી શકે છે, ત્યારે ત્રણ ચતુષ્પાદ જ્ઞાતિને પોતાનું સ્વતંત્ર સંસ્કારણ જાળવી રાખવામાં અને હાંસ ચતુર્થાદિમાં વ્યક્તિથી પોતાનું જુદાપણું જાહેર કરવામાં અને જાળવી રાખવામાં કબજા કરનારો શ્રીમંતનો આ ખરડો જુલમી ગણ્યમાનું જાણવશ્યમાન સ્વરૂપ દર્શાવી આપે છે. આતે કેવી વિષમ દૃષ્ટિ ! કેવો અન્યાય ! ! કેવો જુલમ ! ! ! અને કેવો પક્ષપાત ! ! ! પૃથ્વીપતિને માટે મોટામાંમોટું પાપ તે પક્ષપાત છે—એ વાર્તા શ્રીમંતના વક્ષાદર દિત્યિન્તક તરીકે એમને માટે દેવ-વરાધાની અને અમારી ફરજ નમતાથી પણ આગતાથી જાળવીએ છીએ. કમ્પદમાં તથા અદાલતમાં પ્રજા બારીએ બોજનાં પણ છૂટી શકતી નથી અને અંતરાજ જાણ છે, ત્યારે પછી શુભ બાજુ ખેલવા માટે છે. મોટી સિવિલ વોશ (ગવર્નમેન્ટ) અને ધર્મદુદ્ધોનાં ખીજ શ્રીમંતના ખરડા જેવી ચેષ્ટાઓનાં પરિણામ છે, એમાં કલિદાસની માફા છે.

* વિનંતીય લગન કરાવી શ્રીમંતને તેમાં સ્વાદ પડતો હોય, તો તેનાં લગનમાં ચક્રા પહેરામણીમાં લાખોની રકમ, હજી પદવીઓ, અને પાટણ કડી વિમનગર જેવાં પ્રમ-ણાં શ્રીમંત આપે, તો તેમાં કોઈ અદેખાઈ કરશે નહિ; પણ એવી કાલચોથી પણ લયચાયા વિના પોતાના ગૃહ અને ધર્મ નિરૂપોતે વળગી રહેનારી જે વ્યક્તિ અથવા સમુદાય છે તેમની માન્યતા અથવા ચઢા હવે આક્રમણ પતા તેઓનું લોકી હિજો, એ વાતમાં શ્રીમંતે સંશય કરવો એ સાદ્યમર્મ છે. શ્રીમંતની સારંગી ઉપર ના ચનારી કેટલીક રતન માંડીએ એમ કહે છે કે, શ્રીમંત પોતાના પ્રજાને ચારી રીતે ઝોળાયે છે. પણ પીલવણને પ્રસંગ શ્રીમંતે ચાદ કરવા જેવો છે. શ્રીમંત તે વખતે પ્રજાને રાખી નાંખી જ્યજીતે વર્ષા, એ વાત સાચી પણ રાજાપ્રજારંજનનન્દવર્જીતિ એ ઉત્તરવલ બિરહ તે પ્રમંગલું તેઓશ્રીનું કાર્ય જોતાં કેવળ નિર્મલ લેખાને ખર્ ? ખવલું ? પણ આ ખરડાના પ્રમંગમાં વિશેષ એ છે કે આપની પ્રજાના પક્ષમાં અને આપની વિરુદ્ધમાં સમગ્ર ભારતપ્રજાની લાગણી જલ્લત ડપે ખડીજ છે, એમ આપ શ્રીમંતે સન્નદ રીતે સમજ રાખવું એવી અમારી તમ ચેતવણી છે. વળી આપનો આ ખરડો આખી દુનિયાની રાજ-નીતિ વિરુદ્ધ અને પ્રતાપી બિટીસ સામ્રાજ્યની રાજનીતિથી કેવળ વિરુદ્ધ છે, એ વાત ખા-ધાનમાં રાખવા જેવીજ છે.

મુદતનો આધ—૨૧. તે, દોઢ માસની દુષ્ટ મુદતમાં પ્રજાના અજ્ઞાન અને અગત્ય-ડોના લાભ લેઈ લોકન્યાયા અને નામદાર બિટીસ સામ્રાજ્યને પણ વચીતે આ અન્યાયરૂપ

* થોડા સ્વિસ પર એક કિન્ડ સાચે નીચીલ મેરેજ પ્રમાણે લગન કરતાં પાંચમી જાતનું મીસીમ જગ્યામાં દેખાઈને વડોદરાના મહારાજાએ રૂ. ૨૦૦૦ ની ગણીલ માપ છે—એવા ખર્ચ સુલગતીમાં તા ૨૫-૪-૧૭ના અંકમાંજ ૪૪૮ મે ખાતે છાપવા છે. તંત્રી.

કાવદાનાં જે અનર્થરૂપ પરિણામ ધરાવનાં, તેમાંથી છટકવાની જાણમાત્ર વાળો છે, એમ આ ખરડાનો દેખાવજ કહી આપે છે. પછી તે કરનારનો અંતર હેતુ (બ્રહ્મ-ખરેશો) ગમે તેવો સારો હોય,

ખરડાના સમગ્ર સ્વરૂપ ઉપરથી તે તેમાં રહેલી કષ્ટશુદ્ધિને એવી તો ખુલ્લી રીતે દર્શાવી આપે છે, કે તે વિષે કાંઈ વિશેષ કહેવાની જરૂર નરહેતી નથી. દોઢ માસની મુદત એ ગાયકવાડી રૈયતની કેળવણી બેતાં કાંઈ મુદતજ ગણાય નહિ તે ખુલ્લુંજ છે. ફરજિયાત કેળવણી કરીને પાછી તરતજ સંખ્યાબંધ નિશાળો તો બંધ કરવી પડી; અને તેમાં પણ જુની ગાયકવાડીના ધાકના પડયા તો બંધ થયા નથી; તેમાં વળી નવી ગાયકવાડીનું તેજ હમેશાનું, એટલે લોક બિચારા દબતાદગતા પણ દિલ્લયાલ કરવા માગેજ તત્પર થઈ શકે. ખ્રિષ્ટરાજ્યમાં પણ પ્રતિનિધિયુક્ત રીતિથી કામ કરવા જેટલી યોગ્યતા કેટલેક આશી આવી છે, છતાં પ્રજામતનું પુરતું પ્રદર્શન કરતી મુરદેલી અને ધણી વાર નિષ્ફળતા ઉપજે છે. તો ગાયકવાડી રૈયતને દોઢ માસની મુદતમાં પોતાના વિચાર જણાવવા કહેવું, એ મિલકત મુદત નહિ આપવા બરોબર છે. શ્રીમંતે તુરતાતુરત કાયદો બે કરી દીધો તોત તો તેગને કોણ પૂછવાનું હતું ? પણ પ્રજા સમગ્રને અને ખ્રિષ્ટ રાજ્યને જવાબ દેવાની ખારી તરાકે ખરડો અને દોઢ માસની મુદત શ્રીમંતના મુસદ્દાઓએ રાખ્યાં જણાય છે. આ ઉપરાંત વળી લોક વધારે મુદત માગે તો લોક કાયદાને રદ કરાવવા માગતા નથી પણ ખામી ખુખી સુધરાવવા માગે છે, એમ દલીલ કરી આ કાવદારૂપ અકાર્ણને કાર્યરૂપ કહેવાનો મુસદ્દો લાગે પણ આ ટુંકી મુદત આપી રાખવામાં આવ્યો છે. કાયદો ક્યાં પછી બે તોફાન થાય તો ખ્રિષ્ટસામાજ્યને કહેવા થાય કે હિંદાપોદ કરીને કાયદો ક્યાં દતો, છતાં મારામારી થઈતેથી દિલ્લગીર હિંમે-વગેરે મુત્સદ્દી પેચોવાળો આ કાયદો છે, તેથી ગાયકવાડી પ્રજાએ ખાસ અને છતર સર્વ પ્રજાએ મુદત વધરાવવાની અરજીઓ ન કરતાં “ એવો કાયદો બેઠતોજ નથી ” એવી પ્રાર્થના શ્રીમંતને કરવી, એજ બાબખી અને દિલકર છે. નાગદાર ખ્રિષ્ટરાજ્યની સાર્વજનિક સર્વધર્મસંરક્ષક છાયા તળે પડેલી ખાલસાની તેમજ રક્ષિત રાજ્યોની રૈયત પોતાના ગૃહ સ્વાતંત્ર્ય અને ધર્મસ્વાતંત્ર્ય માટે નિર્ભય-પણે બેઠો છે. તેવામાં તે સ્વાતંત્ર્યને ગળે છરી દેનારો ખરડો એક હિંદુ રાજાના હાથ-માંથી જન્મશે એવું સ્વપ્ન પણ કોને આવે ? એકદમ સર્વત્ર દિલ્લયાલ કરવાની ટેવ હતી ખ્રિષ્ટપ્રજાને પણ પડી નથી. અર્થવિષાળ હિન્દુર્માંત એકદમ ચેતે તેમાં પણ મુરદેલી છે. તેમાં વળી ગાયકવાડીરાજ્યની ધાક પણ પ્રજાને લાગે તથા પ્રજામાં કેળવણી પણ બેઠેલે તેટલી નથી. ગાયકવાડીરાજ્યતંત્ર ખ્રિષ્ટરાજ્યની સર્વજનતાના જ્ઞાન વિનાની દેખોદેખી માત્ર છે. આ આડચણામાં આવા પ્રકારનો કાયદો કરવો એ કેવા અનર્થનું મૂળ થઈ પડશે, એનો ખ્યાલ કલ્પના માત્રથી પણ સમજાવો સદગ છે.

વળી આ ખરડામાં જે હિંદાકરણો મુન્દાનાં આખ્યાં છે, તેમાંનો લગભગ અર્ધાં ધણીં સહેલાં અને કોઈ વાર બને તેવાં છે, તેથી પ્રજા લોગચાળેને એમ માની પણ લે; કે આ કાવદામાં કાંઈ નકાર જેવું નથી. પણ હિંદાકરણો એ કાવદાના સિદ્ધાંત પ્રમાણે ‘કાયદો ખુદ’ ગણાતો નથી, તેથી પાંછળખી-કાયદાની કલ્પો ગમે તેમ કરવાનો માર્ગ રાજસભા ત્રણે ખુલ્લો કરે એવો આ ખરડો છે, તેથી આ ખરડો બુધધાપ દેનારો છે, તેથી તે વિષે અમે

સર્વ પ્રગતે સાવધ કરવાની અમારી ફરજ બળવાળે છીએ. તેમાં પણ મન તો આવે ખરડો કરવો એ નાતની સ્વાયત્તા (autonomy)નો ભંગ કરનાર હોવાથી તેમજ ધર્મસાગી અને ધાર્મિક બંધારણના નાતની સરથામાં હાથ નાખનાર હોવાથી તે કરવાનો કોઇ પણ રાજ્યને અજાતીઆર નથી-એ વાતજ પ્રભુએ ધ્યાનમાં રાખનાતી છે જેઓ વચ્ચે રસ્તો (Compromise) કાઢવો. મારે કે સૂચવે, તેઓ અજાન અથવા શ્રીમંતના હાથમાં છે-એમ જાણી પ્રભુએ મક્કમ રહેવાની ઠરાર છે. આવી બાબતમાં (Compromise) વચ્ચે માર્ગ હોયજ નહિ.

“શુચિપ્રવેશે મુશળપ્રવેશ”ની તેમ -૧૨. તેમજ “શુચિપ્રવેશે મુશળપ્રવેશ” કરવાની તેમવાળે આ ખરડો તેની ત્રીજી અને ચોથી વગેરે કલમના સ્વરૂપ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. જો આ કાયદોની બાબતમાં વચ્ચે રસ્તો કાઢવામાં આવે અને Compromise થાય તો હરકોઇ આકારમાં આ નાદરિવાજમાં દસ્તદાજીનો માર્ગ રાજસત્તા માટે ખુલ્લો રહે, એમાં કોઇ પણ શક નથી. અનાદિથી હિંતની આંતર વ્યવસ્થા માટે, નાતની સત્તા સ્વતંત્ર છે, તેમાં કોઇ પણ ખચેલ કે દબાવ અપેક્ષિત નથી.

શ્રીમંત સરકાર અને તેમના મુસદ્દા મહાજની વિદ્વાતા પ્રત્યે માનની સાથે અમારે કહેવું પડે છે કે “નૈતિક, શારીરિક ને ભૌતિક સુખ” તથા જાહેરનીતિ-રાજનીતિ” વગેરે શબ્દો એક અમર્યાદ હોયા જેવા અને તેમાંથી જેમ તાણવું હોય તેમ તણાય તેવા છે. સુખ અને હરકત એ પોતાપોતાના મતની અનુકૂળ પ્રતિકૂળ વેદનીયતામાં રહેલું છે, તેમાં બીજાની નીતિ કે રાજનીતિ કામમાં આવતી નથી; વ્યક્તિયો માટે વ્યક્તિયો અને નાતો માટે નાતો તેવી બાબતોમાં તેમના જલ્મત પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવાને સ્વતંત્ર છે. સ્પૂળ અપનાધો અને સ્પૂળ દિવાની હડો માટેજ સરકારની કાયદા બાધનારી સત્તા વાપરવા યોગ્ય છે તેની શ્રીમંત સરકારનો આ ખરડો વિશ્વવ્યવસ્થાની પણ વિરુદ્ધ હોવાથી પડતો મૂકવા જેવો છે એટલુંજ ઠી શ્રીમંતને પ્રભુ સન્મતિ આપે એવી યાચના મધરને કરી આ વિષય હાલને માટે અટકાવીએ છીએ. સુલેણુ કિંવદુના ?

જાનંદની વાત છે કે અમદાવાદમાં સનાતન સમસ્ત હિન્દુધર્મસભા સ્થાપન થઇ ચૂકી છે, અને તે સન ૧૯૧૭ તા. ૨૭ મી માર્ચે સન ૧૮૧૦ના ૨૧ મા એક્ટ મુજબ રજીસ્ટર પણ થઇ ગઇ છે. આ સભાએ ત્રીયુત નગીનદાસ પુરપોતમદાસ સઘવી તથા પરિત શંકરપ્રસાદમિશ્રને આજીવ સુરત મુજબ ડાકોર ખંભાત સિદ્ધપુર વગેરે સ્થળોએ મોકલો સનાતન ધર્મનો સારો પ્રભાવ પાડ્યો છે, વિપક્ષીનાં પોગળ અને પાખંડ તેમનાં અપ-મિદ્ધાનેતુ ખંડન કરી સારી ઝેડે જતાવી આપ્યાં છે. ગાયકવાડે ન્યાત રિવાજનાં બધાનો તોડનાનો, ઘાતિ સંસ્થાની સત્તા મોડવાનો, વકીવંદો ને વટલી ગથેલાને મોકળા મદાલી ધર્મ-નિષ ને આચારવિચાર પાળનારા નાતિદાઓને નડવા કનડવાનો કાયદો વગર સમજ્યે મિના હકે કરવા માર્ગ છે ને ખરડો બહાર પાડ્યો છે. આ કાયદો પમાર કરાવવામાં હોડો હેતુ સનાતન ધર્મનો મજોરો હરવા, નાતગત ને વર્ણવ્યવસ્થાને બગાડવા, બંધારણી નિયમો ને રીતરીવાજોને સિધ્ધિ કરી સંધારાનો સડો પથેજ દાખલ કરવા સિવાય બીજો કંઈ હોઈ.

હિતકર ધર્મોત્થાતિને રૂડો ઉદ્દેશ રોપ એમ લાગતું નથી. આ પરિસ્થિતિ જોઈ શુભસંતાના દેન્દ્રચાત ને મુખ્ય મથક મુંગણમાં લખાણ ને બ્રમણ દ્વારા આ કાયદાનો પ્રતિષેધ કરવા-વાંધો ઉઠાવવાનું અગત્યનું સમજ સભાએ સનાતનધર્મવીરકેસરી શ્રીસંઘવીને મુખ્ય મોકલ્યા, ત્યાં લગભગ એક મહિતા સુધી રોકાઈ પૂર ઉત્સાહ ખત ને લાગણીથી અવિશ્રાન્ત શ્રમ લેઈ જુગને નિદ્રાની દરકાર કર્યા વગર સતત પ્રયાસ કર્યો અને તેને પરિણામે આખા દેશમાં આ બાબતની ઠિલચાલ યથા જાણિતિ આવી, લોકોએ અતિષ્ઠકર કાયદાની ખરાબી-ઓથી વાકેફ થયા છે, અને ધડાધડ પ્રોટેસ્ટ માટેની સમાજો મીટીંગો કરી અરજીઓ મોકલી રહ્યા છે. આ ચમત્કારથી ચમકી ગામકત્રાડે કાયદાને મુદત વધારી હાથ દોડ મહિનાનો વાયદો કર્યો છે. પણ એવો કાયદો વગરનો ઉખલ કરનારો અહિતકર કાયદો લોકોને જોઈને જ નથી, માટે માગ્યા વગર આપવાની ઉદારતા કરવાથી વડોદરા તરફ શ્રી સમાજનાં દૂર રહેલું અને કાયદો ન જ કરવો; તેના મુસદ્દા ખરડા એ કાયદાના વડાલેશરીઓને છાતીએ ચોટના અર્પણ કરી દેવા ! વખત એવો જ આવશે, એવું જોઈ સમજી સુધારકમન્યો અને આયમન્યો હાથપીટ કરવા લાગ્યા છે, અને મહારાજની દૃઢ સુધારા કરવાની ઉત્કટ ઇચ્છા પાર ન પડતાં તેમાં હલામણો ઉખડો થતી જોઈ આર્થમન્યો પોતાના ધરતા છાપમાં મહાત્મો લખવા લાગ્યા છે, અને તા. ૧૪-૪-૭ ની માધવબાગ મુંગણની જાહેરસભામાં યથેક્ષા કળિંગધનીના બાપણ સંજયે તા. ૬ ફીગેના અંકમાં અપ્રસ્તુત ચિતરી આર્થમન્ય વેખડે પોતાને અર્પાનંદ જાણ્યો છે. ગાળો બાંકવી, તિંદા કરવી, પરિવાનાંપરિયાં. ખોળવાં, અંગત આલેખો કરવા, સંઘ વગરનું કાલે તેમ લખવું ને બકવું; એ વગેરે દયાનંદીયજનાં ઉદાપણકાલા દોડયટુર આર્યો કરતા ગામ્યા છે અને કર્યા જ કરે છે. છતાં ઉલ્લેખી ચોર કાટયાળને દડે એવું કરી ઢોંગ અને ધીણાખેડા કરી “ મને મારે છે ગાળો દે છે મારી આગઈ લેજે નિંદા કરે છે અંગત આલેખો કરે છે. વગેરે ” લખી તથા બાકી આર્થમન્યો પોતાનું પોત શુભાવે છે. ચોર હરામખો પોલીસને દુરખત જ દેખે અને ગમે તેવા આ-રોપો મેલે, તેથી કંઈ એ સગ્ગન ને શાહુકાર થઈ જતા નથી, તેમ આર્થમન્યના પટા-પટારા લખારા બકારા ને ઘસડખોરાથી હવે લોકો કમાવાના નથી; હવે તો આર્થમન્યોનાં મોતનાં અવતિયાં અને તરફડીયાં છે, એ નહીં સમજવું, જૂદું ને તૂટ, કરનારાનો જવાબો રોપ જ નહિ.

કાંગડી ગુરૂકલનો ૧૫ મો વાર્ષિકોત્સવ એપ્રિલમાં જન્મવાયો તેમાં યથેક્ષા પદવીદાન-સમારંભમાં સાત શ્રેણીઓએ ગુરૂકલની પદવીઓ અપાઈ હતી. ગુરૂકલના રીટાયર થતા પ્રિન્સિપાલ મદાત્મા મુન્ધીરામે વિધિપુરસ્કર ધર્મક્રિયા કરી સન્માસ લઈ સ્વામી શ્રી શારદાનંદ નામ ધારણ કર્યું છે. તેમની જગાએ પ્રો. રામદેવ ગુરૂકલના પ્રિન્સિપાલ તિમાયા છે. મહાત્મા મુન્ધીરામનું જીવત આર્થસમાજ અપસિદ્ધાંતોનો પ્રચાર કરવા અને સાત્ત્વિક શ્રદ્ધ અત્યજાદિને શુદ્ધિ આપી શર્મા વર્મા જનાવી દેવા તથા બ્રાહ્મણોની પેટ બરી નિંદા કરવામાંજ રિયું છે; અને એજ હેતુ સાધવાના ઇરાદાથી ગુરૂકલ ખડું કરી ચલાવ્યું છે. સ્વામી શારદાનંદ યથા હવે કેવા પ્રકારનું જીવન માળે છે તે જોવાનું છે ? હવે તેઓ શર્મા-વર્મા મેન્યુફેક્ચરીંગ કંપની અને બ્રાહ્મણી સંપ્રદાય એજન્સી ચલાવે છે કે બંધ કરે છે ? દેખતે હે સ્વામી શારદાનંદ અમ કયા કરતે હં !

તંત્રી.

॥ ॐ श्रीं ऐं ह्रीं क्लीं ॥

॥ श्रीमहाज्योतिः पुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश म.] मार्गशीर्ष वृष्ण १४ संवत् १९७३. शके १८३८. मत्त १९१६. [किरण २

सुधारकमन्यानां पाखण्ड.

गजस कव्याली.

- सुधारकमन्य ओ पढा ! करे शिष्ट पाप पाप डो ?
सुधारो ओ नथी साधो, अनीतिभां वृथा नाथो. १
गङ्गावा आर्य छो हूँ, शिरस्ते आध धी लूटो-
अहोने भाव बहुत अता, न भानी शिष्टनी सता. २
इसो हप्पी इलोसोई, बिगोसोई तला रोई;
न भिंदु, लिडतुं देखु, नई धर घाटभां लेखु. ३
थवा (नग नातथी छुट, भयो भिव्या हृदयहृदा;
करी पञ्चाशिमी टोणी, न योराश्री राक्या राणी. ४
अश्या बहुत आनपानोभां, लश्या मन झुंथुं दानोभां;
गुमाचुं पोत पोतानुं, न रगुं अक पोतानुं ! ५
विदेशी सहगुणो ना'व्या, दवागि दगुंछे ताव्या;
थया छो वाण हूँटीना, न अत्रानो न यूँटीना ! ६
क । छो नारने छुटी, पिपे छो अरने छुटी;
अभर धारो तमे ह्यांधी ? जवाना छो जनोभांधी. ७
थरो तम क्षेत्रभां आभी, गडने ठाम गहनामी;
उपगतं सठि परधुसंकर, इरी नरो अन्ध अकर. ८
कुमारीओ करे भोटी, जथे परलस्तभां योटी;
कंध भलाशय पस्ताय, शोरो बल्ये न शीआया ! ९

કિયો સંકી શિરે કોયો, તમારી વાંકીઓ જોશો ?

કુમોરીઓ જણે કાકો, તે દેવગણિંગ હાઉશમાં ઝોકો !

સુધારાની શિખાવો ચાલ, બગાડો બાંલ થાના ન્યાલ;

પછી વિલપો જતાં વંકી, સુધારાનો ધરી કંકી !

તમે નિજ પોત ગૂમાંવી, શું સગરો દેશનું ભાવી ?

બન્યા છો વાતના પ્રાણી, કુધારે પૂર્ણ ખરડાયા.

ગયા પરદેશમાં ગંડુ, ગયા મરિ આપધી હિંદુ;

તમારો વેશ પરદેશી. ગયા પરકીય આવેશી.

વિદેશી ખાન ને પાને, વિદેશી છા વૃથા માને;

વિદેશી રૂગમાં રેણવા, વસા નિજ બાપના બેળવા !

ભલા થવનો તથા હલકા. ભલતી શત્રુ તણી શંકવા;

સુધારાની છુરી બલકા, બન્યાં કુત્તાં અને બલકાં !

ભણ્યાં પણ ભૂતના જેવાં બગાડે અન્યને ઝોવાં;

હકો એ આણુશે ક્યાંથી ? હકો હજારો સ્વધર્મમાંથી.

બની સુલતાનના સાળા, હણે નિજ દેશની સાળા;

અરે એ શું કરે અગવા ? હલાહલ હોળિના ફગવા !

વિદેશી લોકની આગે, અરે એ શું હકો માગે ?

ન ધરની વાત જે ભણે, શક્ટ એ ધ્યાન શું તાણે ?

અકારે દૂક આ મારી, મુક્તારતપર્ષ વિસ્તારી;

ગજજલ અધ્યાય ગીત છે, પુરાણોની ગરિતા છે.

નગીનની નિર્મળી વાણી, પુનિત ગંગાતણું પાણી;

કરે જે સ્નાન હૃદયે, વિજય તે વાવશે દેશે.

બળુચકનો તણને સંગ, ધરો નિજ ધર્મમાં ઉમંગ;

સદા એ સંધવીનો મંત્ર, જપી દ્યો મેય સઉ નિજ તંત્ર.

સંધવી.

વટાળ ને વ્યભિચારના વહાલેશરીના વિજયનાદ !

વટાળ અને વ્યભિચારની શક્તિમાં જેને પૂર્ણ પ્રીતિ છે, તેના દયાનંદીયોએ હવે વેદ શાસ્ત્રોને વેગળા મૂકી ઇસને યથેચ્છ આદારવિચાર કરવાનો પરબર્ધ માળવે પસંદ કર્યો હોગે છે. અને હવે તો અર્જુનનંદ આર્યો, ગદર્ધિને સ્વામીશ્વરતાં પણ વધી જવા માગે છે ! તા. ૧૧મી ફેબ્રુઆરી, ૧૯૧૭, માહા વેદજના આર્ચપ્રકાશમાં પાંચમે પાને ત્રીજા કાલમમાં વટાળવિરુદ્ધ પ્રીતિભોજનનો લેખ લખનાર ત્રીધરાં ફાડે હે કે—“ કિંદુ પ્રેમને બંકાવી મુકનાર મહા ભવંકર સત્વોમાં વટાળ એક બહુ બળવાન સત્ત્વ છે. મેં કદો વધી સુધી વટાળે આખા દેશમાં અનિયંત્રિત સત્તા વોગવી છે અને લોકો તેને પરમપૂજ્ય ગણે છે. આવા મહાસમર્થ વટાળની શનીની મહાશ્વા ખેડી હોય કે પછી તેના મદ વાંકા

હોય ગમે તેમ હોય, પણ વટાળ વિચારો મદાનંદમાં આવી પડ્યો છે.” વળી પોતાના તે આમર વિચારો અને ઉચ્છેદક સિદ્ધાંતની પ્રુદ્ધિમાં પ્રુદ્ધિને કાળકો થઈ રાજી થઈ ગાળીને આર્યમન્ય કાજ પોકારે છે કે:—“ સનાતનધર્મના સ્તંભ ગણાતા હતા તે લોકમાન્ય તિલકે સ્વંત્રતા કેએમ પડતે વટાળને ધક્કે મારી કાઢ્યો હતો, ને વગર સકાએ અનેક ઘટિતો લોકો સાથે ભેસીને ભોજન કરવાનું ચાલુ મૂક્યું હતું. હમણાં સખનકમાં કેએસ પ્રસન્ને બાપજી કરતાં તિલકે દગ્ગરો લોકો વચ્ચે વટાળને ખખેરી કાઢી સ્પષ્ટ ચબ્દોમાં કહ્યું હતું કે:—“ ચારે વર્ષુ ગુણકર્મને લીધે થયેલી છે, ને તેમાં એકનું ખાતાં થઈએ વટલાઈ જાય એવું કંઈ હજી નહિ. ” વેદવચન હોય તેમ આ વાક્ય ખાસ આહીને યજ્ઞક ટાકપમાં છાપવામાં લોકવચના કન્વાનો હેતુ તો નહિ હોય ? ! “ મદાસ તરફના વટાળના પરમપૂજક આદિજીએ પણ બિચારા વટાળને હડસેલી કાઢ્યો છે. સર તંકર નાવરને ડેરનોપોલિટન કલણ તરફથી આપેલા જાહેરભોજનમાં મદાસી બાહ્યો ઉપરાત ખીજ સર્વ વધ ના દિવું રુઝમાન ને ખોસ્તીઓએ પણ માથે ભેસીને ભોજન કર્યું. ખુદ ભોજન બનાવનારના યુરોપીયન કપની હતી. ”

ખરૂં જોતાં બિચારો વટાળ તો સદગા આ પો નથી, પણ વાહા વંડ્યા હુર્બુદિ દ્યાનંદીપદ્મનોજ દિ હક્યો છે. આજવચનો વિરૂદ્ધ વર્તી, ખુદ તેમના સ્વામીશ્રીએ સત્યા-ર્થપ્રકાશના એકાદન સંરક્ષાસભા પ્રમોત્તર રૂપે છલ્લાસગાજ ને પ્રાર્થનાસમાજની કારેલી સમીક્ષાના ખીજા પ્રશ્નના ઉત્તરમાં ૧—“ અગ્રેજ યવન અત્યગતિસે બી ખાનેપીનેકા ભેટ નહિ રકખા, કન્દોને ચલી સમજા દોગા દિ ખાનેપાને આર જાતિભેદ તોડનેસે હમ આર હગાગ દેસ કુધર જાગ્યા, પગંતુ અસી ખાતોસે કુધાર તો કહા હું હલટા મિગાડ હોતા હું. ”—એમ લખ્યું છે એ ગુરના આદેશને દેસ મારી સ્વચ્છંદે વર્તનારા આર્યમન્યો પરજ વિપતિવાદન થેગાતું જઈ તેમની સંકટપરંપરા વધતીજ જાય છે. જેમાં તેમાં શાસ્ત્રાર્થ કરી વેદાવુદ્ધન મિહ દરનાની કંઈએ મારે છે, પણ શાસ્ત્રાર્થનો મોરઓ ગંડાય છે, ત્યાંથી તો કુતરાની પેઠે પડકી દયાવી અગિયાર ગણી જાય છે, અને પાછા જ્યાં દગ કસી હાંતીયાં કરે છે ! કાગડી-ગુરુકુલના મુખ્યાધિષ્ઠાતા મહાત્મા લાલા મુન્શીરામે ‘વૈદિક ગૃહ્યવચસા’ ને “આદ”ના શાસ્ત્રાર્થોને નિર્ણય હતું જાહેર કર્યો નથી, પણ ધાર્મિક સંસાર સર્ગ પેઠે જાણી મુકેલ છે, કે તેમાં આર્યસમાજીયોનો પૂર્ણ પગાજય થયો છે. વળી ગુરુકુલના આ વખતના નિમવપન અવતારવાદ પર શાસ્ત્રાર્થ યવાની મહાત્મા મુન્શીરામે હુગહુગી બજાવી છે, અને જાહેરપ્રગતે ગુરુકુલ ઉત્તરવપર આવવા આકર્ષણ હતું છે. પણ તેમની ડગળાજી અને અતનાચય બરોબર સમજાઈ ગયાથી, હવે પુરતો મદોબસ્ત થયા વગર હરકારની વિદ્વત્સમિત તે શાસ્ત્રાર્થમાં જવા માહાતી નથી. કેમકે દ્યાનંદીયો તો ધમાલ કરી સત્યન સંતાડી સમાજની શતેહ પોકારવાનુંજ શિખ્યા છે, એજ તેમની હુજેલતા અને વેદચિરહતા સિદ્ધ કરી આપે છે.

અગિયાર નિયોગ અને પુનર્નનના-વિધવાવિવાદના દ્યાનંદીનોના વિચાર એજ નિરસરહીય અને નાપમંદ કરના જોએ છે, કે તેથી જંગલીમાં જંગલી માણ્યને પણ સરમ આવે. આર્યમતમાં છને ધણીએ અગિયાર માંડી કરવાની છુટ છે, પરંતુ જતાં પણ

છે, ગમવતી સ્ત્રીથી રહું ન જાય તો અન્ય પુરુષ સાથે નિયોગ કરી તેને માટે પુત્ર પેદા કરી આપવાની આજ્ઞા છે. આ વગેરે વિનાશક વિચારો ને આચારોથી વહી ગયેલા દયાનંદીયો હિન્દુધર્મના વાડામાંથી છુટી જઈ પટાળને મરી ગયેલો જોવા દુઃખે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. મૂર્ખાનદોને ખસંદ નથી તો બંસે વાડામાંથી નાચી જઈ છુટા થઈ ચરે વિચરે ને ઠંડાણુ કાઢે! પણ વાડાનો નાશ કરી ખીજને હેરાન કરવાની તેમને કંઈજ સત્તા કે હક્ક નથી. આવાખી-વામાં બેળસેળ ન થવા દેવી, દરેકે અલગઅલગ ખાતુંખાતું, એ વાતનો વૈદિકશાસ્ત્ર સાથે પણ સંબંધ છે. હિન્દુ કે નીચ ગમે તે જાતનાં માણસો હોય પણ સડની સરીર પ્રકૃતિ સરખી નથી હોતી, વળી તેમના શરીરનાં પરમાણુઓ પણ જુદી જુદી અસરવાળાં હોય છે, એટલે બધાં માણસો-બેગાં બેસી ખાય પીએ, તેથી અનર્થ એ થાય કે એક ખીજના રોગનાં પરમાણુ ખાનપાન દ્વારા પ્રસરી જાય, તેમના માનસવિચારો બદલાઈ જાય અને એકંદરે ખરાબીજ થાય. શારીરશાસ્ત્ર અને વૈદિકવાદના પૂર્ણ જ્ઞાતા દર્શનદર્શી પરંપરાયું મહર્ષિયોએ પટાળના અને સ્પર્શસ્પર્શના નિયમો નિઃસ્વાર્થપણે ખાસ લોકહિતાર્થે જ દર્શાવેલા છે, અને સમજ્યે કે વગર સમજ્યે તે નિયમો પ્રમાણે ચાલી આરિતકાં ને શ્રદ્ધાળુઓ સુખી થયા છે; ત્યારે દોઢાલા દયાનંદીયો નકામી રૂખલોજ કરે છે. અને આ વાત તદન સાચી અને શારીરશાસ્ત્ર તથા માનસશાસ્ત્રના નિષ્ક્રાંતસારજ છે, કે ખાનપાન અને સ્પર્શ-સ્પર્શ દ્વારા પણ મસિન અને દૂષિત સત્વા એક ખીજના શરીરમાં દાખલ થઈ જાય છે, અને તેની અસર શરીર તથા મન પર થતી હોવાથી અને માનસિક વિપર્યય-હુલિંકા થાય છે. આવાં માઠાં પરિણામોથી જાણવા જ માટે અગમચિત્તીથી પટાળ અને આમક-છેટની જો રહી ચલાવેલી છે, તેના પ્રવર્તકના પુખ્ત વિચાર અને હઠાપણે માટે આપણે આમારી છીએ. ન્યુયોર્કમાં મરણપ્રમાણુ વધી ગયું, ત્યારે તેની તપાસ કરતાં જણાયું કે એક ખીજના અણકા ખાણામાં હોટલોમાં માલ વગેરે પીવાથી કેટલાક હરતા ને એથી રોગપ્રસારે છે, તેથી તેના અટકાય માટે દરાખ્યું, કે એમાં વાસણ ન વાપરતાં કાગળના પ્યાલા એક સેટમાં મળી શકે તેવી વ્યવસ્થા હોટલવાળાએ કરવી, અને તેમાં એક માણસે ચાહ પીવા પછી તે ફેંકી દેવા; જેમ આપણે અહીં પડીયા અને ચપણીઓ એક વાર-ચોપરી ફેંકી દેવાય છે. આ ચોક્કસ પ્રમાણે થવાથી રોગનો અને મરણપ્રમાણુની વૃદ્ધિ અટકી અને સારો શાયદો જણાયો છે, તેથી ત્યાં તે આરીવોદરપ થઈ પડી છે.

પટાળ અને આમકછેટ સુરતપણે પાળવામાં આવે છે, તે સકારણુ અને હેતુપુરસ્કર છે. સારાસાર વિચારશક્તિ શુભાવી બેઠેલા મંડુઓ દેખાડેખી નાગા થવામાં મજા માન, સજેલા વાધા ફેંકી દેઈ મનમતાથી આઘા રહેવામાં શુભાન રાખે છે: તે પણ એક વિદ્ય-સજ્જતાજ છે. પટાળના સંબંધમાં લોકમાન્ય શ્રી તિલકના વિચારો ગમે તેવા હોય, પણ જગી ગમાર અને મહેન્દ્ર સાથે બેસી વગર સંકેતે તેઓ ભોજન કરતા હોય. એ વાત સ્ત્રી-પુરુષ શક્તિ નથી. પં. તિલક સનાતનધર્મના સ્તંભ હતા નહિ, અને ગણતા પણ નહોતા. જનની જન્મભૂમિ પ્રત્યત: તેમની લાગણી ભક્તિ અને અગમ સ્વદેશભિમાન એ તેમને લોકમાન્ય બનાવવાને કારણરૂપ છે; અને ભારતના એ સપુત પુત્રરત્નથી આ દેશ ધન્ય છે. રાજકીય ખાબતનું તેમનું જ્ઞાન અદૈયું છે, પણ ધાર્મિક ખાબતમાં તિલક નિષ્ક્રાંત છે એવો મો કદી સમય નહિ. પં. નિષ્ક્રાંત ગીતારત્ન પૂર્વાચાર્યોના મિત્રોથી નિઃક દોવાથી

તે વિષેની બારે ચર્ચા ચાલેલી હોય ટીકાત્મક લેખો પ્રકટ થયા છે. પં. તિલક વટાળને ન માનતા હોય, જન્મથી જાતિ ન માનતા હોય, અને એ વાતો આર્યજન્ય લેખક ખરી ખાત્રીથી લખતો હોય, તો તે એક ન્યારી વાત છે ! પણ લોકમાન્ય પં. તિલકના પૂર્વજ કર્મકે ધર્મનિષ્ઠ બ્રાહ્મણ હતા, પેલાંજ અમલમાં તલાલીની નોકરી કરતા હતા, કલમ કડછી અને બાળી વાપરવામાં વાવરધા હતા, સ્વયંપાકી હતા. ઉમ્મહેક સુધારાનાં પતોતાં પગલાં નહોતા મડાયાં તે પૂર્વે પુરુષવર્ગનો મોટો ભાગ પણ સ્વયંપાકી-હાથે રાધીને જન્મનારો હતો, આ વાત લો. મા. તિલકના મરાઠીચરિત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે. તિલકના વિચાર અને આચાર સર્વાંશો ધર્માનુમાર હોઇ અનુકરણીય છે એમ તો કહી શકાય નહિ, કેમકે ધર્મ સંબંધી લોકમાન્ય તિલકની બધી માન્યતાઓ વેદાનુસારી નથી, પણ કંઈ દરજ્જે ભિન્નતા છે, સનાતનધર્મના તે પૃથ્વી માતા નેતા લીડર કે પ્લીડર નથી, કે શ્રીયુત તિલકના ધર્મ સંબંધી બધા વિચારો સનાતનધર્માનુયાયીઓ અદ્વલ્ય કરે ! છતાં વટાળ ને નાતજાતના નિષેધકર્તા તરીકે આર્યજન્યો લો. મા. તિલકને પોતાના નેતા ગણે, તો એ તેમની ખુશીની વાત છે ! આ વાત ખોટી હોય અને પોતાને સમ્મત નહિ હોય, તો લો. મા. તિલક એ મળંધી વાલો જતાવી આર્યજન્યોનું જુદાણું જગજહેર કરશે, એવું અમારૂં ધારવું છે.

યુરોપીયન કંપનીએ બનાવેલું લોજન મદ્રાસી બ્રાહ્મણોએ વટાળને વેગળો મેલી-મારી કાટી બંગી ઢેક ચમાર વપન મ્હેઝાદિ સાથે જેસીને કપ્પે, તેથી વટાળને નહિ ગણનારા વગળવંશી વર્ણસંકરો બલે મલકાય, અને સુધારાની રતેલ સમજી ટુનીને શાળકો યાય ! પણ શુણ્ઠર્મથી જાતિ માનવાયું તેમનું ગુમાન ગુમ થઈ ગયું, તેવું તો જરાયે બાન રહ્યું લાગતું નથી ! જે વાલો વંદ્યા અને વરદ્યા મદ્રાસી બ્રાહ્મણોએ નાતજાત અને કુળાચારને લાત માગી બ્રાહ્મણત્વથી બ્રહ્મ થઇ આવા પ્રીતિજોજનમાં ભાગ લીધો, તેમને શુણ્ઠર્માનુસાર તો બ્રાહ્મણ ન કહેવાય; પણ તેમની જન્મજાતિ બ્રાહ્મણ અદ્વલ્ય કરી આર્યજન્યલેખકે ઝોગયો બાલ્યો છે ! મિથ્યા મહર્ષિના મૂર્ખાનંદ મુઝાવરોએ સમજી લેવું, કે મહાદેશ અને તે શત્રીની, દ્વાનંદીયો અને તેમના સ્વામીજીના વેદાવરૂદ પાખડપચારક જલ-જૂદા અયોની ખેડેલી છે ! વટાળને તો ઠંઠ લાગતુંવળગતું નથી. દ્વાનંદના મધોમાં ઠેર ઠેર ભૂયો ને પરસ્પર વિરોધો જણાઇ આવે છે, અને વળી પ્રકરણવિરૂદ્ધ ખોટા અર્થો કરીને નિરૂક્તકાન્ધ મારકસુનિના કહેવા પ્રમાણે દ્વાનંદ મૂર્ખાનંદ પણ બની ચૂક્યા છે. સત્યાર્થપ્રકાશના દરેક આશ્રિત વખતે પાકકેટ ને દાપકુપ કરી એવું તો વિરૂદ્ધ અને સદિગ્ધ જનાવી દીધું છે કે, તેને ધર્મઅથ તો કહેવાય જ નહિ, પણ દિલ બદલાનેકી કિરસાદાણીકી રિતાળ કહી શકાય. વટાળ અને વ્યભિચારમાં તેમની વિરોધે કરીને પ્રીતિ છે, અને તેથી અમને બીતિ છે કે આર્ય-સમાજનો જવદી નાશ થશે, પણ વેદપ્રતારણા અને દોષધર્મિગ કરી સનાતનીઓને ફસાવવાથી તો ફસા કરી જરૂર દર જ રહેશે; આર્થો ! તમે તમારૂં પાત તો ગુમાવી દીધું છે !

નમરોબી—બ્રિટિશ હસ્ટ આફ્રિકા, તા. ૧૫ મી માર્ચ ૧૯૧૭.

ઉમેદવાદ નારાયણભાઈ ખરેલ

→ મહાદર્પણ-મીમાંસા ←

આજનાં લોકો બાબાદંબર, મિથ્યા ગણ્ય ઉપલક્ષ્યા અપકાસકા ડોળડીમાં અને તાલમેલ ઉપર મરી શકે છે: અને ‘ ઉન્નતિ ’ સખ તો ભગવત્કૃપા ધણ પામે છે. સામાજિક, નૈતિક, ધાર્મિક, સૌન્દર્ય તથા શિક્ષણબંધી બાબતોમાં એકી વળને, એક દગ તણકે ને જૂસકે ને કાઈ સંરંધા પ્રગતિ સાધવાનો સગવળ. હાલો દરતી દરે, તેની મિથ્યા બદારની કુદૃષ્ટિ ધતિંગ તથા ડોળડીમાંના લોકો, તાકાળ બોગ ધણ પડી પળું ને ‘ મુંજ સોતું ’ માની લેવાની જીવ કયાં પિના રહેવાના નહીં. એ પણ આ જગતનાં બારે જુખામંત્રી એક ખાસ મોડામાંમેડી અદ્ભુત ખૂણી છે, પરંતુ જ્યારે તેની અંદર તલ તથા રહસ્ય શોધી, તેના વારતવિક અને યથાર્થ સ્વરૂપ ઉપર અચ્છુ અજવાળું નાંખી, કાંઈ મદા-પુરૂષ બધારે તેના ખરા સ્વરૂપને સ્પષ્ટ રીતે તોડફાડીને સમજાવશે, ત્યારે તેનું “ હમ-દોલ ને મોઢે પેલપેલ ” ચાલતી પ્રજ્વલિત્વાળું ખરું સ્વરૂપ લોકોને દર્શિગેયર ધયા ત્રિના રહેશે નહીં. હિન્દુજનસમાજ આર્થસમાજના તેજમાં, મિથ્યા બામોદમાં ઉત્તમ પ્રકારેજ અસિત ધણ ગમેશે હતો, અજાનરૂપી અધકારમાં અથડાવી દરતો દરે, ‘ જ્યાનંદના મિથ્યા જલુમાનમાં સખાએલા કૃત્વાક સ્વાર્થાન્ધ દુરાએકી પુરૂષો કેવળ પક્ષપાતને ખાતર, તેમાં તને, મન અને ધનના કોઈ પુલિ આપી રતા દતા. મિથ્યા સબ્યતા અને શિક્ષાચરના શુભામો ઉભયાન્વયી જનને અથવા તો તદન તદસ્ય ને ઉઠાસીને રહીને ‘ જ્યાનંદાશુભામોએને મદદ કયાંજ કરતા હતા. ધર્મ જ્ઞાનથી સંદિત એવા ન્યુનેટલોન અનેજા તંવશિક્ષિત સુવકે તથા કુમળાં મગજનાં અલુપ બાળકોપર તે જમાની ઘણી માટી ગસરું થતી નોઈ સત્ય જ્ઞાનનો દિવ્ય પ્રકાશ નાંખવા. શ્રીમાન હિમ્મતલાલ વ્રજવણે “ જ્યાનંદ-દંભદર્પણ, ” નામનું અર્થસૂત્રક, યથાર્થ નામવાળું પરંતુ ઘણા સ્વરૂપ મૂલ્યનું એક છો મતો રીતગ પુરતક લખાને, મોળખજીવી કામિત યએલા જનસમાજને સારથ કરવા, કેન્દ્રે ચિન્નકા બિયની નિશાની દર્શાવી, યોગ્ય માર્ગે સુરપાપિત કરવાનો જે સદાન લોકોપકારક અને ખરી દેસદાજ ધરાવનારો પ્રથમ કચેઈ છે, તે સર્વથા યોગ્ય લોક, પ્રસંસનીયજ છે. પરંતુ, સંદિતો એ તો નિવમજ છે, કે ચોખાસામાં બધારે જ્યાં જનવરો યથેષ્ટ ચારો ચરીને હજપુષ્ટ ને મંતુપૂજને છે, ત્યારે જગજી જવાસો શોષ દરદરને નાહક સજાજ કમ્ય છે. સર્વતા પ્રકારથી બધારે સહિ માત્ર સંતુષ્ટ થાય છે, ત્યારે ઘુવડ, પામોલો ગામાએજ યમેને તે મતાદરૂપ યથ પડે છે. એ નિયમનુસાર, વિરમગામના કાંઈ એક પં. દરિયંકર ઓપડબાજ, “ જ્યાનંદ-દંભદર્પણ ” રૂપી યથાર્થ જ્ઞાનના પ્રાદરૂપી કાજવાજ કમ, તેના ‘ સુવિરતર ઉત્તર ’ આપવાની પ્રતિજ્ઞા સહ, દીપમાં પાતા ખતંગીવાની પેઠે, આંધળીમાં કરી કાંપવાની પાયા છે. તેમજ પોતાની ચોપડીના સુખજપ ઉપર, “ જ્યાનંદ દંભ દર્પણનો સુવિરતર ઉત્તર, ” એવા સખેા નહીં લખ્યા હોત, તો ખરે જ્યાંજ ને કાંઈ જાણી શકત કે, ‘ દ. દં. દ. નો એ ઉત્તર છે! કારણ ‘દ. દં. દ. ’ ના બે જાગ છે, અને એ નાવકા પુરતકમાં એટલો બધો જાગતોનો સંસિપ્તમાં, પરંતુ યથાસ્થિત અમાવેશ કરેલો છે કે, એનો ‘ સુવિરતર ઉત્તર ’

હકીકત આપવામાં આવેલી છે, તે મમ્મન હિંદના મમર્થ પ્રુથો અને હુરન્ધર પંડિતોના મદાન્ત ગ્રન્થોનો આધાર લઇને કૃદ્ધૃત કરેલી છે. અને તે એટલી બધી જગમગહેર, સુસ્પષ્ટ અને સત્ય એકે અવાજે માખીન યથ ચૂકેલી છે, કે તેમાં કામનો અનુપવેશ થયું હવે યજ્ઞ શકે તેમ નહીં. દયાનંદી કેનર્મ, શિદ્ધાન્તાભાષો, તથા અવનવી પોપમીયાઓનું એમાં નિર્મલંબન કરીને તે સર્વની પોષ બોલી નાંખેલી છે, એટલે હવે ખંડનનું ખંડન તો મે મણે થયું ગમ્ય નથી. હવે ઉક્ત 'દ. દં. દ.' એટલું બધું લોકપ્રિય અને સત્ય પુરવાર યથ ચૂકું છે, કે તેના પ્રથમ ભાગની દુકે વખતમાં જ ૧૭૦૦૦ પ્રતોની બે આવૃત્તિઓ કિપ્પાયાપરી બહાર પડેલી છે, બીજો ભાગ પણ કદવના શક્તિમાં ના કતરી ગઈ તેટલા હું સગમાં જ (૫૦૦૦ પ્રતો) ખજામ થઇ ચૂકેલો છે. નાણાં સંખ્યા મુશ્કેલી, અને બીજી કેટલીક અગરોને લીધે હવે તે અને તેના બીજા ભાગો સત્વર પ્રકટ થઇ શકતા નથી, જે જ માત્ર ગુજરાતનું મદાન્ત હત્તભાગ્ય છે. હવે એ 'દ. દં. દ.' નો સર્વસ્વનું ઉત્તર આપનાર પંડિતમંત્રે જોયાં છે તો એ ત્રણે, પરંતુ પ્રથમ ભાગની પ્રથમાવૃત્તિનો જ કાલકે અંગે ઉત્તર આપના યથામતિ અને યથાશક્તિ યત્ન આદરી શક્યા છે. અને તેમાં પણ એ પથગ ભાગ પ્રથમાવૃત્તિ મહેની અગીચ્છા મુખ્ય બાબનો તો નાછૂટકે પડતી જ નથી પડી છે. તે નીચે મુજબ છે. (૧) દયાનંદને સ્વપ્નામાં હિમામહેશ્વરનું દર્શન અને તેમાં દયાનંદના લગ્નની વાત, (૨) મહાભાષ્યમા ગણાવેલી ૧૧૩૧ શાખામાર્થી ૧૧૨૭ કીમ્બીસ કરી માત્ર તે મહેની ચારનો સીધાર, (૩) મુસલમાનના પ્રક્રમો જવાળ નહીં આપી મક્કામાર્થી મુક્તને ગાશ્વતની માન્યતામાર્થી મુક્ત કરવી, (૪) મૃતકના શાદતું વિધાન, તેના લાભનું વિગતારપૂર્વક વિવેચન અને પાછળથી તેનું ખંડન કરી તેના સ્થાનમાં હવિતચિન્તનના શાદતું વિધાન, (૫) ગુણકર્માનુચાર વર્ણુની અદ્વાયદક્ષી કરવાની છૂટ અપવી, (૬) મંતાનોત્પત્તિમાં અમમર્થ હોય તેની દશામાં સ્ત્રી કે પુરુષ બન્ને એક બીજાને પરપુરુષ થા પરસ્પો સાથે નિયોગ કરવાની રજા આપાં ગઈ (સ્વાર્થપ્રકાશ પૃષ્ઠ ૧૧૮), (૭) આદિ, છ અથવા ત્રણ વર્ષની વાટ જોઇ પનિતી ગેરદાનદરીમાં પ્રેણિતમર્નકાપત્તી અન્યપુરુષ સાથે નિયોગ કરી શકે, (૮) પહેલાં મનસાપરિક્રમા લખી, પછી 'યન્મનમાનમનુને' તો ભાગ્યાર્થ આપતાં હથ્થરને મનની મહાજ બતાવી દેવો, (૯) પોતાના મિદાન્ત પ્રમાણે આકાંક્ષા, યોગ્યતા, આસન્નિ અને તાત્પર્ય એ ચાર કાગળોનો વિચાર કર્યા વગર જ ભાગ્યવંતાદિ પૂજ્ય ને માન્ય ગ્રંથો પર નહન જૂઠા આલેખ કરવા. (૧૦) 'નમઃ શિવાય'ને વેદવિરુદ્ધ જણાવી સ્વામીજીનું સ્વયમ્ નારિનક અને વેદનિંદક કરવું. (૧૧) રતનના છિદ્ર પર દૂધ રોના અંગે પિતા લેખ કરવા નથા ચોનિસકાચરોધનનો સ્ત્રીઓને કિપ્પેસ આપવો. વગેરે—તેમજ પ્રથમભાગ દ્વિતીયાવૃત્તિની ખામ નહન નવી બાર બાજતોનો પણ આંખ આગ કાત કરી જવાગ આપતાં ધમયાં ખાઇ ગયા છે. (૧) શિવમજનની બાગશીલા, મદાદિવતા મુખ્યમાર્થી બકકરું. (૨) મેડગ બંનેદટ્ટરી તથા કનલ આદિકૌટ સાહેબ સાથે દયાનંદનો પ્રથમ ગાઠ સંબંધ, પરંતુ પાછળથી સ્વાર્થમાધનમાં કબલ થતાં તેમની માથે વિરોધ કરી બૂત પ્રેતને માને છે' એમ કહી તેમનું ભુંડ બોલવું, (૩) ઇન્દ્રમણિનો ઇતિહાસ, બન્યાવ જંડનાં નાણાં દયાનંદે દોઢવાં કરવાં તથા ઇન્દ્રમણિ માથે ઝઘડો કરવો. (૪) વેદાધિદાન મંત્રમાં એક માળમના ચાગ પુરવું દદાન્ત. પૃષ્ઠ ૨૦, (૫) અનાવૃત્તિ મુક્તિ વિષયક દયાનંદે સ્વાર્થપ્રકાશ, વેદમાખબિકા, આર્થોચિવિનય, વેદાન્તધ્વાન્તનિવાગ્ય, સત્યધર્મ-

વિચાર વગેરે પોતે જાણેલા પ્રથોમાં આવેલાં પ્રમાણો; પૃષ્ઠ ૨૯. (૬) જીવને અનન્ત હોવાનું જણાવતું. (૭) મુક્તિને સુખ કેમ કરી તેનો સવિસ્તાર ઇતિવાદ (૮) સંસ્કારશુદ્ધિ ખંડન, પૃષ્ઠ ૩૦. (૯) દેવરામાં વેદા થતી આવડ, ચક્રીયા, નરજીવ, અગ્રાલ વગેરે શુદ્ધિનાસક વસ્તુઓનો દયાનંદે ત્યાગ કરવા કરેલું છતાં દયાનંદીયોનું તે તરફનું વલણ, (૧૦) વિધવાવિવાદ અને નિયોગ વ્યભિચારવદ્ધક હોય વિગતવાસનાને સનેજ કરનારાં છે તેનું પંચાર્થ વિવેચન, તથા. (૧૧) પાનિન્નતપર્થના ઉપદેશ ચિદ્દ ઓરવાતંત્ર, લગ્નત્યાગ, પરસ્પદની પ્રસજતાપૂર્વકનો સ્વયંવરવિવાદ, પુનર્લગ્ન, નિયોગ પ્રત્યાદિ સિદ્ધાન્તોનો પ્રચાર કરીને દયાનંદે કરેલું વેદવિરુદ્ધ વર્તી પ્રીત્તી પ્રસાદ્યોનું અનુકરણ.

કેમ બાર બાબતોનો જવાબ આપી શકાયો જ નથી, ને એ દ્વિતીયાદિતિની પ્રસ્તાવના હુંકી થઇ ગઇ, તેનો જ માત્ર બાબતો બાલિશ્ચતાથી કરી, જવાબ આપાઇ ગયો સંમજ, તેટલેથી જ ગળીયા જળાદની પેઠે આગીયું કાઢી નાંખી અટકી પડ્યા છે. બીજા બાબતો તો બીજાકલ લેશમાત્ર પણ જવાબ પડિતમ્બ હોયક આપી શક્યા જ નથી. કારણ કે, દ. પ્રથમ બાબતો એ આદિતિમાં નહીં આવેલી એવી બીજી તદન નવી ૪૩ બાબતોનો તો જવાબ આપવાનો જ પાઠી દેશે છે, અને પોતાના “સવિસ્તર ઉત્તર” માં તેનો સીધો કે આડકતરી કોષપણ રીતે ઉદ્દેશ્ય, અરે હંધારો સરખો પણ કરી શકાયો નથી. પ્રથમ બાબતો અમુક પાંચ બાબતો બીજા બાબતો આવેલા દયાનંદના જીવનચરિત્રમાં આવંસયક હોઇ કરીથી ગરબ જુદા રૂપમાં વર્ણવેલી છે, તેને પુનરુક્તિરોગ જણાવી તેટલાથી જ આખા બીજા બાબતો ઉત્તર આપાઇ ચૂક્યાનું માની લીધું છે, અને આખા ‘દ. દ. દ.’નો તેટલા પરથી જ સવિસ્તર ઉત્તર આપાનો સગર્વ સંતોષ મારણ્ય કરી બેસા છે. પ્રથમ બાબતો પહેલું આદિતિના જવાબમાં જે કાંઇક ચીતરી કાઢ્યું છે, તેમાં કેવળ એવી જ દલીલો અને પુરાવા આવેલા છે, કે જેના સનાતની પડિતો તરફથી નિર્મલખંડન કરીને અનેકવાર ફોજૂરયા કરી નાંખવામાં આવેલા છે. નિયોગ, મહાપરબાબતો અસ્તિત્વાનાં નમુના, વર્ણવ્યવસ્થા ખંડન, વેદાધિકાર, દયાનંદના લખાણનો લૂતો લંગડો બચાવ; વગેરે બાબતોનો આવ જો ત્રણ દશકાં થયાં સનાતની પડિતો તથા પ્રતિષ્ઠિત પત્રોએ એવો તો ઉત્તમ ને સચોટ પૂર્વપક્ષ વિતરપક્ષ કરી મથારિયત રદીઓ આપી ફર્યો આજી નાંખેલો છે, કે એના વિષે દવે વધુ વિજળ્ય કરી, કાલજોનાં કાલજો બગાડ્યાં, એ ચર્ચિતચર્ચણ અને પિછપેણ કરવા સિવાય બીજું કાંઈ જ નથી.

દયાનંદના સિદ્ધાન્તોને સ્વધર્મો તેમજ વિધર્મો મદાપૂર્યો તરફથી કેવો સારો આવકાર મળેલો છે! તે વાત જગજહેર છે. સુપ્રતિષ્ઠિત સ્વામી વિવેકાનંદજીના ઉદ્દગારો આ વિષયમાં ખાસ જણવા જોગ થઇ પડશે * મહાવારમાં કાંઈ એક સંજ્ઞાને સ્વામી શ્રી વિવેકાનંદજીને એવો પ્રશ્ન કર્યો, કે રાજા રામમોહનરાય, બાણ કેશવચંદ્રસેન, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી અને આપનામાં શી બિનતા અને અંતર છે? તેના જવાબમાં સ્વામીજીએ સ્પષ્ટ જણાવી દીધું છે કે:—“એ સોદાની નીતિનો આદર્શ વિદેશીઓનાં અનુકરણથી મૂલો-મસક (Destructive) હતો, અને ‘મારો’ આદર્શ મુક્તિપાત્ર યાને (Constructive) છે.” એટલું જ નહીં, પણ અસ્મોડાથી ૧૮૯૭ ની પહેલી વનના

દિવસે પોતે લખેલા પત્રમાં સ્વામીજી શ્રીવિવેકાનંદ, દયાનંદ સંજ્ઞાથી વિશેષ ખુલાસો કરતાં જણાવે છે કે:—“દયાનંદજી દ્વારા સંસિતા માત્રનુંજ નામ વેદ છે—એવો એક તદ્દન નવીન વિચાર (સિદ્ધાન્ત) ખરો થયો છે. પરંતુ પવિત્ર દંડ પ્રિથ્વાસી જનતા પર તે સિદ્ધાન્તનો કાંઈ પણ પ્રભાવ પડનાર નથી.” વળી સ્વામીજી ૧૮૯૫ ના ૨૦ મી ડીસેમ્બરના પત્રમાં જણાવે છે કે—“સૂત્રોત્તો અનુવાદ કરતી વખતે પ્રાચીન બાળ્યકારોના કથન પર વિશેષ ધ્યાન રાખો, આપણા પ્રાચીન ઋષિઓના કથનાનુસાર વેદાર્થની વ્યાખ્યા કરો, ફર્શન યા ધર્મશાસ્ત્રને સમજવાનું શુદ્ધ બહુ બાપ્તોના નશીબમાં નથી જ.” સ્વામીશ્રી રામકૃષ્ણ-પગમંડલ, સ્વામી શ્રીરામતીર્થજી, સ્વામી અભેદાનંદજી વગેરે મહાત્માઓના વેદાન્ત વિષયક સિદ્ધાન્તો દ્વારા જગન્માન્ય થઈ પડ્યા છે, તે પાશ્ચાત્ય પડિતોએ તેમની મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરેલી છે; તો શું તેટલાથી દયાનંદના પુનરાશ્રિતિ મુક્તિ, અને દ્વૈત પ્રતિપાદનના સિદ્ધાન્તો તકશેની અને અમત્ય પુરવાર થઈ શકતા નથી? ખાસ કરીને હમે આ સ્થળે પેલાવરના મેજસ્ટ્રેટ માટેએ એક આર્થ સમાજની ફરીઆદનો ફેસલો આ તાં સત્યાર્થપ્રકાશ ઉપર પોતાનો સંજીવન ને કીમતી અભિપ્રાય જાહેર થયો છે, તેના ઉપર વાંચકવર્ગનું વિશેષ ધ્યાન ખેંચના માગીએ છીએ “સત્યાર્થપ્રકાશમાં વ્યભિચારની તાલીમ તો છે જ” તથા તે કેમચાપરની અપીલ વખતે જડજો મેજસ્ટ્રેટના સમર્પનમાં ‘સત્યાર્થપ્રકાશનો ઘણો ભાગ તદ્દન ધૂણિત હોવાનું’ જણાવ્યું છે, તે બધું વાચી વિચારી ખૂબ ગનન કરવા યોગ્ય છે. ‘દ. દ. દ.’ ભાગ ખીજાના પૃષ્ઠ આઠ, નવમાં આપેલી આ જગરદસ્ત “અદ્વિતીય ઔપધિ” ને આદ્યોપાનન જોઈને હવે ‘સવિસ્તર ઉત્તર’ આપનાર પડિતમન્ય કદાપિ સંગિપાતનો બકવાઃ કરસો નહીં, એ નિસશય છે. હવે ઝોધકબાઈનો દોડડોલો દીકરો લખે છે કે—“સ્વામી દયાનંદ કેટલા વિદ્વાન હતા. તે તેઓના વેદબાળ્યાદિ મંથો પ્રત્યક્ષ જ કરી ગયા હો.” અને “ઋષિ દયાનંદનું વેદબાળ્ય કેવું સમ્યક્તા વડે ભગપૂર અને ગંભીર છે.” તેને માટે પણ તેમનો સંગિપાતનો બકવાઃ મટાડવા ‘અદ્વિતીય ઔપધિ’ ખુદ સુવિખ્યાત મેક્સમુલર માટેએ ઝોધકમંડના તોરફેમગાડનસમા રહી તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૮૯૧ને દિને બનારી રાખી હતી તે અહીં મુખ્યમધ્યપેટિકા રૂપે રજુ કરવામાં આવે છે.* હિન્દીભાષાના સુપ્રસિદ્ધ “સુરસ્વતી” માસિકમાં પ્રકટ થયેલ એ પત્રનો સારાશ નીચે મુજબ છે.

“આપાર લગી મારી એવી મંમજ હતી, કે દયાનંદસરસ્વતી ધાર્મિક વિષયમાં મોટા દ્વંદ્વ ચુસ્ત નેતા છે. પરંતુ હવે મને જાણીને ખેદ થાય છે, કે ધાર્મિક જીવસાની સાથ સાથે એ સ્વામી દયાનંદ એક ઝોગ બાજીજ ખેલી ગયા હતા. ઘણા દુખની વાત છે કે એમનાં રજોલાં ઋગ્વેદ અને યજુર્વેદ બાળ્ય પાછળ આટલો બધો ભારે ધનવ્યય નાદક કરી નંખાયો. એ બંને બાળ્યો, એની બહેકી ગએલી (Porvorted) અવજે માર્ગે દોરાએલી બુદ્ધિના આભેદન નમૂના અને પુગવારણ છે. બાળ્ય કેશવચંદ્રગેનનું દયાનંદ સરસ્વતી સાથે સદમત (એકમત) નહીં થઈ શક્યું તેનું મને હવે આશ્ચર્ય થતું નથી” વસ્તુતઃ આર્થસમાજ માત્ર ત્રીશક વર્ષ થયાં જ ઉભી થએલી સનાતન ધર્મનો ઉન્નત કરનારી સમુન્મલનાત્મક ક્રાન્તિ કારક સંસ્થા છે, તેથી એને કાલત્રયે પણ ધાર્મિક મર્યાદા કહી શકાય તેમ નથી. સામાજિક અને નૈતિક સુધારણાના વિષયમાં રાન્ય સમાજને આગળ આવ સમાજ કાંઈ પણ વીમાતમાં નથી.

* જુઓ ‘સુરસ્વતી’ (પ્રયાગ) ભાગ ૧૩મીની મંખ્યા ૧૦મીના પૃષ્ઠ ૫૫૮ માટેનો ‘સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતીનાં વેદમાર્ય ધૈર અધ્યાપક મેક્સમુલર’ શીર્ષક લેખ

અસકે પ્રાર્થનાસમાજ, અહોસમાજ વગેરેના સ્થાપાયા આદતે સંસ્થાઓની દેખાદેખી વાંદીયા નકલ કરીનેજ હુકમ બાબતમાં તે પ્રમાણે આર્થસમાજ કરતી આવી છે. પરંતુ નિયોગ, વર્ણની બદલા બદલી દેડ મોઝી બાંગી મુસલમાન ખોસ્તી આદિને શુદ્ધ સંસ્કાર, વેદાધિકાર વગેરે બાબતોમાં તો એ સંસ્થા બીજી બધી સંસ્થાઓને પાણી બરાબે તેવી તરેહવાર છે, અને વળી બધામાં વેદનું જોડું તો તૈયાર ! એથી એ સંસ્થા અખિલ વિશ્વ માંદેલી બધી સંસ્થાઓ કરતાં સૌથી વધારે બાબત છે. દિંદુઓના પંથા બીજા મોંગીને હુમરાને છે અને મેહો આર્થસમાજ એ ધર્મપ્રાણ દિંદુઓના ધર્મની દૂધ મરકરી ને દેવાહોળી કરે છે, અને દિંદુઓના જ પૈસે અમારા ધર્મનો દાસ કરે છે. માટેજ 'દ. દ. દ.' જેવાં પુસ્તકોની જેટલી આવશ્યકતા હતીએ તેટલી જોઈ જ છે. દિંદુ જનસમાજે દસે ત્રણેના કુલંકર્ણની નિદાગાંધી જામન ધણ એતી જવાની ધણી જરૂર છે, આર્થસમાજ એટલે દિંદુઓના પ્રિય ધર્મનું યથાગતિ ખંડન કરનારી પાખંડપ્રચારક એક બાબતે ક્રાન્તિકારક સંસ્થાના ધર્મમાં નથી તો કાંઈ ધર્માચરણ કરવાનાં કે નથી પુણ્યદાન કરવાનું ! પ્રાણીમાત્રના નિન્દા મહિપ્રદાન, અને દુનિયાના પાવત ધર્મોનું મન માન્યું ખંડન કરી ધર્મગાયોની જાદનશી કરવી; આટલામાં જ આર્થસમાજના સર્વસ્વનો સમાવેશ થઈ જાય છે, અને વળી આર્થસમાજનો એ ખાસ પ્રકૃતિજન્ય નિયમ જ ધમ પડેલો છે, કે પોતે ગમે તેટલી વખત દારી નાખે તેનાં સિદ્ધાન્તોનું જડમૂળથી ખંડન ધણ યોગ્ય ને પોલ પ્રકટ ધમ જાય, તોપણ દબસી મૂક પકડી તે પકડી-એવા દુરામદ અને પક્ષપાતને વધીભૂત થઈ જઈ અને ગાંધિ બાજબની પેઠે પાછા હતા ત્યાંને ત્યાં આજુ. ખંડવા, ચેવસા, દીઠી, નાદન વગેરે અનેક સ્થળોએ શાસ્ત્રાર્થમાં તેમની દલીલો તથા પુરાવાના ગમે તેટલા કુરંગેપુરયા હડી મયા હોય, પણ નજર આર્થસમાજો તો 'દાર્થો જુગારી બમણ' એ ' અને 'મીમાં પંડયા તો પડયા પણ ટંગડી લમી' એ ન્યાયને અનુસરીને, પાછી તેની તેજ જુની પુરાણી દલીલો અને પુરાવા આગળ આણી, એકજ પ્રકારનું અર્થન પિંજણ પુનઃપુનઃ કરવાનાં. અંગ્રેજો જેને Hacked and oft-assailed monotonous arguments કહે છે, તેવુંને તેવું જ 'સીતાઈ' દરજી થયું ને પાણું માણસ થયું કે દરજી જ રજૂ' એવી હદાત સમજવાણું માન કુલામકુલામને મદાન્ય મેગવયાને મેદાનમાં પડતા હોય, તેઓ દમ કહીને શરીરની ભેંસે ઉમંગે આગળ ધરવાનાં અને તેમાં પણ અસત્ય તરકટી ને જનાવટી વાતો રમી દાહવામાં, મહિપ્રદાન બોલે પોતે કરીને જેના પર મહિપ્રદાન પોતે કરતા હોય, તેમના પર પણ તેમ કરવાનું ગાળો દીધાનું જુદું આજ મદાવવામાં, સરસેશ પીને પોંક કરવામાં પોતે મુઠેગાર હોવા છતાં શીળ પર પોતાના ચુનાદનું તડોમત મૂકવા વગેરે આજતોમાં, પોતે માની લીધેલા મહર્ષિ શ્રી દયાનંદજીને પગપેપગે આધી જરૂર તેમનું અનુકરણ અને અનુસરણ કર્યા વિના રહેવાના જ નહીં. 'સવિસ્તર હસ્તર' આપનાર પંડિતમન્યે સાક્ષાત્ દંભમૂર્તિ દયાનંદના બિલ્લ તો. શું પણ કહીશાથીએ મોટાં છિદ્રોના ઢાંકણોએ. કરી એ દંભલીલાની પોલ ખુલી જવાથી નજીબ બન્યાં ધમ, એ પ્રપંચ અને-પ્રતારણાને પ્રકાશમાં આણવાના પ્રાણી માત્રનાં જાહેર દિતના મદાન સોદાપકારક કાય જદમ એક જા. હોય ડીટકીવ તરીકે ધીમાન દિગ્મનલાલમામને ધન્યવાદ આપતાને બદલે, તેમનાં મહિપત રાધથીએ નાનાં છિદ્રો રોધવાં સાર દૂધમાંથી પોરા-કાદળાં જેવોજ આમેદુજ મિથ્યા પ્રયાસ કર્યો છે. પરંતુ દગાખોર કુલ બદમાશનું બોધાણું જાહેરમાં લાવનાર ડીટકીવને તેના કાર્યમાં

ખસેલ કનાર કોષ સ્વાર્થાધ મૂખ મનુષ્યને જેટલો યશ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેટલો જ બેસરમા ઓશકસતને એ કાર્યમાં મળેલો છે. 'દ દં. દ' ભાગ ખીજ મહેનાં દ્યાનદંજનાં ભોપા-
જાં ને પોગળનો જવાબ આપવાને બદલે લેખકે દ્વિમ્ભતાપદની માત્ર બેજ બૂથો આપ્યા
'દ. દં, દ' માથી તારવી કાઢી છે. "મહાન્યોતિ ચક્ર" એ સામાસિકપદમાં વિસર્ગનો સ્
નથી કથો તે બદલ અને ખીજ ॥ ૩૦ ઈ ॥ ધ્રીનુસિંહાયનમ. । હરિદ્દિ ૬૦ ॥ એ સંસ્કૃતનાં
પ્રહાન જાતા આટલા પરથીજ જ્ઞાનમાં પોતાને બ્યાસનો અવતાર માની 'અદ્વિતીય ઔપધિ'
પોતે બનાવવાની આત્મઅદ્યપૂર્વક ક'શસ મારતા હશે ! "મહાન્યોતિ ચક્ર" એ શબ્દો યુજ-
ભાપામાં યુજ'રે વાંચકાને માટે લખેલા હોવાથી તેમાં સંસ્કૃત વ્યાકરણના બધા નિયમોની
ખારીકી જળવવાની કાંઈજ વરર નથી. લેખકે યુજ'રાતી ભાષાનાં પત્રો જોયાં હોય એમ
જણાવું નથી. ખીજ બૂથ તો તદન ખોટી જ કાટેલી છે, માત્ર વાંચતી વખતે આંખેથી
અધારીયાં કાઢી નખાવી નેશે, તો સાદ જણાશે, કે એ ત્રણે પુસ્તકમાં ('દ. દં. દ')
ભાગ ૧ લાની આશુતિએ એ તથા ભાગ ૨ એ) આરંભમાં ૬૦ પછી ઈરિ અનુનાસિકજ છે.

'ઈ ઈ ધ્રીનુસિંહાયનમ: ।' એમ જ લખેલું છે. પણ ખરી ભૂલ કાઢતાં ના
આવડે ત્યારે કરે પણ શું ? 'સવિસ્તર ઉત્તર' આપવાની પ્રતિજ્ઞા લીધેલી એટલે જ્યાં
ત્યાંથી પેનકેન્ડ્રકારેષુ ત્રેડીયા વેઠ કરી ગાળીયુ કાઢી નાખવા પાનાં તો ભરવાં જ નેહજો
પરંતુ બૂથો શી રીતે અને કેવી નીકળે છે, તે જોવું હોય તો ત્રણ પાછની કીમ્મતની સુગ
મદાખી આખે ક્રમ મારીને પોતાને પણ દોગ કરી તેટલી જ કીમ્મત રાખવી પડી છે,
એવા પોતાના મિથ્યા આત્મસ્વાધાર્થા બરેલા 'અદ્વિતીય ઔપધિ' ના મુખપૃષ્ઠની પાછલી
બાજુએ પોતાના ધરના છાપા 'આર્યપ્રકાશ' ની જાહેરખબર આપી છે, તે જ પત્રો ૧૩
મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૬ નો અંક જોઈ લેવો. ઉક્ત અંકના 'મસિન વિરોધની પરિશીમાં'
ગીર્ષક લેખમાં શબ્દોની જોડણીની અસંખ્ય બૂથો કરવામાં આવેલી છે. તે બધી 'ઈ
• મહાન્યોતિ'ના પૌપ ૧૯૭૨ ના અકમાં ૭૮ મે પાને 'આર્યસમાજોની અપૂર્વતા !'
વાળા લેખકમાં પ્રકટ યલેક્ષી છે, તે એ લેખકે પ્રથમ વાંચી વિચારી 'અદ્વિતીય ઔપધિ'
ના સન્નિષાતને બકવાદ પછી કરવા હમારી બલામણ છે. એ લેખક પોતાને 'વિષાદવ્ય-
મૃતં પ્રાહ્ય' એ ન્યાયને • અનુસરનારા હોવાનું જનાવટી તૂત રચી મઠવામાં જ મણા
શર છે. 'દિં. દં. દ' પૃષ્ઠ ૭૬૬ના ખીજ પેરાગ્રામાં પરસ્પર વિરોધની બાબતમાં
જણી જોઈને તદન મનગમતું વાચ્ય પોતાની મેજે જનાવી દહ, ખોટા અવતરણ ચિન્હ
મૂકવાની ફેરજરી (ફેજદારી યુનોહ) કરી, 'સવિસ્તર ઉત્તરપૂર્વક ખંડન કર્યાના મિથ્યા
ફોકે રાખી પતરાણ કરી મિથ્યા પાઠિય જતાવવાને જુદાજુદ રચી દુનિયાને, હગવામાં તો
પોતાના મિથ્યા મહર્ષિજીનું જ અનુકરણ કર્યું છે । બાઈ હરિશંકરના જણાવ્યા પ્રમાણેનું,
"સ્વામીજી અગ્નિદાહ કરેલાં મુડાંની રાખ અને અરિય ફેડી દેવાનું અને દાટવાનું લખે છે,
અને ધ્યાનને સમયે નાભિપ્રદેશમાં અથવા પીઠના મધ્ય ભાગમાં ચિત્તને એકાગ્ર કરવાનું
લખે છે, પરંતુ મૂર્તિપૂજક મૂર્તિને ઈશ્વર સંમળને તેની ઉપાસના કરે છે, તે વાતનું
સ્વામીજીએ ખંડન કર્યું છે." આજુ વાક્ય પ્રયત્નવૃત્તિ પ્રથમ ભાગ 'દ દં. દ' ને સાતમે
પાને કોઈપણ રચ્યો છે જ નહીં. ભાગ પહેલાની દ્વિતીયાવૃત્તિ તેમજ ભાગ ખીજને સાતમે
પાને તો તદન જુદાજ નિયયો દે. ભાગ પહેલાની પામભાવૃત્તિમાં એ બાબત તો છે, પણ

ખીલકુલ જુદી જ રીતે છે, અને તે સ્થળે ઉત્તરે જાળતનો કાંઈ પણ પ્રકારનો સંબંધ જ નથી, તેમજ ત્યાં તે બંને વચ્ચે કોઈપણ પ્રકારનો પરસ્પર વિરોધ પણ દર્શાવેલો નથી; પરંતુ તે વાક્યો મળ પ્રથમાર્થિત પ્રથમ ભાગમાં નીચે પ્રમાણે છે:—“સંસ્કારવિધિમાં ૧૫૦ મે પાને મૃતકની રાખ અને દાડકાને લોખમાં દાટવા અથવા બાગ કે ખેતરમાં નાંખવાનું જણાવેલું છે.” “સત્યાર્પણમાં ૧૧૮ મે પાને ૧૨માત્રે છે કે:—“ઉપાસના કરવા ચઢાય ત્યારે ઝોડાંત શુદ્ધ દેશમાં જઈ, આસન લગાવી પ્રાણાવામ કરી, બાહ્યવિધેયો ઉદ્વિગ્ને રોડી, મનને નાભિપ્રદેશમાં અથવા હૃદય, કંઠ, શિખા કે પીઠના મધ્ય દાંડમાં કાઢી રથાનપર સ્થિર કરી, પોતાના આત્માનું વિવેચન કરી પરમાત્મામાં મગ્ન થઈ સંબંધી થવું.” સ્વામીજી રાખધ્યાન શરૂ થતું વાક્ય આ પ્રમાણે છે:—“સ્વામીજીની વિષમ કુદ્ધિની ભૂમિ અતિ પ્રખળ છે, અને તેનું જ આ વિધાન છે કે જેણે પાપાણમય મૂર્તિની પૂજા હોડાવી, અને પીઠના દાડકામાં ધ્યેયની ઉપાસના કરાવી.” કૃત વાચક સમગ્ર ચાલે કે મળ ‘દ. દ. ૬’ ભાગ ૧લામાં આ પ્રમાણે જુદાં જુદાં વાક્યો છે. અને મૃતકની રાખ, આસન કે કવાની બાળત તથા પીઠના દાડકાની ઉપાસના કરવાની બાળતનો કોઈ પણ પરસ્પર સંબંધ તેમાં દર્શાવેલો નથી. એ સ્થળે પરસ્પર વિરોધ છે એમ કોઈ પણ પ્રકારે સૂચવેલું સુદાં નથી. તે પછી “આ વાતમાં વિરોધ કોઈ પણ નથી, કારણ કે બંને વિધેયો બિન્ન બિન્ન છે—” એમ કહી ‘પરસ્પર વિરોધ કાને કહે છે તેનું’ પણ જાન તેને નથી.” તથા, “હિંમતલાલનામાં હિંમત તો ધણી છે પરંતુ લખવાદ: કુદ્ધિ નથી,” એવો સર્ગવ પ્રકાપ કરવો એ કેવળ અસ્થાને હોમ, સન્નિપાતના સખારાને બહવાલ એવો ગણાયા વિના રહેશે જ નહીં. આ સ્થળે તો સ્વસ્તિતાર ઉત્તર લખવાની છુનમાં જાન જુલો ખીલકુલ અવ્યપારેયુ વ્યાપાર કરી જુદાં જાડ ને તૂત રચી કાઢ્યું છે. પરંતુ એ લેખકની અસ્થુત વિલક્ષણતા તો એ છે, કે જે સ્થળે અરેખરો પરસ્પરવિરોધ બતાવ્યો છે, ત્યાં આગળ તો તેને લાચારીથી આંખ આઠા ડાન કરી નિરૂપર જ બની જવું પડ્યું છે, અને તે આપણે ‘દ. દ. ૬’ ભાગ ૧ લા ના જ શબ્દોમાં જણાવીશું. “૧૯૪ મે પાને ધ્યેયને ત્રિશલદર્શી કહેવો એ મૂર્ખતાનું કામ છે એમ લખ્યું છે.” “આર્થાભિવિનયના ૭૬ મે પાને સ્વામીજીએ પોતે જ ધ્યેયને ત્રિશલદર્શી લખેલો છે. આવો પરસ્પરવિરોધ બે લેખોમાં આવવાથી અવશ્ય એક જગાએ તેની જૂઝ અને મૂર્ખતા જ હોવી જોઈએ.” કહે ‘હિ. દ. ૬’ ના લેખકે માત્ર ૧૯૪ મા પાનાનાનો જ બચાવ કરીને આર્થાભિવિનયના ૭૬ મા પૃષ્ઠપર તો હડતાલ જ ફેરવાવી છે. આ સ્થળે જેમ હડહડતી જુલો બૂલો કાઢી છે, તેમ એ લેખકે પોતાના ત્રણ પાછતા પુસ્તકને ૧૨ મે તથા ૧૫ મે પાને, પોતાના મિથ્યા મહર્ષિજીની લૂંટાઈ જતી આજંરની રક્ષા કરવા સાથે, ‘સરસેકા તીન પાંડ’ અને ‘એક નન્નો સો દુઃખને હણે’ એ મીતિનો છુટથી અપત્યાર કર્યો છે. ‘હિ. દ. ૬’ ને બારમે પાને લખ્યું છે કે:—“હિંમતલાલ લખે છે કે ‘વળી ૧૪૯ મે પાને ગાયને ગધેડી બરાબર સમજ; એમ દયાનંદસ્વામીએ લખ્યું છે.’ એ વાત ખીલકુલ મિથ્યા છે.” પરંતુ એ મિથ્યા મહર્ષિના મિથ્યા મગ્ન કરનારા અસત્યવાદી શિષ્યને સન ૧૮૭૫ ની સત્યાગ્રહ પ્રકાશની પ્રથમાર્થિતનું ૧૪૮. મું પૃષ્ઠજ તેમનું મિથ્યાત્વ સાખીત કરી આખા વિતા રહેતું જ નથી. મળ વાક્ય આ પ્રમાણે છે:—“ગાય તો પશુ છે, સો પશુકી ક્યા પૂજા કરનાં ઉચિત છે? કહી નહાં.” કિન્તુ ઉસકી તો ચહી પૂજા હૈ કિ માસ, જલ,

ઇત્યાદિકે ઉસકી રક્ષા કરના, સો લી દુઃખાદિકે પ્રયોજનકે આસ્તે, અન્યથા નહીં, ઝાર ગધીકી લી પૂજા વૈસી હોતી હૈ, જિસકો પ્રયોજન રહતા હૈ વહુ પ્રયોજનકે વાસ્તે કર્તા હી હૈ ॥” વળી પંદગે પાને એ બાઇ લખે છે કે:—“ સત્યાર્થ-પ્રકાશમાં ગર્ભવતીની સાથે નિયોગ કરવાનું સ્વામીજીએ કાં એ પણ લખ્યું નથી.” પરંતુ એજ સત્યાર્થપ્રકાશને ૧૨૦મે પાને સ્પષ્ટ આગા આપી છે કે:—“ ગર્ભવતી સ્ત્રીસે એક વર્ષ સમાગમ ન કરનેકે સમયમે પુરુષ વા સ્ત્રીસે ન રહ જાય તો કિસીસે નિયોગ કરકે ઉસકે લિયે પુત્રોત્પત્તિ કર દે.” શુદ્ધિની આન્તિની પ્રેરણાથી કહો કે સ્વાભાવિક અગ્નિનાથી કહો. પણ રસમીજીએ અહીં તો ખરે તદ્દન શાસ્ત્રવિરુદ્ધ રૂઢિ ને લોકાચાર વિરુદ્ધ સર્વથા અયોગ્ય વાત લખી ખુદ લજ્જાને પણ લજ્જત કરી દીધી છે. વળી આગળ ‘સરસેકા ત્રીન પાંડિ’ કરતાં બાઇશ્રી લખે છે કે:—‘ મનુષ્યનું માંસ મનુષ્યને ખાવાનું સ્વામીજીએ કાંઈ પણ કેકાણે લખ્યું નથી. ’ મિથ્યા મહર્ષિજીના સ્વ ઉપર વાર્તિક કરીને સર્વસ્તર ઉત્તર આપનાર લેખકશ્રી કહે છે કે—‘ મનુષ્યાદિનું માંસ કુતરાં આદિ હિંસક પ્રાણી ખાય અને વ્યાઘ્રાદિ હિંસક પશુઓને રાજા મારે તો તેનું માંસ કોઇ મનુષ્ય ખાય’ તો હાનિ નથી. પરંતુ સંભવ છે કે તેનાથી માંસાહારી સ્વભાવ બની જવાની સંભાવના રહે છે, એટલા માટે મનુષ્યે કોઇનું પણ માંસ ખાવું નહીં એજ સારું છે. પરંતુ એ જૂઠ્ઠાણીએ તો અહીં નરાતર લખાડ બની કબાડી સ્વામીજીએ મનુષ્યનું માંસ ખાવાની સ્પષ્ટ રજા આપી છે તે વાતજ શુભચાવી દીધી છે, અને છેવટે ‘મનુષ્યે કોઇનું પણ માંસ ખાવું નહીં’ એમ પોતાની ગાંઠનું જ કાઢી દે’ છું છે. દયાનંદે વ્યાઘ્રાદિ હિંસક પશુઓ તથા મનુષ્ય, એ બેનું માંસ મનુષ્યને ખાવાની છૂટ આપેલીજ છે, એ નીચેના સ્વામીજીના પોતાના જ શબ્દોથી સુસ્પષ્ટ રીતેજ સિદ્ધ થાય છે. સત્યાર્થપ્રકાશ પૃષ્ઠ ૨૬૬ની નીચેની પંક્તિઓજ તેના પુરાવાને માટે પૂરતી છે ‘ પ્રશ્ન—જે સભી અહિંસક હો જાય તો વ્યાઘ્રાદિ પશુ ઈતને બદ જાય હિં સભ ગાય આદિ પશુઓકો માર ખાય । ઉત્તર—યહ રાજપુરોહકા કામ હૈ હિં જે હાનિકારક પશુ વા મનુષ્ય હોં ઉનકો દંડ દેવે ઝાર પ્રાણીસે લી વિચુક્ત કર દે. પ્રશ્ન—ફિર કયા ઉનકા માંસ ફેક દે? ઉત્તર—આહોં ફેક દે આહોં કુત્તે આદિ માંસાહારિયોંકો ખિલા દેવે વા જલા દેવે અથવા કોઇ માંસાહારી મનુષ્ય આવે તો લી સંસારકી કુજ હાનિ નહીં હોતી, કિન્તુ ઉસકા સ્વભાવ માંસાહારી હોકર હિંસક હો સકતા હૈ ।” ‘મનુષ્યે કોઇનું પણ માંસ નહીં ખાવું—એજ સારું છે’ એમ અહીં ખીલકુલ કોઇ પણ પ્રકારે સૂચ્યું સુદ્ધ નથી, પણ ઉપરું એમ તો ચોખ્ખું કહેલું છે કે—મનુષ્યનું માંસ ખાનારા એવા માંસાહારી મનુષ્યથી સંસારને કોઇ પણ પ્રકારની હાનિ નથી થતી, માત્ર તે માણસ માંમ ખાનારો અને હારારો થાય છે એટલુંજ. એમાં કાંઈ પણ નિષેધ તો દર્શાવેતોજ નથી, સ્વામીજીએ અહીં તો ખાસ કરીને પોતાની શુદ્ધિની આન્તિનો ચમત્કાર બતાવ્યો છે. વ્યાઘ્રાદિ પશુઓનું માંસ તથા મનુષ્યનું માંસ ખાનાર મનુષ્યની કલ્પના સ્વામીજીનું રજાદ્રુપ સ્નેહનું કરી શકે, અન્યનું નહીં. મિથ્યા મહર્ષિજીની આગ માનરક્ષા કરવા ખાતર આ પ્રમાણે ‘ અદિતીય ઔષધિ’ બનાવી સર્વસ્તર ઉત્તર આપનાર પંક્તિમંત્રે સ્વામીજીનો સર્વન લક્ષો બતાવ કરી ‘હાનિ દયાનંદની આજઞનું’ ઉત્કટું ભદેરમાં લીવામજ દ્યું છે.

આર્યસંભાજીએ દયાનંદના ચેલા હોઇ તેની મોટા-જુઠા અને વૃત્ત મલાવી ખાલી ગોળા ગળકાવવામાં ઘણા કાબેલ છે. પરંતુ તેથી તો ઉલટું-ચુરણ તેમજ ચેલાં એ ઉભયેનું પોગળ અનાયાસે વિશેષ પ્રકટ થઇ જાય છે. કોઇ પણ આધાર આપ્યા વગર જનસમાજમાં સાધારણ રીતે સંપ્રમાણ સ્થિત યજ્ઞેલી પ્રચલિત માન્યતા કદી પણ અટકાવી કે દૂર કરી શકાતી તથાજ. દયાનંદને ભાંગ પીવાનું જખર વ્યસન હતું ભાંગતી કે, એટલે-સારે ધુનમાં આવી જઇ ગમે તેવું તેઓશ્રી અટકેલી ચીતરી ગારતા ! વધુ પ્રમાણે તેનો પર આગળ પાડવામાં આવશે. તેઓશ્રી પોતે જાતેજ પોતાના જન્મચરિત્રમાં ‘ચોખ્ખું’ લખે છે કે:— ‘એ વ્યસનથી હું કોઇ કોઇવાર સર્વથા બેહોશ થઇ જતો.’ એમણે કાંઇ પણ સ્થળે એ વ્યસન છોડી દીધાનું જણાવ્યું કે સચ્ચું પણ નથી, તથા તેમના મરણ પર્યન્ત તેમની સાથે તેમના સંગમાં રહેલા તેમના અનુયાયીઓએ પણ તેનું કદી જાહેર ક્યું નથી. ઉલટું તેમણે તો એ વ્યસન હંમેશ કામજ ન રહ્યાનું જણાવેલું છે. છતાં પ્રતિપક્ષી-ઓને પરાસ્ત કરવા કોઇ પણ પ્રકારના પુરાવા, આધાર કે પ્રમાણ આપ્યા વગર, કેવળ તરંગી ને મનસ્વી રીતે મગજમાંથી ફાવ્યું, તેમ કેંઇયું, એટલે ‘સવિસ્તર ઉત્તર’ અપાઇ ગયો સમજી, ‘હિ. દં. દં’ ના લેખકે ‘વાલ્યાયાકયં પ્રમાણમ્ !’ તથા મુલમસ્તીતિ, વ. ક્લદયમ્ ! એ ન્યાય પ્રમાણે ન્યાયથી પાનાં તો બરવાં જ, એવી, માન્યતાથી મનમાં આનું ને ફાવ્યું તેવું ચીતરી માર્યું છે. ભાંગનું વ્યસન દયાનંદે છોડી દીધાના પ્રમાણમાં એટલું જ એ બાધ કહે છે કે:— ‘દુર્લિલુપ્પતિયદ્ દ્રવ્યં મદકારિ તદુચયતે’ એ મનુ-સ્મૃતિના પ્રમાણથી સર્વ નિશાવાળા પદાર્થોનું પોતાના સત્યાર્થપ્રકાશમાં સ્વામીજીએ ખંડન કર્યું છે. પરંતુ એ બાધને ખખર નથી, કે દયાનંદજી કહેવામાં જ શરા ને બકવામાં જ બહા-દુર હતા, કરવામાં નહીં. તેમના વિચાર અને વર્તન વચ્ચે જમીન. આસમાનનું અંતર હતું. પરાપદેશે પાડિત્ય પ્રકાશી કહેતા કાંઇ, અને કરતા તો કાંઇ ઝોરજ ! સ્વામીજીએ જે પ્રમાણે ભાંગ આદિ સર્વ નિશાવાળા પદાર્થોનું ખંડન કરી નિષેધ કર્યો છે, તે પ્રમાણે તેમણે ધી ગોળ લોટ ખાંડ ફળ ફુલ વગેરેનો પણ સખ્ત શબ્દોમાં નિષેધ કર્યો છે. પરંતુ તે અન્યત્ર માટે હોઇ પોતે તો ભાંગતી પેઠે મોલ મલીઘા પુરી કચોરીનું સર્વથા સેવન જ કરી રહ્યા હતા. સત્યાર્થપ્રકાશમાં સ્વામીજીએ લખેલું છે કે:— ‘જી-હોને શુક ધી પિસાન; સાગ, ફલફલ ખાયા ઉ-હોને સખ જગતકા હાથકા ખાયા, ઉ-હોને ઝાર ઉચ્છિષ્ટ ખાયા. ” પોતાના મત પ્રમાણે ખુદ દયાનંદજી ઉચ્છિષ્ટ અન્ન ખાનાર તરીકે સાક્ષી થયા.

વળી સ્વામીજીએ પોતાનો વેદમત દર્શાવી વેદમાં જ માત્ર જે વિધેય. અને ત્યાજ્ય અનુષ્ઠાન જણાવ્યાં છે તે મુજબ આમેદુખ વર્તવાનો ઉપદેશ આપ્યો છે. છતાં સત્યાર્થપ્રકાશમાં જ તેમણે જાતે બીજા અમાન્ય ગણેલા ગ્રંથોનો આધાર લીધો છે, એટલું જ નહીં પણ જે ઋષિઓના ગ્રંથમાં વેદવિરુદ્ધ લેખ હોવાંની સ્વામીજીએ શંકાઓ કરી છે, તે ઋષિઓનો ગ્રંથોનો પણ તેમણે આધાર લીધો છે. વળી તેમણે એક પણ વેદમંત્રનું ખરેખર પ્રમાણ આપ્યા વગર વેદના જોડા અર્થ કરી મનમાન્યું નિયોગનું વિધાન કર્યું છે, મનસા પરિક્રમાનું વૃત્ત ઉત્કું કર્યું છે, હડ્ડીની ઉપાસના બતાવી છે, ખ્રીસ્તી, યુસલ-માનની શુદ્ધિ અર્થે વર્ણપરિવર્તનની આજ્ઞા આપી છે. સ્વચ્ચિત સંસ્કૃતિવિધિમાં જે સોળ સંસ્કાર સ્વામીજીએ લખ્યા છે, તેમાંથી ગર્ભામાન નામના પચાસ સંસ્કાર

વિધયક મનુ, શતપથ, આશ્વલાયન તથા યજુર્વેદના શુક્લસૂત્રમાંથી જે કાંઈ ઉતારા આપ્યા છે, તેને કોઈ આર્યસમાજ પોતાના માનેલા એકલાજ મંત્રભાગ વેદમાંથી મિલ્લ કરી આપે તો જ ખસ છે. પંચમહાયજુરવિધિમાં મંધોપાસનક્રિયાનાં જે વિધાન આપેલા છે, કે આ મંત્ર વડે આચમન કરવું, અમુક મંત્ર વડે ઇન્દ્રિયસ્પર્શ તથા માળર્જન, પ્રાણા-યમ, પરિક્રમા, ઉપસ્થાનાદિ કરવાં તથા બન્ને સંધ્યામાં અમુક મન્ત્રનો જપ કરવો; એ બાબત શું કોઈ આર્યસમાજ પોતાના માનેલા વેદમાંથી બતાવી, સિદ્ધ કરી આપી સ્વા-મીજીની વેરાધ વીખાઈ જતી આબરૂની રક્ષા કરી શકશે? મહાજીઓને અમારો જાહેર ચેલેન્જ છે, કે નીચેની બાબતો વેદમાંથી તેઓ મિલ્લ કરી આપે સત્યાર્થપ્રકાશ ૧૮૮૪, પૃષ્ઠ ૨૪ (૧) સભતીય વિભતીય સ્વગત બેદ શન્ય બ્રહ્મ (૨) પૃષ્ઠ ૩૩ નવમા વર્ષના આરંભમા દિને પોતાના સંતાનનુ ઉપનયન કરીને દત્તાદિ. (૩) પૃષ્ઠ ૪૩. વિશ્વાન્નિવેદ્ય તથા ગાયત્રી મંત્ર વડે આહુતિ આપવી. (૪) પૃષ્ઠ ૫૪ પ્રત્યક્ષાદિ આઠ પ્રમાણુ લક્ષણુ સહિત, પૃષ્ઠ ૫૪ થી ૬૧ સુધીનું સત્ર. (૫) પૃષ્ઠ ૭૮ જે કન્યા માતાના કુલની છ પેઢીમાં તથા આપના ગોત્રમાં ન હોય, તેવી કન્યા સાથે વિવાહ કરવો ઉચિત છે. (૬) પૃષ્ઠ ૮૦ નક્ષત્રાદિ નામ વાળી કન્યા સાથે વિવાહ નહીં કરવો જોઈએ. પૃષ્ઠ ૮૧ (૭) ગુણુકર્માનુસાર બ્રાહ્મણાદિ વર્ણના છોડારોહીકરીઓને વાદવ્યા કરના. (૮) પૃષ્ઠ ૯૨ બ્રાહ્મણાદિ આઠ પ્રકારના વિવાહ લક્ષણુ સહિત. (૯) પૃષ્ઠ ૯૭. ઉત્તમ સ્ત્રી સર્વદેશ તથા ભોકોની પાસેથી મદ્ય કરતી. (૧૦). પૃષ્ઠ ૧૦૧, સપ્તર્ષુ વૈશ્વદેવ વિધિ (૧૧) પૃષ્ઠ ૧૦૧ રાજદ-કની વ્યવસ્થા. (૧૨) પૃષ્ઠ ૧૪૪ હજારને ત્રિકાલદર્શી કહેવો એ મૂર્ખતાનું કામ છે. (૧૩) પૃષ્ઠ ૨૨૪ મનુષ્યની આદિ સૃષ્ટિ તિબેટમાં યદ્ય. (૧૪) પૃષ્ઠ ૨૪૨ પંચકોશની વ્યાખ્યા (૧૫) પૃષ્ઠ ૨૫૮ નિષેકાદિ સંસ્કારોની વ્યાખ્યા તથા શિખાસહિત વપનવિધિ વિગેરે—સ્વામીજીએ તો સ્પષ્ટ જાહેર કરેલું છે કે—“હમારા મત વેદ હૈ, જો જો વેદ મેં કરને જ્યોરે છોડનેદી શિક્ષા ફીલે ઉસઉસકા હમ યથાયત્ન કરના છોડના માનતે હૈ ॥” પરન્તુ ઉપર ગણાવ્યા ઉપરાંતની ઘણી ખરી બાબતોનું પ્રતિપાદન તેમણે કેવળ સ્વચ્છંદી મનસ્વી અને કપોલકલ્પિત આધાર આપીનેજ કર્યું છે, સ્વામીજી ‘અખી બોલા જ્યોર અખી ફેક’ કરવાના સિદ્ધાન્તના સુસ્ત ભગત હતા, તેના પુરાવાઓમાનો માત્ર આ એક છે. વળી વિચારવિરૂદ્ધ વર્તન રાખી પરાપરેશે પાડિત્ય દયાનંદજીની મારફતે જગે કરે છે, તેમના જ યંત્રીયા તેમના પોતાના ગજામાં આવે છે. બીજાને માટે જોદેવા ખાડામાં પહેલા તો પોતે જ પડે જે. સત્યાર્થપ્રકાશ ૧૯ ૫૮૮ મે લખ્યું છે કે:—“હું વિદ્વાનોને દેવ, અવિદ્વાનોને અસુર, પાપીઓને રાક્ષસ અને અનાચારીઓને પિશાચ માનું છું.” એ નિયમ પ્રમાણે તો દયાનંદજી અવિદ્વાન, પાપી અને અનાચારી એ ત્રણે કોટિમાં આવી જતા હોવાથી પોતાના જ કહેવા પ્રમાણે એકી વખતે તેઓ અસુર, રાક્ષસ અને પિશાચ હરે છે. સ્વામીજીને નહોતું જરાજર મંસ્કૃતનું જ્ઞાન, કે જે હિન્દી બાપામાં પોતે મંથે લખ્યા છે તે હિંદી બાપાનું જ્ઞાન. વળી પ્રચલિત પ્રણલિકાનો ભગ કરી સર્વથા શાસ્ત્રવિરૂદ્ધ મહાપાપયુક્ત નિયોગ, વર્ણવર્તિવર્તન, મ્હેચ્છ યવન મુસલમાનની શુદ્ધિ, મજ્જલ્ય માત્રનું ખંડન, દેવશુદ્ધ ઋષિયુનિ આચાર્ય આદિની તોછડાકથી અધઠતા શબ્દોમા નિન્દા, વગેરે કરવામા દયાનંદે જરાયે કચાર રાખેલી નહીં હોવાથી, તેઓ મહાપાપી હર્ષા વિના રહેતા નથી; તેથી તેઓ રાક્ષસ પશુ કરે છે અને વળી અધર્મમાર્ગ ફેલાવી

સનાતનધર્મના મહાગૌરવયુક્ત સિદ્ધાન્તોત્તું ખોદું ખડત કરી, પોતાને મહર્ષિ પરમદસિ પરિવારકથાર્થ સન્માસી સ્વામી હોવડાવી, એ પદોને છાજે ને શોભાવે તેવું આંગણ દયાનંદજીએ પોતે કહી રાખેલું. નહીં હોવાથી, તેઓ પિણ્ય પશુ પોતાના જ કથનાનુસાર હરે છે. ગરીબ ગિચારા ‘દિ. દં. દં’ ના લેખકની આ રચને બહુ કંફારી રીતિ થઈ ગઈ છે. સ્વામીજી પોતાનાજ એક જ પાષ જતા હોવાથી નિષ્પાયે તે બાપકથી કંઈ કહી શકાતું જ નથી, ત્યારે એ સવિસ્તર ઉતરના લેખક શ્રીદયાનંદના બાપ્ય અથોતે આગળ ધરી તેમને પરાણે મહર્ષિ નહીં તો વિદ્વાન તરીકે સાબીત કરવાનો ફાગંદનાં ફાંફાંને અવતીયાં મારે છે. પરંતુ મેક્ષમૂવર સાહેબનો નિષ્પંકષાત મત તેમના અવલોકનામાં આવશે, ત્યારે તેમનો એ ઇરાદ પશુ હંડા થઈ જશે. વળી સ્વામીજીએ સલાઈપ્રકાશમાં મિથ્યા બાપજી નથા અમત્યતા-ચુદાનો બહુ સખ્ત ઘણેમાં તીવ્ર નિરોધ કર્યો છે, પરંતુ ખુખીની વાત તો એજ છે કે તે જ અથમાં તેમણે તેમ દરવામાં કાંઈ પશુ કંચાસ રાખી નથી. આંખમાંગેને તદન ખોરાં નિરાધાર જુદાં નરાતારે અસત્ય લખાણ લખી જઈને ભાઈ છે ! અહાં યોડાંક પ્રમાણે આપનાં ગેરબ્યાજખી તો નહીં જ ગણાય.

(૧) ‘તતો મનુષ્યામજાયન્ત’ એવું વાક્ય સ્વામીજીએ મનુવેદના નામથી લખ્યું છે. જે તેમના માનેલા મનુવેદના કાંઈ પશુ રચે છે જ નહીં.

(૨) પૂનનાતા શરીરનું વર્ણન સ્વામીજીએ બાગવતના નામથી આપ્યું છે, જે પ્રમાણે બાગવતમાં બીલકુલ નથી. (૩) ‘ચિદિધાનિ ચત્તાનિ વિવિક્તેષ્વવાદયેત્’ એ પ્રમાણે મનુસ્મૃતિના નામથી ખોટા શ્લોક ઉપજાવી શક્યો છે, તે મનુસ્મૃતિમાં કાંઈ પશુ સ્થળે નથી. (૪) ‘છંદયત્યકોમિન્દુર્વિષ્ણુમિમાઃ’ એ તથા સિદ્ધાન્તશિરોમણીના નામથી સ્વામીજીએ ખોટું લખી માર્યું છે. (૫) ‘પૃથ્વીનું’ માપ સ્વામીજીએ બાગવતના નામથી અમત્ય લખ્યું છે. (૬) ‘અન્નમિત્તે ઘેર નારદ આબ્યા એ વાત બાગવતમાં નહોતી. છતાં ખોટું લખી માર્યું છે. (૭) હિરણ્યકલ્પશાસ્ત્રની માફક ‘પૃથ્વીને લપેટી મચો—’ એ પ્રમાણે નાહક ખોટું બાગવતના નામથી લખ્યું છે. (૮) હિરણ્યકલ્પજીએ લોકસ્તંભ તપાવ્યો, પ્રલ્લાહને પકડવા કહ્યું, નાગવંશે છોડી ચલાવી પ્રલ્લાહનું બપ દર કહ્યું; એ પ્રમાણે બાગવતના નામથી અસત્ય લખી નાહક મરકરી કરી છે. (૯) પૂજ્યપાર્શ્વ ભગવાન કીર્તીકરા ચાર્ણનું કાંઈ નૈને વિપદવાથી મૃત્યુ યજુ’, એવી મહામિથ્યા નંપગી વાત સ્વામીજીએ લખી મારી છે. (૧૦) ‘જંગાદંગદલમર્વાલ’ એ પ્રમાણે ‘સત્યાર્પ્રકાશ’માં સામેવેના નામથી લખીને ‘સંસ્કારવિધિ’માં ૨૮ મે પાને તેને ચારે વેદમાં હોવાનું જણાવ્યું છે ! પરંતુ દયાનંદજીના માનેલા ચારે વેદમાં તે નથી. (૧૧) ‘બ્રહ્મણસ્પરિજગન્ત’ એ ગીતાનાંક વેદોના નામથી લખી માર્યું છે. (૧૨) ‘તરૈશ્વર્યદુષ્ટ્યામ્’ એ શ્રુતિને તેતિરીશેષનિષેદમાં હોવાનું કહ્યું છે, પરંતુ તે તો હાંડોળમાં છે. (૧૩) દેવી બાગવતના નામથી બહાં, વિષ્ણુ. મહાદેવની પક્ષી નિન્દા લખી મારી છે, જે પ્રમાણે તેમાં કાંઈ રચે છે જ નહીં. (૧૪) ‘અણ-દશપુરાણાનાં કર્તા મરયગાંકુલઃ’ એ અર્થો શ્લોક મહાભારતના નામથી લખ્યો છે, જે તે મંદમાં બીલકુલ છે જ નહીં. (૧૫) સ્વામીજી લખે છે કે, “ધ્યહ બાગવત બોધ દેવકા બનાયા હું. જિએકે લાઇ વ્યદેવને ઝીતગોવિન્દ બનાયા હું. ॥” પરંતુ જયદેવ અને બોધેવ બંને બાઇ નહોતા. બોધેવે પોતાના બનાવેલા કવિત્વપ્રદ નામેના

પુરના અન્તે પોતાને વૈદ્ય ડાચના પુત્ર તરીકે ઓળખાવ્યા છે. અન્તે શીતગોવિન્દના અન્તે જયદેવે પોતાના બાપતુ નામ બોજદેવ લખ્યું છે. વળી આગળ લખ્યું છે કે હેમાદ્રિ નામક ગ્રંથમાં બોખદેવે ભાગવત પોતે અને લખ્યાનું જણાવ્યું છે પરંતુ હેમાદ્રિ ને ધર્મ નામનો ગ્રંથ છે, તેમાં તો સ્વામીજીએ લખ્યું છે તેની નિગાની માત્ર પણ નથી.

સ્થળ સંક્રાંત્યને લીધે વધુ પુરાવા ને હિનારા આપી શકતા નથી, પરંતુ આટલાથી જ નિષ્પક્ષપાત વિવેકી ને વિચારી વાંચક માનની ખાતરી થયા વિના રહેશે જ નહીં, કે મિથ્યા મન પિછાએ કેનું કીડવાણું ગવાવી ગિમ્યા વળી ગાર્યું છે. હવે મિથ્યા મદર્ષિજી પોતાના જ બોલે-કેના બધાક ગયા છે, તેમના કાચે જ તેમનો કુકાડો તેમના જ પગ પર કેવી રીતે પડ્યો છે ? તે આપણે જોઈએ.

સ્વામીજી કહે છે કે:—“ જો સે અત્યુત્તમ અન્ન વિપસે સંયુક્ત હોનેસે છાડને ચોગ્ય હોતા હે વૈસે હી અસત્યતા મિશ્રિત ગ્રંથ ત્યાજ્ય હું.” સ્વામીજીના ગ્રંથોમાં અનેક મિથ્યા વાતો લખેલી હોવાથી તેમની આતા મુજબ દ્યાનંદાનુયાયીઓએ ખડું જોતાં તેમના ગ્રંથોને અવશ્ય સમુદ્રમાં પધરાવી દેવા જોઈએ. વળી સ્વામીજી કહે છે કે:—“ જો પક્ષપાત રહિત, ન્યાયાચરણ, સત્યભાષણાદિ યુક્ત, ઇશ્વરાજા વેદોંસે અવિરૂદ્ધ હે, ઉંસકો ધર્મ; ઔર જો અન્યાયાચરણ, મિથ્યા ભાષણાદિ ઇશ્વરાજાભંગ વેદવિરૂદ્ધ હે ઉંસકો અધર્મ માનતા હું ॥ ” સ્વામીજીએ કેવળ પક્ષપાતથી વેદવિરૂદ્ધ અન્યાયયુક્ત અસત્ય ભાષણ કરી ઇશ્વરાજાનો ભંગ કરેલો હોવાથી નિસંશય પોતાના જ કથનાનુસાર તેમણે અધર્મ જ ફેલાવ્યો છે. વળી સ્વામીજી કહે છે કે:—“ જૂઠું બોલને વાલા ચોર હું.” અને સત્યાર્થપ્રકાશ સમુદ્રામ ૧૧માં તો સાર કહે છે કે:—“ ચોર-કે નાક કાન કાંટ, કાલા મુખ કર, ગડેમેં જૂતોંકા હાર પહનાકે, ગધે પર ચઢા, જૂતોંસે પિટવા કુતોંસે ચિથયા કર રાજા મરવા કાલે ॥ ” દ્યાનંદજી જીવતા હોતા, તો તેમના જ લેખ પ્રમાણે આવો અનુપમ દલાવો લેવાનું મહામારે માન તેઓશ્રીને અનાયામે મળી શકે તેમ હતું. વળી સ્વામીજી સં ૫૦ ને ૪૬૮ મેં પાને કહે છે કે:—“ જો આપ જૂઠા ઔર દુસરેકો જૂઠા મે ચલાવે ઉંસકો શૈતાન કહના ચાહિ-યે ॥ ” હવે દ્યાનંદજીના જૂઠાં અનેક પ્રમાણે બોજૂદ છે, તેવી દશામાં તેમના જ લેખ પ્રમાણે તેઓશ્રી પોતે જાતે શૈતાન પણ ક્યાં વિના રહેતા નથી. વળી આગળ સત્યાર્થ-પ્રકાશમાં સ્વામીજી પેરોપેરો પાડિત્ય પ્રમટાવતા કહે છે કે:—“ કહી કિસીકી નિન્દા ન કરે ! ” પરંતુ નિન્દકાચાચે પોતે નિન્દા સિવાય બીજું શું કર્યું છે ? સત્યાર્થપ્રકાશનાં નીચે લખેલાં જૂઠાં તેના અકાટ્ય પુરાવા રૂપે મોજૂદ છે. પૃષ્ઠ. ૩૧, ૭૦, ૧૦૩, ૧૨૧, ૨૦૭, ૨૩૫, ૨૮૦, ૨૯૨, ૨૯૭, ૨૯૯, ૩૦૨, ૩૦૫, ૩૧૨, ૩૧૫, ૩૧૬, ૩૨૨, ૩૨૬, ૩૦૦, ૩૬૧, ૫૦, ૩૫૧, ૩૬૬, ૩૮૫, ૪૦૨, ૪૩૧, ૪૩૯, ૪૪૦, ૫૦૫, ૫૦૯.

હવે તો 'હિં. દં. દ' ના લેખકે પોતાની સત્ય પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે અવશ્ય હિંમતવા-લભાષના દાસાનુદાસ થયું જ જોઈએ. કારણ ભાગવત ॥ બનાવનાર વેદવ્યાસજીને દ્યાનંદે કહેવામાં કંઈ બાકી રાખી છે ? કદાચ કસાઈ નહીં કલા હોય, પરંતુ તેનાથી એ વધારે નિર્લજ્જ અને નિગ શબ્દો વાપરેલા છે. “ ભાગવતકે બનાવેવાલે લાલચુજકકક કયા કહના તુઝકો, એસી એસી મિથ્યા વાતે સિખનેમેં તનિક લી લગલ ઔર

શર્મ ન આણ, નિપટ અન્ધાહી બન ગયા.....ઈન લાગવતાદિ પુરાણોંકે
બનાવેવાલે જન્મતે હી ક્યોં તહીં ગર્ભહીંમે નજ દો ગયે વા જન્મતે
સમય પર મર ક્યોં ન ગયે, ” વળી યજુર્વેદબ્રાહ્મમાં પણ આવોજ બડો કોં છે.—
યજુર્વેદ અધ્યાય ૧૪ મંત્ર ૯ “ પીડસે. જ્યોત્ત હોતે વાલે હોંટ આદિકે. સમાન
વેશ્ય ” તથા યજુર્વેદ અં ૧૬ મંત્ર ૪૨ ‘ તુમ રાજસે કહો દિ સુચરકે સમાન
સોનેવાલે રાજા. ” શી સમ્યતા સ્વામીજીએ વેંશો તરફ જતાવી છે ? રાજ્યભક્તિનો
પણ કેવો અપૂર્વ રોડ ઉપરેશ આપ્યો છે ? ! પરંતુ સત્યાર્થપ્રકાશને ૪૨૩ મેં પાને સ્વા-
મીજી જ તેવું નિરાકરણ કરી દઈ સંસયનો અવકાશ રહેવા દેતા જ નથી. “ જે જેસા
મનુષ્ય હોતા હે વહ પ્રાયઃ અપનેહી સદૃશ દુઃખોંકે સમજતા હે । ” સ્પષ્ટ
છે કે સ્વામીજીએ ખીનને માટે જેવા કંદમાર ગદયા હતા, તેમાં જ તેજોશી પોતાના ક્રોધ
સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે ક્યાં વિના રહેતા જ નથી. વળી આગળ ૪૫૨ મેં પાને સ્વામીજી કહે
છે કે:—“ અંધ મતવાલોંકી નિન્દા અનુષકાર કયા યોડા પાપ હે ? ” દ્યાનંદ-
જીએ મરણ પર્વન્ત મ્હોંકીયી તેમજ સેખદ્વારા અન્ય મતવાલાઓની પેટ ભરીને નિન્દા જ
કરી હતી, તેમના મતાનુયાયી આગેો પણ નગરકીર્તન વગેરે પારખંડ કરી સર્વજન નિન્દા
અને ગાલિપ્રદાન કર્યા કરે છે, તેથી દ્યાનંદજીના કિષ્કુન્ત સિદ્ધાન્ત પ્રમાણે તેજો સમજા
મહાન પાપીજી ક્યાં. વળી દ્યાનંદજી કહે છે કે:—“ છરાગે પરસ્પર વિરોધ હો
વહ છુટા અધર્મ અમાદા હે. ” પરંતુ દ્યાનંદજીનાં જાણે અને શ્રેણીમાં જ સ્પષ્ટ
સ્થળે ભારોભાર પરસ્પર વિરોધ—જૂની દરોમદલરીઓ જડી આવે છે. ‘કિ. દે. ૬’ ના
સેખકે પરસ્પર વિરોધ તો નાહટકે સ્વીકાર્યો જ છે, પરંતુ પોતાની શીઘચૂરી ચલાવી પોને
નતે ફેસલો આપી તેના તોડ દાડ્યો છે. સં પ્રં ૫૪ ૨૬ માં સ્વામીજી કહે છે કે:—
પ્રમુક્તા કો બાલકને ન ધવરાવે. અને યજુર્વેદ બ્રાહ્મમાં અં ૮ મંત્ર ૫૨ માં લખ્યું છે
કે:—પુત્ર પોતાની માતાનું દૂધ પીએ. આમાં દેખીતોજ પરસ્પરવિરોધ હોવાથી દરિદ્રકર
શમીને તેના પર વાર્તિક કર્યા વગર અત્યન્ત જ નયોતું. ‘જેતી પાને. ધનાંદિ પદાર્થ પ્રુકલ
હોય તો તે પુત્રને દૂધ પાવાને ધાય રાજે, અને મરીજ લેય તો પુત્રને તેની માતા જ
ધવરાવે. ’ આ પ્રમાણે જ દુનિયામાં બધે વર્તવામાં આવતું હોય. તો તે સખેથી સુકારો
કરવાની કાંઈ પણ અગત્ય કે આવશ્યકતા રહેતી નથી. અને દ્યાનંદનાં બન્ને સેખમાંથી
આવેો બ્રાહ્મણ સેવાનો સેખકને સાચી સમજો છે ? કોણે સુકાર્યો છે ? દ્યાનંદનાં બન્ને
સેખની બાધાએ નહિ, પણ જનસમાજની પ્રવચિત રૂઢિએ. એથી જ સિદ્ધ થાય કે, કે
દ્યાનંદે તો આંખ મીચીને પોતે એક અંધમાં જે લખ્યું હતું, તેવું જ ખીન મંચમાં
ખંડન કરી નાંખ્યું છે, એટલું જ નહીં પણ એક જ અંધમાં એક જ અંધાએ એમણે જ
સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદન કર્યા છે, તેવું જ તેને તેજ અંધમાં ખીજે સ્થળે ખંડન પણ કરેલું છે.
એવા તો અનેક દાખલા જોનારને મળી આવે છે. સં પ્રં ના નવમા સમુદ્ધાસમાં સ્વા-
મીજી કહે છે કે:—“ સત્વશુણ, રમેશુ અને નમેશુએ એ જવના શુણ છે. અને આ-
દમા સમુદ્ધાસમાં પાછા એજ સ્વામીજી કહે છે કે:—એ ગણે ગુણે પ્રતીનિતા છે. ત્યારે આ
બેમાં સાચું શું સમજેલું ? એકજ અંધમાં પરસ્પર આવી ચિડકતા કેમ ? વળી સત્યાર્થપ્રકાશ
આવૃત્તિ ત્રીજીમાં કહે છે કે:—“ નવિન વેદાન્તી પાંચવે નારિતક હે, ક્યોં કે
વહ કહતા હે, કે જગત સજા મિથ્યા હે. ” પરંતુ સત્યાર્થપ્રકાશની પ્રથમાવૃત્તિને

૨૧૭ મે પાને જગતને સત્ય અને નિત્ય માન્યુ નથી. તેમા સ્વામીજીએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું છે કે:—“ સ્વયં જગત્ તથા શરીર ઘટપટાદિ કાર્ય પદાર્થકો નિત્ય નહીં માન સકતે ” એક સ્થળે જગતને સત્ય કહેવું અને અન્ય સ્થળે પાછું તેને અસત્ કહેવું, એ શું પરસ્પર વિરૂદ્ધતા નથી? દયાનંદ સં પ્રં માં પ્રકૃતિ, જીવ અને ઇશ્વર એ ત્રણેને અનાદિ માને છે, અને વળી તેની સાથે ઇશ્વરને સર્વજ્ઞ આદિ મુદ્દા હોવાનું કહે છે. તો પછી પ્રકૃતિ અને જીવ અનાદિ કેમ રહી શકશે? અન્યથા એજ ત્રયમાં ઇશ્વરને જીવના પિતા તરીકે પણ ગતાવ્યો છે, તો પછી ઇશ્વર જીવનો કે પાદ્મ થએલો હોવાથી જીવને અનાદિ કેવી રીતે રહેવા દેશે? વળી જીવ ને ઇશ્વરનો ભેદ જણાવ્યો છે. નો અહીં સદજ પ્રશ્ન યાચ છે, કે એ ભેદ સાકાર છે કે નિરાકાર? આગળ જો એને સાકારભેદ કહેશે, તો સાકાર વસ્તુ કદી પણ નિત્ય નહીં હોવાથી એ ભેદનું નિકન્દન નીકળી જશે. અને એ ભેદને નિરાકાર કહેવા જતાં તો નિરાકારમાં ભેદનો અસંભવ હોવાને લીધે, ઉભય પ્રકારે જીવ અને ઇશ્વરનો ભેદ ટકી શકવાનો નથી. વળી સં પ્રં આદિત્તિ ૩ જીમા પરમેશ્વર, પ્રકૃતિ, કાલ આકાશ, અને જીવ એ પાંચ પદાર્થને અનાદિ કહ્યા છે. એક સ્થળે ત્રણ વસ્તુને અને બીજે સ્થળે પાંચ વસ્તુને અનાદિ કહેવામાં કેવો અને કેટલો પરસ્પર વિરોધ છે? તેની કલ્પના સર્વ કાષ્ટ કરી શકે તેમ છે. મ. હરિશંકર યથેમાંવાચ્યને આગળ કરી ચારે વર્ણને વેદાધ્યયનનો અધિકાર બતાવવાનાં નાંદક હવા-તીર્થ-કાશ મારે છે, પણ એ વિષયમાં ખુદ તેમના મહર્ષિજીએજ સં પ્રં માં પરસ્પર વિરોધ ધગવનાગ વચનો લખી છમરડો વાળ્યો છે. પૃષ્ઠ ૪૪ માં કહે છે કે—“ કુસીન શુભ લક્ષણયુક્ત શુદ્ધ હો તો ઉંસકો મંત્રસંહિતા છાંડકે સખ શાસ્ત્ર પદાવે ”. પૃષ્ઠ ૭૪ માં ચદ્ર અને અતિચદ્રને પણ વેદ જણાવ્યાની આજ્ઞા આપેલી છે. પૃષ્ઠ ૮૧ માં લખ્યું છે કે, ત્રણે વર્ણોએ વેદાધ્યયન કરવું અને ચદ્રે ત્રણે વર્ણની સેવા કરવી. વળી એક સ્થળે કહે છે કે—“ જિસકો પઠને પઠાનેસે કુછ લી ન આવે, વોહ નિર્ણુદ્ધિ આર મૂખ હોનેસે શુદ્ધ કહાતા હૈ, ઉંસકો પઠના પઠાના વ્યર્થ હૈ ” અને અન્ય સ્થળે કહે છે કે—“ શુદ્ધાદિ વર્ણકો ઉપનયન કિયે બિના વિદ્યાભ્યાસકે સિયે શુરુકુલમે ભોજ હ ”. પણ પં. હરિશંકર દુરામહી અને પક્ષાન્ધ હોવાથી તેનાપર શીદને ધ્યાન આપે ? એ પ્રમાણે સ્વામીજી સં પ્રં માં એક સ્થળે શિવ, બ્રહ્મા આદિને મુશ્વરનાં નામ ગણાવે છે અને બીજી જગોએ તેમને પૂર્વજ વિદ્વાન કહી, એ બધાં પરમાત્માના નામ નથી એમ કહે છે. એ વિષયમાં મ. હરિશંકર ચાલાકી ચલાવી સ્વામીજીના પરસ્પર વિરોધપર ઢાકપીટાડો કરી છમરડો વાળતા લખ્યું છે કે:—“ શિવ બ્રહ્મા આદિ ઇશ્વરના નામ છે, અને આજ્ઞા પૂર્વજ મહારાષ્ટ્રના પણ એ નામો હતાં, જેવું પ્રકરણ હોય તેવો અર્થ કરવો એકાએક ” પણ તેમના સ્વામીજી દેવનો અર્થ વિદ્વાન (વિદ્વાંનોહિ-દેવા) એ પ્રમાણે કરીને પરમેશ્વર સિવાય અન્ય કોઇ દેવનું અથવા અન્યતરનું અસ્તિત્વ સ્વીકારતા નથી, એ સુખ્ય મુદ્દાની વાત પણ જૂની જની જોઈતી નથી. છતાં તેમણે નીચે પ્રમાણે પરસ્પર વિરોધ કરી ઘેટાળોજ વાળ્યો છે. સં પ્રં પૃષ્ઠ ૧૨ માં શિવને પરમાત્માનું નામ હોવાનું કહ્યું છે.

પૃષ્ઠ ૨૦૧ માં તથા ૩૦૨ માં લખ્યું છે કે—૩૬, શિવ એ બધાં પરમેશ્વરનાં નામ છે. પૃષ્ઠ ૧૯ માં પરમાત્માનું નામ નારાયણ ગણાવેલું છે. અને

પછી ૨૬ મે પાને તેમને વેદ શાસ્ત્રવિદ્ઢ તથા ગિત્યા જણાવી ઉક્ત સેખ પર હડતાલ મારી છે. તથા ૩૪૯ મે પાને શિવાય નમઃ અને નમઃ શિવાયની નિન્દા કરવામાં પણ કંઈ કચાશ રાખી નથી. પંચાત એ છે કે શિવ, વિષ્ણુ સ્થાપિતે પરમેશ્વરનાં નામ માને, તો પછી અવતાર પણ માનવા પડે. માટે આ પ્રમાણે અખી જોડવા ને અખી ફાક, જેવું થયું છે. સ્વામીજીની લૂંટાતી કુટાતી આખરૂનો ખચાવ કરવા, મંગળાચરણના વિષયમાં પણ હરિશંકર સર્માએ બહુ પછાડા માર્યા છે, અને ઉપનિષદો અને દર્શનાદિ ગ્રંથોમાંથી ઓરૂમ્ અને અથ શબ્દો બતાવવાની ચેષ્ટા કરી છે, પણ 'સચ્ચિદાનંદેશ્વરાય નમઃ' ક- સામાંથી દેખાડી શકાયું નથી. અંધારબે અથ અને ઓરૂમ્ શબ્દો આવે છે જ એ પ્રત્યેક સંસ્કૃત જાણનાર મનુષ્યના જાણવામાં છે; એમાં તે શી મોટી ધાડ મારી છે! કંઈ નવી શોધ કરી છે? અને કયા સનાતનને એ વાત માન્ય નથી. પરંતુ હિમ્મતલાલબાઈનું કહેવું તો એવું છે કે સ્વામીજીએ જાતે મંગળાચરણ વિધિનું ખંડન કરીને (જેમકે સં ૫૦ પૃષ્ઠ ૨૬) પાછું પોતાના ધણાખરા પુસ્તકોમાંજ પોતે જાતે આરંભમાં મંગળાચરણ કરેલું છે. સં ૫૦ ના પૃષ્ઠ ૯ તથા ૫૯૨ માં મંગળાચરણ વિધે લખતાં 'શક્તોમિત્ર' એ શ્રુતિથી મંગળાચરણ કરવા જણાવ્યું છે. ઋગ્વેદાદિ બાધ્યભૂમિકાના આરંભ અને અંતમાં મંગળાચરણશ્રુતિ લખી છે. વેદબાધ્યમાં મંગળાચરણની શ્રુતિ લખી છે. સંવત-૧૯૩૩ માં પ્રકટ થયેલી સંસ્કાર વિધિમાં પણ પહેલે પાનેજ સ્પષ્ટ મંગળાચરણ લખ્યું છે. મતલબ કે સ્વામીજીએ પોતે નિષેધ કરેલી બાબતનો જાતેજ સ્વીકાર કરીને પરસ્પર વિરોધનાં જવસન્ત દહાન્ત પૂર્ણ પાડ્યાં છે. શિખાની બાબતમાં પણ એ દ્યાન'દી સેખકે એવોજ જખ રડોવાળી પરસ્પર વિરોધ વિષયક પોતાના અજ્ઞાનનું જાહેરમાં પ્રદર્શન કરાવ્યું છે.

(અપૂર્ણ.) ડી-નાગદત્ત રામાં પ્રસન્ન.

ૐ ચર્ચાપત્રો. ૬૦૭

~ આર્યસમાજવાળાઓની અપૂર્વ સત્યતા!!! ~

ચોડા દિવસ ઉપર નવસારીમાં દામરેજનિવાસી એક પુરાણી મહારાજે શ્રીરામાયણની કથા કરેલી, તેમાં પ્રસંગ આવ્યે આર્યસમાજના અપસિદ્ધાંતોપર ટીકા કરી હતી. તે ઉપરથી તા. ૬ઠ્ઠી મે સન ૧૯૧૭ ના આર્યપ્રકાશમાં છઠ્ઠે પાને જૂલુંનું ઝાડ ઉભું કરતાં જૂલુંનો પીર આર્યમન્ય લેખક લખે છે કે:—નવસારીવાળા પુરાણીએ કથામાં જણાવ્યું હતું, કે ખારી સાથે શાસ્ત્રાર્ય કરે એવો કોઈ પણ વીર બચ્ચો આર્યસમાજમાં છે જ નહિ. આથી અમારા પંડિત જયનારાયણે ત્યાં જઈ પુરાણીને શાસ્ત્રાર્ય કરવા સારૂ લેખિત ખચર આપરા છતાં પુરાણીએ કશો જવાબ આપ્યો નહિ, અને પંડિત જયનારાયણનો જય થયો. આ વાત તદન જૂઠી છે ખરી વાત એ છે, કે પુરાણીએ કથામાં 'શાસ્ત્રાર્ય કરે એવો કોઈ પંડિત આર્યસમાજમાં નથી.' એવા શબ્દો કહ્યાજ નથી; તે પં. જયનારાયણે પુરાણીને લેખિત આમંત્રણ આપ્યું હતું છે કે:—જો ખોટી ખનાવેલી છે, પુરાણીને તોટીસ કે ચીઠ્ઠીપત્તી કપાય માથુસ મારશે કે જા દારા મળેલું નથી. છતાં આર્યમન્ય લેખકે પુરાણીએ શાસ્ત્રાર્ય

માટે લક્ષ્યાર્થની અને પંડિત જયનારાયણે નોટીસ આપ્યાની વાત છપાવી છે, તો એ તેણે સાબિત કરી આપવી થટે છે, અને તેનો ખુલાસો સવિસ્તર પોતાના ધરનાં છાપામાં સત્વર છપાવી દેવો જોઈએ છે. પુરાણી શાસ્ત્રાર્થ માટે જોડ્યા નથી, અને પં. જયનારાયણની નોટીસ ટપાક્રમાં કે માણુચ મારફત મળી નથી, એ બધું સદ્ગૃહસ્થો ને સુઘ આર્ય-સમાજજ્ઞોની સાક્ષીથી સાબિત થઈ શકે તેમ છે. હું મારા ઇષ્ટ દેવના સોગનપૂર્વક કહું છું કે, પુરાણી શાસ્ત્રાર્થની વાત વધાજ નથી, અને તેમને પં. જયનારાયણે નોટીસ મોકલી નથી. છતાં આવી નારાતર જૂઠ્ઠી ખબર છાપનારને તેમના પરમમાનનીય વેદ અને મહર્ષિ દ્વાનંદની આણ દેખને ચેતેજ આપું છું કે, સત્યવાદીના દીકરા હોય અને તેમની વાત સાચી જ હોય, તો તે સંપ્રમાણુ સિદ્ધ કરી આપવા બધી વિગત આર્યપ્રકાશમાં તાણી દે છપાવી અહાર પાડવી. અને પુરાણીના સંબંધમાં પ્રકટ કરેલી હકીકત સાચી હોવાનું સાબિત નહિ કરી આપે; તો આર્ષમ્ભન્યો પંડિતમ્ભન્યો અને તેમના ધરતું છાપુ કેટલાં સત્યનિષ્ઠ અને પ્રામાણિક છે, એ જગતને જાહેર થઈ જશે, અને પછી જાહેરખબરને સ્પષ્ટ રીતે પોગળ બતાવી આપવામાં આવશે. મળેલા પત્રોના સાર-એ મથાળા નીચે દરેક અંકમાં તેમના પંડિતોનાં પરાક્રમ અને ઉપદેશકોની કામગિરીની નોંધો લેવાય છે. તેમાં જણાવે છે કે:—

“પંડિત જયનારાયણે નવસારી વેડછા ધમકાછા વગેરે ગામે જઈ એવો તો ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપ્યો છે, કે શ્રોતાજનો પંડિતજનો વખાણુ કરતાં યાદી જાય છે, અને શ્રોતાઓની ભીડ એટલી બધી થાય છે, કે સોકોને ઉભા રહેવાની જગા પશુ મળતી નથી; વગેરે.” આવી રીતે દરેક પંડિતની જુદાં જુદાં ગામોની કાર્યવાહીની નોંધો છાપે છે, તે પશુ જોટી અને અતિસ્થોક્તિ ભરેલી જ જણાયી. મારી ગણ પ્રમાણે ફક્ત એક જ વાર નવસારી લક્ષમણ હોલમાં પં. જયનારાયણે એકાદ ક્લાક બાપણુ કર્યું હતું, ત્યારે એ સુખમાં આશરે પંદર વીસ માણુસો હાજર હતા. પશુ એ સભાની નોંધ આર્યપ્રકાશે છાપેલી હતી કે:—શ્રોતાઓની સંખ્યા પચાસની હતી અને પંડિતજ પ્રત્યે સોકો તરફથી અધાગ હેતુ જણાવવામાં આવ્યું હતું. પશુ વસ્તુસ્થિતિ મેં ઉપર જણાવ્યું છે તે પ્રમાણે, તેથી ઉચ્ચતરી જ હતી. અને તેજ વખતે સત્યને નામે જુઠાણું ચલાવનારા છાપાનું પોગળ બહાર પાડવા વૃત્તિ થઈ હતી, પશુ આવી કુલ્લક બાબતોમાં મિથ્યા માયાકુટ કાણુ કરે ? એમ મમજ સચુરી ચકડી બેસી રહો. આવી નજીવી અને કુલ્લક બાબતોમાં જ આમ વારંવાર જુઠાણું ચલાવવામાં આવે છે, તો તેટલાજ ઉપરથી ખ્યાલ કરી લેવો કે શાસ્ત્રાર્થના સંબંધમાં કેવા ગડબડગોટા વાળી છેતરપીંડી ને દગલજાજ કરતા હશે ? આર્થો હું દરેક ગામવાળાને સમેમ આર્યના કંડે છું કે, પોતાના ગામમાં બનતા બનાવની સત્ય ને ખરી હકીકત છપાવી દેવી, કે જ્યાં આર્યસમાજને જેવી ધાર્મિક સંસ્થાઓ અને ધર્મોપદેશક પંડિતો તથા આર્ષમ્ભન્ય લેખકો કેવા નિષ્પક્ષપાત અને સત્યાશ્રી છે ? અને જનસમાજને કેવા મહાભારત લાભ કરી આપે છે ? તેથી સનાતની લિંદુપ્રજા સારી પેઢે વાકેફ થાય ! સત્યશોધક. નવસારી.

આહંવરી આર્યસમાજી પંડિતોનું પોગલ ને પ્રાજય.*

સ્થાના (બુદ્ધ-સદર) આર્યસમાજી શાસ્ત્રાર્થની ખુલ્લી ચેતેન્ન આપી રજતો દીઠ્યાખ્યું ! સમાજના મોટા પંડિત મનાતા સાત મહાદાયો ખખાર્યા હતા, પરંતુ કાશ્ય જાણે તેગની પડિતાઇ ક્યાં પેલાયન કરી ગઇ ? ! શાસ્ત્રાર્થ-નંતિ જન્મથી કે બુદ્ધકર્મ-સ્વભાવથી છે ? ! એ વિષે હતો સનાતનધર્મસભા તરફથી પંડિત કનેયાસાંઘજી મહોપદેશક, પંડિત ગોપુલચંદ્રજી મહોપદેશક તથા પંડિત જયદેવ શર્મા મહોપદેશક હતા; ત્યારે આર્યસમાજ તરફથી પંડિત નરદેવ શાસ્ત્રી, સ્વામી અનુભવાનંદ અને શિવશર્મા આદિ હતા. આર્યસમાજ-સ્થાનાના નિગંજણથી સનાતનધર્મી પંડિત દિવસે અડી વાગે તેમનાં પેંડાજમાં પડેલ્યા. આર્યસમાજ તરફથી ગ્રોગ્રામ જતાવ્યા પછી શાસ્ત્રાર્થનો આરંભ થયો. યદ્યપિ સનાતનધર્મી લેખખદ શાસ્ત્રાર્થ દરવાને આહતા હતા, પણ આર્યસમાજે તેનો સ્વીકાર નહિ કરવાથી ઉત્તર પ્રત્યુત્તરને માટે દશ દશ મિનિટ દરોની મીખિક શાસ્ત્રાર્થજ થયો. પડેલાં પંડિત કનેયાલાસે જન્મથી જાતિ સિદ્ધ કરી, ત્યારે આર્યસમાજ તરફથી પંડિત શિવશર્માએ પ્રમાણનો કંઈ ઉત્તર તો ન દીધો, કેવળ એટલું કહ્યું કે:—મતંગુ” આજણ યમ ગયો, એ આપના મહાભારતમાં લખ્યું છે. તેના ઉત્તરમાં સનાતનધર્મી પંડિતે કહ્યું કે:—આપના સત્યાર્થપ્રકાશનો એ લેખ સર્વથા અસત્ય છે. આવાજ વાદવિવાદમાં પડેલો દિવસ પૂરો થયો. રાત્રે ધર્મસભાના મંડપમાં પંડિત પ્યારેલાસનું બજન તથા પંડિત જયદેવશર્માનું વર્ણવ્યવસ્થા વિષે બાખ્યાન થયું, જ્યાં શોકોને સાર સમજાયું કે જાતિ જન્મ-થીજ હોય છે.

બીજે દિવસે પંડિત કનેયાલાલ વંશરતને પંડિતોની સલાહથી આર્યસમાજને એક પત્ર લખ્યો કે:—“સત્યાર્થપ્રકાશમાં લખ્યા પ્રમાણે મતંગુ” આજણ યતું આર્યસમાજ મહાભા-રતમાંથી દેખાડી આપે, તો અમે સનાતનધર્મ છોડી વર્તમાન આર્યસમાજની સેવા કરીશું, નહિ તો આર્યસમાજ-સ્થાના ઉઠાવી દેવી પડશે.” આના ઉત્તરમાં એમના તરફથી આ વાત સ્વીકારી અગને ખોલાવ્યા, ત્યારે અમે સવારે નવ વાગે ત્યાં ગયા. તે દંદાડે લાલા ધાસીરામ એમ. એ. સલાપતિ થયા, અને અનુભવાનંદને વક્તા બનાવ્યા; કેમકે પડેલા દિવસના આર્યસમાજ વક્તાને તો મુગા થતું પડ્યું હતું. એટલા માટે સ્વામી અનુભવાનંદ સંવાસીતા વેવને સરમાવનારા લણા જિમ્મસ રખેલો બોલવા લાગ્યા, અને સનાતનધર્મી-ઓને ખદમાસ અને દગ સુદાંત કહ્યા. ત્યારે તો સર્વ લોક સમજ ગયા કે, સ્વામીજી ઉત્તર દેવામાં સમર્થ નહિ હોવાથીજ અનુચિત રખેલો વાપરી રહ્યા છે. આ દયા જોઇને તો તેમને કહેવામાં આવ્યું કે: આપે પત્રમાં કરેલી પ્રતિજ્ઞા પૂરી કરવી, અમે નિષ્કામનુસાર તૈયાર છીએ; અમે ગાજો સાંજગવા નથી આવ્યા ! કાંતો સત્યાર્થપ્રકાશનો મરતમો રાખવા મહાભારતમાં મતંગુ” આજણ યતું દેખાડો, નહિ તો પતામય. માનો. પણ અનુભવાનંદ પોતાનો પક્ષ મિદ્ધ ન કરી રાખાથી, અંતે આર્યસમાજ અને સત્યાર્થપ્રકાશનું મિથ્યાત્વ અને ગોમર્થ સિદ્ધ થઈ ગયું; તથા સર્વ પગલિક સનાતનધર્મીનો જય જયકાર ખોલી ઉઠી થઈ ગઈ. જયોર પછી સમાજ પંડિતો મુગા મુગા સ્થાનાથી પ્રસ્થાન કરી ગયો. અડી ધર્મસમાજ વિદ્વાનોએ ધર્મોપદેશ કર્યો અને આર્યસમાજની યોગ ખોડી.

શ્રીમાત રેઘુનાગમિંદશ તાલુકદારના સમાપતિત્વમાં મેઘરી (ગાયમરેતી)માં પડિત મુદ્દસનાઆર્થ ક્ષોભનિવામીએ સનાતનધર્મના અનેક વિષયોપર વ્યાખ્યાન આપ્યાં તથા કહ્યું કે—“જ્યાં આર્થસમાજ સત્યાર્થપ્રદાશનાં વારેવારે પાનાં બદલે છે (૧૫૪૮ અને સુધારાવધારા ક્યોજ કરે છે) ત્યાં કારતને વિરોધાગ્નિથી બચાવવા તારૂ તેમણે સનાતન પ્રદાશમાર્થી સનાતનધર્મના વિરોધી વિષયો કાઢી નાંખવા; નહિ તો આર્થસમાજને ઘેરઘેર કચલા કુસંપના થી વાવવાના પાતકી યવું પડશે.

વ્રજવલ્લભનન્દનગુપ્ત.

થિયોસોફીકલ સોસાઇટી તરફનાં વ્યાખ્યાનો વિષે ચર્ચા.

તા. ૭મી મે. ૧૮૯૭ સોમવારે સાંજે ૭ વાગે પ્રેમાબાઇ પેાતમા શ્રીયુદ્ધભગવાનની જયંતી તથા તા. ૮ મી મંગલવારે સાંજના ૭ વાગે તેજ દેકાણે મેડમ બ્લેવેટસ્કીની વરસી ઉજવવામાં આવી હતી. તે વખતે મિ. ચમનલાલ અને મણીલાલ નથુભાઈ દોસીએ આપેલા વ્યાખ્યાનો પ્રણી અસત્ય બાબતોથી બરેલાં હતાં. અમને આશ્ચર્ય થાય છે, કે મી. દોસી જેવા શ્રેણ્યુગ્રેહ અને સ્કુલમાસ્તર આવાં જુદી બાબત બહેર કરનારાં બાપણો આપે, એ બને શી રીતે ? કેમકે તેમણે જે બાબતો બહેર કરી છે, તે ઐતિહાસીક સત્યથી તેમજ પ્રત્યક્ષ પુરાવાથી કેવળ જુદી કરે છે—એમ એમના મારા જેવા વિદ્યાર્થીઓ પણ સમજ શકે તેમ છે. મી. દોસી શ્રીયુદ્ધના ઉપદેશને માટે એવો દાવો કરે છે, કે શ્રીયુદ્ધેવના ઉપદેશથી અહિંમા ફેલાઇ. પરંતુ આ એક પ્રત્યક્ષ જુદી વાત છે, કેમકે ઐતિહાસિક માનનાગ દેગા ટિમેગ, મીન, જપાન અને સિંધોન વગેરે સ્થાનોનાં બૌદ્ધપ્રજ્ઞાધારણ પશુપક્ષીઓનો આદાર કરે છે એટલું જ નહિ, પણ સડી મયેલા ઉદર વગેરેમાં પડેલા કીડા કીડીઓ વગેરે અનેક ગંદા છલોને પણ હોઇઆં કરી જાય છે. અને તેવાં છવડાંઓની, કીડામંકાડાની, અને કુચલોની મીઠાઇઓ સેરવા હલવા બનાવીને તેથી જીવાંચીવ્યને તૃપ્ત કરે છે. વળી જ્યોત્સનાધામ ગિરનામાં માંમ વેહોરે છે, અને જુદ શ્રીયુદ્ધે પણ ગિરનામાં માંમ વેહોર્યું હતું. તો પછી શ્રીયુદ્ધે ત્યાં અને અહિંમા ફેલાવી, એ કહેવું તદ્દન જુદ કરે છે. છતાં મી. દોસીએ સામાન્ય વિદ્યાર્થી પણ સમજે એવી બાબતમાં આવી નાપગી ગપ દાંડી છે, તેનું કારણ ખામ વિચાર કરતાં તો એક જણાય છે, કે મી. દોસી જૈન છતાં બીજા અંગ્રેજ બહેલાઓની પેઠે પોતાના જૈનધર્મના સંસ્કારથી કેવળ અનુભવા રહ્યા છે, અને થીઓસોફીસ્ટ તરફથી વહેંચાતા દાન માન અને ખાનપાનની બાબતમાં ફક્ત થીઓસોફીના પોપટ પેઠે અચરે અચરે રાગ જપે છે.

‘ મગોમાં હિંસા થતી હતી ’ વગેરે બાબત કહેવામાં પણ મી. દોસીએ એવીજ ડાંગ મારી છે. લોકો માસાહારી હોય, ભારે તેમજ ભોજન ચાહે તો માસ હોય કે અજ હોય, પણ તે દેવાર્ષણ કર્યા પછી યજ્ઞશેષ લેવું, અને યજ્ઞ સિવાય માંસાહાર કરવો નહિ, એ પ્રકારની આડ નાંખી હિંસા હપર વૈદિક ધર્મનો અંકુશ રાખેલો હતો; તે અંકુશ શ્રીયુદ્ધે યજ્ઞનો નિરોધ કરી કાઢી નાખ્યો. એટલે તેના પ્રમાણમાં પરિસંખ્યા વગેરે વિધિનો નાશ થતાં બૌદ્ધોમાં હિંસા કાયમ રહી એટલું જ નહિ, પણ વંદા કીડા મંદાકાં છલો અને સરેલાં મડદા પણ હાલ બૌદ્ધોની હિંમામાંથી બચવા પામ્યાં નથી. આથી પ્રત્યક્ષ છે કે શ્રીયુદ્ધે યજ્ઞનો નિરોધ કર્યો અને તેમાં તે કાચ્યા, તેથી આસરી છલો યજ્ઞવિમુખ થયા, અને તેથી

જનતા પ્રતાપથી મળતા પણ સંદિત પણ તે આસુરીજીવો યથા; તેથી તે આસુરીજીવોનાથી સુકાપણે દેવી જીવે. યજ્ઞન્યપુણ્યમળમાં ચઢીવાતા યજ્ઞથી આસુરીજીવોથી દેવીજીવે. પરાભવન પામે, તેવો લાભ દેવીજીવેને યથો. તેથી જેમ પરમેશ્વરે મોહિની અવતાર લેછે. દેવોને અમૃત પાતું અને અસુરોને અદિરા પાપ, તેજ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણે પણ દેવીજીવે. ઉપર અનુગ્રહ કર્યો, અને આસુરી જીવોને વ્યામોહમાં નાખ્યા. તેથી અને વૈદિક સનાતની હિંદુઓ શ્રીકૃષ્ણભગવાનનો ઉપકાર સ્મરણ કરીને, વિધ્વંસના નવમા અને તેવીસમા અવતારે તરીકે તેમને માન આપીએ છીએ; પરંતુ તેમનાં યજ્ઞનિષેધક વાગ્દેવોને તો પાળાંમત તરીકે ગણીએ છીએ. તેથી ખુલ્લું છે, કે બ્રાહ્મણો મધ્ય કાંઠ સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણને માટે વિરોધ ધરાવતાં નથી, પરંતુ જે વાક્યો શ્રીકૃષ્ણભગવાને અમુરપક્ષને માટે વ્યામોહાર્થે ઉપદેશો કહ્યાં, અને બ્રાહ્મણોએ અમો સનાતનોઓ માટે ઉપદેશો નહોતાં, તેનાજ અમે અસ્વિકાર કરીએ છીએ.

દ્વાપરકેવલસ અને એવા બીજા વિદેશી અને વિધર્મિ બ્રાહ્મણો તથા મેડમ બ્લેવેટ્સની અને મિસીસ એનીમીસેંટ જેવી વિદેશી અને વિધર્મિ બ્રાહ્મણોનાં ઉપસડીયાં લખાણોની લહેરે ન ગાતાં, ને મી. દોસીએ પોતાના જૈનધર્મના તીર્થંકર શ્રીમદ્દાવીરસ્વામી વિષે વિચાર કર્યો હોત, તો તેમને સ્પષ્ટ જણાત કે:-અહિંસાને શ્રીમદ્દાવીરસ્વામીએજ પરાકાષ્ટાએ પહેલે ચાડી છે; અને શ્રીમદ્દાવીરસ્વામીના જન્મપ્રદેશ ગુજરાતમાં અહિંસા જેટલે અંશે સ્થપાયેલી છે, તેટલો અંશે બીજા કોઇ પણ સ્થળે સ્થપાયેલી નથી. તેમજ જ્યાંજ્યાં શ્રીમદ્દાવીરસ્વામીની દેશનાની છાયા પણ પડી છે, તે તે પ્રદેશમાં મધ્ય અહિંસાની સુદૃઢ સ્થાપના શ્રીમદ્દાવીરસ્વામીના અનુયાયીઓમાં યજ્ઞેલી છે, તે ખસ ખસેજ, જેવું ખુલ્લું છે.

વળી હિંદુસ્થાનની દરેક દિલ્લાલમાં, યીઓસોરીના હાથ છે, એમ કહેવામાં મી. દોસીનું સાહસ તો “ શકરનો ભાર જેમ જ્ઞાન તાણે ! ” એનાં જેવુંજ છે. યીઓસોરીની હુસેરીએ જીતામલી વ્યક્તિઓ હિંદુસ્થાનને એક બાળતમાં ભુરકી તાખવામાં ન શકે, ત્યારે બીજી બાળતમાં દોડે અને બીજી બાળતમાં ન શકે ત્યારે ત્રીજી બાળતમાં દોડે. અને જો પ્રમાણે ત્રીજીમાંથી યોધીમાં અને ચોથીમાંથી પાંચમીમાં અને પાંચમીમાંથી છઠ્ઠીમાં અને છઠ્ઠીમાંથી સાતમી આઠમી નવમી અને દશમીમાં દોડે. અને મી. દોસી જેવા બી. એ. ની ઉપાધિઓવાળા એ વ્યક્તિઓનાં અને યીઓસોરીનાં વખાણનાં વાજન વગોડે, અને “ ગાડા નીચે કુતડું જાય, અને તે કહે કે, આ ગાડુ તો હું-એ-યુ-હું ” એવો યીઓસોરીને માટે કરવામાં આવે, તો આ લખવા બેલવાની છુટા વખતમાં કોઇ તેમની કલમ કે જીભ પકડે તેમ નથી. પરંતુ માટે સત્યની ખાતર અને કુમળી થપના વિધાર્મિઓના સ્વધર્મના સંસ્કારોના સંરક્ષણને માટે મી. દોસી ગુસ્સેતરને નિમજ્જાપૂર્વક વિનંતી કરવી પડે છે, કે આપના પ્રાપ્તતાના જૈનધર્મ તરફ અભ્યાસદષ્ટિ રાખો, તોજ આપનું વાસ્તવે સત્ય દ્વારા કલ્યાણ છે. છતાં પણ આપની મરજીમાં આવે તેવા વિચારો આપને ધરાવવા હોય તો ધરાવો, પરંતુ કોચા હૃદયના વિધાર્મિઓ ઉપર વ્યામોહક અસરો કરે એવો પ્રદર્શનોમાં આપ ભાગ નહિ લ્યો, તો સર્વ સામાન્ય કેળવણીખાતામાં કામ કરવાની શિક્ષક-દીયર તરીકેની આપની યોગ્યતા ગણાશે.

રતિલાલ અનુભરામ મોરેલ, અમદાવાદ.

સનાતનધર્મનાં ગૂઢ રહસ્ય અને આર્યસમાજની પોલ

જાણ્યાં હોય તો જરૂર પાંચો અને સદાય ધૃષ્ટો ! દેહક ધૃષ્ટો-દેહેકનો એક
 પેશો:-૧. દ્યાનદ હૃદય, ૨. દ્યાનદ મન દર્શણ, ૩. ધર્મ સત્તાપ, ૪. દ્યાનદગત-
 સ્ત્રી, ૫. દ્યાનદષ્ટી શુદ્ધિ, ૬. તત્ત્વનિવૃત્ત મમીક્ષા, ૭. વિધવાકાર-નિષેધ, ૮. બળતપસીસી,
 ૯. મહિપ્રકાશ, ૧૦. વન્દેગોમોનરમ, ૧૧. દુનિયાડી ગતિ, ૧૨. ઉપદેશ મત્તમાયા, ૧૩ ધર્મ
 રક્ષા ને ભારતવિતય. જ્ઞેહેકના બે પેના:- ૧૪ નિલકનનવિધિ, ૧૫. વૈજનનવિધિ, ૧૬.
 ત્રિકાલ સંધ્યોપાસન, ૧૭. દ્યાનદષ્ટા વિના, ૧૮. પુનઃજન્મ-મૌમાયા, ૧૯. નમ્રેધ યજ્ઞ
 મીમાંસા, ૨૦. દ્યાનદષ્ટી લીના, ૨૧. દ્યાનદ ચર્ચિત, ૨૨. દ્યાનદે મૃત્યુ સિદ્ધાંતદો હાનિ,
 ૨૩. દ્યાનદષ્ટા ક્રમ્યા ચિદ્ધા, ૨૪. મૌનામાય બોધ, ૨૫. પાતનનાદર્શી, ૨૬. મનાતનધર્મ
 પ્રતોત્તમવલી, ૨૭. બળતપસીમાયા ૨૮. ઉપદેશપ્રકાશ મંત્રી, ૨૯. પ્રતોત્તમભક્તિનમાયા
 ૩૦. વિદેશી ચીનીમે હાનિ, ૩૧. નમ્રગ મીમાંસા ૩૨. મધ્યાસે આયુઃક્રિદ્ધિ, ૩૩. આર્ય
 સમાજદી ગતિ, ૩૪. તિગદાગ્વાદમા હજમો અભાવ, ૩૫. મુનગીડી જાનહારી, ૩૬. તદ
 શિક્ષાદા વિપરીત રાગ ૩૭. તિગદાન્રમમર્દન જ્ઞેહેકનો એક આનો-૩૮. શુદ્ધિ
 વિવેચન, ૩૯. બળત વિનોદ, ૪૦. મહિપ્રકાશ, ૪૧. બળતપસીસી ૪૨. બળતમહિમાયા
 ૪૩. શિવવિગમમાદાર્થ-સુ આના, ૪૪. આદ્યમરમણી-મણ આના, ૪૫
 શુભોવિધિમિદ-જ આના, ૪૬ દ્યાનદપનનત નાદ-૧૧ આના, ૪૭ યમયમીસુક્ર-મે
 આના, ૪૮. યજ્ઞવેદ ભાષ્ય સમીક્ષ-નોદ આનો, ૪૯. સલાયપ્રકાશ મમીક્ષા-મે આના,
 ૫૦. મુક્તિપુનમ્ન-મે આના, ૫૧. આદ્યમરમણી મન મીમાંસા-મે આના, ૫૨. પશુકન્યા
 ચરિત-એક આનો: જ્ઞેહેકના ચાર આના:-૫૩. આર્યમતિતિગદાગ્વાદ પ્રત્યાગ્વી, ૫૪. દ્યા-
 નદમત વિદ્યાવલ્લ, ૫૫. શ્રાદ્ધ, ૫૬ પુરાણમિદિ, ૫૭ પુનઃજન્મ મનાસમાર્ગન, ૫૮. નિર્ભોગ
 મર્દન, ૫૯. વિધવાવિવાહમર્દન, ૬૦. વળવ્યસન્યા, ૬૧. ડારવાનોદગ્વાદ અથવા ઉજળા

अमदाबादधी प्रकट यत् सन्तोतनधर्मन्तु एक वीर गुजराती भासितः

॥ ॐ श्री ऐं ह्रीं क्लीं ॥

॥ श्रीमहाज्योतिः पुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ४] पौष कृष्ण १४ संवत् १९७३. शके १८३८. सन १९१७ [किरण ३.

साचो सुधारो.

पद्य १—(मणी मणी पदमल्ली आवी हो,—ये लय.)

जे मत्य सुधारे राये हो, ते भईत थध नव नाये—(ध्रुव.)

निजपर पात विचारें पळेहुं, मन लालसयधी न इरे भेहुं,

नष्ट न भणवुं निज पद स्तेलेहुं, न यदे पूर्णध भांये हो० जे सत्य सुधारे राये० १

भननिअड ज्यां पडतो भोगो, देभादेभीतो ज्यां उडोगो,

त्यां न धरे अत्ता अर्थ भोगो, अवणभर्ता नव याये हो० जे सत्य सुधारे राये० २

जत सातनो सेठ विचारें, तष्टाय नहिं इंदी मोडविअरे

पद राये निज वडिल प्रकारे. दंड रहि उन्नति सांये हो० जे मत्य सुधारे राये० ३

पाशवमानव पद्य विवेकें, नरपदसां दडि रे' जे दडें,

पूर्वजनी शुल रेण न छेके, विचार तश नव पांये हो० जे सत्य सुधारे राये० ४

शुद्धिते नव पळेअवे, जेले निज पूर्वजने दावे,

पात पितरनुं जे न शुभावे, इमे न शेगट भांये हो० जे सत्य सुधारे राये० ५

लक्ष्मणवे पक्ष सात न भूले, यतुरध जेनी यदे न चूले,

देशन इंदे जे नव इले, भण्णि नव माने काये हो० जे सत्य सुधारे राये० ६

पातानुं ते पळेहुं समजे, णीजने गोधे निज न त्यजे,

गपधी भोछ तप नव वरजे, लपराये नहिं लांये हो० जे सत्य सुधारे राये० ७

धनने लोभे ध्यान न चूके, यजे नहिं यतुरानी चूके,

शुद्धिरयादे जे नव छेके, इगने दंडे तमाये हो० जे मत्य सुधारे राये० ८

વગ વધવાની લાલચ રાખી, નાકોડને નવ દે નાંખી,
શકનો રોક રહે નહિ ચાંખી, ગલસચે નહિ ધાંચે હોઠ જે સત્ય સુધારે રાચે૦૬
વૈભવલોભે નવ વડલાયે, સદા જીએ નિજ ધર્મસહાયે,
તણાય નહિ વઠસને વાયે, ૧તરવાને નહિ રતાયે હોઠ જે સત્ય સુધારે રાચે૦૭
સમજ્યા વિષુ સતપત નવ માંડે, જળ ન ભરે કદી કાચે હાંડે,
તાંડુળ તણ ખુશકા નવ ખાંડે, તે ન ટળવળે ઠાંધ હોઠ જે સત્ય સુધારે રાચે૦૧૧
જાતભાત જાળવિને ચાલે, સંધવિ ! સત્ મર્યાદે મહાલે,
દેશ અને કુળ ઉભય ઉભળે, તેને ન ઉની આંચે હોઠ જે સત્ય સુધારે રાચે૦૧૨

સંધવી.

❀ દંભદર્પણ-મીમાંસા. ❀

(૨) અનુસંધાન ચાલતા વર્ષના માર્ગશીર્ષ માસના પૃષ્ઠ ૬૦ થી.

૧. દં. દ. ભાગ ૧લાના ૧૭૦ પાને ગરમદેશ હોય તો માર્ગુ જોડું કરાવવાનો, સત્તા
થપકાશનો કતારો આપી કરેલી દીકાનો બચાવ કરતાં લેખક પ્રમાણ આપે છે કે મનુ ૦ અ
૨ ના શ્લોક ૨૧૯માં ત્રણ પ્રકાર ગણાવતાં કહ્યું છે કે:— ‘ મુળ્હો લા જટિલો લા રયાદ-
ચલા ચ્યાલ્લિ લાજટ્ટા ૧’ મનુસ્મૃતિ ખીજ અ ના ૧૭૫મા શ્લોકથી તે અધ્યાયના અન્ત
સુધી બ્રહ્મચારીનું પ્રકરણ છે. છતાં આ લેખકે પ્રકરણ અને પ્રસંગને છેક વિચારી દેખ, કિત
શ્લોકને જાણે સાર્વજનિક તથા સર્વને લાગુ પડતો હોય તેમ બતાવવાનો નાદક પ્રયાસ કર્યો
છે. ૬-૬. ૧. ભાગ ૧ લો પૃષ્ઠ ૩૩માં જે લખ્યું છે કે:— ‘તે લોકો શ્લોકો આખા બાપનો
હોય, અને તે શા પ્રસંગના છે, અને તેની આગળપાછળના શ્લોકોમાં શું કહ્યું છે તે જણા
વતા હોય, તે આર્યસમાજીઓની પોલ ખુલી જાવ તેમ છે. ” તે અક્ષરશઃ ‘સત્ય છે.
આના જવાબમાં સમાજ લેખક કહે છે કે:— ‘ આર્યસમાજ મન્ય કહે છે તથા લખે છે.
તેથી તેમની પોલ કાઢ ખોલી શકતું નથી. ’ પરંતુ આ સ્થળે તો પોતેજ તેમાંથી બચવા
પામ્યા નથી. સ્વામીજીએ પ્રકરણ અને પ્રસંગનો વિચાર કર્યા વગર જોકાદ વાક્ય કે અર્થ
વાક્ય આગળ ધરી પોતાના ક્ષોભકલ્પિત મતનું સમર્થન કર્યું છે, તેના પુરાવા તરીકે
નીચેનાં પ્રમાણો આપવામાં આવે છે, જે તુલસીરામ વગેરે સમાજ સમર્થ પંડિતોથી પણ
અસત્ય દેરાવી શકાયાં નથી. ‘ અન્ય સિચ્છસ્વ સુમમે પતિમત્ । ’ ‘ પતિમેકાદશે
રુધિ । ’ ‘ ઝમ પૂર્વ મહાદયઃ પ્રલાદમકરોદ્દિમુઃ સેતુવન્ધ દતિ વિલ્યાતમ્ । ’
આમાં પહેલા બે મન્ત્ર ઋગ્વેદમાંથી નિયોગ પ્રતિપાદનાર્થ લીધા છે, પરંતુ બારકરપ્રકા-
શમાં દ્યાનદેવનો અર્થ સ્વીકારવામાં નથી આવ્યો. સમાજ પંડિત રાજારામે પણ નિર-
ક્તનોજ અર્થ કિત્ત સ્થળે સ્વીકારેલો છે. અને ત્રીજો શ્લોક વાસ્ત્વીકિ રામાયણમાંથી ગ્રહીતો

જ માત્ર લઈ તેનો ખરો અર્થ હોવાની દૃષ્ટિને ધુન્ધા મુજબ મનસ્વી અર્થ કયો છે. પરંતુ એ વિષયમાં વધુ આગળજ કહીશ, હાલ પ્રસ્તુત પ્રકરણમાં હરિશંકરદાસને દયાનંદે કરેલો પરસ્પર વિરોધ માત્ર બતાવીશું. સ. પ્ર. ને ૨૫૮ મે પાને દયાનંદજીએ કહ્યું છે કે:—“અતિ હાથ, દેશ હોય તો શિખા સહિત શિર મુંડન કરાવવું જોઈએ. અર્થાત્ દિન્દ્યાસીચાને શિખા વગરનું જોડું માથું રાખવાની સાધ આજ્ઞા કરી છે. પરંતુ એજ પુસ્તકને ૩૧૬ મે પાને કહ્યું છે કે:—“વિદ્યાનાં ચિન્હ જે યજ્ઞપત્રીત તથા શિખા છે, તેનો ખોરીલી મુમલમાન લોકોની ભાદરૂ ત્યાગ કરવો એ તો જોડું છે.” મનુસ્મૃતિનું પ્રમાણ વગર વિચાર્યે આપતા પહેલાં પં. હરિશંકરે પોતે માનેલા મહર્ષિના વિવેક વિચારને તિલાંજલિ આપનારા આવા અપૂર્વ(!) બુદ્ધિવૈભવપર પણ જરા નજર તો કરવી હતી? કે પડિતાઈનું પોલ ખુલી જતાં સમીને શરમાવું-નીચું ધાવવું તો ન પડત !

પ્રિય પ્રાંડકો ! પદ્મપાત રહિત શુભ્રો, એ જન્મે લેખ વચ્ચે જે પરસ્પરવિરોધ છે તે સદગજ જણાઈ આવ્યા વિના રહે તેમ નથી પરંતુ સ્વામીજીએ તો એવોજ પરસ્પર વિરોધ તો મુક્તિ, મૂર્તિપૂજન તથા ભગવાન વેદવ્યાસમહારાજના સંબંધમાં પણ આમેલુખ કર્યો છે. ૫૪ પર ૧ મા કહે છે કે:—“મુસલમાનલોકે પૂર્વકૃત પાપપુણ્ય નથી માનતાપાપપુણ્ય ભોગવ્યા વગર સુખદુઃખ પ્રાપ્ત થવા એ તદ્દન અન્યાયની વાત છે. ૫૪ પપ ૫ માં પણ એજ વાતનું મુંડકકપનિષદ વગેરેના પ્રમાણથી ૨૫૪ રીતના મમથન કરેલું છે. છતાં દયાનંદે પુનરાવૃત્તિમુક્તિ માની શુક્તિ મળ્યા પછી ફરીથી બંધનમાં આવી સુખદુઃખ ભોગવવા વિષે જે લખ્યું છે, તે તેમનાજ લેખ પ્રમાણે જોડી ને અન્યાયની વાત કરે છે. શી બુદ્ધિની બલીહારી? જે દલીલ વડે બીજાના સિદ્ધાંતનું ખંડન કર્યું, તેજ સિદ્ધાંત પાછો પોતે માની લીધો ! ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં પ્રકટ થયેલા મ પ્ર. ને પાને ૩૧૧, ૧૨ ને ૧૪મે મૂર્તિપૂજનની પેટ બરીને નિન્દા કરતાં દયાનંદે કહ્યું છે કે:—મૂર્તિપૂજન એક એવી ખાઈ છે, કે જેમાં એક વખત પડવાથી કોઈ બદાર નીકળવા પામતું નથી; પણ તેમાંજ મરી જાય છે. ’ પરંતુ એજ પુસ્તકને ૫૩૧ મે પાને મુસલમાનોને સળોધીને કહ્યું છે કે:—“જેને તમે મૂર્તિપૂજક-નૂતનપરસ્ત સમજો છો, તે શોકો મૂર્તિ-ઓને ઠાસર નથી સમજતા, પણ તેમની આગળ પરમેશ્વરની ભક્તિ કરે છે. ’ અને પોતે પૂજા સંસ્થાવિધિમાં કુશ, હજ, અસ્ત્રા વગેરેની પ્રાર્થના તથા પૂજન કરવાનું વિધાન કર્યું છે. દરેક વસ્તુને હદ હોય છે, પણ સ્વામીજીના એસમાર-બહાજ પરસ્પર વિરોધને કંઈ હદ નથી. મ પ્ર. ને ૨૩૯ મે પાને ઉપનિષદ તથા વેદવ્યાસજીનાં વચનને વેદવિ-રૂદ્ધ જણાવ્યાં છે. ૫૪૩ ૩૨૭ માં વ્યાસજીને ‘મોટા વિદ્વાન, સત્યવાદી, ધાર્મિક, યોગી’ કહી વખાણી છાપરે ચડાવ્યા છે. ૩૨૮ તથા ૩૪૧ મે પાને વ્યાસજીની પ્રશંસા કરી છે, અને દયાનંદે ફણે રૂઝા ફણે તુરૂચા ચંદ્ર, વળી પાછા ૩૩૦ મે પાને તેમનેજ ‘લાલચુન્કક બેવકુદ અને નિપટ અધા’ કહી જન્મની વખતજ મરી જવાનું કહ્યું છે. પુરાણની ખામ-તમાં પણ આ કલિયુગાચાર્યે જન્મે જાગૃતીજ દોલકી બળત્રી છે. સ્વામીજીના પોતાનાજ શબ્દો માત્ર અને આપીશું. સ. પ્ર. માં પુરાણ સંબંધી ચત આપ્યો છે કે:—“પુરાણ ક્યોલકદિપત મિથ્યા અન્થ હૈ, જૈસે ઉત્તમ અન્ન વિપકે યુક્ત હોનેસે હોકને યોગ્ય હોતા હૈ વૈસે યે અન્થ હૈ, જો કોઇ ઇન મિથ્યા અન્થોમેસે સત્યકા ગ્રહણ વાહે તો મિથ્યા ભી ઉસકે ગલેમે લપટ જાવે” ઈસ લિધે, અસતસે મિલે

છે ? એ પ્રમાણે કયો છે. પૃષ્ઠ ૨૨૩ માં લખ્યું છે કે:—સહિતા આરંભમાં સેંકડો મંત્રણ બરજીવાનીમાં માતાપિતા વગર જ રવચમ્ કૃત્રણ થયાં. હોજક ને સાયન્સના જમાનામાં આવી ગયને કોણ ગંભાર માનશે ? પૃષ્ઠ ૭૫ માં વેદમાં કન્યાઓને બજીવાની આજ્ઞા છે, એમ કહી આજ્ઞા બતાવવી તો બુદ્ધી જ ગયા છે. પૃષ્ઠ ૮૮ માં મુખાદિ અંગોને ઉપાદાન કારણ માનતાં રહ્યું છે કે:—જો બ્રાહ્મણાદિ મુખાદિ અંગોવડે જ કૃત્રણ થયા હોત, તો તેમની આકૃતિ ઉપાદાન કારણના જેવી જ અવસ્થ થયા વિના રહેત નહીં. ઉત્પત્તિસ્થાન ઉપાદાન કદી પણ નથી થઈ શકતું. જે અંગવડે જે પદાર્થ યા પ્રાણી ઉત્પન્ન થાય છે તે, તે અંગના સમાન કદી પણ નથી હોતો, એ અનુગવસિદ્ધ વાત છે. પૃષ્ઠ ૬૪ માં કહે છે જન્મયા આદ્યે મહિને સીમંતોનયન સંસ્કાર કરી પુત્રના ઠાનમાં પિતાએ ‘વેદોક્તીતિ’ અર્થાત તારૂં નામ વેદ છે—એમ કહેવું. તથા બાળકની જીભ પર ઓરમ્ લખવું. આ શું દોંગ નથી ? આ વિધિને માટે કોઈ વેદનું પ્રમાણ તો બતાવી શકાતું નથી, ત્યારે વેદાનુસાર બધું કરવાના ધર્મીંગને આ વિચારસ્વાતંત્ર્યના જમાનામાં કોણ પત કરશે ? પૃષ્ઠ ૧૨૨ [સ. પ્ર.] માં લખ્યું છે કે:—‘યહ ચાર પ્રકાર અર્થાત બ્રહ્મચર્ય, વાનપ્રસ્થ, ઔર શંન્યાસાશ્રમ કરના બ્રાહ્મણકા ધર્મ હિ । ૧. પ્રત્યક્ષ જોઈ હો, તથા ને ચારું પણ આ બંગડ બાબકારને બાન નથી રહ્યું. સ. પ્ર. ને ૧૭૬ મે પાને પણ જીવીજ શંખ્યાની ગણક કરી છે. પ્રાણ, અપાન, વ્યાન, સમાન, નાગ, કુર્મ, કૃકત, દેવદત્ત, ધન-જય અને જીવાત્મા એ અગીઆર ૩૬ એમ દયાનંદે લખ્યું છે. શંખ્યા કેરલી રાષ્ટ્ર, દશ કે અગીઆર ? તે ગણી લઈ વિવેચી વાચકો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી શ્યો. ૧૮૬૨ પાને લખ્યું છે કે:—પ્રાણી તથા અપ્રાણી એ ઉગમ યત્ન તો કરે છે. અપ્રાણીથી યત્ન કેવી રીતે થઈ શકતો હશે વાર ? પૃષ્ઠ ૨૦૧ માં લખ્યું છે કે, ગમ અર્થાત પ્રીતિ પોતાથી બિન ઉત્તમ પદાર્થમાંજ થઈ શકે છે. તો મધાદિ નિકૃષ્ઠમાં શું કદી પણ દોષને રાગ નથી થતો ? પૃષ્ઠ ૨૦૮ માં ‘અનાદિ કાને કહે છે ?’ એ પ્રશ્નજ્ઞ માત્ર લખી ભાંગતી ધૂનમાં તેનો ઉત્તરજ લખવો બુદ્ધી ગયા છે. એવા પુરુષોને ઉન્મત્ત નહીં, તો કેવા કદી કાદામ ? પૃષ્ઠ ૨૪૧ માં ૧૦૦ વર્ષના દિવસ ‘ત્રણ, લાખ સાંઠ દગર’ એ પ્રમાણે અક્ષરમાં લખ્યા છે. કેવળ ૩૬૦૦૦ લખવાં જોઈતા દવા. મિથ્યા મર્યાદા જોતા ટાઈટલ [ખીતાળ] કાંઈ અગવો મળ્યો નથી. પૃષ્ઠ ૨૪૩ માં વૈદાગ્યની વ્યાખ્યા આપતાં છેવટે વૈદાગ્યના સ્થાનમાં વિવેક શબ્દ લખી ભાગ્યો છે. વળી પૃષ્ઠ ૨૬૫માં દિવંતો અર્થ બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય, અને શૂદ્ર એવો કયો છે. શૂદ્રને કેવા વેદમાં દિવંત હશે ? વિદ્વાતાના અભિમાન સાથે આટલું બધું અજ્ઞાન ? પૃષ્ઠ ૨૬૫ માં ગાયના ક્ષેત્રો દિસાવ લખતાં ગણિતશાસ્ત્રનું મદદ અદ્યુત જ્ઞાન પ્રદાનું છે.

દવે દયાનંદજીના અપાણમાં કામાન્ધતા પણ ગરપડે જોવામાં આવે છે, તે આપણે સ્વાલીપુષ્પકન્યાયે તપાસીશું તો પુષ્કળ જણ્યારો. યજુર્વેદમાધ્ય અધ્યાય ૧૫, મંત્ર ૧૩ ના ભાવાર્થમાં સ્વામીજી કહે છે કે:—‘કન્યાઓની પુરુષ આર પુરુષોની કન્યા પરીક્ષા કરે, અત્યન્ત પ્રીતિકે સારા પરસ્પર આકર્ષિત હોઈને વિવાહ કરે. ।’ તથા સત્યાર્થપ્રકાશ (ઇ. સ. ૧૮૮૪ માં સુદ્રિત) ને ૬૩ મે પાને પણ પરસ્પરની પ્રીતિથી એક ખીખના કોરા વગેરે દ્વારા સ્વયંવરવિવાહ પદ્ધતિ સુખ્ય પરજીવાની આજ્ઞા કરી છે. યજુર્વેદ અધ્યાય ૧૬ મંત્ર ૮૮ ના ભાવાર્થમાં સ્વામીજી પોતાની કામાન્ધતાનું

પૂરેપૂરું દિગ્દર્શન કરાવે છે. સ્વામીજી કહે છે કે—“ સ્ત્રી પુરુષ- ગર્ભાધાનકે સમય પરસ્પર મિલન કર, પ્રેમસે પૂરિત હો, મુખકે સાથ મુખ, આંખકે સાથ આંખ, મનકે સાથ મન, શરીર કે સાથ શરીરકા અતુસંવાન કરકે, ગર્ભાંકો ધારણ કરેં જિજ્ઞાસે કરુપ જ્યાર વફાંગ સંતાન ન હોં ! જેણે સંસારનો ત્યાગ કર્યો છે અને જે પોતાને પરમદસ પરિવાળકાચાર્ય કહેવડાવે છે એવા સંન્યાસીએ, શું આવી દાકશાસ્ત્રની લીધા વર્ણવવી જોઈએ ? પરંતુ એ મિથ્યા મહર્ષિજી તો રસિયા હોય સ્ત્રીની વાત આવતાં પાણીપાણી યર્ષ જતા, પોતાના સર્વસ્વનું જ્ઞાન જુથી એક માત્ર તેમાંજ તથીન ને તદાકર યધ જતા. યજુર્વેદના ૧૫ મા અધ્યાયના પાંચમા મંત્રમાં સ્વામીજી કહે છે કે:—“ સ્ત્રી અવિનાશી સુખ આપવાવાળી છે ’ વળી અધ્યાય ૨૯ મંત્ર ૪૦ માં સ્ત્રીને માતાની તુલ્ય સુખ આપવાવાળી કહી છે, જેનો ‘ હિ. ૬ ૬ ’ ના લેખકે કરેલો તદ્દન લૂસો અર્થાવ હાસ્યગનકળ છે. સ્ત્રીના મોઢ પાદમાં દયાનંદજી કેવા મોહિત યધ લટું બની ગયા છે, તેનો પતો આના પરથી સહજ મળી આવે છે. વળી યજુર્વેદ અ. ૧૪ મંત્ર ૮ માં સ્વામીજી કહે છે કે:—“ સ્ત્રી પતિસે કહે, જ્યાર પતિ સ્ત્રીસે કહે ‘ હિ હું ’ મેરે નાભિકે નીચે ગુહોન્દ્રિય માર્ગસે નિકલને વાલે અપાન માયુકી રક્ષા કર । ”. સુધારતુ ચિત્ત આવળીયામાં એ ન્યાય પ્રમાણે દયાનંદજીના ચિત્તને ખૂશ કરવા જાણે અન્ય કોઈ નિપજન નહોતો જડતો ? । ચિત્તમાં એજ વિપત્તી લગતી લાગી રહી એતુંજ નિરંતર રટણ થયાં કરતું હશે. ગમે તેગ હો । પણ સ્વામીજી એક મોટા બામિનીબક્ત હતા એ તો નિર્વિવાદ છે. યજુર્વેદ બાખ્યાના નીચેના મત્રોના તેગણે કરેલા અર્થોર્થાંધાન તેમનું સ્ત્રીબહુમાન મદજ જણાઇ આવે છે. યજુર્વેદબાખ્ય પૃષ્ઠ ૧૩૧૫:—“ હે સ્ત્રી તું હમકો પુત્ર પૌત્ર જ્યાર અર્થર્થસે વિસ્તૃત કર ” પૃષ્ઠ ૧૩૧૬: “ હે ઇંદ્રકે સમાન દૃઢ અવયવોસે સુક્ષ્મ શુભ ગુણોસે શોભાયમાન પ્રકાશ સુક્ત સ્ત્રી । જૈસે ઇંદ્ર સેંકડોં સંખ્યાસે મહાન આદિકા વિસ્તાર જ્યાર હજારસે બહુત બઢા દેતી હૈ થૈસે જો તૂમ હમ લોગોંકો સેંકડોં પુત્રપાત્રાદિ સંપત્તિસે વિસ્તારસુક્ત કરતી જ્યાર હજાર પ્રકારકે પદાર્થોસે વિવિધ પ્રકાર બઢાતી હૈસ તેવી દેને યોગ્ય પદાર્થોસે હમ લોગ સેવા કરેં । ” પૃષ્ઠ ૧૩૨૬ “ હે પતની ! જૈસે મેં તુજકો પ્રસન્ન રખતા હું વંસે સુઝ પતિકો તૂમ ક્રિયા કર । ” પૃષ્ઠ ૧૪૦૮ “ હે પતે વા સ્ત્રી ! તૂ મેરે નેત્રોંકો પ્રકાશિત કર, મેરે કાનોંકો શાઓંકે અવણસે સંયુક્ત કર, પ્રાણોંકો ઘુષ્ટ કર, ઇત્યાદિ । ”

પૃષ્ઠ ૧૪૨૧. “ હે સ્ત્રી ! જો તૂ પૂર્વ દિશાકે તુલ્ય પ્રકાશમાન હૈ, દક્ષિણ દિશાકે સમાન અનેક પ્રકારકા વિનય જ્યાર વિદ્યાકે પ્રકાશસે સુક્ત હૈ । પશ્ચિમ દિશાકે સદૃશ, ચક્રવર્તી રાજા કે સદૃશ અગ્રજ સુખ સુક્ત પૃથ્વીપર પ્રકાશમાન હૈ, ઉત્તર દિશાકે તુલ્ય સ્વયં પ્રકાશમાન હૈ, બહી ઉપર નીચેકી દિશાકે તુલ્ય ધરમે અધિકારકો પ્રાપ્ત હુઈ હૈ સો તૂ સખ પતિ આદિકો તૂમ કર । ” પૃષ્ઠ ૧૪૩૦. “ હે સ્ત્રી ! તૂ શરદતુમે મેરી અવસ્થાકી રક્ષા કર, મેરે પ્રાણકી રક્ષા કર, મેરે અપાનવાયુકી રક્ષા કર, મેરે વ્યાનકી રક્ષા કર, મેરે નેત્રોંકી રક્ષા કર, મેરે કાનોંકી રક્ષા કર, મેરી વાણીકો અગ્રહી શિક્ષાસે સુક્ત કર, મેરે મનકો તૂમ કર, ઇત્યાદિ ॥ ” જો સ્ત્રીસ્તુતિના સ્તોત્રના પાકનો દાક રચો છે ? દયાનંદજી

હવે ધ્વિસ્તુતિ કરવાની છોડી દીધેલ હોવાથી, નિત્ય બની શકે તેટલી વખત ઉપર્યુક્ત સ્તુતિપાઠ પોતાની પત્ની સન્મુખ કરી પત્નીદેવીને : આરાધવી. નિર્વિવાદ છે કે આ સ્તુતિ સ્વામીજી સ્તુતિ અભિનાશી સુખ આપનારી માને એમાં કાંઈ નવાઈ જેવું તો નથી. દયાનંદજીના યજુર્વેદ બાળને બીજા અને અરણીય શા માટે એકે અવાજે કહેવામાં આવે છે ? તેમાં સ્વામીજીએ અનુચિત સ્તુતિમાં સા હદથી જાહે કરેલી છે અને પાછું તેજ અન્યમાં નસાતાર અરણીય અને અસર્વમ લખાણ કર્યું છે. સ્વામીજીના દામાન્ધપણી પર તથા વિપલપટવપર આથી એકો પ્રકાર પડે છે. સ્તુતિમાં અને કોકશાસ્ત્રના અંધને જાણે તેવું અરણીય ધરતી લખાણ એ જે સાથે સાથેજ એક અંધમાં હોવાથી સ્વામીજીના અનુયાયીઓનો મિથ્યા દુરાચલ મુક્ત લક્ષા બચાવ જરાયે ટકી શકતા નથી, એ સ્પષ્ટ છે. અને ખરી ખૂબીની વાત તો વળી એ છે, કે એ સદસ હિદવાળા યાજ્ઞી માત્ર એક હિદવાળા કરવાને પોતે કરેલા ગુનાહ માટે જે શબ્દો ખરૂં બોતા પોતાનેજ લાગુ પડે છે, તેવા શબ્દોથી ગાળો બાંડીને પોતાનું પોત પ્રકાશે છે ! સ્વામીજી કહે છે કે :—“ ભાંડ ધર્મ નિશાચરવત મહીધરાદિ દીકાંકાર હુએ હૈ ” (સ. પ્ર. ૫૫ ૪૦૨.) ઉકરો ચોર કાટવાળને કવી રીતે દરે છે, તે જેવું હોય તો યજુર્વેદમાધ્યના નાચેના મત્રીના સ્વામીજીએ કરેલા અર્થો બેઠ લો. અધ્યાય ૧૯ મંત્ર ૭૬. “ પુરુષકા લિંગ સીકી યોનિમે પ્રવેશ કરતા હુઆ વીધકો વિશેષ કર છાડતા હૈ, ઈત્યાદિ ॥ ” જે શબ્દો આ સમયના જમાનામાં પોતાની સ્ત્રી આગળ પછુ પુરુષ ખુલા બોલતાં પુરુષ આંચકો ખાય તેવા શબ્દો સ્વામીજી અટ વેદમાધ્યમાં આપો મીચીને લખી મારે છે ! અને પાછા મહીધરાદિ ભાંડ નિશાચર કહેવાની ધૃષ્ટતા કરતાં તો સરમાતાયે નથી ! ! પછુ એવા અરણીય અને ધરતી લખાણનો દયાનંદના અર્થમાં કાંઈ ટોટાજ નથી, સ્થળેસ્થળે ઝગડી રહેલા જેવામાં આવે છે. અધ્યાય ૨૦ મંત્ર ૯ : તો અર્થ કરતાં સ્વામીજી કહે છે કે :—“ મેરી પ્રજનનકયોનિ અણકે આકાર વૃષણાવયવ, સંલોગકે મુખસે આનન્દકારક મેરા ઐચર્ય લિંગ ચોર મુખપોત્રાદિ મુક્ત હોયે. ॥ ” અધ્યાય ૧૯ મંત્ર ૯૪ :—“ હે યોગ કરને હારે પુરુષ ! જેસે વિદુષી સ્ત્રી અપને પતિસે યોનિકે સીતર પુષ્પરુપ ગર્ભકો ધારણ કરતી હૈ. ” અધ્યાય ૨૬, મંત્ર ૨૪ :—સ્ત્રીપુરુષ ઉત્કંઠાપૂર્વક સંયોગ કરકે જિન સંતાનોકો ઉત્પન્ન કરે વે ઉત્તમ ગુણવાલે હોતે હૈ. ”

અધ્યાય ૨૮ મંત્ર ૨૨ :—જેસે બેલ જોગોકો ગાલિન કરકે પશુઓકો બઢાતા હૈ, વેસે શુદ્ધ લોગ સ્ત્રીઓકો ગર્ભવતી કર પ્રજકો બઢાવે ॥ ” શો પશુધર્મ જાતોયે છે ? બાહુતી ફોતોઆક મ. દરિસ કરસાજ માત્ર જોના ભાગને જાણી શક્યા છે, પરમેશ્વર કૃપા કરી અન્યને તે ન જાણાવે ! પરંતુ પોતે જે જાવ લખ્યો છે, તે કેવળ ક્યોલકલિત અને મિથ્યાજ છે. અને વળી દયાનંદનો ભાવાર્થ તો એથી પછુ તદ્દન જુદોજ છે, જે તેમના અન્ય લેખો પરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવ્યા વિના રહેતોજ નથી. ૧૮૭૫ના પ્રથમાવૃત્તિ સત્યાર્થ પ્રકાશને ૩૦૩ મે પાને સ્વામીજીએ પોતાનો ખરો ભાવ વધારે સ્પષ્ટ રીતે વ્યક્ત કર્યો છે :—એક બેલસે હજારહાં બેયાં ગર્ભવતી હોતી હૈ ॥ ” તો વેદમાધ્યના ઉક્ત મંત્રમાં આ દષ્ટાન્ત લગાડી શો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં આવેલો છે ? જેવી રીતે એક સાંઠ વગર વિચારે અનેક ગાયોની માથે સંબંધ

હરીને નેમને શાખણી કરે છે, તેમ મૃદસ્થ લોકો, તેનું અનુકરણ નમે પણ કરો; એજ કે
 પીએ ? દિત્રીયાવૃત્તિ સ પ્ર માં પણ સાધ આસા આપી દીધી છે, કે ઉત્તમ સ્ત્રી સર્વ
 દેશ તથા મનુષ્યમાધી અર્થે કરવી. વળી એક સ્ત્રીને અગીયાર પુરુષ સુધી અને એક પુરુ-
 પને અગીયાર સ્ત્રી લગી નિયોગ કવવાની છૂટ—અરે સદર પરવાનગી પણ એજ મહર્ષિજી
 આપી ચૂક્યા છે. અને વંદનામ્યમાં તો એથી પણ વ્યાગળ વધીને મનુષ્યવધાર કરી ગર્ભિત
 રીતે હજારો સુમીની છૂટી આપી દીધી ! કેટલો બધો ઉપકાર કર્યો છે ! નિજ અનુયાયી-
 એપર ધ્યાનદે કેવી અનુક્રાપા અને દયા રાખો છે . . . મન્ય છે ! અધ્યાય ૨૧, મંત્ર ૧૦
 ના પદાર્થમાં સ્વામીજી કહે છે કે— “ પ્રાણુ ચ્ચોર અપાનકે લિયે (છાગેન)
 દુઃખ વિનાશકરને વાલે છરી આદિ પશુને, વાણીકે લિયે ગેઠામે, પદ્મચર્ચકે
 લિયે બેલસે ભોગ કરે . ” અહીં છાગ શબ્દ પ્રસિદ્ધ છે તેથી ‘ છરી આદિ ’ એવો
 તેનો અર્થ કરવો મર્યાદા અશુદ્ધ છે. અત્રત ‘ ભોગ ’ શબ્દનો ફાર્થ તો સંયોગ અ-
 ર્થાત્ મિથુન જ થશે, અને સ્વાભાવિક રીતે ઘણા તેવો અર્થ કરી શકશે. ‘ ઉપયોગમાં
 લે ’ એ અર્થ પણ દેખાતી રીતે તેવી જ ગેમમજા ઉભી કરી ભ્રમમાં નાંખશે. સરસ રીત
 તો એજ છે કે એવું દ્વિઅર્થી ગેરમમજા અર્થે લખાણ જ કરી મુઠ પુરવે કરવું નહીં.
 દર્શિકાક શર્મા જેવાને વાર્તિક કરવાનો અવકાશ સાધી રહેવા પામ્યો ? અને પશુઓનો
 ઉપયોગ તો ઉત્ત પ્રકારે સર્વ કોષ કરે છે, તો તેવી પરિસ્થિતિમાં આદતી બધા લાભ્ય
 ખતાવી છોકરને પટાવી કાસલાવતા હોય તેમ ઉત્ત પશુઓનો ઉત્ત રીત્યા ઉપયોગ કર-
 વાની ભગામણ કે ઉપદેશ કરવાની ખાસ હરીને શી આવશ્યકતા છે, તે સમજી શકાય તેમ
 નથી. ‘ ખડરી આદિના કૃપયા પકેલા પલથોનું ’ કેટલા મનુષ્યો એવન કરે છે ? અર્ધગાં-
 વીય પીલકુલ નથી તેમ વાયકલુભાલકાર લગાડીને પણ ધાડ શી મારી છે ? ફિલ્લ અને
 ગંદુ—ગલીય લખાણ કરવું જ શું કરવા બેઠાએ, કે પછી પાછળથી તેને મારીમચડીને
 પગે માઈ દેખાડવાને અલંકાર લગાડવાની અત્યંત આવશ્યકતા મહે ? અધ્યાય ૨૧, મંત્ર
 પરમાં સ્તન પકડવાની વિધિ તો દેખાતી રીતે પદાર્થમાં છેજ. આવી અસભ્ય અને અસલી-
 લ વાન લખી પછી પાછળથી અલંકાર લગાડી તેને સાગ અર્થમાં ઘટાવવું એ કાઈ અશક્ય
 નથી. કુશળ આશરે દૂશે તો તે હગ્ગેલ ખગાળમાં ખગળ બાળતને પણ સારા રૂપમાં
 અવકાર વગેરેનાં ઠીંગાં મારી મૂકી શકે, સ્ત્રિપુરુષના સંયોગને જીવલક્ષતા તાદાત્મ્યની
 માથે સરખાવશે. કાષ એક સંસ્કૃત કવિ કહે છે કે— “ સુરતે ચ સમાધૌ ચ માયાવગ્ન
 ત્તીયેતે । ધ્યયેન્નાપિ ધિ કિંતેન કિંતેન સુતેન ચા ॥ ” પરમાત્માના ધ્યાનમાં જીવ
 અને બ્રહ્મ (ઉપામક અને ઉપાસ્ય) વચ્ચે જુદાઈ રૂપી જે દ્વિત્વાવ છે, તે ધ્યાન પણ
 ગા ખપનું ? અર્થાત્ કોડી કામનું નહીં. અને સંયોગ વખતે જે સ્ત્રીપુરુષનામાં જુદાઈ છે,
 એકદાંક કે અંક્ય નથી. એવો સંયોગ પણ શા કામનો ? આવી વૃત્ત બાળતને પણ
 જીવલક્ષતાની એકતા સાથે મરખાની શકાઈ છે. એ પ્રમાણે આવી જ અથવા આથી પણ
 વિશેષ અસલીન બાળતને પણ ઉપમા આપી અલંકાર લગાડી સારા અર્થમાં ઘટાવી શકાય,
 પણ તેથી શું “ સ્તન પકડવાની વિધિ ” એ શબ્દો જુદાઈ બળ છે કે અલોપ થઈ જાય
 છે ? અધ્યાય ૨૫ મંત્ર ૭ માં સ્વામીજી અથ સાંપોને મુઠથી પકડ્યા કરવાનું લખે છે.
 તેના બગાવમાં મ દર્શિકાક શર્મા કહે છે કે, એનો અર્થ તો ‘ મુઠાન્દ્રિયવાળા વાંકા
 મળેને તેને પકડવાના માધન વડે પકડો—’ એવો કરવાનો છે. અહીં પણ આશ્લેષી જ

છે કે:—“ મેં તેરે જિસમે મનેતરાગાદિ દિયે જાતે હું ઉસ લિંગકો પવિત્ર કરતા
 હું તેરી જિસમે રક્ષા હી જાતી હું ઉસ ગુરેન્દ્રયકો પવિત્ર કરતા હું । ”
 અર્થાત્ સ્વામીજીએ ભારોભાર આવું અસ્લીલ ક્ષણે આંખો મીચીને ત્યાં ત્યાં દર્શાવે
 છે, આપકા દરિશંકરભાઈ ક્યાંક્યાં તેનો જ. ચાવ કરી ચક્રો ? અલંકાર તો સર્વ સ્થળે સર્વ
 કોઈ બાબતમાં સગાડી રાકાય છે, પરંતુ પહેલાં તો અનુચિત ને અસ્લીલ ક્ષણે જ આ
 માટે કરવું, કે પછી પાછળથી તેની એજ કાંકવા તથા પગણે સાઈ દેખાડવા અલંકાર સ-
 ગાડવાની જરૂર પડ્યા વગર રહેત નહીં ? દયાનંદજીનો સત્યાર્થપ્રકાશના પ્રપંચ માં પૃથ્વી
 લેખ તો તેમને પોતાને જ સર્વ પ્રકારે બરાબર સાચું પડે છે. ” આવી અરેજો વાનો
 શું પરમેશ્વરના પુસ્તકમાં (વેદમાં) હોવી જોઈએ ? પરમેશ્વર તો શું પણ સબ્ય મનુષ્ય-
 કૃત પુસ્તકમાં આવી વાતો કદી પણ હોઈ શકતી નથી. મનુષ્યો આવીવાનો નથી, કરી
 શકતા તો શું હજાર કદી પોતાના પુસ્તકમાં પોતે જાતે જ આવી વાતો કરતો કશે ?

આથી તો પરાપરેશે પાંડિત્ય પ્રકટાવનારના જ પોતાના ટાંટીયા તેના પોતાના ગળામાં
 આવ્યા વિના રહેતા નથી, જોઈ લો તેનું આ જ્વલંત દેખાત ! પરંતુ દયાનંદજી તો
 પોતે કદેલા ગુનાહ માટે અન્યને હપકા રાકે, પોતાનું પાપ સામાના પર ટોળી દેવાની વિદ્યામાં
 સજા પહોંચેલા ને અર્ધ કુશળ દતા. ‘હલો આર કાટપાળને દો’ એ લોકોડિને તો સ્વામી-
 જીએ અક્ષરશઃ સર્વથા ખરી પાડી છે. અને એ ગિયા મહારિજીના દુગમકી અનુવાચીઓ
 પણ એ સર્વ પ્રયંચકણમાં પોતાના પાપઉષર્મર્થર્થકાચાર્ય આચારમાંના આદર્શ દેખાવે
 જીને પગલેપગલે ચાલી તેમનું જ સર્વથા અનુકરણ કરે છે. દયાનંદ જાતે કમાઈખાતાનો કૃપ-
 દેશ કરી અપિમુનિઓને કસાઈ દેવા છે. સ. મં. પ્રયંચાટ્ટમાં સ્વામીજીએ જે માંસના પિંડ
 આપવાનું તથા પશુલિંસા કરવાનું લખ્યું છે, તેને માટે ‘મં. દરિશંકરશર્મા કહે છે કે:—
 “ આદિમાં જે કાંઈ લખ્યું છે ને બુલયા લખાએલું હોવાથી, તેને વેદવિરુદ્ધ સમજીને સ્વામી
 દયાનંદજીએ સત્યાર્થપ્રકાશની દ્વિતીયાવધિમાં કદાકી નાંખ્યું છે. ” પરંતુ સત્યાર્થપ્રકાશમાં
 એકલામાં જ બૃહ લખાઈ, અને અન્ય ગ્રંથોમાં નિદેશવાનો જે છંદોક ઉપદેશ આપ્યો છે,
 તે બૃહ તેઓથી કેમ જોઈ જાણી કે સુધારી શકે ? વસ્તુવેદભાષ્યના ૧૩ માં
 અધ્યાયના ૪૮ માં મન્યના આચાર્યમાં સ્વામીજી સાફ આગા કરે છે કે:—“ જો હાનિ-
 કારકે પશુ હોં ઉનકો મારે । ” અદીં દિંસા કરવાંની સ્પષ્ટ આગા આપી દીધી છે.
 એજ અધ્યાયના ૪૯મા મન્યમાં કહે છે કે:—“ જો જંગલમે રહેનેવાલે નીલગાય
 ગાદિ પ્રવતકી હાનિ કરે એ મારને ગોચર હૈન ” પ્રયંચાટ્ટમાં સત્યાર્થપ્રકાશમાં આવ
 આદિને ચારવાનું, તથા ગાંધારિના પિંડ આપવાનું તથા કોમ કરવાનું લખ્યું અને વેદ

કરીને તેમની નીચગાય આપ્તિ મારવાનું કહ્યું. કે મત્ર એટલેજ કે મં પ્રં મા વં ધ્યા ગાયને મારવાની આજ્ઞા આપી અહીં વેદભાષ્યમાં નીચગાયને મારવાનું કહ્યું છે સન ૧૮૮૪ ના સ. પ્ર ને ૨૮૪ મે પાને પશુહિંસાનો નિષેધ કરતા ધર્માર્થી કહે છે કે — “ ધોહા, ગાય આદિ પશુઓને મારી તેમનો હોમ કરવાનું મધ્યમ રચે જેમાં કહ્યું નથી, કેવળ વામ માર્ગાગ્રાજ્ઞ અથવા એવો અનર્થ કરેલો છે ” અર્થાત સ પ્ર મા પોતાની ગાય સમગ્ર ૧૪૯, ૧૭૧, ૩૦૦, ૪૦૩, તથા ૩૯૯ મે પાને પ્રથમાજ્ઞિતમાં જે લખ્યું હતું, તે કાઢી નાખી આવે ઉપદેશ કર્યો ત્યારે વેદભાષ્યમાં કેમ પોતાની ભૂલ નેઓ સમગ્ર કે સુધારી શક્યા નહીં? એ બહુ આશ્ચર્યજનક છે. અધ્યાય ૧૧ ના ૨૦મા મંત્રમાં તો વળી એથી પણ આગળ ઈધીને ખુલ્લેખૂલ પશુઓને મારીમારીને ખાઈ જવાની જ આજ્ઞા આપી દીધી છે ભાવાર્થમાં સ્પષ્ટીકરણ કહે છે કે — “ જે ઈશ સંસારને બહુત પશુવોલા હોમ કરે છે તેને પશુકા ભોજના વેદવિત્ત્વ આગ્ર સત્ય ક્રિયાકા કર્તા હોવે સો પ્રમશા-કા પ્રાપ્ત હોતા હૈ. ” ત્યારે શુ દયાનંદના જ પોતાના મંદેવા પ્રમાણે તેમનું વેદ-ભાષ્ય વામમાર્ગીઓનો અથ નહીં કરતો? સામાર્ગીના બુને જ તેમની પામેથી કબુત કરાવી દીધું હશે. મંત્રારવિધિ મુદ્રિત મવન ૧૯૩૩ ને ૧૭ મે પાને પાછો દયાનંદજીએ પોને જાને જ મામ-બક્ષણ અને પશુદિમાનો કપળ કર્યો છે “ જે આદિ કિ મેરા પુત્ર પ્રસિદ્ધ સદસદ્વિવેકી શત્રુઓકા છત્રનેવાલા સ્વયં છત્રનેમે ન આનેવાલા, યુદ્ધમે ગમન હર્ષ યોગ નિહંચતાએ કરનેવાલા, સખ વેદ વેદાંગવિદ્યાકા પઢને યોગ પઢાને તથા સર્વાશુકા ભોગનેવાલા પુત્ર હોય, વહ માંસયુક્ત ભાતકા પ-કાકે ધૂતયુક્ત ખાય ॥ ” આવી પરિસ્થિતિમાં મિથ્યા પક્ષપાત અને દુરામલને વશીભૂત થઈ મ હરિશંકર ગર્મા ‘ દયાનંદ માયા દયાનંદ હતા અને તમે નિર્દયાનંદ છો. ’ એમ સનાતનીઓને કહેવાની કૃષ્ણતા ક્રવામાં પોત ના શુરુ દયાનંદના ‘ કનટો યોગ કોટવાળને ‘ ૬૯ ’ એ મહાન સ્ત્રવનુ આતુકરણ કરીને તેમનેજ પગલે પગલે ચાલે છે-એ સર્વ કામ સમગ્ર તમ તેમ છે. પરંતુ તેથી શુ દયાનંદની નિદયતા યોછી થઈ જાય છે, કે તેઓથી નિર્દયાનંદ ને હત્યાદાનંદ કરતા બચી જાય છે? દયાનંદને માટે કોઈને અગન વેર નથી, પણ તેમના લેખ, તેમનું વર્તન અને તેમની પોપલીલાજ તેમનું બધું પોગળ ખુલ્લું પાડે છે

“ દયાનંદમે આ દયાકા ન નામ; દયાહુસે હોતા નહાં એસા કામ ” એમ સ્પષ્ટીકરણને માટે કહેવાય છે તે અર્થ જ છે વળી એજ યજુર્વેદભાષ્યમાં તદન અમૃતા-મલક દગધકા વગરનું કામકામ વખી મારી મિથ્યા મતાર્થીઓએ દ્વારે કરીને મૂર્ખતાથી પાખડ પ્રકાશ કર્યો છે અધ્યાય ૨૪ મંત્ર ૨૩માં ધ્રુવડને પાળવાનું કહ્યું છે. જેના બચાવમાં મ હરિશંકર કહે છે, કે એ મંત્રમાં સાથે સાથે પાશુ મોગ અને કબુતરને પણ પાળવાનું કહ્યું છે પણ તેથી શુ ધ્રુવડને પાળના જેવી અસમ્ય અને અસંબવિત વાત દૂર થઈ જાય છે? અથવા તેથી શુ ધ્રુવડને નહીં પાળવું એમ મિદ્ધ થાય છે? પરંતુ દયાનંદજીને ધ્રુવડ સાથે પૂર્વ જન્મનો કામ વાડ સંબંધ હશે. તેથી આ પ્રમાણે તેનો સત્કાર કરવા ઉપદેશ દેવો હશે અ ૨૫-મં. ૪૪ મા અચ્ચર અર્થાત્ ગર્ધવને પાળવાનું કહ્યું છે. મ હરિશંકર બચાવમાં કહે છે કે અચ્ચર એટલે અચ્ચરના સમાન ધોડાથી કામ લેવું એમ ૨૫મ લખ્યું છે પરંતુ મળમાં ‘ અર્થજાતિસે સખધ રખતેવાલા અચ્ચરની

ધારણાકે નિશ્ચિત ઉપરિથત હોય. આવું લખ્યું છે ગમે તેમ પણ અહીં મારા મંત્રકુલ
ધોડાની વાત નથી, ગધેડા જેવું ખચ્ચર અર્થાત તકચેદી ૨૬ એવોજ અર્થ આમાંથી
નીલયા પિનાં સંદેશે નહીં. પરંતુ એવું ખચ્ચર સ્વામીજીના શિષ્યોને પાપમાં આવી શકશે
કે કેમ ? એજ માત્ર પ્રશ્ન રહે છે. ગધેડું નહીં ને ગધેડા જેવું નામનું ધોડું બાંધવાનો
ઉપદેશ કરનારની મેભામયુક્તિને ધન્ય છે. પરંતુ સ્વામીજી કાંઈ તેરસેધાન અટક્યા નથી.
અધ્યાય ૩૦ મંત્ર ૨૧માં સાપ આદિને ઉત્પન્ન કરવાનું પણ કહ્યું છે. અ. ૧૦ મંત્ર
૧૧ માં કહે છે કે:—હે ઇશ્વર આપ ગચ્છિઓંથી ઇવનારાને ઉત્પન્ન કરો. અ. ૧૬ મં.
૧૭ માં કહે છે કે:—આદિ [આંખા વગેરે] વૃક્ષોને કાપવા માટે વળાદિ શસ્ત્ર અદાણ
કર. અ. ૨૧ મં. ૪૭ માં કહે છે કે:—વડ આદિ વૃક્ષોનાં તુલિ કરનારાં વૃક્ષોને પ્રાપ્ત કરો.
અ. ૨૧ને ૧૦૫ મે પાને કહ્યું છે કે:—સુંદર શ્વણાળાં પીપળા આદિ વૃક્ષ 'સ્તુતિપલં'
શબ્દનો આ પ્રમાણે અર્થ કરવો તદ્દન અયોગ્ય અને મૂર્ખતાં મરેલો છે. અહીં 'દ' 'દં' 'દઃ'
બાર્ગ બીજના પૃષ્ઠ ૧૭ ના નીચેના શબ્દો અક્ષરશઃ ખરા પડતા હોઈ દુરાચલી વ્યર્થાંદી
ઓના કાળજમાં તીરની પેઠે વાગતા હશે. 'આવો મૂર્ખો જગતમાં કામન લેવો હોંવ તો
લેધ લેને ! કે જે આખાનાં જાડ કપાવે, માંજડાં ગારનારા ને ખાનારાના ને સાપની ઉત્પત્તિ ને
વહિ કંઈ એવા મદામૂર્ખને તે વળી મદર્પિ કહેવો એ તો મૂર્ખને માથે શીંગડાં ! ! !'

સાથે સાથે પીપળા ને વડના જાડનાં વૃક્ષોને પ્રાપ્ત કરવાનું કહે તેને શો ઇલાજ આપવો,
તે પણ કહી દીધું હોત તો કીક યાત. પરંતુ સ્વામીજીએ તો અચ્છતાની પરંપરાજ અચાની
છે. સર્વત્ર વ્રાન્તિમુક્ત મહાત મૂર્ખતાવાળુંજ લખી માર્યું છે. અધ્યાય ૨૧ મંત્ર ૪૭ માં
'છાગસ્ય' તો અર્થ કરતાં કહ્યું છે કે:—તર ખડરા [ખડરી નહી] આદિ પશુઓનું
ધી દુષ ખાવું, અહીં કંઈ પ્રેક્ષની બુદ્ધ કહી નાશી દુરાચ તેમ નથી. કારણ 'છાગસ્ય'
શબ્દ પ્રુક્લિંગ છે અને તેનો અર્થ ખડરાજ પાપ છે, ખડરી નહીં. અહીં 'રા. પ્ર. ૫ ક
૩૩૧ તથા ૩૩૨માંકેનાજ લેખ સ્વામીજીને પોતાને આગાદ સાચુ પડે છે. 'ધિસિકા અર્થ' ન
બનકે ભાગકે લોટિ ચઢા, અપના જન્મ, મુદ્ધિવરુદ્ધકથન કરનેમે નમ્ર ક્રિયા
તથા 'ક્યાહી અમંભાવ કથાજ ગપોડા ભગદી લહરીમે' ઉચાયાં જિસકા ઠાર
ન કિકાના.' અધ્યાય ૨૭ મંત્ર ૩૪ વિદ્યાનને જમાઈ તુલ્ય ગણ્યા કે, તેનો મ. હરિઃ
શંકર તદ્દન લુપ્તો અને હાર્યજનક અચાવ કરતાં કહે છે કે:—સ્વામીજીએ એવો બાવ
અહીં દર્શાવ્યો છે, કે જે પ્રકારે પ્રત્યેક મનુષ્ય જમાઈને અન્તઃકરણપૂર્વક માન આપે
તેજ પ્રમાણે વિદ્યાન મનુષ્યને પણ અન્તઃકરણપૂર્વક માન આપવું. માન આપવાનુંજ
એક માત્ર સાદસ્ય છે, તેથી શું તેને જમાઈ સમાન ગણી શકાય ? એમ કહેવામાં કેટલો
બધો અતિવ્યાસિદોષ આપાને હોયો રહે છે ! મૂળમાં તો સ્વામીજી ચોખ્ખું કહે છે કે:—
" જમાઈ કે તુલ્ય વર્તમાન આશ્ચર્યરૂપ કર્મ કરનેવાલે બહુન બલયુક્ત વિદ્વાન "
જમાઈની પેઠે જે જે પ્રશ્નોને આપણે અન્તઃકરણપૂર્વક માન આપીશું તે બધા પ્રશ્નો શું
જમાઈ તુલ્ય કહી શકશે ? પરંતુ સ્વામીજીના મૂળમનુંજ કાંઈ કેટલું નથી. જાનનિત-
વાળાની તો મેઘ આવીજ દશા થાય છે, અને એવા પ્રશ્નોના બોલવામાં બધાને મોટે
ભાગ નથી હોતા. ધીકંઈ પ્રશ્નને નિરાકાર કહે, અને પાછા તેને અન્ય રચલે માકાર
માની બધ 'મનસાપરિકમા' કરવા મંડી ગય, તેના વિવાદ કરોતી રે, અને તેની પાસે

મોટાની લાદથી પણ તપાવવે ! શી અપ્રતિમ અપૂર્વ કૃત્યરક્તિ છે ! ' કૃત્યરત્ન' અવસ્થા [દર્શના] જેટલી દયાનંદે કરી છે. તેટલી અન્ય કોઈના હાથે થઈ નથી, એ એક કૃત્ય સત્ય છે. ખરેખર દયાનંદજીએ નિનાકાર કૃત્યનો તો કાગ્ગલ કરેલા છે. યજુર્વેદમાપ્ય અધ્યાય ૫, મંત્ર ૬ માં સ્વામીજી કહે છે કે :—“ જગદીશ્વર ! મેં આપ આપ પદને પદાનેદારે દાનો પ્રીતિકે સાથ વર્તન કર, વિદ્વાન ધાર્મિક હોં, કિ જિસરો દાનોંકી વિદ્યાધૃતિ મદા હોવે ॥ ” તો હ સ્વામીજીના અત્યંત પ્રમાણે કૃત્ય પૂર્ણ વિદ્વાન અને ધાર્મિક નથી—એમ આથી પ્રતિપાદિત નથી થતું ? કૃત્યરત્ન એ જામી માનનાગને ધન્ય છે ! અધ્યાય ૫ મ. ૩૨ ના પદાર્થમા કહે છે કે :—“ હે જગદીશ્વર ! જિસ કારણે આપ સુખદુઃખકો ન હન કરને આર કરાનેવાલે હું ॥ ” એમ હો ! મિથ્યા મદર્પિજના અનાત વિક્ષિપ્ત ચિત્તનો અજ્ઞ અમતકાર ! કૃત્યરત્ન પણ સુખદુઃખ મદન કરવાની રેટમાગમાં નાખી દીધો ! ત્યારે બસ, કૃત્ય અને સાધાગણ મનુષ્યમાં કેટલો અને કેટલો ગેરો ? આજ ૭ મ. ૩૫ ના પદાર્થમા ગરીબ બિચારા કૃત્યને અગભીત બનાવી દીધો છે !

“કૃત્યર કહતા હું કિ (હું કૃત્ય) સખ સુખોંકે ધારખ કરનેહારે (ચર) હંમ લોગોંકે સખ જગદુસે ભયરહિત કર, ઇત્યાદિ.” કૃત્યરત્ન પણ શી દર્શના કરી નાખી છે ? તેને વિદ્યા બજવાની પણ જામી રી, સુખદુઃખ ભોગવવાના પણ તેને કર્મે ચોટ્યા, અને વળી ભરતીયારગ ॥ અને કાંપતા રહેવાનું પણ તેના નગીએ મરજ્યુ ! ' આર્યમમાગના મર્યાપકાર્યો આદમે તો હદ કરી છે ! મનુષ્ય અને કૃત્યનો મગ્ગો કંઈક છે. આર્યસમાજીએને વિનુંના અહિન્દુ નાના. તેની સાથે ને તેજ વખતે કૃત્યને પણ કૃત્યરપદ પરથી રચિયાના કાગળી જેટલું જાણ કરી અનંતર (સાધાગણ મનુષ્ય જેવો) બનાવી દીધો !! જન્મેને સમાન બનાવીને કંઈક પણ એક સરખો કર્યો ! ધન્ય છે એવા શૂનીય મગ્ગને ! અને ધન્ય છે તેના ઝગા અનુપમ અપૂર્વ પરાક્રમે ! કૃત્યરત્ન મનુષ્ય સમાન થવાનું વર્ણન ખુબાસાપૂર્વક તેમણે મજા કરેલું છે, એટલે કાંઈ ચિન્તા જેવું નથી. ૫૪ ૧૧૨૧ માં સ્વામીજી કહે છે કે :—“ લો પુરુષ, કૃત્યરકે સમાન પ્રજાઓકો પાલન, એર ગુણ દેનેકો રામર્થ હ, વહી રાજા હોનેકે ચાગ્ય હે ! ” ૫૪ ૮૨૧ માં પણ એજ મતલબ છે “ મેં કૃત્યર ગણ મનુષ્યોંકે આજ્ઞા દેતા હું કિ હમ લોગ, મેરે હલ્ય ધર્મસુક્ત, ગુણ-કર્મસ્વભાવવાલે પુરુષહીકી પ્રજા હોઓ ॥ ” દયાનંદજીની કૃપાથી હવે મનુષ્યો કૃત્યરત્ન ધર્મસુક્ત તથા તેના જેવાજ ગુણકર્મ ને સ્વભાવવાળા થવાના ! પરંતુ મ પ્ર. (૨ જ આશ્વતિ) ને ૩૪૧ મે પાને સ્વામી પોતે પાછા મ કરી જાય છે ? “ હવ સુ-કા હોકર લી શુદ્ધ સ્વરૂપ, અદ્વય આર પરિમિત ગુણકર્મસ્વભાવવાલા ર-હતા હું, પરમેશ્વરકે સદૃશ કહી નહીં હોતા. ” એ કે સ્વામીજીનાજ પોતાના એળે પરસ્પર વિરોધ લેખ છે, તો ને બેમાંથી કયો સાચો ને સાચા સમજવો ? પરંતુ દ્વિતીયાશ્વતિ મ. પ્ર. ને યજુર્વેદમાપ્ય સાથે કાંઈ આદર્શ જેવું દરો ખડું ! મ. પ્ર. ને ૩૦૬ મે પાને નામસ્મરણનો નિર્ણય કર્યો છે. તથા યજુર્વેદમાપ્યને ૯૩૧ મે પાને “ હે રુદ્ર ! દુષ્ટોંકે રૂલાનેહુરે પરમેશ્વર ! આપકા લો દુઃખોંસે છુડાનેકા હેનુ ઉત્તમ નામ હે ॥ ” એમ મ્હો નામસ્મરણનું પ્રતિપાદન પણ કરેલું છે. પરંતુ દયાનંદજીએ તો યજુર્વેદમાપ્યમાં કાંઈક કાંઈ અમતકાર કરી નાખ્યા છે ! અ. ૩૩. ૫૪ ૬૧૬માં કૃત્યને એશ્વર્યાદિ રૂઢિ પ્રાપ્ત કરવાનો આશીર્વાદ પણ આપી દીધો છે. મ ના આપે ? મોટા પુરુષ અને મદર્પિ બના

તે ? પરંતુ ત્યારે કમમાંકમ પરમાત્મામાં કંઈ પણ ન્યૂનતા ખરે નિશ્ચયપૂર્વક રહેતી હોવા જોઈએ, જેને દૂર કરવાને સ્વામીજીને અભિગ્રહિ હજીનારો આશીર્વાદ અત્યંત અગ્રેષ્ઠ ધરાવે છે ! પરંતુ એમાં આશ્ચર્ય પામવા સરખું કંઈ નથી. દ્યોતનંદજીએ તો બિચારા કષ્ટ રને મનુષ્યતા સમાન કાઠિનો સુખ, દુઃખ, ક્ષય, આકાંક્ષા વગેરે અનુભવનારો પ્રતિપાદિત કરેલો જ છે. અને મનુષ્યને હથેર પુણ્ય કુર્મ, સ્વભાવપાણી પુનાવી દીધો છે. તો પછી મનુષ્યતા સમાન અન્યા પછી, હથેરને તેના આશીર્વાદની અગ્રેષ્ઠા અને જરૂર રહે એમાં ખોટું એ શું છે ? પરંતુ કોઈ પૂછશે કે એ સમાનતા ઉભય વચ્ચે કેવી છે ? તો તે થકાતું નિવારણ કરતાં દ્યોતનંદજી જલેનું કહે છે-કે મિત્ર અને સખા જેવી ! આર્થમિ-પિતૃના પ્રાર્થનાપ્રકરણના સ્વામીજી કહે છે-કે-“આઓ. લાઈધો ! હુંમ સંખ ગિ-લકે ભદ્રગદ હોકર સખા હોનેકે લિયે પરમાત્માકો બુલાવે !” બપ માંત્ર એટ-લોન રહે છે, કે કોઈ ઉત્તર ચેકો દશે તેમાં કદી દેશે ખરો કે-“હું પ્રભુ કરે તે કઈ. હું પ્રભુથી નવ હડે; સમાન હક છે બનેવા, સાને તરના-શુભ માટે !” પણ એ તર અને નરની સમાનતા અને મિત્રતા તો પછી સંજીવની કળા ! હથેર અને મનુષ્ય એક ખીજને દેખી શકે છે પણ ખરા !! સ્વરોહિદિ બાધ્યમુમિદામાં સ્વામીજી કહે છે કે-

‘હથેર કહતા હે કે હે મનુષ્યલોચા ! મેં હમકો દેખતાહું હમ મેરેકો દેખતે રહો. પરંતુ અરસોસ ! અરસોસ ! કમખમ્ત હાપાના બૂતે પાહો ધોસમેહાલો તાળી નાખ્યો છે ! આરે ! સત્કાર્યપ્રકાર (કહ આશ્રિત) ને જહજે પાને [પકિત પ માં] પ્રેસતી અશુદ્ધિથી [અંતઃકરણની અશુદ્ધિથી નહીં !] અંતઃકરણ કપસી વાતનું ખંડન થઈ ગયું છે. ત્યાં સ્વામીજીએ એવો સિદ્ધાન્ત પ્રતિપાદિત કર્યો છે કે, હથેર નિરાકાર હોવાથી, તેને કોઈ દેખી શકતું નથી, પણ એ સમાનતામાં દેર માત્ર એ જોઈએ છે, કે હથેરની દાદ મનુષ્યના જેવી નથી, હથેરની દાદ તો અસી છે સરકાર નિર્લેપ પૂઠ ૧૬ માં સ્વામીજી લખે છે કે-“મુઉનકે સંમય વિષ્ણુદેહોદસિ સુઠી ઝોર દેખતા હુઆ કહેકે ‘હે સુરા ! તુ વિષ્ણુકી દાદ હૈ.’” હવે એ નિરાકાર હથેરને ત્રી પથ દે. ‘દ. દ. દ’ બાગ ૨ લાને પાને ૨૮ મે પ્રેસતી, બ્રહ્મચર્યા અધ્યાય ૨૬ તો ખાંતે મંત્ર લખવાને બદલે ‘મંત્ર ૧’ એમ લખાઈ ગયું છે, પણ તેથી શું મંત્ર ખીજમાં નિમકાર હથેરની સ્ત્રી લખી છે, તે વાતનું કંઈ ખંડન થઈ નય છે ? પકિત મન્યસેખર ત્રી એ બસ તો પારખીજ શક્યા નથી. એ બાદ વળી ખીજન મનની વાત કરે છે. “પરંતુ માનુવેદ અ. ૦. મંત્ર ૨૨ માં સ્વામીજીએ લખ્યું છે કે-હે જગદીશ્વર ! જે આપની અમલ સોજા અને સર્વ અંશથી એ બને સ્ત્રીઓની પુત્ર્ય છે. એ પ્રમાણે રૂપકાલકારને નહીં અમલને દિગતલાલ યાગ ખાઈ ગયા હોય એમ માલમ પડે છે.” પ્રથમ તો અડી દરિયાંકર પોતે જલેનું કયો અધ્યાય એ બનાવવામાં જ થાય ખાઈ ગયો છે. ખરો મંત્ર પાંચમાં શક્યા નહીં, એ વળી ગેટી થપ્પડ સાથે થાય ખાઈ ગયા છે તેતા રપજ છે. હવે કાગ અ. ૨૬. મં. ૨ માં સ્વામીજીના શબ્દો નીચે પ્રમાણે છે-“હે મનુષ્યો ! મેં હથેર જેસે બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય શૂદ્ર ઝોર અપને સ્ત્રી, સેવક આદિ ઝોર ઉત્તમ લક્ષણ શુદ્ધ પ્રાપ્ત હુએ” પ્રત્યાદિ. આ મંત્રમાં હથેરની સ્ત્રી રપજ લખી છે, એ નિર્ણય છે. આ મંત્રમાં કરવા શું ગયા દેના અને યજ્ઞ શું ગયું ? બોધદાદ સર્વને

માટે વેદના અધિકાર પ્રદિપાદન કરવા જતાં ઇશ્વરનીજ સ્ત્રી લક્ષ્મી મારી “વિનાયક” પ્રકૃતિથી સ્વયંભાસ વાનરમુ” જેવું ઇશ્વરનીયમુજ કરી નાખ્યું છે પરંતુ એ પ્રમાણે જો નિરાકાર ઇશ્વરને કાષ્ઠ કાષ્ઠ સ્થળે આકાર પામી જાય તેથી એ “આર્યાભિચિનય” નામના અવગતિ મંથમાં સ્વામીજીએ ઇશ્વરને એક નહીં પણ આઠ સ્થળે આપ્યું માની બીધેલો છે. નિષાદ્યુત્ય ડ્યુમય તે અસ્થિર જિતિવાળા ક્ષાન્તશિન પુરુષની તો એવીજ દશા થાય છે. ‘શ્રીશ્રવેત્સમીઃ’ એ મત્રમાં પકિતથી મહીધરે પોતાના જીવનમાં શ્રી અને લક્ષ્મી એ બે ઇશ્વરની વેશ્યા કરાવી છે, —એમ કહી દરિયાકરણમાં કહે છે કે —જેને ખાતરી કરવી હોય તેણે જર્મનીમાં તથા કલકત્તામાં છપાએલા યજુર્વેદના મહીમગ્ન બાળ્યમાં જોઈ લેવું. અને નિષ્કૃષ્ણાગર પ્રેમનાળા કિત બાળ્યમાં ‘વેદ્યા’ પદને બદલે ‘વદ્યા’ એવું બોલું છપાઈ ગયું છે, અને તેનો ખુલાસો* ૫ બાળકૃષ્ણશર્માએ કિત પ્રેમના માલિક સાથે કર્યો છે” આ એક તાન ચૂકો હુઆમ્મ મરેશો પ્રપંચ છે. જર્મનીમાં છપાએલી એકાદ કોષ પ્રતમાં શરતચુક કે બૂલવી વેદ્યા છપાઈ ગયું હોય તો તેથી સ એમજ માની લેવું કે એજ ખરું છે? પરંતુ આ તો પોતાને કાવતુ આવે છે એટલે ગમેનેમ નાગર વિચારે થોડું ફેરવું, પછી બુદ્ધિને તે ગ્રાહ્ય હોય ના હોય દમે જુદા જુદા પ્રેમના છપાએલી ધણી પ્રતો જોઈ છે. કલકત્તામાં સિયોઆર્યા છાત્રાગેલી જૂનામાં જૂની પ્રત પણ હમારી પામે મોજૂદ છે એ કોષ પણ પ્રતમાં ‘વદ્યા’ ને ઠેકાણે ‘વેદ્યા’ પદ દ્વારા જોવામાં તો આશ્ચર્ય નથી પડતી પ્રતમાં (ભિન્નભિન્ન પ્રેમના છપાએલી આશ્ચર્ય ૨૦૦ પ્રતમાં) વદ્યા ને પદ છે. આ એક ધણી અધમ કોટિની દગલખાણ છે, નરાતાર નપગી ગપજ છે. એવી તોપ મારવાથી દવાનદીયો કોષ કહો કાઠી શકવાના નથી. બધીજ પ્રતોમાં ચોખ્ખું આ પ્રમાણે છે અને Commonbense આધારણ બુદ્ધિ પણ એજ કહે છે કે એમ હોઈ શકે “ઋષિરાક્ષિત્યં સ્તુત્વા પ્રાર્થયતે । હે આદિત્ય ! શ્રીઃ ત્વમીશ્વરો ત્વં પત્ન્યો । જાયાં સ્થાનીયેવદ્યયે શ્વર્ય ” આદિત્યની સ્તુતિ કરીને ઋષિ પ્રાર્થના કરે છે, કે હે આદિત્ય ! શ્રી અને લક્ષ્મી તારી પત્ની છે, સ્ત્રીના જેવી તારી તામેદાર છે. હવે મનુષ્યની સોમાન્ય બુદ્ધિ શું કહે છે? વેદ્યા કોષને પોતાની સ્ત્રી જેની દમેરા વશ રહેલી, કહેલો એક કે ખાંભળી છે? આઠવચ્ચ દેશમાં અધ્યાત્મ પ્રજ્ઞા એવું અનુભવ દે દમે જતાઓ છે કે પોતાની સ્ત્રી કરતા વેદ્યા નમારે તાનામાં મહી શકે છે? જાનો જડ બુદ્ધિનો પ્રકૃત મનુષ્ય પણ સદાજ મમજ શકે તેવી નર નાન છે યજુર્વેદના બીજા ભાગમાં ૩૩૮ પણ એમજ સ્પષ્ટ કહે “શ્રીમદ્ભગવાદ્ગીતા પત્ન્યો માર્યે । અને બાળકૃષ્ણએ પત્નીજ કહેલી છે. તો પછી ‘વેદ્યા’ પદને નંભવજ ક્યાંથી મહી શકે તેમ છે? પત્ની, વેદ્યા જેવી વશમાં રહેનારી” એ અર્થ શું દેખાતી રીતે દાસ્યજનક નથી? અને તદ્દન આ

* વદ્યા ખરું છપાયેલું, પણ વેદ્યા એમજ—એવું જાણવી નિષ્કૃષ્ણાગર પ્રેમના માલિક પાસે ખુલાસો માગતા ૫. બાળકૃષ્ણશર્માની એકમ પકિતાઈનું પોત ખુલી ગયું છે । પકિતનું બૂલણ છે, કે પ્રકરણાનુસાર વિચાર કરી પાઠકે યથેક્ષ્ણ જણાય તો અધમેમતો અધ મચ્છા ખરો સખ્દ મોજવો, પણ આતો મહીધરભાઈને દૂષિત કરાવવાના ખોટા હેતુની, પોતાની કષ્ટતાસંધિમાંથી “બાળકૃષ્ણ સપદાઈમ કંપની” કહી કરનારા ૫. બાળકૃષ્ણના માન મેદ્યા સખ્દ કેમ ને સુઝે? મેદ્યા ને નાદ આરે અને તે જગનને બળામે,

સંભવિત છે. પરંતુ આમાં આશ્ચર્ય જામવા જેવું કંઈજ નથી. આર્યસમાજીઓ તો અધ્યાપિત્વનું અસહ્યતા કરતા આવ્યા છે તે કહે છે. વસ્તુસ્થિતિનો વિપર્યય કરી દગલખાજી છેતરપીટી અને હજારપટથી ચોર થઈને ઉઘટા કોટવાળને જ દંડવામાં ચડા છે. દૃષ્ટાન્ત તરીકે ‘ચીલકા-ચળકાટ’ પત્ર પોતાની સંસ્થા જે ક્રાન્તિકારક બહારવટાને પરિણામે કેપરિયત મેવા પામી છે, તે સ્થિતિનો જાણીજુઝીને વિપર્યય કરી ધૂટતાથી કહે છે કે:-સનાતનીઓનો અમુક વર્ગ બહારવટું કરે છે. લૂચારો મરીને શો-માણીક બની જતાની કેવી ગમતની સુકિત શોધી કાઢી ? પ્રથમ હુમલો કાઢે આતે કોના પર ક્યો છે, તે સર્વને સુવિદિત છે. પરંપરા પ્રચલિત પરાપૂર્વથી ચાલતા આર્યવા અનાદિકાલિન શીસનાતનધર્મ ઉપર મહેલો વહેલો offensive હુમલો (ચડાઈ) દવાનંદે કર્યો અને તેના અનુયાયીઓ એ કાર્યમાં સામેલ થયા; ત્યારે સનાતનધર્મીઓને Defenses જ આવે પક્ષમાં તો રવાબાલિક રીત્યા રહેવુંજ ભેદજી, તે પ્રમાણે તેઓ રવા છે અને અંત સુધી રહેશે, એમાં મવાઈ જેવું પણ શું છે ? ૩૦-૮૦ વર્ષ અગાઉ આર્યસમાજનું કાંઈ પણ નામ કે નિશાને નહોતું, તે વાત આખું જગત જાણે છે. આર્યસમાજીઓ ઘણી બામતમાં પોતાના પાપનો ટાપસો સનાતનીઓપર ચોરાદી પોતાના દુષ્ટચરણનું પ્રાચરિત કરવાને બદલે ઉઘટા અદમાથીથી ને રૂતબેના આરોપ સનાતનીઓ ઉપર મૂકે છે. પોતે ચોર હોવા છતાં શાબુકાર હોવાનું જોડું નાટક કરી પોતાના ગુનાહ બદલ અન્યને આરોપી ગણી તેના પર આજ ચડાવવાનો નેજ બાજવે છે ! આખું જગત જાણે છે કે દવાનંદે નિન્દા કરવા અને ગાળો દેવાની પ્રવૃત્તિ કરી અભિષેક વિચના યાવત ધર્મોત્તું ખંડન કરી પૂજ્યનમ અધિમુનિ આદિ ધાર્મિક મહાત્માઓની તેમજ મજાલખ મામતના પૂજ્ય પુરોહીની બદનમી કરીને એવા રુપ અહારવટાને પરિણામે નિન્દાત્મક અને ગાલિપ્રદાનમુલક આર્યસમાજ રૂપી સંસ્થા કબી કરી. તે વખતથી તે અધ્યાપિત્વનું એ સંસ્થાની ‘ધર્મપ્રવૃત્તિ’ જ નિન્દા, ગાલિપ્રદાન વગેરે સાધનોવડે ‘અન્ય ધર્મોત્તું’ ખંડન કરી પોતાનો વાડો વધારવા ને જગત જભાવવાની છે. અંગનંઆણેપો કરવાનું અને અસહ્યતાથી બરપુર નિન્દામુલક ગાલિપ્રદાનની શિક્ષા અને યુદ્ધરીક્ષા રૂપી દાનંદ પાસેથી લેઈને આર્યસમાજીઓ અધ્યાપિત્વનું રવામીજીની યાદગીરી બળવશ કાઢે તેને તેમજ કાર્ય સીપટાઈથી બળવ્યાજ જાય છે, એ સર્વ કાઈને સુવિદિત છે. છતાં પોતાના યુનાઈનું તરોચત સનાતનીઓ ઉપર મૂકતાં તે નષ્ટ નિર્લજ્જે ચરમાતા કે આંચકા ખાતા નથી. તેના ઉપર તેઓ જૂલમ ચુલરે છે. એવા તેમના અમાનુષી અપમાનના બોમ થઈ પોલા નિર્દોષ તે નિરંપુરાધી સનાતનીઓ ઉપર આર્યસમાજીઓ વસ્તુસ્થિતિનો વિપર્યય કરી, પોતાનો ગુનાહનું તટોમત દેખાતી રીતે બુદ્ધિબુદ્ધિ મૂકે છે. પરંતુ એવી દગલખાજીથી દંડ કાઢે નરાય કે બરમાય તેમ નથી. સર્વ કાઈ જાણે જ છે કે, દવાનંદીયોના આધારતેના અધારે પ્રત્યાઘાત રૂપે પ્રતીકાર અને પ્રતિષેધ યાય છે, ત્યારે ઉઘટો ચોર કોટવાળને દંડ-એ ન્યાયે એ દુનંતો દેખાતી આંખમાં ધૂળ નાંખવા પ્રતીકાર (તોળિયાંજી) પૂર્વક પ્રતીકારને આધાર (offense) પ્રથમ હુમલાનો રૂપમાં ઘડાવવા જાય છે. પરંતુ જે સંસ્થા પ્રકાશ જેવી રુપે વાત હોય, તેને કાર્ય પણ પ્રકારનું આવરણ દાંડી કે દૂર કરી ચાહેવું નથી. વેદના ખોટા અર્થ દવાનંદે ક્યાં છે, એ વાત સનાતનીઓ એકલાજ ઠહેતા નથી, પણ મનાજી સુકાનીઓ અને ઉપદેશકો પણ કાવ પકડીને કમૂલ કરે છે. નિયોગપ્રકરણમાં વસ્તુસ્થિતિ દવાનંદથી નિપરિત જાય ક્યાં છે. આર્યસમાજ પત્ર વેદપ્રકાશ જે પોતાના

મયા વર્તના અંગે અંગ નમના પૂર્વ રૂપ મા તથા ૧૯૧૫ ના નોંધના ૨૫૨ મા
 પૂજા દવાનંદના અર્થની અગ્રદિઓ બતાવી જૂન ક્યૂન રી છે પ્રત્યક્ષારિણી સનાને
 જ નાહક છે આ પૂર્વે ક્યૂન કરી ૧ પડી છે સ્વતંત્ર વગેરે મનોના અર્થો દવાનંદે
 પોતાની પ્રતિજ્ઞા વિદ્વદ્ સતપથથી ઉપદાન થી છે 'અભિપ્રાય'ના અર્થ દાનદે ધન
 નાદવ મો છે આપના તાત્પર્યમાં આર્થમાં અગ્રદેશમાં તેના અર્થ 'અગ્રી ગયેતા
 દાના પ નાહક' એવો કોઈ છે ૫ હવેથી એ મમતાથી આપ દિવસ ને રાત્રિ મો છે
 સનાગી પૈ અથવા શરીરમાં આદિના મ પૂની સ્ત્રીસમવર્જિત પ્રુગ, સતાનની ધન્ય કરવા
 વાળી પોતાની સ્ત્રી સતાનની મા' વિરોધ કરવા કહે છે-એવો મમતાથી અર્થ બાલકૃષ્ણ
 સમાપ્તિ કરો છે આ પ્રમાણે સગા-હરિષેસમાં માહોમાહી પરંપરા વિરોધ છે. માર્કેટ
 કહે છે તે માર્કેટથી ઉચ્ચ કાંઈ નીલુગ મનાવે છે તો પેટના ખોલ અર્થ મણુ રે છે,
 અને તે સ્ત્રી રીતે ને ક્યા સુધી મરે છે ? તે હવે સ્પષ્ટ થવા વિના મો નહીં હનમી-
 ૧૦ તો 'સ્ત્રીચર્યા', 'સોમ પ્રયમોદિચિદે' ગોરે અનેક સ્થળે પરિત થી જવાના પ્રતા-
 દના અર્થ સ્ત્રીમરે ૧ છે મનાતનીઓ તો નિરુપ્ત, સતપથાદિ સાધન, ત્રૌતગુણાદિ
 મત વગેરે સુભાગ્ય અર્થ મરે છે ૫૫ દવાદાનો તેથી હનગ ખોગ અર્થ મરે છે, ખુદ
 દવાનંદથી ૫૫, વિદ્વદ્ અર્થ કરે છે, એવું નહીં પણ નાદે માટે એક બીજાથી ૫૫
 વિદ્વદ્ ૫૫ દગપથ વગેરેના અર્થ કરતા અપ છે આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે કે, વાસ્તવ
 ગાની અભાવ તો ખોટા અર્થ કરનારા એક માત્ર અર્થસમાહરણ છે વાળી શાસ્ત્રાર્થમાં
 સગા-હરિષેસમાં મરે મરેથી અથવા ભોઈ દારી જાય છે, છતાં પોતાની જાત જાતથી બીજા પડ્યા
 ૫૫ દગરી ઉપર રાખવા જેવું છે જાનદના વખાણનો દોષ ખાવાના આપે છે, કે
 તરુન ખોટા અ. અર્થ મરી તતાતનધર્મના નિષિચાચાર્યો ગોરના હિં શોધના મરી
 જાય છે, મીહિમનમાલમાં દવાનંદના દમ મનમાલ દલીલપૂરક સિદ્ધ કરી મનાવે,
 એમ ને મ હરિ. હરિમાં મુક્તમસ્તોતિવચનમ્ એ ન્યાય પ્રમાણે વાનર એવા નમન કરી
 કોષ્ટમાંથી કરી જતાના સ્વજ હિમ્મતવાત્તાઓનો નામ પાડી 'દંભદર્પણ' રાખે જોઈવી
 અતિથિ ઓરિધ મનારી ૧ દવાનંદનું સમ્પૂર્ણ અજાન સારી પેઢે સિદ્ધ થયેલું જોઈ
 તેના મનાવાની ને નામ દિમ્મતવાનમાનું સસ્ટાનું અજાન જતાવવાની એમ કરી ૧
 દવાનંદ મગ પોતો હતો, તે સમીત થયું, ત્યાર મરે ન પોતે છે-મ્હી મામો તાજો
 માર્થો થમારે આમ કહે છે ૧૨, ત્યારે ને ૭ માયુ ૧ પણ અન્યને હકકકક જુદા
 માયુ લી વગેરેવાથી તેમની પોત રા જોઈ ૫, જાન છે ? એથી શ તેમના પક્ષ
 પુર થાય છે ? દેખાતી રીતે કોષ્ટવાતનો હરિયો થી હિમ્મતવાત્તાઓનો દંભ મરે પુ
 મારે સમીત મરી સારો નથી, મો સપ્રમાણ સિદ્ધ વધ મૂકે છે ૫૫ દમમર્તિ દવા
 નરની અપ ૧ ૧ અને ૫૫ હિમ્મતવાતનો કહેવાતો દંભ અને દભાભામ ? બંને વચ્ચે
 આપના ત્રીજાનો અજાન હોનાર્યા તે જોતી નરખામરીય થી અગ્રવ અને અમભવિત
 ૫૫ હિમ્મતવાતનો દંભ અમભવિત અને અત થી દે ના છતાં ૫૫ આપણે દલીલને ખતેર
 ૫૫ હિમ્મતવાતનો, નો એ રા તેથી દમમામર અરે દમની એક માત્ર અપર્વ અપર્વિત પ્રતિમા
 દવાનંદની કોષ્ટપથ મારે માર્થ થવું પડે છે ૧ તેથી શુ દવાનંદનો દંભ જોઈ
 થાય જાય છે અથવા દવાનંદની જાય છે ? પરંતુ વસ્તુતઃ 'દંભ' શબ્દ હિમ્મતવાતને
 અપર્વ કોષ્ટપથ પ્રમાણે નાથ પડી શકેતો નથી ૫૫ જો આપના એ આ ના ને

૮૨. “મહાજ્યોતિઃ” અમદાવાદ, માંચ ૧૯૭૭, પ્રકાશ ૪-૩.

પ્રમાણે ‘જોતામાં’ વિદ્યા કાંઈ પણ નહીં હોય, જ્યાં જોતામાં દેખાતે, કે હું મોટા વિદ્વાન છું-એવું નામ દેખે એવી છે. દિગ્ગતમાધનામાં કાંઈ પણ વિદ્યા નથી, એ લેખકશ્રી જરા પણ સામ્યતા યદ્ય સમ્યું નથી. તથા : ‘હું મોટા વિદ્વાન છું’, એવું દિગ્ગતમાધને કોઈપણ રીતે (ગંભીર, કે સ્પષ્ટ) અચિત્ત સુધાં કર્યું નથી. તો એવી પરિસ્થિતિમાં મ. દરિસંકરના પોતાના જીવન મુજબ અને દમની તેમની પોતે કરેલી વ્યાખ્યા પ્રમાણે પણ દિગ્ગતમાધનાધનો દેશ સાળીત યવે ખુલ્લુપત્ત અમલવિનમ્ર છે. સનાતનધર્મ પ્રમાણે દેશ, જોડે પાખંડ, એ પાખંડીનું લક્ષણ નીચે પ્રમાણે સ્પષ્ટપદ્મમાં આપેલું છે, જે અસંશયે દેશાનંદજીને લાગુ પડના વિના રહેતું નથી. ઋષ્ટઃ સ્વધર્મીત્વાદ્યપદ્મો વિકર્મસ્થો નિષિદ્ધઃ । અથ્વા ધર્મજાતો નિત્યં સુરજ્વલં દ્યોતિતઃ ॥ પ્રિયં ધર્મિક પુરોગ્ગમઃ પ્રિયં હરતે મુદ્ધમ્ । વ્યક્તાપગાધચેષ્ઠધર્મજોડ્યં કથિતો સુઘ્નઃ ॥’ સ્વધર્મની ઘટ, વિરુદ્ધ અપરુદ્ધ કરનારો, અને વળતું એવન કરનારો, પાખંડી માનસ હોય છે, જેનો ધર્મનો ખર્ચ (પાખંડી) દેશ જોડાની પ્રમાણી માધક કબજી ગએલો હોય છે. મોડે પામે આત્મને સાફ. પોતી ખૂણ કરે, પરંતુ ખીજે ગમે સમને પાછળથી જાહેરથી ઉચ્છેદ કરવા પ્રયત્ન કર્યા વિના રહે નહીં, અને જેનાં અપરાધ બેરોમાં કૃષ્ણ ઉપાડાં પડી ગએલાં છે; એવા સુદેવને શકે પણ કહેવામાં આવે છે. દયાનંદજીએ આ પ્રમાણે આપેલું કર્યું હતું, તે થી દિગ્ગતમાધને અપ્રમાણ શિક્ષ કરી આપ્યું છે. કીટીયનું ધર્મ તેઓએ પોતાની પ્રતિ-જાતુસાર જાહેરશયી સતોપકારકરીત્યા કરી જતાથી આપવામાં મંજૂરી સદ્ગતના પ્રાપ્ત કરે-રહીત છે. દયાનંદને મહર્ષિ કહેવો એ મહર્ષિ સ્પષ્ટનેજ દક્ષિત કરવા સમાન છે. અરે સામાન્ય અધિનીત વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે છે:— ‘ઋષતિ પ્રાજ્ઞોતિ સર્વાત્ મંથાત્ । પ્રાજ્ઞે પદ્યતિ સંસારપારં વા. ’ વેદાદિના સર્વ મંથાને પ્રાપ્ત કરે, અથવા માન વડે સંસારની પાર તરી ઉતરે તે, અર્થાત્ સંસારની પેલે પાર ગએલા સાધકૃત આચાર્યનેજ અગિ કહી શકાય છે, અન્ય કોઇને નહીં, દયાનંદજીને તો સાધુ પુરુષ પણ કહી શકાય તેમ નથી. કારણ કે:—

“નિર્વરઃ સદ્યઃ શાન્તો દંભાદ્દેકાર વર્જિતઃ ।

નિરપેક્ષો મનિર્વૈતરાગઃ સાધુરિદ્ધોચ્યતે ॥ ૪”

જેને કોઈ આથે વર નથી, દયાના, શાંત, મંજીર, દેશ (જગત્પદ) તથા અદંકાર વિનાના, કોઈ પણ પદાર્થની સ્પર્શ અર્થાત્ મોહમગતા—આસક્તિ નહીં રાખનારા, પરમ-દેશાવનંતમ હુનિય સાધુ કહે છે. દયાનંદજીનામાં આવે એકે-ચુલ નહીં હોવાથી, તેઓ-થી આ કોટિમાં રંગ કાઢવને આવી કહે તેમ નથી. મનુસ્મૃતિના પ્રમાણ વડે થી દિગ્ગત-માધને સનાતન શિક્ષ કરવા જતાં, લેખકશ્રીએ તેમના પોતાનાજ સનાતીજના સનાતન પર આંતર્યાયે સંગોદ અને સંગીત પ્રકીર્ય નાંખી, દયાનંદજીને અનાર્થત્વ સપ્રમાણ સરજ-તાથી શિક્ષ કરી આપ્યું છે! એવાં કિયાં કર્મ દયાનંદજીનાં છે, કે જેતાથી એ સનાતીજનું પોષણ પ્રકટ, યદ્ય તદ્ય તેમની પોત ખુલી જતી નથી કે એ બધાં પોષણ દરિસંકરસર્માએ પોતે જાનેજ એક પડી એક અંશજીના વેશ પર મળી આપીને અન્નજનાં જાહેરમાં મૂકી દેતાં છે. દયાનંદજીને તો જાણે છે જાણે તીવ્રેણ હોવાથી તે બધાં એ આર્પણમાળના

સ્વામીજીને જણાવું પડે છે. (દમ્ભતવાઈની જીવંતની કે એનાં પરાક્રમ કંઈ કહે ?)

“અનાયતા નિવૃત્તતા કૂરના નિષ્ક્રિયાત્વતા ।

પુરુષ વ્યંજનતાં હિલોકે કલુષ યોનિજામ્ય ॥”

ઉપરના શ્લોકમાં બે વાક્યોમાં પ્રથમ આચરણને ધ્યાનદે તો, અગ્રગામી મૂંઝી વર્તનથી પોતે સિદ્ધ થયું કરી બતાવ્યું હતું, કે એ હિલોકે કહે: આ કીતે થાય છે! આચરણે પારખવાને દરિયે કરે પોતે જાતે જાતે પ્રમાણ આગળ ધરીને રહે છે કે:— ‘આચરણ મિલકતાચ્છે જાણિયો: સ્વૈચ્છિકાવચેત્ત ।’ અર્થાત્ જાણીતા, તમ માનથી આર્થ (અને મદર્થ) વગેરે) હોવાવાનારાને તેના આચરણ વડે કોઈ કરી પારખી દેશે. આર્થ, એટલે ધર્મકર્મનું સંપૂર્ણ અનુધાન કરનાર! અને તેની વ્યાખ્યા ધર્મશાસ્ત્ર નામે પ્રમાણ આપે છે.

“કર્તવ્યમાચરન્ કામકર્તવ્યમાચરન્ ।

તિષ્ઠતિ પ્રાકૃત્વાચારે સતુ આર્ય કૃતિ સ્મૃતઃ ॥”

ધર્મવિધિ (કર્તવ્ય) કરીતું અનુધાન કરવાવાળો તમા મના કરે પ્રતિષિદ્ધ આચરણનો સ્થાન કરનાર પુરુષ પ્રાકૃત (ગૌરવ) આચારમાં રહી સહ્યો: હોય, તો તેને આર્થ કહી શકાય. ધ્યાનદે તો પરાધર્મથી આજ્ઞા આજ્ઞા આગળના ના ધર્મને દુશાઓ. નિયમ, વર્ણપરિવર્તન, શ્લોકોનો પુત્ર: સંસ્કાર વગેરે નારિતક પ્રમા પ્રકાશી, પ્રાપ્તિ નિર્દેશ દાદી નાખનારો પ્રાપ્તો કરીને, મદ્યક ગિત્રનીતુ કાર્ય કરી બતાવ્યું છે. માટે તેમનામાં આનાર્થતાજ હતી, એ નિર્વિવાદિત રીતવા મિદ્ધ થાય છે.

નિવૃત્તતાની તો તેઓથી સાક્ષાત પ્રાપ્તમાજ હતા. પ્રાણી માનવી મિત્ર, ધર્મ માનવ ખંડન, ધર્મગોર્મ, દેવ, મુનિ આદિ પુન્ય મદ્યકાઓની શરણાઈ કરી તે સર્વ ઉપર નીચ અંગત આદેષો તમા માહિત્રાન કરવામાં તેમણે જરાયે પાછી પાછી કરી નથી. કરતા તો એટલી બધી હતી, કે મીઠી કરતી ગરહીને કુદાં ચારી નાખી દેતી. સ્લોકો અને પૂજા માર્યો હતો અને મુર્તિપૂજના અજતો અન્ય સ્વીકાર કરના હોવા છતાં ખરે જખતે બાવધી સોજન આપનારનો જાસ અજમાન આપી હીજ કાચવાને. ખાતરન દોહરે મારી તિરસ્કાર કર્યો હતો, આ કરતા નુની તો જીવંત શું? નિષ્ક્રિયાત્વનો તો સાગરન હતા, કોઈનું પણ શ્રેય કરી શક્યા નથી, જેનીતેની સાથે કથંકા કરી કુસંજ, કથેસ, કંઠાસ, અને કથ્યાનાં સર્વન જેની જાડ કોઈ મથા છે. સારા કર્મનો અભાવ હોવો એજ નિષ્ક્રિયામતા છે, અને એ બધા મુજો દવાનંદનામાં ભરપૂર હશેજન. ઉચેસના હતા. વળી મરજી મર્મનત ગણી બેઠને તેઓથી અર્થિસાતકુદ સજાજ દતા, તેથી કુરુપ્યો નિજ પણ તેઓથી એકે અવાજ સાચીન થઈ ચૂકેસાજ છે. પોને કાપડીપુષ હોવાનો કંઠાને દવાનંદજી પોતે જાતેજ મધુવેન્દ્યાધ્યનાં ૭૦૦ મા અધ્યાયના ૭૮૧ મા પ્રક્રમાં સ્પષ્ટ કોઈજ છે. ત્યાં તેઓ કહે છે કે:— ‘નાને વજાનિ. જાચેને જાલિયે દિવાલો માજ એ સંયોક્તિ પ્રેમલો આજ્ઞાતો તેમજ અજાણનો અજાણ દિવોલાવી હીકનો. એકરાર કરાઓ ક્રે. વસ્તુત: ધ્યાનદે તો પોનાના દંડમાં દલામિત જોવાળેજી ખામી રહેને રહી નથી! તો તેનાં નિવારણાર્થ પોનાના આચાર, કેવ, શાંતિ, ગામ, કામ, નામ સંજની

સર્વ હકીકત ખાસ વહેમ પડે એવી ચોક્કસાઈથી કાળજીપૂર્વક મરતા સુધી દેખાવી રાખી હતી. અને તેને કરવાનું પોતાનાં અંધારામાં આપેલું કારણ પણ કદી છુદી નહોતું કરી, એ વહેમને હર-કરે તેવું નથી. વળી એ વહેમમાં ઓર વધારો થવાનું કારણ તો ખાસ એજ છે, કે સ્વામીજી હયાત હતા ત્યાં સુધી તેમના કેષપણુ ચેલા અથવા અનુયાયીથી તેમના ચર્ચા-નામ, દામ, માતપિતા સંગથી કોઈપણ કોર્પોરેશન-આપી, કમિશન નથી. સ્વામીજી, નો મરણપર્યંત એ આખતપરે તો સાવ અમકાર-હવાઈ રહેલા હતા. હવે સ્વામીજીના મરણને લગભગ ત્રણ દશક વીતી ગયા એટલી ઝાંઝાટકોના પુત્ર-અ. દરિશંકરશર્મા "સાક્ષરતામ સુપ્રસિદ્ધ. પ્રયોજક વિદ્વાન મહોદય," તો. દરગોવિંદાસ, કોટાવાળાનો સ્વામીજી સાથેનો અનુભવ, તથા તેમના અંગત મિત્ર જેઓ માલિયોરેટના પોતિમ સુધી નેન્ડ-એ. તે બંનેનો શોધખોળ વગેરે અનુભવ આપણી સમક્ષ રજુ કરવાની ઘૂણતા કરે છે. પણ બહા, સ્વામીજીના મરણને આટલો ગંધે કાળ વીતી ગયા પછી એ સહ-ગૃહસ્થો શોધખોળ કરવા કમ્માર કરીને કેમ નીકળી પડ્યા હશે? દયાનંદની હયાતી વખતે જો તેમ કરી શક્યા હોત, તો કાંઈ વગન પણ પડત તેમના કેમન પર! શુભકર્મથી જાતિ અને વર્ણપરિવર્તનના પોતાના સિદ્ધાંતને તિલાંજલિ આપી, ખુદ દયાનંદની મરણ વિરુદ્ધ સમીક્ષાના વિચાર પ્રમાણે, અજ્ઞાન, અધર્મ, અને વહેમી ગણાતી પ્રાણી જેવી કૃત્તિત મોતિમાં શાગરે પરંપર વિરોધની દરકાર રાખ્યા. વગર પોતાના સ્વામીજીને પે-રણે બંધરદસ્તીથી નહિસા હોવાનું સિદ્ધ કરવાનાં તેઓ હયાતીમાં મરતા હશે? ખરેખર આ તેમનું વિલક્ષણ વૈચિત્ર્ય ન સમજી શકાય એવું છે! દયાનંદ છંગકપેટદર્પણમાં પં. હયાલાલજીએ આગેશો પુરાવો અધાપિપર્યંત કોઈપણ સમય દરમીં શકાયો નથી. દયાનંદજીની 'મુક્ત સ્વયા' કોષપણુ સમાજથી અસત્ય સોખીત કરી શકાય નથી. એથી ઉલટું, મહાદેવ ૧૨મી ઉરે દોડી દયાનંદજીની સિવજી પરની આરંભાતે દોડાની દીધી, તે વાત તો સગાઈ માવને માન્ય છે. માતૃકાપ્રકાશે આ પહેલું પુદ્. આગકૃષ્ણમાં પ્રજા એ વાતને અસત્ય દરાવી શક્યા નથી, તેમજ હાર દિંદ વગેરેના કોષપણુ સમાજ પરિ-તથા તે વાત અસત્ય દરાવી શકાય નથી. અને એ વાતમોજ ખાસ કરીને દયાનંદજીની કોષપિપુત્ર તરીકેની અવસ્થાની આજવીલા વચ્ચે વાઈ છે, તો એટલી મદાદેવમાંથી વાત કુલ્લ કરવી અને કોષપિપુત્ર વાળી વાત નહીં જ માનવી એનો અર્થ શું? જે અવસ્થાનું વર્ણન અને લખ્યા છે, તે તો સર્વ શ્રોત્રને કુલ્લ કરવું પડે છે, તો ખુદ તે અવસ્થાને કેમ અગ્રાજ ગણી કે માની શકાય? અહીં વસ્તોઆવાત દોષજ આપીને ઉઠો રહેશે. પં. હયાલાલજી તો વળી અગ્રેજ, વિદ્વાની અને શાલિવાદન એ નવે ચક્ર પ્રમાણે, માસ દિવસ, ધટિકા, પગ-વગેરે સહિત સ્વામીજીને નમ્મકોળ તેમની જન્મપત્રિકા સાથે આપે છે. અને તેને પણ કોષ સમાજ મિયા સિદ્ધ કરી શક્યો નથી. શમપુરામાં કોષપણુ પદ પુરવ હોતો નથી કે મગનદરિ નામનો કોષપણુ કોર્પોરેશન રહેતો હતો. ખુબી મરેફી આજાધી 'દિ. દં. દ' ના લેખકે આ વાક્ય લખ્યું છે. દયાનંદના આજપણુના ઇતિહાસને ઝોંઝામાં ઝોંઝા પથાય સાદ વર્ષ નીલી મળો હશે, અને પદ તો પં. વર્ષનાને પણ કદી શકાય. માટે મગનદરિ નામની વિશ્વતિયા 'દિ. દં. દ' ના લેખકે દયાનંદના પિતા નૃદાન કોષ ખીજ પુરવ હતા એમ કામચે પણ સિદ્ધ કરી શકે તેમ નથી. અને સ્વામીજીના પિતા કોષ જ્ઞદાન-દનો, એમ પણ મનાવવા માંગતો હો, તો તેમના નૃદા

પિતાનું નામ સંતોષકારક સાબીતી સાથે સપ્રમાણ પુરાવા સહિત બતલાવે; નહીં બનારી શકે. તો પિતા મૃત હતા એ ખાત કોણ કહેવું કરી શકશે? સ્વામીજીનાં માતા, પિતા, કુલ, નામ, કામ વગેરે સંબંધી સમાજજોમાં પણ એકમત નથી. અર્થાત્ અદ્યપિપર્યન્ત સ્વામીજી તો સમાજજોને માટે અત્યંતકુલ રહ્યા છેજ. નીતિશાસ્ત્ર તો પોદારોને કહે છે કે:—“અજ્ઞાત કુલશાલિસ્વવાસો દેવો ન કસ્યચિત્” જે માણસના કુળ તથા યથાર્થ નામકામની માહિતી નહીં મળી શકતી હોય, એવા આગમમાને કદીપણ રહેવામારે વાત્સ- (કિતારો) આપેલા નહીં. પરંતુ આર્થ સમાજ લોકો અને તેમની સાથે અંધપરંપરાન્યાયથી ધસડાઇ અવળે માર્ગે દોરાતા હુધમાં ને દહીંમાં પણ રાખનારા સભ્ય-મન્યો તો તેમને પોતાના હસ્થમાં પણ વાસ આપવાની મદામુર્તતા કરે છે! ખરેખર એ લોકોજ-સોદ ને બદ-મંદો છે. કારણે દયાનંદજી નહેતા મહર્ષિ, કે નહેતા સાધુપુરુષ, અને સાધારણ આર્થ પણ તેઓથી નહેતા-એ ગમે સપ્રમાણ સિદ્ધ કરીજ આપ્યું છે, તેમજ કહ્યુંપોતિનિમિત્ત પણ સિદ્ધ થઇ ચુક્યું છે, એટલે આર્થ તો તેમને કાઢપણ પ્રકારે કહી શકાયજ નહીં. સ્વામીજીને પોતાને પરમહંસ પરિવાજકાર્ય કહેવાવાનું ધણું ગમતું હતું, પણ તેઓથી જ્યારે પરમહંસ હતાજ નહીં, અને કાંઈ પરમહંસના શ્રુત પણ તે નહેતા, એટલે તેમને પરમહંસ પરિવાજકાર્ય કહેવું અસંભવિત અને અત્યર્થજ છે; પરમહંસનું એક પણ લક્ષણ તેમનામાં નહેતું. પરમહંસ ધનનો સંયમ કરતા નથી, સ્વામીજીએ પુષ્કળ ધન સંગ્રહ કર્યો હતો અને મરી ગયા બાદ ધણું ધન તેમની પાસેથી નીકળ્યું હતું. પરમહંસ મધુકરી ગિણ્ના ચઢણ કરે છે, સ્વામીજી તો સોંપ મા પાસે બાકી રસોઇ કરાવી ગાવતાં જોતજન જમતા હતા. પરમહંસ સ્વારીપર ચડતા નથી, સ્વામીજી વાહનોપર ચડતા હતા. પરમહંસ કેવળ શીતરિવારધ્યાય વસ્ત્ર એટલે છે અને વખતે નડત પણ રહે છે, પણ સ્વામીજી રેડગી અને બાદનવાળા ડ્રેડ તથા દસેળી શાલદુદાસા રાખતા એવડા અને પગમાં શુદ્ધ પણ પહેરતા હતા, ને રૂપાની તેહના દુષ્કા શુદ્ધુકાવતા હતા. ઉક્ત કારણોને લીધે દયાનંદજીને પરમહંસ કદીપણ કદી સકાય તેમ છેજ નહીં. સ્વામીજીના કાંઈ શિષ્યો પણ પરમહંસ નહીં હોવાથી તેમને પરિવાજકાર્ય પણ કદી સકાય નહીંજ, એકલુંજ નહીં પણ હાથના જમાનામાં જોને મડાપુરુષ કહે છે તેવા પુરુષની કોઠિમાં પણ તેમને મુકી શકાય તેમ છેજ નહીં. કારણે દયાનંદજીને મહર્ષિ, પરમહંસ પરિવાજકાર્ય, વેદમાધ્ય- કાર, જાગવાનું ધર્મસંસ્થાપકાર્ય તરિકે દુનિયામાં પંકાવાની જાદુ હોંસ મહત્વાકાંક્ષા હતી. પરંતુ તેની સાથે તેમનામાં તે પદોને છોડે તેવા શ્રેયમાવહ કોષ્ટપણ પ્રકારના પુણ્ય વાત્સ- lifications નહેતા. એટલુંજ નહીં, પણ એ સ્વામીજી તો પરાપેક્ષે પાંડિત્યમ્ કરી ‘કહેતા પણ’ કરતા નહીં- એવું કરતા તેમના વિચાર અને વર્તન વચ્ચે જમીનજામ- માનનું અંતર હતું. તેમનામાં સ્થિરતા એ નહેતી, જ્ઞાન પણ જાદુ સ્વરૂપ હતું, જે બાપામાં તેમણે શયો લખ્યા છે તે દિંદી બાપાનુંજ તેમને બરાબર જ્ઞાન નહેતું. સ્વામીજી પોતેજ સ. પ્રે. ની પ્રજ્ઞાવતામાં જ્યારે કહે છે કે, મારી ચત્તભાષા હિંદી નહીં હોવાથી મારે હાથે મારા અથોમાં બાપાની બ્રહ્મા ધણી યજ છે. સસ્દાનું જ્ઞાન તેમનું કેટલું હતું, ને તો હવે જગત્પહેર થઇ ચુક્યું છે. તેના માટે તેમનું પોતાનુંજ લખેલું “સંસ્કૃતસાક્ષપ્રભોધ” નામનું પુસ્તક પ્રથમ અને અકાર્ય પુરાવાર છે. એ પુસ્તકમાં સ્વામીજીએ માર્ગોપદેશિકા તો. ચં પણ સમ્પ્રદાયસિત્ત સામાન્ય જ્ઞાન ધરાવનાર જૂન નહીં કરી શકે, તેટલી વિભ-

કિત, વગ્ન આદિની ભયંકર ભૂતો કરી છે. "અપ્રોધનિવારણ" નામના પુસ્તકમાં તેના પર સારો પ્રકાશ પાડવામાં આવ્યો છે, જેનો કોઈપણ સમાજ અવાપિષ્યન્ત ઉત્તર આપી શક્યો નથી. મ. દરિશંકરશર્માએ 'ઉક્તો ચૌર કોટવાળને દંડે' એ લોકોક્તિ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિનો વિગર્થ કરી તેમના સ્વામીજીને લાચુ-પડતી વાતને શ્રી. દિગ્મતનાથભાઈને લાચુ પાડવાનો ફોગડનો ફોફો માર્યો છે, જે આ ઉપરથી-સિદ્ધ થયા વિના રહેશે, નહીં. પોતાને ખીલકૂલ જ્ઞાન નહીં હોવા છતાં, 'હું મોટા વિદ્વાન છું' એવો દવાનંદજી માન સર્ગવ શંકા રાખતા હતા. "આવડે નહીં વેચે તે રાંધેલા પેસ" એ કહેવતને સર્વથા સર્વાંશે સ્વામીજીએ સત્પ કરી આપી છે. તેથી મ. દરિશંકર શર્માના મનતપ્ત-સુમત્ત અને દંભ સમ્પત્તી વ્યાખ્યા પ્રમાણે પણ 'દંભ' શબ્દ દવાનંદને એકલાને જ પરાખર-આખોદ લાચુ પડે છે, એ નિર્વિવાદિત રીત્યા સિદ્ધ થાય છે.

અરે સ્વામીજીનું ચારિત્ર્યજ દંભમ્પ અને દંભપુર હતું, એ શ્રી દિગ્મતનાથભાઈએ "દ. દં. દ." ભાગ ખીમ્પમાં સપમાણ સાધાર સિદ્ધ કરી આપ્યું છે. ભાગ ખીમ્પના પૃષ્ઠ ૧૧ થી ૧૪ માં ચોરી, જરી, વ્યસન, બૂંદ, મિથ્યા ભાષણ, દિસા, દૂરંતા, ધર્મ, દેવ, છગપટ, મોહ, મમતા ઇત્યાદિ જે પૈશામી શુભો દવાનંદજીના વર્ણવેલા છે તે અક્ષરશઃ સત્ય છે. આપણા "સરિસ્તર ઉત્તર" આપનારા પદિતમન્ય પણ તેની સામે ચું કે ચાં કરી સડવાજ નથી, દવાનંદની માહીતી આપનારાં સર્વ પુસ્તકોમાં તે શુભો વર્ણન છે જ, અને કોઈપણ સમાજથી હજુ રૂધી તેનું ખંડન થઈ શક્યું જ નથી. પુદ સ્વામીજીના સિદ્ધાન્તોજ દંભધડા વગરના અને તકલેફી હતા; એ સિદ્ધ થઈ ચૂક્યું છે. એ સિદ્ધાન્તોને પ્રતિપાદન કરનાર સ્વામીજીનું મગજ પણ એક ગામ આન્તિતો જામર હોઈ, જ્ઞાન ભૂકી અનેકવાર રસભાષણમાં ભેંકમાં કરતું હતું. જે સિદ્ધાન્ત પોતે માનવાનો સર્ગવ દાવો કરી આમદપૂર્વક ઉપરેશ આપી અન્યને તે મનાવ્યોનો દુરામક રાખના, તેજ સિદ્ધાન્તને તિલાંજલિ આપી પોતે જતેજ પછી તેનું ખંડન કરી નાંખતા-એટલુંજ નહીં, પણ એક વખત પોતે જતેજ પ્રતિપાદિત કરેલા સિદ્ધાન્તોને (જે લોકો માનતા, તે લોકો પર ગાલિપ્રદાનતો મારે ચલાવી, એ મિથ્યા મહપિંચ પોતાનું પોત પ્રકાશતા સ્વામીજીના એક અનન્ય ભક્ત અને એકા સુપ્રસિદ્ધ નર લાલા લજપતરાય કહે છે કે— "એવો એક પણ ક્રમ્ય નડોતો, કે જે વખતે સ્વામીજી તિર્થાન્ત હતા, એક વખત રેરામીજી રદ્રાક્ષ, કંઠી, માલા ધારણ કરી ચિપમતનું પ્રતિપાદન કરતા હતા, પછી તરતજ તેજ દવાનંદજી મૂર્તિનું ખંડન કરી ઉપલા સિદ્ધાન્તની પેટ ભરીને નિન્દા કરવા લાગ્યા. એક વખત એવો હતો, કે જ્યારે એ (હવિ યુગના) મહપિંચ મોક્ષથી પુનરાવૃત્તિ નડોતી માનતા, પ્રત્યક્ષ પુરાવા માટે મેક્ષા ચાંદાપુરનો સાચોર્થ મોશુદ છે. પણ પછી તરતજ માજીથી એક મુખલમાનના પ્રંચથી મુચવાઈ ગમરાઈતે એજ સ્વામીજીએ મોક્ષની અવધિ માની પુનરાવૃત્તિમુક્તિ માનવા માંડી, અને શવતાં પ્રમાણે તેને મોટે મોકથી પણ બેસાડયાં." સન ૧૮૭૫ માં કાઠીમાં છપાએલા પ્રયમોવૃત્તિ સત્યાર્થપ્રકાશમાં સ્વામીજીએ મૂર્તક શ્રાદ્ધ, અને સ્વર્ગલોક સ્તયા તેના અધિજતા દેવતાને માન્યા છે, એટલુંજ નહીં પણ, સાવખાતઃ મંસના હવન, પિતરોને માંસના પિંડનું વિધાન, ગોકર્પા હોમાર્થ નર પશુ ઇત્યાદિકનો વધ વગેરે જોજતોનું પ્રતિપાદન મુદ્દાં કરેલું છે, અને એજ સિદ્ધાન્તોને પાછ

ળથી દયાનંદજીએ અર્દ્યચન્દ્ર આપી દીધો હતો; એ વાત પણ તેમના દ્વિતીયાગ્નિ સત્યાર્થ-પ્રકાશ ઉપરથી સુરપટ સિદ્ધ પામ છેજ. અર્થાત સ્વામીજીનામાં ખીલકુલ ચિત્તસ્થિતતા હતી કે મક્કમપણું નહોતું, અને તેમના સિદ્ધાન્તો અને દોષોથી ભરેલા હોવાથી તેમના સિદ્ધાન્તોમાં પણ સ્થિરતા નહોતી, પણ તે સિદ્ધાન્તો તકલેદી અને કંઠધડા વગરનાજ હતા, એ નિર્ણય છે. વળી તેમના દરેક ગ્રંથોમા સ્થળેસ્થળે અમત્યતા, વિચિત્રતા અમત્યતા, અરણ્યતા, નારિતકતા, મૂઢતા મૂર્ખતા, પરસ્પરવિરોધ, પરોપદેશો પ્રાપ્તિ, અંગત આલેખો, દ્વેષજનિત નિન્દા, ગાસિપ્રદાન, છળકપટ, હવકટપણું, કામાન્ધતા, નિર્દયતા, ક્રૂતા વગેરે સર્વત્ર સર્વાંશે ઝળકી આવ્યા વિના રહેતાં નથી, અને તેના સપ્રમાણ સાધાર પુરાવા હશે અન્યત્ર આ લેખમાં વિસ્તારપૂર્વક આપેલાજ છે. તે આવી પરિસ્થિતિમાં સ્વામીજીને આધુનિક જમાનાના મહાપુરુષ તરીકે પણ કહી શકાય તેમ નથી, એ પણ સ્વદ્રઝ છે. આ બધા ગુણો તેમના દંબને વધારે કઢીબાત કરે છે, તથા તેના પર કદી પણ ન અચાપ તેની દારકાની છાપ મારે છે. દયાનંદનો દંબ આ પ્રમાણે સર્વાંશે મ પૂર્ણ છે, એ મ્મય સર્વથા સિદ્ધ થયા વિના રહેતું નથી. સત્યમેવ જયતે નાનુતમ !

નાગદત્તશર્મા પ્રસન્ન.

આધુનિક સુધારકો કેવા છે ?

આજકાલ સુધારકોનું વહાણ ફાટી પડ્યું જણાય છે, જે તે સુધારકમાં ખપવાને શય ! સુખ્યત્વે કરીને, આ જમાનાની ડોરેએ, ધ્રુવે નિશાળો, વગેરે સ્થળોમાંથી તેનો ઝેરી ચેપ સર્જવ દેવાય છે. મન્દરનો પાક નેમ મદદીમાંથી, માકણનો પરમેશ્વરમાંથી, વીંછીનો છાણમાંથી, તેમ આ નવિન સુધારાનો પાક આધુનિક શિક્ષણમાંથી થતો દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેને જોખમવાનાં ચિન્હો ઉચ્છૃંખવતા, મેષ્ટતા, કામાન્ધતા, અનાર્થીતા, નિર્દાનજતા, નીચતા, પિશુનતા, કુષ્ટતા, અગોચ્ય સ્વાગિપ્તપૂર્વક ગર્વિષ્ટતા વગેરે છે. એ સુધારાને બે મોટાં બ્રહ્મણો છે, નિન્દા અને પ્રતિસાદિ લાગ્ય એ બે આધુણી વડેજ આ ઉચ્છેદક સુધારો સર્વત્ર ઘુમી રહ્યો છે પ્રથમ લાલચ ગતવાળી, પોતાના પક્ષમાં ખેંચી જતા જામાવી જોળારી તમને શેસજાવતો; તમારી નિકટના તમારા વડીલ વગેરે કરતાં તમને વધારે ચઢિયાતા હોવાના જણાવી, છેક છાપરે ચઢાવી દેશે સીસામાં ઉતારશે, એટલે જોડી ખુશામદના જોગ યદ્ય પડી પછી તમે હરખાતાહરખાતા સુધારમંડળમાં સ્થગેવ યદ્ય જશે. તમારા વિરોધીઓની હદથી બંદે નિન્દા ને તમારાં વખાણ કરી, તમારું દીવ હગી લેશે. દિન્દ્યમાજની મિત્રમિત્ર જાતિઓ અને તેની પેટા જાતિ-તરો-વગેરેમાં પણ આવી રીતે આ નવિન સુધારો એક પક્ષને આસમાન પર ચઢાવી દેછ તથા બીજાને જતારી પાડી, મરંમ માંડોમાંડી પરસ્પર વૈરવિરોધ અને વૈમનગ્ય વધારી જ્યાં ત્યાં પોતાનું જોર ને અડો જમાવતોજ જાય છે, વળી એ જંગી સુધારાની ખાસે કપના કારખાનાની બે મોટી તોળો પણ છે, તે બે તોળો વ્યક્તિચાતર્ય અને વિચારસ્વાતર્યજી જણાવી; એનો પણ બહુ છૂટથીજ ઉપયોગ થાય છે. 'સ્વતંત્રતા' શબ્દ આ અધ્યક્ષના જમાનામાં મોહાચીજ મરજ અરે છે. શ્રીકૃષ્ણની ખરસી-વાંસળીમાં જેટલી મોહકશક્તિ હતી, તેટલીજ એ સ્વતંત્રતા શબ્દમાં પણ જણાય છે. કારણકે એ શબ્દ માત્રના શબ્દથી, જેને તે જાન બૂતી કપરળજમાં

પકડાય છે, અને સુધારકોના ફંદામાં ફેંકી દેવામાં આવે છે, બલતમાં ભસે છે, ગાગોળ કાઢી
વીરલા બચવા પામે છે. પરંતુ ખરી સ્વતંત્રતા તો કાંઈપણ રચતો જ નથી. ઉપર
લોકમાં કાંઈપણ અમાધિન અને અસ્થિત સ્વતંત્રતા: ભોગી-સંકુલ નથી. તેથી સ્વ-
તંત્રતા તો એક માત્ર-સુક્ત મહાત્માજી મેદા મધ્યા-સુક્ત ધ્યા-આદ ભોગી સકે છે.
આથી તો એ ગુમાની સુધારકો પણ પોતાનો એવાએકાંચારો, મોંઝાં જમાવી કાંઈક
કાતુર વગેરે બાંધી-ધડી કાઢી તેનાં સખ્ત બંધનની મુખમાં પોતાના પોરમાં સપડાવે-
લાને બરકડી લેવાનોજ. અરે! જાણે ન્યાતોની સખ્તમાં કાંઈ ન્યુનતા રહી મેં હોય એમ
સમજી, એક નવિન ઓર તરફની સુધારકોની તોળી ન્યાતજ બતાવવાના. એકનો કરવા
જતાં તો વધુ વિભાગ-ભાગલાજ તેમના હાથે બનતા બધા છે. ક્યાં રહેશે સુધારકોનો
એકીકરણો (ન્યાત માત્ર-એક કરવાનો). આશય! સંધ અને એકતા કરવા જતાં તો
વિચાર તેઓ સર્વત્ર વૈર વિરોધ કલેષકાંકસ કુસંધ અને કંજ્યાંતુલ સામ્રાજ્ય રચાશે કે
છે. આ એક દૂર સત્ય છે, પણ સુધારકોનું તો સર્વત્ર આવુંજ પોલ ચાલે છે. સત્ય કરવા
જતાં યશ બધા છે અપસત્ય. ઉદાહરણ તથા પ્રગતિ સાધવા સારું દુર્ગત બોલ્યા જેટલાં બારે
બર્ષ પરિશ્રમ લેધ, આખરે તેમાંથી કાઢી શકે છે તો હારજી! બધી વર્તમાન-તેમને હાથે
“ચિનાયર્ક પ્રજુર્વાણો સ્વયામાસ્ત ઘાનરમ્” જેવુંજ યશ બધા છે. ઉચ્ચ-શિક્ષણ,
civilisation, સખ્યતા તથા સમાન દંત્વા-સિદ્ધાન્તોનું પ્રતિષ્ઠાન કરી, પોતે સંસ્કાર-
સુક્તઆચારવિચાર ધરાવતા હોવાનો એ સુધારક-ગમે સર્વ કાલો કરે છે, પરંતુ જુબી
ની વાન તો એ છે, કે એ લોકો જૂના વિચારવાળાઓને જેટલું જાણી, પકડી,
અજાન, છુડેલ એમ બેધકક કહે છે. વિચારસ્વાતંત્ર્ય અને બક્ષિતસ્વાતંત્ર્યના હીમા-
ચલીઓનાં આપવા લેવાનાં કાટલાંજ નૂર્ણ છે. પોતે જાતે નિન્દા, ગેરઆજખી કીધા,
ખેદા આરોપો વગેરે નાપશંદ કરતા હોવાનું આપણને વારંવાર: જણાવી, પરમપ્રદિષ્ટુ-
તાનો પાક કીજાવવા તૈયાર થયે; પરંતુ પોતાની સાથે વિચારમાં એકબીજાં નહીં યશ સંતા-
ગઓને તો, તેઓ પેટ ભરીને ખુશ બાંડશે તથા કાલે તેમ રજેલ કરી વગોરી નિન્દી-
અરે તે મને કનકમાં આપી નવિ સાથે કાંઈપણ ક્યારા નહીં રહેવાં કે, તેમના વિચારો
અને વર્તનમાં આટલો બધો જમન આચારાનનો કરક છે. કેજવાપણ આચાર વિચાર
Refined tastes and manners નો ફોકો રાંખનારા સુધારક-ગમે વહેતો અને
પોતાનાજ ધરડા વરડાને જેટલો Old fossils ‘પરડો છુવડ’ ને ‘જેવકુ છુવડ’ કહી દેતાં
જરા સકોચાતા ચરમાતા કે આંચકો ખાતા નથી. સ્વીસ્વાતંત્ર્ય અને સ્વીપુરુષના સમાન
દંતી હુમેટી વગાડનારા ગરીબ ગિચારા સુધારક-ગમે સ્ત્રીઓને ‘વકીલાત Plead-
ship ની સનદ અને પાલિમેન્ટમાં-એન્જર તરીકે સ્થાન આપી કે અપાવી શકતા-નથી,
તો કંઈ એકાદ આર્યોસની જાત છે? સમાન દંક પોતે જાતેજ આંધવાને કે અપાવવાને
લાચારને અસમર્થ છે, તો જીજને શા માટે. સ્વીપુરુષના સમાન દંક છે, તમે જંગલીઓ
સમજ્યા નથી’ એમ કહી વિના કારણ અજાણતા ધરણતા ને ‘બીચાવતા દશે વાર ?-
અરે છુડ સુધારકની રંગમુખિ ઇંગાંડ-વિલાયતમાંજ તેવા દોકો સ્ત્રીઓને પ્રાણ પકાડી નાંખવા
છતાં પ્રાણ યશ સક્યા નથી, અને યશ શકે. તેમ નથી; તો પછી ‘નહીં જળમાં, નહીં-
તેરમાં, નહીં છપવા મેળમાં’ જેવા તમે પરાપદેશે પાંડિત્ય બતાવનારા તે કીંત્વિજ્ઞાન
માં હો? આવા સમાન દંકની દિગમ્પતીને સહત ચવાવનારી સ્ત્રીઓ, જેઓ મોજાજાતા

નામથી ઝાળખાય છે, તેઓને સુધારકમન્યોના ઓદર્શ વીરપુરોની જન્મભૂમિ ઈંગ્લાંડ-માં જ કારાયુદ્ધમાં-તુરગમાં પુરવામાં આવે છે-કેદ કરવામાં આવે છે. તેઓને તમારા આદર્શ મહાત્મા (Heroes)ઓએ ક્રેટલી રાક્ષસ ને સ્વતંત્રતા અપાવી છે ? તમે જાતે તેમનાં દુઃખ દૂર કરવા કાળે કન્મર કસવાને જલ્લે નમાવ્યા થઈ જઈ ગયાના બળદની પેડે બેસી કેમ રહો છો ? વળી એ માન્ય સુધારકમન્યો જૂના વિચારવાળા orthodox લોકો પર આક્ષેપ મૂકે છે, કે તમે જન્મલીલેટો તો સ્ત્રીઓને અપત્યોત્પાદકયંત્ર (child-producing machine) મંમળે છો; તો બલા, અન્યને વગેરે તેઓ પોતે શા માટે તેમ કરનાં ચૂકતા નહીં હોય ? સુધારકો મોટા ભાગિનીબક્ત હોઈ અજાણવાત્સલ્ય બની સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય માટે, કેસરીયા કરવા મેદાનમાં પડેલા છે; પણ અધ્યક્ષોની વાત તો એટલીજ છે, કે એ લોકોના સિદ્ધાન્તો માત્ર કહેવા માટેજ છે, કરી બતાવવા માટે નથી. કિંબદ્ધતા બીજાને ઉપદેશ કરવા પૂરનાજ છે. 'અર જા બેટા-ચણાએ !' કરી પારકા છોકરાને જાતિ બતાવવાને માટેજ તૈયાર થઈ જાય છે. કારણ સુધારકો આપણી વિધવાઓને દુઃખે દુખાયાય છે, વિધવાનાં દુઃખ પોતે જાતેજ ભોગવતા હોવાનો ડોળ કરી, નાહક હિન્દુસમાજને નિંદી ગાયો; દેશ પોતાનું ચેત પ્રકાશે છે; તથા વિધવાઓને પુનર્લગ્ન નહીં કરવા દેનારને સ્વાર્થ, દુષ્ટ, કર્ષીણ સીતાન, જૂલમી વગેરે ઇચ્છાઓથી નવાજે છે. પરંતુ પોતાના ધરની વિધવાઓને પોતાના વિચાર પ્રમાણે પુનર્લગ્ન કરવાની દરજ મા માટે પાડતા નથી ? પોતાની બહેન, દીકરી તથા બીજી સગીઓનાં વૈધન્ય પ્રસંગે શા માટે તેઓને રીખાવીરીખાવી બહાચર્ષ પાળવાની દરજ પાડતા હશે વાર ? 'એ તો હમ કહેનેકા, કુછ કરનેકા નહિ' જેવુંજ છે કે શું ? અથવા તો હાથીની પેડે એ ડોળધાણ દંબી સુધારકમન્યોનાં પણ આવવાના તથા દેખાડવાના દાંત જુદા છે કે શું ? સ્ત્રીઓને છૂટાછેડા—Divorceનો હક આપવાની બડી બડી ખાતાં તો ઘણી કરશે, પણ પોતાના ધરમાંજ તેનો અમલ થવા નહિ દે. નાતજાત ને વર્ણવ્યવસ્થા નકામી છે, નુકસાનકારક છે વગેરે-રડકયા પ્રસાપ મિથ્યા બીજાને મનાવવા સાફ કરી કરશે, પણ પોતે તો ન્યાતની ઝૂંસરીનો ભાર બળદીયાની પેડે સડનું આને વહન કર્યોજ કરવાના. તમારે શું બલા એ સુધારકમન્યો અન્યના પારકાના જ સુધારક બનેલા છે, પોતાની જાતના તો નહોંજ ને ? સુધારકમન્યોનું આતું વર્તનજ તેના પુરસાતું એક જગતદસ્ત અક્રાંત્ય પ્રમાણ છે. ન્યાતમાં ભાગ નહીં લેવાનો અન્યને બોધ તો કરવાના, પરંતુ પોતે જાતે તો તેની પરવાહ નહીં રાખતાં કાંઈક કાંઈક ઉચ્ચતાયક કરી મૂકશે ન્યાતવરા નહીં કરવા જમણવારો એકદમ બંધ કરી દેવા માટે મોટા બુખાળા પાડી બધે ગળવી મૂકશે, પણ પોતે જાતે જમણવારમાં ભાગ લેવા-મિથાજ મારવા હાથમાં લોટા લઈ સોયી પડેલા તૈયાર થઈ જશે ! આ એક અતુભવસિદ્ધ સત્ય છે. જેના પુરાવા એક નહીં પણ અનેક, બધે રચળે સવ કાંઈ સ્વયમ જાણી તથા જોઈ શકેજ છે. રાંધુ-મેળો કરી સર્વ વર્ણ સાથે છૂટથી ખાવાપીવા વગેરેનો-ગેરી બેટીનો વ્યવહાર કરવા સાફ કહેશે ખરા, પણ પોતે જાતે બહેચૂક-મેટો ભાગે અધારામાં, અજવાળામાં જાહેર રીતે નહીં-તે પ્રમાણે પ્રીતિભોજન કરશે, તો પાછળથી પાપનો ધડો ફૂટે તુરતજ અખ મારી અટ મઠ દાદી મુકાવી પ્રાયશ્ચિત્ત કરી, દડ આપીને પગે લાગીને પણ ન્યાતમાં ફરીથી દાખલ થવામાં પાશુ વાળી જોશે નહિ-ચૂકશે-નહીં-શુ આને કાંઈ જેની દડતા ચરવીરતા ને સાહમિકતા છે ! પરંતુ બીજા તેમ કરશે તો તેમને ખીંચણ, કર્ષણ, બાવલા, રૂઢિના ગુલામ,

જંગલી વગેરે વચ્ચે કહી નાહક વગોવસી પ્રથા સંતાવશે. વળી એ સુધારકો હિન્દુઓના અનાદિકાલપચિત્તિ પ્રિય સનાતન ધર્મને હાનિ કરી પગોવે છે, ને તે ધર્મનાં પ્રધિયુનિષે. તથા આચાર્યોને જંગલી વનગર, વહેમી, મૂર્ખ કહી પારવાંદ સંભોધે છે. પણ તેમના પ્રત્યક્ષ પાશ્વાત્ય વિદ્વાનો મેદામુલ્લર, શાપ્તડોર, રૂબીગીસ્ટેન્ટ, બ્લેચરૂપી જેવાં ધર્મનાં મુક્તકરે વખાણ કરી સનાતન-ધર્મના બેકાટ્ય સિદ્ધાન્તો તરફ માનની નજરે જુએ છે, ત્યારે એ સુધારક-મનો કાં તો મૌનવ્રત ધારણ કરે છે, કે કાં તો તાણ્ટકે અમુક સિદ્ધાન્તો સારા તો છે પણ જમાનાને અનુસરતા નથી, વળી પ્રગતિને બાધકારક છે, એમ બહીંમે મોડે કહી છૂટે છે; પણ તેને પારકા માન આપે, છતાં પોતે તો માનતાજ નથી, તેનું કારણ એટલુંજ નાણાં છે, કે એ સિદ્ધાન્તો આ જમાનામાં પાળી શકાય તેવા નથી, આચાર્યમાં મૂંઝી શકાય તેવા નથી, સમયની ગારક પવનવેગે આગળ વધવામાં અડચણ કર્તા છે. પરંતુ એ સુધારક-મનો પોતે જાતેજ પોતાના પ્રાણપ્રિય સુધારાના સિદ્ધાન્તોજ બધા આચાર્યમાં મૂંઝી શકતા નથી, અને તેમ-વર્તવા આગ્રહ તો કરે છે, પણ પોતે જાતે તો તેમ કરતા નથી, ટ્યુપચુ થઈ કરે છે વા તેને માટે દંડ આપે છે નુકસાની ભરી આપે છે. બાકી સનાતન-ધર્મના સિદ્ધાન્તો તો પ્રધિયુનિષે વગેરે મહાત્માઓ, અનાદિ પ્રાચી પાળતા આવ્યા છે, અઘાપિ પર્વત પગાય છે ને હવે પછી પણ પગારો; અનેક ધર્મોત્સાહી ભોક્ષા સ્વયં આચાર્યવિચાર પાળી તેમ કરવાનો બીજાઓને બોધ કરી ન કરે છે. પોતાણુ તો એ કહેવાતા—પોલપોલ આવતા એ સુધારાનું જ છે, કે તેનાં શ્રેયકા ઉપાસકા શુદ્ધાત્મા પોતે જાતેજ એ નક્કી સુધારાના સિદ્ધાન્તોને આચરણમાં બીજાકુલ મંડી રાંધતા નથી; સુધારક-મનોની હેરાત પમાડનારી લોકવચક આ ખૂબી તો ખરે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે.

સનાતન હિંદુ ધર્મના સિદ્ધાન્તો આ જમાનામાં પાળી શકાય તેવા નથી, પ્રગતિને બાધકારક છે, છતાં જૂના વિચારવાળા અધ્યક્ષાથી રહસ્ય સમજ્યા વગર તેનું પૂછું પૂછ્યું તે પકડ્યું સમજી જોડતા નથી, એવા એવા આદ્યેષો, સુધારક-મનો ધર્મપ્રાણ હિન્દુઓના ધર્મની નાકારી કરવા ખાતર કરે છે, ને નાહક ધર્મને હુમોવવા મથે છે. પરંતુ ખરી અધ્યક્ષા કોની છે? ગાડરીપ્રવાદમાં અધ્ય-પરંપરાખામે કાણ મહાદેવ જાય છે, તે હવે કોઈને અજાણ્યું રહ્યું નથી. સુધારક-મનો ઉત્તરો ચોર કાટવાળોને દડે એના નેત્રું કરે છે, તે હવે ચાંદની પ્રકાશની પેઠે ચાંદ્ર જાહેર થઈ ચૂક્યું છે. પરા ભદ્રં બદ્રી, રહેલ સમજ્યા વગર મિથ્યા મેળ ને મોટાભાઈ લેલકામાં, સુધારાનું પકડેલું મદા-પૂઠ દુરાચાર્યો નહીં જોડનારા—અધુનિક કહેવાતા સુધારક જ છે. દેશની ઉગતિ કરવાના વેગમાં આવી ભ્રાન્તિથી અવગે રસ્તે ચલેલા, જાન જૂલી જમણામાં બધું જાડકનારા—જમણાવડો પુણુ એ સુધારક-મનો જ છે; એ બંને રાંધો (રાંધવા ને જમણવા) આધુનિક સુધારકને માટે વધાયેલગ્યા હોઈ, અજાણર હોળને બાધેલગ્યા આવ્યા પિના રહેતા નથી; આદર્શ સુધારકને જોગપાંવવા એ રાંધો ખાસ જરૂરના છે. આ રાંધેલો નિરંતર મિથ્યા લગણમાં જ જાડકા કરતા હોનાથી એમને આપણે ‘રાંધેલગણ’ ને નામે જોગ ખીરાં. બંને દંડાઓ એકી વળતે અને એકસરખી રીતે તેઓએ માનણુ કરેલા હોવાથી, બંને દંડાઓથી મિથિત અને વિચૂળિત થયેલો આ ‘દંડાગ’ બનેલા અર્થનું નિષ્પક્ષ

પાતપણે એકસરખું જીવન ઠગવવા ખાસ સમર્થ છે. સુગમતા મરજતા અને અર્થભાંખી-
યતો સમાવેશ પણ તેમાં ઘણું જગ છે, એટલું જ નહીં પણ સંક્ષિપ્તમાં આવી જવાથી
એકદમ તેની ખૂબીમાં વધારો મળે જાય છે ગમે તેમ, પણ આ બદલખમણો બધી વાતમાં
એકસરખા ગુણ ધરાવે છે. બદલખમણીમાં તેઓ હંમેશાં દરેક બાબતમાં અવિચલિત,
અરુણલિત અને અવિચલન રહી ગઈ છે. કહો કે તેમનું બદલખમણીવ દિશાબાધ્ય છે !
બદલખમણો મોટા દેશભક્તો છે, તેમના વિચાર પ્રમાણે બીજી બધી ખટખટ છોડી દઈ, એક-
દમ દેશનો ઉદ્ધાર કરી નાંખવાની ખામ જરૂર છે. ધર્મને કોરણે પૂકી, વર્ણવ્યવસ્થાનો
નાશ કરી, તથા જાતીયત્વને રમાતાળ પડેલાંની દઈ, તેઓ દેશભક્તિ કરવા મથે છે અને
બીજાને તેમ કરવા આગ્રહપૂર્વક આતુરનાથી બોધ આપે છે ધર્મ તો કંટકરૂપ છે, પ્રગતિના
માર્ગમાં આડખીલી છે, માટે સિદ્ધિ માત્રનો બહિષ્કાર-ત્યાગ કરતા પડે ! તેનો બહિષ્કાર પ્રથમ
થવાની જરૂર છે. આ બદલખમણો પોતાને 'નેશનાલિસ્ટ' અર્થાત્ જાતીયત્વના હીમાયતી ને દેશના
ભક્ત થવાનો દાવો કરે છે, પણ નેના પરાધર્મથી પ્રચલિત રીતરીવાજ આચારવિચાર. પહેર-
વેશ (સ્વાંગ) તથા ધર્મને તિલાંજન આપી દઈ, આ બદલખમણો તેના પ્રાચીન ગૌરવ
અને મહત્ત્વ ઉપર તો કુદાડા મારે છે. પ્રાચીન ગૌરવને તો દેખીની રીનેજર પોતાના કે
શરોહી ફાળથી રસાતાળ પડેલાંની દે છે, એટલું જ નહીં પણ હજોક મેડોરથી પણ તેનો
ધ્વંસાર કરી, પોતાનો નિઃસ્વાર તે પ્રત્યે જાહેર કરી, સખ્તવડે પણ તેનું સત્યાનાશ વાગી
નાંખે છે. ક્યાં આ બદલખમણો જાતીયત્વ અને ક્યાં પ્રાચીન ઋષિમુનિ આદિનું જાતી-
યત્વ ? શું એ મહાત્માઓ પ્રત્યક્ષીયત્વ કેળવ્યા વગર દેશની દરેક દિશામાં ઉન્નતિ કરી શક્યા
હતા ? પણ આ બદલખમણોની વિવક્ષણતા ને વિચિત્રતા તો એ છે, કે વિજ્ઞાયતી માલને
એ લોહો બહિષ્કાર કરવાનો ભેરશાંધ્યા આગલ તો ધણો કરશે, પણ તેજ લોકો પોતે જાતે
વિજ્ઞાયતી વેશ વાણી વિચાર વર્તન રીતરીવાજ અને આચારવિચારની શુભાગી—દાસત્વ-
માંથી છૂટી શકશે નહીં. વિજ્ઞાયતી રાજ્યનીતિ સામે પોષાર ઉઠાવી પાછા શિક્ષા, દીક્ષા,
ધ્યાન, ધારણા વગેરે સર્વ વાતમાં વિજ્ઞાયતીમય અને વિદેશીજ બની જવાના નિઃસ્વદેશ-
નુરાગ-દેશપ્રેમ પણ એ લોકોનો કેવો અદ્ભુત અને અતુપમ છે, કે રાજકીય લક્ષની લાલચ
મિવાય નિઃસ્વાર્થે દેશને માટે તેમને જરા પણ પ્રેમ માન મમતા કે દરકાર છેજ નહિ. જેઓ
દેશકાંક્ષા બનીને દેશનીજ દરેક બાબતમાં અવગણના કરે, દેશનાં ભાષા ભેષ ભાવ આચાર-
વિચાર રીતરીવાજોને તોડીફાડી તરછોડી રસાતાળ પડેલાંની દે, છતાં પાછા પોતાને જાતી-
યત્વના હીમાયતી કહેવડાવે છે ! એ તે કેટલું બધું અર્થગત, વિપરીત અને પરસ્પર વિરો-
ધથી ભરેલું છે ? દેશોન્નતિનો અર્થજ છેક સંકુચિત કરી નાંખી, રાજકીય લક્ષના લાલચ
લોભી બની કેવળ સ્વાર્થો જગજગતો દેશભક્ત બને છે અને 'દેશભક્ત' શબ્દને એકદેશી
અને સંકુચિત અર્થવાળો બનાવી દેશનું જ બગાડે છે. સુરત શહેરની એક ઉંચી કોમના
સરળહૃદય વિદ્યાવત નામ આવી ટેમ્પ્સતીયોદન કરી મોટા દેશભક્ત બની ગયા છે ! પોતાને
નેશનાલિસ્ટ કહેવડાવે છે, પણ પહેલેજ દિવસે વિજ્ઞાયતી પાછા ક્યાં બાદ દેશભક્તિના
નીચે પ્રમાણે ઉદ્ગાર તેમણે કાઢ્યા હતા—“આ સુરત શહેર કરતાં તો પેરીસની ગટર-
પણ મારી છે.” સ્વતંત્ર ભૂલે ને દેશમત્ત્વ ગુમાવે એવો પરદેશગમનનો આ લાભ તે કાંઈ
જેવો તેવો છે ? અને આદર્શ દેશપ્રેમ પણ આ બદલખમણોનો કેવો જગલ છે ? તે પણ
ઉપરોક્ત સત્ત્વ હાકલ ઉપરથી સહેજ જણાઈ સમજાઈ જાય છે. આધુનિક સુધારકોનું

૯૨ "મહાનયોતિઃ" અમદાવાદ, પાંચ ૧૯૭૩, પ્રકાશ ૪-૨.

આરિય આ પ્રમાણે અચળો પમાડનાર અતિ અદ્યુત રમુછ અને હાર્યોત્પાદ છે. કેટલા ઉઠા પાણીમાં તેઓ દાવ ખેલે છે, તેઓ આ ઉપરથી સારો પતો લાગે છે.

પ્રસન્નવંદન છબિદાશમ દીક્ષિત, સુરત.

માતૃભાષા અને શિક્ષિતવર્ગનો ધર્મ

રાષ્ટ્રીયભાષા (National Language) ની આવશ્યકતા—વંશપરંપરાનું ગત વિધિ અનુસાર પોતાનો વિકાસ કરવો અને પોતાનું ઐતિહાસિક સ્વરૂપ જાળવી રાખવું, એ દરેક જીવંતી પ્રજાની નિશાની છે. ઇતિહાસ પ્રજાના નૈસર્ગિક વંદણ અને રિત-ભાવનું જ્ઞાન કરાવે છે. અને આ રીતે વલિખની પ્રજાની નિર્ભયસિદ્ધ શક્તિઓને ખાલવે છે. આમ હોવાથી લોકોના વિચારો તેમની પ્રકૃતિ (Nature) ને અનુકૂળ રીતે ઉચ્ચાભિભાષા વ્યક્ત કરવાને પ્રોત્સાહ આપે. રાષ્ટ્રીયભાષા હોવી, તે પ્રજાની જીવનનું અસ્તિત્વ અને અભ્યુદય સિદ્ધ કરનારી મોટી નિશાની છે. રાષ્ટ્રીયભાષા સિવાય રાષ્ટ્રીયજીવનનું અસ્તિત્વ નથી, 'There can exist no National life without a National Language.' જો આપણે આપણી પ્રજા માટે ખાસ એક જુદી ભાષાની આવશ્યકતા સમજ ન શકીએ, તો આપણે પ્રોત્સાહિત સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે આપણને ઓળખાવી શકીયું ન નહિ. આ રીતે જેઓ આગમ ભાષાને-દેશમાં સર્વ સામાન્યભાષા (Lingua Franca) બનાવવા માગે છે, તેઓ પ્રજાને ઉપર કહાર મૂકનારા છે એટલું નહિ, પરંતુ તેઓ રાષ્ટ્રીયજીવનને પાઘાંરૂપ છે.

વળી સામાન્ય વિચાર અને વ્યવહારથી પણ, રૂઢીઓ ખાદ કરતાં ખાંડોના ધુરોપ ખંડ જેટલા વિસ્તારવાળા ભરતખંડ જેવા મહાન-દેશમાં સર્વસામાન્યભાષા અંગ્રેજીને બનાવવાની, કેળવણી રૂપી મહિરાથી ભરત યદ્ય અથવા વિકૃતમરિતુક મહુષ્યોની સચના મહાન ભરતખંડને ઇંગ્લાંડ લઈ જવા જેવી વ્યવહારસિદ્ધ છે. ઓમ કરવા કરતાં આપણા મનો-બળના પ્રભાવથી તેમજ માતૃભાષા તરફની દૃઢ ભક્તિથી આપણેજ અત્ર-વસતા ગણ્યા ગાંધ્યા વિદેશી લોકો ઉપર આપણી ભાષાની જાપ સા માટે ન પાડી શકીએ? ખીજી મૂચના નૈસર્ગિક અને વ્યવહાર સિદ્ધ છે, તેમજ આપણું ખડેસત્વ પણ તેમાંજ રહેલું છે.

શાશ્વત્વદૃષ્ટિથી પ્રજાકીયભાષાની આવશ્યકતા-ભાષા સંકલ્પાત્મક છે; એ વાત નિર્વિવાદ અંગીકાર્ય છે. "Speech is one characteristic distinction of humanity. Every word.....is the record of some event of thought and furnishes the means by which the facts or thoughts can be transmitted." —Fitch.—

સંકલ્પશક્તિના સિદ્ધાન્તથી એવું પણ સિદ્ધ થયું છે, કે બહારના વ્યાપારની આસર આસાવધતાથી આંતરિક વ્યવહાર ઉપર પાવ છે. એ ન્યાયે જેની ભાષાનો આપણે બંધા

રના વ્યવહારમાં અંગીકાર કરીશું, તે ભાષાના સંકલ્પોની અમર શું આપણા ઉપર નહિ થાય ? આપણામાંના જે કેળવાયલા લોકો અંગ્રેજી ભાષાના અત્યંત ભક્ત છે, તેઓના વિચારો ભારતીયવિચાર કરતાં તદ્દન પ્રતિકૂળ અને વિદેશી વિચારને અનુકૂળ પ્રતીત થાય છે, તે વિદેશી ભાષાની વિચારો ઉપર કેટલી અમર થાય છે-એ ખતાવે છે. આ વાર્તા સં-
કલ્પશાસ્ત્ર (Psychology)પ્રેક્ષા નિર્વિવાદ અંગીકાર કરશે જ. સંકલ્પનું બળ અમાપ છે; સ્થિતિની વ્યવસ્થા, નિયમિત અને પ્રથમ જ સંકલ્પ દ્વારા થાય છે. નહિ મૌલિક ધ્યાપારાઃ સંકલ્પમન્ત્રેણ સંભવન્તિ (મેઘાતિથિ)

સંકલ્પમૂલઃ કામો વૈ યજ્ઞાઃ સંકલ્પ સંભવાઃ ।

વ્રતાનિ યમ ધર્માશ્ચ સર્વે સંકલ્પજાઃ સ્મૃતાઃ !! (મનુ.)

આ પ્રમાણે વિદેશી સંકલ્પની વિદેશી ભાષા દ્વારા આપણા ઉપર જે અંકુશ થઈ છે અને થશે, તે હિન્દુપ્રજાત્વને વિધાતકી નીચી છે અને નીચડશે; માટે આ તરફ દુર્લક્ષ કરવું એ મુશિક્ષિત અનુભવોને ચોખ્ખું નથી માટે જે લોકો વિદેશી ભાષાને સર્વસામાન્ય-ભાષા કરવા ગયતા હોય, તેવા હતાપણકાલાના વિરુદ્ધ સખ્ત પતિથોપણ કરવો એ દરેક સાચા ભારતસંતાનની ફરજ છે.

શિક્ષણ અને રાષ્ટ્રીય ભાષા—એક સ્વતંત્ર પ્રજા તરીકે અસ્તિત્વ ધરાવવા માટે જેમ, ઇંગ્લીશ ભાષાનીક આદિ દરેક સ્વતંત્ર પ્રજા આધુનિક મન્યની કેળવણીપદ્ધતિમાં રાષ્ટ્રીયભાષાને પ્રાધાન્ય આપે છે, તેમ આપણે પણ આપણું જોઈએ. દરેક સુધરેલા દેશમાં રાષ્ટ્રીયશિક્ષણપદ્ધતિમાં દેવનાં જાળકોને વંશપરંપરાનુગત ઇતિહાસદ્વારા તેઓનું રાષ્ટ્રીયગિમણુ કેવા પ્રકારનું થયું જોઈએ, એ જાખત ઉપર ખાસ લક્ષ્ય આપી, કેળવવામાં આવે છે. (The living force of Education is an ideal..... expressing itself in a social tradition. I. E.).

રાષ્ટ્રીયભાષા National Language, એ રાષ્ટ્રીયસાહિત્ય National Literature અને રાષ્ટ્રીયશિક્ષણ National Education નો પાયો છે.

રાષ્ટ્રીયવિદ્યાલયો અને મુશિક્ષિત વર્ગ—હવે આપણાં મુશિક્ષિત નેતાઓ અને આપણને આધુનિક પરિસ્થિતિમાંથી કેવી રીતે પસાર થવું તે જાણતવું શિક્ષણ આપનારા છે, તેમનું જોઈએ દરેક મુશિક્ષિત વ્યક્તિનું પહેલું તો એજ કર્તવ્ય છે, કે રાષ્ટ્રીયભાષાદ્વારા જ એક ગામડી નિશાળથી માંડી વિશ્વવિદ્યાલય સુધીનું શિક્ષણ આપાય, તેમજ રાષ્ટ્રીયભાષાનો રાષ્ટ્રના સર્વ દિગંતોમાં પ્રચાર, થાય, એવા પ્રયાસો કરવા જોઈએ. દરેક વિદ્યાર્થીમાં આપણી માતૃભાષા ન વપરાય, ત્યાં સુધી આપણી શિક્ષણપદ્ધતિ પ્રાકૃતિક તેમજ રાષ્ટ્રીય જીવનને અનુકૂળ જનવાની જ નથી. જેઓએ સ્વભાષાના વિકસિતે માટે શ્રમ કર્યો છે, અને જેઓ તેમ કરવાને, સ્વભાષા તરફ ભક્તિપૂર્વક દૃષ્ટિપાત્ર થયા છે, તેઓ જ આ દેશમાં પ્રગ્નકીયકેળવણી ને પ્રગ્નકીય જીવનનો પાયો નાંખે છે; અને એજ દિદાંચિત સ્વભાષાના ભક્તો ભવિષ્યમાં હિન્દના રાષ્ટ્રીય વિદ્યાલયોનો પાયો નાંખશે. વિદેશી ભાષાના સંસર્ગથી જેઓનાં વર્તન અને વિચારો વિદેશી થઈ ગયાં છે, તેની વિદક્ષણ વ્યક્તિઓને મારા આ વિચાર દ્વય સત્વહીન જખાગે, પરંતુ જે “મેકાલે”એ બનાવેલી; અને તેઓએ

પાંચેલી કેળવણી રૂપી વિજ્ઞાન-ભાગ્યની નિરાશાથી મુક્ત થઈ જાનમાં આવી જોશે, તે આ વિચારોને અનુમોદન આપવાની કુદિ તેમને પણ મુકશે.

ભાષા અને સાહિત્ય કુદરતી સંસ્થાઓ છે ? એક પ્રશ્ન એ પણ ઉપસ્થિત થાય કે ભાષા અને સાહિત્ય નિઃસર્જિત સંસ્થાઓ છે, તેઓનો વિદ્યાર વૃદ્ધિ અને ધીજી સાહિત્યિક વસ્તુઓની માફક થવો જોઈએ; તેમાં આપણે લૌકિક પ્રયત્નો કરવાની જરૂર નથી. ભાષા અને સાહિત્ય જનારી સંસ્થાઓ નથી પણ તેઓ જુદાંતરીતે જ થાય છે, They are not made but they grow.

આ દલીલનો યમાર્થ ઉત્તર આપવાને એક સ્વતંત્ર લેખની જરૂર છે; પરંતુ, અમ કહેવું તો વિપક્ષિત છે, કે ભૌતિક, દૈવી, શ્રુત, રાજદારી વગેરે દરેક બાબતોમાં ધર્મ અને હિંદુશાસિને ગાદી સંબંધ છે. બાપાર અને હિંદુઓની ઉત્પત્તિ તેમજ અવતરન, ધર્મ અને રાજ્યની ચતુર્વિધતા, સાહિત્ય કળીનું પ્રદુષ્ટ થવું અને ખીસાઈ બંધન, આના અને ખીસાઈ ચતુર્વિધતાના દુનિયા ઉપર થતા જનારો, અંતઃસંસ્કૃતિ જનારોની સંતી જરૂરીઆતો, તેને માટેની હિંદુ અને હિંદુશાસિદિ માટે વાપરેલી શક્તિનો પુરાવો ઇતિહાસની આરમ્ભમાં જોઈ સમશે. કુંકામાં જો આપણે એક સ્વતંત્ર પ્રશ્ન તરીકે જોઈએ— ધર્મની હિંદુ સંખ્યા હોઈએ, તો આપણે આપણી રાષ્ટ્રીયભાષા—માતૃભાષાનો નિદાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે. જો કે કેટલાક કાર્યમાં થોડા વખત પ્રતિજ્ઞાના પ્રતીત થશે, પરંતુ કાર્યસિદ્ધિ માટે તેને જ અનુકૂળતા માની લેવી જોઈએ.

માતૃભાષા-રાષ્ટ્રીયભાષા અને શુશિક્ષિતોનો ધર્મ, જો આપણે એક સ્વભાષાની અગત્ય સંપ્રદાયનાર લોકોએ, તો દરેક શિક્ષિત શુદ્ધ તેમજ દરેક ભાષાશુદ્ધતા પોતાની સ્વભાષામાં જ પોતાના વિચારો દર્શાવવા જોઈએ. સ્વભાષાની ઉત્પત્તિ, જે રાષ્ટ્રીય જીવનના વિદ્યાસત્ત્વ પ્રથમ પગથીયું છે. " અમુક બક્ષિત, ઇંગ્લેન્ડમાં સાફ ભાષણ કરી શકે છે, માટે તે તો ઇંગ્લેન્ડમાં જ ભાષણ કરે તો સાફ: " એવો વિચાર થવો, જેના આપણી વિષયપ્રિયતા અને હિંદુશાસિદિને, માટે નિર્ગતતા લાખે છે. અમારા સાંકળના પ્રભાવે હિંદુઓમાં એક એવી રીતી છે, કે જો તે દેશમાંથી અને જો તે ભાષામાં કામગીરી આજો હોય, તેનો જવાબ ઇંગ્લેન્ડમાં જ આપવામાં આવે છે. આ એક પ્રકારનું પ્રશ્ન જન-તીયજીવન છે. આના પ્રકારના પ્રશ્ન સિદ્ધાન્તોનો દક્ષિણે વિદ્યારમાં માટે ત્યાગ કરવો, એ " અત્યવશ્ય દેશોમાં હાનુમીચ્છન્ વિચારમૂલ: પ્રતિભાસિ ત્વમ્ મે " એના જેવું છે A principle if it be sound represents one of the larger expediencies of the hour, is to sacrifice the greater good for the less. Ibid. કેવી રીતે અને કેમ માતૃભાષાને સમૃદ્ધ બનાવવી, જે વિચાર દરેક શિક્ષિતવર્ગના હૃદયમાં જરૂર જોઈએ, તેમ તેના પ્રકારની યોજનાઓ પણ જરૂર પડતી જોઈએ, વળી સારા લેખો પણ સારા સાગં પુસ્તકો લખાવવા માટે પણ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ. જે મોહકતા આપણને વિદેશીભાષામાં લાગે છે તેના મોહકતા આપણે આપણી ભાષામાં લખવા કમર કસી જોઈએ, આ જાજનમાં આપણી વિનયક્રમ સરકાર નામના એક જાણી પ્રદેશર જે વિચારો દર્શાવે છે, તે આપણા દરેક શિક્ષિતવર્ગને વિચારની

દેવાથી નીચે ઉતારીએ છીએ —“ In order that we may help this process of intellectual revolution which is destined to bear rich fruits for us in the immediate future there is but one duty for all literary men at present. The sole duty they have to take up is—“ In what way and in how many years can our literature occupy the position of French, German, English for the study of science, philosophy, history and other serious subjects in the highest classes of a University. The efforts and activities of our men of letters have to be regulated in such a way as to focus our whole literary devotion to the realization of this single object. *Benoy Kumar Sarkar, M.A.*

ભાવાર્થ—આપણી ભાષા ક્યાંક અને કેમ ફેરવ્ય જમન; ટોચે વગેરે ભાષાની પેઠે વિજ્ઞાન, તત્ત્વજ્ઞાન, ઇતિહાસ વગેરે વિષયોથી જોડેલી રમૂક થાય, કે વિશ્વવિદ્યાપત્તી સોથી ઉચ્ચ શ્રેણીમાં પણ આપણી ભાષા દ્વારાજ બધા વિશેષ ગૌણભવ્ય એવી યોજનાઓ ઉપરજ આપણા શિક્ષિતવર્ગે લક્ષ્ય રાખવું ઘટે છે, તેમજ ભાષાને આવી રીતે સમૃદ્ધ બનાવવાને સાફ સર્વ પ્રકારે પગલો દેવા ઘટે છે. ‘શ્રુતિ નમ્.’

પરમાનન્દ હરિશંકર ભટ્ટ અમદાવાદ

શ્રીશંકરાચાર્યજયન્તીઉત્સવની આવશ્યકતા.

- ‘ઉત્સવ’ શબ્દનો અર્થ ‘આનંદનો અવસર’ થાય છે. મહાપુરુષોની વિશૂલતા ગુણાનુવાદ ગાનાથી આપણને જે તૃપ્તિપૂર્વક આનંદ થાય છે, તે વ્યક્ત કરવાને આવા પ્રસંગો સાધનબદ્ધ અર્થ પડે છે. મહાકવિશ્રી કાલિદાસના કહેલા પ્રમાણે મનુષ્યમાન
- ઉત્સવપ્રિય હોનાથી, જે ઉત્સવમાથી આપણને માન એમલી મગ્નમાન નહિ, પણ તેની સાથે ખામ કરીને જ્ઞાનની પણ પ્રાપ્તિ થઈ શકેલી હોય, તેના ઉત્સવો ઉજવવાની વિશેષ કરીને ખાસ જરૂર છે અને એવા પ્રકારના ઉત્સવો ઉજવવાના પ્રસંગો આશુચો વાર-વાર મળે, કેવા અંતરે જાતે તેવા પ્રસંગો મેળવવાના પ્રયાસ કરીએ, તો તેથી આપણી ધાર્મિક સ્થિતિની પ્રગતિ થયા વિના રહેશે નહીં—જે નિરિવાદ છે. આજે આપણે જે વ્યક્તિનો ઉત્સવ ઉજવીએ છીએ, તે એક મહાન દેવી સમર્થ વ્યક્તિ હતી. અને તે મહાપ્રજ્ઞાસ્વામી પેરીન્યક્તિ માટે આજના આત્મસર્થમાં પ્રત્યેક મનુષ્યના અંતરક શક્તિમા પૂજ્યમાન વખી રહ્યો છે. જે વૈષ્ણવાદિ પંથના અનુયાયીઓને તેમના મિદાન્ત માન્ય નથી, તેઓ પણ જગદ્ગુરુ આચાર્યવર્ચ્વી શ્રીમદ્ધક પ્રભાવૃન્દવી જગદિન્દ્ર શુદ્ધિ-ગતાને માટે અત્યંત માનની લાગણી ધરાવે છે. આચાર્યશ્રીના સિદ્ધાન્તોની આપણા ધર્મમાં જે પરિણામરૂપ અસર થઈ છે, તે જ્યારે વિરૂદ્ધ મત ધરાવનારા (શ્રી મદ્ગાચાર્ય-મહારાજના મતને નહોં સ્વીકારનાગ)ઓ દ્વારાના લે છે, ત્યારે તેઓને પોતાના મતનો મમત તથા પશ્ચાત્ત કારણે મૂઝી, આચાર્યશ્રીનું અનામિક વિશ્વનિમત્ત નાગરિકે પણ સ્વીકારવું પડે છે. આચાર્યશ્રીના મહત્ત્વ મિદાન્તને માટે પ્રથમ તો ધણાકના મગ્નમા ગેત્સમજ ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તેજ અદ્વૈત સિદ્ધાન્તનું અસામાન્ય સંગોપામ વસ્તુ મગ્ન બન્યું ગયા બાદ, તે ગેત્સમજ દેહી શક્તિ પામી નથી—ફરજ થઈ જાય છે કેનાક

લોકોનો એનો આશય છે, કે આચાર્યશ્રીના વેદાન્તમત-સંગોળને આગસુ ખનાવનારો છે; પરંતુ જે આચાર્યશ્રીએ આખી જીંદગીભરે અધ્યાગ-અરિશ્વમ લેષ, એતુમધથી હિમાચલ પર્વત-પથન કરી, વિવિધ પ્રકારના શૈવ વૈષ્ણવાદિક અનેક મતોની એકવાક્યતા એકમતપણું, એક બીજા સાથે ગળતાપણું (identification) કરનારો, પોતાનો મત સ્થાપન કરી ખરેખરો દિગ્વિજય કર્યો છે, તે આચાર્યશ્રીના મતને આગસુ ખનાવનારો કહેવો એ કેટલું બહુ સાદસ છે? એથી વધારે નિન્દા અને નીચ રું હોઈ શકે? આચાર્યશ્રીના મતની યોગ્યતા વિષે જેટલું કહેવામાં આવે તેટલું થોડુંજ ગણાશે. આચાર્યશ્રીના મનથી વિરૂદ્ધ પડનારા વિરોધી આચાર્યો પુષ્કળ થઈ ગયા છે; અને શાંકરમતનો વિરોધી મતો પણ અનેક થઈ ગયા છે, પરંતુ તે દરેકની સામે સળંગ ટકરે લીધી; શ્રી શંકરાચાર્ય મહારાજનો મત અત્યાર લગી ટકી રહ્યો છે;—એજ આચાર્યશ્રીના મતની અપૂર્વતાનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. કારણકે શ્રીશંકરાચાર્ય મહારાજનો મત જે તકેદી હોત, તે તેનો ક્યારનોએ નાશ થઈ ગયો હોત, અને અત્યારસુધી ટકવા પામી, અસ્તિત્વ પણ ભોગવી શકત નહિ. બૌદ્ધોએ આખા ભારતવર્ષની હુદયા કરી નાંખી હતી, બૌદ્ધમતે બ્રાહ્મણાદિ વર્ણો પર જુરકી નાંખી હતી, કેટલીક વર્ષોજ માત્ર ગાકી રહી હતી—બચવા પામી શકી હતી. પરંતુ વિશેષતઃ બ્રાહ્મણોએ સુદાં પોતે જાતે બૌદ્ધમતનો પ્રાયશ્ચરીયા સ્વીકાર કર્યો હતો, તેવા વખતમાં જે શ્રીશંકરાચાર્ય જેવા વિશ્વતિમાન મહાપુરુષ ઉત્પન્ન નહીં થયા હોત, તે અત્યારે આપણી ધાર્મિક ક્ષિતિ જુદીજ હોત, તદન જુદીજ પરિસ્થિતિ થઈ ગઈ હોત. આપણા પરમપ્રિય વૈદિક સનાતનધર્મનો હંમેશને માટે નાશજ થઈ ગયો હોત; અને આપણે જે પરાપૂર્વથી વૈદિક મતાનુયાયી છીએ, તે પાખંડમતાનુયાયી બની ગયા હોત. મતમતાન્તરોની ભેળમેળ અને પરસ્પર આલતા તેમના અમંડા તથા વિખવાદ, વગેરે ધર્મઆપત્તિ દુર કરી સર્વ મતોની એવાક્યતા કરી તેમાંના દરેકનું એક બીજા સાથે પરસ્પર ઐકમત્વ (એક બીજા સાથે અવિરોધપૂર્વક ગળતાપણું) દર્શાવી ધર્મ ઉપરનું સકટરૂપી વાદળ વીણેરી નાંખી, ધર્મની આપત્તિ યજનાર કોઈ પણ વ્યક્તિ આ ભારતવર્ષમાં કદી એ થઈ ગઈ છે?—એનો પ્રશ્ન કરીશું. તો શ્રીશંકરાચાર્ય સિવાય અન્ય કોઈ આપણને જણાશે નહીં. એટલા સારિજ, ખાસ કરીને શ્રીશંકરાચાર્ય જેવા મહાપુરુષના આરિત્વનું આપણે વારંવાર મનન કરીશું, તેમજે રચેલા અન્યોના સિદ્ધાન્ત તુરોતું વિવેચન કરતા રહીશું, અને ઉત્સવના નિગિતે નેએશ્રીનાં વિચાર-લોકોની સમક્ષ આગળ લાવ્યા કરી; જનસમાજમાં તે વિચાર, સિદ્ધાન્તાદિનો પ્રચાર કરીશું, અને એવા પુરુષ આપણા ભારતવર્ષમાં ઉત્પન્ન થાઓ, જેની સુદાન્તાકરણપૂર્વકથી પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરીશું, તો આજ નહીં ને કાલે પણ, આપણા આર્ષાવર્તમાં એવા મહાત્મા—કય કોટિના પુરુષ નિર્માણ થયા વિના રહેશે નહીં. ઉત્સવ એ એક પ્રકારની ઉર્બાસનાજ હોવાથી, એવો સિદ્ધાન્ત છે, કે જેની એકનિષ્ઠાથી દંડ ચિન્તનપૂર્વક ઉપાસના પામ છે; તે વસ્તુ સાધે અને મોડીવહેલી પણ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેતી નથીજ. માટે આપણી ભાવના એવી હશે, તો સ્વતાંસિદ્ધ સહિનિયમપ્રમાણે, એ કદી પણ વ્યર્થ નહો. આવા પ્રકારની ખાતરી પૂર્વક ફક્ત આપનારી ને આપણું કથણું કરનારી ભાવના ઉત્પન્ન થયાને માટે, આવા ઉત્સવો ઉજવવાની, અત્યન્ત આવશ્યકતા છે. આવા ઉત્સવો જેટલા ઉજવાય તેટલા જરૂરનાજ છે.*

* સંવત ૧૯૭૩ના વૈશાખ શુક્લ પંચમી-ગુરુવારે ‘શ્રી શંકરાચાર્યજયન્તી’ ઉત્સવ પ્રસંગે શ્રીમુરત સનાતન વૈદિક ધર્મસભાએ ખાસ કરેલા ઉત્સવ સમારંભમાં બાઇ પ્રસન્નવંન-હળિવારાગ દીક્ષિતે આપેલું આપ્તવાન.

॥ ॐ श्री ऐ ह्रीं क्लीं ॥

॥ श्रीमहाज्योतिः पुरुषसिंहाय नमः ॥

श्रीमहाज्योतिः

प्रकाश ४.] माघ कृष्ण १४ संवत् १९७३. शके १८३८. सन १९१७. [किरण ४.

~स्वरूपमहिमा.~

पद्य १. राग लज्जनो.

(अथ उतरीने अंतरनी उडाधुमां रे, इप जेने तुं ताइ.—जे राग.)

लाध! लाणे जे तुं तारा इपनेरे, जय अमषा तो लागी, जय अमषा तो लागी;
तो ओल पे आ कुडा लपकूपनेरे, थाय साथो सुलागी, थाय साथो सुलागी. (ध्रुव.)

तुं छे भृगुस्तूरियो तुज—नालिमांज सुगंध;

वनवन लमि शिद पलपां भारे, कस्तूरी कण्ठे धनी अधरे, जय अमषा १.

साथो भूरज तुज, नेत्राभां, आकाशे पण्ण जेज;

कोटि सूर्य उगे आकाशे, (पण्ण) नेत्र विना पृथा तेजरे, जय अमषा २.

गुरु भजे शत सुरगुरु जेया, पण्ण अद्वा नय डोय;

कथा सुखे कोटी अंधानी, तोय तरे नहीं कोयरे, जय अमषा ३.

कोटी तारा उगे तो पण्ण, अंद विना अधार;

सूर्य उगे अंदर पण्ण आंभो, स्वइप उगे ससाररे, जय अमषा ४.

हीराभण्डि ने रत्नमण्डिधी, पारसभण्डि उद्विष्ट;

तथी पण्ण चिन्ताभण्डि यदतो, तेम स्वइपभण्डि स्वपरे, जय अमषा ५.

आप समान नहिं भण ने जण भिषसमान न कोध;

जे कडेवत व्यवहारे, ते पण्ण परमार्थे दे प्राधरे, जय अमषा ६.

ब्रिधय मात्र छे अक्षरां, तेने छवो रण्यारी दाहा;

कामधेतुनो स्वाभी ज्ञानी. ते क्षय भंडरे मोक्षरे, जय अमषा ७.

અહ સિદ્ધિથી પણ છે અધિકી સ્વરૂપ સિદ્ધિની સાખ; જાય ભ્રમણા ૮.
 દિવ્ય અમૃત રસ કેમ ઘનાવી શકે ધિયાંરી મધમાંખરે; જાય ભ્રમણા ૮.
 હજાર શુદ્ધ જગમાં પણ નાપે શ્રી નરસિંહ-સમાન; જાય ભ્રમણા ૮.
 સુણી ગર્જના જેની અનિયો નગીન નૃસિંહ પ્રમાણરે. જાય ભ્રમણા ૮.
 સંધવી.

મહર્ષિ શ્રીદુર્વાસા.

શર્વરૂપધરં સાક્ષાત્સર્વ દુઃસ્વાપહારકમ્ ।
 સર્વદં સર્વદા વન્દે દુર્વાસં શૈવતાપસમ્ ॥૧૧॥

સનાતનધર્માનુયાયીઓને એ તો વિદિત છે, કે જગદુદ્ધરશુક્રશલ. પાર્વતીપતિપૂજન-પ્રસન્નચિત્તવાળા, જેના ધર્મનાં ગાન જ્ઞાનના દિગંતમાં પણ ગવાય છે, જેના તપસ્તેજ-પુંજથી પ્રભાકરમંડળ પણ પ્રદિપ્ત રહે છે, એવા મહાત્માઓના પ્રભાવથીજ આ જગત ટકી રહેલ છે. આવા પ્રકારના મહાત્માઓમાં મહર્ષિગણુમુખ્ય, મહામહિમાગાર, મુનિજન-નતપાદપંકજ, સંસારસાગરનિમત્તસ્તરશિ, તરણરવિપ્રચ્છાપ, વિપ્રરાજ પેકે સર્વ વિપ્ર-નિહંતા, ચંદ્રની પેઠે હૃદયાર્ણવ, વીરભ્ર જેવો વીર, દક્ષ જેવો મર્ગકર્મક્રશલ, ભવના જેવી બસ્ત્રવિભૂષિતદેહવાળો, વિશ્વ-વિશ્વવ્યાપક, દુર્ભતકાષ્ટહારક, પરપક્ષપર્વતવજ, સર્વસિદ્ધિ-મન્દિર, માતૃકોના કલ્પવૃક્ષ, વેદવેદાંગવેતા, સર્વશાસ્ત્રગાતા, શિવસ્તોતા, બહુપ્રમથકર્તા, શક્રશા, ધર્મનિયમશાસ્ત્ર, અધોગતિછેતા, યોગશુભ્રમોક્ષતા, મોક્ષજલધિસેતુ, સજ્જનમન્દુ, સકલજનમનસંતોષકર, સત્વશુભ્રધાન, મોહિધૂતશિવાશિંગામિરામ, શંકરપાદપૂનઃકથિત, પંચાચારપરાયણ, વિદ્યોદીપિતલકાપમાન, શિર્ષજાનકાવિદ, કુમાર કર્ત્તિકરવાળી જેવા મહર્ષિ.

*દુર્વાસા—જ્ઞાનાના પુત્ર અત્રિના પુત્ર. અર ધાતુનો અર્થ ગતિવાચક છે. મૃગુ-વિચાર-તર્કની ગતિ, તેજ અત્રિ. તર્કની ગતિને સ્વીકૃતિ અધાવનાર અત્રિ, અને અમિત કરનાર નારદ છે. અત્રિની સ્ત્રી અનસૂયા છે, તેનો અર્થ અસૂયા જેને નથી તેવો પ્રસિદ્ધ છે. એ અનસૂયાના પુત્ર ચંદ્ર-દયાનેષ અને દુર્વાસા છે; એ ત્રણે મનની વૃત્તિઓનો રૂપક છે. દુર=ખરાબ, વાસસ્વ=વસ્ત્ર=આવરણ--ખરાબ આવરણ-દુર્ભતિ-ક્રોધ. ત્યારે મનની વૃત્તિ જે ક્રોધ તેજ દુર્વાસા. વિચારની ગતિમાં આવતા ક્રોધથી દુષ્પરિણામ રૂપી શાપ મળે છે. સાક્ષાત ક્રોધરૂપી દુર્વાસાને કોણ રીઝવી શકે? વપુસ્=પારીર, સૌન્દર્ય. અત્યંત સુંદર સૌન્દર્યની દેવી-વપુને જોવાથી ક્રોધ શાન્ત થવો-જેમકે, હતાં આ તો સાક્ષાત ક્રોધ પોતેજ, તે તેનાથી કેમજ શાન્ત થાય. એટલુંજ નહિ, પણ એથી તો વિશેષ ક્રુધિત થઈને દુર્વાસાએ વપુને પણ પટ્ટી યવાનો શાપ આપ્યો. સૌન્દર્યદિઃ આકર્ષક ભૌતિક શુભ્ર ક્ષત્રિક છે, એમ યતાવી આપવાને હિંતા પડીતું રૂપજ તેને પટ્ટી શકે છે. આ પ્રેમાણે સર્વ દેવીઆવના કરવાથી-તત્ત્વવર્ણનના રૂપરૂપ આવના કરવાથી તેમના સમયો શોધવા વગેરેની હડાહટ પણ કરવી પડતી નથી; એટલુંજ નહિ પણ એકનું એક નામ કષ્ટા કાલ સુધી રહેવાનો દોષ પણ નિવૃત્ત થાય છે. તંત્રી.

શ્રીદુર્વાસા અત્રિ મહર્ષિના કુમાર હતા, આ મહર્ષિનો પથાર્ય કાલનિર્ણય યથા સચ્ચતો નથી. તે મહર્ષિ વિશે નીચેની પૌરાણિક ગાથા વિશ્રુત છે.

સુરનાયક—સ્વલોકેકરક્ષણુદ્ય-શયીપતિએ દૈવાસમાંથી આવતાં પ્રાપ્ત્યુક્ત, શાપાનુગ્રહ-સમર્થ મુનિવર દુર્વાસાને દૂરથી દેખ્યા પછી પ્રથમ ન કહ્યાં; તો પછી મહતાનુગ્રહસમર્થ મુનિવર શ્રીદુર્વાસાએ સુરલોકપતિ ઇન્દ્રને એક પુષ્પમાળા આપી. મુનિવરની આપેલી તે પુષ્પમાળાની અવગા કરી, ઇન્દ્રે તે પુષ્પમાળાને ઐરાવતના સ્કંધમાં સ્થાપી; ઐરાવત મહર્ષિ દુર્વાસાદત્ત પુષ્પમાળાને પોતાની સુંદર હાથને પૃથ્વી ઉપર ફેંકી પગ નીચે કચડીને ચાલતો થયો, -વિગળાતિશયક્ષિત્ત, મદાન્ધ પુરન્દરની આવી દુર્વૃત્તિ જોઈને મહર્ષિ શ્રી-દુર્વાસાએ પ્રલયકાળના સૂર્ય જેવાં પોતાનાં બે નયનો ઉઘાડી, ભૂભંગથી ક્રોધતું મૂચન કરી ઇન્દ્રને શાપ આપ્યો કે—“અરે ઇન્દ્ર જે તજ્જુ લોકની રાજ્યશ્રી તારે આધીન છે, તે તારા ચતુના વશમાં જાઓ”

આથા ઉઘ શાપથી ગતગર્વ અને કિંકર્ત્વિયમૂઢ બનેલા ઇન્દ્રે મુનિપતિના ચરણા-વિન્દમાં પડી અપરાધશ્રમા અને શાપાનુગ્રહની પરમદીનભાવે ચાલના કરી. દયાળુ હૃદય મહામુનિ શ્રીદુર્વાસાએ ત્યાર પછી ઇન્દ્રને કહ્યું કે—“હે ઇન્દ્ર ! જે દીધેલો શાપ હવે આન્યથા તો નહિ થાય, પરન્તુ હવે પછી તારાં કાર્યો ભગવાન શ્રીવિષ્ણુ સંકલ્પ કરશે. આટલું કહી મહર્ષિ શ્રીદુર્વાસા અંતર્હિત થયા.

મહાશિશી હામિદાસઅધિત અભિજ્ઞાનશકુંતલનાટકના ચોથા અંકમાં મહર્ષિ દુર્વાસાએ શકુંતલાને શાપ આપ્યો છે.

શકુંતલા, પ્રિયતમ (રાજા દુષ્યંત)ના વિરહે બ્યાકુલ યથા અન્યહૃદયા યથા વિ-ચારનિમગ્ન યથા બેઠેલી છે. આશ્રમમાં કણ્વ ઋષિ નથી, તેવામાં ક્રોધમર્તિ મહર્ષિ શ્રી દુર્વાસા ત્યાં પધાર્યા. પોતાનો અતિયિસાધાર-આદરાતિથ્ય ન યતો જોઈ શકુંતલાને શાપ દીધો કે—જેતું તું ચિન્તવન કરે છે તે તને તજ્જુ દેશે-અહજુ નહિ કરે. આ શાપ અને મુનિના ક્રોધની ખબર પડતાંજ સખી પ્રિયંવદા ગજરાત્રા ભાગી, તેને શોધ કરતી જોઈ સખી અનમુદ્યાએ સમજાવી અને તેમણે જઈ દુર્વાસામુનિના ચરણાવિન્દમાં મરતક મૂક્યાં, અને પોતાની પ્રિય સખી શકુંતલા પર દયા કરી અનુગ્રહ કરી શાપ નિવર્ત કરવા વિનવ્યું. આથી સંત ને નમ્ર કથેત મુનિ દુર્વાસાએ કહ્યું કે—શાપ અન્યથા તો નહિ થાય, યજ્ઞ પ્રેમચિન્ત્ન જે સુદ્રિકા દુષ્યંતે શકુંતલાને ખેડેલા છે, તે પીંટી નજરે પડતાં જ અભિ-જ્ઞાન યશે અને પ્રિયાવિરહથી સંતપ્ત અને તથાપાપ—આણ્ણર યથા સગ્રેમ પુત્રસંહિત શ-કુંતલાનો સ્વીકાર કરશે.

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે, કે આ મહાત્માશ્રી દુષ્યંતના સમયમાં હતા. ઉપર નિર્દિષ્ટ ઇન્દ્રશાપકાલ શકુંતલાશાપમય કરતાં અતીવ પ્રાચીન છે. કાળ અને યુગનો વિચાર કરતાં કેટલોક વિરોધ પ્રતીત થાય છે, એ ઉપરથી એમ અનુમાન થઈ શકે છે, કે મહર્ષિ શ્રી દુર્વાસા દરેક યુગમાં અસ્તિત્વ ધરાવતા હતા. તેને માટે શાસ્ત્ર પ્રમાણો પછી મળી શકે છે; એટલે આ મહર્ષિ ચિરંજીવ છે—એમ કહેવામાં કોઈ પણ શંકા નથી. આ મહર્ષિ વીરસૈવ હતા, એમ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રતિપાદિત છે.

“નીલકંઠવિજય” નામના ચંપૂઅન્યમાં ઇન્દ્રશાપસમય વિશે નીચે પ્રમાણે વર્ણિત છે.

“ વીરમદ્રુ ઇવ ક્રુદ્ધે વીરસૈવ મુનૌ તદા ।

ઇતિ કર્તવ્યતામૃદમિન્દ્ર મૈ ક્ષન્ત દેવતા

॥ ૧ ॥

યાવત્સાન્ત્વયિતું તમન્તિકમુદં ધાવન્તિ મન્દી ભવત્ ।

કાકુ વ્યાકુલ ગદગદ સ્તુતિ વચોગુંખા નિલિંપા સ્વયમ્

॥ ૨ ॥

તાવદૈવ પતિ શશાપ કૂટિલકૂર ભ્રમતારક-

ભ્રૂમંગવ્યતુપંગદત્ત મુવનાન્તકો મુનિઃ શાંકરઃ

॥ ૩ ॥

“ શિક્ષાવહ્ની ” ઉપનિષદના શૈવભાષ્યારંભમાં નીચે પ્રમાણે સ્તુતિ કરવામાં આવી છે.

વેદવ્યાસં સૂત્રકારં દુર્વાસં વૃત્તિકારકમ્ ।

ભાષ્યકૃત પઠિતારાધ્યં પ્રપદ્યે પાશમુત્તયે ॥

આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે, કે આ મહર્ષિએ બ્રહ્મભૂત ઉપર શક્તિવિશિષ્ટાદૈત પ્રતિ-
પાદન કરતી વૃત્તિ વિચારેલી હોવી જોઈએ. કારણ આ મહર્ષિ પશુ વીરસૈવ હતા, તેમજ
શક્તિવિશિષ્ટાદૈતને માનનાર વીરસૈવોજ છે. ક્રિયા સાર નાગના અન્ય ઉપરથી પ્રતીત થાય
છે, કે આ મહર્ષિના પિતા અત્રિમહર્ષિ પશુ વીરસૈવ હતા. મહામુનિ શ્રીદુર્વાસાએ શક્તિ
વિશિષ્ટાદૈત અને શંભુમહિમ્નસ્તોત્ર એ એ-અન્યો રચ્યા છે-એમ જણાય છે; હાલમાં
શંભુમહિમ્નસ્તોત્રજ માત્ર લખ્ય છે. આ મહિમ્નસ્તોત્રમાં શીવસ્તુતિના, સંરસ પદવાળા,
(શવભક્તોને તેમજ માનીઓને આનંદપ્રદ, મોક્ષમાર્ગદર્શક, પરમમાન-એકસોઆમણ્યાલીસ
(૧૩૯) શ્લોકો છે. કર્મકાંડ, ઉપાસનાકાંડ, અને જ્ઞાનકાંડ એમ ત્રણ કાંડો છે, અન્યસમાપ્તિ
સમયે મહર્ષિ પોતાના વિષે નીચે પ્રમાણે લખે છે:-

સદસદનુગ્રહનિગ્રહ ગૃહીત મુનિ વિપ્રદો ભગવાન્ ।

સર્વાસામુપનિષદાં દુર્વાસા જયતિ દેશિક પ્રથમઃ ॥

મહર્ષિના શ્લોકોમાં પદસાક્ષિત્ય, અતીત અનુપ્રાસાદિક છે. “ સર્વાસામુપનિષદ
દેશિકઃ પ્રથમઃ ” એ વાક્ય ઉપરથી જણાય છે કે, આ મહર્ષિ સર્વ ઉપનિષદોના બાળ
કાર વા ટીકાકાર હોવા જોઈએ. પરંતુ અઘાપિ પર્યન્ત મહર્ષિકૃત્ય વાક્ય વા ટીકા ઉ
લખ્ય યદ નથી. આજકાલના શોધખોળ કરનારાઓ (Modern researchers)
ચંદ્રગુપ્ત પારસી હતા-એવી નિરાધાર અને નપગી શોધખોળ પાછળ વ્યા બ્ય અને કામ કરવા ક-
રતાં જગદ્દ્વારક પરમજ્ઞાનદાયક ઋષિમુનિઓના અન્યા વિવસાધાર અને સત્ય શોધખોળ કરશે,તો
જનસમાજ ઉપર બારે ઉપકાર યશે, તેમ અન્યોની સાથે તેઓનાં નામ પશુ અમર યશે. સાક્ષાત્-
શ્રિવના અવતાર એવા આ મુનિના અન્યો પ્રકાશમાં આવી બવપાસનદ પુરોનો ક્યારે
ઉદ્ધાર કરશે ? આ મુનિપુંગવ દુર્વાસા અને દુર્વાસ એમ બે નામથી પ્રસિદ્ધ છે. આવા
મહામહિમશાલી, તપોધનની રિયતિજ ભૂતવને પવિત્ર કરે છે. આ મહર્ષિના વિષે કવે
વધારે લખવાનું કાંઈ નથી; પરંતુ એમના વિશે ગ્રંથ વિદ્વાન વધારે પ્રકાશ પાડશે, તો
જનસમાજ ઉપર મોટા ઉપકાર યશે, છેવટે એટલું વિવક્ષિત છે કે આ ભારતવર્ષ મહર્ષિ
શ્રીદુર્વાસા જેવા અનેક મહાત્માના પાદધી-પવિત્ર ચએસ છે, એ જુદી જાદ આપણે
આપણા ગૌરવને ક્ષીણ કરવાનું નથી. મહર્ષિઓ ભારતવાસીઓને યુક્ત બુદ્ધિ આપે.
જ્ઞાતિ શમ્.

પદમાનન્દ દરિશંકર ભટ્ટ.

યુરોપીયનોની અને આપણી સામાજીક સ્થિતિ વિષે

~ભિન્નભિન્ન મતો.~

એ તો નિર્વિવાદ છે, કે જે નવશિક્ષિત યુવકો અહીંથી વિલાયત જાય છે, તેઓ જરૂર ત્યાંના તેજથી અજાણ જાય છે. તેલમાં ચાખી દૂધી જતી હોય તેમ તેઓ ત્યાંના આપાતરમણીય સાગતા વ્યામોહક સુધારા (civilisation)ના ચેપી વાતાવરણના ભોગ થઈ પડે છે. તે લોકો યુરોપીયનતાનું બાહ્ય સ્વરૂપ જોઈ આવે છે, તેમના તરફથી કહેવામાં આવતાં સર્વ વૃતાન્તમાં એકજ સરખી દહીકત હોય છે. એથી તો સિદ્ધ થાય છે, કે યુરોપીય લોકોનું બાહ્યસ્વરૂપ વર્ષોનાં વર્ષો વીત્યા છતાંએ કદી બદલાતું નથી, યુરોપીય લોકોને બાહ્યવ્યવહારમાં સુધારો જોઈતો નથી, કાં તો તેઓ બાહ્યવ્યવહારમાં સુધારો દાખલ કરવા અમમ્ય છે, અથવા તો કદાચ સુધારો કરવાનો માર્ગજ રહ્યો નહીં હોય, શું હશે તે ચોક્કસ કહી શકાતું નથી. જે સુધારકો વિલાયતમાં ધણું વર્ષ રહી આવી ત્યાંના રાજકીય ઉદ્યોગ સંબંધી દહીકત આપણને કહે છે, તે ઉરથી સ્પષ્ટ થાય છે, કે વિલાયતમાં સુધારાની ક્રિયા બંધ પડી હોવી જોઈએ; યુરોપીય પ્રજાના અંતરમાં સુધારાની ક્રિયા ગરજ પામેલી હોવી જોઈએ. કારણ તેમના રાજકીય ઉદ્દેશમાં પાછલાં પચાસ વર્ષમાં તો કાંઈ કહેવા જેવો ફરક પડ્યો હોય એમ કાગતું નથી. યુરોપમાં જે ભાંજગડ ને ધમાલ ચાલી રહી છે, તે ઉદ્યોગ વેપાર અને શાસ્ત્રીય શૈલ સંબંધી છે. પરંતુ વિલાયત જ્યાં આવેલા ગૃહસ્થને તે વિષે પ્રશ્ન થયો હોય, તો તેની કનેથી એવી અપજ્ઞેગી કશીએ માહિતી નહિ મળે. બાકી ત્યાં પૈસો તો એટલો બધો છે કે તેનું શું કરવું-કેવો ઉપયોગ કરવો—તેનીએ કોઇને સૂઝ પડતી નથી. શ્રીમંતો ઉપર કર નાંખી ગરીબોને સુખી અને તાલેવાન બનાવવાનો પ્રયત્ન ત્યાં એક સરખો ચાલુજ છે. એકએકને આટે-ઉધારે એવાં અદ્ભુત કારખાનાં જોઈ મન ચક્રિત થઈ જાય છે. કેટલાક વળી વિલાયતની હવાને ધિરેપ મહત્વ આપીને કહે છે કે:— જેટલો સમય મનુષ્ય વિલાયતમાં ગાળે છે, તેટલા વખતમાં નિરંતર તેને એવો ને એવોજ અનુભવ થવાનો કે અહીં વિલાયતમાં તો માણસને આજસજ આવવાનું નહીં, એમજ સમજે કે આજસ રહેવાનું ત્યાં આપણો આત્મા કદી પસંદ કરશેજ નહીં, અરે આજસ રહેવાનું કોઇને મનજ નહીં થાય, વિલાયતમાં શ્રીમંતને પણ આજસ રહેવું પરવારું નથી, જેને જુઓ તે કામમાંને કામમાં, જ્યાં જુઓ ત્યાં સહ પોતપોતાના કામમાંજ મશગુલ થઈને જોવામાં આવવાનું; પ્રત્યેક કામને માટે વખત નક્કી કરેલો હોય છે. અમુક સમયે અમુક કામ કાર્ય કરવું, એ પ્રમાણે પ્રત્યેક કામને માટે ચોક્કસ પ્રબંધજ કરેલો હોય છે. રમતગમત, કસરત, ગાખા-સખાં એના પણ કલાક બાંધી મૂકેલા, તેથી કાચદા કેટલા બધા થાય છે? સર્વ કામ ધાર્યા પ્રમાણે વખતસરજ થાય છે, કાંઈપણ રહી જતું નથી. અને એ પ્રમાણે પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતપોતાના કામમાં ખંતથી વળગી રહેલોજ હોવાથી એકંદરે કુલ કેટલું કામ થતું હશે, તેની કલ્પના કરી લેવી અમારા સુધારક મિત્રોને યુરોપીય પ્રજાના પૈમવતું જે કાંઈ ખર્ચ કારણ સમજાય છે, તે આ ઉપર્યુકત વર્ષનમાંજ જણાઈ આવે છે, ખીજા કેટલાક વિલાયત જ્યાં આવેલા સુધારક-મન્યોનું કહેવું એવું છે, કે હિન્દુસ્તાનના લોકોને તેમનું આજસજ

પરાય કરે છે, આ આજસ હવાનો ગુણ હોવો જોઈએ. આપણે સુધારકોએ આપણા સુધારો અહીં દાખલ કરવો છે, તે હવાનાં અર્થાત્ સહિનાં પ્રતિકૂલ પરિણામો નહીં ગણ-કારતાં કરવાના છે, કુદરતની સાથે બંડ ઉઠાવીને કરવાના છે; અને એમ હોવાથી તે આપણને બહુ આકરો ને અધરો લાગે એમાં નવાઈ પણ શી? સહિનિયમ અનુકૂલ હોવાથી પુરોપીય લોકોનો દરેક ખાળતમાં પ્રગતિનો વેગ જાણે ઉતરને ઢોળાવે દોડતા હોઈએ તેના જેવો છે. એથી ઉલટું સહિના નિયમો વિરૂદ્ધ હોવાથી આપણા કર્તૃત્વનો અને પ્રગતિનો વેગ ચઢતા ઢોળાવ ઉપર દોડવાના જેવો છે.

આથી આપણે હંમેશાં આરંભથી હોઈ કૃષ્ણપક્ષમાં ચંદ્રની કળા દિન પ્રતિદિન જેમ-ક્ષીણ થતી જાય છે તેમ આપણે ઉત્સાહ પણ ધીમે ધીમે કમી જાયતી જવાનો; આપણે હાંસી જવાના, અને ઠોકરો ખાઈને પડી જવાના—પણ એમાં અમારો શો દોષ? હવાના દુષ્પરિણામને લીધે આપણામાં આજસ બરાબ જતું હોય, આપણાં સ્નાયુઓ કમકોચાત યદ જતાં હોય, આપણાં કર્તવ્ય શિથિલ પડતાં હોય, એ પ્રમાણે કુદરતજ આપણને પાછળ પાડતી હોય, તો આપણી પ્રગતિ મંદજ હોય અને રહેવાની, એમાં આશ્ચર્ય પણ શું? પુરોપીયન લોકોમાં પણ અહીં આવ્યા પછી આજસનું જોર વધે છે, વ્યસનમાં તેમના વખત નહોતો જાય છે. તેમનાથી કામ ધણું થોડું થાય છે; અને તેમની પણ માનસિક શક્તિનો ક્ષય થતો જોવામાં તથા અનુભવવામાં આવે છે. અહીં “આવેલા હજારો પુરોપીયનોમાંથી, કુદ્ધિપ્રભાવ વડે કિંવા સોજન્ય વડે કિંવા જોવાજ અસાધારણ ગુણપ્રભાવને લીધે પ્રસિદ્ધિએ પહોંચેલા કેટલા યોગ હોય છે તે જોઈએ છીએ, તોરે હવાનાં દુષ્પરિણામની ખાતરી થાય છે. પુરોપીયનોમાં પણ પુષ્કળ આજસ બરાબ છે; તેથી કરીને ક્યાં બુદ્ધિ ખરચવા પોશીએ, ક્યાં પરાપકારનો વિચાર કરવા. જઈએ, ક્યાં લોકિક મેળવવાની કાળજીમાં પડીએ, જોવા જોવા. મહત્ત્વાકાંક્ષાને દબાવી મારી કચરી નાંખનારા વિચારો તેમના મગજમાં આવે છે. અને એથી જ કરીને ધણાખરા જોશો-છંડીપનોને એમ લાગે છે, કે અધિકાર અને સત્તાના જોરે નેટિયોનાં સામાં તેમ દેખાડયું, અને સ્વદેશમાં જઈ શાંત થઈ બેઠા જોડે જન્મ સંજ્ઞા ધોયો; સહિવિરૂદ્ધ તેમનાથી પણ જવાતું નથી. આપણે જ ઉંકે પરાક્રમજન્ય છીએ, એમ માનવાનું કદાંએ કારણ નથી. બીજા કેટલાકના મત પ્રમાણે પુરોપીયનોનો સુધારો તેમના ધર્મમાં રહેલા કાંઈક વિશેષ ગુણને લીધે થયેલો છે. ખ્રીસ્તી ધર્મનું જાનું અને નવું, સુધરેલું અને ન સુધરેલું, એવાં બન્ને સ્વરૂપ હાલ આપણને જણાય છે. આધુનિક ખ્રીસ્તીધર્મમાં અને આપણા ધર્મમાં શો ભેદ છે? ભેદ એટલો જ કે ખ્રીસ્તીલોકોમાં વ્યવહારિક ધર્મખંધન બહુ થોડાં છે—સમૂળમાં નથી એમ કહીએ તોપણ ચાલે. ભાવે ને શાવે તે ખા, રૂચે તે પી, ગોડે ત્યાં જા, ગમે તે ધધી કર, ચઢાય તેની સાથે સજન કર, અર્થાત્ જોઈએ તે માર્ગે કાવે તે પ્રકારે આયુષ્ય કમચુ કર; ધર્મની તેને કશીએ દરકંત નહીં. કાંઈક થોડાં ધર્મતત્વપર પોતાને શ્રદ્ધા છે, એવું હનિયાને દેખાડયું, એટલે તે ખ્રીસ્તી બન્યો. તેની શ્રદ્ધા અને સંસારચમ-હારને દશો સંબંધ નથી, એથી કરીને મૂળમાંથી જ દરેક માર્ગસંનામાં વિલક્ષણ સ્વાતંત્ર્ય વસ્યું છે. વ્યક્તિસ્વાતંત્ર્ય, વિચારસ્વાતંત્ર્ય છતાંદિ તેનાં નામોભિમાન છે. તેથી કરીને ગરજમાં આવે તે કાર્ય કરી, પોતાના એકિક સુધારો કરવામાં તેમને કદી આડચલુ નથી આવી. આધુનિક સુધારાની આ પ્રમાણે એ દેશમાં ફેલેલું થઈ શકી. ખ્રીસ્તી ધર્મ આ

પ્રમાણે આટલો બધો આકુચિત પએલો છે, તોપણ હવે તેને સુક્રીમાં સમાઈ રહે એવો બનાવી, પોતાનું સ્વાતંત્ર્ય વધારવાની તેના અનુયાયીઓની ખટપટ ચાલુજ છે. આવીજ ખટપટ આપણે પણ એજ સુરોપીયન સુધારો આપણે ત્યાં દાખલ કરવા સાર કરવીજ પડવાની, વ્યવહારમાર્ગમાં ને આપણા ધર્મમાં જે પ્રમાણમાં બંધનો છે, તે પ્રમાણમાં તેઓને તોડવાને કાળ અને મહેનત લાગવાનાં. આપણે સુધારો મદ તેનું કારણ તો આજ-બીજું કંઈ નહિ. આવી રીતે બિન બિન અભિપ્રાય છે. સુધારક-મન્યોનું એક વાતમાં તો ઐક્યજ છે, જ્યાં લાંબી ગરીબ બિયારા જૂની દમ્ભતા આસ્તિક કિન્દુજનમમાજને ગમે તે પ્રકારે નિન્દવો, હસકો પાડવો તથા કંઈને કંઈ પણ છિદ્ર શોધી કાઢી નાહક તેને સપડાવી ધાક બતાવવો, તથા એવી રીતે પોતાનું પોત પ્રકાશવું. આવી પરિસ્થિતિમાં પરદેશગમનના કેટલા બધા અનહદ શયદા છે (!) તેનો કોણ ઇન્કાર કરી શકે તેમ છે ?

મસત્ત.

વર્ણવ્યવસ્થા-જાતિ જન્મથી છે કે શુદ્ધકર્મથી ?

જે વર્ણવ્યવસ્થા પર હું બોલનાર છું, તે સંબંધી હાલમાં કેવી કેવી ગણે ચાલી રહી છે-તે આપને અજણું નથી. સહિના આરંભકાળથી માંડીને અદ્યાપિપર્યંત જે વર્ણવ્યવસ્થા શુદ્ધકર્મ સ્વભાવ (જન્મ) ઉપર રિંગતરંગિણી ભગવતી ભાગીરથીના અનિરસ પ્રવાહની પેઠે ચાલીજ આવી છે, તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ બદલવાને માટે આજ આસુપાટીના નાસ્તિક આર્થસમાજ માયાફોડ કરી પ્રયત્ન કરે છે. કોઈ કહે છે કે વર્ણવ્યવસ્થા તો ફક્ત ટકા-પૈસા કમાવાને માટે બનાવેલી છે, ત્યારે કોઈ કહે છે કે વર્ણવ્યવસ્થા તો કેવલ શુદ્ધકર્મ પરજ માનવી જોષએ-જન્મની કંઈ જરૂર નથી; વગેરે.....આમ ફાળું તેમ કહેવાનું પ્રયોજન એ છે, કે વર્ણવ્યવસ્થાની ખટપટ ને ઝગડા મરી જાય, તો પછી પોતાના મનમાન્યા વિચારોનો પ્રયત્નપૂર્વક પ્રચાર કરવામાં સુલભતા થાય, મધ માંસ મૈથુન-બ્યભિચારનો ધર્મેચ્છ રહે તેમ પ્રચાર થાય, ત્રિવેદ સ્વૈરિણી-સ્વેચ્છાચારી-સ્વછંદો ને કુટ ધનાં વર્ણસંકરતાની અપ્રાધ્ય વૃદ્ધિ થાય; એવા નીચ-પતિત વિચારોના પ્રચારમાં કંઈક વધી વંડી વટલી ગયેલા, આચારવિચારશૂન્ય, સ્વેચ્છાચારી, વેદનિન્દક, નાસ્તિક લોકો ભાગી ગયેલા હાલમાં અગાધાં નજરે પડે છે. તેમની આ અભિપ્રાય એવો અને પ્રવૃત્તિ રોકળી, એવો હાલમાં આપણું પરમ કર્તવ્ય છે. એટલા માટે ઉડો ઉતરી ગંભીર હકીકતો સાથે આને હું આ વિષયની આલોચના કરું છું. આ સંબંધમાં અંધા હોય, તેમણે વ્યાખ્યાન પુરું થઈ ગયા પછી મને બેલાસક પૂછવું.

શરીરનું અસ્તિત્વ-શરીર શું છે-માતાપિતાના રજનીર્વપર એનો આધાર છે, રજનીર્વનું અસ્તિત્વ એમાંથી કાઢી લેવામાં આવે તો શરીર કંઈ નથી, ગર્ભાશયમાં વીર્યની સાથે સાથે માતાપિતાના સંસ્કારો લઈ શ્વ પ્રવિષ્ટ થાય છે. રજનીર્વની સાથે આવવાને લીધેજ એ સંસ્કાર સ્વભાવમાં પરિચુત થઈ જાય છે. શુદ્ધકર્મ ચિત્રના જેવાં છે અને સ્વભાવ અથવા જન્મ ભીંતના સમાન છે; ભીંત વગર ચિત્ર ચિતરી શકાતું નથી, તેમ શરીરના જન્મ-સ્વભાવ વિના શુદ્ધકર્મ રહી શકતાં નથી. કેમકે શુદ્ધ સર્વદા દ્રવ્યમાં રવા કરે છે, અને કર્મ જાને જડ છે તે કર્મો વિના નથી થતું, એ ન્યાયનો નિયમ છે.

જાતિ અને જાતિભેદ—વૈદિક સિદ્ધાન્તાનુસાર, યજુર્વેદના ત્રીણામાં અધ્યાયમાં બ્રાહ્મણાદિ જાતિભેદ વર્ણવેલા છે, અને મનુસ્મૃતિના દશમાં અધ્યાયમાં પણ તેને અનુમોદન છે. સ્વામી દયાનંદે આયોદિશ્વરત્નમાલામાં નંબર ૩૮ પર જાતિ ઇશ્વરરૂપ માની છે, સત્સાધન પ્રકાશના ૩૯૮ મે પાને પણ જાતિભેદ ઇશ્વરરૂપ માન્યો છે; જાતિ અને જાતિભેદ અને ઇશ્વરરૂપ છે, ત્યારે એક જન્મમાં જાતિ બદલાઈ જતી એ સ્વામીજીના સિદ્ધાંતથી પણ વિરૂદ્ધ છે.

વર્ણપરિવર્તન—વિષયમાં આર્યસમાજ વિશ્વામિત્રનું ઉદાહરણ આપે છે; પરંતુ વેદમાં કોઈપણ જગાએ વર્ણપરિવર્તનનો સિદ્ધાન્ત માનવામાં આવ્યો નથી, વર્ણપરિવર્તન વૈદિક હોત, તો વેદના કોઈ મંત્રમાં એનું વર્ણન અવશ્ય હોત, તે નથી; એટલા માટે એ સિદ્ધાંત અવૈદિક છે. વાલ્મીકીય રામાયણમાં દશહરજર વર્ષ સુધી તપ કર્યા પછી વિશ્વામિત્ર બ્રહ્મર્ષિ થયાનું લખ્યું છે. અને વેદમાં પણ સદસ્યાયુ: (૧૭ ૧ ૨૭) પદ આવવાથી એટલાં વર્ષ સુધી જીવનનો સંભવ છે; પણ આર્યસમાજ અને અસંભવ માને છે. જે તપને આધારે વર્ણપરિવર્તન માનવામાં આવેલ છે, તેને નહિ માનવાથી પરિવર્તનનો સંભવ નથી; એથી કરીને અન્યોન્યાયપદોપથી આર્યસમાજ આ વિષયમાં નિષ્ણત છે.

વેદમાં જન્મની પ્રધાનતા—સદિના આરંભમાં પહેલાં જન્મ થતાંજ તેનું બ્રાહ્મણાદિ નામ રાખવામાં આવેલ છે, એમ ના હોત તો સદિના આરંભમાં બ્રાહ્મણાદિ જાતિભેદના પ્રસંગનું વર્ણન વેદ કેમ કરત ? જન્મથી વેદ બણવા અસંભવ છે કહી વેદ બણવા એજ બ્રાહ્મણત્વનું કેવલ કારણ માનવામાં આવે, તો ક્ષત્રિય વૈશ્યમાં અતિવ્યાપ્તિદોષ આવે છે, કેમકે વેદ બણવા એમને માટે પણ નિયત છે. એટલા માટે વેદ બણવાથી બ્રાહ્મણ થઈ જવું-એ સરાસર ગણત સાવ નરાતાર જુદું છે. વેદના અનેક મંત્રોમાં દ્વિજ અને દ્વિજન્મા પદ આવે છે, જે જન્મની પ્રધાનતા બતલાવે છે. વેદ કર્મની શુદ્ધતા માનતા હોત, તો દ્વિકર્મી પદ પણ કદા આવતું જોઈતું હતું, જે કોઈ વેદમાં નથી આવ્યું.

શુણ્ય અને કર્મ—શરીરમાં શુણ્ય અને દોષ બે રહે છે, વિષાઆદિ શુણ્ય અને શૌર્ષ આદિ કર્મના યોગાયોગથી સંસારમાં ઉત્તમ, મધ્યમ અને અધમ એવા બેદ પ્રત્યેક જાતિમાં વિદ્યમાન રહે છે. શુણ્ય સ્વભાવ જન્મથી હોય છે, એટલા માટે બગવદ્ગીતામાં કહ્યું છે કે:—‘સ્વભાવ પ્રત્યક્ષગુણ:’ સ્વભાવ શુણ્ય નથી પણ દ્રવ્ય છે, શુણ્યની અંદર જ સ્વભાવનો સમાવેશ થઈ જતો હોત, તો શુણ્ય કર્મ અને સ્વભાવ એ ત્રણ જુદાં જુદાં શા આરંભેવામાં આવત.

સ્વભાવ શું છે?—સ્વભાવ એક અવિનાશી દ્રવ્ય છે, એનું સાંખ્યદર્શનમાં આવે છે. સ્વભાવ શબ્દમાં બે પદ જોડાયેલાં છે, સ્વ અને ભાવ એ બેમાં સ્વનો અર્થ પાશ્વિનિએ સ્વતન્ત્ર: કર્તા, સ્વમક્ષાતિ ધન્યાસ્વાયામ્ । એ બે શ્રોત્રોમાં આત્મા કહ્યો છે. અને (બ્રાહ્મસૂત્ર પુનરામાસી ૧, બ્રાહ્મસૂત્ર જાયતે પુન: ૨) કલ્પાદિ વૈદિક પ્રમાણથી આત્માનો અર્થ શરીર થાય છે. ભાવ શબ્દ અસ્તિત્વનું જોષિન કરાવે છે, એટલા માટે શરીરનું અસ્તિત્વ એજ સ્વભાવનો અર્થ છે. જે શોધો સ્વભાવનો અર્થ આદત કરે છે, તે તેમની ભૂલ છે, અને સ્વામી દયાનંદે પણ કદા એવું નથી માન્યું. સ્વભાવ નિસ છે; એ સ્વામીજીએ આયોદિશ્વરત્નમાલાના નંબર ૭૮ માં માન્યું છે. બન્ને પાશ્વિનિ ચલાય તેટલું ગરમ હતું કરવામાં આવે, પરંતુ તેમાં આગ એમવવાની શક્તિ તો રહે છે જ, એ એનું ઉદાહરણ છે. સાપ નોલીયને કાગડા, અને ધ્રુવડને, ઉંદર બિલાડીને અને સિંહ દાયાને જે સ્વાભાવિક રોય છે; એ સર્વ કોઈ માને છે.

આર્થ અને અનાર્થ—અર્થવેદના ૭૩૩૧૭ મંત્રમાં આજ્ઞાણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય એ ત્રણ જાતિયોને આર્થ માની છે, એ વાત સત્યાર્થપ્રકાશના ૨૩૬મે પાને સ્વામીજી દ્યાનદે પશુ માની છે. યદ્રને ખતેએ અનાર્થ માન્યા છે, અને વર્ણસંકરોને 'અરણ્ય' શબ્દથી સંબોધ્યા છે આજ્ઞાણ આર્થસમાજમાં જઈ એ આના ચ-દા-શી આપી જે સંકર પોતાને આર્થ કહી સર્વ સાધારણને હેતરી-ધોડા દેખ ચેનકેન પ્રકારેણ ખીજને ધર્મજાણ કરે છે, એમના હાથનું અજનલ સેતું, દિગ્ને (આજ્ઞાણ ક્ષત્રિય અને વૈશ્ય)ને માટે મહાપાપ છે. અર્થવેદના ૧૨૩૧૨૩ મંત્રમાં યદ્યા વાસી આદ્રે હસ્તાસમત્ક ડલ્લલ્લ મુશલં શુભ્મ-તાપઃ। કહેયુ છે, એટલે ધર્મશાસ્ત્રની પરિભાષામાં નાઈ (હજમ), ધીમર એ બેજ યદ્ર દાસક છે, એ બે સિવાય બધા સંકર છે. વેદ તો દિગ્નેને યદ્રાના હાથથી એટલે સુધી બચાવે છે કે:-જે બીના હાથે દાસીએ જડ પદાર્થ ખાંડછીયા અને મૂશલને પશુ સ્પર્શ કર્યો હોય, તો દિગ્નેએ પાણીથી પાણુ એ ધોઈ સેતું જોઈએ. ક્યાં એ વૈદિક પવિત્રતા-શૌચ, અને ક્યાં આજ્ઞાણના યથેચ્છ આહારીવિહારીનું સકિના હાથનું ખુશીથી બેઠકક ખાતું પીતું ?! એ બેમાં ભારે અતર છે. ઇશ્વર એ અનાચારથી આપણને બચાવે.

વેદ અને વર્ણસંકર—વેદમા ચારે વર્ણોનું નામ આવે છે, લાં વર્ણસંકરોનું નામ પશુ આવે છે. જેવા કે સૂત, શૈલ્ય, કિરાત, માગધ; વગેરે વગેરે.....યજુર્વેદના ત્રીસમા અધ્યાયમાં એનું વિસ્તારપૂર્વક વર્ણન મળે છે. સ્વામી દ્યાનદે પોતાના પત્રવ્યવહારમાં અમ્મજ જાતિને પશુ સૂઝીશું વર્ગમાંજ લખી છે, ઇચ્છા હોય તેમણે ૩૮૫ મે પાને જોઈ સેતું. યજુર્વેદના સોળમા અધ્યાયમાં (નમઃ ક્ષત્ર્યઃ) આ મંત્રનું બાખ્ય કરતાં દ્યાનદે કાવ જાતિને પશુ આ કોટિમાં ગણી છે. એ સર્વ સંકરોનું ખીજ યજુર્વેદના (શુદ્ધોચ્ચદર્ચ-વૈજારઃ) મંત્રમાં વિદ્યમાન છે વૈશ્યની સ્ત્રી સાથે યદ્ર બિચાર કરે છે, સારે તેમાંથી આયોગવ નામક વર્ણસંકર પેદા થાય છે. કેવલ કર્મ પર જાતિ માનનારાએ જરા એ વૈદિક વાતો પર પશુ ધ્યાન આપવું. વેદ જાતિ જન્મ પર માને છે, કર્મ પર નહિ, તેથી જન્મથી જ જાતિ વેદાનુકૂલ કરે છે.

શું વેદ શુદ્રોને ભાટે છે ? વેદમાં જ લખ્યું છે કે વેદ ભણવાનો અધિકાર દિગ્નેને છે, યદ્રોને વેદ ભણવાનો અધિકાર નથી. ઇચ્છા હોય તેમણે અર્થવેદ કોડ ૧૬ સૂક્ત ૭૧ મંત્ર ૧, જોઈ લેવો. એમાં સ્પષ્ટ રીતે દ્વિજાનાં પદ પડેલું છે. સર્વજન દિગ્ને શબ્દથી આજ્ઞાણ ક્ષત્રિય ને વૈશ્ય એ ત્રણનું જ ગ્રહણ થાય છે, એ ત્રિવર્ણને માટેજ ઉપનયન અને વેદારંભ લખ્યા છે. યજોપવીત વિના દિગ્ને નથી થતો, અને એ યજોપવીતનું વિધાન ધર્મગ્રંથોમા ત્રણને માટે આવે છે જે યદ્રોને ગામત્રી મુહાંગો અધિકાર નથી, તે વેદ કેવી રીતે ભણી શકે, એનો સકેએ વિચાર કરી લેવો જોઈએ છે.

મૂર્ખ અને શૂદ્ર-સ્વામી દ્યાનદે યદ્ર જાતિ નહિ માનતા મૂર્ખને યદ્ર લખ્યા છે, પશુ એ સંબંધી કંઈ પ્રમાણ તો આપ્યું નથી, ત્યારે પ્રમાણરૂપ વાત માનવી એ તો મૂર્ખનું કામ છે, વિદ્યાનનું નથી. અર્થવેદના (૧૨૩૧૨૨) મંત્રમાં જે અમણ આજ્ઞાણ છે, તેને પશુ જન્મને આધારે આજ્ઞાણ માન્યા છે. પતંજલિ પશુ વિદ્યા અને તપ નહિ હોવા છતાં કેવલ જન્મનો આધાર લેઈ મૂર્ખને આજ્ઞાણ માની ચૂક્યા છે. સ્વામી દ્યાનદે ન માણમ એવી નિરર્થક વાત પડિત થઈને કેમ લખી, એ હજુ સુધી મારી સમજમાં નથી આવ્યું.

આર્યસમાજ અને શદ્ર—સદિના આરંભકાલથી માંડીને અસાર સુધી ને. ચદ્રના તિએ દિનેની અત્ય-ભાવે સેવા કરી; તેનું આર્યસમાજે ખીજ નોંસા કરી દીધું છે. આર્ય-સમાજમાં તમને કાંઈ શદ્ર દેખાશે જ નહિ, જેમને જુઓ તે ચર્મા વર્મા બની જઈ દિનેમાં બ્રહ્મો દેલાવવા કાજે જ એમાં દાખલ થાય છે; વાસ્તવમાં આર્યસમાજનું એ કાંઈ દિનેને નીચ બનાવવા માટે છે. આર્યસમાજમાં નીચ ઉત્ત-ઉચ્ચ તો નથી પતા, પણ ઉત્તોને નીચ બનાવવાનો જ એ સઘળો પ્રસ્તાર-પસારો કરેલો છે. આર્યસમાજની બહિરંગ પરીક્ષા સફળે માટે સુગમ છે, પણ અંતરંગ પરીક્ષા સર્વ કાંઈ કરી શકતા નથી; એથી કરીને કંઈક સજ્જનો ગેરસમજથી આવી એના કંદામાં ફસાઈ પડ્યા છે, અને બિલકુલિન્યાયે પોતાનું જીવન યથા ગાળે છે;

યથેમાં લાલ્લ અને સ્વામીજી—સ્વામી જ્ઞાનદે પોતાનું બધું જોર કાઢી (યથે-માંલાલ્લ) મંત્રમાં આવેલા જનેભ્યઃ પદથી મનુષ્ય માનને વેદ બજાવાનો અધિકાર ધરના તરફથી અપાળ્યો છે. પરંતુ આ મંત્રનો વાસ્તવિક અર્થ નહિ જાણતાં એ સઘળા જાનલ દેલાવી છે. વાસ્તવમાં આ મંત્રનો અર્થ બીજો છે, અને સમાજોમાં સમજવા છે કંઈ જોર! અસલમાં-મૂળમાં એ મંત્ર કર્તુમ છે, કર્તૃપદ આમાં શુભ હોવાથી અદ્યપરેએ જનેભ્યઃ પદ ચતુર્થાન્ત માની મનુષ્ય માનને વેદ બજાવાનો અધિકાર આપ્યો છે; પરંતુ એ ચતુર્થાન્ત નથી પણ પ્રથમાન્ત છે. (જનેપુ, મનુષ્યેપુ રચ્યઃ પૂજ્યઃ જનેભ્યઃ) રચ્ય-માદયો ધની સ્વાર્મત્યનતઃ । મનુષ્યોમાં ને પૂજનીય હોય છે, એમને જનેભ્યઃ કહે છે. આ અર્થે જાણવાથી એ મંત્ર ધરના તરફથી નહિ, પણ રાગની તરફથી પ્રજાને માટે પ્રયુક્ત થાય છે.

યજ્ઞોપવીતનું ઉપહાસ. આજકાલ કેટલાક અસદેલા ને બાન્ત સ્લાજ પડોપવીતને દાખલો-ધાર્મ અત્યાચારી વૈદિકમર્ધાદાની અવદેલના કરે છે, પણ વૈદિકમર્ધાદામાં એવું માનવામાં આવતું નથી. દિનેમાં યજ્ઞોપવીત એક મુખ્ય સરકાર છે, ચદ્રોને આનો અધિકાર નથી તો પછી દાખલો ધાર્મ કેવાં? દિનેકુલોત્પલ બાલકોને ઉપનયન સરકાર થાય છે-જનોદ અપાય છે, ઉપવીત આપ્યા પછી એને એક વૈદિક આંગણું વાસન કરનાર માનવામાં આવે છે. જો આ જનોદને અપરાસ-પોત-પદવાનો બતાવી એને-ગીજ-સામાન્ય સમજે છે માને છે, તો અવસ્યે એમના રજવીરમાં સાર્થક હોય. આવી ગમેદો હોવો જોઈએ.

આર્યસમાજમાં “અસવર્ણ” વિવાહ. વર્ણસંકરતા દેલાવવી હોય છે, તેઓ પહેલાં તો વિવાહમંસ્થા, લગ્નનારિવાજ અને વ્યવસ્થા બગાડી નાખે છે; વિવાહવ્યવસ્થા બગાડતાં સંકરતા યદજ્ઞ જાય છે. વેદ અને મનુસ્મૃતિમાં વિવાહનો વિધાન છે, સૌએ પોત-પોતાની વર્ણ-ગતિમાં લગ્ન કરવું જોઈએ, પરંતુ આર્યસમાજ છુટથી આ પ્રથા બગાડી રહી છે—જાગડોળા વાને છે ખરી અને કાયસ્થ શાલજુની કન્યા લેવા ચડાય છે, પરંતુ પોતાની કન્યા સુસહમાન અને દંત્રમને નથી આપતા! અન્યાય તો જુઓ! આ બાગત એક બે કલાકરજ આપીએ છીએ. લાલા મુન્દીરામે શાલજુગતિ સાથે દેવ રાખી સુમિત્રદેવિના જન્મ સંબંધ શુરુઆત્મવ અરોડે સાથે તો કરાવી દીધો, પણ ધર્મપાત (અમહમ્મદ)નો સુનીતિ સાથે લગ્ન સંબંધ થયો, ત્યારે શાલજુએ તેમાં કાયર મારી. લાલોરના મુન્દીની દાકરીનો કર્મચન્દ નાઈ સાથે સંબંધ મને છે ખરો, પરંતુ શાલજુ દંત્રમ સાથેનો એ લગ્ન

સમય નથી થવા દેતા ! એ વિષેનું એક દ્રેક એ કર્મચન્દ્ર નામએ કદમાં છપાવ્યું છે, જ્યાં હોય તેમણે લાહોરથી ગંગાવી લેઈ વાંચવું. એ સર્વ કાર્ય હરકાઈ પ્રકારે બ્રાહ્મણોને નીચા દેખાડવા માટે આર્થસમાજ કર્યા કરે છે, જેનું બલિષ્ઠ અત્યંત ભયંકર છે.

ઋષિયોપર કલંક. આર્થસમાજ હાલમાં ઋષિયોને કલંકિત કરવામાં પ્રવૃત્ત થઈ છે, જેમને જેવું હોય તે બોધે ! આતુ પ્રથમ દષ્ટાન્ત વાત્મીકિય છે. રામાયણ ઉત્તરકાંડ સમાપ્ત થવા પહેલાંના ૨-૩ શ્લોકમાં વાત્મીકિને પ્રાચેતસ કહેલા છે, પ્રચેતાના પુત્ર પ્રાચેતસ હોય છે પ્રચેતા બ્રાહ્મણ હતો, એનો પુત્ર વાત્મીકિ બચપણથી બીલો સાથે રહ્યો, એથી કરી લૂટારો થઈ ગયો, પછી ઋષિયોના ઉપદેશથી એણે એ બીવકર્મ છોડી દીધા, એટલા માટે કે એ જન્મનો બ્રાહ્મણ હતો. છતાં આર્થસમાજ આદિકવિ મહર્ષિ વાત્મીકિને આંકલ કલા કરે છે; એ ભણી શરમની વાત છે, ઋષિનિ દાનુ મહાપાપ આર્થસમાજનું શું એ અનિષ્ટ કરશે ! જનિકાગર્મ સંપ્રતો, વસિષ્ઠ મહામુનિઃ આ દોષકતું પ્રક્ષિપ પ્રમાણ આપી વસિષ્ઠને વેશ્યાપુત્ર કહેવામાં આવ્યા છે, એ પણ પ્રમાણરહિત હોવાથી ખોટું છે. મહાભારતથી મનુસ્મૃતિ અતિ પ્રાચીન ગ્રંથ છે, કૃપ્યા એ મનુસ્મૃતિના પ્રથમાધ્યાયનો ૩૫ મોશ્લોક જુઓ, ત્યાં વસિષ્ઠને બ્રહ્માના અષ્ટમ પુત્ર કહ્યા છે. આટલું છતાં એ નફ્ટ નિર્વજ્જોને તદ્દન ખોટી ને પ્રમાણરહિત વાત કહેતાં શરમ પણ નહિ આવતી હોય કે અમે કાને માટે શું કહ્યા કરીએ છીએ ! ! બહાની પાસે કયી વેશ્યા સુત્રા જતી હતી, એનું નામ ધામ શું હતું ? વસિષ્ઠ એનો પહેલો પુત્ર થયો કે બીજો ? આ વાતનો મનુસ્મૃતિમાં તો પતો પણ નથી, કેવલ પોતાની વર્ણસંસ્કરતાનો પૂર્ણ પરિચય આપવાં માટે આર્થસમાજ જ્યાં ત્યાં આવું દંગ્રહડા વગરનું બકતા કરે છે.

સત્યકામ જન્માલ બ્રાહ્મણ પુત્ર હતો, તેની માતા પણ બ્રાહ્મણી હતી. આ વાતનો નિશ્ચય નહોતો થયો, ત્યાં સુધી આચાર્યો તેને યજોપવીત નહોતું આપ્યું; એ કયા છાદોગ્યમાં પ્રસિદ્ધ છે. બ્રાહ્મણ માની ઉપવીત આપવામાં આવ્યું, તેવા સત્યકામ જન્માલને આર્થસમાજ વેશ્યાપુત્ર કહી બદનામ કરે છે. જગવાન શ્રીશંકરે અને એમના શિષ્યોએ પણ પોતપોતાનાં બાળ્યોમાં જન્માલને બ્રાહ્મણ સમજ્યો છે. શંકરનો સમય વર્તમાનકાળથી લગભગ ૩૦૦૦ વર્ષ પુરાનો-જુનો-પ્રાચીન છે, એટલા માટે આ વિષયમાં એમની વાત સર્વાંશ માનવા લાયક છે. પ્રાચીન સમયના વિદ્વાનો બનતા સુધી પોતાના પૂર્વજોને નિર્દોષ સિદ્ધ કરતા હતા, ત્યારે વર્તમાન સમયના આર્થસમાજ તો પોતાના પૂર્વજોને વર્ણસંકર સિદ્ધ કરવામાં સિદ્ધદસ્ત-કુશળ છે, આ પણ એક ગુપ્ત રહસ્ય છે. આર્થસમાજ પોતાના પૂર્વજોને એટલા માટે વર્ણસંકર બનાવવા મથે છે ને કહે છે, કે તે તેમનાં દર્શાત આપી વર્તમાન સમયમાં પણ વર્ણસંકર બનાવવા માટે સચેત રહે, આર્થસમાજની આ જન્યતા ને નફાઈ પર અમને ધણે બારે બેઠાં ધાક છે.

બ્રાહ્મણજાતિ અને પુરાણ. બ્રાહ્મણજાતિના શત્રુઓએ બ્રાહ્મણોની સાથે હાલમાં જ નહિ પણ પહેલાંથી જ રૂઢ વ્યવહાર કરવા માંડ્યો હતો, એમને લાગ કાવ્યો લારે લારે તેમણે નુવા શ્લોકો રચ્યા પુરાણોમાં મેળવી દીધા; આ કાર્યમાં બૌદ્ધ અને જૈનોએ સહયોગ વધારે ભાગ લીધો છે. કેટલાક બ્રાહ્મણોના ઇતિહાસ જ લુપ્ત કરી દીધા છે, જે પરશુરામે એકવીસવાર દાત્રિયોને મારી પછાડ્યા ને દિગ્વિજય કર્યો, તેમના ઇતિહાસનો આજ પતો

પણ નથી. પ્રાચીન ઇતિહાસમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ખીજને નહિ, પણ બ્રાહ્મજન્યતાને જ બદનામ ક્યાં છે. બ્રાહ્મવિરોધિયોએ ગૌતમ ઋષિની પત્ની અદત્યાપર અભિગાર કરવાનું પાપ લગાડ્યું, હતુમાનને વાનર પુત્ર બનાવી દીધા, રાવણને રાક્ષસ બનાવી બદનામ કર્યો, વસિષ્ઠને વેશ્યાપુત્ર બનાવ્યા, જ્ઞાપાત્રની માતાને વ્યભિચારિણી બનાવી, પારાશરને માંડાલી પુત્ર કરી દીધા; ત્યાં સુધી ગણાવીએ! જ્યાં જુઓ ત્યાં એવા જ અસાચાર ક્યાં છે. મારી અનુમતિમાં તો બે જ વાતો આવે છે, કાંતો એ કાર્ય બ્રાહ્મજના શત્રુઓનું છે, અથવા તો વાસ્ત્વીકિ અને બ્યાસને એ વખતના ક્ષત્રિયોએ હટોચ (લાલચ-લાંચ) આપી એવાં કામ કરાવ્યાં છે.* રામચંદ્રમાં જે બધું હતું તે પરશુરામે આપેલા ધનુષ્યનું હતું, રામચંદ્ર પાસે એ ધનુષ્ય નહોત તે અજેય રાવણ પર વિજય થયો અસંભવ હતું; એ બધું પરશુરામની કૃપાનું જ ફળ છે. અર્જુન પાસેનું ગાંડીવ ધનુષ્ય અગ્નિદેવે આપેલું હતું, અને અગ્નિદેવે ગાંડીવ પાણું લીધું, ત્યારે એ જ બાણવળી અર્જુનને કાપાઓએ લૂંટી લીધા. એટલે કે અર્જુનમાં જે પ્રતાપ હતો તે બ્રાહ્મજ અગ્નિદેવનો જ આપેલો હતો. શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર જ્યાં ચતુર અને નીતિનિપુણ ગાની હતા, તેથી જ તેમણે પહેલેથી જ બ્રાહ્મજોના પગ ધોવાની સેવા સ્વીકારી લીધી, જેનું ફલ આજ પ્રત્યક્ષ છે. કહેવાની મતલબ માત્ર એજ છે કે પુરાણોમાં જ્યાં જ્યાં બ્રાહ્મજોની નિંદા જણાય છે, ત્યાં ત્યાં બ્રાહ્મજન્યતાના વિરોધિયોએ પોતાનું કામ કાઢી લીધું છે-એવું કોએ સમજી લેવું જોઈએ.

બ્રાહ્મજન્યતા અને આર્યસમાજ. બ્રાહ્મજન્યતાના શત્રુ ૧૫-૨૦ વર્ષથી આર્યસમાજમાં પોતાનું કામ કરી રહ્યા છે. હતુ પણ બ્રાહ્મજો નહિ ચેતે, તો આર્યસમાજ બ્રાહ્મજન્યતાના ઇતિહાસનો નાશ કરી દેશે, અને હાલ કરી પણ રહ્યા છે. લાલા મુન્શીરામ, બાબુ ધાસીરામ, લાલા નાગચંદ્રપ્રસાદ, બાબુ ગંગાપ્રસાદ એ બધા બ્રાહ્મજવંશના કદર વિરોધી ને અનન્ય દ્રોહી છે. લાલા મુન્શીરામે તો "બ્રાહ્મજ કદી કોઇ ના થયા નથી" એવું લખી પણ દીધું છે. બાબુ ધાસીરામે બ્રાહ્મજોને "Dog in the manger" ખીડમાંના કૂતરા લખ્યા છે. હમણાં હાલમાં જ લાદોરમાં બર બજારમાં આર્યસમાજના એક અધિકારીએ એક બ્રાહ્મજ ઉપદેશકને પોતાનાં જૂતાં-ખાસણં ઉપાડવાનું કહ્યું છે; એટલું જ નહિ પણ કોઇ કોઇ હકેલા તો બ્રાહ્મજોને આરતીના સાપ બતાવે છે, ત્યારે કોઈ કહે છે-કે એ સર્વે પોપ કંગ બેઠામાન ને દગાગાજ છે. સ્વર્કર્મકારકર્મી લાલા મુન્શીરામે બ્રાહ્મજોને કસાઇ સુદાં લખ્યાં છે. આ તે કયો જખ્ખર બ્રાહ્મજોનો દ્રોહ અને કેવી બારે બ્રહ્મનિંદા, શું આ બધું વેશનુકૂળ જ યાય છે?!

સન્તાનમાં રહેવીયંની પ્રધાનતાજ એવામાં આવે છે, શુભકર્મની નહિ. જાતિ ભોગ અને આયુષ્ય, એ સંઘળું પૂર્વજન્મના કર્મફળથી મળે છે. પરિવર્તન ઇપર કરે છે,

આ એક ખમ છે, વાસ્ત્વીકિ અને આમ જેવા અદર્ષિ ઉત્ક્રાંત લેષ પોતાની જાતિના વિરુદ્ધ કદાપિ લખી દે નહિ, અને પૂર્વજાનના ક્ષત્રિયો પણ એવા નહોતા, તે કદા બ્રાહ્મજમજા દતા. પુરાણોમાં એવી ધણી કથાઓ છે, કે જેના આશય કંઈ જોર ન છે, અનુસન્ધાન કરવાથી એમાં કોઈ વાત પ્રક્ષિપ્ત મળે તો સર્કર્મ કર્તવ્ય છે કે એ માનવું, પણ અનુમાન અને વચંગ ઉપરથી કોઈ કથા પ્રક્ષિપ્ત કદિ કદી ન સમાય. ઇન્દ્ર અદત્યાની કથાનું ખી જ તો વેદમાં પણ છે, આ કથામાંથી કંઈ કલમ આશય નિહાળે છે. તંત્રી.

મનુષ્યમાં એટલી શક્તિ નથી. મનુષ્યમાં એવી શક્તિ આવી જાત, તો સંસાર ટકી જ ન રહેત, કંઈનું કંઈ યજ્ઞ જાત. સૂર્ય દક્ષિણમાં હોય ચાત, પૃથ્વી પર કમલ ખીસવા લાગવ! પરંતુ આપણા કરે શી કરામત? ઇશ્વરે બધું પોતાના હાથમાં ને સ્વસત્તામાં રાખ્યું છે. મનુષ્યમાં સાત પેટી-છાડીને અને એમાં પણ દસ પ્રકારનાં અન્ધ કુલ છોડી વિવાહ કરવાનું લખ્યું છે, તે કેમ? સંતાનમાં કુલાની અસર ન આવતી હોત, તો આ વાત લખવાની જરૂર ન થી હતી? આપણે રોજ સંસારમાં જોઈએ છીએ કે, અર્ધ કુલ અપરમાર સ્વિકૃષ્ટ વગેરે અનેક વંશજ રોગ સંતાનમાં અવશ્ય ઉતરી આવે છે. ધુરા રોગ સંતાનનો પીછો નથી છોડતા, ત્યારે સારા સંસ્કાર પણ સંતાનમાં જરૂર આવવા જોઈએ અને આવે પણ છે; આમાં અઘાપિપર્યન્ત કોઈ પણ આસ્તિકને કદાપિ સંદેહ થયો નથી અને યશો પણ નહિ.

સાદૃશ્ય—સરખામણી શું છે? એક ખીજમાં બેદ રહેવા છતાંપિ કંઈ વાતોમાં એકમ મળતાપણું હોવું એ સાદૃશ્ય કહેવાય છે; જેમ ચન્દ્રમાના સાદૃશ્યમાં સ્ત્રીનું મુખ. એ પ્રકારે શ્વર ઉત્તમ કર્મ કરવાથી દિગ્નેના સદૃશ બની જાય છે પરંતુ દિગ્ નથી બનતો. આજણ પણ શ્વર જેવાં આચરણ કરવાથી શ્વર તો નહિ પણ શ્વરના જેવો થઈ જાય છે. શ્વર યવો જૂદી વાત છે અને શ્વરના સદૃશ યવો ખીજ વાત છે. મનુષ્યમાં શ્વરતા આજણતા, આદિ શબ્દ આવે છે ત્યાં આ સાદૃશ્ય ઉપરિચિત યાય છે. ઉત્તમ આચરણથી નીચ ઉત્તમતાને અને નીચ આચરણથી ઉત્તમ નીચતાને (જાતિ પરિવર્તન બાદ) પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. એટલા માટે આપસ્તંબના મુત્રમાં જાતિ પરિવૃત્તિ એવો પાઠ આવે છે. જે અસ્થિ એ બધી વાતો નહિ સમજતાં યથેચ્છ પ્રલાપ કરે છે, તેમની પાસે એ વાતોના ઉત્તર નથી. અહીં કંઈ સત્યાર્થપ્રકાશની દિન્દી કામ નથી આપતી!.

આજણનાં લક્ષણ. પતંજલિએ મહાભાષ્યમાં ૨૨૧૧ મૂત્રનું વ્યાખ્યાન કરતાં, તપ વિદ્યા અને યોગિ એ ત્રણ જેનામાં વિદ્યમાન હોય એમને ઉત્તમ આજણ બખ્યા છે. અને ૪૧૧૪૮ મૂત્રના ભાષ્યમાં પણ આ વાતનું અનુમોદન કરેલું છે. જેનામાં તપ વિદ્યા ન હોય તેને જાતિનો આજણ માનવામાં આવ્યો છે, તે આજણત્વથી ખાલી નથી. જે મૂર્ખ યોગિ શબ્દનો અર્થ દરજ્જે કરે છે, એની મૂર્ખાઈ પર અમને હસવું આવે છે, કેમકે આમાં કોઈ પ્રમાણ નથી. કોઈ કોઈ મૂર્ખાં તો હાથ કરે છે કે, આત્માનો અર્થ શરીર કરશે તો શરીર પ્રાણનાં અજ્ઞાતપણું પાપ લાગી જવાનો ભય છે! પણ એ મૂર્ખશેખરોને હજી સુધી એ પણ ખ્યાલ નથી, કે શરીર શેનું નામ છે? ન્યાયમાં સ્વેષ્ટેન્દ્રિયાર્થાશ્રયઃ શરીરમ્ એ મત છે—આનો અર્થ એ છે કે, જેમાં ચેષ્ઠા હોય, ઇન્દ્રિયો પોતપોતાનું કામ કરતી હોય અને જે અર્થનો આશ્રય હોય; એને શરીર કહે છે. જીવ નિકલી ગયા પછી શરીરમાં એમાંનું કંઈ રહેતું નથી, કેવલ પિંડ—સજ માત્ર રહી જાય છે, એને ચઢાય બાળો ફેંકી દો કે જલમાં વહેવરાવો, એમાં કંઈ પાપ નથી.

એક ઋષિની આજ્ઞા. મીમાંસાદર્શનના કર્તા મહર્ષિ જૈમિનીની એક આજ્ઞા છે, અને જોનો ઉદ્દેશ તેમણે પોતાના દર્શનમાં કરેલો છે. વિરોધેત્વનપેક્ષ્યં વ્યાદસતિ જ્ઞાનુમાનમ્ આ મૂત્રમાં કહ્યું છે કે—વેદ જે વાતનો વિરોધ અથવા ખંડન કરતા હોય, એ વાત વેદને માનનારાએ નહિ માનવી જોઈએ; પરંતુ વેદમાં જે વાતનો વિરોધ ન હોય એને વૈદિક હોવાનું અનુમાન કરવું—ધારવું જોઈએ. જન્મથી જાતિ વર્ણવ્યવસ્થા માનવાનું ખંડન વેદ કોઈ મત્રમાં નથી કરતા, પ્રત્યુત સમય સમય પર એનું સમર્પન કરે છે, એટલા માટે

જન્મથી જાતિ—વર્ણવ્યવસ્થા માનવી એ વૈદિક છે, અને એ માનવું જ જોઈએ. જેઓ આ વાત નથી માનતા, તે કોઈ વેદમાંથી ગુણકર્મથી વર્ણવ્યવસ્થાપોષક કોઈ મંત્ર ખતાવી આપે, ત્યારે તો તે પર વિચાર પણ કરી શકાય.

મનુષ્યાના ભ્રમ. કોઈ કોઈ અલ્પજ્ઞ દ્રાહ્મણોઽસ્યમુલ્લં મંત્રથી સમાજમાં વર્ણવ્યવસ્થા સિદ્ધ કરવા લાગે છે, તેમની મૂર્ખતાપર અમને દસવું આવે છે. આ મંત્રના દેવતા પુરુષ છે, એટલા માટે તો આતુ નામ જ પુરુષસૂક્ત છે. આમાં આ વાતનું પ્રતિપાદન કરેલું છે કે બ્રાહ્મણજાતિને વિરાદનું અથવા પુરુષનું મુખ માનવું જોઈએ, પરંતુ બ્રાહ્મણ કોને કહેવા જોઈએ, બ્રાહ્મણનાં લક્ષણ શાં છે? આ વાતનું કંઈ પ્રતિપાદન આ મંત્રમાં નથી. એટલા માટે વર્ણવ્યવસ્થાના વિષયમાં આ મંત્રનું પ્રમાણ આપવું, એ તો કેવલ તેમની મૂર્ખતા જ ખતાવી આપે છે. કોઈ કોઈ બુદ્ધિના શત્રુ કાઠરદ મંત્રનું પ્રમાણ આ વિષયમાં આપી પોતાનું પ્રયોજન સિદ્ધ કરવા ચાહાય છે, પરંતુ આ મંત્રનો દેવતા પ્રતિપાદનીય વિષય ધર્મમાન સોમ છે, એનું આમાં વર્ણન છે; અને આનો અર્થ નિરૂક્તકારે નિરૂક્તમાં કર્યો છે, તે ધ્વજા હોળ તેમજે જોઈ લેવો જોઈએ.

ઉપસંહાર. સજ્જનો ! આ વિષય ઘણો ગહન હોવા સાથે જ વિસ્તૃત પણ છે, તેથી થોડાક વખતમાં આતુ પુરેપુરે વર્ણન કરવું અસંભવ છે. સનાતન મહામંડલના આ વાર્ષિક મહાધિવેશનમાં, મારા જાતીય બાદજોનો મારા પ્રત્યે જે કંઈ પ્રેમ છે, તેને ખાતર આ કથન મારા તરફથી પ્રેમોપહાર રૂપ છે. મારી હાર્દિક અભિલાષા છે, કે બ્રાહ્મણજાતિપર આજકાલ આર્યસમાજીઓ તરફથી જે મિથ્યા આક્ષેપ યથ રવા છે, તેનું ઘણા જોરથી નિરાકરણ કરવામાં આવે, આ વિષયના ઘણા વિચારો મારા મનમાં ભરાયલા છે. હવે તમે મારી વાતો સાંભળીને કંટાળી ગયા હશે, સમય પણ કંઈ વધારે યથ ગયો છે, માટે સમય મળશે ત્યારે કદી ફરીથી આ વિષે વિવેચન કરીશ. ધ્યેય મારાં એ બાબોને અનન્ય બાવથી રસીકારો, અને ભારતવર્ષમાં બ્રાહ્મણોનો વિજય થાઓ.

ઓરમ્ શાન્તિઃ ૩ ॥

કવિરત્ન પંડિત અખિલાનંદ શર્મા પ્રાકટે વર્ણવ્યવસ્થાપર સનાતનમહામંડલના વાર્ષિક મહાધિવેશનમાં આપેલું વ્યાખ્યાન, બ્રાહ્મણોરાર્ષત્વ (પટાવા) ભાગ ૧૪ અંક ૫, મે ૧૯૧૭ ને પાને ૧૮૪ મે છપાયું છે; તેને આધારે ઉપરોક્ત લેખ લખેલો છે. 'કવિરત્ન પં.' અખિલાનંદ આર્યસમાજી ઉપદેશક છે, જેઓ વિદ્વાન હોઈ નિષ્પક્ષપાતપણે વેદનું અવલોકન કરે છે, અને તેથી તેમને જે વેદાનુસાર સમજાયું છે, તે કોઈની પણ તમા પરવાહ અને શરમ રાખ્યા વગર નિરૂપદતાથી સ્વ અને સ્પષ્ટ કહેતા જ રહે છે. તેથી 'સાંધકા ટકુ ચક્ષુને દો'ની માન્યતાવાળા આર્યસમાજીઓ કવિરત્નને માટે શ્લોકતા. ખડે છે, 'પણ તેથી ડરી ન જતાં કવિરત્ન પંડિત અખિલાનંદે વૈદિક "વર્ણવ્યવસ્થા અને અયર્વ-વેદનોચ્ચયન" વગેરે કંઈ પુસ્તકો લખી પ્રકટ કરી, ભમવશ આર્યસમાજને વેદાનુકૂલ સમજાવે તેમાં સામેલ થયેલા હડી દુરાગ્રહી નથી તેનાઓપર ઘણો સારો પ્રકાશ પાડ્યો છે. કવિરત્ન આર્યસમાજીઓની બ્રાહ્મણપાટીના ગહારથી છે, તેમના આર્યસમાજી ભાવ કેટલેક અંશે પથરાયા છે, તેથી લાગે છે કે તે જતે દહાડે સુસ્ત સનાતની-યથ જશે ખરા.

જગદ્ભગવદ્ભગવત્.

હોઈ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને જ માનનારા છે. જ્ઞાનનો લવ લેશ-અંજલિમાંજ સર્વે સમજી શીધું છે, પણ જ્ઞાનનો મહાસાગર ભરેલો છે તેનું તેમને જ્ઞાન ને જ્ઞાન છે જ ક્યાં? અર્થશુદ્ધિ જણાય છે તે કરતાં ખીન્ન પણ અહ્યુત પ્રાણી પદ્યો બ્રહ્માણ્ડમાં વિદ્યમાન છે. અને દિવ્યદષ્ટિ જ્ઞાનયક્ષુ અને આંતરદષ્ટિવાળા તે બધું સારી પોંડે સમજી તથા જણી શકે તેવા જ્ઞાનીઓમાં શ્રદ્ધાભક્તિ રાખનારા તેનું સ્વરૂપ સમજવા બાબ સાળા યામ છે, પણ સંશય ને કૃતકર્ત્ત્વો તો અધવચ દીધામ છે; તો પણ તેઓ જિજ્ઞાસુ યદ શ્રદ્ધાભક્તિથી જાણવા ઇચ્છે, તો કાળે કરીને સમજી શકે છે ખરા. પણ અશ્રદ્ધાળુ કૃતકર્ત્ત્વ સંશયાત્માનો તો સર્વથા વિનાશ જ યાય છે.

(૧) તુરેહીદામત (ઇસ્લામી સાંસારિક અને ધાર્મિક) મોસિક પત્ર, (૨) આગાખાની ખુદાઇનો જવાબ (૩) ખુદલી ચીઢીનો જવાબ (૪) આગાખાને તથા તેમના મુખ્ય મુરશીદને પુછેલા પચીસ સવાલોના જવાબ (૫-૬) ક્યાનંદપંથ દર્પણ અને આર્યસમાજની અજ્ઞાનતાનું ખંડન બાગ ખીન્ને તથા ત્રીન્ને આ સર્વે તેના સંપાદક અને પ્રકાશક એક્સલ ધનજી કાવા. અમરેલી કોલિયાપોડ, એમના તરફથી રીવ્યુ માટે મળે છે, આમાં તુરે હીદામત ચોપાનીઓમાં મુસલમાનધર્મની મુસ્ત-પણે દિમામત કરવામાં આવે છે, અને ઇસ્લામધર્મ અને કુરાનેશરીફના સિદ્ધાંતો તથા આગાઓ વિરુદ્ધ વર્તી ઉપરવટ યદ ડોડવાણુ ચલાવનારા મુસલમાનધર્મમાંના આગાખાની, સતપંથ, પીરાણામત વગેરે દિરકાઓની બેઠુંદી વાહિયાત વાતોનો નિષેધ કરી વિરોધાત્મક દીકા અને ચર્ચા કરે છે. બન્યુઆરી ૧૯૧૭ થી અમરેલીથી પ્રકટ થવા માંડ્યું છે, વાર્ષિક લવાજમ ચોરટેજ સાથે રૂ. ૧૧૦ દોડ છે. ૨-૩ અને ૪ આગાખાનીમાંથી આર્યસમાજ યદ ગયેલા પેશાવરવાળા પંડિત રાધાકૃષ્ણે ના. આગાખાન, તેમના સિદ્ધાંતો, આચારો, વિચારો વગેરેને અતુસરીને દીકાત્મક છપાવેલાં એ ત્રણ પુસ્તકોનો રીડીયો અને જવાબ, ઇસ્લામધર્મનો બચાવ કરી તેનું શુદ્ધ સ્વરૂપ બતાવી આપવા ખાતર, અને ખીન્ન દિરકો-વાળાઓએ સ્વાર્થવશ યદ અગર કોઇ હેતુ સાધવા સારુ, પાછળથી છુસાડેલી વિધિ ક્રિયા અને વાતો વિગતો સાથે શુદ્ધ અને સાચા ઇસ્લામધર્મને કંઈ પણ લાગણું વળગણું નથી; એ સાબિત કરી આપ્યું છે. અને ૫. રાધાકૃષ્ણે કર્યા અને અજ્ઞાનતાથી આગાખાની હિંદુ-રક્ષા મિશનના એનરરી લેકચરર બની-જે છગરડો વાળ્યો છે, અને વિશ્વાસપાત્ર નહિ તેવી અધુરી ને સંબંધ વગરની વાતો પર આધાર રાખી કાઢ્યું તેમ ફેંક્યું છે; તેથી ના. આગાખાન વગેરે કોઇએ આ હુમલો હઠાવવાની કંઈ દરકાર નહિ-કરવાથી, ઇસ્લામધર્મના અતુરાગી મિ. કાયાએ તેનું ખંડન કરી રદિયાં આપવાનું સાદસ બેઠ્યું છે, તે સારુ કર્યું છે, કેમકે પંડિત રાધાકૃષ્ણે એકમાર્ગી યદ, આર્યસમાજનો વાડો વધારવાનો ને અખાડો જમાવવાનોજ હેતુ રાખીને, ખાસ કરીને આ મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કરેલી સમજાય છે; અંથી સનાતનહિંદુધર્મને તો સર્વથા હાનિજ છે. ચોટીવાળા હિંદુ અને દાદીવાળા મુસલમાન તો જાણીતા છે, પણ પંડિત રાધાકૃષ્ણે તો ચોટીવાળા મુસલમાનની અહ્યુત શોધ કરી છે. પણ તે ચોટીવાળા આગાખાની ગુપ્તી-હિંદુ હોવા બેઠ્યો, આગાખાની પ્રગટી-મુસલમાનો તો નહિજ હોય. પંજબમાં આગાખાની ગુપ્તી, મુસલમાન-પ્રકટી યદ જતા હતા, તેમને આર્યસમાજે આર્ય બનાવ્યા છે; અને તેવા લોકોને હિંદુ નાતગતમાં બેળવવા-સેળબેળ કરવાની, કોશિય અને દિમામત પણ જ્ઞેરજ્ઞેરથી એ ૫. રાધાકૃષ્ણે મુખ્ય આર્યસમાજ

મારફત કરી કરાવી હતી, પણ તેમ યહું સનાતનહિન્દુધર્મને અકિતકાર હોવાથી તેને ટેકા ન મળ્યાથી તે કિલચાલ ભાગી પડી છે. એ ત્રણે ચોપડીઓની કિંમત અનુક્રમે રૂ. ૧) એક, પાંચ આના અને ત્રણ આના છે.—આર્યસમાજની અજ્ઞાનતાનું ખંડન—ભાગ પહેલાનો-રીઝુ ગયા વર્ષના માધમાસના અંકમાં ૩૦૯ મે પાને લીધેલો છે, તેનાજ આ ભાગ ૨-૩ છે. આર્યપ્રકાશમાં આવેલા પીરાણામતસમીક્ષા અને સત્યપંથપ્રકાશક-મહામંડલ સંબંધી ટીકાત્મક લેખો આવવાથી, પીરાની દરવાના વારમે વગેરેની લાગણી ડુખાવાથી, ભુવવણીમાં નાંખનારી એક તરફી જાળતોથી હિન્દુ મુસલમાનેને વાકેફ કરવા માટે આર્યસમાજના કયોયકલ્પિત ને દંગધડા વગરનાં સિદ્ધાંતો અને મંતવ્યોનો આશ્રય લેવામાં આવેલો છે. અને ભાગ ત્રીજામાં આર્યપ્રકાશના તંત્રી અને મિ. છીમા ભુલા વગેરેએ અજ્ઞાનતા અને ઈર્ષ્યાથી દોરવાઈ, મળી આવેલી અપૂર્ણ ને એકતરફી માહિતીને, આવી માની બેસીને કરેલી જોડી ટીકા અને જૂઠા આક્ષેપો, લેખકોની રીતથી લેખકો આવી કરેલી ગંભીર ભૂલો; એ વગેરે યોગ્ય બતાવી આપ્યું છે. આર્યસમાજના એકવાડાથી હવે બહુ સાવધ રહેવાનું છે, તેમજ આગાખાની ને પીરાણા-મત તથા સતપંથની કટલીક પ્રવૃત્તિઓથી પણ સનાતનધર્મને ભારે હાનિ થતી હોવાથી એ બાબત ચેતતા રહેવાનું છે; જે વિષે એક સ્વતંત્ર લેખ છપાશે. આ બે ચોપડીઓ ભાગ ૨-૩ ની કિંમત દરેકના છ આના છે. આ ચોપડીઓ મિ. કાનાએ ઇસ્લામ ધર્માભિમાન-થી લખી છે, અને જે કે તેમાં સનાતનહિન્દુધર્મને કષ્ટ લાગુનુંવગગનું નથી; તોપણ આર્ય-સમાજના એકવાડાથી અને અપસિદ્ધાંતોથી જાણીતા યજ્ઞ, તે બાબત લોકોને સાવધ કરવાની તેમની આ પ્રવૃત્તિ એક રીતે સહરાનીય છે. મિ. કાખાનું કહેવું છે કે, આગા-ખાની અને પીરાણામતમાં જે અધવગા છે, તેવા યુઓ-હિન્દુઓએ સનાતનહિન્દુધર્મનું શરણ લેવું, અથવા તો પ્રક્ટી-મુસલમાન યજ્ઞ જુઓ સાફ છે; પરંતુ જુએજુકે કોઈએ ધર્માન્તર કરી આર્યસમાજ તો ન જ યહું નરભવ બગાડવો તો નહિ જ. તંત્રી.

કરમસંક્રાંતના વતની શ્રીયુત શિવાલાલ વલ્લભભાઈ પટેલે રૂ. ૧૦) મહાજ્યોતિનો પ્રચાર માટે મોકલી આપ્યા છે, રૂઢી સાંવંત્રિક દશ નવી શ્રી લાઇબ્રેરીઓને કિત્તેજનાયે એક વર્ષ સુધી મહાજ્યોતિ: કૃત એક રૂપેયામાં આપવાનો નિશ્ચય થયો છે; તો તેવી લાઇબ્રેરીઓએ રૂ. ૧) એક મોકલી તાકીદે નામ નોંધાવવા. હાલ હમ્ત દશ નવી શ્રી લાઇબ્રેરીઓને જ અડધા લવાજમને આ લાભ આપવાનો છે. આ પ્રમાણે ખીજ સનાતન ધર્માનુરાગી હજાર નરો તરફથી મદદ મળતી ગશે, તો બંધિયમાં લાઇબ્રેરીઓ અને કુંકા પગારવાળા માસિક રૂ. ૧૦) દરથી જોડી આવકવાળાને પણ આવી સવડ આપી શકશે.

મતીઓઈરના કુપનમાં મોકલનારે નામ ગ્રામ ને ઠામે લખવું જોઈએ, પણ તા. ૧૧મી જુને આવેલા રૂ. ૨) બેલા મતીઓઈરના કુપનમાં કંઈ લખેલું નથી-કોઈ છે. આ મતી-ઓઈર અમારી ગેરહાજરીમાં આવેલો, અને લેનાર છોડે મોકલનારનું નામ લખી લીધું નથી. તેથી આ મતીઓઈર મોકલનારે મં. જો. નંબર, તારીખ તથા શી બાબત મોકલેલ છે તે, પોતાના નામ ઠામ ને ગ્રામ સાથે એક પોસ્ટ કાર્ડમાં તાકીદે લખી જણાવવું.

નિવેદક.—તંત્રી, મહાજ્યોતિ:—અમદાવાદ..

ગાયકવાડના ધર્મોદ્યક્ષે સ્વામી શાસ્ત્રાનંદને અભિષેક કરવાની ક્રિયા જ્યેષ્ઠ શુક્લ પૂર્ણિમાએ કરી હતી. તે પ્રસંગે વડોદરા રાજ્યના આગ્રિત અને નિવાસિત આશરે ૫૬૨ શાસ્ત્રીઓ આવી હતા, બાકી મહાજન અને બ્રાહ્મણવર્ગ તેમાં સંગતિ અને હાજરી જુગ આપી હતી-અથવા આપી નહોતી. વરધોડો સામાન્ય નિકલ્યો હતો. કહેવાય છે કે શ્રી દારકામાં શારદાપીઠાદિ યંત્રો ત્યારે કે. શ્રીમંમોધવતીયને ભેટના લગભગ રૂ. ૩૫૦૦) થયા હતા, ત્યારે આ વખતે તો ભેટ રૂ. ૩૦૦૦ ની થઈ છે. કોઈકેમમાં દેસાવરાના તારાતું વાંચન જણાવ્યું છે, પણ આવેલા ૨૦-૨૨-તારામાં ખુશાલીનાં ૩-૪ તાર વંચાયા બાદ બાકીના વિરૂદ્ધના વંચાયા નથી. સ્વામીજી અને જી દિવસે રડી પોરમંદર યજ્ઞ બાવ-નગર ગયા છે, એટલે તે સંબંધી કંઈ વિશેષ નથી. અત્રેનાં શ્રીદારકાનાથજી, શ્રી કંદ્યાજીજી અને શ્રી પુરુષોત્તમજીએ ત્રણ સુખ્ય મંદિરોની ભેટ પૂજારી લે છે અને સત્તા ગાયકવાડની છે, મંદિરો અથવા ભોગવટાનો વહીવટ એ ત્રણ સુખ્ય મંદિરો ઉપર શારદાપીઠનો નથી; બાકીનાં ગૌણ મંદિરો ઉપર પોતનો હક છે, તે બધું અડચણ કરતું નથી. છાપામાં ઠોક મરાઈ છે કે, દારકાની પ્રત્યે યેરધેર આનંદાસવ ખાલ્યો હતો; પણ અહીં તેનું કોઈ થયું નથી. અત્રેની પ્રમતે રાજસત્તાનો ડર અને વિદ્વતાપૂર્વક આત્માશયનો અભાવ હોવાથી, પ્રકટ રીતે વિરૂદ્ધ કાષ્ઠ બોલતું નથી. ગોમતી ઉપર સેના કરવાનો દરેક બકિતને રૂ. ૧) અને દરેક રથાને રૂ. ૦-૧૫-૦ નમસાહેબના કરના યાત્રાજીએ ભરવા પડે છે, તેથી યાત્રાજી બહુ કચવાય છે. સ્વામી શાસ્ત્રાનંદે બાંધણીમાં કહેલું કે, હું ધર્મચિરક નથી, હું મૃત ગયો નથી; સાબિત કરી આપનારને રૂ. ૧૦,૦૦૦ દશ હજાર બનામ આપું.

૧૬૨૬. તા. ૧૫-૬-૧૭. એક યાત્રાજી.

પુસ્તકાધ્યક્ષપાલંડપ્રકાશ.

મુંબઈ આર્યસમાજના પુસ્તકાધ્યક્ષ પોતાના પરના છાપામાં જાહેરખબર છપાવે છે: "દ્વિમતદંબદર્ષણુદ્યાનંદદંબદર્ષણુ-ભાગ ૧-૨નો સવિસ્તર ઉત્તર છપાઈ બહાર પડ્યો છે. કોમત પ્રત ૧ ના બે પૈસા અને ૧૦૦ ના રૂ. ૨) બુકમાં એક પૈસા અને સોનો રૂ. ૧) છપાયો છે તે જુલ છે. કાંગલ વગેરેની મોઢવારી માટે કોમત વધારવી પડી છે," મુદ્રાલેખમાં ઉપનિષદનો નહિ સત્યાત્પરોધર્મ: શ્લોક છાપી તથા સત્યનું ગ્રહણ અને અસત્યનો સ્વાગ કરવાની બડીબડી બાતાં કરી લોકોને કમવાનું લેખ બેઠેલા આર્યસમાજના છાપામાં જ એ જુઠાના પીર જાહેરખબરમાં જ જુઠાણું ચલાવી તૂટ શા માટે કરતા હશે? દ્યાનંદ-દંબદર્ષણુના બે ભાગનો સવિસ્તર ઉત્તર છાપવાની તો ખાલી શેખીજ મારી છે, તે દં.દં. ના બે ભાગ વાંચનાર અને પછીથી દિ. દં.દ. વાંચી જનાર સાધારણ માણસ પણ કહી શકે તેમ છે. અપ્રસ્તુત લવરી કરવા અને જુગતો તરણું પકડે-તેવાં અવતિયો ને દાંદાં માં રવા સિવાય બીજું કંઈ જ કહ્યું નથી, તેનો મુદાવાર કમશ: રદાયો છપાતો હોવાથી તે વિષે અને લખતા નથી; પણ દ્યાનંદીય-દર્શનન અપેક્ષા તથા દંબદર્ષણુમીમાંસા વાંચનારા તો સમજી ગયા છે. પણ કોમત છાપવા અને વધારવાના સંબંધમાં જે સદાષ હાજી છે, તે તો નરાતાર દગાઈ અને હુમ્યાઈ છે, કાંગલની મોઢવારી તો ચોપડી લખી હશે ત્યારે પણ યદ્ય ગયેલી હશે, તો પકતર વગેરેનો દિસાળ ગણી કિંમત છપાવતો સાવધના શા માટે ન

રાખી ? છપાવતાં બુધ્ધા તો તેટલી બુધ્ધ કબુલ ન કરતાં મોંઘવારીનો સખમ શા માટે ખતાબ્યો ? આવી નજીવી બાબતમાં પણ આમ છેક અવળા રસ્તા લઇ નાહક લોકમંથના શા માટે કરે છે ? યદ્ય ગયેલી બૂધ સ્વીકારી સુધારવાને બદલે પોઝીશન અને પ્રતિષ્ઠા સંભાળી રાખવાની લેહમાં જૂઠું અને તૂતની પરંપરા તેઓને ચલાવવી પડી છે અને પડે છે, તેથી દયાનંદ દંબર્ણી અને તેવા ખીખાં પુસ્તકો પ્રકટ થયાં છે. પણ પોતે છપાવેલી જાહેર ખબરમાંજ તેમના ધરના સ્વામીજી વેદમાખ્યકાર ભગવાન અને મહર્ષિ સંસ્કૃતના અનભિરા હોવા છતાં પ્રખર પડિતમાં ખપવા જતાં પોત ગુમાવી મિથ્યા મહર્ષિ, કરી ચૂક્યા છે; તેમ જ પાખંડી અને લોભી ગુરના લાલચુ અને આડબરી ચેલા, આવી અસત્ય અને દબથી ભરેલી પ્રવૃત્તિથી પગલેપગલે હાથે કરીને દયાનંદીય-દંબર્ણન અને પાખ-ઝપટાશ કરી રહ્યા છે. તેનું જ પાગચો અને પાખડી ધમડીના અતુલાયીઓને બાનજ નથી રહેતું, અને કુંભકર્ણની પેરે ઇન્દ્રાસન માગવા જતાં કમનસીબે નિદ્રાસન લેઇ જાય છે; અને અધોરોની પેટે અર્થેદિક અનાર્થ અને અદિનિદ્રા અપસિદ્ધાન્તોને વહાવા ગણી મોઝમાં ધાતી ગચાનતામાં ઘોર્યા કરે છે. આટલું જ કરીને જો અવગુણિયા અસુરો જા પતા નથી-પડી નથી રહેતા, પણ ક્રિયકારક અને સદાયક્રોને સતાવે છે. અને ઋષિમુનિયો તથા બ્રાહ્મણોને પોપ અને પાખંડી કહી વગોવનારા જો આર્થમંથો ઉન્નતિ અને જ્ઞાનટ-દ્વિતી આશા-લાલચ આપી ભરોમે રહેલાઓને ભરમાવી-જૂલાવી પડતીની-પાપમાલીની ટંકી ખીજીમાં ઝીકે છે. વાહરે દયાનંદીય દંબ અને પાખંડ ! ! સાચા બોલો.

સ્વયંભૂ સંન્યાસી શ્રદ્ધાનંદ-તે લાલા મુન્શીરામ !

કાંગડી ગુરુકુલના સંસ્થાપક મહાત્મા મુન્શીરામ સંન્યાસ લેવાના છે, જો વાત કંઈ દિવસોથી બહુ જોરમાં ચાલી રહી હતી, અને તે સખધમાં સદ્ગર્ભપ્રચારક વગેરે કેટલાંક આર્થસમાજ પત્રોએ તો એવી ધમાલ મચાવી હતી, કે જેનું નહિ કંઈ કામ ઠેકાણું ! જુળી આ સંન્યાસના ખબર એવી તો સિતાખીથી આપવામા આવ્યા હતા, કે લોકો તો શોચવા લાગ્યા હતા, કે આ સંન્યાસ તે કેવો ચે દશે, તે કોણ જાણે તેથી શું ચે થશે ? પણ બહુ તોફાન મૂડી ગયું, વાદળ વેરાઇ ગયું ! અને લાલા મુન્શીરામ ખત્રીએ તા. ૧૩ મી એપ્રિલે સંન્યાસ પજુ લેઇ લીધો ! ! પણ કાંઈ યુગ્મ તે નહિ ! ! આ અવસર પર કાંગડી ગુરુકુલમાં હાજર રહેલાઓએ તો આ મહામહિમાનિત મહાત્મા મુન્શીરામનો મહાસંન્યાસ નજરે દોડો હશે, તેથી તાદસ્ય ચિતાર તો તેઓ જ જાણતા હશે. પણ તા. ૧૪ મી એપ્રિલનું સદ્ગર્ભપ્રચારક વાચવાથી સાફ જણાય છે, કે ગુરુકુલમાં સિદ્ધસાધકનો પૂરેપૂરો નાટક ભજવાયો હતો. “ અહોરૂપ ! અહોધ્વનિ ! ! ” કહી કરીને ગુરુકુલવાસિયો અને મહાત્મા મુન્શીરામો પરસ્પર એકબીજાનાં વખાણ ને પ્રશંસા કરવામાં ગુણુ ગાવામા સ્તુતિ કરવામાં અને વખાણીને વાજ આપવામાં કંઈ પણ કૃપાશ રાખી નહોતી. અભિનંદન પત્ર-માનપત્રમાં મહાત્માએ આર્થજાતિના હંધના સત્રાદ રાજરાજેશ્વર ને ભગવાન વગેરે મોટામોટા ને ભારે વિશેષણથી અલંકૃત કર્યાં છે. એ માનપત્રે વાંચવાથી લાલાજીની પ્લુચામદગ્રિયતા ને અદર્શમન્યતાનો પૂર્ણ પરિચય મળી જાય છે અરે ! આ સંન્યાસ તો સ્વતંત્રતા, ને સ્વચ્છંદતા સ્વાધીનતાનું એક આખું ના-

ટક ન હતું, જેમાં એકર વગેરે સર્વે કંઈ ને કંઈ તે એક માત્ર લાલાજી ન હતા! લાલાજીનો સંન્યાસ વેદાદિ શાસ્ત્રાનુસારી નહિ પણ વિરુદ્ધ હતો, જેમાં વિધિની તો મધ્ય પથ નહોતી; એટલે લાલા મુન્શીરામના આ કૃત્યની આશોચના સનાતનધર્મોનુસાર તો કરી શકાય તેમ રહ્યું ન નથી, પણ આ સંન્યાસ વિશે આર્યસમાજ ઉપદેશકો અને લેખકો શું કહે છે અને કેવી સમંતિ આપે છે? તે હવે જોઈએ.

સ્વામી મંગલાનંદપુરી તા. ૭ મી મે ૧૮૯૭ ના પ્રતાપ, ૧૧મી આર્યસમાજી નેતા ધ્યાન દે! શિર્ષક લેખમાં લખે છે કે:—મહાત્મા મુન્શીરામે સંન્યાસ પારણ કર્યો ત્યારે હું ત્યાં હાજર હતો. સદ્ગર્ભપ્રચારક અને આર્યમિત્રમાં વિધિપૂર્વક સંન્યાસ લીધાનું જાણું છે, પણ હું સાદ કહું છું કે તે તદ્દન ખોટું છે; શાસ્ત્રદ્રષ્ટિએ એવા સંન્યાસને હું વિવિધપૂર્વકનો કહી શકતો ન નથી; મહાત્માજીએ કોઈ સંન્યાસી પાસે દીક્ષા લીધી નહોતી, પણ પંડેજ ભગવાં વચ્ચ પહેરી, રાય દંડકમંડલુ લેઈ વેદો પર આવી બધા પોતાની મેળેજ પોતાનું નામ પણ અદ્વાનંદ રાખી લીધું. મુરુવિના પોતે પોતાની મેળે કપાપવચ્ચ પહેરી લેવાની અને પોતાનું નામ પોતેજ રાખી લેવાની આ પ્રજ્ઞાલી બિલકુલ નથી છે. આવું તો નથી સનાતનધર્મીઓમાં યતું જણાવું કે નથી આર્યસમાજમાં! કેટલાક સનાતની સંન્યાસીઓ કટ્ટામરકરીમાં અને પ્રછે છે કે:—કેમરે! શું તમારી આર્યસમાજમાં એવો નિયમ છે, કે જેની છત્રા હોય તે ચઢાય ત્યારે શુભ વગરજ ભગવાં કપડો રંગી સાધુભેષધારી બની જાય? આ ટોણાથી તો મારે ઘરમાઈ ન જવું પડ્યું, મારે તો મનમાં વિમાસવું પડ્યું કે, જામે આર્યસમાજ ઉપદેશક તો કહેતા ફરીએ છીએ કે:—‘ગોપીયંદનું ને ગેર, જો તો ભાગ્યાના બીર!’ એ કહેવત પ્રમાણે ગેરતી-ભગવાની કંઈ કિંમત ન નથી, રહી? જેને શવે તે પાછ પૈસાના ગેરમાં જમદયુર બની જાય અરે! આજે તો જો સંન્યાસ પ્રદાર અમારાજ માયામાં વાગે છે; આતે કેવી અવળી મંઠા વહેવા લાગી છે? મને તો લાગ્યું કે મહાત્માજી ચુસ્ત આર્યસમાજ હોઈ સ્વામીજીના પરમભક્ત છે, તેથી મદવિધ્યાનંદની આચારિશ્વર તો કંઈ નહિજ કરતા હોય! પણ આ કૃત્ય મને વિપરીત લાગવાથી મોસં મનનો ‘સંશય’ ટાળવા સંસ્કરવિધિ ખોલી સંન્યાસપ્રારણ કાઢી મેં વાંચી જોયું. તો આમાં સ્વામીજીની આચાર્ય સદંતર ઉક્ષેપન ને ખંડન યથેચું મને જણાયું. સખેદાશયની વાત છે, કે આર્યસમાજના માનનીય નેતા યદ્ય મહાત્માજીએ સ્વામી દયાનંદજીના મત વિરુદ્ધ કંઈ કેમ કર્યું? આ ઉપર કોઈ કહેશે કે, ‘કોની પાસે સંન્યાસ લે? એમનાથી કોઈ વધારે યોગ્ય હોય ત્યારે ને!’ મારી સમજમાં તો આર્યસમાજ એવાં કંઈ સંન્યાસી છે, કે જે વેદાદિનો જ્ઞાન તથા ધર્મરક્તિ આત્મસંયમ આત્મિક ઉન્નતિ વગેરે લાપકાતથી સ્વામી અદ્વાનંદજીના શુભ બની શકતા હતા. પણ વસ્તુતઃ વાત એ છે કે મહાત્માજી આ સંસારમાં કોઈના શિષ્ય થવા ચાહતા ન નહોતા અને વિદ્યુત સંન્યાસનો ઢોંગ પણ ખડો મજેનો યદ્ય કહે છે! કે જેનો પતો રાયદ સ્વામી દયાનંદને પણ નહોતો લાગ્યો! !

પ્રતાપમાં આવેલો ઉપલેખ લેખ વાંચી આર્યસમાજની આહુપાર્શ્વીના નેતા પક્ષિત અખિલાનંદ કવિરત્ન કહે છે કે:—પ્રાચીન કોષોમાં કેવળ પરમાત્માનું જ નામ સ્વયંબૂ જોયું હતું, પણ કૌતુકની વાત નો એ છે કે, આજે એક સ્વયંબૂસંન્યાસીનો પણ પતો લાગ્યો છે. ચોખાસામાં ભોંયમાંથી નિઃશી વર્ષાબૂ પાણીને મંદુ કરે છે-બનાડે છે, તેની ન રીતે સ્વયંબૂ રક્તપટ પણ વૈદિક ધર્મને બગાડશે; એટલા માટે આર્યોએ સાવ

ધાન ને સાવચેત યથ જલુ થયે છે. પરંતુ તો સ્વામી દયાનન્દે બ્રાહ્મણ વગર ખીમને સં-
ન્યાસ લેવાનું લખ્યું નથી. ઇચ્છા હોય તો સત્યાર્થપ્રકાશ પંચમ સમુદ્દાસમા જોઇ લેવું.
લાલા મુન્શીરામની જન્મગતિ ખરી છે, અને માટે તે બેધક કહેવું છે કે તે શુદ્ધકર્મ-
સ્વભાવથી બ્રાહ્મણ નથી, તેમ ક્ષત્રિય પણ નથી. ક્ષત્રિય હોય તો સ્વર્ગે જવા યોગ્ય આનો
રૂડો-યુદ્ધ સમય હાથથી જવા ન દેત; આટલું છતાં વળી લાલાજીએ સ્વામીજીના સિદ્ધાન્તનું
ઉધારોછોગે ખૂન કર્યું છે. એટલા માટે તેમને થયે છે કે હવે તે કદિ સમાજની વેદી પર ન
આવે, તેમને અને આવવા પણ ન દેવા જોઇએ. વૈદિકમર્યાદાનું ઉત્તમન કરતા હોવાથી હું
તેમને બળપૂર્વક એવેજ આપુ છું કે, તે બ્રાહ્મણ સિવાયના છતરો (વર્ણસંકરો)ને સં-
ન્યાસ લેવાનો અધિકાર સ્મૃતિપ્રધોગથી સિદ્ધ કરી આપે, અને તે સાબિત ન કરી શકે, તો
લાલાજી પાછા ગૃહસ્થ-સંસારી બની જાય. હવે રહી વર્ણવ્યવસ્થા પર શાસ્ત્રાર્થની વાત,
તેને માટે તો હું સર્વદા સ્થાયી એવેજ આપી દઉં છું કે, જેનામા દમ હોય તેણે લેખબદ્ધ
અથવા તો મૌખિક શાસ્ત્રાર્થ કરવા માટે મારી સામે આવી જવું, અને શુદ્ધકર્મથી જાતિ-
વર્ણ વ્યવસ્થા સિદ્ધ કરી આપવી.

લાલા મુન્શીરામે જાતે ખરી હોવા છતાં બ્રાહ્મણ થવાને ઢોંગ અને ધમપછાડા તો
બહુ કર્યા છે. પતિત આત્મજ એવું ઢેડ બંગી ચમાર કસાઇ કસાઇ વગેરેને હોમ હવન
કરી શુદ્ધિ આપી, શર્મા વર્મા બતાવી દેવાની ફેકરી ખેલી છે, અને તેવા લોકો સાથે
રોડીખેડીનો વ્યવહાર રાખી-કરીને વર્ણસંકરોની અભિવૃદ્ધિ કરવાનું ઇચ્છ્યું છે. બ્રાહ્મણોનો
દ્રોહ કર્યા અને નિંદા કરી બ્રાહ્મણોને ભાંડવા અને ઉતારી પાડવામાં રમ માત્ર પણ બાકી
રાખી નથી આવી વેદવિરૂદ્ધની અને સ્વામી શ્રી દયાનંદના મન્ત્રબો ને સિદ્ધાન્તોથી પણ
ઉપરી પ્રવૃત્તિથી, બ્રાહ્મણ પડિતો તો બ્રાહ્મણપાટી તેમનાથી જુદી યથ જાત અસંગી પડી,
લાલાજીના અપસિદ્ધાન્તો અને મિથ્યા પ્રવૃત્તિનું ખંડન ને નિષેધ કરી રહી છે. લાલા મુન્શી
રામે વિતા અધિકાર અને તે વળી સ્વચ્છદીપણે સંન્યાસ લેઇ મોટી ભૂલ કરી છે, એટલું
જ નહિ પણ એમના આ અપકૃત્યનું બહુજા માટે પરિણામ આવી આર્યસમાજને જાણ્યો
ધોડો પહોંચશે લાલાજી મહાત્મા બની બેઠા તેથી સતોપ નહિ થવાથી હવે વળી સ્વામીજી
શ્રી અદ્વાનન્દજી બની ગયા છે! પણ ધણું કરે તે યોડાને માટે. ૧. અતો ઘટ્ટઃ તત્તો ઘટ્ટઃ
યથ કથામા ચે નહિ રહે. ૧. ૧. સંન્યાસ લેઇ સ્વામીજી બની હવે તે શો ઉચ્ચકાર કરે
છે તે જોઇએ. ૧. ૧. તત્ત્રી.

ભારતવાસી-હિન્દુઓમાટે કન્યાકાલ-નિર્ણય.

હરેક પુરુષના ચિત્તમાં સ્ત્રિયોને માટે અને પ્રત્યેક સ્ત્રીના ચિત્તમાં પુરુષોને માટે ભોગ-
બાવ પ્રાકૃતિકરૂપે વિદ્યમાન છે, એ લાવનાને સંકોચી એક પુરુષ ને એક સ્ત્રીના પરસ્પરમાં
સંબંધ કરી પ્રવૃત્તિને બાંધી, ધર્મને આશ્રયે લાવશુદ્ધિથી તથા બહુ પ્રકારના નિયમો વડે
એ પ્રવૃત્તિને પણ ધીમેધીમે ઘટાડીને મરુખને અને નિવૃત્તિમાં જ લેઇ જવો, એ વિવાહનો
પ્રથમ ઉદ્દેશ્ય છે; લગ્નનો ખીજો ઉદ્દેશ્ય પ્રજોત્પત્તિદાર વંશરક્ષા અને પિતૃભણ્ણશોધ કરવાનો
છે વિગીહનો સહૃદી મહાન ઉદ્દેશ્ય પવિત્ર દંપત્ય પ્રેમદ્વારા સ્ત્રીપુરુષની પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ ક-
રાવવાની પણ અત્યંત આવશ્યકતા છે, તે મિવાય સ્ત્રીપુરુષને ગૃહસ્થાશ્રમમાં શાન્તિ પ્રાપ્ત

૫૨ પડે છે. એટલા માટે જો કાર્યથી અપવિત્રતાની જરા પણ આશંકા અને સંભાવના હોય એનાથી સદા સ્ત્રીને અચાવવાનો ઉદ્દેશ કરવો જોઈએ. રજસ્વલા એક એવી દશા છે કે જેમાં પ્રકૃતિ Nature તરફથી પ્રેરણા થવાને કારણે બહુ જ સાવધ થવાની જરૂર છે. એમાં અહતચર્યની રક્ષા થઈ શકે તો બહુ જ સાર ઉત્તમ, પણ તેમ થવા કરતાં ન થવાનો સંભવ વધારે છે. સામારણ દશામાં જ હન્રિયદમન કઠિન છે, તો પછી સ્વયં પ્રકૃતિ-પુરસ્કૃત તરફથી પ્રેરણા થતાં જો અહતચર્ય મારણ કરવું સામારણ કાર્ય નથી. લગ્ન ન કરી દેવાથી અનેક પુરોણામાં ચિત્તનું આંચલ્ય થઈ-મન ક્ષાણી આસક્તિ થવા અને વ્યભિચાર હોય વધવાનો પછો ખરો સંભવ છે. જ્યોત્સી સંસારમાં વર્ણસંકર પ્રજા પાકી આર્યનાતને નષ્ટ થઈ જાય છે, એવો ખરો ભય છે. રજસ્વલા થયા પછી લગ્ન, કેરવાથી સ્ત્રીમાં આદર્શ સતીના લક્ષણ મળી જ નથી શકતાં. કારણ કે રજસ્વલા થતાં જ સ્ત્રીને પુરુષદર્શનની અભિલાષા થશે, અને એ સમયે એનું અંતઃકરણ સુરક્ષિત ન હોવાને લીધે એના ચિત્ત પર અનેક પુરુષોની છાયા સ્વતઃ પડશે અને આથી પાતિવ્રતધર્મમાં હાનિ, પતંગિયતાનો કેટલો સંભવ છે, એ પાછળ કહી જ શકાય કહીએ, તેથી શરીરથી કહેવાની કંઈ જરૂર જણાતી નથી. સુવાવસ્થામાં લગ્ન થવાથી કામભાવની વૃદ્ધિ થતાં સાત્ત્વિક પ્રેમ વિકસન થવો કઠિન છે, એ સમયે ચિત્તની ક્રોમલતા તદ્દ યમ જવાથી તથા પ્રકૃતિ બહુ પુરુષોના ભાવમાં ભાવિત થઈ જવાથી એકમાં ચિંતરતા રાખી રહેવું કઠિન છે. પિતાના ઘરમાં સ્વતંત્રતા વધારે હોવાને લીધે અધિક અવસ્થામાં-મોટી ઉંમરે અભ્યાસ પડી જવાને લીધે, સુવૃત્તી પતિને આધિન અને સરભાળ હોવી બહુ કઠિન છે. એ વગેરે ઘણાં કારણોથી મોટી ઉંમરે સુવૃત્તી વિવાહ થવાથી સંસારમાં નિત્ય અશાન્તિ દંપતીકલહ, અનાચાર આદિ સર્વ દુઃખો થતા દેખાઈ આવે છે.

વિચારવાની વાત છે કે જે દેશોમાં મોટી ઉંમરે સુવૃત્તીવિવાહ કરવાનો રીવાજ છે, એ દેશોમાં વિવાહો-છેદ-છુડાછેદ Divorceના નિયમની પણ જરૂર છે. મોટી ઉંમરે પત્નિ સુવામાં સુખશાન્તિ હોત, તો એમ કેમ યાત ? આજકાલ છેડાછુટા Divorce ની વ્યવસ્થા એ સોફિસ્ટીકેટ ઇન્ડિયાને અનુરૂપ સુગમ ન હોવાને લીધે એ સમજાઈ બહુ દુઃખી થઈ રહ્યા છે. અમેરિકાના લોક દુઃખિત થઈ વિવાહ પ્રથાને બિલકુલ ત્રિપેડી તામવાના જાત પ્રચલિત કરે છે. સ્પેન છટાલી ગ્રીસ વગેરે દેશોની ઓછો પણ લખતાં વાંચતાં તો શિષ્ય છે, પણ ઇંગ્લેન્ડની પેઠે એ સર્વ દેશોમાં સ્વેચ્છાવિવાહ Cohabitation પસંદગીનાં લગ્નનો રીવાજ નથી. અમારે વિચારે એ સર્વ દેશોમાં જોઈએ તે કરતાં આજી ઉંમરે લગ્ન થવાના કારણે દંપતીનો પરસ્પર પ્રેમ વધારે છે. મોટી ઉંમરે લગ્ન થાય છે એ દેશોમાં જ વિવાહબંધન શિથિલ-ઢીલું અને દંપતીનો પ્રેમ અન્યઅનુરાગમુલક હોવાથી ચિરસ્થાયી હોતો નથી. એ સર્વ કારણોનો પુષ્પ વિચાર કરીને જ, થાસોમાં દીર્ઘદર્શી પૂજ્યપાદ મહર્ષિયોએ સર્વત્ર જન્યોનો રજસ્વલા થવા પહેલાં વિવાહનો આદેશ કરેલો છે, અને તે જ ઠીક હોઈ હિતાવહ છે.

તત્ત્વી.

મહર્ષિના જ્ઞાનનો પરમાવધિ ! સાયન્સની સફાઈ !!

કેટલાક એવું માનતા જોવામાં આવ્યા છે કે—‘આર્યસમાજે સ્વદેશાભિમાન ભક્ત કરેલ છે; પરંતુ દયાનંદની શૈલી જોતાં તો અમને લાગે છે કે—તેઓના વિચારોથી તથા સ્વમતમંડન અને અન્યમતમંડન કરવામાં વાપરેલી અયોગ્ય રીતિથી સ્વદેશાભિમાન વધવાને બદલે હજારો રાષ્ટ્રવને નુકસાન જ થયું છે. સત્યાર્થપ્રકાશ મંથ લખતાં સ્વામીજીનો અંતરાશયો ગમે તેવો સુંદર હોય, પરંતુ કદાચ વિના ચાલતું નથી કે, એ મંથની અંદર તેમણે સિન્દૂરના લગભગ સર્વ ધોરેનું ખંડન કરવામાં જે શૈલીનો પ્રયોગ કર્યો છે, તે અત્યંત બચકર છે, અને તેની અંદર એકલી કડવાશ છે. પોતાના અભિપ્રાયમાં પોતે જોયેલું અત્યંત આદાત્મ્ય અને અન્યના વિચારોમાં તેઓએ નહિ જોયેલું મૂલ્ય, એ આ મંથમાં અત્યંત અને સ્પષ્ટ નજરે પડે છે; અને આ સઘળાં વાના રાષ્ટ્રવને હાનિકર્તા સિવાય શું ગણાય? આતી સાથે દયાનંદનામાં વિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને ઇતિહાસશાસ્ત્રના અભ્યાસની ગેરહાજરી પણ ખરેખર જોવામાં આવે છે; અને તે આ સત્યાર્થપ્રકાશમંથ જોવાથી જ સ્પષ્ટ થાય છે. સ્વામીજી આ બે શાસ્ત્રનું જ્ઞાન ધરાવતા હોત, તો તેમણે વગર સમજ્યે મનમાં આગ્યું અને શબ્દનું તેમ જૂઠાજૂઠા ધર્મોપર જે આક્ષેપો કર્યા છે, તે કદાપિ ન કરત.

ઇતિહાસ મંથની જ્ઞાનનો અભાવ મુખ્યત્વે આપણા દેશમાં પ્રચો છે, તેમાં આર્ય સમાજના સ્વામીજી દયાનંદ નો ઇતિહાસજ્ઞાનશૂન્ય હતા. રોહિણી બલદેવજીની માતા યામ, એ લાગવતમાં માદ જણાવેલું છે. પણ દયાનંદના Historical ઐતિહાસિક જ્ઞાનનો તો અવધિ છે! મહર્ષિજી તો સત્યાર્થપ્રકાશમાં રોહિણીને બલદેવની પત્ની લખી ગયા છે, વળી તેઓએ બોદ્ધ અને જૈનને એક માની લીધા છે, બોદ્ધધર્મના સ્થાપક શ્રીગૌતમમુદ્દને અને શ્રીમહાવીરસ્વામીના શિષ્ય જૌતમઉદ્દ્યોતને તેમણે એકજ પુરૂષ તરીકે માની લીધા છે. દયાનંદ આખો મીચીને પાશ્ર્વત્ય શોષકોની જૂથને અનુસરેલા છે, તેજ તેમનો ઇતિહાસશાસ્ત્રની સાથેનો સાદ અપરિચય બતાવે છે. વિદ્યા (Science) ના પ્રભાવથી કેટલાક અભિપ્રયોના પુલાસા સહજ થઇ ગયા છે. જે વાતો હજારો વર્ષથી ઋષિમુનિયો અને તત્ત્વજો વેદક ન્યૌતિય વગેરે સાથે અને પુરાણોમાં જણાવી ગયા છે, પણ જેને સાયન્સના જ્ઞાનનો મિલકુલ મંથ નથી તેવા દયાનંદ, એ સર્વ વિજ્ઞાનસિદ્ધ વાતોને ગપોડા ગણી બેઠા છે. પણ દયાનંદે કરેલા આક્ષેપોનું શાસ્ત્રીય (Scientific) પ્રયક્ષરણ કરતાં વાચકોને પ્રતિત યશે કે, સત્યાર્થપ્રકાશમાં બધું એવુંજ શાસ્ત્રીય અને ઐતિહાસિક-જ્ઞાનની ગેરહાજરીમાંજ સ્વામીજીએ લખેલું છે. “મનાતનજૈન” (માસિક) પત્રના પુરતક ૪ થા અંક ૧૧-૧૨ જુન જુલાઇ ૧૯૦૬ માં “શ્રી દયાનંદ સરસ્વતીએ જૈનધર્મ પ્રત્યે કરેલા આક્ષેપો-વિદ્યાના અને ઇતિહાસ શાસ્ત્રના અનુભવને આભાવે થતા ક્ષેત્રશર ધર્મવિવાદોમાં રાષ્ટ્રવભાવનાને કેટલી હાનિ છે?” એ મયાળા નીચે અમ લેખમાં લખ્યું છે કે—“વસ્તુનો નાશ નથી તેમ કલ્પિત નથી, પરંતુ તેના પવાયોમાં ફેરફાર થયા કરે છે. જે જૈનનો પ્રથમ સિદ્ધાંત અને સાયન્સનો પણ મૂળ પાયો, એ શ્રીદયાનંદજીને સાયન્સનું જ્ઞાન હોત તો સહેલાઈથી સમજાત. અને તેઓ તેથી સત્યાસત્યાનો નિર્ણય પણ કરી શકત, અને તેમ યાત તો જૈનધર્મ ઉપર તેઓએ આ ગાળતમાં જે આક્ષેપો

ક્યાં છે તે કહત નહીં. * * * સ્વામીશ્રીને જૈનધર્મની ગંભીર વિશેષોક્તિનું જ્ઞાન થયું
તો બાળ્યે રહ્યું, પરંતુ જે વર્તમાન સાયન્સનું જ્ઞાન પણ તેઓને થયું હોત, તો તેઓએ
જે શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યો છે તે કદાપિ કરત નહિ.....સાયન્સનું જ્ઞાન તેઓને હોત,
તો તેવો ઉપયોગ કરવાની તેમને કદાચ પણ આવની અસંભવિત હતી. સ્વામી દયાનંદજી
કાળ (Time) નું જે માપ જૈનતાં અંશિતકારે બતાવ્યું છે, તેના પ્રત્યે પણ આશ્ચર્યો
કરવા વૃક્ષા નથી. 'કાળ' એ દ્રવ્ય શું છે, તેની તેઓને શાસ્ત્રીય રીતે (Scientifically)
ખગર હોત. તો તેવો આશ્ચર્ય કરતાં અટક્યા હોત. રથૂલ બાપામાં મમનવચ્ચા માટે કોઈ
એક દર્શન આપ્યું હોય, તેથી તે દર્શનને વસ્તુ માની લેવી જોઈએ નહીં. 'કાળ' તો
વિચાર સામાન્ય બુદ્ધિ પણ કરી શકે તેવું છે, કે તે દ્રવ્યને અસાધારણ ગણીતશાસ્ત્ર પણ
પહોંચી શકે એમ નથી. + + + પૃથ્વીકાલ આદિના જીવોનું અસ્તિત્વ જૈનો સ્વીકારે છે,
તેના ઉપર પણ સ્વામીજીએ આશ્ચર્ય કર્યો છે. આના સંબંધમાં જોઈએ જ ખુલાસા કરે
યોગ્ય લાગે છે કે, આ વર્તમાનકાળમાં સ્વામીજીની લયાતી હોત, તો તેઓને હાકર
જોડના સિદ્ધાંત અને સાયન્સની ખીજ શોધોની માહિતી થાત, અને જૈન પ્રત્યે તેમણે
આ વિષયમાં આશ્ચર્ય કર્યો છે, તેને બદલે જૈન પ્રત્યે તેઓને પ્રશંસાબુદ્ધિ થાત, કે સાયન્સ
દજી જેની મોઢ કરવાની શરૂઆતમાં છે, તે જ્ઞાન જૈનતીર્થંકરોને પ્રત્યક્ષ હતું. શ્રી દયા-
નંદમસ્તુતીનો આ આખો મંથ (સત્યાર્થપ્રકાશ) લગભગ સર્વ ધર્મો અને પંથોના
અભિપ્રાયોને ગાળાગાળા આપવા માટેજ જાણે કેમ ન લખાયો હોય, એવી તેની કલ્પાસ-
વાળી શૈલી છે. x x x જે આપણા ધર્મશુરોઓને શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ (Scientifically)
જ્ઞાન મળતું હોય, તો આવા કહેશો અને વિશેષોના જનમને અવકાશજ ન મળે. આજ
રીતે ઇતિહાસશાસ્ત્રનું જ્ઞાન પણ તેઓને સૂક્ષ્મતાપૂર્વક મળતું હોય, તો તેવુંજ સુંદર
પરિણામ આવી શકે. * * * દયાનંદજીએ અન્ય ધર્મો ઉપર સાયન્સના અને ઇતિહાસના
(જ્ઞાનને) અભાવે પ્રકાશ કર્યો છે, તેથી દયાનંદજીના સમુદાય (આર્ચસમાજ) અને ખીજ
સંપ્રદાયોની વચ્ચે પ્રીતિભાવ ક્યાંથી દોષ શકે? અને જે પ્રીતિભાવ ન હોય તો અહીં
'આખો દેશ મારો છે' એવી (રાષ્ટ્રીય) ભાવના ક્યાંથી દોષ શકે?.....બસે આર્ચ-
સમાજોને સ્વદેશાભિમાની કેટલેક ઠેકાણેથી ગણુવામાં આવતા હોય, પરંતુ અમને તો
તેઓની પોતાના વિચારો પ્રવર્તવાવાની શૈલીએ સ્વદેશાભિમાન હિપ્ત કરવું તો દૂર રહ્યું,
પરંતુ દેશમાં જૂદાજૂદા અનેક પંથોને ગાળો દેવાની તેમની પદ્ધતિએ દેશને બંધર તુર-
સાન કર્યું લાગે છે. આર્ચસમાજોએ દજી આ શૈલીને વળગી રવા છે, અને તેથી દેશમાં
વિખત કરવાની રાષ્ટ્રીય ભાવનાને બહુ નુકસાન કરે છે; તેઓ પોતાની બૂઝ દજી પણ જોઈ
નહીં શકે, તો બાવિષ્યમાં પણ તેઓની તે શૈલી દેશને નુકસાન કરતીજ રહેશે. અને
ભાવપૂર્ણ ઇતિહાસ લખનારાઓ તેઓના શીરે જે હપકો અમે મૂકીએ છીએ, તેજ હપકો
મૂકીએ, એમાં અમને જરા પણ સંશય લાગતો નથી. ખરોખર, અમે જ્યારે 'સત્યાર્થ
પ્રકાશ'ની અંદર કેટલાક પંથો ઉપર ગાળોનો વરસાદ વરસતો જોઈએ છીએ, ત્યારે
અમારી આંખમાંથી શોલીનાં આંદ્ર પડવા જેવી દિશા થાય છે, કે એક સમય શક્તિના
પુરુષો, ત્રીર્ગ દેશને લાભ થાય તેવી દિશાએ વાપરવાને બદલે હાનિ થાય તેવી દિશાએ
વાપર્યું છે! જે અન્ય પંથોના વિચારોની અંદર જૂલો તેઓને જોવામાં આવી હોય, તો
તેઓએ તેને શાસ્ત્રીય રીતે ખતાવવી જોઈતી હતી, પરંતુ તેઓએ દરેકને એવા પ્રકારે
નિંદા છે કે, જેથી તેઓની બૂઝ હોય તે દૂર થવી તો એક બાળ્યે રહી, પરંતુ વધા-

રામાં પરસ્પર નિંદાનું ઝેરી તર્ર દાખવ થયું છે. શ્રી દવાનંદજીએ, ખેદાયક છે કે, દરેક ધર્મનો સ્થાપક અથવા મૂળ પુરૂષમાં પોતાના કરતાં ન્યૂનત્વ માન્ય હોય એવી પદ્ધતિ રાખી છે + + + આપણા વિદ્વાનોમાં જે શાસ્ત્રીયજ્ઞાન (Scientific Knowledge) દાખલ થવા પામે, તો અવશ્ય તેઓ પોતાના વિચારો શાસ્ત્રીય પદ્ધતિએ બતાવવાનું શિખરે; અને જ્યાં શાસ્ત્રીય પદ્ધતિ હોય, ત્યાં નિર્ણયક વિવાદનો સંભવ જ નથી. હોતો મનુષ્યના મોટા ભાગમાં સર્વ કરતાં વિશેષ પૂજ્યચુદ્ધિ સ્વધર્મ પ્રત્યે ઘણું કરી હોય છે. સ્વધર્મ પ્રત્યે જે પૂજ્યચુદ્ધિ આપણી હોય, તેના પ્રત્યે બહારથી કાંઈ આધાત ધાય ત્યારે આધાત કરનાર તરફ કેવી તીવ્ર લાગણી યદ્ય જન્ય છે? અને એ તીવ્ર લાગણીને પરિણામે પરસ્પર ઐક્યનો આવ કદાચ હોય તોપણ તે શું ચાલ્યો જતો નથી?"

સંપ્રદાયશ્ર્વની ધાત છે કે વ્યાવહારિક વિચાર કરનારા ધારાશાસ્ત્રીઓએ પણ લખાણ કે બાપલ વગેરે દ્વાગ ખીજની લાગણી દુઃખાય તેવું કાર્ય કરવામાં શુન્હો ગણ્યો છે, પણ એ વાતનો ખ્યાલ ધર્મના દિમાવતીઓ અથવા ધર્મશુરઓમાંના કેટલાકને મુદ્દલ રહ્યો નથી. ધર્મના પ્રતિનિધિઓનું કાર્ય તો ખીજની લાગણીએને સુખ અને શાન્તિ આપવાનું છે. હિન્દી ફાજદારી કાયદા (Indian Penal Code) ની ૫૩ મી એ. ક્લમમાં એક કોમ ખીજ કોમની લાગણી દુઃખાવે તે સંબંધમાં વ્યાખ્યા આપી છે કે:—“Whoever by words, either spoken or written, or by signs, or by visible representations or otherwise, promotes or attempts to promote feelings of enmity or hatred between different classes of his magistray's subjects shall be punished with imprisonment which may extend to two years, or with fine or with both.”

અર્થાત—“જે કોઈ મનુષ્ય બોલવામાં કે લખવામાં આવ્યા હોય એવા શબ્દોથી, નિશાનોઓથી, દેખી શકાય તેવું કંઈ બનાવીને, અથવા ખીજ કોઈ રીતે નામદાર શબ્દો નિશાકની પ્રત્નના જુદા જુદા વર્ગો વચ્ચે, અનુતા કે ધિકારની લાગણી વધારશે, અથવા વધારવાનો પ્રયત્ન કરશે, તેને વત્તામાં વત્તા બે વરસના કેદખાનાની અથવા દંડની અથવા તો એ બંને શિક્ષા ધરો.” જેમને પરમાર્થ કે આત્મજ્ઞાનનો કિંચિત પણ લક્ષ્ય હોવાનો સંભવ નથી, તેવા વ્યાવહારિક વિષયોમાં રચીપચી રહેલા અને રાજ્યત્રાગરે મારે ધારાશાસ્ત્રીઓએ કાયદો લડી ખીજની લાગણી દુઃખાવવાનો કોઈતે હક નથી, એમ કરાવ્યું છે. તો શાસ્ત્ર જ્ઞાન અને વિદ્યાની યડીમડી ખાતો કરનારા અને શોક્ષસિદ્ધિનો માર્ગ બતાવવાનો ઇખરો રાખનારા પરમયોગી જ્ઞાતી અને મહર્ષિમાં ખપનારા પુરુષો બેધકક પોતાના અંધમાં કેકાણેકેકાણે લોકલાગણી દુઃખાવનારાં યોગ્ય ધ વાક્યો લખે, તેના પ્રતિબંધ થવાની શું જરૂર નથી? માત્ર વ્યવહારનોજ વિચાર કરનારાંએ લખાણ કે બાપલ વગેરેના પ્રકાર સંબંધીતો વિચાર કરવામાં જે કહાપણ વાપર્યું છે; તેવું કહાપણ જેમનું કામ પરમાર્થનો વિચાર કરવાનું—જનકલ્પાણ કરવાનું છે, એવા કેટલાક ધર્મશુરઓ વાપરી શક્યા નથી. તેવું કારણ એજ છે કે, જે વિષે તેઓ વાદવિવાદ કરવા પામે છે, તે વિષય મબંધીનું શાસ્ત્રીયજ્ઞાન તેમને હોતું નથી; શાસ્ત્રીયજ્ઞાનસંપન્ન હોય તો માનસિક વિલાનજ ગણાય એવી કપોલકલ્પનાઓ, વિતંકાવાદ અને વિલેપક બાષાપ્રયોગ વડે કદાપિ પોતાનો મત પ્રતિપાદન કરેજ નહિ. પરંતુ શાસ્ત્રીયજ્ઞાનના અભાવે ખોટા પક્ષામદ અને

નિધ્યાનિમાનથી જે કોઈક જોઈએ તેવો વિચાર તેઓ કરે છે, તેથી કિતકાધન તો કદાચ નથી થતું, પણ મોટામાં મોટું અને સફળી પહેલું નુકસાન તો તેઓ ભવંકર રીતે રાષ્ટ્રીય ભાવનાને કરે છે, અને તેમાં સ્વામી દયાનંદ સદયી પહેલે નખરે આવે છે.

આર્યમન્યો પોતાને એવંચિદાપારગત માનતા હોઈ મુંઝવના વિશ્વવિખ્યાત અને લોકપ્રિય ગુરુશક્તી પત્ર અને સાક્ષરવર્ષ શ્રીમાન મધવીજી વગેરેના સંબંધમાં વારંવાર કરે છે અને લખે છે કે:—“એઓના સેઓમાં સામન્ય અને લોકજાની મધ્ય આવતી નથી અને તેથી તે નિર્માલ્ય અને નકામા હોઈ ક્યારે જ્યાં મળ્યા. વગેરે વગેરે...” વળી તેઓ અત્યાર સુધી દેશોદારક હોઈ દેશકિત કરવાનો છોડી ધણી રાખતા આવ્યા છે, પણ તેમની વડદારી વડદના જેવી કજ્યાખોર પ્રદર્શિ, જનસમાજમાં પરસ્પર પ્રેમભાવનાં એક અને સલાહ સંપત્તો નાશ થી દોષા અને કપાલિય વધારી રહી હોય; ત્યાં સકાતુક્તિ અને રાષ્ટ્રીયભાવનાનો પ્રભવ હોયજી ક્યાંથી? તો પછી આવા સંયોગમાં વેદધર્મોદાર અને દેશોદારની ખોટી વાતો કરી વેદને નામે પ્રતારણા અને દેશોદારને બહાને લોકચંચળા કરનાં સિવાય આર્યસમાજ વિશેષ શું કરી રહી છે? આ મંજીર પ્રકારનો વિચાર અને નિર્ણય કરવાનું અમે સદિવેલી અને સુવિચારી સજ્જનોતેજ સોંપીએ છીએ. કહેવું છે કે:—“જેમના ગુરુ આંધળા, તેના ચેલા ભીંતિ.” તેમ જે આર્યસમાજો પોતાના સ્વામીજી દયાનંદ સરસ્વતીને મદર્ષિ અને પરમયોગી કહીકહીને વાજ આવે છે, તેવા તેમના ગુરુશ્રીમાં રાષ્ટ્રીય ઐતિહાસિક અને તેવાજ બીજા ઉચ્ચોગી જ્ઞાનનો અભાવ હોય; અને તે જુદાજુદા દશિનિદુધી સત્યાર્થપ્રકાશની યથેલી સમાજાધી અને તેમના વેદભાષ્ય, સંસ્કારવિધિ વગેરે પ્રયોગી કરવામાં આવેલી સમામોચના ઉપરથીજ સર્વ કાષ્ટ સુરોને સદગ્ન સમજાયું છે. અને દેશકિતનો તેમનો દોષ પણ હવે બિલકુલ આંધી શકતો નથી એટલુંજ નહિ, પણ તેઓ સ્વયં રાષ્ટ્રીયભાવનાનો નાશ કરનારા હોવાથી દેશોદાર કરવાની યોગ્યતા ધરાવતાજ નથી; તો પછી આવા અનધિકારીઓની દેશોદારની પ્રદર્શિથી કાંઈ લાભ ન પામ એ તો ખુલ્લુંજ છે. હાલમાં યળી આર્યમન્યો સાહિત્યને નામે હતામય કરી રહ્યા છે, સાહિત્યપરિષદમાં વરતા બા ધમને ધુમે છે, અને પ્રતિષ્ઠિત પંડિતો માહીરો અને સાહિત્યવેવકાના સામે ખાચ બીડી પોતાને સાહિત્યસેવના જંગ બહાદુર અપાવવા માગે છે; પરંતુ એ ખાજતવું મોગેજી પણ વેરાઈ શક્ય છે, અને એ સંબંધી આગળ કપર પથાવકાશે સવિસ્તર લખવામાં આવશે.

તંત્રી.

દયાનંદે હિંસાકર્મ વચાળેલ ને ઉપદેશેલ છે?—

આંદોળી આર્યસંપ્રદાય (હજીકજીની તા. ૩૦-૧૨-૧૫ ગુરુવારની બેઠકનાં પ્રમુખપદેથી આપેલા બ્યાખ્યાનમાં રા. બા. રાજરત્ન હરોગોવિંદાસ હારકાદાસ કોટાવાળાએ આપેલા બ્યાખ્યાનમાં રા. બા. રાજરત્ન હરોગોવિંદાસ હારકાદાસ કોટાવાળાએ આર્યસમાજ સાથેના પોતાનો પૂર્વ સંબંધ જણાવતાં કરેલા વિવેચનમાં કહ્યું હતું છે કે:—“એક ભાષણ તેમણે (દયાનંદ) રાજકુમાર કોલેજમાં મી. મેકનોટને આગળથી આપ્યું હતું. તેમાં ઇહિંસાપરમોઘર્મ: એવું જ્યારે તેઓ બોલ્યા, ત્યારે મી. મેકનોટને કહ્યું કે:—“સ્વામીજી, જો એમ હોય તો અમે અતે આ સુખળા રાજકુમારો નરકજી જવાના!” સ્વામીજીએ તુરત જવાબ આપ્યો કે:—“નહિજી, એમ નથી, આર્યલોકો જ્યારે હિંદમાં આવી યસ્યાં તે જગત્સાં સારું કરી ખેતીનું કામ કરવા લાગ્યા, ત્યારે આસપાસનાં જંગલોમાંથી હરણો અને

હિ સક પ્રાણીઓ આવીને બહુ ઉપદેવ દેવા લાગ્યા, ત્યારે અમારા ઋષીશ્રેષ્ઠોએ આત્મરક્ષણ અર્થે ક્ષત્રીય દોષોને મૃગયા રમવાની છુટ આપી, એટલે આપને તથા ગાનકુમારોને એમ કરનાથી પાપ નથી પણ ઉનદુ પુણ્ય યામ છે ।” આ સામળી સર્વ શ્રીતાઓ ધણા ખુશી થયા આ દબીકત હું કંઈક વિસ્તારથી જણાવું છું, તે એના માટે કે આર્યસમાજના જે જે પુસ્તકોમાં સ્વામીશ્રીનું જીવનચરિત્ર અપાયુ છે તેમાં ગજકાંટના આ બનાવ વિષે કંઈ લખેલું મારા જોવામાં આવ્યું નથી ”

ઉપરનો ઉતારો આર્યપ્રકાશ તા. ૨-૧-૧૮ પ્રુ ૧૨-૫૩ ટકના પૃષ્ઠ ૮માં ના નીચ કાલમમાંથી લીધો છે. ચાલીસ વર્ષથી આર્યસમાજ અને તેના સ્નામી ને મહર્ષિ દયાનંદ-સ્વપતીના સળધમાં આવેલા, સપ્રેમ દાલસોજ સાથે એ સરથાના કાર્યો નિહાળતા આવેલા તથા તેના ધણા ખગ સિદ્ધાંતોને અને કાર્યોને માન આપતા આવેલા, એટલું જ નહિ પણ સન ૧૮૭૫ માં પ્રથમાવૃત્તિ સત્યાર્પપ્રકાશ ડાહીમાં છપાઈ પ્રસિદ્ધ થયું તથા મુનકમાં આર્યસમાજ સ્થપાઈ, તે જ માદગાર વર્ષમાં રાજકોટમાં આર્યસમાજ સ્થાપનાર અને મહર્ષિજીને રાજકોટમાં પધરાવી તેમના ભાવણો સામળના, તેઓશ્રીના સગમાં એક અડવાડીયું ગાળના, તેમના વિચારો જાણવા અને અગત વાતચિત કરવાના સારા ત્રસગ મળવાથી પોતાને બાગમશાળી મમજનારા રા મા કાઠાવાળા જેવા સુસ્ત સુધારક રાજમાન્ય અને મોબાદગ ગણાતા પુરૂષે ઉપર ઉતારેલા વચનો આર્યન ગ્રન્થરત્નમાં ઉચ્ચાર્યા કે અને મહર્ષિ દયાનંદના જીવનચરિત્રમાં રહી જતી ઉણપ પોતાના ૪૦ વર્ષ ઉપરના જાતિઅનુભવ ઉપરથી પૂરી કરી છે. તેથી કહેવાતા આર્યજગત ઉપર મહાન ઉપકાર થવાનું આર્યમન્યો માનતા અને મનાવતા પણ હોના જોઈયે । હવે આ સળધમાં અમને કેટલીક શકાઓ અને વિચાર યથા આવ્યા છે, તે લોકહિતાયે પ્રકટ કરી તે ઉપર સદ્વિવેચી ધર્મનિષ્ઠ સજ્જનોનો સવિશેષ લક્ષ્ય એથીએ છીએ

દયાનંદે સત્યાર્પપ્રકાશમાં સાદ લખેલું છે કે—આર્યો કહાંથી આવેલા નથી, પણ અહીં (હિંદ) ના વતની મૂળથી છે, તો પછી હિંદમાં આવી વસ્યા કહેવું ખોટું છે ક્રિયા ક્રિયા ઋષીશ્રેષ્ઠોએ હરણો વગેરેના ઉપદેવના નિવારણાર્યે ક્ષત્રીય દોષોને મૃગયા રમવાની છુટ આપી છે ? તેના વેદાદિ મજાસોના પ્રમાણે દયાનંદે કાંઈ ઠેકાણે આપેલા અમારી જાણમાં નથી, તો આર્યસમાજ પડિતોને ઉચિત છે કે, સ્વામીશ્રીનું ઉક્ત કથન વેદપ્રમાણે આપી સત્ય સાબિત કરી બતાવે । હાલમાં ખેનાતા શિકારમાં સસલા હરણ વગેરે નિર્દોષ અને નિરપદવી પ્રાણીઓને શિકારી સતાવી મોજને ખાતર ગમત માર મારી, તાળવામાં આવે છે, તે શું હિંદુ સા નથી ? અને આની મૃગયા રમવાથી પાપ નહિ પણ ઉનદુ પુણ્ય યામ છે—એમ કહનારા અને ઉપેશનાગને મહર્ષિ, વેદધર્મોદ્ધારક અને અદિ સ્થપરમોધમોદેશક કેમ કહેવાય ? ઋષિમુનિઓ હરણ વગેરે પ્રાણીઓની રક્ષા અને પાલન કરતા હતા, તથા સિંહ વાઘ જેવા દૂર અને હિંદુ પ્રાણીઓ પણ તેમના તપોનળના પ્રભાવે નત્ર અને આસાધારક બની પાળેલા જાનતી પેઠે તેમના આશ્રમોની રક્ષા કરતા હતા કાંઈ પણ પ્રાણીને તેમાં હરણ જેવા નિરપદવી જીવોને મૃગયા રમવા નિમિત્તે મારવાની કાંઈ ઋષિ મુનિએ છુટ કે આતા આખાના પ્રમાણે દયાનંદોએ સત્તર પ્રકટ કરવા જોઈએ છે નહિ તો દયાનંદે હિં સાકર્મના હિમાવતી અને ઉપદેશક હતા, એમ માની અહિંસાપરમોધર્મ મનનારો પ્રબવર્ગ દયાનંદની કૃપાદિ માટે તેમના પ્રયે નિરસ્કાર અને ધૂણાની નજરે જુવે, અને જ્યાં ત્યાં આર્યસમાજો નિભાય અને હકુલ થાય, તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી ।

મુંબઈ આર્ય સમાજના પરાજીત પંડિતોનાં પાખંડ તો જુઓ.

અત્રે વીસતનગરમાં ઇાંતીનિવાસી બા. વા. સ્વામી શ્રી શંકરાનંદ સરસ્વતી જેવા છે સનાતનધર્મપ્રિયનું આહવાન્ય છે કે તેઓથી ચાતુર્માસ વિસતનગરમાં રહેવા દરેક શ્રીમદ્ભાગવદગીતા પર ગુટ ને વિસ્તારથી વિવેચન કરી ચંપ્યામધ્ય સંતોષ આપે છે. સ્વામીશ્રીએ મુંબઈ માધવગામમાં મે. રા. બા. મુંદરાસ સોધિ પ્રમુખપણા નીચે મળેલી હમરો ચાતાના મેઢનીચળી મોટી સભામાં, સનાતનધર્મ બાપજો આપી બારે લોકપ્રિયતા મેળવી છે; તેમ વલસાડમાં પણ સુશ્રાવ્ય વ્યાખ્યાનો સમસ્ત સનાતનધર્માવધારીઓમાં તેમજ પારસી વગેરે અન્ય ધર્માનુયાયીઓમાં પ્રભાવ પાડેલો છે. અકલેશ્વર હાંસોટ કડી વગેરે ગામો અને સહેરોની પ્રજામાં પોતાના વ્યાખ્યાનોથી સ્વામીશ્રીએ ધણી સારી ગત કરી છે. સ્વામીશ્રીનાં બાપજોમાં રાજબકિની અપૂર્વ છરા જેવું મુંબઈના ના. ચવનર સાહેબે તા. ૧૦-૨-૧૫ ને રાજ સભી આપેલ પ્રસંસાવાળા, નવા બહુચતા કલેક્ટર સાહેબે તા. ૫-૨-૧૩ ના પત્રમાં અંશુવેલી પ્રેક્ષતા અને સંતોષ, અને કોટડી કાઠિયાવાડના ઠાકોર સાહેબે સ્વેચ્છાથી અર્પણ માનવ્ય; એ વગેરે સ્વામીશ્રીના વિદ્વતા, જ્ઞાનનિષ્ઠા અને શુદ્ધતાનાં અનેક પ્રમાણો મોટુંદ છતાં સર્વ પ્રકારથી અકળાઈગભરાઈ જઈ ધુવડ ગડબડસડગડ કરે છે; તેમ અંધારિયાંજ જેને વડાશી છે, તેવા ચન્નકપાળી, નિધાવિજ્ઞાન અને ચાલજ્ઞાન વગરના દ્વાનદીયો કે જે પોતાના ઘરના છાપા (આર્થપ્રદાય)માં નિર્માલ્ય નંરાતાર ગૂઢી નપગી ને અસંબિત વાતો દર્શાવે છાપી અંધારામાં અપદાવાની અને બોળાબલાને ધાપો મારવાની મિથ્યા પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છે. તે બાપડા પામરો પર અને તો દયા આવે છે! તા. ૨૧-૭-૧૭ ને રાજ સ્વામીશ્રીએ રાત્રેના મુનસુફ ને હાલ પેન્સનર છે તે રા. રા. ખડગાઈ નાગરજી દેસાઈના પ્રમુખપણા નીચે મળેલી જામ સભામાં હમરો સોશ સમક્ષ ઇશ્વરનું સાકાર સ્વરૂપ અને મતિપૂર્ણ વેદશાસ્ત્રી સિદ્ધ કરી આપ્યાં હતાં. એટલે આર્યસમાજ પંડિતો મારી મચરડીને વેદમંત્રોના મળતા અર્થ કરી પોતાનું ઝાઝગીયું જુડવા લાગ્યા, અને તે પણ સ્વતઃપ્રમાણ ન બહુ વાધો પરતપ્રમાણ મુકીને! આ તે આર્યસમાજ પંડિતોની કેટલી કમજેરી, ચાલની અભિજ્ઞતા ને અપૂર્ણતા કહેવાય? શાસ્ત્રાર્થમાં સ્વામીશ્રી જીત્યા અને સનાતનધર્મને જીત્યું બહાર થયો, છતાં આર્યસમાજની કોતેલ પોદારવાની આદત હોવાથી તેમાં ન પ્રભા અને વીરંગમોટો દીમાધમ પદ છે પણે જવું પડ્યું તેથી ચીંછાએ દ્વેષલુહિતી-સ્વજન્ય તેમ બાલિયતા કરી પોતાના ઘરખૂણીયા છાપામાં વહાતણ ચિતરી કાલમ કાળાં કર્યા છે; તે જગત સારી પેડે સમજે છે. હર્ષાનકથી સગમી જતા આર્યમન્યો ને ડાંડવધું ને જૂઠાણું ચલાવે છે, તે દવે કાઠનું અળવણું ફું નથી. હિદા-વેરી ને દેશી દ્વાનદીઓના દબ પાખંડ ટોંગ ધનિંગ અને ધીજીગ્નવેડા ધગા અદ્ભુત છે. સર્વ સામે ધુણ કેંડવામાં મખાં નંદબની અધિગુપ્તપરોએ આહવાનને સરંચા હાનિ ને અપયય છે. પાપુ નાકેડે વન-સ્ના એ નહટ નિર્લજ્જેને શું? વારંવાર રીંકીના જપાટા મારી હાંધી મેલવા છતાં, લડકો દેવા ને બસવા આવનારાંજ્ઞાનને તે શું? ચાત્રાર્થની સથાઈ કરવા અને સપાટા મારવાના વખત દવે પહી ગયા છે, છતાં આર્યમન્યોની પડી દેવ ટાળી ટળી નથી અને શાસ્ત્રાર્થમાં જીતી, નિજમવાવેડા કાઢવાની દુરાચા છુટતી નથી. આ પણ વિચાર-જ્ઞાની કમજોશીઓને! શ્રીરામનગર, તા. ૨૭-૭-૧૯૧૭. સત્યનિષ્ઠ.